MARATHON

อินเทอร์เน็ต
การเมือง
วัฒนธรรม 1

ฉบับออกตัว

เครือข่ายพลเมืองเน็ต

ชั้น 1 อาคารมูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม
409 ซอยรัชดา 14 เขตห้วยขวาง กรุงเทพฯ 10320

9 786169 056430
ราคา 188 บาท

เว็บ : thainetizen.org
อีเมล : contact@thainetizen.org
เมลกลุ่ม : thainetizen@groups.facebook.com
ทวิตเตอร์ : twitter.com/thainetizen
เฟซบุ๊ก : facebook.com/thainetizen

THAINETIZEN NETWORK

HEINRICH BÖLL STIFTUNG

มาราธอน ฉบับ “ออกตัว”
รวมบทความและบันทึกเสวนาว่าด้วยอินเทอร์เน็ต การเมือง และวัฒนธรรม

พิมพ์ครั้งที่ 2 : มีนาคม 2555
ราคา 188 บาท

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ
National Library of Thailand Cataloging in Publication Data
มาราธอน : อินเทอร์เน็ต การเมือง วัฒนธรรม ฉบับออกตัว. –
กรุงเทพฯ : เครือข่ายพลเมืองเน็ต, 2555
486 หน้า.
1. อินเตอร์เน็ต. I. นฤมล กล้าทุกวัน, บรรณาธิการ. II. ชื่อเรื่อง.
004.678
ISBN 978-616-90564-3-0

บรรณาธิการ : นฤมล กล้าทุกวัน
กองบรรณาธิการ : อาทิตย์ สุริยะวงศ์กุล, ธัญญธร สายปัญญา, นุตประวีณ์ สมดี, ทวีพร คุ้มเมธา, วรงค์ หลูไพบูลย์, และอิทธิพล สุริยะวงศ์กุล
การเงิน : พิเชฐ ยิ่งเกียรติคุณ
บันทึกการเสวนา : ธัญญธร สายปัญญา, นุตประวีณ์ สมดี, จิราพร ธิโสภา, อนรรฆ พิทักษ์ธานิน และณัฐเมธี สัยเวช
พิสูจน์อักษร : นฤมล กล้าทุกวัน และเอกสิทธิ์ เทียมธรรม
ปกและรูปเล่ม : นครินทร์ ไชยพยอม

จัดพิมพ์ : เครือข่ายพลเมืองเน็ต
672/50-52 ซอยเจริญกรุง 28 เขตบางรัก กทม. 10500
thainetizen.org

สนับสนุนการพิมพ์ : มูลนิธิไฮน์ริค เบิลล์
HEINRICH BÖLL STIFTUNG
75 ซอยสุขุมวิท 53 (ไปดี-มาดี)
เขตวัฒนา กทม. 10110
boell-southeastasia.org

พิมพ์ : หจก.ภาพพิมพ์
296 ซ.อรุณอมรินทร์ 30 เขตบางพลัด กทม. 10700
www.parbpim.com

ผู้จัดจำหน่าย : สายส่งศึกษิต บริษัท เคล็ดไทย จำกัด
117-119 ถนนเฟื่องนคร เขตพระนคร กทม. 10200
โทรศัพท์ 0-2225-9536~40 โทรสาร 0-2222-5188
www.kledthai.com

อนุญาตให้ทำซ้ำ ดัดแปลง และเผยแพร่ต่อได้ โดยไม่ต้องขออนุญาต ตามสัญญาอนุญาตครีเอทีฟคอมมอนส์แบบแสดงที่มา 3.0 ประเทศไทย
http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/th/

สารบัญ

๐. เกริ่นนำ

- ที่มาที่ไป / *อาทิตย์ สุริยะวงศ์กุล* 10
- บทบรรณาธิการ / *นฤมล กล้าทุกวัน* 14
- บทแทรกจากริมลู่ ออนไลน์ศึกษา / อธิคม มุกดาประกร 16
- บทแนะนำผู้เขียนและวิทยากร 26
- ก่อนจะถึงออนไลน์ศึกษา / พลเมืองเน็ต 30
- คำกล่าวเปิดงานสัมมนา “เวทีวิชาการสาธารณะ เพื่อพัฒนางานวิจัย ‘ออนไลน์ศึกษา’” / *ยุกติ มุกดาวิจิตร* 38
- เสวนาพัฒนาคำถามวิจัย “ออนไลน์ศึกษา” / *พลเมืองเน็ต* 46
- ความเห็นต่องาน 54
  - ส่วนหนึ่งจากความเห็นของผู้ร่วมจัดงานเน็ตติเซ่นมาราธอน 54
  - ความเห็นและข้อเสนอแนะจากผู้ร่วมงานต่อการจัดงานเน็ตติเซ่นมาราธอน 56

1. ออนไลน์ศึกษา

- อนาคตการศึกษาอินเทอร์เน็ตไทย: ปรัชญาอินเทอร์เน็ต / *สุรัชดา จุลละพราหมณ์* 60
- การศึกษาโลกออนไลน์ในมิติทางกฎหมายและสังคม / *ทศพล ทรรศนกุลพันธ์* 65
- การศึกษาเครือข่ายสังคมของนักวิทยาการคอมพิวเตอร์ / *ประมุข ขันเงิน* 79

- online – offline – เก่าในร่างใหม่หรือเราไม่เคยไปถึงไหน กันเลย / *ทัศนัย เศรษฐเสรี* 100
- ความน่าตระหนักและไม่น่าตื่นตระหนก (ขนาดนั้น) ของออนไลน์ศึกษา / *อาจินต์ ทองอยู่คง* 110

2. สื่อกับอำนาจ

- ความมั่นคงของรัฐ vs. อิสรภาพโลกออนไลน์: จากวิกิลีกส์ ถึงเมืองไทย / *โสรัจจ์ หงศ์ลดารมภ์ อัศวิน เนตรโพธิ์แก้ว อรชพร นิมิตกุลพร ธีรนันท์ นันทขว้าง กานต์ ยืนยง และนิรันดร์ พิทักษ์วัชระ* 122
- บทเรียนจากกรณีศึกษาสื่ออิสระญี่ปุ่น / *เคโกะ เซ* 148
- เล่าเรื่อง: “สื่อใหม่” เปิดพื้นที่การเมืองและข้อเสนอต้องห้าม “นครปาตานี” / *ฐิตินบ โกมลนิมิ* 162
- อินเทอร์เน็ตทำให้เรามีการตัดสินถูกผิด และเข้าข้างตัวเองหรือเปล่า / *Read Campers* 174

3. อักษรออนไลน์

- ออนไลน์โอเพ่น / *จิตรทัศน์ ฝักเจริญผล* 182
- มุขปาฐะ คัดลอก การพิมพ์ การโหลด: เหลียวมองการเดินทาง อันยาวนานของกิจกรรมการอ่าน / *กิตติพล สรัคคานนท์ ภาณุ ตรัยเวช และวันรัก สุวรรณวัฒนา* 188

4. พื้นที่ ระยะทาง และความทรงจำ

- คุยกับสถาปนิก เรื่อง “คนกับพื้นที่” / *เบญจมาส วินิจจะกูล และดวงฤทธิ์ บุนนาค* 248
- การเมืองว่าด้วยคลิป: พื้นที่ส่วนตัว – สาธารณะ / *ปราปต์ บุนปาน มานะ ตรีรยาภิวัฒน์ และวันรัก สุวรรณวัฒนา* 284
- เบอร์โทรศัพท์ บีบีพิน และนิยามความเป็นส่วนตัวที่เปลี่ยนไป / *สันต์ สุวัจฉราภินันท์* 294
- อินเทอร์เน็ตเข้ามาแล้วทำให้ชีวิตเปลี่ยนไปอย่างไรบ้าง พอมีอินเทอร์เน็ตแล้วทำให้อะไรเปลี่ยนไป / *Read Campers* 304

5. ภาพยนตร์-ดนตรี

- คนยุค'เน็ตกับเพลงและหนัง: ความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมจากโลกออนไลน์ / *ไกรวุฒิ จุลพงศธร วิวัฒน์ เลิศวิวัฒน์วงศา และอธิป จิตตฤกษ์* 312
- ฝันของศตวรรษที่ 19 ที่เป็นจริงในศตวรรษที่ 21 : ดนตรีสมัยนิยม ยุคหลังปฏิวัติดิจิทัลกับการบรรลุความเป็นศิลปินแบบโรแมนติก / *อธิป จิตตฤกษ์* 371

6. อัตลักษณ์ ตัวตน บนโลกออนไลน์

- ตัวตนออนไลน์ / *โสรัจจ์ หงศ์ลดารมภ์* 384
- เราสองคนท่ามกลางผู้คนมากมายรายล้อม: ข้อสังเกตว่าด้วยภาพถ่ายคู่ สถานะความสัมพันธ์กับตัวตน-อัตลักษณ์ของผู้ใช้เฟซบุ๊ก / *Npk Srrk* 392
- มุมมองเพศสภาวะกับสื่อใหม่ / พลเมืองเน็ต 402
- The Facebook Effect: การสร้างความเป็นสาธารณะในพื้นที่ส่วนตัว? / *ปัตย์ ศรีอรุณ* 406

7. ออนไลน์ ยังไงกันดี?

- การจัดการความคิดเห็นในชุมชนออนไลน์ / *จิตรทัศน์ ฝักเจริญผล* 418
- ความเป็นส่วนตัวของข้อมูลในสังคมออนไลน์ - สถานการณ์และแนวโน้ม / *จักรพงศ์ นาทวิชัย* 430
- ชื่อ บุคคล และอินเทอร์เน็ต / *จิตรทัศน์ ฝักเจริญผล* 439
- หนังโป๊ สื่อลามก และการแสดงความคิดเห็น / *จอมพล พิทักษ์สันตโยธิน* 452
- จริยศาสตร์สารสนเทศระหว่างวัฒนธรรม: ความเป็นส่วนตัว การไหลเวียนอย่างเสรีของข้อมูลข่าวสาร / *โสรัจจ์ หงศ์ลดารมภ์* 470
- Hate Speech และข้อมูลที่อันตราย: ประเด็นสำคัญของอินเทอร์เน็ต / *ชาญชัย ชัยสุขโกศล* 474

เกริ่นนำ

ที่มาที่ไป

อาทิตย์ สุริยะวงศ์กุล

"เราเดินด้วยคำถาม" ผมได้ยินคำพูดนี้ครั้งแรกจากบล็อกของพี่แจง ฐิตินบ โกมลนิมิ นักข่าวที่ทำงานในสามจังหวัดชายแดนใต้มานานหลายปี ผมหวังว่าหนังสือเล่มนี้จะทำอย่างคำพูดดังกล่าวได้บ้าง

หนังสือเล่มนี้รวบรวมบทความและบทสนทนาว่าด้วยอินเทอร์เน็ตที่เกี่ยวกับการเมือง สังคม และวัฒนธรรม จากกิจกรรมที่เครือข่ายพลเมืองเน็ตได้มีส่วนร่วมในช่วงปี 2010 ถึง 2011 ซึ่งเป็นสองปีที่เราได้เห็นความเคลื่อนไหวทางการเมืองและความขัดแย้งทางสังคมปรากฏอย่างชัดเจนกว้างขวางบนพื้นที่ออนไลน์ที่เชื่อมกับออฟไลน์ ตั้งแต่การชุมนุมและการสลายการชุมนุมเมื่อต้นปี 2010 ไปจนถึงการเลือกตั้งทั่วไปและน้ำท่วมใหญ่ในปี 2011

ขอบคุณ นฤมล กล้าทุกวัน ที่รับเป็นบรรณาธิการให้หนังสือเล่มนี้ กระบวนการต่างๆ กินเวลาหลายเดือน "มาราธอน" เกินกว่าที่ผมบอกกับเธอไว้ในคราวแรกมาก ผมน่าจะรู้จักนฤมลที่คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ท่าพระจันทร์ คนรอบตัวผมหลายคนรู้จักนฤมลในวาระต่างกันไป จำนวนหนึ่งวนเวียนอยู่ในแวดวงสื่อใหม่และความเคลื่อนไหว "ไม่เอารัฐประหาร"

ในช่วงปี 2004-2007 สื่อออนไลน์อย่างประชาไท มหาวิทยาลัยเที่ยงคืน โอเพ่นออนไลน์ วิกิพีเดียไทย พลวัต ดูโอคอร์ เว็บบอร์ดและบล็อกต่างๆ รวมทั้งวงสนทนาที่จัดโดยเว็บไซต์บล็อกนัน กลุ่มผู้ใช้ลีนุกซ์ในประเทศไทย ยูเฟส บาร์แคมป์ ไบโอสโคป ไทยอินดี้ และงานแสดงศิลปะดอคูเมนทา ได้ทำให้ผมรู้จักผู้คนมากมายที่ผมจะได้ร่วมงานด้วยในอีกหลายปีให้หลัง เป็นการเปลี่ยนสายงานจากที่

[1] ผู้สนใจสถานการณ์อินเทอร์เน็ตไทยตามลำดับเวลาในปี 2011 สามารถดูเพิ่มเติมได้ใน "รายงานประจำปีเครือข่ายพลเมืองเน็ต: เสรีภาพและวัฒนธรรมอินเทอร์เน็ตไทย พ.ศ. 2554" (เครือข่ายพลเมืองเน็ต 2555) และดูการอภิปรายเรื่องสื่อใหม่กับสิทธิเสรีภาพ การเคลื่อนไหว และการหาเสียงได้ใน "สื่อใหม่กับการเคลื่อนไหวทางการเมือง" (มูลนิธิไฮน์ริค เบิลล์ 2555)

เคยอยู่ในแวดวงซอฟต์แวร์และภาษาศาสตร์คอมพิวเตอร์ มาสู่การขับเคลื่อนประเด็นสิทธิเสรีภาพของพลเมืองที่เกี่ยวข้องกับระบบอิเล็กทรอนิกส์ ยิ่งรู้จักคนเหล่านี้มากขึ้น ผมก็ยิ่งเดินทางมากขึ้น

"ชีวิตคือการเดินทาง" และสำหรับคนรุ่นผม (เกิด 1979 เรียนโรงเรียนเอกชนชายล้วน อาศัยอยู่ในเขตเมือง และสามารถเข้าถึงเครื่องเล่นเกมแฟมิคอม) ตัวอย่างที่ให้ภาพได้ชัดที่สุดอันหนึ่งก็คือ วิดีโอเกมอาร์พีจี (role-playing game: RPG) อย่างไฟนอลแฟนตาซีหรือดราก้อนเควสต์ที่ผู้เล่นสวมบทบาทตัวละครสมมติออกเดินทางไปตามดินแดนต่างๆ เพื่อ "เก็บเพื่อน" หรืออีกนัยหนึ่งคือการเก็บประสบการณ์และความสามารถต่างๆ เพื่อถึงจุดหนึ่งจะได้คลี่คลายปริศนาของเกมและเตรียมความพร้อมไปสู่การปราบเจ้าจอมมารบอสใหญ่อันจะเป็นจุดสิ้นสุดของเกม

ในระหว่างทางของกิจกรรมต่างๆ ที่ถูกบันทึกรวบรวมลงหนังสือเล่มนี้ ผมได้พบเจอบุคคลต่างๆ จำนวนมาก บ้างตั้งใจ บ้างเป็นเหตุบังเอิญอันน่ายินดี ผมรู้สึกจริงๆ ว่าชีวิตเป็นการเดินทาง แม้อุปลักษณ์เกมอาร์พีจีในแบบดั้งเดิมอาจไม่ทาบสนิทเสียทีเดียวกับชีวิตของเราหลายคน เพราะเราไม่มีหรือไม่เคยนึกถึงบอสใหญ่ที่จะต้องปราบในตอนสุดท้าย แต่อย่างน้อยการได้พบสิ่งต่างๆ รวมทั้งผู้คนระหว่างเดินทางก็ทำให้เราได้ทราบถึงภารกิจหรือที่ภาษาเกมเรียกว่า "เควสต์" ในช่วงชีวิตหนึ่งๆ ที่เราอยากจะเอาชนะให้ได้ น่าจะด้วยเหตุนี้ ที่ทำให้นักเดินทางจำนวนหนึ่ง มักบอกว่า สิ่งสำคัญของการเดินทางไม่ใช่จุดหมาย แต่คือการเดินทางโดยตัวของมันเอง พูดหล่อๆ แบบให้เอาไปทวีตต่อได้ก็อาจจะพูดว่า เรามองไปที่จุดหมายเพื่อมองเข้ามาในตัวเราเอง

ความน่าสนใจของการศึกษา "โลกเสมือน" หรือ "โลกออนไลน์" สำหรับผม จึงอยู่ที่การที่มันหยิกตัวเราให้ตื่นจากความเคยชิน และเดินกลับมาดู (revisit) ทบทวนแนวคิดที่เราเคยยอมรับเกี่ยวกับ "โลกจริง" หรือ "โลกออฟไลน์" ว่ายังใช้ได้อยู่ไหม หรือจำเป็นต้องปรับแก้ ยืดขยาย หรือล้มมันทิ้งเสียให้หมด? สิ่งเหล่านี้ไม่ได้มีเพียงนักวิชาการกลุ่มเล็กๆ ที่ตั้งคำถาม แต่คนทั่วไปในสังคมเองก็คิดกับมันหรือคิดผ่านมันมากขึ้นเรื่อยๆ เช่นกัน บันทึกการเดินทางแบบ "ยินดีที่ไม่รู้จัก" ใน กวน มีน โฮ หนังรักตลกที่ดังที่สุดในปี 2010 เปิดประเด็นให้เราคิดมากขึ้นเกี่ยวกับความเป็นนิรนาม และ Top Secret วัยรุ่นพันล้าน หนังอิงประวัติผู้ประกอบการ

ในปี 2011 ก็เดินเรื่องด้วยสัญลักษณ์จากวิดีโอเกมอาร์พีจี ความเป็นดิจิทัล (digitality) และการเคลื่อนย้าย/เปลี่ยนสถานะ (mobility) ได้ปรากฏสู่ภาษาในวัฒนธรรมร่วมสมัยมากขึ้นเรื่อยๆ

สถานที่ส่วนใหญ่ในงานเทศกาล เน็ตติเซ่นมาราธอน เมื่อปี 2010 อยู่ในบริเวณที่เดินถึงกันได้ คือย่านสี่แยกคอกวัว ถนนข้าวสาร และท่าพระจันทร์ (อีกสามแห่งอยู่ไกลออกไป ที่สีลม เกษตร และเชียงใหม่) เราตัดสินใจเลือกที่พักย่านถนนข้าวสารให้กับวิทยากรที่มาจากต่างเมือง ดัดแปลงห้องปรับอากาศในร้านอาหารใต้โรงแรมให้เป็นห้องสัมมนา ด้วยจุดประสงค์อยากให้วิทยากรได้เจอคนแปลกหน้า/นักเดินทางได้เดินสัมผัสเมืองเพราะหัวข้อหนึ่งในงานจะว่าด้วยเมืองกับอินเทอร์เน็ต และทดลองจัดงานในพื้นที่ที่ไม่เคยทำมาก่อน ซึ่งก็ไม่ใช่เรื่องยากลำบากนัก เพราะสิ่งที่เรามองหานั้นก็เหมือนกับที่ผู้ใช้เน็ตจำนวนมากมองหาตามร้านกาแฟ คือ ที่นั่ง ไฟฟ้า และอินเทอร์เน็ต – ด้วยความไม่พร้อมหลายประการในปี 2011 ขนาดของงานได้ลดลงและไม่ได้มีสถานะเป็นเทศกาล – ปี 2012 นี้เราอยากกลับมาคึกคักอีกรอบ

ขอบคุณร้านหนังสือก๋องดิด, The Reading Room, Cubic Creative Play Cube, Chiang Mai Commons, โรงแรมวิลล่า ชาช่า, ภาควิชาปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ศูนย์ศึกษานโยบายสื่อ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, สาขาวิชาสื่อศิลปะและการออกแบบสื่อ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, และคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ สำหรับสถานที่และการประสานงานวิทยากร จิราพร ธิโสภา, ธัญญธร สายปัญญา, นุตประวีณ์ สมดี, อนรรฆ พิทักษ์ธานิน, ณัฐเมธี สัยเวช, วิชัย แสงดาวฉาย, ยอดพงษ์ จริยวิทยาวัฒน์, วสุมล บุณยเกียรติ, วนัสนันท์ ศรีไพศาล, พิสิฐ ศรีปราสาททอง, พิเชฐ ยิ่งเกียรติคุณ, ทวีพร คุ้มเมธา, วรงค์ หลูไพบูลย์, และเยาวลักษณ์ ศรณ์เศรษฐกุล สำหรับการบันทึกและการประสานงานอื่นอีกสารพัด และโครงการอินเทอร์เน็ตเพื่อกฎหมายประชาชน (ไอลอว์) กับมูลนิธิไฮน์ริค เบิลล์ ที่วิ่งมาด้วยกันตลอด

ด้วยความระลึกถึง สมเกียรติ ตั้งนโม กับโครงการทางการเมืองที่ยังไม่เสร็จของเขา

กรุงเทพ, มีนาคม 2012

บทบรรณาธิการ

นฤมล กล้าทุกวัน

เมื่ออินเทอร์เน็ตกลายมาเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ที่จำเป็นอย่างหนึ่งในชีวิตของเราแล้ว ความคุ้นชินที่เกิดขึ้นอาจทำให้ใครหลายคนลืมตั้งคำถามกับมันไป เหมือนกับที่ลืมตั้งคำถามกับสิ่งต่างๆ รอบตัวที่คุ้นเคย (หรือถูกทำให้คุ้นเคย) ขณะเดียวกันสำหรับผู้ที่ยังไม่เคยชินนักกับเครือข่ายคอมพิวเตอร์ชนิดนี้ก็คงมีจำนวนไม่น้อยที่ตั้งแง่กับมัน โดยไม่ทันที่จะได้ทำความรู้จักหรือเรียนรู้กันเสียก่อน

มาราธอน ฉบับ “ออกตัว” เป็นการโคจรมาพบกันของคนช่างสงสัย และต้องการหาทางทำความเข้าใจกับโลกออนไลน์ ไม่ง่ายนักที่จะรวบรวมจัดหมวดหมู่ข้อเขียน รวมทั้งการพูดคุยถกเถียงในประเด็นต่างๆ เกี่ยวกับโลกออนไลน์ที่จัดโดยเครือข่ายพลเมืองเน็ตในต่างวาระ ต่างที่มา เข้าไว้ด้วยกันในหนังสือเล่มเดียว อาจเป็นเพราะผู้เข้าร่วมการอภิปรายและเจ้าของบทความที่ปรากฏในหนังสือเล่มนี้มีที่มาทางวิชาชีพ มุมมอง จุดสนใจ กระทั่งลักษณะการเขียนและภาษาที่แตกต่างกัน ที่มาที่ไปอันหลากหลายของผู้เขียนคงช่วยสะท้อนความสงสัยของผู้อ่านได้ในหลายแง่มุม พ้นจากนั้นไปแล้ว คงจะเป็นภาระของผู้อ่านเองที่จะตั้งคำถามและคิดวิธีการหาคำตอบของตนต่อโลกที่ซับซ้อนเหล่านี้ และไม่ว่าจะเป็นความหลากหลายของประเด็น วิธีมองปัญหาที่ต่างกัน กระทั่งขัดแย้งกันเองของผู้เขียนต่างคนนั้น คงไม่ใช่สิ่งที่บรรณาธิการจะเข้าไปจัดแจงให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ด้วยเห็นว่าน่าจะเกิดประโยชน์ยิ่งกว่า หากปล่อยให้ความแตกต่างเหล่านี้ดำรงอยู่และดำเนินต่อไป

นอกจากประเด็นข้างต้นแล้ว ความยากอีกประการหนึ่งอาจเป็นเพราะการศึกษาโลกออนไลน์ยังเป็นประเด็นที่ค่อนข้างใหม่ในสังคมไทย ทั้งโดยตัวปรากฏการณ์เองและเครื่องไม้เครื่องมือที่จะใช้ในการศึกษาทำความเข้าใจ คงไม่มากเกินไปนักหากจะกล่าวว่า มาราธอน ฉบับ “ออกตัว” เป็นความพยายามที่จะบันทึก เปิดประเด็น รวบรวม จัดหมวดหมู่ เพื่อทำความเข้าใจโลกออนไลน์อย่างเป็นรูปเป็นร่างครั้งแรกๆ ในสังคมไทย อย่างน้อยที่สุดก็น่าจะช่วยย้ำเตือนได้ว่า จากนี้ไปเราคงไม่สามารถพิจารณาปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เราประสบอย่างง่ายดายได้ ด้วยเพราะความ

ซับซ้อนของเบื้องหลังปรากฏการณ์เอง และความไม่ชัดเจนของขอบเขตพรมแดนต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่ เวลา ความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนกับเทคโนโลยี หรือกระทั่งกับผู้คนด้วยกันเอง ที่เชื่อมโยงกับการทำงานของอำนาจ ทั้งที่แสดงออกมาตรงๆ และที่ซ่อนเร้น

วงสนทนาเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็น รวมถึงข้อเขียนต่างๆ ที่ถูกบรรจุไว้ในหนังสือเล่มนี้ จึงถือเป็นความพยายามครั้งสำคัญในการเปิดมุมมองการศึกษาโลกออนไลน์ที่น่าสนใจ เนื้อหาที่กล่าวไว้ในตัวเล่มครอบคลุมทั้งการสำรวจและแสวงหาวิธีการศึกษาโลกออนไลน์ ผลกระทบทางสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรมอันเนื่องมาจากเทคโนโลยีสารสนเทศ

การเกิดขึ้นของสื่อชนิดใหม่ได้สั่นคลอนอำนาจเดิมๆ ในสังคม จนอาจเรียกได้ว่าหลายสิ่งไม่สามารถกลับไปสู่จุดเดิมที่ข้อมูลข่าวสาร ความเชื่อ ความรู้ ถูกผูกขาดโดยสื่อกระแสหลักหรือสถาบันดั้งเดิมต่างๆ ได้อีกต่อไป รวมทั้งยังเปลี่ยนแปลงรูปแบบของการถ่ายทอดข้อมูล-ความรู้ ความรับรู้ต่อพื้นที่ ระยะทาง ความทรงจำ และวิถีชีวิตของผู้คน การผลิตและบริโภคศิลปะแขนงต่างๆ ก็เปลี่ยนไปจากเดิม ทั้งยังเกิดคำถามต่ออัตลักษณ์และตัวตนของผู้คนที่ซ้อนกันอยู่ทั้งในโลกออฟไลน์และออนไลน์ ขณะเดียวกันก็มีความพยายามเพื่อจัดการและรับมือกับความเป็นไปในโลกอินเทอร์เน็ตจากผู้เล่นฝ่ายต่างๆ ในสังคมที่มีความคิดความเชื่อที่แตกต่างกัน บางส่วนของเนื้อหาจึงพยายามเปิดประเด็นเพื่อชวนให้ผู้อ่านลองสร้างจินตนาการถึงหนทางในการจัดความสัมพันธ์เชิงอำนาจในรูปแบบใหม่ๆ หนังสือเล่มนี้อาจไม่ได้ทำหน้าที่เป็นคำตอบสุดท้ายให้กับผู้อ่าน มากเท่ากับเป็นสิ่งกระตุ้นให้เกิดการตั้งคำถามและเชื้อเชิญให้พิจารณาปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในหลายๆ มิติ ยังมีคำถามอีกมากที่เราต้องช่วยกันขบคิดกับโลกออนไลน์ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว และแยกกันไม่ขาดกับโลกออฟไลน์ที่เราดำเนินชีวิตอยู่ในทางกายภาพที่ก็เคลื่อนไปเร็วไม่แพ้กัน

บทแทรกจากริมลู่ ออนไลน์ศึกษา

อธิคม มุกดาประกร

ในความรู้จักกึ่งบังเอิญที่เครือข่ายสังคมเชื่อมมนุษย์จากคนละสนามความชำนาญ อย่างผมและ bact' - อาทิตย์ สุริยะวงศ์กุล มาร่วมงานกันในเทศกาลศิลปะ (?) madiFESTO2011 FALL ที่เชียงใหม่ ซึ่งรวบรวมคนและความคิดมากมายมาร่วมกัน รื้อ-ล้ม ทั้งความตอแหลและความจริง ทางสังคม การเมือง วัฒนธรรม ท่ามกลางความขัดแย้งและความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของสังคมร่วมสมัย เราได้สนทนากันแบบเจอตัวเป็นๆ เป็นครั้งแรก และทำให้ผมเข้ามามีส่วนร่วมกับหนังสือเล่มนี้หนึ่งบทความเบาๆ เป็นเรื่องเล่าจากความทรงจำคร่าวๆ ในฐานะคนใช้ชีวิตในช่วงเวลาการเปลี่ยนผ่านเข้ามาของวัฒนธรรมออนไลน์ และเทคโนโลยีดิจิทัลในประเทศไทย ซึ่งอาจไม่เข้มข้นจัดเจนแบบเหล่านักเขียนและผู้ร่วมเสวนา พลเมืองเน็ตมาราธอน หลายๆ คนที่มาร่วมแลกเปลี่ยนเสนอมุมมองให้เป็นทุนตั้งต้นแด่หัวข้อออนไลน์ศึกษา นี้

เมื่อพูดถึง การศึกษา ผมเป็นนักศึกษาปริญญาโทที่ค้างคามาหลายปีกับการวิจัยโดยไม่สามารถมุ่งไปสู่คำตอบต่อข้อสงสัยได้อย่างลงตัวเสียที ด้วยความก้ำกึ่งตั้งแต่การตั้งหัวข้อที่ไม่มีคณะวิชาใดรองรับไว้ได้ตรงตัว ยังดีที่สาขาปริญญาโทที่ผมเรียนอยู่ ก็มีขอบเขตการศึกษาคลุมเครือไม่แพ้กันเมื่อมองจากกรอบสายตาคณะวิชาอื่นที่ดำรงอยู่มานานในมหาวิทยาลัยไทย เลยทำให้การตั้งหัวข้อเป็นไปได้ แต่ก็ยังต้องติดเงื่อนไขอื่นๆ อีกมากมายในชีวิตทางการศึกษา ซึ่งนี่ไม่ใช่ปัญหาที่มีเพียงแต่ผมเผชิญอยู่เท่านั้น แต่ยังเป็นปัญหากับเพื่อนๆ อีกหลายคนที่ผมรู้จักในรุ่นอายุไล่เลี่ยกัน จนเรากลายเป็นเด็กดื้อที่มีปัญหาให้ระบบระเบียบต่างๆ ต้องปวดหัวกันอยู่เนืองๆ

สิ่งที่เราทั้งหลายสนใจนั้น มักมีเหตุให้ใช้สาขาความรู้เดี่ยวในการอธิบายให้ครอบคลุมสิ่งที่เรารับรู้มาจากปฏิบัติการสำรวจศึกษาไม่ได้ ราวกับว่า ความเป็นจริงในชีวิต กับ การศึกษากระแสหลักในไทยนั้น แปลกแยกจากกัน จนจุดลงรอยของการไขความสงสัยนั้นอยู่ไกลเกินวงไฟส่องของความสนใจต่อความรู้ในสังคมนี้

งานวิจัยหลายชิ้นของประเทศไทยที่ผมได้ทบทวนมีลักษณะคล้ายตีนที่ถูกตัดเพื่อให้เข้ารูปพอดีรอยกับเกือกขนาดเดิมๆ และไม่ได้ให้เนื้อหาที่จะทำให้เข้าใจสิ่งต่างๆ ในชีวิตปัจจุบันได้มากขึ้นกว่าตำราเรียนเก่าๆ แต่ก็มีอีกหลายชิ้นที่ไปได้ไกลเกินกว่าเกือกใบเดิม ซึ่งก็มักจะเป็นงานที่สังคมวงกว้างไม่ได้ให้ความสนใจนัก และหลายครั้งที่ต้องตั้งฐานเหตุผลรองรับด้วยการอิงงานความรู้จากต่างประเทศ ความเป็นไปได้ของการสร้างคำอธิบายใหม่ต่อปรากฏการณ์ที่เราศึกษา คล้ายมีอยู่จริงได้ยากในโลกการผลิตความรู้ในไทย

"ความรู้" ในประเทศนี้เป็นสิ่งประหลาด มีคนบอกให้เราขวนขวายแสวงหามาให้มากที่สุด เพื่อจะได้พัฒนาทั้งตนเองและสังคม แต่เมื่อเราสำรวจจนพ้นไปถึงบางอาณาเขตของความรู้ สิ่งที่เราพบในนั้นกลับไม่ได้รับการยอมรับการมีอยู่ หรือถึงกับมีคำขอให้พอ หยุด ไม่ต้องไปต่อแล้ว ราวกับการไปถึงสิ่งเหล่านั้นเป็น ความไร้สาระ-อจินไตย หรือ ผิดบาป-ทางอบาย อันไม่ควรข้องแวะ แม้เราจะเห็นเงื่อนงำที่คลี่คลายความสงสัยหลายๆ ประการในชีวิตได้ ซ่อนตัวอยู่ในแดนพ้นวงไฟความรู้เท่าที่สังคมเรายอมรับให้มีนั้น ความกลัวแบบไทยๆ ได้ขีดกรอบขึ้นไว้เป็นเส้นระเบียบขนบ ศีลธรรม แบ่งแยกการรับรู้เอาไว้ และช่วยธำรง ไทย ให้เป็น ไทย ให้เรามักเผลอนึกตามกันไปว่า นี่เป็นสังคมที่มีลักษณะเฉพาะ (Thailand only!) จนเป็นปกติไม่ต้องไปสัมพันธ์อะไรกับใครที่ไหน อย่างไม่เคยถามหาเหตุผลให้มากไปกว่าชุดคำอธิบายเดิมๆ ที่พูดอย่างปลงๆ ขำๆ ปากต่อปากกัน จนไม่สามารถขยายวงไฟความรู้ของสังคมให้กว้างขึ้นได้นัก โลกในความมืดจึงเต็มไปด้วยสิ่งที่นำมาเป็นความรู้ของเราไม่ได้

การออนไลน์ ก็เป็นอีกสิ่งในความมืด ที่เมื่อศึกษาไปถึงเรื่องนี้ เรามีข้อมูลให้คลำทางต่ออยู่น้อยมาก ทั้งที่เป็นเรื่องที่อยู่ใกล้ชิด และมีผลกระทบต่อชีวิตเราในหลากมิติ พลเมืองเน็ตมาราธอน ฉบับออกตัว เล่มนี้เป็นอีกแรงหนึ่งในการจุดไฟไล่ความมืดให้วงความรู้ของสังคมขยายตัวออกไป ราวครึ่งหนึ่งของเนื้อหาเป็นบทความ "ข้อเขียน" ที่เชื่อมโยงวัฒนธรรมออนไลน์ไปสู่พรมแดนความรู้ความชำนาญของผู้เขียนแต่ละคน และอีกครึ่งหนึ่งเป็นบันทึกการเสวนาจากหลาย "วงคุย" ของคนจากหลากพื้นที่ที่มาปะทะสังสรรค์กัน จนแตกตะกอนได้มาทั้งสาระ ความรู้ และเห็นประเด็น กับบริบทต่างๆ ทั้งสองส่วนล้วนทำให้เห็นสิ่งที่เราอาจไม่ทันนึกถึงจากการจดจ้องลงไปในคำว่า ออนไลน์ เพียวๆ

การนำเสนอมุมมองที่หลากหลายต่อแต่ละหัวเรื่องนี้ บ้างก็หนักหน่วงเข้มข้นในทางวิชาการ แน่นหนาข้อมูลจากประสบการณ์ตรงของแต่ละคน บ้างก็เพลิดเพลินเฮฮา จนอาจถึงขั้นยียวนป่วนปั่นอารมณ์ของผู้มีศีลธรรมอันสูงส่งอย่างไม่สมดุลกับความกว้างของใจให้เพียงพอตั้งรับความเปลี่ยนแปลงทางสังคม ซึ่งเกิดจากสำเหนียกรู้ใหม่ๆ ต่อการดำรงตนอยู่ในโลกที่ขอบเขตแดนของความหมายต่างๆ ไม่ได้แข็งนิ่งอีกต่อไปแล้ว ไม่ว่าจะในเรื่อง เพศสภาวะ ความเป็นสาธารณะ หรือกระทั่งรัฐชาติ ด้วยความไหลเลื่อนที่คล่องตัวมากขึ้นเรื่อยๆ ในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ข้อมูล ข่าวสาร และความรู้ ตามพัฒนาการทางเทคโนโลยีการสื่อสารจนคล้ายว่าโลกทั้งใบเป็นชุมชนใหญ่ที่ใครก็มาพบปะพูดคุยกันได้อย่างไร้ข้อจำกัด สภาวะนี้เราคุ้นหูคุ้นตากันดีในนาม โลกาภิวัตน์ (globalization)

ช่วงรอยต่อพุทธทศวรรษ 2530 มาสู่ 2540 สังคมไทยเริ่มอุบัติคำว่าโลกานุวัตร/โลกานุวัฒน์/โลกานุวัตน์ (ถูกใช้แตกต่างกันไปในแต่ละข้อเขียน) ขึ้นมาควบคู่กับการเข้ามาของ เทคโนโลยีดิจิทัล และ อินเทอร์เน็ต ที่เพิ่งมีขึ้นในประเทศไทย กูรูผู้รู้ในหลายวงการพยายามสร้างคำ กำหนดนิยาม และคาดการณ์ถึงแรงกระเพื่อมที่จะเกิดขึ้นกับสังคมไทย คำอธิบายต่างๆ ปรากฏในพื้นที่การนำเสนอของสื่อมวลชนที่ยังมีจำนวนไม่มากนัก จนทำให้ข่าวสารที่มักวิ่งไปสู่การรับรู้ของประชาชนในทิศทางเดียวกันเริ่มเกิดความแตกแยกในการเสนอ และคล้ายจะไม่มีจุดชัดเจนลงไปได้ว่าภาวะเช่นนี้จะกระเทือนสังคมไทยในมุมใดกันแน่ การเงิน? อุตสาหกรรม? วัฒนธรรมประเพณี? ความมั่นคงรัฐ? หรือกระทั่งตัวสื่อเอง? ซึ่งล้วนเคยได้รับการกำหนดการมีอยู่ของแต่ละสิ่งไว้อย่างเป็นเอกเทศจากกัน ใครจะเป็นผู้รับศึกหนักนี้ตรงตัวที่สุดจนอาจถึงกับสูญเสียความปกติสุขที่เคยเป็นมา

คำอธิบายถูกผูกโยงเข้าหากันจนยุ่งเหยิงในการรับรู้ของสังคม กอปรกับการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านรูปแบบและราคาของคอมพิวเตอร์ส่วนบุคคลที่ทำให้ประชาชนทั่วไปสามารถเป็นเจ้าของได้ง่ายขึ้น (หากจำไม่ผิด ห้างพันธุ์ทิพย์ ผันตัวเองมาเป็นตลาดคอมพิวเตอร์ในช่วงเวลาเดียวกันนี้ด้วย) ด้วยความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจจากการที่ภาคเอกชนหน้าใหม่มีส่วนแบ่งในกิจกรรมการลงทุนในตลาดที่เสรีขึ้น สินค้ายี่ห้อแปลกตาทยอยเปิดตัวในตลาดร้านค้า เพิ่มทางเลือกในการบริโภค พร้อมไปกับสังคมที่เปิดกว้างขึ้นเช่นกัน ด้วยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย 2540

ฉบับใหม่หลังเหตุการณ์สังหารหมู่ประชาชนเมื่อปี พ.ศ. 2535 ซึ่งในฉบับนี้ได้ตราขึ้นมารองรับจินตนาการทางการเมืองของคนหลายกลุ่มมากขึ้น สถานการณ์สังคมที่มาประจวบเหมาะผสานกันจากหลายด้านนี้ ได้ผลักดันให้คนเมืองทั่วทั้งประเทศไทยมีความเติบโตทางด้านการรับรู้สิทธิความเป็นพลเมืองของตนขึ้นไปอีกขั้น บ่มสร้างสำนึกใหม่ต่อการดำรงตนในทางสังคมที่เต็มไปด้วยสิ่งใหม่ที่เพิ่งปรากฏขึ้นในมือของตัวเองให้ต้องเรียนรู้มากมาย

อินเทอร์เน็ตเองก็เพิ่งเริ่มตั้งต้นการแนะนำตัวต่อคนทั้งโลกเช่นกัน จากกิจกรรมของรัฐและบรรษัทนานาชาติ กระจายตัวมาสู่ปัจเจกชนทั่วไป แต่ก็ยังเป็นของยากสำหรับผู้ขาดความรู้ทางด้านเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ จนค่อยๆ มีการพัฒนาปรับสัมพันธภาพระหว่างคนกับคอมพิวเตอร์ด้วย ส่วนต่อประสานกราฟิกกับผู้ใช้ (graphic user interface, GUI) ในโปรแกรมสำเร็จรูปต่างๆ และเทคโนโลยีการประมวลผลภาพ (image processing) กับการกำเนิดกล้องถ่ายรูปดิจิทัล ที่อำนวยให้ปัจเจกบุคคลสามารถผลิตภาพแทน (representation) แล้วรวบรวมร้อยเรียงเข้าหากันด้วยภาษา HTML ซึ่งง่ายต่อการเรียนรู้และทดลองสร้าง เว็บไซต์ ขึ้นมาเป็นพื้นที่ของความเป็นตัวเอง เข้าไปร่วมครองพื้นที่ชุมชนโลกบนอินเทอร์เน็ตให้กับทุกบุคคล เกิดกระแสการสร้างโฮมเพจส่วนตัว (ใครทันช่วงนั้นต้องคุ้นเคย geocities.com และ URL ยาวๆ กันบ้างไม่มากก็น้อย) ให้ได้นับความนิยมผ่านสถิติยอดผู้ชมกันอย่างเป็นล่ำเป็นสัน กลายเป็นสื่อใหม่ที่สร้างความตื่นเต้นไปในทุกวงการ

การทำเว็บไซต์สะสมข้อมูลสิ่งที่เป็นที่นิยมต่างๆ อย่าง ดารา หนัง เพลง การ์ตูน ฯลฯ ก็แพร่หลายเป็นอย่างมากในช่วงต้น ทำให้อินเทอร์เน็ตในเวลานั้นเป็นเสมือนห้องสมุดขนาดยักษ์สำหรับทุกคน แต่สิ่งที่โดดเด่นกระเทือนเมืองไทยมากคือการเข้ามาประยุกต์เว็บไซต์ให้กลายเป็นช่องทางใหม่ของอุตสาหกรรมสื่อลามก โดยเฉพาะจากต่างประเทศที่กฎหมายควบคุมสื่อไม่เข้มข้น เว็บโป๊ที่โจ่งครึ่มยิ่งกว่าสื่อลามกที่เคยมีตามใต้แผงหนังสือแผงวิดีโอจึงปรากฏขึ้นในจอคอมกลางบ้านกลางออฟฟิศ รวมถึงข้อมูลอื่นๆ ที่ไม่เคยถูกทำให้ปรากฏได้ง่ายๆ ในไทย ทั้งเรื่องบุคคลอันตราย ลัทธิวิตถาร วิธีก่อวินาศกรรม การลบหลู่สิ่งสำคัญในความเชื่อคนไทย ฯลฯ ก็ผุดผาดเกลื่อนอินเทอร์เน็ตเช่นกัน ก่อให้เกิดความตระหนกกลัวเกรงว่าศีลธรรมอันดีแบบไทยๆ จะเสื่อมถอยลง โดยเฉพาะในเยาวชนที่เรียนรู้การใช้งาน

เว็บเบราว์เซอร์ อีเมล โปรแกรมแชท การดาวน์โหลด ฯลฯ ซึ่งล้วนเป็นกิจกรรมที่ไม่เคยมีในวิถีชีวิตก่อนโลกานุวัตรได้อย่างรวดเร็ว จนน่าระแวงว่าจะมีอะไรไม่ถูกไม่ควรแนบมากับกิจกรรมใหม่เหล่านี้ในอินเทอร์เน็ตด้วย

ภาพลักษณ์ของอินเทอร์เน็ตในเวลานั้นจึงเป็นสิ่งที่เต็มไปด้วย "ความไม่รู้" ที่พุ่งเข้ามาจากทุกทิศทุกทางจากสังคมอื่นที่เคยไกล และสร้าง "ความกลัว" จนผู้ใหญ่บางกลุ่มเหมารวมทุกกิจกรรมในอินเทอร์เน็ตว่าเป็นความอันตรายที่ควรวางไว้ให้พ้นมือ เพื่อลดบทบาทที่สามารถกระเทือนสังคมลง หรือบางผู้รู้ถึงกับเสนอแนวคิดของการควบคุมข้อมูล ภายใต้คำว่า ปกป้อง เช่นเดียวกับการกำกับจัดการสื่อต่างๆ ในเวลานั้น เพื่อให้เห็นชัดก่อนว่าอะไรเป็นอะไร ค่อยหาทางรับมืออีกที แต่ที่สุดแล้วการรับรู้ที่ยังไม่ทันจับต้นชนปลายได้ทั้งหมดนั้น รวมเป็นมวลกระแสใหญ่ของทุกสิ่งปะทะเข้าสู่ทุกพื้นที่วงการในสังคมไทยใบน้อย และเป็นที่ยอมรับกันในขณะนั้นว่า "อนุ" ไม่พอเพียงจะจำกัดความสภาวะนี้ได้ และกลายเป็น "อภิวัตน์" จากโลกทั้งใบที่เราต้องเผชิญอย่างไม่ทันรับมือไปในที่สุด

กว่าทศวรรษหลังจากนั้น ความอภิวัตน์นี้ไม่ได้นำพาแต่สิ่งที่สังคมไทยเคยกลัวมาเท่านั้น แต่ยังนำพาสิ่งใหม่อื่นอีกมากมายมาให้เราพบเห็น ค้นเจอ แลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันได้ ขยายมุมมองของปัจเจกชนให้เชื่อมโยงสิ่งที่เคยยากต่อการเสาะแสวงหาให้เข้ามาอยู่ใกล้มากขึ้น ไม่ต้องเดินทางไกลข้ามโลก ไม่ต้องซื้อหาขนมาทางเรือ ก็สามารถขยายการรับรู้ของตนเองออกไปได้ไกลแสนไกล เทคโนโลยีช่วยให้เราย่นระยะ ถางอุปสรรค ถมช่องว่าง ให้ก้าวข้ามหุบเหวความไม่รู้ไปได้อีกหลายขุม เท่าที่บุคคลจะขวนขวายใฝ่หามาสั่งสมสร้างเป็นความรู้ของตน

วิสัยทัศน์ที่กว้างไกลขึ้นช่วยให้เราได้พิจารณาความปกติใกล้ตัวที่เคยเชื่อว่าเป็นเรื่อง ปกติ สามัญ ธรรมชาติ ของไทยเรา และเป็นจุดตั้งต้นอันมั่นคงถาวรในการใช้เป็นหลักยึดเหนี่ยวสำหรับการสร้างเหตุผลเพื่อทำความเข้าใจสิ่งต่างๆ ได้ ความปกติไทยๆ เหล่านั้น เมื่อยืนเคียงข้างความปกติสามัญอื่นๆ ในโลก กลับไม่สามารถทาบรอยอย่างสมเหตุสมผลกันได้ โดยเฉพาะเมื่อเทียบกับโลกที่การแสวงหาความรู้เป็นไปอย่างเสรีและดูเหมือนไร้ข้อจำกัด เส้นระเบียบต่างๆ ที่มีไว้ขีดเกณฑ์ความปกติของเรา สามารถถูกทดสอบ ไต่ถาม ทบทวน แก้ไข ผ่านทั้งกิจกรรมทางการเมือง ศิลปะ และวิชาการ เพื่อทลายขอบเขตให้ความรู้เดินหน้าขยายตัวต่อไป

โดยช่วงเข้าสู่พุทธทศวรรษ 2550 เมื่อ facebook.com ได้ขยายวงผู้ใช้บริการไปทั่วโลกอย่างไม่จำกัด ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางความคิดอย่างต่อเนื่องและเชื่อมโยงกันไปในหลายพื้นที่ของชุมชนโลก

เว็บ 2.0 และ บริการเครือข่ายสังคม (social network service, SNS) สร้างกิจกรรมออนไลน์ขึ้นมาเป็นที่นิยมในหมู่วัยรุ่นในการหาเพื่อน รวมกลุ่ม แลกเปลี่ยนสิ่งต่างๆ ระหว่างกัน ตั้งแต่กระดานข่าว (web board) และการเขียนไดอารีออนไลน์ในรูปแบบเว็บล็อก มาถึงการแสดงตัวตนและแสวงหากลุ่มร่วมทางความสนใจในไฮไฟฟ์ (Hi5), มัลติพลาย (Multiply), มายสเปซ (MySpace), ยูทูป (YouTube), ทวิตเตอร์ (Twitter) ฯลฯ มีการนำเสนอตัวตนที่ผิดมาตรฐานสังคมเดิมกันอย่างที่ผู้ใหญ่ร่วมเข้าใจได้ยาก มีการสร้างภาษา คำแสลง แปลกใหม่ มาใช้อย่างแพร่หลายรวดเร็ว ทั้งยังมีข่าวเสียถึงการใช้เทคโนโลยีเหล่านี้เป็นเครื่องมือทางอาชญากรรมรูปแบบต่างๆ ภาพลักษณ์ของอินเทอร์เน็ตจึงยังน่าตระหนกจนยากจะรับได้ ผู้ใหญ่ในสังคมจึงพยายามกวาดรวมไปไว้ในพื้นที่พ้นความใส่ใจ เฉยชาที่จะเรียนรู้ ด้วยการวางฐานะไว้เป็นเพียงกิจกรรมใน โลกเสมือน เป็นความอดิเรกไร้สาระแก่นสาร ไม่ได้มีคุณค่าอะไรกับ ชีวิตจริง (?) นัก นอกจากความบันเทิงแบบเด็กๆ

โลกเสมือน และ ชีวิตจริง เคยได้รับการสร้างเกณฑ์แยกจากกัน ด้วยข้อจำกัดของตัวเทคโนโลยีเอง นั่นคือความไม่สะดวกเคลื่อนย้ายของตัวอุปกรณ์อย่างคอมพิวเตอร์ตั้งโต๊ะ ซึ่งได้ทำให้กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับคอมพิวเตอร์นั้นต้องมีพื้นที่และการใช้เวลาเฉพาะต่างหากออกไป กินเวลาการทำมาหากิน หรืออยู่กับครอบครัวโดยเฉพาะกับอินเทอร์เน็ตที่ผู้ใช้ต้องนั่งอยู่กับที่ตรงหน้าจอ เพื่อขับเคลื่อนความคิดไปที่อื่นไกล เสมือนว่ากิจกรรมในโลกออนไลน์ฉีกกายกับจิตออกจากกัน จนไม่สามารถทำกิจกรรมอื่นร่วมเวลาได้โดยสะดวก อินเทอร์เน็ตจึงกลายเป็นผู้ที่ทำลายการใช้ชีวิตจริงซึ่งเป็นเวลาที่มีแก่นสารจับต้องได้ไป จนกระทั่งการกำเนิดของ แล็ปท็อปคอมพิวเตอร์ เครือข่ายคอมพิวเตอร์แบบไร้สาย และ สมาร์ตโฟน ได้เข้ามาชดเชยข้อจำกัดนี้ ความสะดวกพกพา และสามารถทำงานได้หลากหลายรูปแบบ ตามเทคโนโลยีที่ผสมผสานเข้ามาในอุปกรณ์เล็กๆ ตัวเดียว ทำให้โลกออนไลน์หลอมรวมติดตัวเราไปได้ในทุกกิจวัตรทางสังคมได้อย่างแนบเนียน เป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมที่ทำร่วมกันกับครอบครัวหรือการทำงานได้

อนึ่ง หากเราพิจารณาเปรียบเทียบ ความเสมือน (virtual) และ ความจริง (real) แล้ว ทั้งคู่ต่างเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่อย่างมีความหมายต่อตัวเรา ผ่านการรับรู้ ด้วยสมองที่ทำงานด้วยการเข้าและถอดรหัสที่ได้เรียนรู้สั่งสมมาทั้งระบบภาษาและระบบสัญลักษณ์ต่างๆ ในการทำความเข้าใจ การรับรู้ความจริงจึงให้ประสบการณ์ต่อชีวิตในเชิงสัญลักษณ์ เช่นเดียวกับการรับรู้ความเสมือน การอ่านบทความเรื่องเล่าในอินเทอร์เน็ต การดูภาพยนตร์ การสนทนาทางไกล หรือกระทั่งการเล่นเกม ล้วนมีลักษณะเสมือนจริง แต่เราต้องพัฒนาระบบคิดเพื่อทำความเข้าใจระบบความหมายในสิ่งที่อยู่ในกิจกรรมเหล่านั้น ไม่ต่างไปกับการมีประสบการณ์กับความจริงที่เกิดขึ้นต่อหน้าต่อตา มีประโยชน์ต่อการขยายความรู้ในตัวเราทั้งคู่ คุณค่าจึงไม่สัมพันธ์กับลักษณะกิจกรรม อย่างที่ใครนิยามแบ่งแยกไว้

สังคมไทยมักกำหนดคุณค่าต่อสิ่งต่างๆ แบบทางเดียวออกจากศูนย์กลางอำนาจสู่ประชาชน โดยสิ่งใหม่ที่ยังขัดแย้งกับมโนทัศน์ของอำนาจ มักได้รับการทำให้กลายเป็นเรื่องที่ไม่เป็นเรื่องไว้ก่อน อินเทอร์เน็ตเองก็ไม่พ้นการปฏิเสธคุณค่าเช่นกัน ด้วยความเป็นพื้นที่สื่อสารใหม่ของสาธารณชน อำนวยให้ทุกคนไม่เป็นเพียงผู้ฟังสารจากศูนย์กลางอีกต่อไป แต่สามารถแบ่งปันสิ่งที่รู้ที่พบเจอ มาสำแดงให้เกิดการแลกเปลี่ยนความคิดความเข้าใจระหว่างกันได้ กระจายความเป็นผู้พูดผู้กำหนดความหมายออกไป เปลี่ยนแปลงสำเหนียกต่ออำนาจในปัจเจกบุคคล ให้ข้ามพ้นอำนาจจากศูนย์กลางเดี่ยวไป ก่อความนิยมซื้อหามาใช้งานแพร่หลายกันไปในวงกว้าง เพื่อร่วมเป็นสมาชิกของพื้นที่การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารที่ดำเนินควบคู่กันไปทั้งในความจริงและความเสมือนตลอดเวลา ซึ่งใครจะเลี่ยงการข้องแวะก็สามารถทำได้ แต่ก็อาจทำให้ชีวิตทางสังคมของบุคคลที่ปฏิเสธอินเทอร์เน็ตต้องพร่องความสัมพันธ์กับสังคมลงไป เครือข่ายสังคมที่กว้างขึ้นและความต้องการเป็นส่วนหนึ่งของสังคมค่อยๆ ผลักดันผู้ปฏิเสธจากทุกระดับเข้าสู่การปรับตัวมากขึ้นเรื่อยๆ สิ่งที่เคยได้รับการกำหนดโดยศูนย์กลาง จึงไม่มีความหมายตามเดิมอีกต่อไป เปลี่ยนแปลงการกำหนดรู้ทั้งเรื่องของตนเองและสังคม

“Cogito ergo sum” (I think, therefore I am. - ฉันคิด ฉันจึงมีอยู่) วาทะทางปรัชญาในคริสต์ศตวรรษที่ 17 โดยเรอเน เดส์การ์ตส์ (René Descartes) นักคิดกลุ่ม rationalism แสดงให้เห็นว่า ตัวตนของบุคคลนั้นเป็นเรื่องเชิงแนวคิด

ในปัจเจกวิสัยคือการคิดทบทวนถึงเรื่องความเป็นตนเองนั้นคืออะไร? แต่ในวิสัยของสังคม ตัวตนของปัจเจกบุคคล คือการที่สังคมได้รับการนำเสนอแนวคิดต่อบุคคลหนึ่งคนนั้นอย่างไร? เพราะแค่คิดอยู่คนเดียว ไม่ได้หมายถึงการที่คนอื่นจะร่วมรับรู้สิ่งที่อยู่ในความคิดของเราไปด้วยได้ และเราไม่ได้อยู่คนเดียว แต่มีสังคมสัมพันธ์ในการใช้ชีวิตด้วย เราจึงต้องมีการแสดงออกเป็นบทบาทต่างๆ เป็นดารา นักการเมือง พระพลเมืองอาวุโส ฯลฯ ให้ผู้อื่นร่วมรับรู้ ตัวตนที่เราคิดให้เราเป็นนั้นจึงจะมีอยู่จริงในสังคมไปด้วย

การปรากฏต่อสาธารณะ โดยเฉพาะในสื่อมวลชนซึ่งเป็นสิทธิพิเศษในเฉพาะบางบุคคล เป็นการประกาศแนวคิดตัวปัจเจกสภาวะสู่คนหมู่มากให้รับรู้ร่วมกัน โดยมักจะขับเน้นรูปแบบด้านที่เด่นชัดในบุคคลเหลือเพียงฉลากยี่ห้อแบนๆ แต่โดดเด่นมีเอกลักษณ์ เพื่อให้ผ่านเข้ากรอบกำหนดคุณค่าความเหมาะควรของสังคมให้จดจำสร้างความคุ้นเคยได้ง่าย การเป็นบุคคลสาธารณะนั้น จึงมีบทบาทในมิติที่แตกต่างจากความยอมรับให้มีหรือเป็นของสังคมได้ยาก อย่างกรณี เสก โลโซ ที่หลุดกรอบความเป็นซุปเปอร์สตาร์ที่ดีของสังคมไทย ด้วยกิจกรรมที่ห้ามออกอากาศ (หรือออนไลน์) บทบาทความเป็นซุปเปอร์สตาร์ที่ดีของเขาในสังคมจึงอาจต้องสูญเสียไป ซึ่งในความเป็นจริงไม่มีใครจดจ่อทำกิจกรรมอยู่เพียงสิ่งเดียวไปตลอดชีวิตได้ เสกไม่ได้ทำงานดนตรีทุกห้วงลมหายใจเข้าออก มีเรื่องต้องเผชิญนอกเหนือการกำหนดรู้ในมโนทัศน์ของสังคมเสมอ เช่นเดียวกับบุคคลทั่วไปอื่นๆ ความเป็นสาธารณะลดทอนตัวตนของบุคคลในความสนใจของสังคมให้ปรากฏออกมาได้เพียงบางด้านเท่านั้น

จนเมื่อสื่อกระจายตัวเป็นของสาธารณชน ทุกคนสามารถนำเสนอตัวเองต่อสังคมได้ บุคคลที่มิติเฉพาะตัวแตกต่างจากผู้อื่น ไม่ว่าในด้านความรู้ ความชำนาญ หรือบุคลิก สามารถเป็นคนที่สังคมระบุตัวจดจำได้จากท่ามกลางการนำเสนอของคนจำนวนมหาศาล สิ่งที่เคยเป็นส่วนตัวอย่างรายละเอียดชีวิตที่เคยถูกเลือกให้ลดทอนลงไปในการสำแดงตนต่อสาธารณะ กลายมาเป็นทุนสำคัญสำหรับขับเน้นการนำเสนอตัวตนในชุมชนออนไลน์ ซึ่งยิ่งโดดเด่นได้รับการตอบสนองมาก ทั้งด้วยการถูกใจ (like) แสดงความคิดเห็น (comment) และแบ่งปันต่อ (share) ก็จะยิ่งมีตัวตนที่ชัดเจนขึ้น และก็นำมาซึ่งโอกาสทางสังคมที่แนบมากับความสนใจด้วย ดังเช่น เซเล็บออนไลน์ (online celebrity) ที่เกิดขึ้นมากมายในปัจจุบัน คนเหล่านี้ไม่จำเป็นต้องรักษาภาพลักษณ์ให้ดีเสมอไป แต่ทำกิจกรรมนอกหรือเหลื่อมกรอบเกณฑ์ชุดหลักของ

สังคมได้อย่างหลากหลาย เพื่อเร้าความสนใจสูงสุดจากชุมชนออนไลน์ที่ การเสาะแสวงหาข้อมูลข่าวสารได้ดั่งใจสำคัญกว่าการรักษาเส้นระเบียบข้อห้ามไว้

การเสนอตัวตนผ่านการออนไลน์ ทำให้ทุกคนกลายเป็นบุคคลสาธารณะ โดยไม่จำเป็นต้องมีรูปแบบภาพลักษณ์เฉพาะ และการตอบสนองจากสังคม ไม่ว่าจะเป็นการเห็นด้วยหรือการปฏิเสธต่อการนำเสนอตัวตน ล้วนมีผลต่อความแข็งแรงของตัวตน และช่วยปรับปรุงแนวคิดเรื่องตัวตนของแต่ละบุคคลให้สัมพัทธ์ไปกับชุมชนที่ตนดำเนินบทบาทอยู่ ความเห็นร่วม และ การเห็นแย้ง เริ่มกลายเป็นประเด็นในความสนใจของโลกมากขึ้น โดยความเห็นแย้งได้สร้างคำถามต่อระบบระเบียบต่างๆ ในทุกมิติทางวัฒนธรรม ที่เกิดจากความเห็นร่วมของชุมชนแต่กลับลดทอนความเป็นไปได้ในการปรากฏและการดำรงอยู่ของความจริง ความเห็นแย้งจึงเป็นสิ่งอันตรายต่อสังคมที่คับแคบ แต่เป็นสิ่งสำคัญในมือทุกคนที่ใช้สร้างความเห็นร่วมใหม่ ในการขยายกรอบเกณฑ์ทางสังคมให้รองรับตัวตนของคนที่มีความกว้างขวางทางการรับรู้และความรู้มากขึ้น

นอกจากนี้ กิจกรรมออนไลน์แบบแลกเปลี่ยนแบ่งปัน ช่วยให้เราสามารถยืนยันได้ว่า เราไม่ได้เห็นแย้งต่อบางแนวคิดหรือบางสภาวะของสังคมอยู่คนเดียว ยังมีคนอีกมากมายที่เจ็บปวดในเรื่องเดียวกับ โมฮัมเหม็ด บูอาซีซี (Mohamed Bouazizi) ที่เผาตัวตายจุดชนวน อาหรับสปริง (Arab Spring) จนพลเมืองโลกอาหรับลุกฮือขึ้นต่อต้านการกดขี่ของรัฐไปทั่วภูมิภาคตะวันออกกลางและแอฟริกาเหนือ หรือคน 99% ที่ไม่เห็นด้วยต่อความไม่เท่าเทียมทางโอกาสในสหรัฐอเมริกา เข้าถมถนนของคน 1% อย่างวอลล์สตรีท (Occupy Wall Street) และอีกหลายเหตุการณ์ที่เริ่มจากการก่อรูปชุมชนของความเห็นแย้งต่อความปกติที่ไม่ปกติของสังคมขึ้นในพื้นที่ออนไลน์ก่อนจะนำไปสู่ปฏิบัติการในมิติอื่นๆ ของชีวิต ผันองค์ความรู้ไปสู่แรงบันดาลใจในการเปลี่ยนแปลงสังคม เช่นเดียวกับ กิจกรรมทางศิลปะและสื่อ ซึ่งเป็นแนวรบสำคัญในการตีแผ่ขยายความเป็นไปได้ทางจินตกรรมมาตลอดประวัติศาสตร์มนุษยชาติ แต่ในวันนี้ผู้ปฏิบัติการไม่ได้จำกัดอยู่เพียง ศิลปิน หรือผู้นำทางความคิด คนใดอีกต่อไปแล้ว คนธรรมดาที่มีสื่ออยู่ในมือของตัวเองก็สามารถนำเสนอวิธีคิดใหม่ๆ แด่โลกได้ เท่าๆ กับที่ กาลิเลโอ เคยเสนอแนวคิดเรื่องโลกโคจรรอบดวงอาทิตย์ โดยที่เราไม่ต้องถูกขังจนตาบอดเสียก่อนจึงจะมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น ข้อมูล ข่าวสาร ความรู้ ที่ส่งถึงกันและกันได้อย่างทั่วถึงและรวดเร็ว ช่วยลดแรงกดทับที่เราเคยแบก

อยู่อย่างเหงาๆ และเพิ่มแรงในการร่วมกันปลดแอกต่างๆ ออก ให้คนธรรมดาสามารถมีส่วนร่วมในการกำหนดความหมายของสังคม

เกือบสามทศวรรษที่การออนไลน์เข้ามามีอิทธิพลกับทุกวงการในประเทศไทย อาจจะช้าไปที่เราจะเริ่มหันมาศึกษาการออนไลน์ให้ถ่องแท้ ทั้งในระดับความเข้าใจร่วมของโลกและในประเทศไทย โดยเฉพาะด้านประวัติศาสตร์พัฒนาการทางเทคโนโลยีและวัฒนธรรม ซึ่งความเร็วของความเปลี่ยนแปลงได้ชะเลือนหลักฐานที่จะทำให้เราเห็นหมุดหมายกำหนดเส้นเวลาสำหรับพิจารณาเทียบเคียงกับปรากฏการณ์ด้านอื่นๆ อีกมากมายที่สัมพันธ์กันอยู่ในสังคม แต่ยังไม่สายเกินการณ์ที่จะร่วมกันฟื้นฟูประวัติศาสตร์ระยะใกล้ ก่อนจะสาบสูญไปจากความทรงจำของสังคม เสียจนการวิเคราะห์วาทกรรมต่างๆ เป็นไปได้ยาก การร่วมมือร่วมแรงกันสามารถช่วยทำให้สิ่งที่เราทำคนเดียวได้ยากให้มีความเป็นไปได้มากขึ้น ดังเช่นกิจกรรม พลเมืองเน็ตมาราธอน ที่ได้รับการรวมรวมมาเป็นหนังสือเล่มนี้ ได้ผลิตความรู้ที่ไม่ได้มีไว้เพียงเพื่อประดับรสนิยมลอยๆ แต่เชื่อมโยงเข้าหาความจริงในชีวิตภาคปฏิบัติด้วย

การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นตลอดเวลา และเร็วขึ้นเรื่อยๆ โดยเฉพาะในด้านเทคโนโลยีซึ่งสามารถสร้างกิจกรรมใหม่ๆ ให้ชีวิตต้องปรับตัวตามอยู่เสมอ แสดงให้เราเห็นได้ชัดเจนขึ้น ถึงความไม่จีรังของความปกติที่เคยคุ้น สิ่งที่เราเคยทำเมื่อเรามีเท่าที่เคยมี ก็ต้องเปลี่ยนไปเมื่อมีสิ่งอื่นเพิ่มเข้ามา เรายังคงมั่นใจอะไรได้หนักหนาอีกหรือ? เมื่อชีวิตไม่ได้มีเท่าเดิมไปตลอดชีวิต แต่มีสิ่งใหม่เข้ามาปฏิสัมพันธ์เสมอ คนที่ยังปรับตัวเข้ากับชีวิตร่วมสมัยอันไม่หยุดนิ่งนี้ไม่ทัน ตกอยู่ในความง่อนแง่น เต็มไปด้วยความไม่แน่นอน เกิดความกลัว และการพยายามปกป้องตนเอง เพื่อรักษาความสงบให้เหมือนภาวะที่เคยมีมาก่อนหน้าความเปลี่ยนแปลงในการรับรู้ปกติ แต่โลกจะสงบราบเรียบตลอดไปได้จริงหรือ? การแผ่กว้างไปถึงความรู้ที่เคยไกลสร้างคนที่เท่าทันจนร่วมผลักหมุนโลกให้ก้าวต่อไปได้ การที่รู้ได้มากขึ้นไม่ได้แปลว่าเรารู้หมดแล้ว ในทุกเรื่อง กันทุกคน เสรีภาพจึงเป็นสิ่งที่ขาดเสียไม่ได้ในทุกชุมชน เพื่ออำนวยการให้บุคคลได้พัฒนาตัวเองและสังคม การบอกให้พอหรือหยุดเมื่อใครกำลังจะก้าวข้ามพรมแดนเดิมจนพ้นความปกติแค่ที่คุณรู้ไป อาจเป็นการรั้งแรงหมุนของโลกไปอย่างน่าเศร้า

เชียงใหม่, มกราคม 2555

ผู้เขียนและวิทยากร

กานต์ ยืนยง	@sikkha ผู้อำนวยการสยามอินเทลลิเจนซ์ยูนิต (Siam Intelligence Unit: SIU) องค์กรวิจัยนโยบายเอกชน
กิตติพล สรัคคานนท์	นักเขียนและนักวิจารณ์ดนตรี
ไกรวุฒิ จุลพงศธร	นักเขียนและนักวิจารณ์ภาพยนตร์
เคโกะ เซ	ภัณฑารักษ์อิสระ
จักรพงศ์ นาทวิชัย	@juggapong ภาควิชาวิศวกรรมคอมพิวเตอร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
จิตรทัศน์ ฝักเจริญผล	@jittat ภาควิชาวิศวกรรมคอมพิวเตอร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
จอมพล พิทักษ์สันตโยธิน	คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย
ชาญชัย ชัยสุขโกศล	ศูนย์ศึกษาและพัฒนาสันติวิธี มหาวิทยาลัยมหิดล
ฐิตินบ โกมลนิมิ	@thitinob ศูนย์เฝ้าระวังสถานการณ์ภาคใต้ และโครงการจัดตั้งมูลนิธิเพื่อการสื่อสารสาธารณะ
ณภัค เสรีรักษ์	@themadmon คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ดวงฤทธิ์ บุนนาค	@DuangritBunnag สถาปนิก บริษัท ดวงฤทธิ์ บุนนาค จำกัด
ทศพล ทรรศนกุลพันธ์	คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และมหาวิทยาลัยเที่ยงคืน
ทัศนัย เศรษฐเสรี	Center for Media Ethnography and Visualizing Culture Study มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
ทีปกร วุฒิพิทยามงคล	@tpagon ผู้ก่อตั้งเว็บไซต์ให้บริการบล๊อก Exteen
ธีรนันท์ นันทขว้าง	รองผู้อำนวยการกองการเมือง วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร
นิรันดร์ พิทักษ์วัชระ	กรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ
เบญจมาส วินิจจะกูล	สถาปนิกอิสระ

ประมุข ขันเงิน	@dragonmeteorภาควิชาวิทยาการคอมพิวเตอร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
ปราปต์ บุนปาน	บรรณาธิการมติชนออนไลน์
ปัตย์ ศรีอรุณ	คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
ภาณุ ตรัยเวช	นักเขียนและนักวิจารณ์วัฒนธรรม
มานะ ตรีรยาภิวัฒน์	@dr_mana สาขาวิชาวารสารศาสตร์ มหาวิทยาลัยหอการค้า
ยุกติ มุกดาวิจิตร	คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
วันรัก สุวรรณวัฒนา	ภาควิชาภาษาฝรั่งเศส มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
วิวัฒน์ เลิศวิวัฒน์วงศา	@filmsick บล็อกเกอร์และคนดูหนัง
สันต์ สุวัจฉราภินันท์	คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และสถาปนิก 2929 ดีไซน์แล็บ
สุภิญญา กลางณรงค์	@supinya อดีตผู้ประสานงานเครือข่ายพลเมืองเน็ต ปัจจุบันเป็นกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ (กสทช.)
สุรัชดา จุลละพราหมณ์	คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยยูนิเวอร์ซิตี้คอลเลจลอนดอน
โสรัจจ์ หงศ์ลดารมภ์	@sonamsangbo ศูนย์จริยธรรมวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และภาควิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
อธิคม มุกดาประกร	@sosharpen สาขาวิชาสื่อศิลปะและการออกแบบสื่อ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
อธิป จิตตฤกษ์	นักดนตรีและนักวิชาการอิสระ
อรชพร นิมิตกุลพร	รักษาการผู้อำนวยการคณะทำงานยุติธรรมเพื่อสันติภาพ (ปัจจุบันคือมูลนิธิยุติธรรมเพื่อสันติภาพ)
อัศวิน เนตรโพธิ์แก้ว	คณบดีคณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์
อาจินต์ ทองอยู่คง	@woow77 คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ขอบคุณ ซี.เจ. ฮิงกิ Freedom Against Censorship Thailand (FACT), กุลชาดา ชัยพิพัฒน์ สมาพันธ์ผู้สื่อข่าวในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Southeast Asian Press Alliance: SEAPA), ภัทรนันท์ ลิ้มอุดมพร นิสิตคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, สีตลา ชาญวิเศษ The Reading Room, นราวัลลภ์ ปฐมวัฒน The Reading Room, วิริยะ สว่างโชติ อาจารย์ประจำสถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเชีย มหาวิทยาลัยมหิดล, วรงค์ หลูไพบูลย์ นักพัฒนาเว็บ, ฉันทลักษณ์ รักษาอยู่ นักเขียนผู้ก่อตั้งกลุ่มสะพาน, ระพีพันธ์ จอมมะเริง สมาคมฟ้าสีรุ้งแห่งประเทศไทย, ธัญญา ใจดี มูลนิธิสร้างความเข้าใจเรื่องสุขภาพผู้หญิง, ดวงฤทัย เอสะนาชาตัง สำนักพิมพ์ระหว่างบรรทัด, โสภิดา วีรกุลเทวัญ มูลนิธิไฮน์ริค เบิลล์, ทีปกร วุฒิพิทยามงคล ผู้ร่วมก่อตั้งเว็บไซต์เอ็กซ์ทีน, เกษม เพ็ญภินันท์ อาจารย์ประจำภาควิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ปกป้อง พงศาสนองกุล นักพัฒนาเว็บ, พิทยา สร้อยหลง โปรแกรมเมอร์, เยาวลักษณ์ ศรณ์เศรษฐกุล นักการตลาดออนไลน์, จักรนาท นาคทอง นักศึกษาภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, สุวิดา ธรรมมณีวงศ์ อาจารย์ประจำภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, วิชัย แสงดาวฉาย คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, วนัสนันท์ ศรีไพศาล ReadCamp, ยอดพงษ์ จริยวิทยาวัฒน์ ReadCamp, วสุมล บุณยเกียรติ ReadCamp, Michel Bauwens P2P Foundation, Andrew Gryf Paterson Clip Kino และผู้เข้าร่วมที่ไม่ถูกบันทึกชื่ออีกจำนวนมาก สำหรับบทสนทนาในงานต่างๆ

ขอบคุณอีกครั้งสำหรับ จิตร์ทัศน์ ฝักเจริญผล, สฤณี อาชวานันทกุล, พิชัย พืชมงคล, พิสิฐ ศรีปราสาททอง, กานต์ ยืนยง, อิสริยะ ไพรีพ่ายฤทธิ์, ปฏิพัทธ์ สุสำเภา, จีรนุช เปรมชัยพร, อุบลรัตน์ สิริยุวศักดิ์, สุนิตย์ เชรษฐา, สุภิญญา กลางณรงค์, สุเทพ วิไลเลิศ, และทิวสน สีอุ่น ที่ได้สนับสนุนการดำเนินงานของเครือข่ายพลเมืองเน็ตมาโดยตลอด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงสองปีแรกของการก่อร่างสร้างตัว (2008-2010) ที่แม้จะไม่ได้มีส่วนกับเนื้อหาในหนังสือโดยตรง แต่ปฏิเสธไม่ได้ว่ากิจกรรมจำนวนหนึ่งที่ได้กลายมาเป็นหนังสือเล่มนี้ วางอยู่บนฐานที่คนเหล่านี้ได้ริเริ่มไว้

ก่อนจะถึงออนไลน์ศึกษา

ก่อนจะเริ่มการสัมมนา “เวทีวิชาการสาธารณะเพื่อพัฒนางานวิจัย ‘ออนไลน์ศึกษา’ ” ในวันที่ 29 พฤศจิกายน 2010 ทางผู้จัดงานได้จัดให้มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนในวงปิดก่อนในวันที่ 27-28 พฤศจิกายน เดิมทีคาดว่าจะจัดเป็นชุด ห้าเวที เวทีละหัวข้อต่อเนื่องกัน แต่มีผู้ให้ความเห็นว่า งานลักษณะดังกล่าวมีอยู่ทั่วไป และมีปัญหาอย่างหนึ่งคือเมื่อวิทยากรพูดจบก็ต้องรีบกลับ วิทยากรก็ไม่ค่อยมีโอกาสที่จะได้คุยกันเอง แต่ในงานนี้ต้องการให้วิทยากรจากต่างสาขากันนั้นมีเวลานั่งคุยกันด้วย จึงจัดวงคุยลักษณะนี้ขึ้นมา

เนื่องจากในปี 2009 ที่ผ่านมา เครือข่ายพลเมืองเน็ตทำงานในประเด็นเรื่องกฎหมายเป็นส่วนใหญ่ โดยให้คำปรึกษาผู้ถูกละเมิดสิทธิอยู่หลายครั้ง และมีข้อสังเกตว่าเป็นการทำงานที่มีลักษณะแบบปฏิกริยา กล่าวคือ พอมีเหตุการณ์หรือคดีเกิดขึ้นก็ตอบสนองเป็นคราวๆ ไป แต่สุดท้ายก็ไม่มีข้อเสนอที่ชัดเจนว่าต้องการอะไร และยังไม่มีความรู้และพื้นฐานในการคิดถึงสภาพแวดล้อมแบบออนไลน์ที่เพียงพอ ดังนั้นจึงเห็นว่างานสร้างความรู้พื้นฐานเป็นสิ่งสำคัญหากต้องการนำเสนอในเชิงนโยบาย จึงจัดงานเน็ตติเซ่นมาราธอนนี้ขึ้นมา โดยเชิญคนที่สนใจเกี่ยวกับพื้นที่สาธารณะและประเด็นออนไลน์ ในหลากหลายสาขาวิชามาร่วมพูดคุยแลกเปลี่ยนกัน ผลที่คาดหวังไว้จากงานนี้ คงไม่ใช่ข้อเสนอว่าพื้นที่อินเทอร์เน็ตควรจะเป็นอย่างไร แต่จะเป็นการเปิดประเด็นว่ามีแนวคิดอะไรที่เรานำมาใช้ได้บ้าง ซึ่งการทำงานของเครือข่ายพลเมืองเน็ตในปีต่อๆ ไป จะได้ใช้ประโยชน์จากจุดนี้ด้วย

ด้วยความตั้งใจแต่แรกเริ่มว่าวงสนทนานี้จะไม่กำหนดหัวข้อล่วงหน้า เพื่อที่จะเปิดให้มีการแลกเปลี่ยนกันตามความสนใจในหลากหลายแง่มุม จึงทำให้ประเด็นในการพูดคุยออกมาหลากหลายมาก ซึ่งพอจะสรุปและจัดกลุ่มได้ดังนี้ [1]

[1] ยังมีอีกหลายประเด็นที่แลกเปลี่ยนกันในงานนี้ แต่ด้วยข้อจำกัดของหน้ากระดาษจึงไม่สามารถนำเสนอทั้งหมดได้ ผู้อ่านที่สนใจเนื้อหาฉบับเต็มในรูปแบบบันทึกการสนทนา สามารถอ่านเพิ่มเติมได้ที่ https://thainetizen.org/marathon/

พื้นที่

ผู้เข้าร่วมวงสนทนาได้หยิบยกประเด็นเรื่องพื้นที่ทางกายภาพหลายๆ แบบ เช่น พื้นที่ที่เรียกว่า “ข่วง” ในของภาคเหนือที่จะอยู่ระหว่างบ้านและผู้คนสามารถเข้ามาพบปะ พูดคุยกัน มีการเชื่อมต่อคนกับพื้นที่ มีผู้ตั้งข้อสังเกตว่า ข่วงอาจจะคล้ายกับ “ป่าหน้าหมู่” ได้ในบางแง่มุม ป่าหน้าหมู่เป็นพื้นที่ป่าที่ชุมชนใช้ร่วมกัน หรืออาจจะเรียกว่าป่าชุมชน ซึ่งมีลักษณะเป็นทรัพย์สินร่วม (common property) ดังนั้น ลักษณะที่ผู้คนใช้งานพื้นที่ต่างๆ จึงมีความหลากหลายมากกว่าที่ถูกกำหนดตามระบบกฎหมาย เพราะผู้คนไม่ได้ใช้พื้นที่โดยนึกถึงแต่การการครอบครองเป็นเจ้าของในแบบที่เรียกว่า ownership แต่ยังมีลักษณะการใช้งานพื้นที่โดยนึกถึงว่า ตนเองเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่นั้น ในแบบที่เรียกว่า belong to ด้วย แม้ว่าในทางกฎหมายแล้ว ป่าอาจจะถือเป็นของรัฐ และสำหรับพื้นที่เช่นข่วงแล้วในที่สุดก็อาจเป็นกรรมสิทธิ์ของปัจเจกชนผู้ครอบครองที่ดินผืนนั้น แต่หากพิจารณาตามลักษณะการใช้งานก็จะเห็นแง่มุมที่หลายคนเข้าไปร่วมกันใช้พื้นที่ดังกล่าวได้ มีผู้เข้าร่วมสัมมนาเสนอว่าพื้นที่ลักษณะนี้ก็อาจจะคล้ายๆ กับแคร่ที่ตั้งอยู่หน้าบ้านของคนในภาคอีสาน ที่จะมีผู้คนจากบ้านอื่นๆ แวะเวียนมานั่งคุยกัน

ประเด็นเช่นนี้ได้ถูกนำมาเชื่อมโยงกับพื้นที่ออนไลน์ เช่น วอลล์บนเฟซบุ๊กที่เพื่อนๆ ของเจ้าของวอลล์นั้น สามารถแวะเวียนเข้ามาทักทายหรือร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นได้ อย่างไรก็ตาม ในความคล้ายคลึงกันในบางลักษณะดังที่กล่าวไปข้างต้น ก็ยังมีข้อสังเกตจากผู้ร่วมสนทนาว่ามันมีความแตกต่างกัน กล่าวคือ ในพื้นที่ทางกายภาพที่เกิดกิจกรรมทางสังคมขึ้นมานั้น บุคคลที่เข้าร่วมอาจเป็นบุคคลที่ใกล้ชิดกันในทางกายภาพก่อน แต่สำหรับพื้นที่ออนไลน์เช่น เฟซบุ๊ก ปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้น อาจเริ่มจากการมีความสนใจร่วมกัน รสนิยมร่วมกัน แล้วผู้คนที่สนใจคล้ายคลึงกันนั้นจึงเข้ามาแลกเปลี่ยนพูดคุยกัน แล้วเกิดเป็นชุมชนขึ้นมาภายหลัง

นอกจากนี้ยังมีข้อสังเกตว่า การที่ผู้คนเข้าไปสู่โลกออนไลน์ เช่น ใช้เฟซบุ๊ก ในขณะเดียวกัน ในทางกายภาพก็นั่งคุยอยู่กับเพื่อนด้วย หรืออาจจะคุยบีบีไปด้วย กรณีเช่นนี้ทำให้เกิดพื้นที่ที่ซ้อนทับกันขึ้นมาระหว่างโลกออฟไลน์กับออนไลน์ ที่กิจกรรมที่บุคคลกระทำในทั้งสองโลกสามารถเกิดขึ้นควบคู่ไปพร้อมๆ กันได้ และตัดสินได้ยากว่า ณ จุดที่กิจกรรมเกิดขึ้นนั้น มันได้เกิดขึ้นบนพื้นที่ในลักษณะใดกันแน่ อย่างไรก็ตาม มีผู้เสนอว่า จำเป็นต้องแยกแยะระหว่าง space และ place ด้วย การซ้อนทับข้างต้นเป็นการซ้อนทับของสิ่งที่เรียกว่า space เพราะหากเป็น place แล้วจะซ้อนทับกันไม่ได้ กล่าวคือ ในเวลาเดียวกัน เราจะอาศัยอยู่ใน place ใด place หนึ่งเท่านั้น ไม่สามารถอยู่ในหลายๆ place พร้อมกันได้ แต่เราสามารถอยู่ใน place หนึ่งๆ โดยมี space อื่นๆ ซ้อนทับได้ ยกตัวอย่างเช่น การอยู่ในห้องเรียนซึ่งถือเป็น place แต่หากคนที่อยู่ในห้องเรียนแชทไปด้วย และเล่นทวิตเตอร์ไปด้วย ก็เท่ากับว่าเขาได้อยู่ space อื่นๆ ไปพร้อมๆ กัน เป็นต้น

อีกความพยายามหนึ่งในการเทียบเคียงพื้นที่ทางกายภาพกับพื้นที่อินเทอร์เน็ต คือ การยกตัวอย่างงานศึกษาชิ้นหนึ่ง (Zatz 1998) ที่ใช้เมืองเป็นอุปลักษณ์ (metaphor) ในการคิดเรื่องพื้นที่ออนไลน์ว่า ขณะที่ในเมืองมีพื้นที่สาธารณะ มีพื้นที่ส่วนตัว มีทางเท้าระหว่างพื้นที่นั้น ในอินเทอร์เน็ตก็เช่นกัน คือ มีหน้าเว็บที่ล็อกเอาไว้ หรือเป็นบล็อกที่มีลักษณะค่อนข้างเป็นส่วนตัว มีเว็บบอร์ดที่มีลักษณะเป็นสาธารณะกว่า คำถามคือเมื่อเมืองมีทางเท้าแล้วอินเทอร์เน็ตมีทางเท้าไหม เมื่อพิจารณาโลกออนไลน์ปัจจุบัน แต่ละเว็บไซต์จะมีคนเป็นเจ้าของ เป็นทรัพย์สินส่วนตัว หรือเป็นทรัพย์สินส่วนตัวที่เปิดให้สาธารณะเข้าถึงได้ เช่น เว็บบอร์ด ซึ่งสุดท้ายผู้ดูแลเว็บบอร์ดก็ต้องทำตามกฎหมาย ต้องปกป้องตัวเอง จึงมีความเป็นสาธารณะได้เพียงระดับหนึ่ง อาจเทียบได้กับความเป็นสาธารณะของพื้นที่สนามหลวง ที่มีคนมาไฮด์ปาร์ก มาเผยแพร่ความคิดทางการเมืองในประเด็นต่างๆ ซึ่งหากเป็นประเด็นที่คนกลุ่มใดสนใจก็จะไปร่วมอย่างมีจุดมุ่งหมาย เมื่อเทียบกับเว็บไซต์ ก็เหมือนการเลือกที่จะเข้าเว็บประชาไท หรือเข้าเว็บผู้จัดการ ตามความสนใจของตน จึงเกิดคำถามขึ้นว่า จะเป็นไปได้หรือไม่ที่จะมีพื้นที่ที่เป็นสาธารณะในอีกลักษณะหนึ่ง เช่นทางเท้าในอินเทอร์เน็ต ที่ผู้คนที่แตกต่างกันมาใช้พื้นที่ร่วมกันและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันได้ และมองว่าพื้นที่ที่ไม่ชัดเจนเช่นนี้อาจจะอนุญาตให้คนแสดงความคิดเห็นได้มากกว่า

ความเป็นส่วนตัวและเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นของบุคคล

ในปัจจุบันพบว่า บริษัทหรือองค์กรต่างๆ ในไทยจำนวนมาก ยังไม่มีนโยบายที่ดีพอที่จะรักษาความเป็นส่วนตัวให้กับลูกค้า/ผู้ใช้บริการที่ให้ข้อมูลไป บางกรณีมีการรุกล้ำความเป็นส่วนตัว เช่น การขายข้อมูลบุคคลเพื่อประโยชน์ทางธุรกิจ อย่างไรก็ตาม ยังมีข้อคิดเห็นว่าการนำข้อมูลส่วนตัวไปใช้ในบางระดับ เพื่อพัฒนาระบบการให้บริการที่เป็นประโยชน์ก็ยังเป็นสิ่งที่น่าพิจารณา แต่ก็ควรจะหาจุดสมดุลและหากฎหมายรองรับ เพราะในอีกแง่หนึ่งหากมีกฎหมายในการปกป้องข้อมูลส่วนบุคคลที่เข้มงวดมากจนเกินไป ก็อาจกระทบต่อการพัฒนาระบบการให้บริการต่างๆ ก็เป็นได้ มีข้อสังเกตว่า ในกรณีที่องค์กรระบุว่าหากผู้ใช้บริการไม่พอใจกับนโยบายความเป็นส่วนตัวของตน ก็ไม่จำเป็นต้องใช้บริการดังกล่าวนั้น จะเป็นปัญหาต่อผู้ใช้บริการอย่างยิ่งถ้าหากองค์กรหรือบริษัทนั้นเป็นผู้ผูกขาดอยู่ในตลาด เพราะสุดท้ายผู้ใช้บริการก็มีไม่มีทางเลือกอยู่ดี

นอกจากปัญหาการละเมิดความเป็นส่วนตัวโดยเอกชนแล้ว ยังมีปัญหาการละเมิดความเป็นส่วนตัวโดยรัฐ รวมถึงการปิดกั้น-แทรกแซงพื้นที่ออนไลน์โดยรัฐอีกด้วย แม้ว่าโลกออนไลน์จะเป็นอีกช่องทางหนึ่งที่เปิดโอกาสให้ผู้คนได้เข้าไปแสดงความคิดเห็นมากขึ้น ซึ่งสำหรับหลายคนอาจรู้สึกสะดวกใจกว่าการแสดงความคิดเห็นในที่สาธารณะของโลกออฟไลน์ กระนั้น ก็มิได้หมายความว่าการแสดงความคิดเห็นต่างๆ จะเป็นไปโดยอิสระเสียทีเดียว ที่ผ่านมามีหลายกรณีที่รัฐเข้ามาจัดการ ควบคุม แทรกแซงการแสดงออกในพื้นที่ดังกล่าว รวมไปถึงปิดกั้นข้อมูลข่าวสารที่ประชาชนพึงได้รับ หรือกระทั่งการจับกุมและดำเนินคดีต่อบุคคลผู้โพสต์ข้อความที่รัฐเห็นว่า “ไม่เหมาะสม” “เป็นภัยต่อความมั่นคง” “กระทบต่อศีลธรรมอันดี” หรือ “หมิ่นเบื้องสูง” เป็นต้น เกิดคำถามว่าเรามีเสรีภาพในการสื่อสารในอินเทอร์เน็ตจริงหรือไม่

ไม่เพียงกลไลของรัฐเท่านั้นที่เข้ามาจัดการกับการแสดงความคิดเห็นที่ต่างไปจากบรรทัดฐานทั่วไปของสังคม แต่ยังมีกลุ่มคนในสังคมด้วยกันเองที่ทำหน้าที่เป็นสายตรวจทางวัฒนธรรม คอยจับจ้องการกระทำผิด “ศีลธรรมอันดี” หลายกรณีกลุ่มคนเหล่านี้ก็ผลิตถ้อยคำดูถูกเหยียดหยาม สร้างกระแสความเกลียดชัง ขุดคุ้ย

ข้อมูลส่วนตัวของผู้อื่นและนำเสนอมันในที่สาธารณะ และเสี่ยงต่อการก่อความรุนแรงต่อบุคคลผู้ตกเป็นเป้าหมาย พฤติกรรมของขบวนการล่าแม่มดต่างๆ ในโลกไซเบอร์อาจเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนในกรณีนี้ คำถามต่อมาคือ เราจะมีวิธีการจัดการอย่างไรกับสิ่งเหล่านี้เมื่อต้องอยู่ร่วมกันในสังคมที่มีความแตกต่างทางความคิด ข้อเสนอถึงทางออกต่อปัญหานี้ที่นอกเหนือไปจากการเซ็นเซอร์ก็คือ การแสดงข้อมูลโต้กลับ (counter speech) การป่วนทางวัฒนธรรม (culture jamming) อารยะขัดขืนแบบอิเล็กทรอนิกส์ (electronics civil disobedience) ตามแต่กรณีไป

อัตลักษณ์และตัวตน

ผู้เข้าร่วมวงสนทนาถกเถียงถึงตัวตนออนไลน์และออฟไลน์โดยมองแตกต่างไป บางส่วนมีความคิดเห็นว่า สื่อออนไลน์และเว็บไซต์เครือข่ายสังคมนั้นเป็นช่องทางใหม่ที่ช่วยให้ผู้คนกล้าพูดกล้าแสดงออก มากกว่าที่ตัวเขา/เธอแสดงออกในโลกออฟไลน์ มีการตั้งคำถามถึงตัวตนของผู้คนในโลกออนไลน์กับออฟไลน์ว่าจริงๆ แล้วมันเหมือนกันหรือไม่ เพราะเคยพบว่า ตัวตนของผู้คนระหว่างสองโลกนั้นแตกต่างกัน การตั้งคำถามต่อตัวตนนั้นสามารถถกเถียงได้ในแง่มุมของปรัชญาเช่นกัน เช่น จะระบุว่าตัวตนของบุคคลว่าเป็นคนเดียวกันได้อย่างไรเมื่อเวลาผ่านไป คำถามนี้เกิดขึ้นทั้งกับตัวตนในโลกออนไลน์และออฟไลน์ คำตอบหนึ่งที่ถูกนำเสนอขึ้นมาคือการระบุด้วยปัจจัยภายนอก ซึ่งในทางปรัชญาก็ยังสามารถถกเถียงกันไปได้อีกมาก

นอกจากนี้ก็มีการยกตัวอย่างถึงตัวตนในเฟซบุ๊กว่า แต่ละคนไม่ได้เสนอความเป็นตัวตนโดยสมบูรณ์หรือมีเอกภาพ แต่นำเสนอเพียงบางส่วนเท่านั้น และมีข้อเสนอว่า เราอาจไม่จำเป็นต้องไปหาตัวตนจริงๆ ของคนคนนั้น เนื่องจากว่าทุกคน (ไม่ว่าในโลกออนไลน์หรือออฟไลน์) ต่างก็พยายามนำเสนอตัวเองในบางลักษณะอยู่แล้ว ขึ้นกับว่าจะเลือกแสดงออกแบบใด ที่ไหน เมื่อไหร่ กับใคร สิ่งที่น่าสนใจประการหนึ่งคือ ด้วยเหตุผลใดที่เขา/เธอเลือกแสดงออกบางแบบในบริบทหนึ่ง และแสดงออกอีกแบบหนึ่งในบริบทอื่นๆ

นอกเหนือจากความแตกต่างของบริบทในแง่ความสัมพันธ์ที่กำหนดการแสดงออกของผู้คนแล้ว ในพื้นที่ของโลกออนไลน์นั้นก็ยังอาจเกี่ยวข้องกับตัวเทคโนโลยีเองด้วย เช่นในกรณีเว็บไซต์เครือข่ายสังคม การออกแบบเว็บและโครงสร้างต่างๆ ภายในเว็บก็มีส่วนกำหนดการแสดงออกของผู้คนเช่นกัน ซึ่งผู้ใช้คนเดียวกันก็อาจแสดงออกต่างกันในต่างเว็บก็เป็นได้ นอกเหนือจากการพิจารณาเรื่องตัวตนในทางปรัชญาและทางสังคมศาสตร์แล้ว การพิจารณาปัญหาเกี่ยวกับตัวตนเหล่านี้จะทวีความยุ่งยากยิ่งขึ้นอีก เมื่อเข้าไปพัวพันกับประเด็นทางข้อกฎหมาย เช่น เมื่อจำเป็นต้องระบุถึงตัวตนของบุคคลเพื่อพิสูจน์การกระทำผิดของเขา/เธอ

สถานะของผู้ใช้อินเทอร์เน็ต

ผู้เข้าร่วมวงสนทนาได้เปรียบเทียบการศึกษาเรื่องสถานะของผู้ใช้อินเทอร์เน็ตกับสถานะของแฟน (fandom) เช่นกรณีแฟนบอล แล้วตั้งคำถามว่าหากมีแฟนบอลที่ไม่ได้ร่วมกิจกรรมในลักษณะกลุ่ม ไม่แสดงตัวอย่างชัดเจน แต่ก็ติดตามข่าวสารความเคลื่อนไหวของทีมที่ตนชื่นชอบ หรือก็ไปร่วมเชียร์ฟุตบอลอยู่ในสนามเช่นกัน พวกเขาเหล่านั้นจะมีสถานะเช่นไร โดยเทียบเคียงกับผู้ใช้อินเทอร์เน็ตที่เป็นผู้อ่านอย่างเดียว ไม่ได้เขียนหรือตอบโต้ในโลกออนไลน์ จะมีสถานะอยู่ตรงไหนในชุมชนอินเทอร์เน็ต การศึกษาอินเทอร์เน็ตจำนวนมากเน้นไปที่การศึกษาสิ่งที่ถูกเขียนหรือโพสต์ขึ้นมา ซึ่งเท่ากับว่าเป็นการศึกษาคนเขียน แต่จริงๆ แล้วในโลกออนไลน์ยังมีคนอ่านอยู่ด้วย แล้วจะศึกษาคนกลุ่มนี้ (ซึ่งก็อาจมีปริมาณไม่น้อย) ได้อย่างไร

มีข้อเสนอหนึ่งจากการพูดคุยว่า เราอาจศึกษาแฟนคลับของเว็บไซต์ต่างๆ ได้โดยลองเสาะหาว่าสถานะของแฟนในเว็บนั้นจะมีลักษณะแบบไหนบ้าง โดยย้อนกลับไปพิจารณาปัจจัยที่กำหนดให้เกิดลักษณะของผู้ใช้ที่ต่างกันไป เช่น ย้อนกลับไปพิจารณาการออกแบบอินเทอร์เฟซ (interface) ของเว็บไซต์ต่างๆ และออปชัน (option) ที่แต่ละเว็บมี กล่าวคือ มองที่ปัจจัยแวดล้อมประกอบ มากกว่าที่จะกำหนดนิยามของแฟนไปก่อนล่วงหน้า

นอกจากนี้แล้ว ก็เกิดคำถามว่าจะอ้างอิงจากการศึกษาอินเทอร์เน็ตได้มากแค่ไหน ในเมื่อไม่ใช่ทุกคนที่จะเข้าถึงอินเทอร์เน็ตได้ จึงก็เป็นไปได้ว่า การศึกษาอินเทอร์เน็ตอาจจะสะท้อนคนเพียงบางกลุ่มเท่านั้น มีผู้หยิบยกประเด็นเรื่องชนชั้นขึ้นมาอภิปรายว่าเป็นประเด็นที่ควรคำนึงถึงด้วย เพราะมันเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่มีผลต่อการเข้าถึงอินเทอร์เน็ต และในต่างสังคมกัน อุปสรรคในการเข้าถึงอินเทอร์เน็ตก็แตกต่างกัน ผู้ร่วมสนทนาได้ยกตัวอย่างกรณีประเทศฟินแลนด์ว่ามีกฎหมายประกันให้ทุกคนต้องสามารถเข้าถึงอินเทอร์เน็ตอย่างน้อย 1 เมกะบิตต่อวินาที แต่สังคมไทยก็ยังมีอีกหลายพื้นที่ที่ยังไม่สามารถเข้าถึงอินเทอร์เน็ตได้

ความ (ไม่) จริงจังในโลกออนไลน์

มีความคิดเห็นที่แตกต่างกันในการมองความจริงจังในโลกออนไลน์ ผู้เข้าร่วมบางส่วนเสนอว่า กิจกรรมที่เกิดขึ้นทางอินเทอร์เน็ตมักจะไม่จริงจัง การแสดงความคิดเห็นในอินเทอร์เน็ตอย่างสั้นๆ ไม่ได้มีสาระสำคัญนัก รวมทั้งระดับที่ต้องรับผิดชอบและต้นทุนที่ผู้เข้าร่วมจะต้องแบกรับนั้นก็ต่ำกว่ากิจกรรมในโลกออฟไลน์ ตัวอย่าง เช่น การรวมตัวกันทางอินเทอร์เน็ตเพื่อโจมตีระบบของบางเว็บไซต์มีคนเข้าร่วมง่ายกว่าการเข้าร่วมชุมนุมในโลกออฟไลน์ มุมมองเช่นนี้เห็นว่า การเข้าร่วมของผู้คนในโลกออนไลน์นั้นเป็นเพียงระดับที่เรียกว่า access ยังไม่ถึงขั้นที่เรียกว่า participate อย่างไรก็ตาม ผู้ร่วมวงสนทนาบางส่วนยังเห็นว่าการทำกิจกรรมบนโลกออนไลน์นั้น หลายกรณีก็เป็นกิจกรรมที่ทำกันอย่างเอาจริงเอาจัง เช่น การเขียนซอฟต์แวร์โอเพนซอร์ส ก็มีการทำงานกันในโลกกายภาพจริงๆ หรือการนัดหมายชุมนุมทางการเมืองของบางกลุ่ม มีข้อเสนอว่า อาจต้องพิจารณาเป็นกรณีไป โดยยกตัวอย่างการตั้งกระทู้ทางอินเทอร์เน็ตของเหล่าแฟนบอลเรื่องการประท้วงสมาคมฟุตบอล แต่เมื่อถึงเวลาจริงกลับมีคนไปน้อยกว่าจำนวนคนที่ตอบกระทู้มาก กรณีเช่นนี้อาจพิจารณาว่า จริงๆ แล้วผู้คนที่จะเข้าร่วมนั้นจริงจังกับความเป็นชุมชนในแต่ละแบบสักเพียงใด เช่น หากสนใจและกระตือรือร้นต่อประเด็นทางการเมืองก็อาจเข้าร่วมอย่างชัดเจน แต่สำหรับกิจกรรมบางประเภทที่ผู้เข้าร่วมอาจมองว่าเป็นเพียงการพักผ่อนในชีวิต (เช่นกีฬา) ก็อาจจะไม่เข้าร่วมการชุมนุมจริง ดังนั้น จึงจำเป็นที่จะต้องพิจารณาอย่างแยกแยะเช่นกัน

บรรณานุกรม

Zatz, Noah

1998 Sidewalks in Cyberspace: Making Space for Public Forums in the Electronic Environment. Harvard Journal of Law & Technology 12.

คำกล่าวเปิดงานสัมมนา “เวทีวิชาการสาธารณะ เพื่อพัฒนางานวิจัย ‘ออนไลน์ศึกษา’”[1]

ยุกติ มุกดาวิจิตร

ความสำคัญของสังคมออนไลน์ต่อโลกปัจจุบันนั้นเป็นสิ่งที่แทบไม่ต้องบอกเล่ากันมากมายนัก โครงการออนไลน์ศึกษาที่จัดโดยเครือข่ายพลเมืองเน็ต (Thai Netizen Network) คงเห็นถึงความสำคัญของมิติทางสังคมดังกล่าว จึงได้ริเริ่มโครงการนี้ขึ้นมา

สังคมออนไลน์เกิดขึ้นจากหลากหลายปัจจัยเกื้อหนุน แน่นอนว่าเราคงไม่ปฏิเสธความสำคัญของพัฒนาการของเทคโนโลยี ในขณะเดียวกัน เราก็ต้องไม่ปฏิเสธความสำคัญของจินตนาการทางสังคม ที่ไม่เพียงจำกัดอยู่ในขอบเขตของชุมชนจินตกรรมระดับชาติ แต่ยังเป็นชุมชนจินตกรรมระดับโลก (Appadurai 1996) และปฏิบัติการทางสังคมที่บางคนเรียกว่าอยู่ในสภาพ time-space compression หรือการอัดแน่นของเวลาและสถานที่ (Harvey 1989)

หากกล่าวถึงภาวะของการติดต่อกันทั่วโลก เราเห็นได้ชัดว่าการติดต่อกันทั่วโลกเกิดขึ้นมานานแล้ว นานก่อนที่จะมีสังคมออนไลน์อย่างทุกวันนี้มากนัก ผลสะเทือนของโลกต่อซอกมุมต่างๆ ของโลกเกิดขึ้นมาอย่างน้อยตั้งแต่ศตวรรษที่ 16 ที่คนในซีกโลกหนึ่งเริ่มเดินทางไปยังดินแดนไกลโพ้นที่พวกเขาไม่เคยรู้จักมาก่อน แต่ในโลกที่มีสังคมออนไลน์ ผมอยากตั้งข้อสงสัยว่า ความเปลี่ยนแปลงที่ไม่เคยมีมาก่อนได้เกิดขึ้นจริงหรือไม่ สังคมออนไลน์ปฏิวัติ หรือทำได้แค่เพียงเร่งรัดและอัดแน่นความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นมาอยู่แล้วในสังคมโลกาภิวัตน์

[1] เวทีวิชาการสาธารณะเพื่อพัฒนาคำถามวิจัย “ออนไลน์ศึกษา” 29 พฤศจิกายน 2010 ณ โครงการปริญญาเอก คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ชั้น 4 ตึกสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์

1. ไปพ้นจากความกลัว ความสับสน และความเฟ้อฝัน

เมื่อเกิดสังคมออนไลน์ขึ้นมา ในยุคเริ่มแรกกระทั่งในปัจจุบัน เราจะเห็นความกังวลใจ ความสับสน และความเฟ้อฝัน ปรากฏขึ้นพร้อมๆ กัน แม้ในกลุ่มคนที่มีโลกออนไลน์อยู่ในชีวิตประจำวันทุกวันนี้ก็ตาม

ในแง่ของความกังวลใจ เราจะเห็นคนวิตกกังวลกับการที่โลกออนไลน์จะมาครอบงำโลกออฟไลน์ หลายคนเกรงว่าโลกออนไลน์จะกินเวลาส่วนใหญ่ของมนุษย์จนคนเลิกทำความรู้จักคบหากันต่อหน้าต่อตา บางคนกลัวว่าโลกออนไลน์จะทำให้คนกลายเป็นมนุษย์เสมือนจริง หรือไม่ก็โลกออนไลน์จะทำให้คนห่างเหินกัน

โลกออนไลน์ทำให้คนจำนวนมากสับสนว่าอะไรจริงอะไรไม่จริง หลายคนกลัวความสับสนระหว่างโลกออนไลน์และโลกออฟไลน์ บ้างก็กลัวว่าความเสมือนจริงของโลกออนไลน์จะทำให้คนหลอกลวงกันได้ง่าย บางคนไม่เชื่อถือต่อตัวตนออนไลน์ ไม่เชื่อถือต่อความรู้ออนไลน์

พร้อมๆ กันนั้น เราเห็นความเฟ้อฝันที่คนมีต่อสังคมออนไลน์ เราเห็นคนเพ้อฝันไปว่าโลกออนไลน์จะเป็นพื้นที่ที่คนติดต่อกันได้ไม่สิ้นสุด โลกออนไลน์จะทำให้คนทั่วโลกออฟไลน์รู้จักกันได้ คนจำนวนมากเชื่อว่าโลกออนไลน์จะนำเสรีภาพมาสู่มนุษยชาติ จะเป็นพื้นที่แห่งการท้าทายหรือต่อต้านอำนาจครอบงำ บางคนตั้งความหวังว่าโลกออนไลน์จะเปิดพรมแดนใหม่ๆ หรือไม่ก็ทำลายพรมแดนทางวัฒนธรรม พรมแดนทางความรู้ ตลอดจนเพิ่มอำนาจการสื่อสารติดต่อกันทางธุรกิจอย่างไม่มีขีดจำกัด ผมคิดว่าความเข้าใจดังกล่าวเป็นเรื่องเฟ้อฝัน

ความกังวล สับสน เฟ้อฝันเหล่านั้นคงจะเป็นสิ่งที่ได้รับการตรวจสอบมากขึ้นในการสัมมนาและการวิจัยศึกษาสังคมออนไลน์ในครั้งนี้

2. ความเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาแต่สังคมออนไลน์

นักคิดหลายคนหลายสำนักตั้งประเด็นปัญหาเรื่องสถานะความเป็นจริงของสิ่งต่างๆ ในโลกออนไลน์ ทัศนะที่ครอบงำกว้างขวางที่สุดได้แก่ การมองความจริงในโลกออนไลน์ว่าเป็น “ความจริงเสมือน” ในแง่นี้ โลกออนไลน์ถูกแยกออกจากโลกออฟไลน์ มีการแบ่งโลกและความเป็นจริงทางสังคม ตลอดจนฐานะความเป็นจริงของสิ่งต่างๆ เป็นในกับนอกโลกออนไลน์ และว่ากันว่าโลกออฟไลน์เท่านั้นที่จริงกว่า

แต่เราจะบอกว่า ตัวตนของเราที่อาจไม่เหมือนกันกับตัวตนที่เป็นอยู่ในโลกออนไลน์ จริงน้อยกว่าตัวตนในโลกออฟไลน์ได้อย่างไร ในเมื่อเรายังไม่เปิดเผยตัวตนออฟไลน์ทุกๆ ตัวตน ให้ทุกๆ สังคมออฟไลน์ที่เราอาศัยอยู่ได้รู้จักเราทุกๆ ด้านเลย เราจะถือว่าภาพ เสียง และข้อมูลต่างๆ ในโลกออนไลน์เป็นความจริงเสมือนได้อย่างไร ในเมื่อภาพ เสียง และข้อมูลต่างๆ ในจินตนาการของเรา ในหนังสือ ในห้องสมุด ก็มีสถานะความจริงที่ “ไม่จริง” หรือ “จริง” พอๆ กัน เพราะต่างก็เป็นภาพตัวแทนของอะไรบางอย่างทั้งสิ้น

เราจะแยกสังคมออนไลน์ออกจากสังคมออฟไลน์ได้อย่างไร ในเมื่อสังคมออนไลน์ในปัจจุบัน (และก็แทบจะเมื่อมันเกิดขึ้นมาไม่นานมานี้นี่เอง) ได้กลายมาเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตประจำวันของคนจำนวนมากอย่างสมบูรณ์ คนจำนวนมากอาศัยโลกออนไลน์ในการดำรงชีพ หากขาดซึ่งโลกออนไลน์ ชีวิตของคนจำนวนมากก็แทบจะเปลี่ยนแปลงไปมากทีเดียว หากจะไม่ถึงกับดำรงอยู่แทบจะไม่ได้

ดังนั้น การแบ่งแยกโลกในกับนอกพื้นที่ออนไลน์จึงไม่ถูกต้องอีกต่อไป เพราะโลกออนไลน์เป็นหนึ่งในข่ายใยทางสังคมที่ครอบคลุมพื้นที่นอกและในพื้นที่ออนไลน์ในหลายๆ ลักษณะ

3. สู่ออนไลน์ศึกษา

เราอาจจะไม่สามารถบอกได้ชัดเจนว่า เมื่อเกิดสังคมออนไลน์ขึ้นมาแล้วได้เกิดการปฏิวัติอะไรขึ้นมาอย่างพลิกผัน หรือว่าสังคมออนไลน์เป็นได้อย่างมากก็เพียงหนึ่งในลักษณะทั่วไปของสังคมโลกาภิวัตน์ กระนั้นก็ตาม ในการศึกษาสังคมออนไลน์ ก็มีหลายๆ ประเด็นที่เราจะต้องคิดถึงเป็นพิเศษของมันเอง

ผมเองเผชิญหน้ากับปัญหาการศึกษาโลกออนไลน์เมื่อคุณอาทิตย์ สุริยะวงศ์กุล เข้ามาศึกษาโครงการปริญญาโทมานุษยวิทยา แล้วถามผมว่า “จะศึกษาสังคมออนไลน์ด้วยวิธีการทางมานุษยวิทยาได้อย่างไร” ผมไม่ทราบจะตอบอย่างไร เพราะไม่รู้ว่านักมานุษยวิทยาจะเดินเข้าไปในสังคมออนไลน์ได้อย่างไร จึงต้องมานั่งอ่านหนังสือกับคุณอาทิตย์และเพื่อนๆ เขาอีกหลายคนไปหนึ่งภาคการศึกษา

แน่นอนว่า ข้อจำกัดทางวิธีวิทยาทางมานุษยวิทยาหลังกระแสโพสต์โมเดิร์นได้พาเรามาสู่พื้นที่ใหม่ๆ ของการทำงานทางมานุษยวิทยามากมาย แน่นอนว่าการศึกษาหมู่บ้าน การศึกษาเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ การค้นหาอัตลักษณ์ที่ตายตัว การค้นหาวัฒนธรรมที่แท้จริง การจมจ่อมอยู่ในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งอย่างยาวนาน ความเชื่อมั่นต่อความเป็นวิทยาศาสตร์ของการศึกษาทางมานุษยวิทยา การตัดอคติอารมณ์ ความรู้สึกออกจากการศึกษามนุษย์ ล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่ล้าหลัง ไม่มีใครเขาสอนประเด็นเหล่านี้กันอีกต่อไปในวิธีวิทยาทางมานุษยวิทยา (หากใครยังสอนแบบนั้นอยู่ ผมก็ขออภัยด้วย แต่ผมไม่สอนแล้ว หากจะสอนก็แค่เป็นส่วนหนึ่งของประวัติวิธีวิทยาทางมานุษยวิทยา)

แต่ในยุคที่ผมศึกษาอยู่ในห้องเรียนเมื่อปลายทศวรรษ 1990 นั้น จอร์จ อี. มาร์คัส (George E. Marcus 1995) รวมทั้งเจมส์ เฟอร์กูสัน และอัคฮิล กุปตา (James Ferguson and Akhil Gupta 1997) และอรชุน อัปปาดูรัย (Arjun Appadurai 1996) ผู้เป็นแนวหน้าของนักมานุษยวิทยาที่คิดถึงความเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ศึกษาของมานุษยวิทยาอย่างจริงจัง ยังไม่ได้เอ่ยถึงสังคมออนไลน์เลยแม้แต่น้อย อย่างมากพวกเขาก็ทำให้เราคิดถึงแนวทางในการศึกษารัฐ-ชาติและโลกาภิวัตน์ในเชิงมานุษยวิทยา แต่เมื่อมาเจอกับการอัปสเตตัส การโหลดบิต การซื้อ-ขายไอเทมในเกมส์ออนไลน์ อย่าว่าแต่ผมจะรู้วิธีศึกษามันเลย ระดับของการเป็นผู้ใช้พื้นที่ออนไลน์ของผมยังอยู่ในยุคที่เพียงรู้จักใช้เครื่องมือยุคหินของโลกออนไลน์เท่านั้น

ด้วยความท้าทายใหม่ๆ จากโลกออนไลน์ ผมจึงต้องศึกษามากขึ้น และทำให้ได้คำถามมากมายในการศึกษาสังคมออนไลน์ของผมเอง ที่อาจแบ่งออกได้สองระดับ คือ ระดับวิธีวิทยาและระดับทฤษฎีสังคม

1) ระดับวิธีวิทยา โลกออนไลน์ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงต่อวิธีการทางสังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และอาจจะรวมถึงวิทยาศาสตร์มากมาย ทั้งในประเด็นของสถานะความเป็นจริง ความเป็นตัวตนของผู้ศึกษา ใครคือผู้ถูกศึกษา จะเข้าถึงความจริงทางสังคมในโลกออนไลน์ได้อย่างไร ประเด็นที่สำคัญต่อสาขาวิชาอย่างสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ซึ่งใกล้ตัวผมมากที่สุด ก็คงจะได้แก่ปัญหาที่ว่า ผู้ศึกษาจะเข้าไปสังเกตการณ์ในโลกออนไลน์ได้อย่างไร ความสัมพันธ์ระหว่างโลกออนไลน์กับออฟไลน์ดูได้จากอะไร ข้อมูลในโลกออนไลน์จะถือว่าเป็นข้อเท็จจริงได้เพียงไร

ในระดับของปรัชญาความรู้ หากโลกออนไลน์เป็นการสื่อสารที่มีทั้งอักขระและสื่อประเภทอื่นๆ เช่น สื่อทัศนาและสื่อทางเสียงแล้ว เราจะแยกการรับรู้เชิงอักขระออกจากการรับรู้เชิงมุขปาฐะอย่างไร ความรับรู้เชิงมุขปาฐะในรูปอักขระ (เช่นการเขียน “ภาษาเอ็ม”) จะเปิดเผยให้เห็นศักยภาพใหม่ๆ ในการหาความรู้ผ่านการสื่อสารของมนุษย์หรือไม่ เป็นต้น

2) ระดับทฤษฎีสังคม โลกออนไลน์ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทฤษฎีสังคมหรือการคิดถึงสภาวะความเป็นสังคม ความเป็นวัฒนธรรม ความเป็นตัวตนของมนุษย์ในหลายๆ มิติด้วยกัน เช่น

ความเปลี่ยนแปลงในเชิงเวลา นอกเหนือจากการที่โลกออนไลน์ย่นย่อเวลาในการเดินทาง ในการติดต่อสื่อสารแล้ว การใช้เวลาในโลกออนไลน์ยังน่าสนใจหลายประการ เช่น การสื่อสารแบบเครือข่ายทางสังคมอย่างเฟซบุ๊ก (Facebook) ที่เป็นการพูดคุย หยอกล้อกันผ่านอักษร โดยเขียนทิ้งไว้ เหมือนกระดานที่มีคนมาคอยทิ้งข้อความไว้ แล้วอีกคนก็เข้ามาตอบต่อข้อความไปเรื่อยๆ เป็นการเชื่อมคนที่มีเวลาว่างไม่ตรงกัน ให้ได้คุยกันข้ามเวลาว่างของแต่ละคน ในแง่นี้ การใช้เวลาว่างปะปนกับงานที่ทำให้หลายคนเมื่อนั่งอยู่หลังจอคอมพิวเตอร์แล้วดูราวกับว่าทำงาน แต่กำลังเล่นหรือพูดคุยกับเพื่อนๆ อยู่ ทำให้สังคมเปลี่ยนวิธีคิดเกี่ยวกับงานและเวลาว่างไปอย่างไร มีผลต่อการทำงานและการพักผ่อนอย่างไร เป็นต้น

ความเปลี่ยนแปลงในเชิงสถานที่ ดูเหมือนว่าโลกออนไลน์จะไร้พรมแดน แต่โลกออนไลน์มีพรมแดนทางสังคมและวัฒนธรรมอย่างไร หลายต่อหลายคนพบว่า อันที่จริงแล้วโลกออนไลน์มันห่างไกลจากความไร้พรมแดนมาก ดังจะเห็นได้จาก การที่โลกออนไลน์ทั่วโลกถูกควบคุมโดยรัฐ ตลอดจนโครงสร้างอำนาจและการ ควบคุมทางสังคมของชาวออนไลน์เองที่วางกฎเกณฑ์ต่างๆ มากมาย ทั้งนี้ก็เพราะว่า สังคมออนไลน์ไม่ได้สร้างขึ้นมาจากสุญญากาศ สังคมออนไลน์สร้างมาจากขอบเขต ทางวัฒนธรรมและขอบเขตทางอำนาจ สังคมออนไลน์จึงมีพรมแดน แม้ว่าเราจะ ไม่สามารถขีดเส้นพรมแดนนั้นได้อย่างชัดเจนนักก็ตาม แต่นักวิจัยสังคมออนไลน์ก็ หาพรมแดนนั้นได้เสมอ

นอกจากนั้น ในแง่พื้นที่ น่าสนใจหากจะคิดว่า การใช้พื้นที่ออนไลน์ได้เปลี่ยน วิถีของการใช้พื้นที่ออฟไลน์ของคนในแต่ละสังคมไปอย่างไรบ้าง เราเดินทางน้อยลง หรือไม่ หรือเดินทางไปไหน เรานั่งทำงานที่ไหน นั่งเล่นที่ไหน การใช้พื้นที่ออฟไลน์ อันเนื่องมาจากการอยู่ในโลกออนไลน์มากขึ้น ทำให้การใช้และสำนึกรับรู้ต่อพื้นที่ บ้าน พื้นที่เมือง เปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ในอนาคตเราจะจินตนาการผังเมืองหรือ การออกแบบอาคารโดยคำนึงถึงการมีอยู่ของพื้นที่ออนไลน์อย่างไรหรือไม่ พื้นที่ ซ้อนทับดังกล่าวเป็นอนาคตที่ยาวไกลจากปัจจุบันแค่ไหน

ความเปลี่ยนแปลงเชิงสังคม เกิดคำถามมากมายว่า ความสัมพันธ์ทางสังคม ออนไลน์จอมปลอมหรือของจริง หรืออันที่จริงโลกออนไลน์ไม่ไร้ทิศทาง ไม่เป็น โลกที่เสรีนัก ดังนั้นจึงอาจไม่เป็นดังที่หลายคนหวังว่า จะเป็นพื้นที่ใหม่ของสาธารณชน ในอันที่จะสร้างอาณาบริเวณสาธารณะแบบใหม่ๆ ขึ้นมา

ความเป็นวัตถุและโลกทางวัตถุกับโลกวัฒนธรรม โลกออนไลน์ทำให้ความ เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตและการบริโภคเปลี่ยนแปลงไป ความเป็นผู้ผลิตและ ผู้บริโภคเปลี่ยนแปลงไป อย่างไรก็ดี เราต้องไม่ลืมว่า การเปิดกว้างของโลกออนไลน์ เป็นภาวะลวง เพราะคนจำนวนมากยังไม่สามารถเข้าถึงโลกออนไลน์ได้ ไม่ใช่ ด้วยเพียงข้อจำกัดทางเทคโนโลยี ไม่ใช่ด้วยความหวาดกลัวเทคโนโลยี แต่คือข้อจำกัด ในการครอบครองหรือเข้าถึงวัตถุหรือปัจจัยการผลิตวัฒนธรรมโลกออนไลน์

คำถามมากมายเหล่านี้และจะมากมายกว่านี้ คงจะได้รับการพิจารณาในการสัมมนาครั้งนี้

4. สรุป

ผมหวังว่าการสัมมนาในครั้งนี้จะสามารถคลายความวิตกกังวล ชี้ให้เห็นถึงชีวิตทางสังคมที่สังคมออนไลน์มีบทบาทจริงๆ ตลอดจนสามารถลด (หรืออาจจะเพิ่ม) ความสับสน และความเฟ้อฝันแบบลมๆ แล้งๆ ต่อโลกออนไลน์ รวมทั้งเป็นการช่วยเริ่มต้นทำความเข้าใจอุปสรรคและโอกาสใหม่ๆ ของโลกออนไลน์ในบริบทของผู้ใช้ผู้อาศัยในโลกออฟไลน์ชาวไทยอย่างเป็นระบบขึ้น

ขอบคุณผู้จัดที่ให้เกียรติคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้ร่วมจัดงาน และขอเปิดงานสัมมนา “เวทีวิชาการสาธารณะเพื่อพัฒนางานวิจัย ‘ออนไลน์ศึกษา’” อย่างเป็นทางการครับ

บรรณานุกรม

Appadurai, Arjun

1996 Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Gupta, Akhil, and James Ferguson

1997 Anthropological Locations: Boundaries and Grounds of a Field Science. Berkeley, California: University of California Press.

Harvey, David

1989 The Condition of Postmodernity: An Enquiry into the Origins of Cultural Change. Oxford: Blackwell.

Marcus, George E.

1995 Ethnography in/of the World System: The Emergence of Multi-Sited Ethnography. Annual Review of Anthropology 24(1):95-117.

เสวนาพัฒนาคำถามวิจัย “ออนไลน์ศึกษา”[1]

หลังจากเปิดการเสวนาโดยยุกติ มุกดาวิจิตร[2] ในช่วงเช้าของการสัมมนาได้มีการสรุปเนื้อหาจากการเสวนาในวันที่ 27-28 พฤศจิกายน 2010 รวมทั้งการแนะนำตัวผู้เข้าร่วมสัมมนา[3] จากนั้นผู้เข้าร่วมสัมมนาได้กล่าวถึงประเด็นที่ตนสนใจอยู่

ทศพล ทรรศนกุลพันธ์ ตั้งคำถามว่า ในที่สุดแล้วอำนาจที่อยู่เหนือโลกออนไลน์นั้นเป็นของใคร ประชาชน ปัจเจกชนที่ใช้สื่อ หรือเป็นของรัฐที่พยายามควบคุมมากขึ้นเรื่อยๆ กันแน่ ทศพลกล่าวถึงการเคลื่อนของประเด็นที่ถกเถียงกันเกี่ยวกับโลกออนไลน์ว่า เดิมทีจะพูดคุยกันถึงเรื่องเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นและสิทธิในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร แต่ในปัจจุบัน ได้พิจารณาจากมุมมองทางกฎหมายโดยเชื่อมโยงกับมิติเรื่องพื้นที่และเวลา ณ จุดที่ความขัดแย้งเกิดขึ้นหรือจุดปะทะ เขาตั้งข้อสังเกตว่า รัฐมักใช้อำนาจในการผ่านกฎหมาย เช่น พระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ และมีการออกกฎหมายในสภาวะที่ไม่ปกติ เช่น ในช่วงปี 2007-2008 ซึ่งก็เป็นแค่คนบางกลุ่มที่มีอำนาจในการพิจารณา และขาดการมีส่วนร่วมจากประชาชน ในทางปฏิบัติแล้วก็พบว่ารัฐใช้อำนาจแทรกแซงอยู่มากเช่นกัน

นอกจากนี้เขายังเห็นว่าเรื่องการเข้าถึงอินเทอร์เน็ตยังเป็นประเด็นที่ไม่ถูกกล่าวถึงมากนัก ในแง่มุมของกฎหมายนั้น ควรมีการประกันสิทธิเสรีภาพในการ

---

1 ด้วยข้อจำกัดของหน้ากระดาษ งานชิ้นนี้จึงเป็นเพียงการสรุปสัมมนาเฉพาะในส่วนที่ไม่ถูกกล่าวถึงในวงเสวนาวันที่ 27-28 พฤศจิกายน 2011 และในประเด็นที่ไม่ถูกกล่าวถึงในส่วนข้อเขียนของหนังสือเล่มนี้เท่านั้น หากผู้อ่านต้องการอ่านบันทึกการสัมมนาฉบับเต็มสามารถอ่านเพิ่มเติมได้ที่ https://thainetizen.org/marathon/

2 ดูที่ *คำกล่าวเปิดงานสัมมนา “เวทีวิชาการสาธารณะเพื่อพัฒนางานวิจัย 'ออนไลน์ศึกษา'”*

3 ดูรายละเอียดของผู้เข้าร่วมสัมมนาได้ที่ *บทแนะนำผู้เขียนและวิทยากร*

เข้าถึงอินเทอร์เน็ตด้วย เพราะบางประเทศมีหลักประกันเรื่องนี้แล้ว เขาสนใจว่าหลักประกันดังกล่าวจะเป็นส่วนสนับสนุนให้พลเมืองได้แสดงสิทธิเสรีภาพมากขึ้นหรือไม่

ทัศนัย เศรษฐเสรี ด้วยความที่ถูกฝึกฝนมาในทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม เขาจึงพิจารณาเรื่องเทคโนโลยีโดยเชื่อมโยงกับมิติเหล่านี้ โดยเห็นว่าตั้งแต่อดีตที่ผ่านมา มีไวยกรณ์ในการทำความเข้าใจโลกอยู่ ไม่ว่าจะเป็นการสร้างพื้นที่เสมือน (virtual space) การเข้าถึง การเข้าและออกในระบบต่างๆ รวมทั้งการสร้างภาพซ้อนของพื้นที่ต่างๆ นั้น ไม่ได้เป็นเรื่องใหม่ที่เพิ่งเกิดขึ้นเมื่อโลกมีอินเทอร์เน็ต แต่มันมีมานานแล้ว เช่น อยู่ในพิธีกรรม ในโบสถ์วิหาร เพื่อนำมนุษย์ไปสู่สิ่งแวดล้อมใหม่ที่ไม่ใช่โลกทางกายภาพที่เป็นอยู่ โดยมีช่องทางในการถ่ายทอดแตกต่างกันไปตามแต่ยุคสมัย[4] ทัศนัยมองว่าในวงวิชาการปัจจุบัน การถกเถียงเรื่องเหล่านี้เริ่มจะกล่าวถึงการศึกษาโดยอิงอยู่กับบริบทมากขึ้น โดยเริ่มจากประเด็นปัญหาก่อน ซึ่งจะทำให้เห็นว่าโลกออนไลน์กับออฟไลน์นั้นสัมพันธ์กันอยู่ในบางนัย

ประมุข ขันเงิน ศึกษาเครือข่ายสังคม (social network) ในฐานะที่เป็นวัตถุทางคณิตศาสตร์ จากการสำรวจเขาพบว่า ประเด็นเหล่านี้ในสายวิทยาศาสตร์คอมพิวเตอร์มีการศึกษาทั้งในเชิงโครงสร้าง กระบวนการ และมีการออกแบบสิ่งใหม่ๆ ขึ้นมา เช่น การศึกษาความต่อเนื่องกันในโลกออนไลน์ ความสัมพันธ์ของเครือข่ายสังคม การออกแบบเครื่องมือในการทำนายสิ่งต่างๆ ฯลฯ[5] โดยมองว่างานในสายดังกล่าวสามารถสะท้อนข้อมูลทางสังคมศาสตร์ได้ด้วย

---

[4] สามารถอ่านเพิ่มเติมได้จากบทความในหนังสือเล่มนี้ เรื่อง *Online – Offline – เก่าในร่างใหม่ หรือเราไม่เคยไปถึงไหนกันเลย*

[5] สามารถอ่านเพิ่มเติมได้จากบทความในหนังสือเล่มนี้ เรื่อง *การศึกษาเครือข่ายสังคมของนักวิทยาการคอมพิวเตอร์*

โสรัจจ์ หงศ์ลดารมภ์ พยายามใช้หลักการทางปรัชญามาอธิบายปรากฏการณ์ในโลกออนไลน์ โดยสนใจประเด็นเรื่องตัวตนของผู้คน ซึ่งดำรงอยู่ในโลกออนไลน์ด้วยเช่นกัน รวมทั้งยังสนใจประเด็นเรื่องจริยศาสตร์สารสนเทศ และตั้งคำถามถึงจุดสมดุลระหว่างการปล่อยให้ข้อมูลไหลเวียนได้อย่างเสรีกับการควบคุมข้อมูลอันเป็นเท็จ[6]

มานะ ตรีรยาภิวัฒน์ ชี้ให้เห็นว่าในวงการวารสารศาสตร์มีการตั้งคำถามต่อข้อมูลข่าวสารในโลกออนไลน์มากขึ้นในประเด็นเรื่องการทุ่มตลาดของข้อมูลข่าวสารที่เป็นไปเพื่อบิดเบือนข้อเท็จจริง เกิดคำถามต่อนักวารสารศาสตร์ว่า ความจริงที่มีอยู่หลายชุดนั้น ชุดใดควรจะถูกนำเสนอ เขาเห็นว่าจำเป็นต้องใช้องค์ความรู้จากสาขาอื่นๆ เข้ามาวิเคราะห์ด้วย เช่น วิทยาศาสตร์คอมพิวเตอร์ วิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์

ชาญชัย ชัยสุขโกศล กล่าวว่าเคยมองอินเทอร์เน็ตเฉพาะในด้านบวก แต่ต่อมาก็พบว่าอินเทอร์เน็ตก็มีด้านมืดด้วยเช่นกัน เช่น การหยิบยกข้อมูลทางอินเทอร์เน็ตมาเป็นประเด็นโจมตีกลุ่มการเมืองฝั่งตรงข้าม และการสร้างความเกลียดชัง เขาสนใจเกี่ยวกับโลกออนไลน์ในสองประเด็น คือ ถ้อยคำที่สร้างความเกลียดชัง (hate speech) และ ข้อมูลที่เป็นอันตราย (harmful information)[7]

ปัตย์ ศรีอรุณ ด้วยความสนใจในประเด็นเรื่องพื้นที่ เขาได้ตั้งคำถามว่าเกิดอะไรขึ้นกับพื้นที่แบบใหม่ที่มีพื้นที่ของโลกออนไลน์ซ้อนทับอยู่ แล้วเมื่อพิจารณาการกระทำที่เกิดขึ้นทั้งในโลกออฟไลน์และออนไลน์ ผู้วิจัยควรจะยืนอยู่ตรงจุดไหน จะยืนอยู่ในโลกออฟไลน์แล้วบอกว่าโลกออนไลน์เป็นผลลัพธ์ของโลกออฟไลน์ หรือจะยืนอยู่ในโลกออนไลน์แล้วบอกว่าโลกออฟไลน์เป็นผลลัพธ์ของโลกออนไลน์ หรือว่าเป็นได้ทั้งสองแบบ สุดท้ายและเราจะมีวิธีการไหนที่จะศึกษาเรื่องเหล่านี้ เรามีทฤษฎีของโลกออนไลน์หรือไม่

---

[6] สามารถอ่านเพิ่มเติมได้จากบทความในหนังสือเล่มนี้ เรื่อง *ตัวตนออนไลน์ และเรื่อง จริยศาสตร์สารสนเทศระหว่างวัฒนธรรม: ความเป็นส่วนตัว การไหลเวียนอย่างเสรีของข้อมูลข่าวสาร*

[7] สามารถอ่านเพิ่มเติมได้จากบทความในหนังสือเล่มนี้ เรื่อง *Hate Speech และข้อมูลที่อันตราย*

ณภัค เสรีรักษ์ มองว่าโลกออนไลน์เป็นส่วนหนึ่งของโลกจริง ไม่ใช่เพียงการสะท้อน แต่เป็นการแสดงออก (perform) ในหลายพื้นที่ในเวลาเดียวกัน โดยยกตัวอย่างเรื่องการแสดงออกทางเฟซบุ๊กที่เกี่ยวเนื่องกับความสัมพันธ์ของผู้คน[8]

อาจินต์ ทองอยู่คง ด้วยมุมมองแบบมานุษยวิทยาจะมีคำถามว่า คนอยู่ที่ไหนและจะศึกษาอย่างไร เขาเสนอว่า การมองตัวตนในโลกออฟไลน์และออนไลน์นั้นแยกออกจากกันไม่ได้ง่ายๆ ทั้งยังเกี่ยวพันกับแง่มุมทางกฎหมายด้วย เขาเห็นว่าอินเทอร์เน็ตไม่ใช่ซาตาน ทุกครั้งที่มีสื่อใหม่เข้ามา สังคมมักจะกลัวอยู่เสมอ ทั้งๆ ที่ในปัจจุบันมันได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวันไปแล้ว กรณีการกลัวว่าผู้คนจะรับรู้ข่าวโดยที่ไม่กลั่นกรองเมื่อมีอินเทอร์เน็ตความเร็วสูงนั้น ในทัศนะของอาจินต์เห็นว่าควรจะมีบทเรียนที่จะให้มนุษย์เรียนรู้เอง กระนั้น อินเทอร์เน็ตไม่ใช่เทวดาเพราะก็มีข้อจำกัดในตัวของมัน เช่น ไม่ใช่ทุกคนที่เข้าถึง รวมทั้งยังมีกำแพงด้านภาษาเป็นต้น และยังเห็นว่าอินเทอร์เน็ตก็ไม่ใช่สิ่งเสมือน แต่มันเป็นสิ่งเดียวกับโลกด้วยซ้ำ[9]

วิริยะ สว่างโชติ จากความสนใจด้านเสียง เช่น เสียงดนตรี ทำให้ตั้งคำถามเกี่ยวกับอิทธิพลของคอมพิวเตอร์ที่มีต่อมนุษย์ ในกรณีที่คนเล่นดนตรีไม่เป็นแต่สามารถใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์ทำเสียงดนตรีได้ เขาสนใจว่าเสียงที่สร้างนั้นสอดคล้องอย่างไรกับเสียงดนตรี นักดนตรีสร้างเสียงเหล่านั้นได้อย่างไร แล้วจะเรียกเสียงที่ถูกสร้างขึ้นมาเหล่านั้นว่าเป็นดนตรีแบบไหน ศิลปินเหล่านี้จะถูกเรียกว่าอะไร จะมีช่องทางการกระจายงานในลักษณะใด โดยวิริยะต้องการพิจารณาในมิติทางสังคมวิทยาที่เกิดคนกลุ่มนี้ขึ้นมา

---

[8] สามารถอ่านเพิ่มเติมได้จากบทความในหนังสือเล่มนี้ เรื่อง *เราสองคนท่ามกลางผู้คนมากมายรายล้อม: ข้อสังเกตว่าด้วยภาพถ่ายคู่ สถานะความสัมพันธ์ กับตัวตน-อัตลักษณ์ของผู้ใช้เฟซบุ๊ก*

[9] สามารถอ่านเพิ่มเติมได้จากบทความในหนังสือเล่มนี้ เรื่อง *ความน่าตระหนักและไม่น่าตื่นตระหนก (ขนาดนั้น) ของออนไลน์ศึกษา*

ฐิตินบ โกมลนิมิ เล่าถึงประสบการณ์การทำงานในพื้นที่ชายแดนใต้ และสถานการณ์ของสื่อเกิดขึ้นในพื้นที่ รวมทั้งประเด็นการใช้สื่อเพื่อขับเคลื่อนเพื่อลดปัญหาความรุนแรงที่เกิดขึ้น[10]

เมื่อแต่ละคนกล่าวถึงสิ่งที่ตนสนใจ รวมทั้งสิ่งที่ศึกษามาแล้ว ช่วงถัดมาวงสัมมนาได้หยิบยกคำถามและประเด็นที่ผู้เข้าร่วมสัมมนาสนใจขึ้นมาพูดคุย เริ่มจากการตั้งข้อสังเกตว่ามีบางประเด็นที่ไม่สามารถพูดในพื้นที่สาธารณะทั่วไปได้ แต่ความเป็นนิรนาม (anonymous) สามารถเป็นทางออกอย่างหนึ่งที่จะช่วยให้ผู้คนสามารถพูดคุยในประเด็นที่อ่อนไหวได้ ต่อประเด็นนี้ ประมุขได้กล่าวถึงเว็บโฟร์จัง (4chan) ซึ่งเป็นเว็บที่ไม่ต้องมีการลงทะเบียน โพสต์ได้ไม่จำกัดจำนวนครั้ง อีกทั้งสิ่งที่โพสต์ก็จะหายไปเองโดยไม่มีการเก็บไว้ และผู้โพสต์ก็ไม่จำเป็นที่จะต้องแสดงตัวตนมากนัก อย่างไรก็ตาม ยังมีด้านลบของพื้นที่ลักษณะนี้เช่นกัน กล่าวคือ มีการโพสต์โดยไม่มีความรับผิดชอบด้วย สิ่งที่เขาพบคือ มันทำให้เกิดกิจกรรมบางอย่างร่วมกันทั้งในแง่ที่ดีหรือไม่ดีก็ได้ และอาจทำให้เกิดแฟลชม็อบหรือการชุมนุมกันซึ่งมีพลังมาก และอาจส่งผลดีหรือร้ายก็ได้เช่นกัน พื้นที่ลักษณะนี้ไม่มีเว็บมาสเตอร์ แต่ยังมีกลไกบางอย่างอยู่ เช่น การโพสต์ต้องมีรหัสบางอย่าง สามารถตรวจสอบได้ว่าข้อความต่างกันเป็นคนเดียวกันโพสต์ได้ แม้ไม่ทราบว่าเป็นใครนอกจากเว็บโฟร์จังแล้ว ทัศนัยได้หยิบยกตัวอย่างเว็บนิรนามอีกเว็บหนึ่งที่ใช้หลักการเดียวกัน ชื่อว่า แอมเอฟรีวัน (http://imeveryone.com/) แต่มีการกำหนดว่าการโพสต์ต้องเป็นเชิงสร้างสรรค์หรือการพบอะไรที่แปลกใหม่

[10] สามารถอ่านเพิ่มเติมได้จากบทความในหนังสือเล่มนี้ เรื่อง *เล่าเรื่อง: "สื่อใหม่" เปิดพื้นที่การเมืองและข้อเสนอต้องห้าม "นครปาตานี"*

จักรนาท นาคทอง เห็นว่าสื่อ ทั้งบล็อก เฟซบุ๊ก และทวิตเตอร์ เป็นเครื่องมือที่มีพลังในการทำกิจกรรมของนักศึกษา ทั้งยังเป็นสื่อที่เชื่อมโยงกันได้ มานะเห็นว่าการตลาดมีบทบาทสำคัญในการเข้ามาจับทิศทางของสื่อประเภทนี้ เพราะมีทุนสูง และเห็นว่าจะสร้างเม็ดเงินมหาศาล ต่างจากการศึกษาในสาขาอื่นๆ ที่มีการศึกษาเกี่ยวกับโลกออนไลน์น้อยมากเมื่อเปรียบเทียบกัน ประมุขได้เสริมว่าบางเรื่องที่วิทยาศาสตร์คอมพิวเตอร์นำเสนอก็ได้รับแรงบันดาลใจจากศาสตร์ด้านการตลาดเช่นกัน เช่น การศึกษาสิ่งที่ผู้บริโภคสนใจ และงานวิจัยหลายชิ้นก็ได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มที่ต้องการทำการตลาดเองด้วย

ประเด็นถัดมา เป็นการพูดคุยถึงการเซ็นเซอร์ มีผู้เสนอว่าการเซ็นเซอร์จำเป็นต้องพิจารณาว่าข้อมูลแบบไหนควรหรือไม่ควรเซ็นเซอร์ ซึ่งมันสัมพันธ์กับกลุ่มผู้ใช้ด้วย อาทิตย์ สุริยะวงศ์กุล ตั้งคำถามว่า กรณีข้อมูลที่เป็นอันตรายจำเป็นว่าจะต้องถูกเซ็นเซอร์หรือไม่ หรือหากจะเผยแพร่แล้วต้องเผยแพร่ที่ไหน ในความเห็นของเขาเขาคิดว่าระดับของขอบเขตในการเผยแพร่เป็นสิ่งสำคัญ เช่น ถ้าจำกัดวงในหมู่ผู้รับไม่กี่คนก็อาจไม่เป็นปัญหานัก หรือหากเป็นการนำข้อมูลเหล่านั้นไปทำให้เป็นจริงขึ้นมา เช่น การผสมยาพิษหรือทำระเบิดโดยใช้ข้อมูลที่ปรากฏตามเว็บไซต์แล้ว ก็ต้องดูว่าเป็นไปเพื่อวัตถุประสงค์อะไร ทำที่ไหน ดังนั้น เรื่องเหล่านี้จึงจำเป็นต้องเชื่อมโยงระหว่างคน เรื่องตัวตน และอัตลักษณ์ด้วย

ประมุขยกตัวอย่างกฎหมายในอเมริกาต่อประเด็นเรื่องการเซ็นเซอร์ว่าถ้อยคำหรือข้อมูลต่างๆ อาจถูกระงับได้ หากมันจะก่อให้เกิดภัยพิบัติ หรือภัยที่เห็นได้ชัด เช่น กรณีการตะโกนออกมาที่สะพานแล้วทำให้คนเหยียบกันจนเสียชีวิตในกัมพูชา (เรียกว่า clear and present danger test) ซึ่งเขาเองก็ไม่แน่ใจว่าหากเป็นเรื่องข้อมูลที่เป็นอันตรายต่างๆ จะใช้กฎหมายในลักษณะนี้ได้หรือไม่

เยาวลักษณ์ ศรณ์เศรษฐกุล ตั้งคำถามต่อปรากฏการณ์บนเฟซบุ๊กว่าเป็นไปได้หรือไม่ว่าสิ่งที่ผู้คนแสดงออกในเฟซบุ๊กเป็นสิ่งที่พวกเขาไม่สามารถแสดงออกได้ในโลกออนไลน์ นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาในแง่วัฒนธรรมแล้ว เป็นไปได้หรือไม่ว่าขนบธรรมเนียม ประเพณี ค่านิยมต่างๆ ที่มีอยู่ในสังคมอาจขัดกับความต้องการในเรื่องสิทธิเสรีภาพที่ผู้คนกำลังเรียกร้องกันอยู่ จึงเกิดปัญหาคาบลูกคาบดอกอย่างที่ดำรงอยู่ เยาวลักษณ์ยังตั้งข้อสงสัยต่อความน่าเชื่อถือของข้อมูลจากสื่อออนไลน์ เช่น กรณีการซีดดิง (seeding) ซึ่งหมายถึงการโพสต์ตอบโต้กันหรือชื่นชมกันเพื่อวัตถุประสงค์ทางการตลาด ซึ่งอาจไม่ได้ตรงกับคุณภาพของสินค้าจริงๆ ซึ่งต่างจากความเห็นของสุวิดา ธรรมณีวงศ์ ที่มองว่าสื่อออนไลน์ใช่ว่าจะเชื่อถือไม่ได้เสียทีเดียว จากการศึกษาเรื่องบล็อก เธอพบว่า มีการโยงใยของเครือข่ายสังคม และมีลักษณะคล้ายหมู่บ้าน เป็นชุมชนที่สร้างขึ้นใหม่ มีการเยี่ยมเยือนกัน โดยเห็นว่าพื้นที่ลักษณะนี้เป็นพื้นที่ในการปลดปล่อยในสิ่งที่ไม่สามารถแสดงออกได้ในโลกออฟไลน์ นอกจากนี้ ยังมีแหล่งข้อมูลที่เป็นประโยชน์ในโลกออนไลน์ด้วย เช่น การสร้างชุมชนระหว่างกันของผู้สร้างบล็อกแล้วมีการปรึกษาหารือกันในแง่การเลี้ยงดูลูก ซึ่งกรณีนี้ช่วยให้อุดช่องว่างในสังคมปัจจุบันที่ครอบครัวมีลักษณะเป็นครอบครัวเดี่ยวและไม่สามารถหาคำปรึกษาหารือจากเครือญาติได้

จีรนุช เปรมชัยพร มองว่าสื่อใหม่มีธรรมชาติของชุมชนในการจัดการได้เอง และเห็นว่าการเซ็นเซอร์ไม่ควรจะเป็นมาตรการแรกในการจัดการปัญหาต่างๆ ของข้อมูลในโลกออนไลน์ สำหรับกรณีข้อมูลที่เป็นอันตรายที่ถูกเผยแพร่นั้น ขึ้นอยู่กับว่าจะเอาไปใช้ทำอะไร ต้องพิจารณาบริบทด้วย ซึ่งเราอาจมองว่าเป็นองค์ความรู้ก็ได้ ไม่ใช่ว่าจะต้องถูกเซ็นเซอร์ไปทั้งหมด ในประเด็นนี้ มานะเสนอว่าควรหาทางที่จะทำให้เกิดการเรียนรู้ให้ผู้คนรู้เท่าทันสื่อด้วย นอกจากนี้มีข้อสังเกตจากอาจินต์ว่าเรากังวลกับเรื่องข้อมูลที่เป็นอันตราย รวมถึงเรื่องการซีดดิงในโลกออนไลน์มากเกินไปหรือไม่ เพราะจริงๆ แล้วในโลกออฟไลน์เองก็มีการโฆษณามากมายที่ไม่น่าเชื่อถือเช่นกัน ในประเด็นเรื่องระบบการจัดการของตนเองภายในเว็บไซต์ เยาวลักษณ์ให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า ก่อนที่จะมีการจัดการซีดดิงนั้น การโพสต์จะเป็นไปโดยอิสระ

แต่เมื่อมีการโพสต์ซีดดิงมากขึ้น ผู้จัดการระบบก็มีกระบวนการกลั่นกรองไอพีก่อนว่ามีไอดีอะไรบ้าง แต่ก็ยังมีปัญหาการพัฒนาโปรแกรมในการปลอมไอดีขึ้นมาอีก สะท้อนว่าการรับมือกับการตลาดนั้นยังเป็นเรื่องยาก

ในการถกเถียงกันถึงการผลิตและการเล่นเกมที่มีเนื้อหารุนแรงนั้น มีปัญหาว่าตกลงแล้วควรจะมีระบบการจัดการอย่างไรกับเกมเหล่านี้ เพราะขณะที่ถกเถียงกันไปและยังไม่มีข้อยุติ เกมก็ยังพัฒนาต่อไปเรื่อยๆ ข้อเสนอหนึ่งจากชาญชัยก็คือน่าจะมีการผลิตเกมที่สร้างสรรค์ขึ้นมา เช่น ผลิตเกมที่ปราศจากความรุนแรงเพื่อมาสู้กับเกมเหล่านี้ ประเด็นของเขาก็คือว่า เราจำเป็นที่จะต้องสร้างทางเลือกให้เกิดขึ้นจริง เพราะเสรีภาพนั้นผูกโยงกับทางเลือกของผู้คนอย่างสำคัญ หากตลาดถูกผูกขาดโดยคนไม่กี่กลุ่มก็ไม่มีทางเลือกและเสรีภาพก็ไม่สามารถเกิดขึ้นได้จริง

ในวงสัมมนาได้มีการกล่าวถึงประเด็นสำคัญอีกประเด็นหนึ่งนั่นคือเรื่อง authority มีคำถามถึงความเชื่อมโยงกันระหว่างความน่าเชื่อถือของข้อมูลกับตัวตนของผู้ที่นำเสนอข้อมูลเหล่านั้น อาทิตย์ตั้งข้อสังเกตว่า ในความเป็นจริงเป็นไปได้หรือไม่ที่ทุกคนจะเข้าไปในโลกออนไลน์แบบตัวเปล่า ทุกคนเท่ากันหมด แล้วค่อยสร้างตัวเองกันใหม่ในโลกออนไลน์ เพราะจริงๆ แล้วทุกคนไม่ได้มาตัวเปล่า คนที่มีทุนทางสังคมสูงก็มักจะได้รับความเชื่อถือมากกว่าคนอื่นๆ อยู่ดี

ประเด็นสุดท้ายจากการพูดคุยที่น่าสนใจเช่นกัน คือ การสร้างความเสียหายผ่านโลกออนไลน์ มีการยกตัวอย่างหลายกรณีที่มีการนัดหมายกันของผู้คนในโลกออนไลน์เพื่อถล่มเว็บไซต์ที่ตนเองไม่พอใจ ซึ่งก็สร้างความเสียหายให้แก่เซิร์ฟเวอร์ของอีกฝ่ายหนึ่ง อาจินต์ให้ความเห็นว่า ประเด็นที่น่าขบคิดต่อในกรณีนี้ก็คือ มีตรรกะแบบไหนที่ทำให้เกิดการนัดหมายคนจำนวนมากให้มาทำบางสิ่งบางอย่างพร้อมกันได้ และมันมีความชอบธรรมหรือไม่ ซึ่งในวงสัมมนาก็มีการแลกเปลี่ยนความเห็นกันอย่างหลากหลาย บ้างก็ยกตัวอย่างที่แสดงให้เห็นว่าการกระทำดังกล่าวเป็นเพียงเพื่อต้องการความสนุกสนาน บางกรณีก็มีผลประโยชน์ทางธุรกิจอยู่เบื้องหลังการกระทำ บางกรณีก็ถือเป็นการต่อต้านต่ออำนาจหลักที่ครอบงำอยู่ จึงมีข้อเสนอว่าควรจะพิจารณาเป็นรายกรณีไป

ส่วนหนึ่งจากความเห็นของผู้ร่วมจัดงาน เน็ตติเซ่นมาราธอน

"สามารถเชิญบุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญในหัวข้อที่กำหนดไว้ในจำนวนที่น่าพอใจ"

"ผู้ร่วมจัดงานเองได้รับประสบการณ์ใหม่ๆ และมีโอกาสแสดงความเห็นต่อประเด็นที่สนใจ"

"ได้รับความร่วมมืออย่างดีจากคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งเป็นเจ้าภาพร่วม"

"ต้องติดต่อกับหน่วยงานราชการ ซึ่งต้องดำเนินการตามขั้นตอนตามระเบียบทำให้ใช้เวลาดำเนินการเพิ่มขึ้น"

"ไม่มีสำนักงานประจำที่ใช้ในการเตรียมงาน ทำให้ไม่สะดวกหลายด้าน โดยเฉพาะการจัดการเอกสาร"

"ถ้าการทำบัญชีไม่ละเอียดขนาดนี้ การจัดงานนี้จะสนุกมาก"

"การปิดประกาศ อาจติดในเวลาที่กระชั้นเกินไป ป้ายประกาศไม่ดึงดูดทำให้ผู้ร่วมงานมีไม่มากอย่างที่คาด"

"วิทยากรที่มาพูดค่อนข้างเหมาะสม เพราะมาจากสาขาวิชาและความสนใจที่แตกต่างกัน ทำให้เห็นแง่มุมหลากหลาย"

"จากการบันทึกการเสวนา เห็นว่าการดำเนินเสวนาค่อนข้างวกวน ดำเนินไปอย่างเรียบๆ เรื่อยๆ ไม่มีการเน้นประเด็นหรือคำถามหลักในแต่ละช่วง"

ความเห็นและข้อเสนอแนะจากผู้ร่วมงานต่อการจัดงานเน็ตติเซ่นมาราธอน

ปัตย์: ภาพรวมค่อนข้างดี รายชื่อลงทะเบียนน่าจะทำเป็นข้อมูลให้ติดต่อกันได้ มีบล็อกที่แลกเปลี่ยนเพิ่มเติมได้ และอาจนำหนังสือที่กล่าวถึงเสนอในบล็อก

น่าจะเวียนประชุมหลายๆ ที่ การคุยหลายๆ กลุ่มมีข้อดีคือ เห็นภาพกว้าง แต่อาจจะไม่ลึก การเวียนสถานที่จัดอาจทำให้ได้สัมผัสประเด็นเหล่านั้นลึกขึ้น เช่น จัดที่เชียงใหม่ก็ได้

การเปิดหนังก็สนุก และให้เกิดประเด็นให้เราจับได้ ทั้งในเชิงสังคมศาสตร์และศาสตร์อื่นๆ ทำให้คุยได้ชัดเจนขึ้น

ชาญชัย: จากเอกสาร พบว่างานดูงงมาก และเข้าใจว่างานนี้ต้องการชวนคุยว่าออนไลน์ศึกษามันเป็นอย่างไร เช่น มีประเด็นอะไรน่าศึกษา มีวิธีคิดอะไรบ้าง มีมโนทัศน์หลักอะไรบ้าง ทำให้การคุยหลายวันนี้ค่อนข้างหลากหลาย กว้างมากไป น่าจะมีการสรุปสาระออกมา บอกถึงวิธีคิด แนวคิดที่ได้ ที่อาจจะนำมาใช้ได้ในอนาคต จะทำให้การเสวนาครั้งนี้สร้างสิ่งใหม่ในวงการ

ประมุข: โดยส่วนตัวก็พยายามเตรียมว่า สายคอมพิวเตอร์ทำอะไรมา และอยากแลกเปลี่ยนความรู้กับศาสตร์สาขาอื่น แต่การพูดคุยกันแบบไม่ควบคุมรูปแบบทำให้ยังไม่ชัดเจน น่าจะทำให้ชัดเจนไปเลยว่ามีหลักการไหนที่ต้องการคุย อาจจะทำให้เราชัดเจนมากขึ้น

ชาญชัย: เหมือนวงเหล้า กันเอง สนุกดี

ปัตย์: เป็นกันเองดี แต่น่าจะมีหลักการไว้ ไม่ให้ประเด็นลอย มีโจทย์ร่วมกันจะดีขึ้น

จักรนาถ: ชอบบรรยากาศ เพราะเป็นกันเอง ไม่ต้องฟอร์มมากนัก เมื่อเกิดความเป็นกันเองทำให้คนที่ไม่กล้าพูดได้มีโอกาสกล้าพูดมากขึ้น และเห็นด้วยเรื่องการทำเอกสารสรุปสิ่งที่พูดคุยกัน

สุวิดา: มองว่าเป็นเรื่องใหม่มากและชอบบรรยากาศน่ารัก แม้ว่าประเด็นจะไหลไปเรื่อยๆ แต่ก็ถือว่าได้มีโอกาสได้แลกเปลี่ยนประเด็นที่อาจารย์กำลังศึกษาอยู่ด้วย แต่จะดีมากถ้ามีการจัดประชุมที่เฉพาะเจาะจงเรื่องขึ้นมาจะดีมาก

พิทยา: ทำให้เห็นมุมมองอื่นนอกจากโปรแกรมเมอร์บ้าง เป็นเรื่องที่ดี

เคโกะ: อยากรู้เรื่องการสื่อสารในประเทศไทย บริษัทของรัฐบาลไทยที่ให้บริการในประเทศไทย

ฐิตินบ: มองว่ามันมีประเด็นแล้ว น่าจะมีการตั้งเป็น scenario ขึ้นมาด้วยกับสถานการณ์ที่จะเกิดขึ้นเช่น วันนี้เป็นอย่างไร พรุ่งนี้จะเป็นอย่างไร น่าจะมีการสมมติเหตุการณ์อื่นด้วย เช่น 3G กับชายแดนภาคใต้ เพราะบทบาทที่เกิดในอินเทอร์เน็ตค่อนข้างมาก และเห็นด้วยกับที่เคโกะที่พูดเรื่องการสัมปทานโครงข่ายอินเทอร์เน็ตบรอดแบนด์ที่จะเกิดขึ้นในชายแดนภาคใต้ น่าจะมีประเด็นที่ชวนท้าทายกันบ้าง ไม่ใช่แค่การกล่าวถึงปรากฏการณ์เท่านั้น หรือหาบุคลิกการประชุมก็ดีเหมือนการสร้างสนทนาวิชาการกัน

สุภิญญา: เป็นจุดเริ่มที่น่าสนใจ ขยายเครือข่ายของพลเมืองเน็ตด้วย ที่ผ่านมาก็มีรณรงค์ในภาพกว้างเยอะ เช่น กฎหมายอินเทอร์เน็ตและการศึกษาในสื่อใหม่ แต่ในมิติวัฒนธรรมยังพูดถึงน้อย ถือว่าวันนี้เป็นการเริ่มต้นทำความเข้าใจว่า เราจะอยู่กับสื่อใหม่อย่างไร การสร้างนโยบาย การขับเคลื่อนนโยบาย และการศึกษาหาความรู้น่าจะไปด้วยกัน ขยายผลกิจกรรมต่อไปและจะเป็นกำลังใจต่อไปค่ะ

ออนไลน์ศึกษา

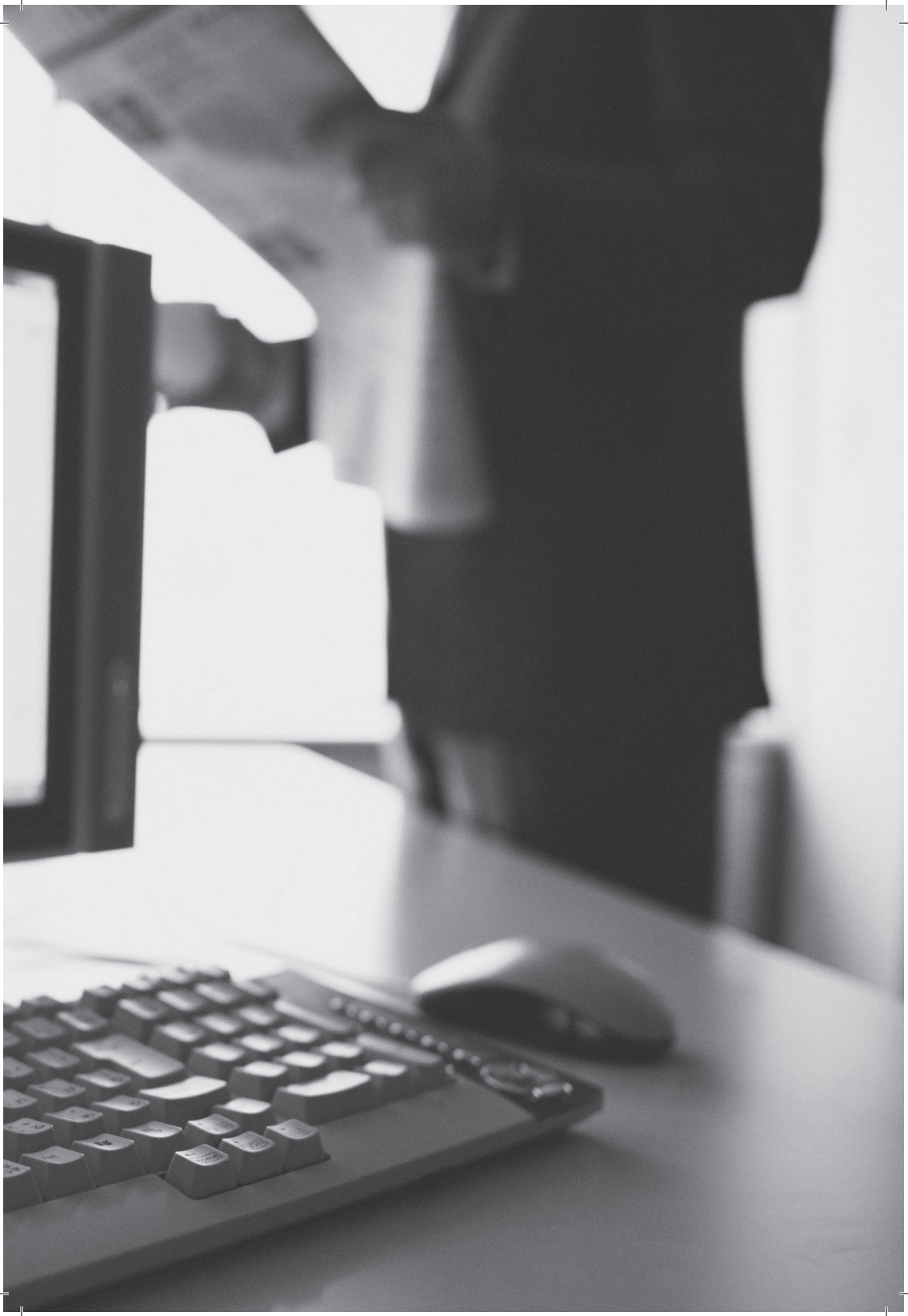

อนาคตการศึกษาอินเทอร์เน็ตในไทย: ปรัชญาอินเทอร์เน็ต[1]

สุรชัดา จุลละพราหมณ์

บทคัดย่อ

บทความนี้เสนอแนวทางใหม่ในการศึกษาเกี่ยวกับอินเทอร์เน็ต ซึ่งเป็นการศึกษาปรัชญาของอินเทอร์เน็ต จุดประสงค์หลักของการศึกษานี้คือ การสร้างความเข้าใจอย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับความเป็นมาของอินเทอร์เน็ต ความจำเป็นของอินเทอร์เน็ตในสังคม และการใช้งานของอินเทอร์เน็ต รวมถึงการนำทฤษฎีทางปรัชญา สังคม การเมือง และกฎหมาย มาทำความเข้าใจเกี่ยวกับอินเทอร์เน็ต ซึ่งเป็นเครื่องมือสื่อสารอันทรงอานุภาพของสังคม ความเข้าใจที่ลึกซึ้งจะมีประโยชน์ต่อสังคมเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะปัจจุบันที่มีปัญหาเกี่ยวกับการควบคุมและจัดการการใช้อินเทอร์เน็ต

อนาคตการศึกษาอินเทอร์เน็ตในไทย: ปรัชญาอินเทอร์เน็ต

เมื่อตัวแทนจากเครือข่ายพลเมืองเน็ตประเทศไทยได้เสนอให้ผู้เขียนเขียนบทความสั้นๆ เพื่อเสนอแนะว่า หนทางการศึกษาอินเทอร์เน็ตในไทยควรเป็นอย่างไร ผู้เขียนก็นึกถึงหนังสือเล่มหนึ่งที่อ่านจบไปสักพัก ชื่อว่า *Netizens* ผู้เขียนหนังสือเล่มดังกล่าวคือ ไมเคิล และรอนดา ฮอเบน (Michael and Ronda Hauben) ทั้งสองเป็นผู้บุกเบิกอินเทอร์เน็ตในทศวรรษที่ 1990 ช่วงที่หนังสือเล่มนี้ตีพิมพ์ออกมาในปี ค.ศ. 1997 เรียกได้ว่าเป็นช่วงที่อินเทอร์เน็ตได้กลายเป็นหนทางการสื่อสารยอดนิยมในสหรัฐอเมริกาไปเรียบร้อยแล้ว หนังสือของพวกเขาว่าด้วยปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดจากเครือข่ายการสื่อสารทั่วโลกชนิดนี้ เช่น การได้รับความนิยมอย่างล้นหลามของยูสเน็ต (Usenet) และนิวส์กรุ๊ป (newsgroup) นอกจากนี้ มันยังทำนาย “อนาคต” ของอินเทอร์เน็ตไว้อีกด้วย แน่นอนว่า ตอนนี้ประเด็นต่างๆ ในหนังสือเล่มนี้ก็ได้ไปอยู่ในหนังสือประวัติศาสตร์อินเทอร์เน็ตแล้ว เพียงช่วงเวลาทศวรรษเศษๆ ก็มี

[1] แปลโดย อธิป จิตตฤกษ์ บทความในภาคภาษาอังกฤษชื่อว่า *The Future of the Study on the Internet in Thailand: the Philosophy of the Internet*

นวัตกรรมใหม่ๆ ที่ก้าวล้ำยูสเน็ตไปมากมาย ในโลกเสมือนนั้น เวลาผ่านไปเร็วมาก สิ่งใหม่กลายเป็นสิ่งเก่าในเวลาไม่กี่เดือนหรือกระทั่งไม่กี่สัปดาห์ ในแง่นี้ คำถามที่ผู้เขียนได้รับมาว่า การศึกษาอินเทอร์เน็ตจะเป็นอย่างไรในอนาคตจึงเป็นคำถามที่ท้าทายมาก เพราะสิ่งที่เป็นประเด็นในปัจจุบันอาจไม่เป็นประเด็นอีกต่อไปในไม่กี่ปีข้างหน้า

โดยคำนึงถึงประเด็นข้างต้น งานชิ้นนี้จึงเสนอการศึกษาอินเทอร์เน็ตในแง่มุมที่มักจะถูกละเลยในไทย แง่มุมที่ว่าคือ ปรัชญาอินเทอร์เน็ต ในสายตาของผู้เขียน การศึกษาในแนวทางนี้เป็นการศึกษาที่สำคัญต่อทุกสังคม เพราะมันเรียกร้องให้สังคมพิจารณาอินเทอร์เน็ตในระดับพื้นฐานที่สุด คำถามที่แนวทางการศึกษานี้ต้องการถาม เช่น ทำไมเราจึงต้องการอินเทอร์เน็ต หรือเหตุผลที่แท้จริงในการดำรงอยู่ของอินเทอร์เน็ตคืออะไร จะช่วยตอบคำถามในประเด็นปัญหาที่สังคมไทยกำลังเผชิญอยู่ เช่น เราจะยอมให้มีเสรีภาพในอินเทอร์เน็ตแค่ไหน หรือการแทรกแซงของรัฐควรอยู่ในระดับไหนจึงจะเหมาะสมและชอบธรรม หากปราศจากความเข้าใจในพื้นฐานทางปรัชญาของอินเทอร์เน็ตแล้ว สังคมก็คงจะต้องต่อสู้ดิ้นรนเพื่อหาขอบเขตการใช้ และทิศทางในอนาคตของอินเทอร์เน็ตกันต่อไปไม่สิ้นสุด

ในส่วนต่อไป จะกล่าวถึงแนวทางการศึกษาอินเทอร์เน็ตโดยสังเขป และอภิปรายถึงทรัพยากรที่เกี่ยวข้องซึ่งอาจสนับสนุนงานศึกษานี้ อนึ่ง งานชิ้นนี้เขียนขึ้นภายใต้มุมมองแบบระบบกฎหมายจารีตประเพณีของโลกแองโกล-อเมริกันซึ่งผู้เขียนคุ้นเคย

ขอบเขตของการศึกษา

ผู้เขียนเสนอว่า การศึกษาปรัชญาอินเทอร์เน็ตควรจะครอบคลุมหัวข้อดังนี้ 1) ประวัติศาสตร์อินเทอร์เน็ต ผู้ที่ศึกษาอินเทอร์เน็ตควรจะรู้ว่า อินเทอร์เน็ตถูกพัฒนาขึ้นมาได้อย่างไร ในแง่ของการถกเถียงทางปรัชญา เราจำเป็นต้องรู้ว่าอินเทอร์เน็ตเริ่มขึ้นมาในฐานะที่เป็นโครงการของรัฐบาล ซึ่งทั้งได้รับเงินสนับสนุนและถูกควบคุมโดยกระทรวงกลาโหมของสหรัฐอเมริกา อย่างไรก็ดี เมื่ออินเทอร์เน็ตเติบโตขึ้น ผู้คนจำนวนมากก็สามารถเข้าถึงมันได้ และในที่สุดผู้คนแทบทั้งโลกก็เข้าถึงมัน อินเทอร์เน็ตกลายมาเป็นวิถีการสื่อสารที่ต่อต้านการเซ็นเซอร์ของรัฐบาล

ความย้อนแย้งข้างต้นทำให้เกิดปัญหาที่น่าสนใจมากมาย เช่น

ก. ต้นกำเนิดของบางสิ่งบางอย่างมีผลต่อพัฒนาการในอนาคตของตัวมันเองเพียงใด

ข. พลังทางสังคมจะสามารถต่อต้านเจตนาของรัฐบาลได้หรือไม่ อย่างไร

ค. สิ่งที่มีผลหรือกำหนดทิศทางพัฒนาการของนวัตกรรมทางเทคโนโลยีคือใคร หรืออะไร

2) อินเทอร์เน็ตในฐานะของเครื่องมือสื่อสารมวลชน เมื่อเทคโนโลยีได้รับการยอมรับจากสาธารณชนในฐานะสื่อสารมวลชนชนิดหนึ่งแล้ว มันจะเปลี่ยนจากการเป็นเทคโนโลยีธรรมดาๆ ไปเป็นเครื่องมือทางสังคม วัฒนธรรม และการเมืองอันทรงพลัง วิธีการที่สังคมรับมือกับเทคโนโลยีเหล่านี้ก็เป็นสิ่งที่สะท้อนลักษณะดังกล่าวของเทคโนโลยีได้เป็นอย่างดี

ในสหราชอาณาจักร สถานะพิเศษของของสื่อมวลชนดั้งเดิมเช่นโทรทัศน์ก็ได้รับการยอมรับมานานแล้ว มุมมองที่ว่า โทรทัศน์เป็นสื่อที่สร้างความเป็นพลเมืองนั้นมีมานมนาน โดยมันถูกมองว่ามี “พลังอันยิ่งใหญ่ที่จะสร้างความใกล้ชิด... มันสามารถเข้าถึงเหล่าผู้ชมในพื้นที่ส่วนตัวเช่นบ้านของพวกเขาได้” (Committee on Financing the BBC 1986) เมื่อนักวิชาการยอมรับลักษณะพิเศษของสื่อโทรทัศน์ พวกเขาก็เชื่อมโยงการแพร่ภาพเข้ากับมโนทัศน์ต่างๆ เช่น สิทธิของประชาชน ความเป็นพลเมือง การมีส่วนร่วม เสรีภาพในการพูด เสรีภาพในการเข้าถึงข้อมูล หรือสิทธิในการความเป็นส่วนตัว

คำถามที่คล้ายคลึงกันนี้ก็ควรจะถูกหยิบยกมาถามกับอินเทอร์เน็ต รวมทั้งผลกระทบทางสังคม วัฒนธรรม และกฎหมายที่เกิดขึ้นจากอินเทอร์เน็ตด้วย ซึ่งอาจเป็นคำถามดังต่อไปนี้

ก. อินเทอร์เน็ตเปลี่ยนกระบวนทัศน์ทางสังคมต่างๆ ได้อย่างไร

ข. อินเทอร์เน็ตจะพัฒนาการมีส่วนร่วมตามระบอบประชาธิปไตยได้อย่างไร

ค. สังคมจะหาสมดุลระหว่างเสรีภาพในการพูดกับการปกป้องความเป็นส่วนตัวและชื่อเสียงของบุคคลได้อย่างไร

3) อินเทอร์เน็ตและกฎหมาย การศึกษาในส่วนนี้เกี่ยวข้องกับคำถามที่ว่าปรัชญาจะช่วยเชื่อมช่องว่างระหว่างการใช้อินเทอร์เน็ตและเครื่องมือทางกฎหมายที่ควบคุมมันได้อย่างไร ในปัจจุบัน พื้นที่เสมือน (virtual sphere) ในประเทศไทยถูกควบคุมด้วยพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 และเครื่องมือทางกฎหมายอื่นๆ เช่น พระราชบัญญัติการรักษาความมั่นคงภายในราชอาณาจักร และ พระราชกำหนดการบริหารราชการในสถานการณ์ฉุกเฉิน ในแง่นี้ การหาความรู้ทางปรัชญาควรจะเริ่มจากคำถามอย่างเช่น

ก. รัฐบาลจะกล่าวอ้างสิทธิในการบังคับใช้กฎหมายเพื่อควบคุมอินเทอร์เน็ตซึ่งเป็นเครื่องมือในการสื่อสารระดับโลกได้อย่างไร?

ข. การเซ็นเซอร์นั้นแท้จริงแล้วเป็นประโยชน์หรือเป็นโทษ ทั้งต่อตัวอินเทอร์เน็ตเองและต่อสังคมที่ใช้มัน

ค. อะไรคือขอบเขตที่เหมาะสมในการกำกับควบคุมอินเทอร์เน็ต

ง. ชุมชนนานาชาติจะจัดการกับความขัดแย้งที่กฎหมายในประเทศต่างๆ ต้องการกำกับควบคุมการใช้อินเทอร์เน็ตได้อย่างไร?

มโนทัศน์ที่เกี่ยวข้องที่ควรจะถูกหยิบยกมาพูดถึง

เพื่อที่จะทำให้การอภิปรายเกี่ยวกับอินเทอร์เน็ตและปรัชญาพื้นฐานของมันเป็นไปอย่างราบรื่นและเกิดประโยชน์ ประเด็นที่ควรจะหยิบยกมาพิจารณาด้วยก็ควรจะรวมไปถึงมโนทัศน์พื้นฐานทางกฎหมาย ปรัชญา และการเมือง เช่น การมีส่วนร่วมตามระบอบประชาธิปไตย ความเป็นพลเมือง การมีสิทธิเหนือสิ่งต่างๆ และสิทธิมนุษยชน รวมทั้งควรจะมีการเปรียบเทียบว่ามโนทัศน์เหล่านี้ถูกตีความและได้รับการยอมรับอย่างไรในระบบกฎหมายที่แตกต่างกัน

บรรณานุกรม

Committee on Financing the BBC

1986 Report of the Committee on the Financing of the BBC. Cmnd. 9824. HMSO. Hauben, Michael, and Ronda Hauben

1997 Netizens: On the History and Impact of Usenet and the Internet. Los Alamitos, California: IEEE Computer Society Press.

การศึกษาโลกออนไลน์ในมิติทางกฎหมายและสังคม

ทศพล ทรรศนกุลพันธ์

สุภาษิตจีนโบราณกล่าวไว้ว่า “อ่านหนังสือพันเล่ม ไม่เท่าเดินทางหนึ่งลี้” สะท้อนให้เห็นถึงการตั้งข้อกังขาเกี่ยวกับการเข้าถึงความรู้อันมีข้อจำกัดในอดีต กล่าวคือ การเข้าถึงข้อมูลข่าวสารหรือความรู้นั้นจะอยู่ในสองลักษณะใหญ่ คือ

1. การแสวงหาความรู้จากเอกสารที่ได้รับการถ่ายทอดสืบต่อกันมาทางตัวอักษร (ทางอ้อม)

2. การแสวงหาความรู้จากประสบการณ์ที่ได้จากการสังเกตการณ์หรือการสื่อสารแลกเปลี่ยนกับผู้อื่น (ทางอ้อม)

อย่างไรก็ดี การเข้าถึงข้อมูลความรู้ทั้งสองแบบต่างมีข้อจำกัดและข้อดีในตัวของมันเองแตกต่างกัน ดังนั้น การพัฒนาระบบการศึกษาแสวงหาความรู้ในปัจจุบันจึงพยายามผสมผสานวิธีการทั้งสองเข้าด้วยกัน เพื่อให้เกิดประโยชน์กับตัวผู้ศึกษามากที่สุด เช่น การเรียนในหลายหลักสูตรจะมีการเรียนภาคทฤษฎีในชั้นเรียน ควบคู่ไปกับการฝึกทำงานในภาคปฏิบัติ หรือการทำวิจัยในปัจจุบันก็ต้องศึกษาทั้งในเชิงทฤษฎีโดยการทบทวนวรรณกรรม และการสังเกตการณ์หรือเข้าไปร่วมใช้ชีวิตกับกลุ่มเป้าหมายที่ต้องการศึกษาพร้อมกันไปด้วย

ปัจจุบันช่องทางในการสื่อสารเปลี่ยนแปลงและทะลุทะลวงข้ามผ่านพรมแดนต่างๆ อย่างกว้างขวาง ทำให้มนุษย์เปลี่ยนวิธีการรับข้อมูลข่าวสารและความรู้จากรูปแบบเดิมไปสู่การสื่อสารผ่านสื่อใหม่ที่เปิดโอกาสให้ผู้รับสารสามารถเป็นผู้ส่งสารไปได้ในเวลาเดียวกัน ปรากฏการณ์ดังกล่าวได้เกิดขึ้นอย่างชัดเจนในโลกออนไลน์ที่เปิดโอกาสให้ผู้ใช้เข้าถึงข้อมูลข่าวสารที่ผู้อื่นส่งมา และตนเองก็อาจเป็นผู้ส่งสารชุดใหม่ให้ผู้ใช้คนอื่นรับทราบได้อย่างทันท่วงที สิ่งที่เปลี่ยนไปอย่างมหาศาล คือ ช่องว่างของเวลาและสถานที่ที่หดแคบลงเรื่อยๆ หากแต่มนุษย์ยังคงเป็นผู้สร้างและควบคุมช่องทางการสื่อสารได้โดยผ่านอำนาจต่างๆ ที่มี ไม่ว่าจะเป็นอำนาจทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และเทคโนโลยี

การศึกษาความสัมพันธ์ของมนุษย์ในโลกออนไลน์จึงสามารถหยิบยืมวิธีการศึกษาสังคมออฟไลน์มาใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์ได้ในหลายมุมมอง

แนวทางการศึกษาปรากฏการณ์ในโลกออนไลน์ที่บทความนี้จะชี้ชวนให้วิเคราะห์และสังเคราะห์จะเน้นในสองมิติ คือ มิติทางกฎหมายและมิติทางสังคม

1) การศึกษาโลกออนไลน์ในมิติทางกฎหมาย

การศึกษาโลกออนไลน์ในมิติทางกฎหมายในบทความชิ้นนี้จะใช้โครงร่างและหัวข้อจากหนังสือกฎหมายต่างประเทศเรื่อง *Information Technology Law* (2008) ของเอียน เจ. ลอยด์ (Ian J. Lloyd) แห่งศูนย์กฎหมาย คอมพิวเตอร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยสแตรทไคลด์ (Center of Law, Computers and Technology, University of Strathclyde) ซึ่งแนวทางในการศึกษาแบ่งเป็น 4 ภาคหลัก ดังต่อไปนี้

ภาคที่ 1 ว่าด้วยความเป็นส่วนตัวกับการคุ้มครองข้อมูลข่าวสาร

ในภาคแรกได้เสนอแนวทางการศึกษาเรื่องความเป็นส่วนตัวและเทคโนโลยีที่เกี่ยวข้องกับการสอดส่องพฤติกรรมของบุคคลในโลกออนไลน์ โดยชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นในการสร้างระบบขึ้นมาปกป้องคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล มิให้ถูกละเมิดแทรกแซงความเป็นส่วนตัว ดังนั้นจึงจำเป็นต้องให้นิยามและสร้างขอบเขตของ “ความเป็นส่วนตัว” ในโลกออนไลน์ อันจะนำไปสู่การสร้างมาตรการคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล/ส่วนตัวต่อไป อย่างไรก็ดี การคำนึงถึงความสำคัญของการมีหน่วยงานที่มีอำนาจในการตรวจตรา เพื่อเฝ้าระวังการใช้ช่องทางสื่อใหม่ไปในทางมิชอบเพื่อละเมิดสิทธิของผู้อื่นก็เป็นสิ่งจำเป็น จึงต้องมีการสร้าง “สมดุล” ระหว่างอำนาจในการควบคุมกับสิทธิเสรีภาพของบุคคลในการสื่อสารและเข้าถึงข้อมูลข่าวสารด้วยเช่นกัน

ทั้งนี้เมื่อเกิดความเสียหายต่อบุคคล ไม่ว่าจะเป็นการละเมิดสิทธิโดยองค์กรที่มีอำนาจเหนือเครือข่ายหรือจากบุคคลที่สาม (อาชญากร) ก็ต้องออกแบบระบบการคุ้มครองสิทธิของปัจเจกชนผู้ตกเป็นเหยื่อ และแสวงหาแนวทางในการเยียวยาสิทธิไว้ อย่างไรก็ตาม การออกแบบและสร้างระบบย่อมต้องคำนึงถึงความหลากหลายของแต่ละเรื่องที่จะต้องจัดการแตกต่างกันไป เช่น เป็นข้อมูลของภาครัฐ ภาคเอกชน หรือภาคประชาชน และต้องรองรับกับปรากฏการณ์ที่เกิดจากกระแสโลกาภิวัฒน์ เพราะพรมแดนที่หายไปจะทำให้ข้อมูลข่าวสารทั่วโลกไหลเข้ามามากขึ้น ทั้งในด้านบวกและด้านลบ

ภาคที่ 2 ว่าด้วยอาชญากรรมเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์

ภาคที่สองเป็นการทำความเข้าใจพฤติกรรมด้านมืดของมนุษย์ที่อาศัยช่องทางสื่อใหม่ในโลกออนไลน์เป็นเครื่องมือในการแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตน และทำความเข้าใจอาชญากรรมบางประเภทในอินเทอร์เน็ตที่รัฐกำหนดให้เป็นความผิดตามกฎหมายแตกต่างไปจากโลกออฟไลน์ รวมถึงการถกเถียงในประเด็นสำคัญเกี่ยวกับความผิดบางประเภทที่เกี่ยวพันกับการใช้สิทธิบางประการของประชาชนตามครรลองของระบอบประชาธิปไตย โดยเริ่มด้วยการเฝ้าสังเกตปรากฏการณ์ในโลกออนไลน์ว่า มีอาชญากรรมชนิดใดที่ย้ายจากโลกออฟไลน์เข้าไปอยู่ในโลกออนไลน์ หรือทำงานเชื่อมโยงกันระหว่างสองโลก ต่อมาจึงชี้ให้เห็นความจำเป็นในการสร้างกฎหมายเพื่อรองรับและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในโลกออนไลน์ ซึ่งกฎหมายทั่วไปไม่อาจเข้าไปดำเนินการได้ เช่น การฉ้อโกงและปลอมแปลง การล่อลวงแบบใหม่ๆ ที่ใช้อินเทอร์เน็ตเป็นช่องทางหาเหยื่อ และวิเคราะห์พฤติกรรมเกี่ยวกับการเสพและส่งสื่อลามกอนาจารในโลกออนไลน์ว่า มีผลทางกฎหมายหรือศีลธรรมอย่างไร และแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่อย่างไรบ้าง ในท้ายที่สุด เมื่อการกระทำใดถือเป็นอาชญากรรมเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ รัฐก็ต้องออกแบบกระบวนการทางยุติธรรมตั้งแต่การสืบสวน ไปจนถึงการฟ้องร้องในรูปแบบกฎหมายวิธีพิจารณาคดี

ภาคที่ 3 ว่าด้วยประเด็นทรัพย์สินทางปัญญา

ภาคที่สามแสดงให้เห็นว่า เทคโนโลยีสารสนเทศมีสาระสำคัญอยู่ที่ตัวข้อมูลข่าวสารและวิธีการสื่อข้อมูลข่าวสารผ่านช่องทางอินเทอร์เน็ต ดังนั้นจึงมีส่วนเกี่ยวข้องกับกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญา ทั้งด้านการคุ้มครองสิทธิในเทคโนโลยีผ่านกฎหมายสิทธิบัตร และคุ้มครองสิทธิในความรู้ความคิดที่มีผู้เรียบเรียงขึ้นตามระบบกฎหมายลิขสิทธิ์ นอกจากนี้ ยังมีการดำเนินธุรกิจหลากหลายรูปแบบบนโลกออนไลน์ ไม่ว่าจะเป็นการขายสินค้า การทำการตลาด ส่วนที่สัมพันธ์กับกฎหมายเครื่องหมายการค้าก็คือ การตลาดออนไลน์ ซึ่งต้องมีกฎหมายป้องกันการลอกเลียนแบบ ปลอมแปลง และแสวงหาประโยชน์โดยมิชอบ ทั้งนี้พฤติกรรมบางประการของธุรกิจในการเจาะเอาข้อมูลส่วนบุคคลไปใช้ประโยชน์โดยไม่ได้รับอนุญาต ก็เป็นปัญหาที่ต้องมีมาตรการทางกฎหมายเข้ามาจัดการเช่นกัน ส่วนเรื่องการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาในเทคโนโลยีสารสนเทศจนเกิดเป็นการผูกขาดตลาดด้วยเจ้าของเทคโนโลยีน้อยรายซึ่งกระทบต่อการแข่งขันอย่างเป็นธรรมก็เป็นประเด็นที่ต้องใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือแทรกแซงเพื่อสร้างความเป็นธรรม

ภาคที่ 4 ว่าด้วยประเด็นทางกฎหมายอินเทอร์เน็ต

ภาคที่สี่เสนอว่า โลกออนไลน์ถือเป็นปรากฏการณ์สำคัญที่สร้างความเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตของประชาชนทั่วโลกอย่างกว้างขวาง ดังนั้นจึงต้องกำหนดทิศทางในการจัดการความสัมพันธ์ในพื้นที่ดังกล่าว เนื่องจากโลกออนไลน์มีความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วอยู่ตลอดเวลา หากใช้ระบบกฎหมายที่แข็งตัว หยุดนิ่ง จะไม่สามารถจัดการกับความเปลี่ยนแปลงได้ โดยชี้ให้เห็นถึงการวางระบบควบคุมธุรกรรมทางเศรษฐกิจในโลกอินเทอร์เน็ตด้วย นอกจากนี้ เมื่อเกิดระบบที่ต้องปรับไปตามโลกออนไลน์ที่พัฒนาตามเทคโนโลยีต่างๆ มากขึ้น ภาษาและลายลักษณ์อักษรซึ่งแต่เดิมใช้เป็นเครื่องยืนยันเจตจำนงในโลกปกติก็เปลี่ยนไปเช่นกัน รวมทั้งระบบสัญญาเดิมที่ใช้กันอยู่ก็อาจต้องปรับตัว เพื่อให้สอดคล้องกับลักษณะสัญญาที่เกิดขึ้นกับนิติกรรมในโลกออนไลน์ที่หลากหลายตามความต้องการของผู้ใช้อินเทอร์เน็ต เพื่อให้เกิดความยืดหยุ่นและบังคับได้กับกรณีต่างๆ ในท้ายที่สุด

ปัญหาการแสดงความคิดเห็นในอินเทอร์เน็ตซึ่งเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานก็ต้องพิจารณาให้ชัดเจนว่า สิ่งใดเป็นเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น และสิ่งใดเป็นการสร้างความเกลียดชัง ดูหมิ่นเหยียดหยาม อันอาจก่อให้เกิดความรุนแรง

หากพิจารณาตามแนวทางของกฎหมายจะพบประเด็นสำคัญที่กฎหมายมุ่งเสนอทางออกที่เป็นรูปธรรม แต่ก็มีอีกหลายปัญหาที่กฎหมายอาจมิใช่ทางเลือกที่ดีที่สุดในการนำมาเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์และแก้ไขปัญหา ดังนั้น การใช้แนวทางด้านสังคมและประเด็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจทางการเมืองอื่นๆ มาช่วยพิจารณาจะทำให้เห็นมุมมองที่ลึกซึ้งถึงแก่นของปัญหา และอาจหาแนวทางในการแก้ปัญหาได้ชัดเจนและยั่งยืนยิ่งขึ้น

2) การศึกษาโลกออนไลน์ในมิติทางสังคม

กรอบการศึกษาโลกออนไลน์ที่ต้องการนำเสนอเป็นการผสมผสานทฤษฎีทางสังคมในการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ทางสังคม โดยวิเคราะห์ในเชิงโครงสร้างเพื่อให้เห็นระบบความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในสังคมออนไลน์ และใช้ทฤษฎีทางสังคมศาสตร์บางเรื่องเข้ามาวิเคราะห์ประเด็นย่อยของความสัมพันธ์ในโลกออนไลน์ โดยอาศัยการพัฒนาทฤษฎีเกม (Game Theory) ของจอห์น แนช (John Nash) และปรับปรุงให้เหมาะแก่การวิเคราะห์ความขัดแย้งและการแข่งขันในโลกออนไลน์ที่อยู่ในบริบทของโลกแห่งความจริง โครงสร้างและปัจจัยต่างๆ ที่นำมาประกอบการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ ได้แก่

- เรื่อง/ประเด็นปัญหา/จุดปะทะ (issues)
- เวลากับพื้นที่ (time & space)
- กฎกติกา (rules/laws/regimes)
- ผู้เล่น (actors/competitors/units/beneficial groups/nods)
- ผลประโยชน์ที่แย่งชิงกัน (benefit/interest/justification/definition)
- ความสัมพันธ์/เครือข่าย (relations/networks)
- เป้าหมายสุดท้าย (goal/solution)
- รางวัลและโทษทัณฑ์ (reward & punishment)

- วิธีการระงับ/จัดการข้อพิพาท (ruling/dispute settlement/conflict management)
- การสื่อสารและข้อมูล (communication & information)

ปัจจัยข้างต้นที่นำเสนอมีทฤษฎีทางสังคมที่ช่วยในการวิเคราะห์เชิงลึกเพิ่มเติมดังต่อไปนี้

เรื่อง/ประเด็นปัญหา/จุดปะทะ

มิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) ได้เสนอให้เลือกหัวข้อในการศึกษาและวิเคราะห์ด้วยการมองไปที่ “จุดปะทะ” ซึ่งเกิดขึ้นเมื่อมีอำนาจบางอย่างมาประชันขันแข่งกันอยู่ เช่น เสรีภาพของปัจเจกชนปะทะอำนาจรัฐในการควบคุมประชาชน เป็นต้น ซึ่งเป็นการมุ่งมองไปที่ปัญหา ณ จุดวิกฤต มากกว่าจะเป็นการศึกษาในสิ่งธรรมดาทั่วไปที่ไม่เป็นปัญหา เช่นเดียวกับฌาคส์ ร็องซิแยร์ (Jacques Rancière) ที่เสนอว่า การศึกษาการเมืองหรือความเป็นการเมืองต้องพินิจไปยัง “ความต่าง” หรือ “ความไม่สอดคล้องกัน” เพื่อให้เกิดการถกเถียง ดังนั้น การศึกษาโลกออนไลน์ในช่วงแรกอาจมุ่งไปยังประเด็นที่มีความเห็นแตกต่างขัดแย้งปะทะกันอยู่

เวลากับพื้นที่

เวลากับพื้นที่หรือที่คนไทยคุ้นชินว่า “กาละ” และ “เทศะ” นั้น ถือเป็นเงื่อนไขสำคัญในการศึกษาโลกออนไลน์ที่มีความซับซ้อน และข้ามผ่านกาลเวลาและสถานที่แบบเดิม มาปรากฏในรูปแบบของเวลากับพื้นที่ซึ่งมีความเหลื่อมล้ำ ซ้ำซ้อน หรือกระโดดข้ามอย่างไม่ต่อเนื่อง มากกว่าการศึกษาโลกออนไลน์ในเชิงเดี่ยวที่มองเวลาเชื่อมต่อกันเป็นเส้นตรงและยึดเอาพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งเป็นที่ศึกษา อย่างไรก็ดีการศึกษาโลกออนไลน์ย่อมต้องมีการกำหนดขอบเขตของการศึกษาเป็นธรรมดา ดังนั้น ขอบเขตเวลาและพื้นที่ก็ยังจำเป็น แต่ไม่สามารถใช้วิธีการศึกษาแบบเดิมๆ ได้ ผู้ที่กล่าวถึงเรื่องเวลากับพื้นที่กับความเปลี่ยนของโลกหลังสมัยใหม่ที่สำคัญ เช่น เดวิด ฮาร์วีย์ (David Harvey) เรื่อง *The Condition of Postmodernity*

กฎกติกา

กติกาถือเป็นโครงสร้างที่ยึดโยงหน่วยต่างๆ ทางสังคมให้มีวิถีทางที่สัมพันธ์กันภายใต้กรอบคุณค่าที่สังคมนั้นกำหนดขึ้น ประเด็นที่ต้องคำนึงเสมอก็คือ กฎหมายเป็นผลผลิตของผู้มีอำนาจในระบบเศรษฐกิจการเมืองของสังคมนั้น กฎหมายจึงมิได้ปลอดจากอคติและมิได้มีความเป็นกลางอย่างบริสุทธิ์ ดังปรากฏในการวิเคราะห์เรื่องกฎหมายที่ใช้ในสังคมของมิเชล ฟูโกต์ ปิแอร์ บูร์ดิเยอ (Pierre Bourdieu) และจอร์โจ อกัมเบน (Giorgio Agamben) อย่างไรก็ตาม กฎหมายยังมีความสำคัญและสามารถสร้างให้เป็นกติการ่วมได้ หากแต่ผู้ที่สร้างกฎหมายต้องไม่จำกัดวงอยู่ในกลุ่มผู้มีอำนาจหรือกลุ่มผลประโยชน์ใดเพียงน้อยราย แต่ควรเกิดจากการมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวางของกลุ่มคนที่หลากหลาย

ผู้เล่น

ในหัวข้อกติกาจะเห็นได้ว่า คนหรือกลุ่มคนมีผลต่อการกำหนดทิศทางและกติกาในโลกออนไลน์ ดังนั้น การศึกษาโลกออนไลน์จึงจำเป็นต้องศึกษาหากลุ่มคนที่มีอิทธิพลต่อโลกออนไลน์ ทั้งที่เป็นผู้สร้าง ผู้ใช้ และผู้ควบคุม ซึ่งแนวทางการศึกษาเชิงวิพากษ์สายเศรษฐศาสตร์การเมือง ก็ย้ำเตือนถึงความสำคัญในการวิเคราะห์กลุ่มผลประโยชน์ที่เข้าแข่งขันแย่งชิงเพื่อต่อรองในความสัมพันธ์เชิงอำนาจบนโลกออนไลน์ เนื่องจากแต่ละกลุ่มย่อมกระทำไปตามวัตถุประสงค์และผลประโยชน์ของกลุ่มตน ดังที่คาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx) เสนอไว้ให้เห็นถึงนัยแห่งการต่อสู้เชิงชนชั้นว่า ผู้ที่สังกัดในชนชั้น (กลุ่ม) ย่อมดำเนินกิจกรรมไปในทางที่เป็นประโยชน์กับตนและชนชั้นตน (กลุ่ม) จนกลายเป็นการขูดรีดผู้อื่นในสังคม

ทั้งนี้ต้องไม่มองข้ามปัญหาการกีดกันที่ทำให้บุคคลอื่นเป็นชายขอบ ด้วยการใช้ “เทคโนโลยี” กีดกันคนจำนวนมากออกจากการต่อสู้ในโลกออนไลน์ อันเป็นการสร้าง “ส่วนที่ถูกนับเพื่อที่จะไม่นับ” ดังปรากฏในความคิดของฌาคส์ ร็องซิแยร์ เกี่ยวกับการทำให้คนที่มีสิทธิมีเสียงตามที่กฎหมายรับรองถูกสังคมเบียดขับและไม่รับรู้ถึงเสียงของคนเหล่านั้น จนพวกเขากลายเป็นคนชายขอบหรือเป็นอื่นไปในท้ายที่สุด

ผลประโยชน์ที่แย่งชิงกัน

ท่ามกลางความแตกต่างหลากหลายทางความคิด จนปรากฏออกมาเป็นการต่อสู้ต่อรองในโลกออนไลน์ ล้วนมีแรงขับจากผลประโยชน์ของแต่ละปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มผลประโยชน์ ผลประโยชน์มิได้จำกัดอยู่ในรูปแบบเงินทอง อำนาจ หรือทรัพยากรเท่านั้น แต่เหนือกว่านั้นคือ การแย่งชิงอำนาจนำเชิงวัฒนธรรม เพื่อสร้างความชอบธรรมในการควบคุมหรือกำหนดทิศทางในการใช้ชีวิตของคนในโลกออนไลน์ด้วย การศึกษาเรื่องอำนาจของอันโตนิโอ กรัมชี (Antonio Gramsci) ช่วยให้เห็นถึงสิ่งที่มนุษย์แย่งชิง เพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจในการกระทำหรือควบคุมการกระทำของบุคคลอื่น โดยผลประโยชน์ที่อยู่ในรูปของอำนาจ ได้แก่ อำนาจเชิงกายภาพ อำนาจเชิงโครงสร้าง และอำนาจเชิงวัฒนธรรม ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่ผู้เล่นในโลกออนไลน์ปรารถนา

ความสัมพันธ์/เครือข่าย

ความสัมพันธ์และเครือข่ายที่เกิดขึ้นในโลกออนไลน์ นอกจะเชื่อมโยงกันด้วยความสามารถทางเทคโนโลยีการสื่อสารที่พัฒนาขึ้นอย่างรวดเร็วแล้ว อีกมุมมองหนึ่งมนุษย์ก็เลือกสร้างความสัมพันธ์ในโลกออนไลน์ตามบริบททางสังคมในโลกจริงของตนด้วยเช่นกัน เพียงแต่มีการสร้างความสัมพันธ์แบบข้ามพื้นที่ ข้ามเวลากันมากขึ้น แต่สิ่งที่ยังเป็นปัจจัยในการสร้างความสัมพันธ์และเครือข่ายร่วมกันก็คือ “ลักษณะร่วม” ทางความคิด รสนิยม และอุดมการณ์ ซึ่งโลกออนไลน์ของสังคมใดก็ย่อมได้รับอิทธิพลจากแนวคิดที่มีอิทธิพลอยู่ในสังคมนั้น การศึกษาการสร้างเครือข่ายโดยมองถึงกลุ่มคนที่มีเครือข่ายความสัมพันธ์ร่วมกันเนื่องจากมี “จินตนาการร่วมกัน” ปรากฏในงานชิ้นสำคัญคือ *ชุมชนจินตกรรม (Imagined Communities)* ของเบเนดิกต์ แอนเดอร์สัน (Benedict Anderson) นอกจากนี้ การใช้อำนาจนำเชิงวัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดทิศทางของเครือข่ายให้ทำหรือไม่ทำอะไรในโลกออนไลน์ก็มีส่วนช่วยทำความเข้าใจเช่นกัน สิ่งที่อันโตนิโอ กรัมชี เสนอเกี่ยวกับอำนาจนำเชิงวัฒนธรรมจะช่วยแสดงให้เห็นถึงจุดเชื่อมโยงของบุคคลที่มีเครือข่ายความสัมพันธ์ร่วมกันในโลกออนไลน์

เป้าหมายสุดท้าย

เป้าหมายสุดท้ายในการอยู่ร่วมกันของมนุษย์บนโลกออนไลน์และโลกออฟไลน์นั้น ตั้งอยู่บนจินตนาการหรือโลกทัศน์ร่วมบางอย่างที่ก่อร่างสร้างตัวขึ้นมาและมีอิทธิพลครอบงำคนจำนวนมากให้ดำเนินชีวิตภายใต้วาทกรรมใดวาทกรรมหนึ่ง ซึ่งมิเชล ฟูโกต์ ได้สำรวจและบุกเบิกแนวทางในการศึกษาวาทกรรมหรือชุดความคิดที่ครอบงำทางความคิดบุคคลเอาไว้ ต่อมา ฌาคส์ แดร์ริดา (Jacques Derrida) และปิแอร์ บูร์ดิเยอ ก็ได้เสนอให้มีการ “รื้อสร้าง” ความคิดที่บุคคลกลุ่มหนึ่ง “สร้างขึ้น” เพื่อครอบงำคนในสังคม เพื่อทำการแยก “ความจริง” ออกจาก “มายาคติ” ซึ่งครอบงำคนในสังคมอยู่ และ “ประกอบสร้างความคิดชุดใหม่” ซึ่งเหมาะสมกับวาทกรรมของคนส่วนใหญ่ที่ไร้อำนาจและเกิดจากการมีส่วนร่วมสร้างโดยบุคคลที่กว้างขวางหลากหลายมากขึ้นกว่าเดิม

อย่างไรก็ดี มนุษย์มิได้ใช้ชีวิตโดยตั้งอยู่บนอุดมคติเชิงนามธรรมแต่เพียงอย่างเดียว เป้าหมายเชิงรูปธรรมในลักษณะของผลประโยชน์ที่จับต้องได้ ก็เป็นสิ่งที่สัตว์เศรษฐกิจอย่างมนุษย์นำมากำหนดทิศทางการดำเนินชีวิตเช่นกัน จอห์น แนช ได้เสนอ “ทฤษฎีเกม” ที่ชี้ให้เห็นว่า เกมจะจบลงอย่างลงตัว ไม่เกิดความรุนแรงหรือล้มเหลว ก็ต่อเมื่อผู้เล่นทั้งหลายแบ่งปันผลประโยชน์ได้ลงตัว ให้ทุกฝ่ายเป็นผู้ชนะ ไม่มีผู้ชนะหรือแพ้โดยทั้งหมด แต่จะมีผู้ชนะมากบ้าง น้อยบ้าง และสามารถยอมรับผลที่เกิดขึ้นได้ ให้พออยู่ร่วมกันได้ในสังคม ไม่ถึงขั้นแข่งขันแย่งชิงกันจนทำลายล้างสังคมและชีวิตมนุษย์

รางวัลและโทษทัณฑ์

เครื่องมือที่ใช้ในการควบคุมให้มนุษย์กระทำหรือไม่กระทำอะไรที่ปรากฏใช้อยู่ในสังคมแบ่งออกเป็นสองลักษณะใหญ่ คือ การให้รางวัลกับการกระทำที่สังคมยอมรับหรือสนับสนุนให้ทำหรืองดเว้นทำ กับการลงทัณฑ์ต่อการกระทำที่สังคมไม่ยอมรับหรือไม่ยินยอมให้เกิดขึ้นในสังคม โดยชาร์ลส์ ทิลลี (Charles Tilly) ได้เสนอความคิดนี้ไว้ในงานชิ้นท้ายของชีวิตเขา เรื่อง *การให้เครดิตและการประณาม*

(Credit and Blame) และมิเชล ฟูโกต์ ก็ได้เสนอให้เห็นประวัติศาสตร์ของสังคมมนุษย์ที่กระทำต่อมนุษย์ที่อยู่นอกเหนือนิยามที่สังคมยอมรับ ให้บุคคลเหล่านั้นกลาย "เป็นอื่น" ทั้งการใช้มาตรการทางสังคมเข้าไปลงทัณฑ์ และการใช้สถาบันทางกฎหมายและสังคมเข้าไปจัดการ เช่น ระบบราชทัณฑ์ การบำบัดผู้ป่วยทางจิต

วิธีการระงับ/จัดการข้อพิพาท

การควบคุมมนุษย์ให้ใช้ชีวิตและดำเนินกิจกรรมทางสังคมในโลกออนไลน์และโลกออฟไลน์ ล้วนต้องใช้กติกาหรืออำนาจบางอย่าง วิธีการเปลี่ยนกติกาและอำนาจเหล่านั้นให้ปรากฏผลจริงในโลกตามทฤษฎีทางสังคมที่เป็นที่แพร่หลายปรากฏอยู่ในงานของนักคิดสองคนที่มีลักษณะร่วมกันโดยมิได้นัดหมาย คือ โยฮัน กัลตุง (Johan Galtung) และอันโตนิโอ กรัมชี แม้รากฐานทางความคิดต่างกัน (กัลตุงเสนอเรื่องความรุนแรง แต่กรัมชีเสนอเรื่องอำนาจ) แต่การจัดแบ่งวิธีการใช้ความรุนแรงและอำนาจเพื่อควบคุมมนุษย์คนอื่นในสังคมมีลักษณะคล้ายกัน โดยแบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ คือ ความรุนแรงและอำนาจทางตรง/ทางกายภาพ ทางโครงสร้าง และทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นเครื่องมือในการควบคุมคนได้อย่างหลากหลายและซับซ้อน และโดยเฉพาะอย่างยิ่งในโลกออนไลน์ที่เทคโนโลยีสามารถเชื่อมโยงแทรกซึมเข้าไปถึงตัวผู้ใช้ทุกคน มีการใช้เทคโนโลยีเป็นตัวสอดส่องพฤติกรรมของมนุษย์ ดังงานวรรณกรรมชิ้นเอกของจอร์จ ออร์เวลล์ (George Orwell) เรื่อง *1984* ที่มีประโยคเด็ดว่า *"B.B. is watching you."* (รัฐจับตามองคุณอยู่นะ) นอกจากนี้ รัฐยังพัฒนาศาสตร์และศิลป์ในการปกครอง ดังปรากฏในงานเรื่อง *เจ้าผู้ปกครอง (The Prince)* ของนิคโคโล มาเคียเวลลี (Niccolò Machiavelli) โดยรัฐจะปกครองโดยไม่ปกครองด้วยอำนาจทางตรง แต่ใช้ความรู้ในการปกครองคนจากภายในจิตสำนึก เพื่อให้เกิดการยอมตนเข้าอยู่ภายใต้ครรลองของสังคมและรัฐ ดังเช่นความคิดเรื่อง governmentality ของฟูโกต์ แนวทางที่หลากหลายนี้จะทำให้ผู้ศึกษาโลกออนไลน์เข้าใจถึงกลวิธีที่หลากหลายของรัฐได้

การสื่อสารและข้อมูล

การสื่อสารและข้อมูลนับเป็นหลักฐานแสดงถึงความมีอยู่ของสังคมมนุษย์ และสะท้อนให้เห็นความสำคัญของโลกออนไลน์ที่การปฏิสัมพันธ์เกิดขึ้นผ่านการสื่อสารข้อมูลข่าวสารด้วยเทคโนโลยีสารสนเทศ แม้ช่องทางและเทคโนโลยีจะเปลี่ยนไป แต่ความสัมพันธ์และเนื้อหาสาระไม่ได้ต่างไปจากเดิมมากนัก ดังนั้น อาจหยิบยืมทฤษฎีทางการสื่อสาร เช่นงานเรื่อง *Between Facts and Norms* ของเจอร์เก็น ฮาเบอร์มาส (Jürgen Habermas) มาช่วยวิเคราะห์การสื่อสารที่สลับซับซ้อนในโลกไซเบอร์ได้ในระดับหนึ่ง ทั้งนี้ต้องไม่มองข้ามอำนาจของ “ภาษา” ที่มีอิทธิพลในการกำหนดความคิดใน “สาร” และการสื่อสาร ดังปรากฏในงานเกี่ยวกับอำนาจของภาษาของนอม ชอมสกี (Noam Chomsky)

การสร้างความรับรู้แบบใหม่ๆ ให้เกิดในโลกออนไลน์ก็เป็นประเด็นที่ท้าทายเช่นเดียวกัน แนวคิดของฌาคส์ ร็องซิแยร์ เกี่ยวกับการสร้างความรับรู้ทางการเมืองเพื่อให้สังคมเกิดสำนึกทางการเมืองต่อคนชายขอบ/คนไร้อำนาจ ก็มีส่วนช่วยในการทำความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงที่กำลังเกิดขึ้น ตั้งแต่การสื่อสารด้วยภาพและเสียงในโลกยุคก่อนสมัยใหม่ การใช้ตัวอักษรในยุคสมัยใหม่ จนถึงการผสมผสานกันในโลกยุคหลังสมัยใหม่ อย่างไรก็ดี โลกออนไลน์มีลักษณะการสื่อสารที่ข้ามผ่าน “เวลา” และ “พื้นที่” ในแบบเดิมอย่างรุนแรง ดังนั้น การใช้แนวทางแบบโครงสร้างจึงยังมิอาจเพียงพอ การใช้แนวทางวิเคราะห์ของสำนักหลังสมัยใหม่อย่างฌอง-ฟรองซัวส์ เลียวทารด์ (Jean-François Lyotard) ในงาน *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge* ก็สร้างวิธีการใหม่ๆ ในการทำความเข้าใจโลกออนไลน์ ซึ่งไม่สามารถอธิบายในแบบเส้นตรงเช่นทฤษฎีในรุ่นก่อน

การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ในโลกออนไลน์ซึ่งอยู่ในบริบทของโลกจริงก็ย่อมต้องใช้หน่วยทางสังคมและความสัมพันธ์ทางสังคมมาช่วยวิเคราะห์เพื่อให้เห็นความเป็นไปของโลกออนไลน์ อันจะนำไปสู่การตอบประเด็นต่างๆ ที่นำเสนอไว้ในการพิจารณาผ่านมิติทางกฎหมาย

หากลองนำกรอบข้างต้นมาพิจารณาประเด็นร้อนทางกฎหมายในโลกออนไลน์ เรื่อง “การลดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์บนโลกออนไลน์ในสถานการณ์ภาวะฉุกเฉิน: กรณีศึกษามาตรการตอบโต้กลุ่มคนเสื้อแดงของรัฐไทยในปี 2553” จะได้แนวทางในการวิเคราะห์ปัญหาดังต่อไปนี้

- เรื่อง/ประเด็นปัญหา/จุดปะทะ - การใช้เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นปะทะกับการใช้อำนาจรัฐในการรักษาความมั่นคง
- เวลากับพื้นที่ - ช่วงรัฐประกาศสถานการณ์ฉุกเฉินในประเทศไทย
- กฎกติกา – รัฐธรรมนูญ พระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ฯ กฎหมายอาญา พระราชบัญญัติการรักษาความมั่นคงภายในราชอาณาจักร พระราชกำหนดการบริหารราชการในสถานการณ์ฉุกเฉิน พระราชบัญญัติกฎอัยการศึก และประกาศของศูนย์อำนวยการรักษาความสงบเรียบร้อย ศูนย์อำนวยการแก้ไขสถานการณ์ฉุกเฉิน
- ผู้เล่น - คนเสื้อแดง รัฐบาล กองทัพ คนเสื้อหลากสี ประชาชน ฯลฯ
- ผลประโยชน์ที่แย่งชิงกัน - อำนาจรัฐ ความชอบธรรม นิยาม อำนาจนำ
- ความสัมพันธ์/เครือข่าย - ความสัมพันธ์ส่วนตัว อุดมการณ์ ผลประโยชน์ร่วม
- เป้าหมายสุดท้าย - การอยู่ร่วมกันในสังคมโดยมีส่วนร่วมตัดสินใจ
- รางวัลและโทษทัณฑ์ - ได้ร่วมตัดสินใจ (รางวัล) โทษทางกฎหมาย (โทษทัณฑ์)
- วิธีการระงับ/จัดการข้อพิพาท - การใช้ความรุนแรง มาตรการกฎหมายปรองดอง
- การสื่อสารและข้อมูล - การสื่อสารผ่านสื่อของรัฐปะทะการสื่อสารทางเลือก ข้อมูลของรัฐปะทะข้อมูลของคนเสื้อแดง (เน้นการศึกษาในโลกออนไลน์)

จากแนวทางการวิเคราะห์ข้างต้น แม้จะไม่สามารถตอบคำถามที่ตั้งไว้เป็นหัวข้อได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ แต่กรอบที่ใช้วิเคราะห์ก็สามารถแยกแยะให้เห็นถึงปัจจัยต่างๆ ที่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันในโลกออนไลน์ เพื่อชี้ให้เห็นถึงสภาพปัญหาและสามารถถอดบทเรียนเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น อันจะนำไปสู่แนวทางแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในโลกออนไลน์ได้ต่อไป การศึกษาปรากฏการณ์ในโลกออนไลน์ต้องอาศัยการผสมผสานทฤษฎีทางสังคมหลากหลายรูปแบบ เพื่อปรับใช้กับความซับซ้อนและเสมือนจริงของโลกออนไลน์ โดยต้องไม่ลืมสิ่งสำคัญประการหนึ่งว่า โลกออนไลน์อยู่ภายใต้บริบทของโลกจริง ดังนั้น การศึกษาจึงต้องเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างสองโลกเสมอ

บรรณานุกรม

Lloyd, IAN J.

2008 Information Technology Law. Oxford University Press.

การศึกษาเครือข่ายสังคมของนักวิทยาการคอมพิวเตอร์

ประมุข ขันเงิน

บทคัดย่อ

องค์ความรู้เรื่องเครือข่ายสังคมได้รับการพัฒนามาเป็นเวลายาวนานหลายสิบปีโดยนักวิชาการหลายสาขาวิชา อย่างไรก็ดี การศึกษาเครือข่ายสังคมในอดีตนั้นจำกัดอยู่เพียงเครือข่ายสังคมขนาดเล็ก แต่ในเวลาสิบกว่าปีที่ผ่านมา การเติบโตของเครือข่ายอินเทอร์เน็ต ประกอบกับความเป็นไปได้ในการใช้คอมพิวเตอร์ประมวลผลข้อมูลของเครือข่ายสังคมขนาดใหญ่ ได้ทำให้นักวิทยาการคอมพิวเตอร์หันมาสนใจเครือข่ายสังคม และสร้างสรรค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับเครือข่ายสังคมขนาดใหญ่มากมาย

ในบทความนี้ เราจะสำรวจโครงสร้างและปรากฏการณ์ของเครือข่ายสังคมต่างๆ ที่นักวิทยาการคอมพิวเตอร์สนใจ จากนั้นจะสำรวจว่า พวกเขาศึกษาสิ่งเหล่านั้นอย่างไรบ้าง โดยอาจจะจำแนกแนวทางการศึกษาได้เป็นสามแนวทาง ได้แก่ การวิเคราะห์ข้อมูลเครือข่ายสังคมออนไลน์ขนาดใหญ่ การสร้างแบบจำลองเพื่ออธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ และการศึกษาปัญหาทางการคำนวณใหม่ที่เกิดจากเครือข่ายสังคม

นิยามและแบบจำลอง

เครือข่ายสังคม (social network) คือกลุ่มของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคม แต่เนื่องจากสังคมมีขอบเขตที่ไม่ชัดเจน การศึกษาเครือข่ายสังคมจึงต้องจำกัดให้เหลือเพียงบุคคลหนึ่งกลุ่ม นอกจากนี้ เนื่องจากความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลมีมากมายกว่าที่จะศึกษาพร้อมกันได้หมด การศึกษาเครือข่ายสังคมส่วนใหญ่จึงจะจำกัดความสัมพันธ์ที่จะศึกษาให้เหลือเพียงแค่หนึ่งรูปแบบ และจะสนใจเฉพาะความสัมพันธ์แบบทวิภาค (binary relation) ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล

สองคนเท่านั้น เช่น เราอาจศึกษาเครือข่ายสังคมที่เกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ “A เป็นเพื่อนกับ B” แต่มักจะไม่การศึกษาความสัมพันธ์ “Z เป็นลูกของ X และ Y” ซึ่งมีบุคคลเกี่ยวข้องด้วยสามคน เป็นต้น

การจำกัดความสัมพันธ์ที่จะศึกษาให้เป็นความสัมพันธ์แบบทวิภาค ทำให้เราสามารถแทนเครือข่ายสังคมด้วยโครงสร้างทางคณิตศาสตร์ที่เรียกว่า กราฟ (graph) ได้ กราฟมีส่วนประกอบหลักสองส่วนด้วยกัน ส่วนประกอบแรกเป็นกลุ่มของวัตถุที่เราจะเรียกวัตถุแต่ละตัวว่า เวอร์เท็กซ์ (vertex) ส่วนประกอบที่สองคือ เอดจ์ (edge) ซึ่งเปรียบเสมือนโซ่เชื่อมเวอร์เท็กซ์สองเวอร์เท็กซ์เข้าด้วยกัน เรามักเขียนแผนภาพแทนกราฟโดยให้จุดหรือวงกลมแทนเวอร์เท็กซ์ และเส้นเชื่อมระหว่างเวอร์เท็กซ์สองเวอร์เท็กซ์แทนเอดจ์ระหว่างสองเวอร์เท็กซ์นั้น ดังภาพที่ 1(a) โดยทั่วไปแล้ว เมื่อเราใช้กราฟแทนสังคม เวอร์เท็กซ์คือบุคคล และเวอร์เท็กซ์สองเวอร์เท็กซ์จะมีเอดจ์เชื่อมถึงกันก็ต่อเมื่อคนทั้งสองมีความสัมพันธ์กันในรูปแบบที่เราสนใจ ในกราฟความร่วมมือในการทำงานวิจัยของศูนย์วิจัยโครงสร้างทางกรรมพันธุ์ของโปรโตซัวที่ทำให้เกิดโรค (ชื่อย่อ SGPP) ซึ่งอยู่ในภาพที่ 1(b) เวอร์เท็กซ์แต่ละเวอร์เท็กซ์คือนักวิจัยหนึ่งคน และมีเอดจ์เชื่อมระหว่างนักวิจัยสองคนหากเขาทั้งสองเขียนผลงานวิจัยร่วมกัน

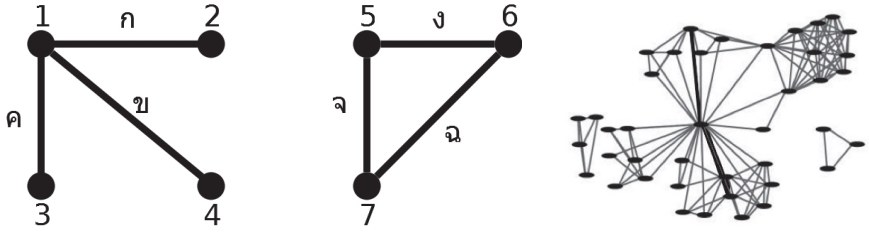

ภาพที่ 1: (a) กราฟที่มีเวอร์เท็กซ์ 7 เวอร์เท็กซ์และเอดจ์ 6 เอดจ์ (b) กราฟความร่วมมือในงานวิจัยของศูนย์ SGPP (ภาพจาก Easley & Kleinberg 2010)

ทางเดิน (walk) ในกราฟ คือ ลำดับของเวอร์เท็กซ์สลับกับเอดจ์ โดยลำดับต้องเริ่มต้นด้วยเวอร์เท็กซ์และจบด้วยเวอร์เท็กซ์ และเอดจ์ใดๆ ที่อยู่ในลำดับจะต้องถูกขนาบด้วยเวอร์เท็กซ์ที่มันเชื่อมอยู่ ยกตัวอย่างเช่น ลำดับ 5, ง, 6, ฉ, 7, จ, 5 เป็น walk ในกราฟในรูปที่ 1(a) เป็นต้น

เรากล่าวว่าเวอร์เท็กซ์ u ต่อเนื่อง (connected) กับเวอร์เท็กซ์ v ถ้าหากมีทางเดินที่เริ่มต้นที่ u และจบที่ v หรือพูดอีกนัยหนึ่งคือ เราสามารถเดินทางจาก u ไปยัง v โดยผ่านเอดจ์ต่างๆ ในกราฟ ยกตัวอย่างเช่น ในกราฟในรูป 1(a) เวอร์เท็กซ์ 1 ต่อเนื่องกับเวอร์เท็กซ์ 4 เพราะมีทางเดิน 1, ข, 4 แต่ไม่ต่อเนื่องกับเวอร์เท็กซ์ 5 หรือ 6 เป็นต้น

ถ้า S เป็นซับเซตของเซตของเวอร์เท็กซ์ V แล้ว เรากล่าวว่า S ต่อเนื่องกัน หากสำหรับเวอร์เท็กซ์ u และ v ทุกคู่ใน S ต่อเนื่องกัน ยกตัวอย่างเช่น ในกราฟในรูป 1(a) เราจะกล่าวว่าเซต {1, 2, 3} ต่อเนื่องกัน แต่เซต {2, 4, 7} ไม่ต่อเนื่องกัน เนื่องจาก 2 ไม่ต่อเนื่องกับ 7 เป็นต้น อนึ่ง เรากล่าวว่าซับเซต S ของ V เป็นคอมโพเนนต์ (component) ถ้าหากไม่มีซับเซต T ใดของ V ทีต่อเนื่อง และ S เป็นซับเซตของ T กล่าวโดยง่ายคือ คอมโพเนนต์เป็นเซตของเวอร์เท็กซ์ที่ต่อเนื่องกันที่ไม่สามารถขยายขนาดโดยเพิ่มเวอร์เท็กซ์ใหม่ได้ กราฟในรูปที่ 1(a) มีสองคอมโพเนนต์คือ {1, 2, 3, 4} และ {5, 6, 7} ส่วนกราฟในรูป 1(b) มีอยู่สามคอมโพเนนต์ด้วยกัน

ปรากฏการณ์บนเครือข่ายสังคม

แม้แบบจำลองกราฟจะเป็นแบบจำลองที่ง่ายและสามารถเสนอข้อมูลความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลได้อย่างหยาบๆ เท่านั้น แต่นักวิชาการก็ได้ใช้กราฟเป็นเครื่องมือศึกษาปรากฏการณ์บนเครือข่ายสังคมหลายปรากฏการณ์ ซึ่งสำหรับแต่ละปรากฏการณ์อาจต้องต่อเติมแบบจำลองให้เหมาะสมกับแต่ละสถานการณ์ด้วย ในที่นี้เราจะนำเสนอปรากฏการณ์บนเครือข่ายสังคมที่ได้รับความสนใจจากนักวิทยาศาสตร์และนักวิทยาการคอมพิวเตอร์ในระยะไม่นานมานี้ โดยส่วนมากปรากฏการณ์เหล่านี้มักถูกศึกษาโดยนักสังคมวิทยาและนักจิตวิทยามาก่อนหน้าแล้ว

คอมโพเนนต์ยักษ์

เป็นที่น่าสังเกตว่า ในเครือข่ายสังคมที่มีขนาดใหญ่พอ เรามักพบคอมโพเนนต์ขนาดใหญ่ที่ครอบคลุมประชากรส่วนมากของเครือข่ายทั้งหมดเสมอ ข้อสังเกตนี้เป็นจริงทั้งในเครือข่ายสังคมออฟไลน์ เช่น เครือข่าย SGPP ในภาพ 1(b) หรือเครือข่ายความสัมพันธ์เชิงชู้สาวระหว่างวัยรุ่นในเมืองเมืองหนึ่งในสหรัฐอเมริกา (Bearman, Moody and Stovel 2004) และทั้งในเครือข่ายออนไลน์ เช่น ฟลิกเกอร์ (Flickr) หรือยาฮู! 360 องศา (Yahoo 360°) (Kumar, Novak and Tomkins 2010)

ความเข้มข้นของความสัมพันธ์

ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลอาจมีระดับความเข้มข้นที่แตกต่างกัน เช่น คนบางคนอาจจะรู้จักกันเพียงผิวเผิน แต่บางคนอาจจะเป็นเพื่อนสนิทกัน แม้ข้อมูลเหล่านี้จะไม่อยู่ในแบบจำลองกราฟ แต่มาร์ก กราโนเวตเตอร์ (Mark Granovetter) เสนอว่า เราสามารถอนุมานความเข้มข้นของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลได้โดยพิจารณาว่าบุคคลสองคนมี “เพื่อน” ร่วมกันมากเท่าใด (Granovetter 1973) (กล่าวคือ สำหรับเวอร์เท็กซ์ u และ v ในกราฟ มีเวอร์เท็กซ์ w ที่มีทั้งเอดจ์เชื่อม u กับ w และ v กับ w มากน้อยขนาดไหน) กราโนเวตเตอร์ยังได้ศึกษาต่ออีกว่าเอดจ์ที่แทนความสัมพันธ์ไม่เข้มข้นทั้งหลายนั้นมักเป็นตัวเชื่อมกลุ่มบุคคลหลายกลุ่มเข้าด้วยกัน ความสัมพันธ์เช่นนี้จึงเป็นที่มาของข้อมูลและโอกาสใหม่ๆ ที่หาฟังไม่ค่อยได้จากกลุ่มเพื่อนที่สนิทกัน ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาว่า คนส่วนมากได้ข้อมูลเกี่ยวกับงานใหม่จากคนรู้จักแทนที่จะเป็นเพื่อนสนิท

โฮโมฟิลี (homophily)

โฮโมฟิลี หมายถึง การที่คนมักจะมีลักษณะคล้ายกับบุคคลที่เขามีความสัมพันธ์ทางสังคมด้วย ไม่ว่าจะในด้านความสนใจ เพศ เชื้อชาติ ศาสนา ความคิดอ่าน ฯลฯ[1]

[1] ผู้อ่านที่สนใจสามารถอ่านบทความของ McPherson, Smith-Lovin and Cook (2001) ซึ่งสำรวจความสัมพันธ์แบบต่างๆ ที่มีโฮโมฟิลี และสาเหตุที่มันเกิดขึ้น

การศึกษาโฮโมฟิลีผ่านแบบจำลองกราฟนั้นจะศึกษาความเปลี่ยนแปลงของกราฟเมื่อเวลาผ่านไปว่า เมื่อเวลาผ่านไปแล้วบุคคลที่มีลักษณะคล้ายกันจะสร้างความสัมพันธ์กันหรือไม่ หรือบุคคลที่มีความสัมพันธ์กันอยู่แล้วจะเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมให้คล้ายกันหรือไม่ กลไกการเกิดโฮโมฟิลีสองแบบข้างต้น แบบแรกเรียกว่า การคัดเลือก (selection) และแบบที่สองเรียกว่า อิทธิพลทางสังคม (social influence) (Easley and Kleinberg 2010)

การศึกษาโฮโมฟิลีในเครือข่ายสังคมมักเพิ่มเวอร์เท็กซ์ชนิดพิเศษเรียกว่า โฟกัส (focus) ซึ่งเป็นตัวแทนของลักษณะต่างๆ ของบุคคลลงไป ยกตัวอย่างเช่น ในรูปที่ 2(a) เราเพิ่มเวอร์เท็กซ์แทน “คาราเต้” ลงในกราฟของเครือข่ายสังคมของบุคคลสามคน ได้แก่ สมจิต สมฤดี และสมใจ เราลากเอดจ์ระหว่างสมจิตกับสมฤดี เนื่องจากทั้งสองคนเป็นเพื่อนกัน และลากเอดจ์ระหว่างสมจิตกับคาราเต้ และสมใจกับคาราเต้ เนื่องจากทั้งสองสนใจคาราเต้เหมือนกัน เป็นต้น ในกราฟที่มีโฟกัสนี้ การเกิดโฮโมฟิลีคือ “การเติมสามเหลี่ยมให้เต็ม” ยกตัวอย่างเช่น เมื่อเวลาผ่านไปอาจเกิดเอดจ์เชื่อมระหว่างสมจิตกับสมใจ เนื่องจากทั้งสองสนใจคาราเต้เหมือนกัน จึงอาจอยากเป็นเพื่อนกัน (การคัดเลือก) หรืออาจเกิดเอดจ์เชื่อมระหว่างสมฤดีกับคาราเต้ เนื่องจากสมฤดีอาจหันมาสนใจคาราเต้ตามสมจิตซึ่งเป็นเพื่อนของเธอบ้าง (อิทธิพลทางสังคม) เป็นต้น

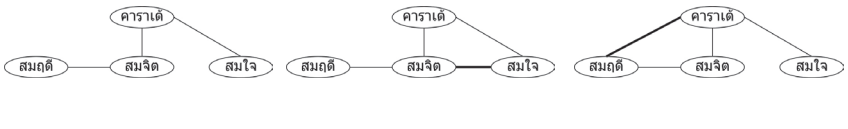

(a) (b) (c)

ภาพที่ 2: (a) กราฟเครือข่ายสังคมที่มีโฟกัสคาราเต้ (b) การคัดเลือกทำให้สมจิตเป็นเพื่อนกับสมใจ และ (c) อิทธิพลทางสังคมทำให้สมฤดีหันมาสนใจคาราเต้บ้าง

ความสมดุลเชิงโครงสร้าง (Structural Balance)

ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลอาจจะเป็นความสัมพันธ์เชิงบวก (รักใคร่ เป็นมิตร ให้ความร่วมมือ เชื่อใจ ฯลฯ) หรือเป็นความสัมพันธ์เชิงลบ (เกลียดชัง เป็นศัตรู ไม่เชื่อใจ ฯลฯ) เราจึงอาจเพิ่มเติมกราฟโดยติดเครื่องหมายบวกลงบนเอดจ์ เพื่อ

แสดงว่าเอดจ์นั้นแทนความสัมพันธ์เชิงบวก และเครื่องหมายลบเพื่อแสดงความสัมพันธ์เชิงลบได้ดังภาพที่ 3(a)

ในเครือข่ายสังคมที่บุคคลมีความสัมพันธ์เชิงบวกหรือเชิงลบระหว่างกัน เรามักพบว่า จะมีการแบ่งขั้วออกเป็นสองฝ่ายอย่างชัดเจน ที่คนทุกคนในฝ่ายหนึ่งเกลียดคนทุกคนในฝ่ายตรงข้าม แต่เป็นมิตรกับคนทุกคนที่อยู่ในฝ่ายเดียวกัน หากมีการแบ่งตัวออกหลายๆ ฝ่ายในเบื้องต้น ก็จะมีเหตุให้รวมตัวกันจนเหลือสองฝ่ายได้ในที่สุด ยกตัวอย่างเช่น ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่ร่วมสงครามโลกครั้งที่ 1 ที่ท้ายสุดแบ่งออกเป็นฝ่ายพันธมิตรกับฝ่ายมหาอำนาจกลาง (Antal, Krapivsky and Redner 2006)

นักวิชาการได้อธิบายปรากฏการณ์ข้างต้นด้วยทฤษฎีความสมดุลเชิงโครงสร้าง (Structural Balance Theory) (Heider 1946; Cartwright and Harary 1956; Harary 1953) ซึ่งนิยามความสมดุลเชิงโครงสร้าง (structural balance) ของกราฟไว้ว่า กราฟจะมีความสมดุลเชิงโครงสร้าง ถ้าหากเวอร์เท็กซ์สามเวอร์เท็กซ์ใดๆ มีเอดจ์ที่มีเครื่องหมายลบเป็นจำนวนคู่ (ดูภาพที่ 3(b) ประกอบ) และทฤษฎีนี้บอกว่า หากเครือข่ายสังคมไม่มีความสมดุลเชิงโครงสร้างในช่วงเริ่มต้นแล้ว ความตึงเครียดทางจิตวิทยาจะทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลเปลี่ยนไปจนเกิดความสมดุลเชิงโครงสร้างขึ้นในที่สุด จากนิยามความสมดุลเชิงโครงสร้างนี้ เราสามารถพิสูจน์ได้ว่าในกราฟที่คนทุกคู่มีความสัมพันธ์เป็นบวกหรือลบต่อกัน กราฟจะต้องมีการแบ่งออกเป็นสองฝ่ายที่รักฝ่ายเดียวกัน แต่เกลียดฝ่ายตรงข้ามเท่านั้น จึงจะมีความสมดุลเชิงโครงสร้างได้

ปรากฏการณ์โลกใบเล็ก (small-world phenomenon)

ในเครือข่ายสังคมขนาดใหญ่ เรามักพบว่าระหว่างคนสองคนใดๆ มักมีทางเดินสั้นๆ (จำนวนเอดจ์ไม่มาก) เชื่อมคนทั้งสองอยู่ ปรากฏการณ์นี้มีชื่อเรียกว่า ปรากฏการณ์โลกใบเล็ก (small-world phenomenon) สแตนเลย์ มิลแกรม (Stanley Milgram) และเจฟฟรีย์ ทราเวอร์ส (Jeffrey Travers) เป็นผู้ริเริ่มและทำให้การศึกษาปรากฏการณ์นี้เป็นที่นิยม โดยทำการทดลองให้คนที่พวกเขาสุ่มขึ้นมาในรัฐเนบราสกาส่งจดหมายไปหาชายคนหนึ่งในรัฐแมสซาชูเซตส์ แต่มีข้อแม้ว่าผู้ส่งจดหมายสามารถส่งต่อจดหมายให้คนที่ตนรู้จักเท่านั้น โดยผู้ทดลอง

พบว่า จดหมายที่ไปถึงเป้าหมายมีมัธยฐานของจำนวนทอดการส่งเท่ากับ 6 ทอด (Travers and Milgram 1969) เป็นที่มาของวลี “หกช่วงคน” (six degrees of separation) ซึ่งเป็นชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งของปรากฏการณ์โลกใบเล็ก

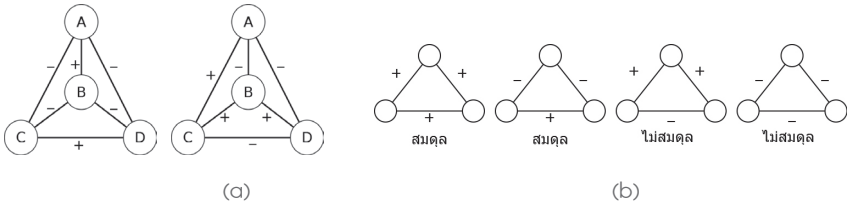

(a) (b)

ภาพที่ 3: (a) กราฟเครือข่ายสังคมสองกราฟที่เอดจ์ถูกกำกับด้วยเครื่องหมายบวกหรือลบ (ภาพดัดแปลงจาก Easley and Kleinberg 2010) และ (b) ลักษณะความสัมพันธ์ในสามเหลี่ยมที่จัดว่าสมดุลและไม่สมดุล โดยตามเกณฑ์นี้ เราจะเห็นว่ากราฟทางซ้ายในภาพ 3(a) มีความสมดุลเชิงโครงสร้าง ส่วนกราฟทางขวาไม่มีความสมดุลเชิงโครงสร้าง

กฎเลขยกกำลัง (Power Law)

ความสัมพันธ์ในเครือข่ายสังคมมีทั้งแบบที่ไม่มีทิศทาง (A กับ B เป็นเพื่อนกัน) และแบบที่มีทิศทาง (A นับถือ B แต่ B อาจจะไม่นับถือ A) ในหัวข้อนี้เราสนใจเครือข่ายที่ความสัมพันธ์เป็นความสัมพันธ์แบบมีทิศทาง และตัวความสัมพันธ์เองแสดงถึงความเป็นที่นิยมของเวอร์เท็กซ์ ยกตัวอย่างเช่น เราอาจพิจารณาเว็บเพจและลิงก์ระหว่างมันเป็นเครือข่ายอย่างหนึ่ง โดยเราลากเอดจ์ที่มีลูกศรจากเว็บเพจ A ไปยังเว็บเพจ B ถ้าใน A มีลิงก์ไปยัง B แล้ว เราอาจกล่าวได้ว่าจำนวนลิงก์เข้าไปยัง B แสดงถึงความเป็นที่นิยมของ B

นักวิทยาศาสตร์ได้ศึกษาเครือข่ายลักษณะดังกล่าว และพบว่าหากให้ $f(k)$ เป็นจำนวนเวอร์เท็กซ์ที่มีเอดจ์ชี้เข้าจำนวน k เอดจ์พอดี (อาจกล่าวโดยไม่เป็นทางการว่า เป็นจำนวนเวอร์เท็กซ์ที่มี “ระดับความนิยม” เท่ากับ k) แล้ว $f(k)$ จะแปรผันตรงกับ $1/k^c$ สำหรับจำนวนจริง $c > 0$ บางจำนวน (Broder et al. 2000; Albert and Barabási 2002; Newman 2003) หากเครือข่ายใดที่มีการกระจายของจำนวนเอดจ์ชี้เข้าเป็นไปตามความสัมพันธ์ข้างต้น เราจะเรียกว่ามันสอดคล้องกับกฎเลขยกกำลัง (Power Law)

การแพร่ข้อมูล

นักสังคมวิทยาได้ศึกษาการแพร่ของเทคโนโลยีหรือความรู้ใหม่ (diffusion of innovation) ในเครือข่ายสังคมมากว่าห้าสิบปี (Rogers 1995; Coleman, Menzel and Katz 1966; Strang and Soule 1998) โดยพยายามตอบคำถามว่ามีปัจจัยอะไรบ้างที่ส่งเสริมหรือขัดขวางการที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลจะรับเทคโนโลยีใหม่มาใช้ ซึ่งการศึกษาส่วนมากให้ผลตรงกันว่า ถึงแม้บุคคลจะได้เรียนรู้เกี่ยวกับเทคโนโลยีใหม่จากแหล่งข่าวสารต่างๆ แต่เขาจะไม่รับเทคโนโลยีใหม่มาใช้จนกว่าพวกเขาจะได้รับข้อมูลเพิ่มเติมจากบุคคลที่ตนรู้จัก แสดงให้เห็นว่าโครงสร้างของเครือข่ายสังคมมีผลอย่างมากต่อการแพร่ของความรู้หรือพฤติกรรมต่างๆ

การศึกษาเครือข่ายสังคมของนักวิทยาการคอมพิวเตอร์

นักวิทยาการคอมพิวเตอร์เริ่มสนใจศึกษาเครือข่ายสังคมเมื่อเครือข่ายอินเทอร์เน็ตเริ่มเติบโต เนื่องจากการเติบโตของอินเทอร์เน็ตทำให้เกิดการรวมตัวกันของเครือข่ายข้อมูลข่าวสารกับเครือข่ายสังคม ก่อให้เกิดระบบที่ต้องใช้ความรู้ทั้งทางสังคมศาสตร์และทางวิทยาการคอมพิวเตอร์เข้ามาศึกษาควบคู่ไปด้วยกัน (Kleinberg 2009) จากการทบทวนวรรณกรรม ผู้เขียนแบ่งแนวทางการศึกษาเครือข่ายสังคมของนักวิทยาการคอมพิวเตอร์ออกเป็นสามแนวทาง ได้แก่

1. การวิเคราะห์ข้อมูลเครือข่ายสังคมออนไลน์ขนาดใหญ่
2. การสร้างแบบจำลองเพื่ออธิบายปรากฏการณ์ในเครือข่ายสังคมต่างๆ
3. การศึกษาปัญหาการคำนวณใหม่ที่เกิดจากเครือข่ายสังคม

การวิเคราะห์ข้อมูลเครือข่ายสังคมออนไลน์ขนาดใหญ่

การศึกษาเครือข่ายสังคมในสมัยก่อนนั้นจำกัดอยู่เพียงแค่เครือข่ายสังคมขนาดเล็ก เนื่องจากการเก็บข้อมูลต้องใช้ทรัพยากรมาก และมนุษย์ไม่สามารถประมวลผลข้อมูลขนาดใหญ่ด้วยมือได้ แต่ในปัจจุบัน มีข้อมูลเครือข่ายสังคมจากเว็บไซต์เครือข่ายสังคมต่างๆ อยู่มากมาย และคอมพิวเตอร์ก็มีความเร็วและ

หน่วยความจำมากพอที่จะประมวลผลข้อมูลเหล่านี้ได้ในเวลาที่ไม่นานเกินไปนัก จึงเปิดโอกาสให้นักวิทยาการคอมพิวเตอร์ได้ใช้ทักษะเดิมของตนในการวิเคราะห์ข้อมูลดังกล่าว

งานวิจัยรูปแบบนี้หลายงานเป็นการยืนยันทฤษฎีทางสังคมวิทยาหรือความเชื่อเกี่ยวกับเครือข่ายสังคมที่มีอยู่แล้ว ยกตัวอย่างเช่น เลสโคเวกและฮอร์วิตซ์พบว่า ความยาวเฉลี่ยของเส้นทางที่สั้นที่สุดระหว่างบุคคลสองคนในเครือข่ายเอ็มเอสเอ็นเมสเซนเจอร์ (MSN Messenger) มีค่าเท่ากับ 6.6 (Leskovec and Horvitz 2008) ซิงกลาและริชาร์ดสันพบว่า ผู้ใช้เอ็มเอสเอ็นเมสเซนเจอร์ที่พูดคุยกันบ่อยกว่าหรือมีเพื่อนหนึ่งคนร่วมกัน มักมีความสัมพันธ์ที่เข้มข้นและมีความคล้ายคลึงกันมากกว่า (Singla and Richardson 2008) ส่วนกุมาร โนวัก และทอมกินส์ก็พบว่าเครือข่ายฟลิกเกอร์และยาฮู 360 องศา ต่างก็มีคอมโพเนนต์ยักษ์ด้วยกันทั้งคู่ (Kumar, Novak and Tomkins 2010) เราอาจเปรียบเทียบความสัมพันธ์ของนักวิทยาการคอมพิวเตอร์กับนักสังคมวิทยาในกรณีนี้ว่า เหมือนกับความสัมพันธ์ระหว่างนักฟิสิกส์เชิงทดลองกับนักฟิสิกส์เชิงทฤษฎีก็ได้

อย่างไรก็ดี งานวิจัยอีกหลายชิ้นก็แสดงให้ว่า ทฤษฎีหลายทฤษฎีไม่สามารถอธิบายข้อมูลจริงได้ เช่น แม้เครือข่ายทวิตเตอร์จะเป็นเครือข่ายที่ความสัมพันธ์เป็นตัวแสดงความเป็นที่นิยม แต่การกระจายตัวของจำนวนเอดจ์เข้าเวอร์เท็กซ์กลับไม่เป็นไปตามกฎเลขยกกำลัง (Kwak, Lee and Park 2010) นักวิจัยยังพบอีกว่าทฤษฎีความสมดุลเชิงโครงสร้างไม่เพียงพอที่จะอธิบายรูปแบบของเครื่องหมายเอดจ์ในเครือข่ายสังคมจากเว็บไซต์อีพิเนียนส์ (Epinions) สแลชดอต (Slashdot) และวิกิพีเดีย (Wikipedia) และได้เสนอทฤษฎีใหม่ที่อธิบายข้อมูลได้ดีขึ้นอีกด้วย (Leskovec, Huttenlocher and Kleinberg 2010) นอกจากนี้ การศึกษาวิวัฒนาการเมื่อเวลาผ่านไปของกราฟของเครือข่ายสังคมที่เกิดจากการอ้างอิงผลงานกันระหว่างนักวิจัยก็พบว่า ปรากฏการณ์หลายอย่างผิดไปจากแบบจำลองการสร้างเครือข่ายที่มีอยู่แล้ว เช่น กรณีที่กราฟมีเอดจ์หนาแน่นขึ้นเรื่อยๆ และกรณีที่ระยะห่างระหว่างเวอร์เท็กซ์สองเวอร์เท็กซ์จะน้อยลงเรื่อยๆ เมื่อเวลาผ่านไป เป็นต้น (Leskovec, Kleinberg and Faloutsos 2005)

นอกจากนี้ ยังมีงานวิจัยอีกหลายงานที่วิเคราะห์ข้อมูลที่มีอยู่เฉพาะเครือข่ายสังคมออนไลน์บางเครือข่ายเท่านั้น เช่น การแพร่ข้อมูลผ่านแฮชแท็ก (hashtag) (คำที่ขึ้นต้นด้วยเครื่องหมาย # เช่น #obama หรือ #2012election) ในทวิตเตอร์ (Romero, Meeder and Kleinberg 2011) การแพร่ของข้อมูลในเว็บไซต์ฟลิกเกอร์ (Cha and A. Mislove 2009) การส่งจดหมายลูกโซ่ทางอินเทอร์เน็ต (Liben-Nowell and Kleinberg 2008) การแพร่ของหัวข้อข่าวที่น่าสนใจในเครือข่ายสังคมของบล็อก (Gruhl et al. 2004) การค้นหารูปแบบต่างๆ ของการแพร่ข้อมูลในการแนะนำผลิตภัณฑ์ที่ซื้อขายผ่านเว็บไซต์อะเมซอน (http://www.amazon.com/) และกลุ่มผู้ใช้ที่การทำการตลาดแบบไวรัส (viral marketing) น่าจะใช้ได้ผลดี (Leskovec, Singh and Kleinberg 2006; Leskovec, Adamic and Huberman 2007) การแก้ไขข้อมูลในวิกิพีเดีย (Brandes et al. 2009) การแบ่งปันความรู้ในยาฮู! อานเซอร์ (Yahoo! Answers) (Adamic et al. 2008) และการร่วมกันสร้างงานสื่อผสมในเว็บไซต์วิดีโอออนไลน์ของญี่ปุ่นชื่อ นิโกะ นิโกะ โดกะ (Nico Nico Douga) (Hamasaki, Takeda and Nishimura 2008) เป็นต้น งานวิจัยเหล่านี้มักเป็นประโยชน์ต่อการวิจัยตลาดของบริษัทเจ้าของเครือข่าย

การสร้างแบบจำลองสำหรับอธิบายปรากฏการณ์ในเครือข่ายสังคม

นักวิทยาศาสตร์มีวิธีการอธิบายปรากฏการณ์เครือข่ายสังคมอยู่สองวิธีด้วยกัน วิธีการแรกคือ การสร้างคำอธิบายง่ายๆ เป็น “ทฤษฎี” ที่สอดคล้องกับผลการทดลองต่างๆ วิธีการที่สองคือ การสร้างกฎเกณฑ์ง่ายๆ ที่กำกับการเปลี่ยนแปลงสมบัติต่างๆ ของเครือข่าย จากนั้นแสดงให้เห็นว่า แบบจำลองที่ได้นั้นทำให้เกิดเครือข่ายที่มีสมบัติคล้ายกับเครือข่ายจริง แล้วจึงสันนิษฐานต่อว่า กระบวนการในธรรมชาติอาจจะคล้ายกับแบบจำลองก็ได้ แบบจำลองเครือข่ายที่มีชื่อเสียง ได้แก่ แบบจำลองวัตส์-สโตรแกตซ์ (Watts-Strogatz) ซึ่งอธิบายปรากฏการณ์โลกใบเล็ก (Watts and Strogatz 1998) และแบบจำลองบาราบาซี-อัลเบิร์ต (Barabási-Albert) ซึ่งอธิบายกฎเลขยกกำลัง (Barabási and Albert 1999) เราอาจกล่าวได้ว่า งานวิจัยแบบจำลองเครือข่ายที่มีชื่อเสียงมากที่สุดจากนักวิทยาการคอมพิวเตอร์คือ แบบจำลองของไคลน์เบิร์ก (Kleinberg) (Kleinberg 2000,

2006) ซึ่งพยายามอธิบายปรากฏการณ์โลกใบเล็กจากมุมมองของการหาเส้นทางในกราฟ (routing) โดยไคลน์เบิร์กสังเกตว่า การทดลองของมิลแกรมและทราเวอร์สแสดงให้เห็นว่าบุคคลในเครือข่ายสังคมสามารถหาทางส่งต่อข้อความอย่างมีประสิทธิภาพได้ โดยไม่ต้องรู้ถึงโครงสร้างทั้งหมดของเครือข่ายสังคมเลย เขายังพบว่า ในแบบจำลองของวัตส์-สโตรแกตซ์ไม่มีสมบัติดังกล่าว และได้สร้างแบบจำลองใหม่ที่สอดคล้องกับสมบัตินี้ขึ้น งานวิจัยของไคลน์เบิร์กนอกจากจะให้มุมมองใหม่ต่อปรากฏการณ์โลกใบเล็กแล้ว ยังถูกนำไปประยุกต์ใช้ในการสร้างเครือข่ายแบบเพียร์ทูเพียร์ (peer-to-peer) อย่างไรก็ดี แบบจำลองของไคลน์เบิร์กนั้นยังไม่สามารถอธิบายข้อมูลในเครือข่ายสังคมจริงได้ทั้งหมด (Goel and Muhamad 2009)

งานวิจัยอื่นๆ ของนักวิทยาการคอมพิวเตอร์มักจะเริ่มต้นด้วยการวิเคราะห์เครือข่ายสังคมจริง แล้วจึงสร้างแบบจำลองทางคณิตศาสตร์ขึ้นมาใหม่ เพื่ออธิบายข้อมูลที่ทฤษฎีหรือแบบจำลองเก่าอธิบายไม่ได้ เช่น ในงานวิจัยของเลสโคเวก ไคลน์เบิร์ก และฟาเลาท์ซอส ก็มีการสร้างแบบจำลองการสร้างเครือข่ายที่อ้างอิงการแพร่ของไฟป่า ซึ่งสามารถอธิบายปรากฏการณ์ที่กราฟมีเอดจ์หนาแน่นขึ้นและปรากฏการณ์ที่ระยะห่างระหว่างเวอร์เท็กซ์น้อยลงเมื่อเวลาผ่านไปได้ (Leskovec, Kleinberg and Faloutsos 2005) หรือในงานวิจัยของกุมาร โนวัก และทอมกินส์ก็มีการสร้างแบบจำลองเพื่ออธิบายการเกิดคอมโพเนนต์ยักษ์และคอมโพเนนต์ลักษณะอื่นๆ ซึ่งไม่เคยพบมาก่อนในเครือข่ายแบบอื่นด้วย (Kumar, Novak and Tomkins 2010) เป็นต้น งานวิจัยของนักวิทยาการคอมพิวเตอร์จึงทำให้เกิดแบบจำลองเพื่ออธิบายปรากฏการณ์ใหม่ๆ มากมาย (Romero, Meeder and Kleinberg 2011; Liben-Nowell and Kleinberg 2008; Romero and Kleinberg 2010; Liben-Nowell, Novak and Kumar 2005; Marvel et al. 2011; Leskovec et al. 2008; Cosley et al. 2010)

การศึกษาปัญหาการคำนวณใหม่ที่เกิดจากเครือข่ายสังคม

แนวคิดและปรากฏการณ์เกี่ยวกับเครือข่ายสังคมเป็นที่มาของปัญหาทางการคำนวณใหม่ๆ จำนวนมาก ปัญหาสำคัญปัญหาหนึ่งที่นักคอมพิวเตอร์ให้ความสนใจมากคือ การแบ่งส่วนกราฟ (graph partitioning) หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าการตรวจหาชุมชน (community detection) ซึ่งก็คือการหากลุ่มของเวอร์เท็กซ์

ที่ภายในกลุ่มมีเอดจ์เชื่อมโยงถึงกันมาก แต่มีเอดจ์เชื่อมโยงไปนอกกลุ่มน้อยกว่าในกลุ่ม การตรวจหาชุมชนเป็นปัญหาที่สำคัญเนื่องจากมันสามารถแบ่งเครือข่ายสังคมที่มีขนาดใหญ่เป็นส่วนๆ ที่เป็นธรรมชาติ อันจะช่วยให้เราสามารถนำมาวิเคราะห์กราฟต่อได้ง่ายขึ้น[2]

ปัญหาทางการคำนวณบางปัญหามีแรงบันดาลใจจากการทำการตลาดในเครือข่ายสังคมออนไลน์ ยกตัวอย่างเช่น งานวิจัยของเคมป์ ไคลน์เบิร์ก และทาร์ดอสที่ศึกษาว่า หากผู้ขายสินค้าต้องการเผยแพร่สินค้าหรือบริการใหม่ จะเริ่มเผยแพร่ให้กับบุคคลใดก่อน จึงจะทำให้เทคโนโลยีใหม่แพร่ไปในเครือข่ายสังคมได้มากที่สุด (Kempe, Kleinberg and Tardos 2003)

ผู้เขียนพบว่า ในระยะไม่กี่ปีที่ผ่านมานี้ นักวิทยาการคอมพิวเตอร์ได้คิดค้นอัลกอริทึมจำนวนมาก สำหรับทำนายสมบัติของเครือข่ายสังคมจากข้อมูลเครือข่ายสังคมที่มีอยู่แล้ว อาทิ การทำนายเครื่องหมายของเอดจ์ในข่ายสังคมออนไลน์ที่เอดจ์มีเครื่องหมายบวกหรือลบ (Leskovec, Huttenlocher and Kleinberg 2010) การทำนายความเข้มข้นของความสัมพันธ์ในเครือข่ายสังคมออนไลน์ จากความคล้ายคลึงกันระหว่างบุคคลและความถี่ของปฏิสัมพันธ์ (Xiang, Neville and Rogati 2010) การทำนายความน่าจะเป็นที่บุคคลสองคนจะมีความสัมพันธ์ทางสังคมกัน จากข้อมูลว่าบุคคลสองคนเคยอยู่ ณ ที่แห่งเดียวกันกี่ที่ และเป็นเวลานานเท่าไหร่ (Crandall et al. 2010) และการทำนายจากโครงสร้างของเครือข่ายสังคมว่าเอดจ์ที่น่าจะเกิดใหม่ในเครือข่ายสังคมคืออะไร (Liben-Nowell and Kleinberg 2007)

นอกจากนี้ ยังมีงานวิจัยอีกหลายงานที่นำข้อมูลจากเครือข่ายสังคมไปใช้ในแนวทางที่แปลกใหม่ เช่น การสร้างระบบสำหรับประเมินตำแหน่งที่เกิดแผ่นดินไหวจากข้อความที่ผู้ใช้ส่งข้อความเข้าเว็บไซต์ทวิตเตอร์ (Sakaki, Okazaki and Matsuo 2010) ซอฟต์แวร์ที่สามารถดักจับความขัดแย้งระหว่างผลประโยชน์ส่วนตนกับผลประโยชน์ส่วนรวมของผู้ประเมินผลบทความทางวิชาการ โดยนำข้อมูลเครือข่ายสังคมของนักวิจัยมาพิจารณาร่วม (Aleman-Meza et al. 2006) การศึกษาวงจรข่าว

[2] ผู้อ่านที่ต้องการข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับอัลกอริทึมสำหรับปัญหานี้สามารถอ่านเพิ่มเติมได้จาก Fortunato (2010)

ของหนังสือพิมพ์และบล็อก (Leskovec and Backstrom 2009) และการแบ่งผู้ใช้งานเว็บไซต์เครือข่ายออนไลน์ออกเป็นกลุ่มตามความสนใจส่วนตัวโดยใช้ป้าย (tag) ที่เข้าติดให้เว็บไซต์ต่างๆ ในอินเทอร์เน็ต (Li, Guo and Zhao 2008) เป็นต้น

คำถามวิจัยสำหรับประเทศไทย

ผู้อ่านอาจสังเกตได้จากส่วนที่แล้วของบทความว่า งานวิจัยเกี่ยวกับเครือข่ายสังคมที่ผู้เขียนกล่าวถึงนั้น งานบางส่วนเป็นงานวิจัยพื้นฐานที่มุ่งทำความเข้าใจกลไกและเหตุผลของปรากฏการณ์ต่างๆ ของเครือข่ายสังคม และดูเหมือนว่า นักวิจัยต่างชาติจะได้ชิงตอบคำถามเหล่านี้ไปหมดแล้ว ผู้เขียนเชื่อว่า ยังมีประเด็นวิทยาศาสตร์พื้นฐานของเครือข่ายสังคมอีกหลายประเด็นที่ไม่ได้ถูกศึกษา อย่างไรก็ดี ผู้เขียนไม่มีความรู้มากพอที่จะตั้งคำถามวิจัยเหล่านั้นได้

แต่งานวิจัยที่มุ่งวิเคราะห์ข้อมูลเครือข่ายสังคมจริงก็มีความสำคัญ ดังนั้นเราจึงอาจตั้งคำถามว่า บริการเครือข่ายสังคมออนไลน์ต่างๆ ในประเทศไทย หรือที่คนไทยนิยมใช้ อาทิ เอ็กซ์ทีน (http://www.exteen.com/) บล็อกแก๊ง (http://www.bloggang.com/) ไฮไฟฟ์ (http://www.hi5.com/) มัลติพลาย (http://www.multiply.com/) หรือแม้กระทั่งเกมออนไลน์ต่างๆ มีโครงสร้างหรือสมบัติอื่นๆ เป็นอย่างไรบ้าง? ผู้เขียนเห็นว่า คำตอบของคำถามดังกล่าว โดยเฉพาะในเรื่องรูปแบบการแพร่ของข้อมูลและชุมชนต่างๆ ในเครือข่ายนั้น นอกจากจะช่วยให้เราเข้าใจสังคมออนไลน์ของคนไทยมากขึ้นแล้ว ยังจะมีประโยชน์โดยตรงต่อการทำธุรกิจออนไลน์อีกด้วย

ท้ายสุด เราอาจตั้งคำถามว่า เราจะประยุกต์ข้อมูลจากเครือข่ายสังคมมาใช้แก้ปัญหาในชีวิตประจำวัน หรือปัญหาในสาขาอื่นๆ ได้อย่างไรบ้าง ยกตัวอย่างเช่น เป็นไปได้หรือไม่ที่เราจะสร้างระบบตรวจจับรถติดจากทวิตของผู้ใช้ถนน หรือเป็นไปได้หรือไม่ที่เราจะสร้างระบบตรวจวัดทัศนคติของผู้ใช้อินเทอร์เน็ตไทยต่อข่าวต่างๆ จากปฏิกิริยาทางเว็บไซต์เครือข่ายสังคม เป็นต้น ผู้เขียนเชื่อเป็นอย่างยิ่งว่า เรามีโอกาสมากมายที่จะสร้างนวัตกรรมด้วยการวิเคราะห์ข้อมูลในเครือข่ายสังคมอย่างมีความคิดสร้างสรรค์

บรรณานุกรม

Adamic, Lada, et al.

2008 Knowledge Sharing and Yahoo Answers: Everyone Knows Something. Proceeding of the 17th International Conference on World Wide Web, Beijing, China, 2008, pp. 665-674.

Albert, Réka, and Albert-László Barabási

2002 Statistical Mechanics of Complex Networks. Reviews of Modern Physics 74:47-97.

Aleman-Meza, Boanerges, et al.

2006 Semantic Analytics on Social Networks: Experiences in Addressing the Problem of Conflict of Interest Detection. Proceedings of the 15th International Conference on World Wide Web, Edinburgh, Scotland, 2006, pp. 407-416.

Antal, Tibor, Paul L. Krapivsky, and Sidney Redner

2006 Social Balance on Networks: The Dynamics of Friendship and Enmity. Physica D: Nonlinear Phenomena 224(1-2):130-136.

Barabási, Albert-László, and Réka Albert

1999 Emergence of Scaling in Random Networks. Science 286(5439):509-512.

Bearman, Peter S., James Moody, and Katherine Stovel

2004 Chains of Affection: The Structure of Adolescent Romantic and Sexual Networks. American Journal of Sociology 110(1):44-91.

Brandes, Ulrik, et al.

2009 Network Analysis of Collaboration Structure in Wikipedia. Proceedings of the 18th International Conference on World wide web, Madrid, Spain, 2009, pp. 731-740.

Broder, Andrei, et al.

2000 Graph structure in the Web. Computer Networks 33(1-6):309-320.

Cartwright, Dorwin, and Frank Harary

1956 Structure Balance: A Generalization of Heider's Theory. Psychological Review 63(5):277-293.

Cha, Meeyoung, Alan Mislove, and Krishna Gummadi

2009 A Measurement-Driven Analysis of Information Propagation in the Flickr Social Network. Proceedings of the 18th International Conference on World wide web, Madrid, Spain, 2009, pp. 721-730.

Coleman, James S., Elihu Katz, and Herbert Menzel

1966 Medical Innovation: a Diffusion Study. Indianapolis: The Bobbs-Merrill Company.

Cosley, Dan, et al.

2010 Sequential Influence Models in Social Networks. Proceedings of the 4th International Conference on Weblogs and Social Media, Washington, D.C., USA, 2010.

Crandall, David, et al.

2010 Inferring Social Ties from Geographic Coincidences. Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America 107(52):22436-22441.

Easley, David, and Jon Kleinberg

2010 Networks, Crowds, and Markets: Reasoning about a Highly Connected World. New York: Cambridge University Press.

Fortunato, Santo

2010 Community Detection in Graphs. Physics Reports 486(3-5):75-174.

Goel, Sharad, Roby Muhamad, and Duncan Watts

2009 Social Search in "Small-World" Experiments. Proceedings of the 18th international conference on World Wide Web, Madrid, Spain, 2009, pp. 701-710.

Granovetter, Mark

1973 The Strength of Weak Ties. The American Journal of Sociology 78:1360–1380.

Gruhl, Daniel, et al.

2004 Information Diffusion Through Blogspace. Proceedings of the 13th International Conference on World Wide Web, New York, USA, 2004, pp. 491-501.

Hamasaki, Masahiro, Hideaki Takeda, and Takuichi Nishimura

2008 Network Analysis of Massively Collaborative Creation of Multimedia Contents: Case Study of Hatsune Miku Videos on Nico Nico Douga. UXTV '08: Proceeding of the 1st International Conference on Designing Interactive User Experiences for TV and Video, Silicon Valley, California, USA, 2008, pp. 165-168.

Harary, Frank

1953 On the Notion of Balance of a Signed Graph. The Michigan Mathematical Journal 2:143–146.

Heider, Fritz

1946 Attitudes and Cognitive Organization. The Journal of Psychology 21:107-112.

Kempe, David, Jon Kleinberg, and Éva Tardos

2003 Maximizing the Spread of Influence Through a Social Network. Proceedings of the 9th ACM SIGKDD International Conference on Knowledge Discovery and Data Mining, Washington, D.C., USA, 2003, pp. 137-146.

Kleinberg, Jon

2000 The Small-World Phenomenon: An Algorithmic Perspective. Proceedings of the 32nd ACM Symposium on Theory of Computing, Portland, Oregon, USA, 2000.

2006 Complex Networks and Decentralized Search Algorithms. Proceedings of the International Congress of Mathematicians (ICM), Madrid, Spain, 2006.

2009 Global Information Network. Presentation at the Symposium on Computing Research that Changed the World: Reflections and Perspectives, Washington, D.C., USA. http://www.youtube.com/watch?v=HLI9U_tfmjk&feature=player_embedded.

Kumar, Ravi, Jasmine Novak, and Andrew Tomkins

2006 Structure and Evolution of Online Social Networks. Proceedings of the 12th ACM SIGKDD International Conference on Knowledge Discovery and Data Mining, Philadelphia, Pennsylvania, USA, 2006, pp. 611-617.

Kwak, Haewoon, et al.

2010 What is Twitter, a Social Network or a News Media? Proceedings of the 19th International Conference on World Wide Web, Raleigh, North Carolina, USA, 2010, pp. 591-600.

Leskovec, Jure, Lada A. Adamic, and Bernardo A. Huberman

2007 The Dynamics of Viral Marketing. ACM Transactions on the Web (TWEB) 1(1):1-46.

Leskovec, Jure, Lars Backstrom, and Jon Kleinberg

2009 Meme-Tracking and the Dynamics of the News Cycle. Proceedings of the 15th ACM SIGKDD International Conference on Knowledge Discovery and Data Mining, Paris, France, 2009, pp. 497-506.

Leskovec, Jure, and Eric Horvitz

2008 Planetary-Scale Views on a Large Instant-Messaging Network. Proceeding of the 17th International Conference on World Wide Web, Beijing, China, 2008, pp. 915-924.

Leskovec, Jure, Daniel Huttenlocher, and Jon Kleinberg

2010 Predicting Positive and Negative Links in Online Social Networks. In Proceedings of the 19th International Conference on World Wide Web. Pp. 641-650. Raleigh, North Carolina, USA.

2010 Signed Networks in Social Media. Proceedings of the 28th International Conference on Human Factors in Computing Systems, Atlanta, Georgia, USA, 2010.

Leskovec, Jure, Jon Kleinberg, and Christos Faloutsos

2005 Graphs over Time: Densification Laws, Shrinking Diameters and Possible Explanations. Proceeding of the 11th ACM SIGKDD International Conference on Knowledge Discovery in Data Mining, New York, New York, USA, 2005, pp. 177-187.

Leskovec, Jure, et al.

2008 Statistical Properties of Community Structure in Large Social and Information Networks. In Proceeding of the 17th International Conference on World Wide Web. Pp. 695-704. Beijing, China.

Leskovec, Jure, Ajit Singh, and Jon Kleinberg

2006 Patterns of Influence in a Recommendation Network. In Advances in Knowledge Discovery and Data Mining. W.-K. Ng, M. Kitsuregawa, J. Li, and K. Chang, eds. Pp. 380-389. Heidelberg: Springer Berlin.

Li, Xin, Lei Guo, and Yihong Zhao

2008 Tag-Based Social Interest Discovery. Proceeding of the 17th International Conference on World Wide Web, Beijing, China, 2008, pp. 675-684.

Liben-Nowell, David, and Jon Kleinberg

2007 The Link-Prediction Problem for Social Networks. Journal of the American Society for Information Science & Technology 58(7):1019-1031.

2008 Tracing Information Flow on a Global Scale Using Internet Chain-Letter Data. Proceedings of the National Academy of Sciences 105(12):4633-4638.

Liben-Nowell, David, et al.

2005 Geographic Routing in Social Networks. Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America 102(33):11623-11628.

Marvel, Seth, et al.

2011 Continuous-Time Model of Structural Balance. Proceedings of the National Academy of Sciences 108(5):1771-1776.

McPherson, Miller, Lynn Lovin, and James Cook

2001 Birds of a Feather: Homophily in Social Networks. Annual Review of Sociology 27(1):415-444.

Newman, M. E. J.

2003 The Structure and Function of Complex Networks. SIAM Review 45(2):167-256.

Rogers, Everett

1995 Diffusion of Innovations. New York: Free Press.

Romero, Daniel, and Jon Kleinberg

2010 The Directed Closure Process in Hybrid Social-Information Networks, with an Analysis of Link Formation on Twitter. Proceedings of the 4th International AAAI Conference on Weblogs and Social Media, 2010, pp. 138-145.

Romero, Daniel, Brendan Meeder, and Jon Kleinberg

2011 Differences in the Mechanics of Information Diffusion Across Topics: Idioms, Political Hashtags, and Complex Contagion on Twitter. Proceedings of the 20th International Conference on World wide web, Hyderabad, India, 2011, pp. 695-704.

Sakaki, Takeshi, Makoto Okazaki, and Yutaka Matsuo

2010 Earthquake Shakes Twitter Users: Real-Time Event Detection by Social Sensors. Proceedings of the 19th International Conference on World wide web, Raleigh, North Carolina, USA, 2010, pp. 851-860.

Singla, Parag, and Matthew Richardson

2008 Yes, There is a Correlation - From Social Networks to Personal Behavior on the Web. Proceeding of the 17th International Conference on World Wide Web, Beijing, China, 2008, pp. 655-664.

Strang, David, and Sarah A. Soule

1998 Diffusion in Organizations and Social Movements: From Hybrid Corn to Poison Pills. Annual Review of Sociology 24(1):265-290.

Travers, Jeffrey, and Stanley Milgram

1969 An Experimental Study of the Small World Problem. Sociometry 32(4):425-443.

Watts, Duncan J., and Steven H. Strogatz

1998 Collective Dynamics of `Small-World' Networks. Nature 393(6684):440-442.

Xiang, Rongjing, Jennifer Neville, and Monica Rogati

2010 Modeling Relationship Strength in Online Social Networks. Proceedings of the 19th International Conference on World Wide Web, Raleigh, North Carolina, USA, 2010, pp. 981-990.

Online - Offline - เก่าในร่างใหม่ หรือเราไม่เคยไปถึงไหนกันเลย

ทัศนัย เศรษฐเสรี

ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และเครื่องจักร รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับโลกที่ต้องการสำรวจ สามารถศึกษาย้อนกลับไปได้ในอดีต ตั้งแต่การสร้างผิวบิดเบือนของวัตถุหลอกตาผิวมันวาว หรือที่เรียกว่ากระจกพ่อมด (Sorcerer's Mirror) เครื่องจักรและการทดลองของเฮรอน อเล็กซานเดรีย (Heron Alexandria) ในยุควิทยาศาสตร์สมัยเฮเลนนิสต์ (Hellenistic Science) กล่องแห่งความฉงน (Wonder Box) กล้องโทรทัศน์และกล้องจุลทรรศน์ กลไกการมองเห็นภาพมุมกว้าง (pano-rama) รวมถึงการสร้างภาพแบบอันตรภาพ (diorama)[1] การศึกษาตัวอย่างเทคโนโลยีในอดีตเหล่านี้ทำให้เราเข้าใจในสิ่งที่เกิดขึ้นกับหน้าจอคอมพิวเตอร์ การทำงานของวินโดว์ (window) และเมนูบาร์ต่างๆ ที่มิติพื้นที่และเวลาเหลื่อมซ้อนกัน รวมไปถึงเข้าใจกลไกของการออกไปสู่ความจริงอีกรูปแบบหนึ่ง (another reality) ในวัฒนธรรมการคลิกลิงก์ไปเรื่อยๆ ของโลกปัจจุบัน

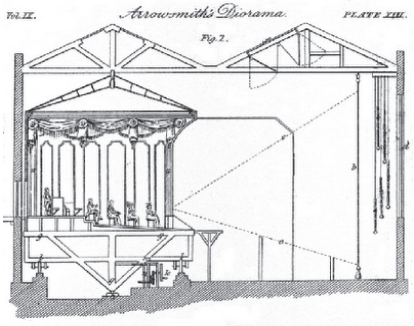

ภาพที่ 1: ผังโรงมหรสพอันตรภาพ John Arrowsmith's Diorama, 1823

[1] diorama เป็นมโหรสพที่ได้รับความนิยมในศตวรรษที่ 19 เหตุเพราะเทคนิคในการสร้างภาพและการเคลื่อนไหวในการแสดงที่เป็นสามมิติ ซึ่งในภายหลังกลายเป็นเทคนิคในการจัดแสดงภาพตัวแทนที่จำลองจากธรรมชาติในพิพิธภัณฑ์ธรรมชาติวิทยา คำว่า "อันตรภาพ" คือคำที่บัณฑิต จันทร์โรจน์กิจ แปลไว้ใน Siamese Diorama ซึ่งเป็นวิทยานิพนธ์ของเขาที่มหาวิทยาลัยฮาวาย

ภาพที่ 2: กระจกพ่อมด
(Sorcerer's Mirror)

หากลองดูตัวอย่างเอกสารเก่าๆ ในโลกตะวันตกซึ่งส่วนมากเป็นคัมภีร์ทางศาสนาจะเห็นว่ามีท่าทีของการสร้างการเชื่อมโลกอักขระ (text) และภาพ (image) เข้าด้วยกันโดยการเปิดซ้อนกันของวินโดว์ นั่นหมายถึงการทำให้มิติของเวลาและพื้นที่ถูกแบ่งออกเป็นส่วนๆ ในคัมภีร์เล่มหนึ่งๆ มักจะมีภาพประกอบทั้งที่เป็นหน้าแทรก หรือไม่ก็วางไว้ที่ขอบด้านข้างหรือด้านล่างของตัวบท ทั้งเพื่อขยายเนื้อหาในตัวบท หรือบางครั้งก็ใส่รหัสเชิงสัญลักษณ์ที่วิจารณ์หรือเยาะเย้ยถากถางตัวบทด้วยซ้ำไป การทำงานของภาพและตัวบทในกรณีดังกล่าวมิได้ลงรอยเป็นหนึ่งเดียวกันทั้งหมด ถึงแม้ในคัมภีร์บางเล่ม ภาพจะถูกจัดการให้สนับสนุนเนื้อหาของตัวบทก็ตาม เหตุเพราะเมื่อเราเริ่มอ่านตัวบทซึ่งต้องการไวยกรณ์ชุดหนึ่งในการทำความเข้าใจเนื้อหาแบบเรียงลำดับ ในขณะที่ภาพที่สอดแทรกอยู่ในวินโดว์ในกรอบ หรือเป็นลวดลายประดับตกแต่ง กลับทำงานอีกอย่างหนึ่งโดยแตกต่างจากตัวบท ทำให้สำนึกในการอ่านเกิดการกระโดดข้ามไปมาระหว่างบรรทัดของตัวบท และบางครั้งก็ถูกขัดจังหวะรบกวนด้วยภาพในกรอบต่างๆ ดังนั้น มิติของเวลาและพื้นที่ที่เกิดขึ้นจึงเป็นการเหลื่อมซ้อนทับกันเป็นหลุม เป็นบ่อ เป็นกล่อง เป็นหน้าต่างน้อยใหญ่และเคลื่อนย้ายไปมาเป็นพลวัต[2]

[2] สำนึกต่อเรื่องเวลาและพื้นที่แบบเดียวกันเกิดขึ้นในเทคนิคคอลลาจ (collage) และมอนทาจ (montage) คือการทำให้เวลาและพื้นที่เกิดความระส่ำระสายปั่นป่วนโดยกลุ่มเคลื่อนไหวดาดา (Da Da) รวมถึงการฉีกกางออกของเวลาและพื้นที่ในผลงานของพวกคิวบิสม์ (Cubism) ซึ่งสะท้อนถึงความกังวลใจ และคำถามต่อความเข้าใจเรื่องเวลาและพื้นที่แบบเรียงลำดับภายใต้มโนทัศน์ความสมัยใหม่ (Modern) สิ่งที่เกิดขึ้นทำให้เอกสิทธิ์ของศิลปินผู้เคยเป็นศูนย์กลางของผลงานในกรอบเวลาและพื้นที่ที่ถูกสมมติขึ้นตามขนบและหลักองค์ประกอบศิลปะ (composition rule) ของลัทธิศิลปะสมัยใหม่ ถูกย้ายออกและถูกแทนที่ด้วยการตีความและการร่วมสร้างความหมายโดยผู้ดู

ภาพที่ 3: เอกสารเก่าสมัยยุคกลางของยุโรป

ในสมัยเรอเนสซองส์ (Renaissance) สถาปัตยกรรมของโบสถ์วิหารทำหน้าที่เสมือนเป็นพื้นที่ของการจัดเก็บ (storage space) ประมวลความรู้ และมีอิทธิพลอย่างมากให้เกิดการข้ามประสบการณ์สามัญเพื่อเข้าถึงอาณาจักรสวรรค์ของพระผู้เป็นเจ้า ภาพเขียนบนผนังและเพดานโบสถ์มิได้เพียงทำหน้าที่นำเสนอความจริงที่เราคุ้นเคยเท่านั้น แต่ยังเสนอความแตกต่างในการนำเสนอภาพแทนของความจริงชุดอื่นๆ ไล่เลียงมาถึงสมัยนีโอคลาสสิก (Neo-classic) การนำเสนอภาพแทนผ่านการประดับประดาโบสถ์วิหารเต็มไปด้วยสัญลักษณ์ที่รุ่มรวยละลานตามากยิ่งขึ้น เพื่อยกระดับประสบการณ์ในการออกไปสู่พื้นที่ข้างนอกอื่นๆ (outer space)[3] ซึ่งแนวคิดนี้มีอิทธิพลกับปัญญาชนยุคถัดมาในช่วงโรแมนติก (Romanticism) ในการออกเผชิญสำรวจโลกที่ตัวเองไม่รู้จัก และนำมาซึ่งประสบการณ์แห่งการระเหิด (sublime) ทั้งในปรัชญาและศิลปะด้วย

ภาพที่ 4: สวนลอยบาบิโลน (Hanging Gardens of Babylon) ด้านหลังเป็นฉากหอคอยบาเบล (Tower of Babel)

[3] เป็นที่น่าสังเกตว่า ตั้งแต่ปลายสมัยเรอเนสซองส์จนถึงช่วงแรกของลัทธิโรแมนติกเกิดประดิษฐ์นวัตกรรมสำหรับการเดินทางไกลมากมาย และเข้มข้นขึ้นตามลำดับเมื่อมีลัทธิล่าอาณานิคม

พอมาถึงช่วงปลายศตวรรษที่ 19 สำนึกต่อเรื่องการทับซ้อนและการไขว้สลับกันของมโนทัศน์เรื่องเวลาและพื้นที่มีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้น เช่น การเกิดขึ้นของแนวคิดพิพิธภัณฑ์ซึ่งเป็นพื้นที่เก็บรวบรวมวัตถุจากหลากที่ต่างเวลา แนวคิดเรื่องสวนพฤกษศาสตร์ (botanical garden) ซึ่งรวบรวมพรรณไม้ต่างชนิดและต่างสิ่งแวดล้อมมาไว้ในพื้นที่ที่ควบคุมสภาพอากาศแบบเดียวกัน การจัดทำสารานุกรมความรู้ (encyclopedia) การศึกษาเรื่องราวเหตุการณ์ในอดีตตามแนวคิดประวัติศาสตร์สมัยใหม่ และการศึกษาทางวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ (natural science) ต่างเกิดขึ้นในเวลาไล่เลี่ยกัน หรือแม้แต่สิ่งที่เกิดขึ้นในงานแสดงนิทรรศการนานาชาติชิคาโก (Chicago World's Fair) ในปี ค.ศ. 1893 ซึ่งเป็นนิทรรศการที่สถาปัตยกรรมและการแสดงจากพื้นที่ห่างไกลถูกรวบรวมจัดแสดงไว้ในอาณาบริเวณเดียวกัน[4] ทั้งพื้นที่พิพิธภัณฑ์ สวนพฤกษศาสตร์ สารานุกรมความรู้ การเรียงลำดับจัดหมวดหมู่ทางประวัติศาสตร์ ห้องเก็บรวบรวมตัวอย่างธรรมชาติ (cabinet of curiosity) สำหรับการศึกษาวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ หรือแม้แต่งานแสดงนิทรรศการนานาชาติ ก็ล้วนเป็นประเด็นของการศึกษาเพื่อสร้างความเข้าใจที่กว้างขวางยิ่งขึ้นต่อการศึกษาโลกออนไลน์ในเวลาปัจจุบัน และทำให้เราเห็นการเหลื่อมซ้อนกันของมิติเวลาและพื้นที่ ทั้งที่เกิดขึ้นในโลกของปรากฏการณ์เชิงประจักษ์และโลกของความจริงเสมือน (virtual reality) ได้

ภาพที่ 5: ห้องเก็บรวบรวมตัวอย่างธรรมชาติในศตวรรษที่ 17

[4] ซึ่งเป็นต้นแบบของเมืองลาสเวกัสในเวลาปัจจุบัน (ดูเพิ่มเติมใน Baudrillard 1988) และในงานแสดงนิทรรศการนานาชาติชิคาโก เอ็ดเวิร์ด มายบริดจ์ (Eadweard Muybridge) และทอมัส เอดิสัน (Thomas Edison) ได้โชว์ภาพยนตร์ของตนเองในงานนี้ รวมถึงการสร้างชิงช้าสวรรค์ที่ใหญ่ที่สุดในโลกสำหรับงานนี้ด้วย

ในช่วงต้นทศวรรษที่ 1970 ภาพยนตร์เรื่อง Star Trek ซึ่งฉายในทีวีช่วงนั้น ทำให้เราเห็นจินตนาการที่ชีวิตกับการทำงานของคอมพิวเตอร์มีความแนบชิดกันมากยิ่งขึ้น ต่อมาไม่นานนวนิยายวิทยาศาสตร์ของวิลเลียม กิบสัน (William Gibson) เรื่อง Neuromancer[5] ทำให้เกิดคำที่คุ้นหูในเวลาปัจจุบัน เช่น เมทริกซ์ (matrix) ไซเบอร์สเปซ (cyberspace) หรือ ไซเบอร์พังก์ (cyberpunk) นวนิยายเรื่องนี้ยังให้แรงบันดาลใจกับภาพยนตร์ เช่น Westworld, Blade Runner, The Matrix และ I, Robot ซึ่งต่างเป็นภาพยนตร์ที่เต็มไปด้วยความกังวลใจต่อภาวะที่มนุษย์ถูกลดสถานะลง เป็นเพียงมนุษย์สังเคราะห์หรือหุ่นยนต์ภายใต้การควบคุมของเครื่องจักรคอมพิวเตอร์ ซึ่งเป็นประเด็นที่ดอนนา ฮาราเวย์ (Donna Haraway) เขียนถากถางไว้ในบทความ A Cyborg Manifesto: Science, Technology, and Socialist-Feminism in the Late Twentieth Century (1991) ถึงมายาคติความเป็นเพศชายในวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์

ภาพที่ 6: Joseph Cornell, Untitled (Cockatoo and Corks), c. 1948[6]

[5] พิมพ์ในปี ค.ศ. 1984 ห้าปีก่อนการพัฒนาโลกเวิลด์ไวด์เว็บ (World Wide Web) อย่างจริงจัง

[6] บาร์บารา มาเรีย สตาฟฟอร์ด (Barbara Maria Stafford) ใช้ตัวอย่างผลงานแบบเซอร์เรียลลิสม์ (Surrealism) ของโจเซฟ คอร์เนลล์ (Joseph Cornell) เพื่อแสดงถึงการปะติดปะต่อเรื่องราวของสัญลักษณ์ที่สะสมรวบรวมจากวัตถุสามัญที่พบในชีวิตประจำวัน ซึ่งสะท้อนถึงการเชื่อมต่อกันของโลกที่ถูกย่อส่วนลง (miniature world) และการออกค้นหาสำรวจโลกแห่งความพิศวงในอาณาบริเวณที่หาจุดจบไม่ได้ เรื่องราวที่เกิดขึ้นในกล่องของคอร์เนลล์มีความสัมพันธ์กับกล่องแห่งความฉงนในยุคโบราณ และไม่อาจทำความเข้าใจได้ ด้วยกรอบการปะติดปะต่อโครงเรื่องปกติ (narrative structure)

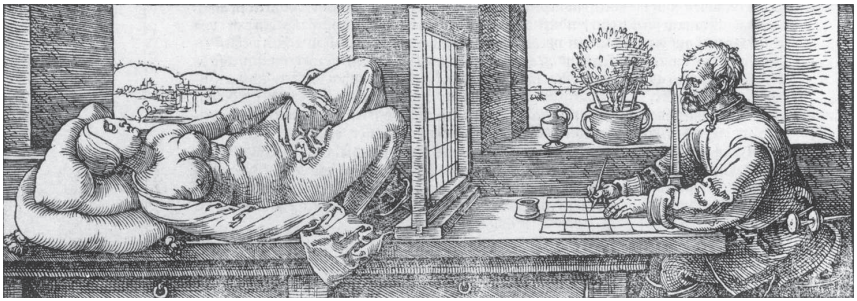

ภาพที่ 7: วินโดว์ของเลออน บัตติสตา อัลแบร์ติ

กระบวนการทำให้เกิดภาพ (visualisation) ในหลายรูปแบบหรือในวลีใดๆ ก็ตาม ทั้งที่เกิดขึ้นในแวดวงการวิจัย การสื่อสาร หรือในรูปแบบอันหลากหลายของความรู้ กลายเป็นประเด็นที่ต้องการกรอบการศึกษาที่กว้างขึ้นและผสมผสานมากยิ่งขึ้น ไล่เลียงจากสิ่งที่เกิดขึ้นในอดีตจนถึงการสร้างนวัตกรรมหรือเครื่องมือในปัจจุบัน ทั้งการออกแบบยูสเซอร์อินเทอร์เฟซ (user interface) หน้าจอคอมพิวเตอร์หรือบนมือถือ ภาพคือประเด็นหลักทั้งในวงการวิทยาศาสตร์ วิศวกรรมศาสตร์ การแพทย์ ศึกษาศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ พัฒนาการอย่างต่อเนื่องของการนำเสนอภาพแทนจากเทคนิคการเขียนทัศนียภาพแบบจุดเดียว (single-point perspective) ในสมัยเรอเนสซองส์ จนถึงพัฒนาการของภาพยนตร์บนแผ่นฟิล์ม และภาพยนตร์ในระบบดิจิทัล หรือจากความเข้าใจในเรื่องการสร้างกรอบหน้าต่างหรือวินโดว์ในผลงานจิตรกรรมของเลออน บัตติสตา อัลแบร์ติ (Leon Battista Alberti) จนถึงพัฒนาการของไมโครซอฟท์วินโดวส์ (Microsoft Windows) ในที่สุด ต่างสะท้อนถึงอัตราที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วพร้อมกับการผลิตนวัตกรรมทางวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีที่มีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้นทุกวัน

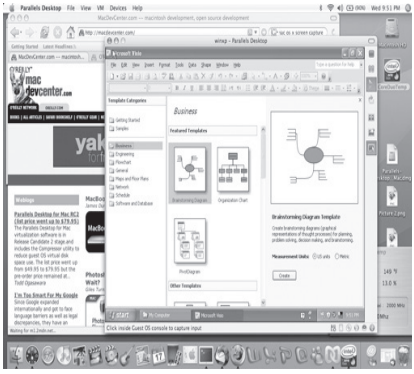

ภาพที่ 8: หน้าจอวินโดวส์ในปัจจุบัน

ภาพที่ 9: ภูมิทัศน์เมืองที่ถูกสร้างขึ้นใหม่เพื่อใช้จัดแสดงนิทรรศการ
และแฟร์ริสวีล (Farris Wheel) ในงานนิทรรศการนานาชาติชิคาโก ปี ค.ศ. 1893

ในยุคแห่งสังคมสารสนเทศ ข้อมูลคือปัจจัยหลักของระเบียบโลกใหม่ ทั้งกระบวนการผลิตข้อมูล การส่งข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูล ล้วนส่งอิทธิพลต่อโครงสร้างของชีวิต ทำให้โครงสร้างทางสังคมเดิมถูกปรับเปลี่ยนเป็นโครงสร้างของสถาปัตยกรรมข้อมูล ด้วยการอำนวยการของเทคโนโลยีสารสนเทศ ซึ่งเต็มไปด้วยความซับซ้อน สับสน ความกระวนกระวายใจ และความขัดแย้ง ปรากฏการณ์ที่นักคิดหลังสมัยใหม่กำลังเผชิญหน้าอยู่ เช่น ความไร้ระเบียบ ความไร้เหตุผล ภาวะที่ทุกอย่างถูกทำให้แตกออกเป็นเสี้ยวเศษ ขนาดของอภิมหาข้อมูล รวมถึงความโกลาหลของมโนทัศน์เรื่องพื้นที่และเวลาในที่ที่ทุกอย่างยุบรวมกัน เกิดและดับอย่างรวดเร็ว ล้วนคือประสบการณ์ร่วมสมัยที่ทุกคนต้องพบเจอในระดับต่างๆ ในชีวิตประจำวัน

สิ่งที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้น อาจพอทำให้เห็นประเด็นในการศึกษาสังคมไซเบอร์ได้พอสังเขป อย่างไรก็ตาม ยังมีข้อถกเถียงอีกมากต่อการนิยามกรอบการศึกษาสังคมไซเบอร์ดังกล่าวนี้ เช่น บ้างก็ให้นิยามไซเบอร์สเปซในฐานะเวที (arena) ที่ผู้คนมาสร้างสรรค์กิจกรรมและความเคลื่อนไหวทางสังคมตามที่ตนสนใจ และทำให้เกิดไซเบอร์แอกทิวิสม์ (cyberactivism) ไซเบอร์คาเฟ (cybercafé) ไซเบอร์อาร์ต (cyberart) ฯลฯ ในขณะที่นักวิชาการบางกลุ่มก็ขีดกรอบการศึกษาสังคมไซเบอร์ในฐานะพื้นที่การศึกษาใหม่ที่ต้องการการเชื่อมโยงข้ามศาสตร์มากยิ่งขึ้นในระดับญาณวิทยา บางกลุ่มก็จำกัดกรอบการศึกษาเพียงการวิเคราะห์วัฒนธรรมการสื่อสาร เทคโนโลยีสารสนเทศใหม่ ปัญหาและอิทธิพลของข้อมูล การเซ็นเซอร์ และผลกระทบทางสังคมในโลกออฟไลน์

อย่างไรก็ตาม ประเด็นเรื่องวัฒนธรรมไซเบอร์มีความสำคัญอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ในการศึกษาทางสังคม เพราะวัฒนธรรมไซเบอร์คือรูปแบบวัฒนธรรมร่วมสมัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของความสัมพันธ์ทางสังคม อัตลักษณ์บุคคลและชุมชน ตลอดจนมีผลกระทบต่อบรรยากาศของชีวิตและรสนิยมในทุกๆ ระดับ ความสัมพันธ์ระหว่างโลกไซเบอร์หรือโลกออนไลน์กับโลกที่เรามีลมหายใจอยู่ด้วยจริงๆ หรือโลกออฟไลน์ จะเชื่อมโยงกันหรือเป็นคนละเรื่องกันนั้นเป็นประเด็น

ที่ความหมายในปฏิสัมพันธ์ของชีวิต เครื่องจักร และระเบียบทางสังคม (ทั้งออนไลน์และออฟไลน์) ในพื้นที่เฉพาะของวัฒนธรรมหนึ่งๆ เป็นตัวกำหนด (เมืองไทย แขก จีน ฝรั่ง) ซึ่งเป็นหน้าที่ของนักวิชาการและนักวิจัยที่จะต้องวางการศึกษาไว้ในบริบทของประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่ประเด็นของตนเชื่อมโยงสัมพันธ์อยู่ คงจะมานั่งเถียงกันถึงกรอบทฤษฎีลอยๆ และหาความเป็นสากลในกรอบการศึกษาไม่ได้ ถึงตรงนี้ การศึกษาวัฒนธรรมไซเบอร์ก็คือ การศึกษาทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับประเด็นการประกอบสร้างอัตลักษณ์ การนำเสนอภาพแทน เพศสภาวะ ชาติพันธุ์วรรณนา และกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมใหม่

อย่างไรก็ตาม วัฒนธรรมไซเบอร์เกิดขึ้นจากประดิษฐกรรมทางเทคโนโลยีในความหมายกว้างดังที่กล่าวไว้ในตอนต้นของบทความ ไล่เลี่ยงมาจนถึงยุควิทยาศาสตร์ดิจิทัล ดังนั้น การศึกษาทางด้านนี้คงจะละเลยความสำคัญของการศึกษาด้านวิทยาศาสตร์ วิศวกรรมเทคโนโลยี หรือสื่อใหม่ (new media form) ไม่ได้ ทั้งนี้วัฒนธรรมไซเบอร์คือรูปการณ์ของวัฒนธรรมใหม่ที่มีภาพเป็นตัวละครหลัก ดังนั้น กรอบการศึกษาทางด้านภาพและความจริงเสมือนของภาพ ทั้งในเรื่องประวัติศาสตร์ศิลป์ วัฒนธรรมทางสายตา ภาพยนตร์ การออกแบบ ฯลฯ จึงมีความสำคัญคู่ขนานกันไป

ปัญหาของการศึกษาวัฒนธรรมไซเบอร์ ไม่ใช่เพียงความซับซ้อนในเนื้อหาประเด็น หรือวิธีการศึกษาเท่านั้น แต่ยังขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมวิชาการซึ่งมีความแตกต่างกันในแต่ละสังคม ในสังคมไทย การถือความเป็นองค์อนันต์ของบัญญัติสมมติในศาสตร์เฉพาะ ยังคงเป็นอุปสรรคสำคัญที่จะทำให้การตัดผ่านกรอบการศึกษาที่แข็งกระด้างเป็นไปได้ยาก

บรรณานุกรม

Baudrillard, Jean

1988 America. C. Turner, transl. London: Verso.

Gibson, William

1984 Neuromancer. New York: ACE.

Haraway, Donna

1991 A Cyborg Manifesto: Science,Technology, and Socialist-Feminism in the Late Twentieth Century. In Simians, Cyborgs and Women: The Reinvention of Nature. Pp. 149-181. New York: Routledge.

!!! ความน่าตระหนักและไม่น่าตื่นตระหนก (ขนาดนั้น) ของออนไลน์ศึกษา

อาจินต์ ทองอยู่คง

เมื่อเทคโนโลยีอินเทอร์เน็ตเริ่มแพร่หลายไปใน “วงกว้าง” ไม่ว่าเราจะมองมันอย่างเต็มไปด้วยความคาดหวังหรือความหวาดระแวง ก็ล้วนแต่ก่อให้เกิดคำถามขึ้นมาว่า อินเทอร์เน็ตจะเปลี่ยนโลกอย่างไร มนุษย์จะสัมพันธ์กับอินเทอร์เน็ตในฐานะที่มันเป็นเทคโนโลยีแบบใด ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์จะเปลี่ยนไปหรือไม่ อย่างไร เวลาทางสังคมจะเปลี่ยนไปแบบไหน ฯลฯ ไม่เพียงเท่านั้น มันยังนำไปสู่ปัญหาทางวิธีวิทยาในการศึกษาสังคมออนไลน์ที่สำคัญก็คือ เราจะศึกษามันอย่างไรด้วยวิธีวิทยาแบบไหน เนื่องจากวิธีวิทยานั้นไม่ได้เป็นกลางหรือปราศจากซึ่งระบบคุณค่า วิธีวิทยาซึ่งเป็นทางเข้าไปสู่ความรู้ โดยตัวมันเองก็มีด้านที่ส่งผลต่อการจัดรูปร่างของความรู้ที่จะออกมาด้วยเช่นกัน

บทความนี้เขียนขึ้นมาจากข้อมูล “ระหว่างทาง” ในการเก็บข้อมูลภาคสนามสำหรับวิทยานิพนธ์ของผู้เขียนที่ศึกษาวัฒนธรรมแฟนบอลสโมสรไทย อันที่จริงแล้วจุดสนใจในภาพกว้างของวิทยานิพนธ์นั้นไม่ได้มุ่งไปที่โลกออนไลน์เป็นหลัก แต่จากปรากฏการณ์ที่พบ ทำให้ผมไม่สามารถปฏิเสธการกล่าวถึงอินเทอร์เน็ตในฐานะปัจจัยสำคัญอันหนึ่งได้ ผมจึงพยายามที่จะศึกษาโดยเชื่อมโยงปฏิบัติการของแฟนบอลที่มีทั้งในโลกออฟไลน์และออนไลน์เข้าด้วยกัน จากการเข้าไปเกี่ยวพันกับทั้งโลกออนไลน์และออฟไลน์ทำให้ผมพบว่า ในการศึกษาที่มีประเด็นเรื่องโลกออนไลน์มาเกี่ยวข้องนั้น ผู้ศึกษาไม่สามารถเชื่อมต่อแล้วเข้าไปศึกษามันอย่างที่อๆ ได้ แต่ยังมีเรื่องที่ต้องขบคิดเกี่ยวกับวิธีการศึกษาในหลายแง่มุม เดิมทีผมรู้สึกตื่นตระหนกและกังวลถึงวิธีการศึกษาในบางแบบ โดยเฉพาะกับภาวะเสมือนของโลกออนไลน์หรือความจริง-ไม่จริงของมัน แต่เมื่อเข้าไปศึกษาอย่างจริงจังแล้วกลับพบว่าความตื่นตระหนกในตอนแรก ท้ายที่สุดกลับไม่น่ากังวลใจ ขณะที่สิ่งที่ผมไม่เคยตระหนักถึงมาก่อน กลับกลายเป็นความกังวลที่น่าหนักใจในตอนท้าย

ความไม่น่าตื่นตระหนก (ขนาดนั้น) ต่อโลกหลายอัตลักษณ์ - โลกเสมือน

เมื่อแรกนั้นผมเริ่มต้นด้วยความกังวลต่อภาวะ “เสมือน” ของสังคมออนไลน์ ผมไม่มั่นใจต่อความเที่ยงแท้แน่นอนของข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ที่ทั้งจับต้องไม่ได้ ท้นทะลัก และไม่เคยหยุดนิ่ง จนดูราวกับว่าโลกออนไลน์จะหลุดลอยออกไปจาก “โลกจริง” แต่เมื่อได้โยกย้ายตัวเองอยู่ในสนามแห่งการศึกษาที่สลับไปมาระหว่างสนามออนไลน์และออฟไลน์แล้ว ผมกลับพบว่า สภาวะ “ความเป็นจริง” ของโลกทั้งสองนี้ แม้จะไม่เหมือนกันไปเสียทั้งหมด แต่ก็ไม่ต่างกันโดยสิ้นเชิงจนกระทั่งศึกษามันไม่ได้

สิ่งที่ดูน่าวิตกประการหนึ่งในการศึกษาสังคมออนไลน์ก็คือ ความสามารถของผู้ใช้งานที่จะปรากฏตัวบนโลกออนไลน์ได้ในหลายอัตลักษณ์ เช่น การแสดงความคิดเห็นในกระดานสนทนาที่ดูจะไม่สามารถระบุตัวตนและความจริงแท้ของผู้ใช้งานได้มากนักว่าใครเป็นใคร ดังกรณีที่คนคนเดียวใช้หลายๆ ชื่อผู้ใช้งาน (username) การใช้ชื่อผู้ใช้งานเดียวแต่มีผู้ใช้จริงหลายคน หลายๆ คนร่วมกันใช้หลายๆ ชื่อผู้ใช้งานสลับไปมา และโดยเฉพาะความไม่ไว้วางใจต่อตัวตนที่ปั้นแต่ง

อย่างไรก็ดี ผมเห็นว่าประเด็นนี้อาจไม่ใช่เรื่องน่ากังวลมากขนาดนั้น ดังที่มาริโอ เจ.แอล. กีมาไรช์ จูเนียร์ (Mário J.L. Guimarães Jr.) (2005) มองผ่านแนวคิดของเออร์วิง กอฟฟ์แมน (Erving Goffman) (1959) ที่ศึกษาโดยพิจารณาปฏิสัมพันธ์ของผู้คน (interactionist approach) หรือการศึกษาแบบเทียบกับละคร (dramaturgical approach) ที่มองว่า การแสดงตัวตนออกมาของมนุษย์นั้นล้วนเปรียบได้กับการแสดง ซึ่งมนุษย์เลือกที่จะแสดงบทบาทโดยแปรผันไปตามบริบทที่เขาอยู่ หมายความว่า ในทุกๆ สถานการณ์ มนุษย์ย่อมเลือกที่จะแสดงตัวตนแบบใดและเลือกที่จะไม่แสดงตัวตนแบบใดอยู่เสมอ (หรือถึงแม้เขาต้องการที่จะแสดงตัวตนทุกด้านออกมาพร้อมๆ กัน เขาก็ไม่สามารถทำแบบนั้นได้) การพยายามหาตัวตนที่เป็นหนึ่งเดียวของมนุษย์จึงเป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ ดังนั้น การศึกษาในทางสังคมศาสตร์จึงไม่จำเป็นที่จะต้องมองหาตัวตนเพียงหนึ่งเดียวของผู้คน แต่ควรจะมองถึงบทบาทที่แสดงออกมาในแต่ละสถานการณ์ แต่ละบริบทเสียมากกว่า จากการมองในลักษณะนี้ กีมาไรช์จึงเสนอว่า ไม่จำเป็นที่จะต้องพยายามหาตัวตน

บนโลกออนไลน์ว่าต้องเป็นตัวตนเดียวกันกับผู้ที่นั่งอยู่หน้าจอเสมอไป (ซึ่งกระทั่งตัวตนเดียวกันของผู้ที่นั่งอยู่หน้าจอเองก็ไม่แน่ว่าจะหาได้ด้วยซ้ำไป) แต่ให้พิจารณารูปแบบในการเลือกมีปฏิสัมพันธ์ของผู้ใช้งานที่มีต่อบริบทออนไลน์แต่ละบริบท เพราะมันก็ไม่ต่างอะไรกับการเลือกแสดง หรือเลือกที่จะไม่แสดงบทบาทอะไรบนโลกออฟไลน์เลย (Guimarães Jr. 2005, 152-153)

ในการเก็บข้อมูลภาคสนามครั้งหนึ่ง ผมได้พูดคุยกับหญิงวัยกลางคนที่นั่งอยู่ติดกันภายใต้บริบทของสนามแข่งขันฟุตบอล “ไทยลีก” สนามหนึ่ง บทสนทนาเริ่มแรกของเราเป็นไปตามลักษณะของคนดูฟุตบอลทั่วไปคือ แลกเปลี่ยนความเห็นเกี่ยวกับฟุตบอล เกี่ยวกับการแข่งขันในสนาม จนกระทั่งการแข่งขันเริ่มตื่นเต้นขึ้น ผู้ชมก็เริ่มมีอารมณ์ร่วมกับการแข่งขันมากขึ้น หากใครได้มีโอกาสเข้าชมการแข่งขันฟุตบอลหรือกีฬาต่างๆ บ้าง ก็จะพบว่าไม่ใช่เรื่องแปลกประหลาดอะไรที่ผู้ชมในสนามจะร้องตะโกนโวยวาย รวมไปถึงสาดส่งถ้อยคำ “หยาบคาย” ออกมาในสนาม หญิงกลางคนข้างๆ ผมคนนี้ก็เช่นกัน เธอลุกยืนและร่วมตะโกนโห่ร้อง รวมทั้งกล่าววาจาผรุสวาทออกไปไม่ต่างกับผู้ชมหลายๆ คน หลายครั้งที่เสียงของเธอดังแหลมขึ้นมา ผมหันไปยิ้มให้และเธอก็ส่งยิ้มกลับมา นี่เป็นบรรยากาศปกติธรรมดาที่ผมพบอยู่เสมอยามเก็บข้อมูลภาคสนาม

ถัดมาไม่นานการแข่งขันเริ่มคลายความตื่นเต้นลง เธอนั่งลงและเริ่มบทสนทนากับผมอีกครั้ง เราเริ่มพูดกันถึงการแข่งขันในสนามต่อ ในจังหวะที่ผู้รักษาประตูของสโมสรที่เธอติดตามอยู่ได้แสดงบทบาทอันน่าประทับใจและผู้ชมรอบสนามตีมือให้เขา เธอหันมาบอกผมอย่างรวดเร็วด้วยน้ำเสียงตื่นเต้นระคนภาคภูมิใจว่า “เมื่อก่อนคนนี้เป็นนักเรียนของป้าเอง!” ผมแสดงท่าทีสนใจและถามกลับไปว่า “ป้าเป็นครูเหรอครับ” แต่เธอดูชะงักไปหนึ่งจังหวะ ผมพยายามถามต่อถึงความสัมพันธ์ระหว่างเธอกับผู้รักษาประตูคนนั้น เธอดูอึกอักและลำบากใจที่จะตอบ ผมเห็นดังนั้นจึงไม่ซักไซ้ต่อ แต่ก็พอได้ความว่า เธอทำอาชีพครูอยู่ที่โรงเรียนซึ่งผู้รักษาประตูคนนั้นเคยเรียน ผมสังเกตว่า หลังจากนั้นแม้เราจะพูดคุยกันอีกหลายครั้ง แต่ผมก็ไม่เห็นเธอตะโกนโห่ร้องหรือปล่อยให้คำ “หยาบคาย” หลุดออกมาอีกเลย เธอนั่งดูการแข่งขันอย่างนิ่งๆ (แม้จะมีอาการกระตุกลุ้นตามจังหวะอยู่บ้าง แต่ก็ไม่เหมือนเธอคนเดิมที่ผมเห็นในตอนแรกแน่ๆ) เมื่อจบการแข่งขันเราก็ร่ำลาและแยกกันไป

เรื่องราวของครูที่ยกมานี้ ผมมองว่าในตอนแรกนั้นเธอแสดงออกภายใต้อัตลักษณ์ของผู้ชมฟุตบอลคนหนึ่ง ที่ไม่แปลกอะไรที่จะแสดงพฤติกรรม เช่นการโห่ร้องและตะโกนคำหยาบคายออกมา แต่เมื่อเธอ “เผลอ” เผยตัวตนอีกอันหนึ่งที่เป็นอัตลักษณ์ของครูออกมาให้ผมรู้แล้ว อัตลักษณ์ของความเป็นครูนั้นทำให้เธอเลือกที่จะไม่แสดงพฤติกรรมอย่างก่อนหน้าออกมา อาจเพราะเธอมองว่า คนที่เป็นครูนั้นไม่ควรจะแสดงออกซึ่งพฤติกรรมเช่นนั้น[1] นั่นหมายความว่า เธอเลือกที่จะแสดงอะไรบางอย่างออกมาภายใต้อัตลักษณ์หนึ่ง แต่ภายใต้อีกอัตลักษณ์หนึ่งแล้วเธอก็เลือกที่จะไม่แสดงอะไรบางอย่างนั้นออกมา (และอาจเลือกที่จะแสดงอะไรอย่างอื่นออกมา) เช่นเดียวกับที่เอ็ดมันด์ ลีช (Edmund Leach) (1954) ศึกษาถึงการแสดงออกซึ่งอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชาวคะฉิ่น และพบว่า การนิยามอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของพวกเขาเป็นสิ่งที่เปลี่ยนไปเรื่อยๆ ตามบริบทและสถานการณ์ที่เผชิญ

ที่กล่าวมานี้ ผมไม่ได้จะเสนอว่า การแสดงออกซึ่งอัตลักษณ์บนโลกออนไลน์นั้น “จริง” แบบเดียวกันกับโลกออฟไลน์ แต่ผมต้องการเสนอว่า มันเป็นไปในทางกลับกันต่างหาก กล่าวคือ กระทั่งในโลกออฟไลน์ เราก็ไม่สามารถที่จะหาอัตลักษณ์อันใดอันหนึ่งที่ “จริง” ของมนุษย์ได้ ซึ่งไม่ต่างอะไรกับการแสดงออกบนโลกออนไลน์เลย เพราะมนุษย์ไม่ได้มีอัตลักษณ์เดียวเสมอไป และเขาเลือกที่จะแสดงออกซึ่งอัตลักษณ์แบบใดแบบหนึ่งอย่างแปรผันไปตามบริบทอยู่แล้ว ดังนั้น ความกังวลที่ว่า สังคมออนไลน์เป็นโลกหลายอัตลักษณ์ที่เราไม่สามารถศึกษามันได้ จึงเป็นเรื่องที่ไม่น่าจะต้องตื่นตระหนกเสียขนาดนั้น

ในเมื่อการแสดงอัตลักษณ์ของผู้คนในโลกออนไลน์และออฟไลน์มีสถานภาพของความจริงที่ไม่ต่างกันแล้ว ความเข้าใจต่อโลกออนไลน์ในฐานะที่เป็น “โลกเสมือน” จึงควรถูกตั้งคำถาม การกล่าวอ้างว่า โลกออนไลน์มีสภาพเป็นความจริงเสมือน เพราะใครจะแสดงออกแบบไหนก็ได้บนโลกออนไลน์ จึงทำให้มันเป็นโลกเสมือนที่หลุดลอยออกไปจากโลกจริง จะยังทำได้อยู่หรือ ในเมื่อโลกใดๆ ผู้คนต่างก็เลือกที่จะแสดง ยิ่งไปกว่านั้น ไม่ใช่ว่าใครจะแสดงอะไรก็ได้บนโลกออนไลน์ เพราะถึงที่สุดแล้ว เขาก็แสดงอยู่ภายใต้ความรู้และข้อมูลที่ตัวเขามี ซึ่งมันก็ถูกกำกับอยู่ภายใต้สถานภาพของเขาบนโลกออฟไลน์ การสร้างคู่ตรงกันข้ามของโลกออฟไลน์-ออนไลน์ด้วยการเป็นโลกจริง-โลกเสมือน จึงดูจะเป็นการตื่นตระหนกที่เกินจริงไป

[1] จริงๆ แล้ว ผมก็ไม่ได้คิดว่ามันน่าถือสาอะไรนัก กลับกันเสียอีก ผมต่างหากที่รู้สึกผิดที่ทำให้เธอเสียอรรถรสบางอย่างในการดูฟุตบอลไป

ความน่าตระหนักของโลกที่หลายคนหายไป

ผมศึกษาแฟนบอลสโมสรไทยโดยมองว่า วัฒนธรรมแฟนที่เกิดขึ้นส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของลักษณะโครงสร้างทางความคิดที่สังคมไทยมีต่อการติดตามชมกีฬา อันเป็นผลมาจากปฏิบัติการของกลุ่มคนที่เรียกว่า “แฟน” ซึ่งฉกฉวยเอาความหมายในการติดตามชมฟุตบอลออกจากความหมายเดิม พวกเขาไม่ได้เป็นเพียง “ผู้บริโภค” แต่แฟนมีบทบาทในการเป็น “ผู้ผลิต” วัฒนธรรมการติดตามชมกีฬาแบบใหม่ๆ ขึ้นมา

สิ่งสำคัญสำหรับความเป็นแฟนอยู่ที่ความสนใจในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งแฟนจะให้ความสนใจกับสิ่งนั้นเป็นพิเศษ การศึกษาแฟนมีการให้ความสำคัญกับแง่มุมต่างๆ หลายแง่มุม เช่น ให้ความสำคัญกับการมีอารมณ์ร่วมในการติดตาม ให้ความสำคัญกับการตีความและสร้างความหมายใหม่ของแฟนที่มีต่อสิ่งที่เขาเป็นแฟนนั้น หรือนิยามที่ใช้กันแพร่หลายเช่น การพิจารณาการเลือกใช้อัตลักษณ์แฟนในการแสดงออกซึ่งตัวตน แม้ลักษณะการศึกษาแฟนแต่ละแบบจะต่างกันไป แต่ความเข้าใจหนึ่งที่มีร่วมกันก็คือ แฟนจะให้ความสนใจกับสิ่งที่เขาชื่นชอบเป็นพิเศษ ซึ่งทำให้พวกเขาสนใจใน “ข้อมูล-ความรู้” เกี่ยวกับสิ่งที่เขาชื่นชอบนั้น ในขณะเดียวกัน เมื่อความสนใจในการศึกษากลุ่มแฟนต่างๆ ในช่วงแรกมาจากนักวิชาการในสาขาวัฒนธรรมศึกษา (cultural studies) และสื่อศึกษา (media studies) ความสนใจศึกษาแฟนจำนวนมากจึงมุ่งไปที่การใช้สื่อในการสร้างวัฒนธรรมแฟนขึ้นมา และงานจำนวนมากก็พบว่า กลุ่มแฟนเป็นกลุ่มผู้บริโภคที่ใช้สื่อเป็นอย่างมาก

การติดต่อสื่อสารระหว่างแฟนเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างวัฒนธรรมแฟนขึ้นมา กลุ่มผู้ให้ความสนใจวัฒนธรรมมวลชน (mass culture) ในยุคก่อนอินเทอร์-เน็ต สามารถรวมตัวกันเป็นแฟนได้ผ่านเมลลิงลิสต์ (mailing list) และแฟนซีน (fanzine) ซึ่งมีลักษณะเป็นการสื่อสารสองทางในการสร้างความเป็นชุมชนแฟนร่วมกัน เฮนรี เจนกินส์ (Henry Jenkins) (2006) กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะการใช้สื่อเพื่อสร้างชุมชนแฟนในยุคก่อนอินเทอร์เน็ตกับการไหลเวียนและโต้ตอบได้ของข้อมูลในอินเทอร์เน็ตไว้ว่า โดยพื้นฐานแล้ว การใช้สื่อของแฟนเช่น เมลลิงลิสต์หรือแฟนซีนนั้น มีลักษณะเดียวกับอินเทอร์เน็ตที่มีการไหลเวียนของข้อมูลไปมาระหว่างผู้ใช้งาน และเป็นพื้นที่ในการเก็บรวบรวม “ข้อมูล-ความรู้” ที่ผู้ใช้งานมีร่วมกัน หรือที่เขาเรียกว่า “ปัญญารวมหมู่” (collective intelligence) และจะนำไปสู่วัฒนธรรมของการมีส่วนร่วม (participatory culture) ที่ผู้คนได้มาแลกเปลี่ยน

และสร้างความรู้ชุดใดชุดหนึ่งร่วมกัน อันเป็นลักษณะหนึ่งของวัฒนธรรมแฟน ซึ่งมันก็เป็นลักษณะอย่างหนึ่งของสังคมออนไลน์ด้วย[2] ด้วยลักษณะร่วมที่สำคัญนี้ อินเทอร์เน็ตจึงสอดรับเข้าเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมแฟนได้เป็นอย่างดี

ในช่วงสองปีหลัง พร้อมๆ กับที่ฟุตบอลสโมสรอาชีพของประเทศไทย หรือ “ไทยลีก” ได้รับความนิยมมากขึ้น เว็บไซต์และโดยเฉพาะกระดานสนทนาที่เกี่ยวข้องกับไทยลีกก็ได้เพิ่มจำนวนขึ้นมากกว่าร้อยเว็บไซต์ สถิติจำนวนการเข้าชม (pageviews) ของกระดานสนทนาเกี่ยวกับฟุตบอลไทยที่ได้รับความนิยมจากแฟนบอลจำนวนมากเช่นในเว็บไซต์ไทยแลนด์สู้สู้ (http://www.thailandsusu.com) ก็เพิ่มจากเฉลี่ยประมาณหนึ่งล้านครั้งต่อเดือนในปี ค.ศ. 2009 เป็นประมาณสี่ล้านครั้งต่อเดือนในปี 2010[3] ตัวเลขคร่าวๆ เหล่านี้แสดงถึงการสอดรับและส่งเสริมกันของวัฒนธรรมแฟนและการใช้อินเทอร์เน็ตได้อย่างชัดเจน

ไม่เพียงในด้านปริมาณเท่านั้น แต่ในด้านเนื้อหาก็ยังมีลักษณะต่างๆ ที่น่าสนใจเช่นกัน ไม่ใช่เพียงใช้ติดตามข่าวสาร แบ่งปันข่าวสาร แลกเปลี่ยนความคิดเห็น หรือเป็นสื่อกลางในการนัดหมายกิจกรรมต่างๆ เท่านั้น แต่อินเทอร์เน็ต (โดยเฉพาะการพัฒนาขึ้นมาของอินเทอร์เน็ตความเร็วสูง) มีส่วนช่วยให้แฟนที่เคยเป็นเพียงแค่ผู้บริโภค สามารถมีบทบาทในการเป็น “ผู้ผลิต” วัฒนธรรมแฟนได้ด้วย ทั้งการเผยแพร่เพลงเชียร์ในรูปแบบของภาพเคลื่อนไหว (ให้แฟนคนอื่นๆ ได้มีโอกาสฝึกซ้อมเพื่อนำไปร้องร่วมกันในสนาม) การเผยแพร่แฟนซีน กระทั่งการทำ “รายการทีวี” หรือ “รายการวิทยุ” ออนไลน์ (ยังไม่นับรวมการติดตามการแข่งขันฟุตบอลผ่านอินเทอร์เน็ต)

นอกจากนี้แล้ว ส่วนที่ผมมองว่าสำคัญมากอีกประการหนึ่งคือ อินเทอร์เน็ตทำให้แฟนสามารถเข้าถึงโลกของความเป็นแฟนที่แต่เดิมสามารถทำได้เฉพาะในเวลาว่างนอกเหนือจากการทำงาน เดิมชุมชนแฟนมีบทบาทในการเป็นชุมชนทางเลือก ให้แฟนได้หลีกออกมาจากโลกของการงานและได้อยู่ในชุมชนแบบยูโทเปีย (utopian community) ที่พวกเขาพึงใจ ซึ่งช่วงเวลาเช่นนี้มีได้ใน “โลกเฉพาะ

[2] อันที่จริงแล้ว ในเมลลิงลิสต์หรือแฟนซีนของแฟน โดยเฉพาะแฟนนิยายวิทยาศาสตร์ก็ได้มีการกล่าวถึงความเป็นไปได้และจินตนาการถึงการใช้สื่อที่มีลักษณะอย่างอินเทอร์เน็ตมาตั้งแต่ช่วงแรกๆ แล้ว

[3] ข้อมูลจาก http://www.stats.in.th/?cmd=stats&user=thailandsusu&list=y

วันหยุด" (weekend-only world) ผ่านการทำกิจกรรมร่วมกันของแฟนในเวลาว่างจากการทำงานเท่านั้น (Jenkins 1992, 280-281) แต่เมื่ออินเทอร์เน็ตกลายมาเป็นปัจจัยพื้นฐานที่มีในแทบทุกที่ทำงานแล้ว อินเทอร์เน็ตได้มีส่วนสำคัญในการสร้างและสืบทอดความเป็นแฟนให้เข้มข้นและต่อเนื่องขึ้น เพราะมันทำให้แฟนสามารถเข้าถึงชุมชนแฟนได้ในแทบทุกเวลา แม้แต่ในเวลางาน ผ่านการเข้ามาติดตาม-โต้ตอบบนโลกออนไลน์ หรือในอีกแง่หนึ่งก็คืออินเทอร์เน็ตได้ทำให้เกิดการพร่าเลือนระหว่างเส้นแบ่งของการเป็นผู้บริโภค-ผู้ผลิต และเวลางาน-เวลาว่างของแฟนไปด้วย แฟนจึงสามารถสร้างและอิ่มเอมกับความเป็นแฟนได้ตลอดเวลา (ที่เขาออนไลน์)

ทั้งหมดที่กล่าวมานั้นดูราวกับว่า อินเทอร์เน็ตล้วนลงรอยและส่งเสริมความเป็นแฟนได้อย่างไม่มีที่ติ แต่การเริ่มต้นจากมุมมองที่มีต่ออินเทอร์เน็ตว่าเป็นพื้นที่ของการมีส่วนร่วมนี้ กลับทำให้คนอีกกลุ่มหนึ่งถูกมองข้ามไป จากการเก็บข้อมูลภาคสนามทั้งในโลกออนไลน์และออฟไลน์พร้อมๆ กันนั้น ทำให้ผมพบว่า ในด้านหนึ่งโลกออนไลน์เป็นพื้นที่ให้แฟนสามารถมารวมตัวกันได้ง่ายขึ้น มีส่วนร่วมและมีปฏิบัติการได้มากขึ้น แต่ในอีกด้านหนึ่ง ผมยังพบกลุ่มแฟนบอลที่ไม่ออนไลน์ และมันทำให้เขาหลุดออกไปจากความสัมพันธ์บางแบบที่รวมศูนย์อยู่บนโลกออนไลน์ไป ซึ่งหมายความว่า การที่โลกออนไลน์กลายมาเป็นพื้นที่สำคัญอีกอันหนึ่งของชุมชนแฟนนั้น ไม่ได้มีแต่ด้านที่ส่งเสริม แต่ยังมีด้านที่มันเป็นตะแกรงกรองเอาคนอีกกลุ่มหนึ่งที่ไม่ใช้ รวมทั้งไม่สามารถใช้อินเทอร์เน็ต ออกจากชุมชนแฟนและการมีส่วนร่วมในปฏิบัติการของแฟนไป

การศึกษาสังคมออนไลน์จึงไม่ใช่แค่การดูปฏิสัมพันธ์ที่ผู้ใช้งานมีในบริบทออนไลน์ต่างๆ แต่ต้องดูไปถึงลักษณะของการดำรงอยู่ของโลกออนไลน์ที่มีต่อโลกออฟไลน์ด้วย ไม่ใช่ว่าทุกคนจะสามารถเข้าถึง ใช้ หรือเลือกที่จะใช้อินเทอร์เน็ตได้เหมือนๆ กัน แต่มีเงื่อนไขที่ทำให้คนสามารถเข้าถึงอินเทอร์เน็ตได้อย่างแตกต่างกันไป (Vehviläinen 2001, 226-227) งานศึกษาจำนวนมากชี้ให้เห็นว่า ประชากรกลุ่มหลักที่มีอิทธิพลอยู่ในโลกออนไลน์ล้วนแต่เป็น "คนหนุ่มผิวขาวมีการศึกษา" (young white educated men) ทั้งสิ้น และยิ่งเมื่ออยู่ในวัฒนธรรมแฟนที่คนกลุ่มหลักที่มีอิทธิพลอยู่ก็คือ "คนหนุ่มผิวขาวมีการศึกษา" เช่นเดียวกัน (Millward 2008, 301) แล้ว คนจำนวนมากที่ไม่มีบทบาทบนโลกออนไลน์อย่างชัดเจนอาจจะถูกมองข้ามไป ผู้ศึกษาจึงควรตระหนักอยู่ตลอดเวลาว่า การศึกษาโลกออนไลน์อย่างตรงตัวและไม่โยงมันเข้ากับลักษณะการดำรงอยู่บนโลกออฟไลน์แล้ว จะทำให้คนหลายคนหายไป

ไม่เพียงแต่ประเด็นของการเข้าถึงได้หรือไม่ได้เท่านั้น เพราะขณะเดียวกันก็ยังมีผู้ใช้งานอินเทอร์เน็ตจำนวนมากที่สามารถเข้าถึงอินเทอร์เน็ตได้ มีส่วนรับรู้อยู่ในความรู้-ข้อมูลชุดเดียวกัน แต่พวกเขาอาจไม่ได้แสดงตนโต้ตอบหรือไม่สามารถจะโต้ตอบในเนื้อหานั้นได้ คนเหล่านี้ก็ยังมีอยู่และไม่ได้ไร้ซึ่งการดำรงอยู่ไปเสียทีเดียว สถานะของพวกเขาแม้จะไม่ได้โต้ตอบ แต่ก็มีส่วนร่วมในการสร้างปริมาณของการเข้าชมหน้าเว็บไซต์ได้ (เช่น จำนวนของสถิติจำนวนการเข้าชมที่ยกมาก่อนหน้านี้ ก็อาจประกอบไปด้วยการเข้าชมของคนเหล่านี้ในจำนวนที่มากกว่าสมาชิกผู้โต้ตอบได้เสียอีก ดูได้จากสถิติของกระดานสนทนาในช่วงเวลาต่างๆ ที่มักจะมีจำนวน “บุคคลทั่วไป” มากกว่า “สมาชิก” เสมอ) ซึ่งในทางหนึ่ง มันก็มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมออนไลน์ด้วย[4]

สรุป

โลกออนไลน์อาจไม่ใช่ดินแดนสนธยาสำหรับการศึกษาทางสังคมศาสตร์ ความตื่นตระหนกต่อภาวะเสมือนหรือความไม่จริงของโลกออนไลน์คงเป็นความกังวลที่เกินเหตุไป เพราะไม่ว่าโลกออฟไลน์หรือออนไลน์ก็ล้วนแล้วแต่เป็นภาพตัวแทนในแง่ใดแง่หนึ่ง และเราไม่สามารถเข้าถึงความ “จริง” ทั้งหมดได้พร้อมๆ กัน

อย่างไรก็ดี สิ่งที่ต้องตระหนักถึงในออนไลน์ศึกษาก็คือ เราจะสามารถศึกษาโดยเอามันมาเทียบเคียงกับโลกออฟไลน์ตรงๆ ได้หรือ เราสามารถศึกษาโลกออนไลน์ในฐานะที่เป็นภาพตัวแทนของสังคมทั้งหมดได้หรือไม่ หรือกระทั่งว่าเราจะกล่าวอ้างถึงการศึกษาโลกออนไลน์ในฐานะที่มันเป็นพรมแดนทางวัฒนธรรมของตัวมันเองได้หรือไม่ ในเมื่อโลกออนไลน์มีความสัมพันธ์อยู่กับปัจจัยออฟไลน์ในทางใดทางหนึ่งอยู่เสมอ วิธีวิทยาในออนไลน์ศึกษาจึงไม่มีวิธีใดที่ครอบจักรวาลได้โดยตัวมันเอง แต่คงต้องปรับเปลี่ยนไปตามความสัมพันธ์ต่อสังคมออฟไลน์ที่มันเกี่ยวโยงอยู่ด้วย

[4] จะว่าไปแล้ว หากเทียบกับสนามฟุตบอล “บุคคลทั่วไป” เหล่านี้ก็มีสถานะใกล้เคียงกับแฟนบอลที่ไม่ได้เกาะกลุ่มอยู่กับแฟนกลุ่มหลักๆ กลุ่มใดเป็นพิเศษ พวกเขาอาจร้องตะโกนอยู่คนเดียวหรืออาจนั่งเฉยไม่ส่งเสียงอะไร แต่ปฏิเสธไม่ได้ว่าพวกเขาก็เป็นอีก “เสียง” หนึ่งที่ร่วมสร้างบรรยากาศในสนามแข่งขันขึ้นมา

บรรณานุกรม

Goffman, Erving

1959 The Presentation of Self in Everyday Life. New York: Doubleday.

Guimarães Jr., Mário J.L.

2005 Doing Anthropology in Cyberspace: Fieldwork Boundaries and Social Environments. In Virtual Methods: Issues in Social Research on the Internet. C. Hine, ed. Pp. 141-156. Oxford: Berg.

Jenkins, Henry

1992 Textual Poachers: Television Fans and Participatory Culture. London: Routledge.

2006 Fan, Bloggers, and Gamers: Exploring Participatory Culture. New York: New York University Press.

Leach, Edmund

1954 Political Systems of Highland Burma: A Study of Kachin Social Structure. London: London School of Economics and Political Science.

Millward, Peter

2008 The Rebirth of the Football Fanzine: Using E-zines as Data Source. Journal of Sport and Social Issues 32(3):299-310.

Vehviläinen, Marja

2001 Gender and Citizenship in the Information Society: Women's Information Technology Group in North Karelia. In Virtual Gender: Technology, Consumption and Identity. A. Adam and E. Green, eds. Pp. 225-240. London: Routledge.

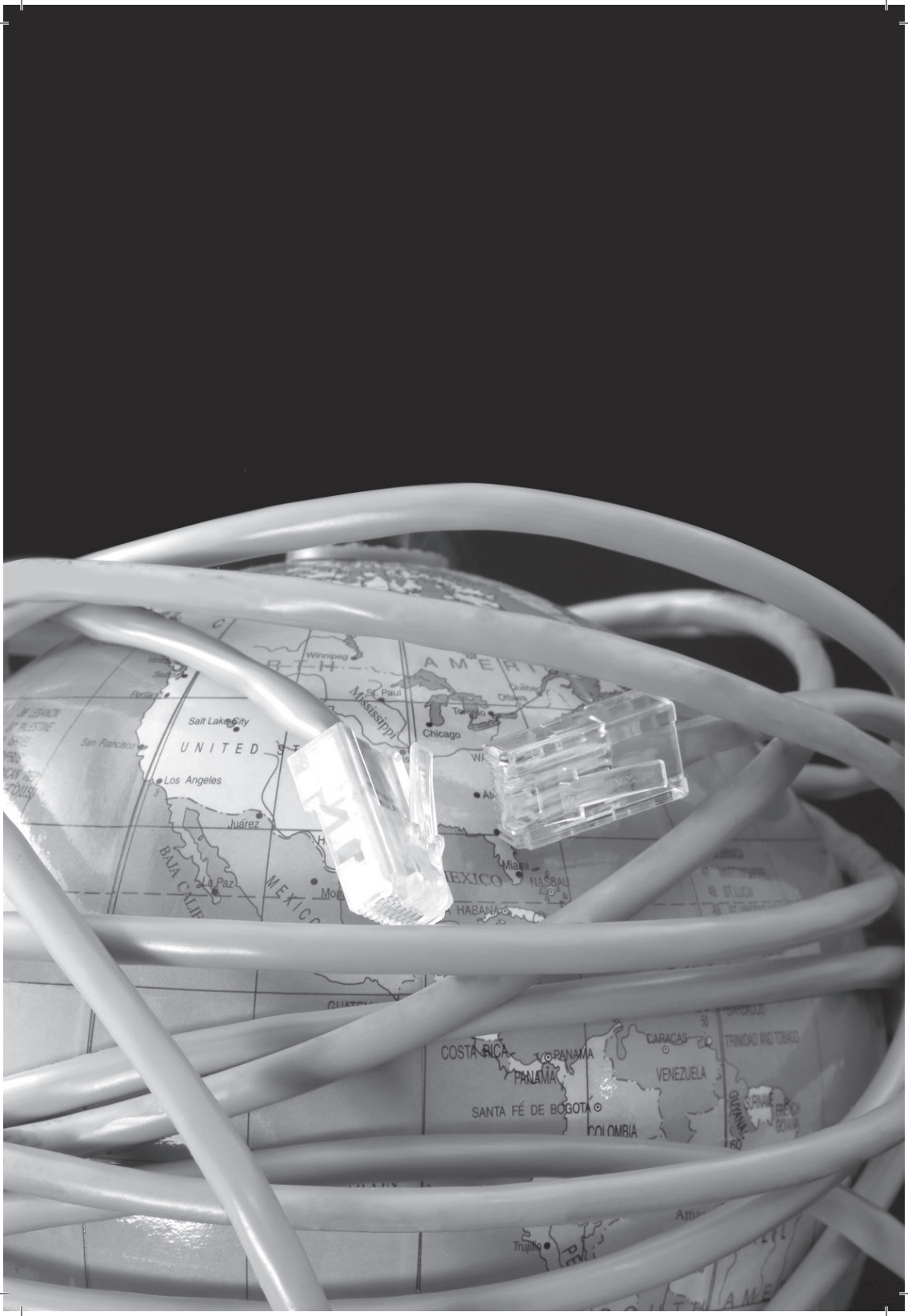
Winnipeg
Chicago
Salt Lake City
San Francisco
Los Angeles
Juárez
La Paz
Miami
NASSAU
HABANA
COSTA RICA
PANAMA
PANAMA
CARACAS
VENEZUELA
SANTA FÉ DE BOGOTA
TRINIDAD AND TOBAGO
Trujillo

สื่อกับอำนาจ

บันทึกการอภิปราย “ความมั่นคงของรัฐ vs. อิสรภาพโลกออนไลน์: จากวิกิลีกส์ ถึงเมืองไทย”[1]

สุภิญญา กลางณรงค์ ดำเนินรายการ

รูปแบบวันนี้อยากให้เป็นการพูดคุยถกเถียงกัน ดิฉันจะนั่งอยู่ตรงกลาง แล้วให้วิทยากรแต่ละท่านยกมือเลือกว่าอยู่จะฝ่ายไหน ระหว่างฝ่ายความมั่นคงของรัฐกับฝ่ายอิสรภาพออนไลน์

กรณีวิกิลีกส์ (WikiLeaks) อาจจะเลือกยาก เพราะแม้แต่องค์กรสิทธิมนุษยชนเองก็มีท่าทีแตกต่างกันออกไปหลายระดับ องค์กรของสหรัฐฯ ก็เช่นกัน ท้ายที่สุดก็คงจะมีจุดร่วมเหมือนกันว่าต้องธำรงสิทธิเสรีภาพ แต่ก็มีรายละเอียดที่แตกต่างกันไป เช่น จุดยืนของฮิวแมนไรต์วอทช์ (Human Rights Watch) บอกว่าสิ่งที่วิกิลีกส์ควรระวัง คือ การปกปิดชื่อนักกิจกรรมด้านสิทธิมนุษยชนหรือชื่อของแหล่งข่าว เพราะอาจนำไปสู่อันตรายได้ คืออาจไม่ได้คัดกรองก่อนเผยแพร่ไปทั้งหมด หรือกระบวนการเผยแพร่อาจกระทบต่อชีวิตของคนที่เกี่ยวข้องได้ บางคนก็บอกว่า กระทบความสัมพันธ์ทางการทูต ความสงบเรียบร้อยของโลก ฯลฯ แต่บางส่วนก็บอกว่า จะได้ข้อมูลจากไหนไม่สำคัญ ถ้ากระบวนการผิดก็ว่าไปตามผิด แต่สิทธิที่จะเผยแพร่เป็นสิทธิที่พึงได้รับการคุ้มครอง นี่เป็นแนวหนึ่งขององค์กรในอเมริกาที่ปกป้อง First Amendment[2] เป็นต้น

ส่วนในเมืองไทยของเรายังไม่เห็นท่าทีที่ชัดเจนมากนัก เวทีนี้จะเป็นหนึ่งในเวทีแรกๆ ที่เราจะคุยกัน หวังว่าวิทยากรจะสะท้อนภาพรวมความคิดของสังคมไทยยังเดาไม่ออกว่าทุกท่านจะพูดอย่างไร

---

[1] บันทึกจาก งานแถลงข่าวสรุปสถานการณ์เสรีภาพอินเทอร์เน็ตประเทศไทย ประจำปี ค.ศ. 2010 และการอภิปรายสถานการณ์สากลกรณีวิกิลีกส์ วันที่ 9 ธันวาคม ค.ศ. 2010 เวลา 13.00 – 16.30 น. ณ ห้องดวงกมล โรงแรมสยามซิตี้ ถนนศรีอยุธยา กรุงเทพมหานคร ดูเพิ่มเติมได้ที่ https://thainetizen.org/marathon/

[2] บทบัญญัติเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญสหรัฐอเมริกา มาตรา 1 ซึ่งรับรองเสรีภาพในการแสดงออกของพลเมือง

ดิฉันจะให้โจทย์ให้ทุกท่านได้พูดให้สุดทางไปก่อนว่า หากจะต้องปกป้องสุดๆ ไปทางใดทางหนึ่ง จุดที่เราต้องเลือกจะอยู่ตรงไหน ระหว่างความมั่นคงของรัฐ หรือโลกที่ไปข้างหน้ามันไม่มีแล้วความลับ ไม่มีแล้วเส้นแบ่งระหว่างรัฐกับประชาชน ทุกอย่างเป็นเรื่องที่ต้องเปิดเผย ต้องยอมรับกันและกัน เมื่อไรที่อยากให้มันอยู่ในระบบ เมื่อไรที่มันออนไลน์ในอิเล็กทรอนิกส์ ต่อให้เป็นเรื่องส่วนตัว มันก็ไม่เป็นเรื่องส่วนตัว มันคือความจริงที่เราต้องยอมรับกันหรือเปล่า หรือว่าจริงๆ แล้วมันมีเส้นแบ่ง มีกติกา ที่เราต้องยอมรับกันมากกว่านั้น อยากจะให้วิทยากรยกกรณีวิกิลีกส์มาแล้วพูดเบื้องต้นก่อนว่า ทุกท่านมองเห็นกรณีวิกิลีกส์อย่างไร เป็นภาวะคุกคาม (threat) หรือเป็นโอกาส (opportunity) ของสังคมในการเปลี่ยนแปลงกันแน่

ดิฉันขอแนะนำวิทยากร อาจจะรู้จักหน้าค่าตากันพอสมควร ขวามือสุดคือ อาจารย์โสรัจจ์ หงศ์ลดารมภ์ เป็นรองศาสตราจารย์ ภาควิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ทำงานวิจัยเรื่องไอซีที ขอบข่ายของจริยธรรมอินเทอร์เน็ต และสนใจเรื่องสิทธิเสรีภาพมาโดยตลอด ต่อมาคือ ดร.อัศวิน เนตรโพธิ์แก้ว คณบดีคณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์ ถัดมาเป็น สุภาพสตรี คุณอรชพร นิมิตกุลพร ปัจจุบันรักษาการผู้อำนวยการคณะทำงานยุติธรรมเพื่อสันติภาพ ทำงานเกี่ยวกับเรื่องสามจังหวัดชายแดนภาคใต้โดยตรง อีกท่านคือ พ.อ.ดร.ธีรนันท์ นันทขว้าง รองผู้อำนวยการกองการเมือง วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร ได้อ่านผลงานอยู่หลายชิ้นเกี่ยวกับมุมมองความมั่นคงและการเมือง โดยเฉพาะช่วงที่ผ่านมา และอีกท่านหนึ่ง คุณกานต์ ยืนยง ผู้อำนวยการสยามอินเทลลิเจนซ์ยูนิต (Siam Intelligence Unit: SIU) ซึ่งเป็นฝ่ายที่ทำงานระดับความคิด (think tank) ทำงานด้านการเมือง เศรษฐกิจ และเทคโนโลยีต่างๆ น่าจะมองวิกิลีกส์ได้ในฐานะเทคโนโลยีและมุมมองของภูมิศาสตร์การเมืองด้วย อีกท่านหนึ่งที่กำลังเดินทางมาคือ นพ.นิรันดร์ พิทักษ์วัชระ คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

ดิฉันจะให้เป็นลักษณะการพูดคุยโต้แย้งกันไปมา หลังจากนั้นจะเปิดให้เวทีข้างล่างร่วมซักถามแลกเปลี่ยนด้วย เบื้องต้นแต่ละท่านจะได้พูดก่อนตามที่ได้ถามไปเมื่อสักครู่ว่า เหตุการณ์ของวิกิลีกส์ที่เกิดขึ้น ให้เลือกว่ามันเป็นภาวะคุกคามหรือโอกาสของมนุษยชาติกันแน่

รศ.ดร.โสรัจจ์ หงศ์ลดารมภ์ ภาควิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รู้สึกดีใจที่ได้มีโอกาสมาคุยกันเรื่องวิกิลีกส์ ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ใหม่มาก ผมเพิ่งได้ยินเมื่อไม่นานมานี้ แรกๆ ดูเหมือนมันเป็นพระเอก ทีนี้ดูไป มันถูกวิจารณ์กันเยอะ เราก็ต้องมาวิจารณ์กันว่ามันยังไงกันแน่ ถ้าถามว่าวิกิลีกส์กับความมั่นคง เราต้องเลือกอย่างไหน หรือว่ามันจะทำลายความมั่นคงไหม ผมคงตอบในเชิงแบ่งรับแบ่งสู้ มันไม่สามารถจะตอบได้ว่า มันไม่เกี่ยวกับเรื่องความมั่นคง มันเกี่ยวแน่นอน เพราะมันเกี่ยวกับเรื่องการเมืองระหว่างประเทศ การเมืองภายในประเทศทั้งนั้น แต่ถ้าจะพูดว่า มันทำลายความมั่นคงโดยตรง ก็อาจจะไม่ใช่ มันขึ้นอยู่กับว่าข้อมูลที่แฉออกมาจากวิกิลีกส์นั้นคือข้อมูลแบบไหน แรกๆ วิกิลีกส์มีคนทำงานอยู่แค่ห้าหกคน แล้วจูเลียน (Julian Assange) หัวหน้าของวิกิลีกส์ที่โดนคดีอยู่ เหมือนกับว่าเป็นนักคอมพิวเตอร์ เป็นนักแฮ็ก และก็คงมีอุดมการณ์ในใจว่าอยากจะทำโลกให้ดีขึ้น ด้วยการเอาข้อมูลข่าวสารมาแพร่กระจายและไหลเวียนให้เกิดประโยชน์ แต่ต่อมาก็อย่างที่ทุกท่านอาจจะทราบข้อมูลของกระทรวงการต่างประเทศสหรัฐฯ พูดสั้นๆ ก่อนแล้วกัน มันขึ้นอยู่กับประเภท ชนิด เนื้อหาของข้อมูลที่ออกมาแฉว่ากระทบทางดีทางร้ายต่อความมั่นคง

ดร.อัศวิน เนตรโพธิ์แก้ว คณบดีคณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์

ก่อนจะตอบคำถาม จะขอเสนอความเห็นก่อน ในมุมของการสื่อสาร โดยเฉพาะด้านนิเทศศาสตร์ ผมเตรียมเอกสารมาบางชิ้น เดี๋ยวจะให้ท่านได้ดูหนังสือเล่มหนึ่ง หลายท่านอาจจะเคยได้อ่าน 1984 คนเขียนคือจอร์จ ออร์เวลล์ (George Orwell) ผมจะเริ่มอย่างนี้ว่า ในมุมของการสื่อสารและมุมมองของสื่อจะมองออกเป็นคลื่นสามลูก

คลื่นลูกที่หนึ่ง คนเราพูดคุยกันอย่างเห็นหน้าค่าตาโดยที่ไม่ต้องมีสื่อใดๆ เป็นตัวกลาง คลื่นลูกที่สอง ที่มีสื่อมวลชนเกิดขึ้นมา มีหนังสือพิมพ์ สิ่งพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ก็คือยุคของสื่อมวลชนนั่นเอง หนังสืออย่าง 1984 สำคัญมากๆ เพราะคีย์เวิร์ดของหนังสือเล่มนี้และปรากฏการณ์ที่สื่อมวลชนหรือ mass media มีอิทธิพลหรือพลานุภาพสูงในสังคม มันสะท้อนออกมาด้วยคำกล่าวที่ว่า “Big brother is watching you.” หมายความว่า ประชากรพลเมืองทั้งหลายที่อยู่ในสังคมถูก

จับตามองทุกฝีก้าว ไม่ว่าคุณจะทำอะไร ในสภาพที่สถาบันทางสังคมได้ก่อตัวเป็นรัฐ มีหน่วยงานองคาพยพของรัฐที่มีอำนาจมาก สื่อมวลชนก็เช่นเดียวกันกับภาพสังคมที่ล้อไปกับการเติบโตแบบนี้ ก็คือว่า องค์กรสื่อก็มีโอกาสคัดกรองว่าคนในสังคมควรจะรู้หรือไม่ควรจะรู้อะไร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หน่วยงานที่มีอำนาจสูงอย่างหน่วยงานของรัฐก็สามารถที่จะเอาบทบาทของสื่อมวลชนเข้าไปผนวกกับอิทธิพลของตนเองได้ ในสภาพแบบนี้ก็เหมือนกับว่า ในมุมของพี่ใหญ่ พี่ใหญ่ก็สามารถบอกได้ว่า คุณควรจะรู้และเชื่ออะไร ในมุมมองกลับกัน ประชากรพลเมืองเอง ก็แทบจะไม่มีสิทธิมีเสียง เพราะแทบจะไม่มีช่องทางรับหรือไม่มีช่องทางในการพูดออกไป นี่คือสภาพการณ์ในช่วงหลายสิบปีที่ผ่านมา โดยเฉพาะในยุคที่หนังสือเล่มนี้ออกมาเมื่อ ค.ศ. 1949 ก็ห้าสิบถึงหกสิบปีที่แล้ว เป็นยุคของสื่อมวลชนจริงๆ

พอมาถึงยุคที่สาม ยุคของข้อมูลข่าวสาร สารสนเทศ สื่อใหม่หรืออินเทอร์เน็ต เป็นปรากฏการณ์ที่กำลังสั่นสะเทือนและเขย่าการรับรู้ของสังคม รวมทั้งมีการใช้ประโยชน์จากความเข้าใจต่างๆ ในแง่นี้วิกิลีกส์ก็ถือว่าเข้ามาอยู่ในโจทย์ตัวนี้ได้อย่างพอเหมาะพอเจาะ สำหรับประเด็นที่ว่า มันเป็นอุปสรรคหรือเป็นโอกาสกันแน่ ถ้ามองในแง่ประชาชนทั่วไป การมีสื่อใหม่หรือสื่อออนไลน์หรือโลกออนไลน์ แน่นอนว่ามันเป็นโอกาส และเป็นพัฒนาการของมนุษยชาติด้วยซ้ำไป ที่สามารถพัฒนาเครื่องมือโดยใช้ความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เพื่อให้เรามีช่องทางในการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร และแสดงความคิดความเห็นกันออกไป ผมให้ความสำคัญกับเรื่องเสรีภาพสื่อมาก ไม่ใช่เพราะเรียนหรือสอนมาทางด้านนี้ แต่ผมเชื่อว่าสังคมจะได้รับประโยชน์จากการเปิดกว้างของเสรีภาพอยู่แล้วด้วย แต่ก่อนที่จะไปสู่จุดยืน ผมมีข้อสังเกตด้วยว่า ประเด็นเรื่องการปกป้องหรือคุ้มกันความเป็นส่วนตัวก็มีความสำคัญเช่นเดียวกัน และยอมรับว่า กรณีของวิกิลีกส์มันไปคาบเกี่ยวกับประเด็นของความเป็นส่วนตัว (privacy) ทั้งในแง่ขององค์กร ซึ่งในกรณีนี้คือกลาโหมของสหรัฐอเมริกา และยังสั่นสะเทือนวงการทูตระหว่างประเทศด้วย

ต่อประเด็นที่สอง เรื่องสิทธิส่วนบุคคลและความเป็นส่วนตัว จริงๆ ในอดีตอีเมลแรกของผมคือ ฮอตเมล แต่หลายปีก่อนมีคนแฮ็กบัญชีตัวนี้ไป คนที่แฮ็กก็เอาแฟ้มข้อมูลทั้งหมดมาเล่นปั่นป่วนไปหมดเลย จนตอนนี้ผมไม่ได้ใช้แล้ว ผมก็เข้าใจดีว่า ประเด็นเรื่องการละลาบละล้วงความเป็นส่วนตัวมันเป็นอย่างไรและสำคัญขนาดไหน แต่เรื่องวิกิลีกส์มันมีอีกประเด็นหนึ่งที่นอกเหนือไปจากเรื่องความเป็นส่วนตัวและความมั่นคง นั่นก็คือ เรื่องประโยชน์สาธารณะหรือประโยชน์ของสังคม

ส่วนรวมด้วย ถามว่าพลเมืองโลกควรจะทราบข้อมูลในเอกสารหรือแฟ้มข้อมูลเหล่านี้ไหม ผมว่าหลายเรื่องมันเป็นประโยชน์ เพราะมันถูกปิดบังหรือไม่ได้เปิดเผย จริงๆ ควรมีการร่วมกันคิดร่วมกันหาทางออกเกี่ยวกับประเด็นที่เกี่ยวข้องกับคนหลายสิบล้านในหลายภูมิภาค นี่คือในแง่ของความเป็นส่วนตัวและความมั่นคงที่พิธีกรถามมา ผมว่ามันก็สำคัญเช่นกัน ถ้าให้เลือก ผมก็คิดว่า มันเป็นโอกาสมากกว่าการคุกคาม และยังเห็นความสำคัญของเสรีภาพของสื่อและพลเมือง

อรชพร นิมิตกุลพร รักษาการผู้อำนวยการคณะทำงานยุติธรรมเพื่อสันติภาพ

อาจจะกระโดดไปนิดหนึ่ง เพราะส่วนตัวมีประสบการณ์เรื่องการสื่อสารและเรื่องเสรีภาพในการแสดงออกในบริบทของพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในสามจังหวัดน่าจะเป็นภาพที่ค่อนข้างชัดเจนสำหรับปัญหาการแสดงออกทางด้านความคิด โดยเฉพาะเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นทางการเมืองในประเทศเรา เมื่อเช้านี้มีวิทยากรท่านหนึ่งจากเครือข่ายพลเมืองเน็ตได้นำเสนอไปแล้ว ถึงปัญหาภัยคุกคามที่เกิดขึ้นไปในปีสองปีที่ผ่านมา แต่อยากจะฉายภาพให้เห็นว่า ปัญหาในสามจังหวัดเป็นอย่างนี้มานานแล้ว ประชาชนในพื้นที่มีปัญหากับเสรีภาพในการแสดงความเห็นค่อนข้างมาก พื้นที่ความปลอดภัยสำหรับประชาชนในการแสดงความคิดเห็นมีอยู่น้อยมาก เพราะฉะนั้นการเข้าถึงข้อมูลต่างๆ ผ่านอินเทอร์เน็ตก็มีไม่เยอะ มีความกลัวค่อนข้างสูง นี่คือปัญหาที่ค่อนข้างชัดเจน

จากประสบการณ์ส่วนตัว คำถามที่ว่าข้อมูลที่ผ่านเข้าไปในโลกออนไลน์จะเป็นภัยต่อความมั่นคงหรือเป็นโอกาส ในบริบทของสามจังหวัดนั้น ก็อธิบายได้ยาก เพราะที่ผ่านมารัฐบาลโดยกองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายใน (กอ.รมน.) ภาค 4 ที่มีอำนาจมากที่สุดในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ จะใช้เว็บไซต์ของตนเองแสดงข้อมูลหรือเผยแพร่ข้อมูลผ่านเว็บไซต์ค่อนข้างเยอะ โดยที่ภาคประชาชนในสามจังหวัดเองไม่ค่อยมีโอกาสเข้าไปให้ข้อมูลอีกด้านหนึ่ง

เคยมีกรณีอิหม่ามท่านหนึ่งถูกยิง หลังจากที่ได้รับการยกฟ้องออกมาจากเรือนจำแค่สามวัน ชาวบ้านก็เชื่อว่าเป็นการวิสามัญของเจ้าหน้าที่รัฐ และหลังจากนั้นเป็นข่าวใหญ่ในพื้นที่สามจังหวัด อิหม่ามท่านนั้นเป็นคนที่ได้รับความเชื่อถือและเป็นที่เคารพของชาวบ้าน แต่ว่าเว็บไซต์ของ กอ.รมน. ก็แถลงข้อมูลว่า ท่านมี

ความเกี่ยวข้องกับขบวนการความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยที่ชาวบ้านเองแทบไม่รู้เลยว่า กอ.รมน. มีการแสดงข้อมูลเหล่านี้ ประชาชนเองก็ไม่มีโอกาสเข้าถึงสื่อออนไลน์แบบนี้ด้วย ดังนั้น ทำให้กลายเป็นว่า คนภายนอกจะมองว่าอิหม่ามท่านนี้เป็นผู้ก่อการร้าย ซึ่งความเป็นจริงในพื้นที่ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่ง นี่ก็อาจจะเป็นอีกกรณีที่แสดงให้เห็นว่า มันก็อาจเป็นภัยคุกคามได้ แต่ถ้าประชาชนสามารถเข้าถึงข้อมูลเหล่านี้ แล้วสามารถแสดงความคิดเห็นของตัวเอง ก็อาจจะเป็นโอกาสให้ประชาชนในทุกภาคส่วนได้รับทราบข้อมูลข้อเท็จจริงมากขึ้น

จริงๆ แล้วเสรีภาพในการสื่อสารในพื้นที่สามจังหวัดค่อนข้างจำกัดมาก อย่างที่บอกไปแล้วว่า ความปลอดภัยในการสื่อสารค่อนข้างน้อย ภัยคุกคามค่อนข้างเยอะ การพูดหรือแสดงความคิดเห็นอะไรนั้นสามารถส่งผลถึงชีวิตได้เลย นี่เป็นปัญหาที่ส่งผลต่อเนื่องต่อปัญหาภาพใหญ่ของสามจังหวัดด้วยว่า การแก้ปัญหาโดยภาพรวมไม่สามารถทำได้ผลนัก เพราะข้อมูลหรือการแสดงความคิดเห็นต่างๆ ไม่สามารถเคลื่อนได้ดีนัก ซึ่งถ้าเราไม่มีข้อมูลเพียงพอ การแก้ปัญหาในภาพใหญ่จะยากขึ้น เมื่อวานนี้ก็มีวงเสวนาที่พูดถึงเรื่องปัญหาการสื่อสารในพื้นที่สามจังหวัด ทางกรรมาธิการของวุฒิสภาเป็นผู้ศึกษาปัญหาเรื่องนี้ เมื่อพูดคุยกันหลายท่านก็เห็นด้วยว่า การสื่อสารที่ไม่เป็นไปโดยเสรีจะเป็นปัญหาในภาพใหญ่ได้ คิดว่าคงพูดเท่านี้ก่อนค่ะ ถ้าท่านใดมีคำถามค่อยว่ากัน

สุภิญญา กลางณรงค์

ท่านอาจารย์โสรัจจ์บอกว่า ยังไม่แน่ใจเหมือนกันว่าวิกิลีกส์เป็นภัยคุกคามหรือโอกาส อาจารย์ขอแบ่งรับแบ่งสู้ ขึ้นอยู่กับข้อมูลที่นำเสนอนั้นเป็นเรื่องอะไร อาจารย์อัศวินพูดในเรื่องสิทธิเสรีภาพสื่อ กังวลในเรื่องความเป็นส่วนตัวและผลกระทบ แต่ท้ายที่สุดก็มองในแง่ว่าเป็นโอกาสมากกว่า เพราะท้ายที่สุดวิกิลีกส์เป็นเรื่องประโยชน์สาธารณะที่ประชาชนควรจะรู้เพื่อเป็นกลไกในการตัดสินใจ ส่วนคุณอรชพร ก็ละเอียดอ่อนมาก พูดถึงพื้นที่ความขัดแย้ง การมีการเคลื่อนไหวของข้อมูลที่เสรี ก็เป็นสิ่งดี แต่ก็อาจจะมีอันตรายได้ ทีนี้ พ.อ.ดร.ธีรนันท์ นันทขว้าง มีมุมมองอย่างไรคะ

พ.อ.ดร.ธีรนันท์ นันทขว้าง รองผู้อำรวยการกองการเมือง วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร

ผมมาในวันนี้ ผมก็เป็นจำเลยก่อน ถ้าจะดีเบตกัน ทุกคนตั้งป้อมอยู่แล้ว เพราะพูดถึงเรื่องความมั่นคง สิทธิในการสื่อสาร มานี่ผมก็ค่อนข้างจะตกใจ เพราะผมเป็นเพียงหนึ่งเสียงในหน่วยงานความมั่นคง แต่ผมอยากจะบอกว่า นอกจากตัวผมจะทำงานอยู่ในหน่วยงานความมั่นคงแล้ว ผมก็ยังเป็นคนที่อยู่ในเน็ต ผมใช้ชีวิตอยู่ในเน็ต ถ้าจะแบ่งยุคในเมืองไทย ชุมชนออนไลน์ยุคแรกในบ้านเราคงหนีไม่พ้นพันทิปดอตคอม (http://pantip.com/) หลายคนที่ใช้พันทิปเลขรหัสที่อยู่ลำดับหนึ่งพันกว่าๆ ก็คือเก่าเท่าผม ถ้าจะบอกว่า ผมเป็นผู้อาวุโสในเน็ตก็อาจจะเป็นคนหนึ่ง จากพันทิปแล้ว ยุคสอง ก็อาจจะพัฒนาไปถึงเว็บไซต์ส่วนตัว เพราะคนที่เล่นพันทิปยุคแรกจะไม่กลับไปเล่นพันทิปอีก จะออกไปสร้างอาณาจักรของตนเอง และมาถึงปัจจุบัน ยุคที่สาม คือ เครือข่ายสังคม ถ้าแบ่งในฐานะคนที่อยู่ในเน็ตมานาน

ฉะนั้น ผมมาในสองสถานะ คือ คนที่อยู่ในเน็ตกับคนที่เป็นทหาร ผมมองว่ามันเป็น “จุดเริ่มต้น” (starting point) ของความเปลี่ยนแปลง ผมไม่ได้มองว่าเป็นเรื่องของโอกาส แต่ผมมองว่าเป็นจุดเริ่มต้น ผมมองคนที่เจเนอเรชัน หลายท่านอยู่ในยุคของเบบี้บูม เพราะฉะนั้น สิ่งที่ผ่านมาคือสงครามเย็น เพราะท่านเกิดท้ายสงครามเย็น ดังนั้น สำหรับบางท่านที่เป็นคนยุคเบบี้บูม สิ่งที่ท่านคิดและเผชิญก็จะเป็นอย่างหนึ่ง และผมที่อยู่ช่วงท้ายเบบี้บูมบวกกับเจเนอร์เรชันเอ็กซ์แล้ว ก็จะมีสังคมอีกอย่างหนึ่ง เผอิญอินเทอร์เน็ตเข้ามาในยุคของผมพอดี คนที่ช่วงอายุระหว่างผมไม่ค่อยได้เข้าไปใช้ แต่เผอิญผมใช้ อาจเป็นเพราะทำงานที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ ตรงนี้คือสิ่งที่จะบอกว่าเป็นรอยต่อ

เราพูดถึงความมั่นคงแห่งชาติ เราต้องยอมรับว่า หลังสงครามโลกครั้งที่สองจบ เกิดการขยายตัวของสงครามเย็น ทำให้เกิดชุดความคิดที่แพร่หลายในสังคมไทย คือ “ความมั่นคงของชาติ” “ความมั่นคงของรัฐ” ซึ่งกลไกที่ฝ่ายบริหารใช้ก็คือหน่วยงานความมั่นคง นั่นคือ ทหาร กองทัพ (ที่หลายท่านเกลียดกันนักหนา) ตรงนั้นคือยุคแรก หลังการล่มสลายของกำแพงเบอร์ลิน และการล่มสลายของรัสเซีย เกิดกระแสโลกาภิวัตน์ มีอินเทอร์เน็ตเข้าถึง สิ่งที่คนทั้งโลกมองไม่ใช่เรื่องความมั่นคงของชาติ แต่เป็น “ความมั่นคงของมนุษย์” ฉะนั้นจุดเปลี่ยนอยู่ตรงนี้

ขณะที่ฝ่ายบริหารของประเทศคือคนยุคเบบี้บูม อาจจะช่วงกลางค่อนท้ายขึ้นบริหารประเทศโดยใช้ชุดความคิดเก่า คือความมั่นคงของรัฐ เขามองภาพฝ่ายบริหารแบบนั้น ใช้กลไกหน่วยงานความมั่นคงแบบเดิม ใช้การปิดกั้น แต่วันนี้เป็นรอยต่อ เราเริ่มพูดถึงความมั่นคงรูปแบบใหม่ ซึ่งผมคิดว่า ชุดความคิดของฝ่ายบริหารยังไปไม่ทัน ชุดความคิดที่เหมาะสมเรียกว่า ความมั่นคงของมนุษย์ กลไกที่เหมาะสมคือภาคประชาสังคม นี่คือจุดที่ผมเรียกว่าจุดเริ่มต้น จากวันนี้ไปจะมีการโต้เถียงกันอย่างรุนแรงในเรื่องการเข้าถึง และภาคประชาสังคมจะพูดเรื่องความมั่นคงของมนุษย์ ขณะที่ฝ่ายบริหารยังปรับตัวไม่ทัน เขาจะไปต่อสู้กับชุดความคิดเดิม จากวันนี้ไปมันคือการแยกออกจากกัน (dissociate) ของความสมดุลของสังคม ผมไม่คิดว่า สังคมไทยกับสังคมตะวันตกจะเหมือนกัน เพราะสังคมตะวันตกมีการเข้าถึงข้อมูล รวมทั้งวิถีชีวิตไม่เหมือนสังคมไทย เรามีบริบทของเราเพราะฉะนั้น จากนี้ไปมันคือจุดเริ่มต้น ขอเริ่มไว้แค่นี้ก่อน

สุภิญญา กลางณรงค์

ขอบคุณคุณธีรนันท์ ที่จริงเป็นพลเมืองเน็ตแต่ดั้งแต่เดิม วันนี้มาพูดในฐานะเป็นพลเมืองเน็ตด้วยและเป็นทหารด้วย มองว่าจริงๆ แล้ว เริ่มที่จะมีการคิดโจทย์ใหม่เรื่องความมั่นคงของมนุษย์กันอย่างกว้างขวาง ใครจะเถียงกันไปอย่างไร แล้วจุดจบมันใกล้จะเป็นอย่างไร ให้คุณกานต์ต่อเลยค่ะ

กานต์ ยืนยง Siam Intelligence Unit (SIU)

ผมคิดว่า มันเป็นช่วงเปลี่ยนผ่านหลายอย่างในเมืองไทย ยังไม่รู้ว่าจะเป็นอย่างไรต่อไป มองในแง่มุมของต่างประเทศก็เหมือนกัน ผมมองสองประเด็น ประเด็นแรกคือในแง่ภาครัฐ การบริหารงานของภาครัฐ ในอดีตองค์กรภาครัฐจะเป็นคนกำหนดวาระและนโยบายหลักของประเทศ แต่ในระยะหลัง จะเริ่มเห็นภาคประชาชนใช้คำว่า ธรรมาภิบาล (good governance) แต่ผมอยากจะเรียกว่าการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนมากกว่า

แต่ภาครัฐจะมีปัญหาของตนเองในเรื่องการปกปิดความลับ มีการปกป้องตนเอง จะบอกว่ามีผลประโยชน์ของตนเองก็ได้เหมือนกัน มันก็เป็นกลุ่มใหญ่และมีความแข็งตัวสูง เพราะฉะนั้นการตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงของภาคประชาชนก็ทำได้ยาก แล้วเผอิญก็มีวิกิลีกส์เข้ามาทำให้กระบวนการนี้เปลี่ยนแปลง คืออย่างกรณีของจูเลียน อาสซานจ์

ผมอ่านในบทความพบว่า เรื่องแบบนี้ไม่ใช่เพิ่งเกิดขึ้น ในสมัยสงครามเวียดนามมีเอกสารที่เรียกว่า "เพนตากอนเปเปอร์" ซึ่งทางนิวยอร์คไทมส์ได้เอาออกมาเผยแพร่ ในปัจจุบัน จูเลียน อาสซานจ์ เอาข้อมูลอย่าง เคเบิลเกต (Cablegate) ซึ่งก็เลียนแบบวอเทอร์เกต (Watergate) มาเผยแพร่ คือเอกสารของกระทรวงต่างประเทศสหรัฐฯ ซึ่งเขาตั้งใจไว้ว่า จะให้กระบวนการอย่างเพนตากอนเปเปอร์เกิดเร็วขึ้นกว่าที่มันเคยเกิดขึ้นในอดีตสิบเท่าร้อยเท่าเลย

เราจะเห็นบทบาทมันเริ่มเปลี่ยนแปลงไป จากแทนที่คนจะส่งข้อมูลให้สื่อโดยตรง กลายเป็นส่งให้ตัวกลางอีกตัวหนึ่ง ซึ่งตัวกลางนี้มีความสามารถพิเศษที่จะปกปิดเอกลักษณ์หรือตัวตนของผู้ส่งด้วยเทคนิคชั้นสูง

ผมได้เอกสารมาอันหนึ่ง คือเอกสารที่หน่วยต่อต้านข่าวกรองของสหรัฐฯ ทำข้อมูลวิเคราะห์ตัวข้อมูลวิกิลีกส์ออกมา แล้ววิกิลีกส์ก็เอาข้อมูลออกมาเผยแพร่อีกทีหนึ่ง ก็รู้ว่าเขาคิดอย่างไร คือเขามองว่าวิกิลีกส์มีลักษณะเป็นตัวต่อต้านข่าวกรอง เราก็ได้เห็นได้ว่าเทคโนโลยีที่ใช้เป็นเทคโนโลยีระดับสูง

คำถามก็คือว่า จุดสมดุลของมันอยู่ตรงไหน เพราะว่าสุดท้ายเอกสารบางชิ้นมันติดอยู่กับการเปิดเผยของเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานบางส่วน เปิดเผยชื่อพยานบางส่วน เราจะเห็นเอกสารวิกิลีกส์อย่างเอกสารของเมืองไทย เขาจะปิดชื่อพยาน กรณีวิคเตอร์ บูท (Viktor Bout) ผมเข้าใจว่าเป็นหน้าที่ของสื่อที่ได้รับเอกสารจากวิกิลีกส์อีกทีหนึ่ง ในยุโรปมีของการ์เดียน (The Gaurdian) ที่อังกฤษ เยอรมัน สเปน ฝรั่งเศส และสหรัฐฯ ดังนั้น จะเห็นการแบ่งขั้นตอนการทำใหม่ จากทีแรกที่เคยส่งมาที่สื่อ ก็ส่งไปที่ตัวกลาง ตัวกลางจะกรองชั้นหนึ่งแล้วส่งให้สื่อ ส่วนสื่อจะเผยแพร่หรือไม่อย่างไร ก็เป็นสิ่งที่สื่อเองจะตัดสินใจอีกครั้งหนึ่ง นี่ก็จะเป็นการแบ่งบทบาทกัน เขาก็ระวังเหมือนกัน ไม่ได้ปิดกั้นหมด ดังนั้น จะเห็นว่าในส่วนของสื่อเองหรือในส่วนของวิกิลีกส์เองก็มีเส้นแบ่งเหมือนกันว่าได้แค่ไหน ไม่ได้แค่ไหน ซึ่งตรงนี้อาจจะไม่ตรงกับความเห็นของรัฐ ซึ่งจะเกี่ยวข้องกับบทบาทว่ารัฐยอมให้ตรวจสอบได้แค่ไหน

ส่วนอีกเรื่องหนึ่ง มันเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงที่ว่ามีสงครามเย็นเกิดขึ้นและยังส่งผลต่อปัจจุบัน คนที่คิดในกรอบนี้ยังมีอยู่ ยังมีประเด็นเรื่องผลประโยชน์ของประเทศ เราจะเห็นว่า แต่ละประเทศจะมีกำลังทหารที่พร้อมจะทำสงครามอยู่ แต่ในอีกด้านหนึ่งก็ไม่อยากจะทำแล้ว เพราะประสบการณ์จากสงครามโลกครั้งที่สอง สงครามเย็น (เกิดช่วงที่วิกฤตการณ์ของคิวบาเกือบเกิดสงครามปรมาณู) เขาก็พยายามหาทางว่าจะทำอย่างไรให้เกิดสันติภาพ และเกิดความร่วมมือในทางสันติมากกว่าเป็นการอำพรางกัน แต่ตอนนี้จะเห็นว่า เบื้องหลังของสหรัฐฯ เป็นเรื่องผลประโยชน์ของชาติมากกว่าเรื่องสันติ ตรงนี้มันจะเริ่มเปิดโอกาสส่วนหนึ่งให้ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเป็นไปในเชิงสร้างสรรค์มากกว่าการต่อสู้ทำลายกัน

แต่ว่าสุดท้าย มีหนังสือเล่มหนึ่งชื่อว่า Prediction ที่ใช้ทฤษฎีเกม (Game Theory) มาวิเคราะห์สิ่งที่เกิดขึ้น สิ่งหนึ่งที่ผมเห็นและประทับใจมากคือ เรื่องโลกร้อน จะมีประเทศที่โปรโมตเรื่องภาวะโลกร้อนและพยายามจะลดการใช้คาร์บอน แต่ประเทศจีนซึ่งกำลังจะสร้างความเจริญเติบโตทางอุตสาหกรรม เขาก็ไม่สนใจ เพราะต้องใช้ถ่านหินเยอะ สุดท้ายก็ไม่มีใครชนะ มันก็จะมาชนที่จุดตรงกลาง ผมก็เชื่อว่า เรื่องนี้มันจะออกมาคล้ายๆ กัน เหมือนทฤษฎีเกม มันมีหลายมุม ไม่รู้ว่าเป็นใครบ้าง มันจะค่อยๆ บีบให้ออกมาในจุดที่ยอมรับกันได้ทุกฝ่าย และในระยะยาวจะค่อยๆ มีประเด็นเรื่องเสรีภาพและการตรวจสอบการทำงานของภาครัฐ ทำให้การทำงานภาครัฐมีความโปร่งใสมากขึ้น แต่อาจจะค่อยเป็นค่อยไป จุดตรงกลาง คือภาพรวมที่ทุกฝ่ายยอมรับได้

สุภิญญา กลางณรงค์

มองโลกในแง่ดีมากค่ะ ต่อที่คุณหมอนิรันดร์

นพ.นิรันดร์ พิทักษ์วัชระ คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

ผมเป็นคนหัวโบราณ ทำอินเทอร์เน็ตไม่เป็น แต่ใช้เป็น เพราะมีลูกทำให้แล้วผมก็ใช้มัน ฉะนั้น ประเด็นที่ผมจะพูดอาจจะไม่ทันสมัย ผมจะพูดเหมือนคนหัวโบราณ ผมคิดว่ามีสองประเด็น คือ ความมั่นคงของรัฐกับสิทธิเสรีภาพของสื่อโดยโยงจากวิกิลีกส์

ประเด็นแรก เรื่องความมั่นคงของรัฐ มีข้อมูลข่าวสารเป็นแสนๆ ชิ้นปล่อยออกมา ทำให้เห็นว่า สิ่งที่เรียกว่าความมั่นคงของรัฐ จริงๆ แล้วมันไม่ใช่ ผมคิดว่าเป็นเรื่องที่รู้กันมานานแล้ว สิ่งที่เรียกกันว่าความมั่นคงของรัฐเป็นของหลอกลวงของชนชั้นปกครองที่พยายามทำให้เห็นว่า นี่คือความมั่นคงของรัฐนะ ฉะนั้นเรื่องพวกนี้เป็นเรื่องลับ แต่จริงๆ เป็นเรื่องความมั่นคงของผู้นำ เป็นความมั่นคงของรัฐบาล ความมั่นคงของกลุ่มผลประโยชน์ในการตักตวงผลประโยชน์ในประเทศที่ต้องการทำให้เกิดสงครามหรือการทำลายล้างฝ่ายตรงข้าม ซึ่งเป็นสิ่งที่ผู้อภิปรายท่านหนึ่งบอกว่า สิ่งต่างๆ ที่มันเกิดขึ้นในขณะนี้มันผิด สิ่งที่เราต้องให้ความสำคัญมากกว่าความมั่นคงของรัฐ (ที่เป็นความมั่นคงของรัฐบาลและผู้ปกครอง) คือความมั่นคงของคน สังคม ชีวิต และชุมชน ไม่ว่าจะเป็นชุมชนระดับประเทศ ภูมิภาค หรือโลกก็ตาม การกล่าวอ้างความมั่นคงของรัฐที่ต้องถือเป็นความลับ แต่เป็นการปกปิดที่จะนำไปสู่การทำลายล้าง การละเมิดสิทธิมนุษยชน การกล่าวหาคนโดยที่ไม่มีมูลเหตุที่แท้จริง การใช้สื่อในการปั้นแต่ง นี่เป็นสิ่งที่ผมเห็นว่าเป็นการใช้ระบอบอำนาจนิยมเข้ามาครอบงำสิทธิเสรีภาพสื่อ ความเป็นพลเมือง ซึ่งประเด็นนี้ผมคิดว่าต้องให้ความใส่ใจเป็นอันมาก และเราต้องเปลี่ยนความคิดของชนชั้นนำหรือชนชั้นปกครองให้ได้

ประเด็นที่สอง กรณีวิกิลีกส์เป็นการตอกย้ำให้เห็นว่า สิ่งที่บอกว่าความรู้คืออำนาจ คนเป็นนักวิชาการ เป็นหมอ บอกว่าใช่ แต่ผมว่าไม่ใช่ ผมว่าข้อมูลข่าวสารคืออำนาจ อำนาจที่จะทำลายล้าง อำนาจที่จะทำให้เกิดการละเมิดสิทธิมนุษยชน โดยเฉพาะเรื่องการสื่อสาร ผมคิดว่า เรื่องสื่อมีความสำคัญ ขณะนี้มีผู้นำหลายประเทศพยายามที่จะเอาคนที่รับผิดชอบเรื่องนี้เข้าสู่กระบวนการเพื่อที่จะเอาผิดกัน ประเด็นเช่นนี้ก็ไม่แตกต่างกับสิ่งที่เกิดขึ้นในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ หรือการประกาศ พ.ร.ก. ฉุกเฉินฯ ในกรุงเทพฯ หรือต่างจังหวัด ที่เราพบว่าเกิดจากลักษณะอำนาจนิยมที่พยายามออกกฎหมายต่างๆ โดยละเมิดสิทธิเสรีภาพของสื่อ ไม่จำเป็นว่าต้องเป็นรัฐที่เราเรียกว่า รัฐเผด็จการ แต่ในระบอบประชาธิปไตยเสรีก็สามารถจะออกกฎหมายหรือนโยบาย ไม่ว่าจะเป็น พ.ร.ก. สถานการณ์ฉุกเฉินฯ พ.ร.บ. ความมั่นคงฯ หรือกฎอัยการศึก เพื่อสร้างความชอบธรรมในการปิดเว็บไซต์ต่างๆ

เพราะฉะนั้น สิ่งนี้เป็นสิ่งที่ตอกย้ำให้เห็นว่า สิทธิเสรีภาพของสื่อไม่ใช่แค่เรื่องของกลไกหรือเครื่องมือในการสื่อสาร หรือข้อมูลในการทำความเข้าใจให้รับรู้เพียงอย่างเดียว แต่สิทธิเสรีภาพในการเข้าถึงอินเทอร์เน็ตเป็นอานุภาพ เป็นอาวุธ เป็นโครงสร้างพื้นฐานของการต่อสู้ ที่จะใช้เปิดพื้นที่สาธารณะของภาคประชาสังคมเพื่อใช้สิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง เข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองในการควบคุมตรวจสอบบรรดาชนชั้นนำหรือชนชั้นปกครองที่ใช้อำนาจนโยบายและกฎหมายโดยมิชอบ นี่คือประเด็นที่สองที่ผมคิดว่ามีความสำคัญ ดังนั้น เมื่อเรามองว่าข้อมูลข่าวสารคืออำนาจ มีความพยายามใช้ความมั่นคงของรัฐมาปิดบังข้อมูลข่าวสารและปิดสื่อ เมืองไทยขณะนี้ก็มีปัญหาการปิดเว็บไซต์มากมาย ตรงนี้ผมคิดว่าเราต้องกลับมาทบทวนว่า การปิดกั้นดังกล่าวคือลักษณะของการครอบงำหรือแทรกแซงการเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองของพลเมืองหรือไม่

สุภิญญา กลางณรงค์

เริ่มต้นออกตัวว่าหัวโบราณ ไม่ใช่พลเมืองเน็ต แต่ความคิดของคุณหมอนิรันดร์ไม่โบราณเลย วิจารณ์ว่าท้ายที่สุดแล้ว สิ่งที่เรียกว่าความมั่นคงของชาติไม่ว่าจะถูกอ้างโดยรัฐใดก็ตาม ก็ถูกปอกเปลือกออกมาว่า มันคือความมั่นคงจริงหรือเปล่า หรือแค่ข้ออ้าง เป็นแนวคิดของอำนาจนิยมที่แฝงอยู่ในทุกระดับ น่าสนใจมาก

ดิฉันพยายามจะสร้างโจทย์ เพื่อจะให้เลือกข้างว่า ตกลงว่ามันเป็นภาวะคุกคามหรือว่าเป็นโอกาส เท่าที่ฟังดูแล้ว แม้จะตอบต่างกันไป แต่ไม่มีใครในที่นี้มองว่ามันเป็นภัยคุกคามที่ชัดเจน หรือมองมันในแง่ลบขนาดนั้น แต่มองมันเป็นกระบวนการข้อเท็จจริงที่ต้องเกิดขึ้น และกำลังเกิดขึ้นในจุดตั้งต้นเพื่อเดินไปหาจุดลงตัวร่วมกัน

กระบวนการจะเป็นอย่างไร นี่อาจจะเป็นคำถามที่สองที่อาจจะเวียนให้แต่ละท่านตอบในมุมมองของแต่ละท่าน เช่น อาจารย์โสรัจจ์บอกว่ามันขึ้นอยู่กับเนื้อหา มันเป็นเนื้อหาอะไร การจะบอกว่าเนื้อหานั้นคือเนื้อหาอะไรก็คือจุดเริ่มต้นของการที่จะตัดสินว่า ใครจะเป็นคนตัดสินเนื้อหานั้น หรืออาจารย์อัศวินบอกว่า

มันต้องชั่งตวงกันระหว่างเสรีภาพกับความเป็นส่วนตัว ขณะที่มีผลประโยชน์สาธารณะเป็นตัวถ่วง ก็เช่นเดียวกันว่า จะให้นิยามประโยชน์สาธารณะอยู่ตรงไหน เช่นเดียวกับประเด็นของทุกท่าน นี่จะเป็นรอบที่สองให้ทุกท่านได้สนับสนุนก่อนที่จะไปโจทย์ข้อสามโยงมาที่เมืองไทยบ้าง

ก่อนที่จะให้ท่านได้แลกเปลี่ยนรอบสองว่าท่านคิดอย่างไรกันต่อ อาจารย์มองว่าจุดลงตัวของการที่คนจะมากำหนดว่า สิ่งที่จะเผยแพร่ออกมาขึ้นอยู่กับว่ามันดีไม่ดีอย่างไร ใครจะเป็นคนช่วยดู

รศ.ดร.โสรัจจ์ หงศ์ลดารมภ์

เมื่อสักครู่ค้างไว้ว่า ข้อมูลแบบไหนจะมีผลกระทบมาก ข้อมูลแบบไหนจะเป็นประโยชน์แก่ประชาชน เท่าที่ผมสังเกตข่าวจากสื่อของสหรัฐฯ คงต้องยอมรับว่าเป็นปรากฏการณ์สหรัฐฯ เป็นหลัก เพราะ 20,000 รายการ เป็นการสื่อสารระหว่างสถานทูตของสหรัฐฯ ต่างๆ กลับไปที่วอชิงตัน ซึ่งก็เป็นเรื่องของสหรัฐฯ ทั้งนั้น ตอนแรกๆ ที่ผมรู้มีการเปิดเผย 250,000 รายการ ผมก็ไปค้นดูคำว่า “Thailand” เป็นคำแรกเลย ก็เจอเรื่อง วิคเตอร์ บูท เรื่องเอกอัครราชทูตที่เพิ่งหมดวาระไป แต่ผมจำรายละเอียดทั้งหมดไม่ได้

เรามองภาพรวมว่า ข้อมูลของวิกิลีกส์ 1 ใน 250,000 รายการ ที่สถานทูตต่างๆ ของสหรัฐฯ ส่งกลับไปวอชิงตันมีอะไรบ้าง สถานเอกอัครราชทูตสหรัฐฯ ในกรุงเทพฯ อยู่ในรายการต้นๆ ที่ส่งให้สหรัฐฯ มีคนวิเคราะห์เรื่องนี้ว่า รัฐบาลสหรัฐฯ ไม่ควรตกใจอะไรมากเกี่ยวกับข้อมูล 250,000 รายการนี้ เพราะทั้งหมดเป็นการแสดงว่า ข้าราชการกระทรวงการต่างประเทศสหรัฐฯ ทำงานได้ดีแค่ไหน มีประสิทธิภาพแค่ไหน ส่งข่าวไปยังต้นสังกัดของตนเองเพื่อผลประโยชน์ของสหรัฐฯ เองแค่ไหน ถ้าพูดถึงสถานการณ์เมืองไทย อาจจะมีการพูดถึงข้อมูลถึงสถานทูตไทยที่ส่งข้อมูลกลับมายังกรุงเทพฯ อาจจะมีการเชื่อมโยงแบบนั้น อันนี้คิดเอาเองนะครับ ข้อมูลแบบไหนที่จะมีผลกระทบต่อความมั่นคง

เมื่อเช้าผมเจอข่าวเกี่ยวกับวิกิลีกส์ในเว็บไซต์พีซีเวิลด์ (http://www.pcworld.com/) ที่ปกติจะลงข่าวเฉพาะเรื่องเทคโนโลยี ซอฟต์แวร์ ไอซีทีต่างๆ เขาเขียนทำนองว่า ข่าวเกี่ยวกับวิกิลีกส์ในระยะหลังกลายเป็นพันธมิตรของผู้ก่อการ

ร้ายไปแล้วหรือไม่ แทนที่จะมีการแฉข้อมูลเกี่ยวกับการคอร์รัปชันของรัฐบาลที่จะทำให้รัฐบาลต้องทำตัวเองให้โปร่งใส กลับกลายเป็นว่า ยังไม่มีการทำโดยตรง แต่มีการพูดว่า ข้าพเจ้าเป็นคนทำงานในวิกิลีกส์มีข้อมูลหลายอย่างอยู่ในตัว ซึ่งถ้าเกิดคุณมาทำอะไรกับข้าพเจ้ามากเกินไป เช่น มาฟ้องคดีจูเลียน อาสซานจ์มากเกินไป หรือไล่ปิดเว็บมากเกินไป มันเป็นเหมือนกับเป็นการขู่อย่างหนึ่งว่าจะปล่อยข้อมูลบางอย่างออกมา เช่น รายชื่อของสายลับสหรัฐฯ ซึ่งสิ่งสำคัญที่สุดของคนทำงานสายลับ คือ ต้องระวังไม่ให้คนอื่นรู้ว่าตนเป็นสายลับ เพราะจะทำให้เกิดอันตรายแก่ชีวิตของเขาได้ หรือกรณีสถานที่ที่อ่อนไหวต่อความมั่นคงของสหรัฐฯ ตามประเทศต่างๆ ซึ่งถ้าผู้ก่อการร้ายโจมตีก็จะเกิดความเสียหายสูงต่อผลประโยชน์ของสหรัฐฯ นี่เป็นเรื่องความมั่นคงแบบดั้งเดิมแบบโบราณ แบบการทหาร แบบการข่าว การสายลับ

แต่ผมก็เห็นด้วยกับคุณหมอนิรันดร์และคุณธีรนันท์ที่ว่า ความมั่นคงไม่ได้มีแค่ความมั่นคงทางการทหาร มันมีความมั่นคงของรัฐบาล ต้องแยกระหว่างความมั่นคงของรัฐบาลในฐานะสถาบัน กับความมั่นคงของตัวบุคคลที่ดำรงตำแหน่งทางการเมืองขณะนั้น บางทีผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองอาจจะสับสนโดยมองตัวเองเป็นสถาบัน พอทำให้ตัวเองมั่นคงก็พูดว่าทำให้รัฐมั่นคง นั่นเป็นเรื่องปกติธรรมดาที่เรามีนักการเมืองที่ต้องปรับปรุง

ที่ผมคิดหลังจากฟังพวกเราพูดกัน การเปิดเผยข้อมูลแบบนี้ไม่ใช่เรื่องใหม่ เมื่อไม่นานมานี้ เวลาใครเขาจะแฉข้อมูลอันเป็นการแสดงพฤติกรรมหรือการกระทำไม่ชอบมาพากลของรัฐบาล ก็มีช่องทางได้ไม่กี่ช่องทาง เช่น ถ้าจะมีการอภิปรายไม่ไว้วางใจ ลูกน้องของรัฐบาลก็ไปติดต่อกับ ส.ส. ฝ่ายค้าน เอาข้อมูลที่ตนเองจะแฉไปให้ ส.ส. ฝ่ายค้านเอาไปอภิปรายในสภา เรารู้ว่ามีเรื่องนี้เกิดขึ้น เพราะเกิดขึ้นมาบ่อย นี่ก็เป็นช่องทางการแฉช่องทางหนึ่ง หรือไม่ก็คนที่มีข้อมูลที่จะแฉก็เอาไปให้สื่อมวลชนกระแสหลัก แล้วหนังสือพิมพ์ก็ใช้ข่าวนั้นหลังจากที่กรองแล้วก็ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้ จากการวิเคราะห์ของหลายคน สิ่งที่วิกิลีกส์มีเพิ่มขึ้นมาก็คือ ทำให้เราทุกคนมีความสามารถที่จะเป็นผู้ตีพิมพ์ได้หมด หมายความว่า เราทุกคนมีความสามารถในการเปิดเผยข้อมูล ไม่ต้องอาศัยสภาถ่ายทอดทั่วประเทศ ไม่ต้องอาศัยหนังสือพิมพ์ระดับชาติที่พิมพ์ขายทั่วประเทศ พอมีเว็บไซต์ มีเว็บมาสเตอร์ของวิกิลีกส์เห็นว่าเปิดเผยได้ก็เปิดเผย ราวกับว่า ประชาชนแต่ละคน

มีสถานะเป็นผู้ตีพิมพ์ ทำให้อำนาจของข้อมูลข่าวสารเพิ่มขึ้นสูงมาก ผลกระทบก็รุนแรงอย่างที่เห็นกันอยู่

สุภิญญา กลางณรงค์

ท้ายที่สุดก็มองว่า แม้จะเป็นอำนาจประชาชน ยังไงก็ต้องผ่านเว็บมาสเตอร์อยู่ดี ความยากจะอยู่ตรงนี้ ให้อาจารย์อัศวินตอบก่อนว่า ถ้ามองเว็บมาสเตอร์ของวิกิลีกส์แบบบรรณาธิการสื่อ มีจุดลงตัวอย่างไรหรือเปล่า เป็นทางออกไหม

ดร.อัศวิน เนตรโพธิ์แก้ว

ประเด็นแรกเลย ต้องบอกก่อนว่า ถึงแม้ไม่มีวิกิลีกส์ตอนนี้ ก็จะมีวิกิลีกส์สอง สาม สี่ เกิดขึ้นมาอีก ไม่มีจูเลียนวันนี้ ก็จะมีจูเลียน หนึ่ง สอง สาม เกิดขึ้นมาอีกแน่นอน เพราะฉะนั้นก็พูดได้ว่า การรวมศูนย์ของสังคมก็อ่อนแอลงไปทุกที และสังคมที่เป็นแบบบนลงล่าง (top-down) มันก็จะสวนทางกลับขึ้นไปเป็นล่างขึ้นบน (bottom-up) แล้วก็เป็นการกระจายอำนาจ (decentralize) ในภาพกว้าง โดยเฉพาะประสิทธิภาพของสื่อที่มาเปิดช่องตรงนี้ด้วย

ทีนี้มาพูดถึงวิกิลีกส์ในมุมมองหลายๆ ด้าน จะคล้ายคลึงกับการเกิดโทรทัศน์ดาวเทียมอัลจาซีรา (Al Jazeera) ขึ้นมา ในแง่หนึ่งเป็นการโต้กระแสทวนกระแสหลักที่มันมาทางเดียว และมันเคยผูกขาดกระแสความจริงของสังคมโลกนี้เอาไว้ เราจะพบว่า มีหลายอย่างคล้ายกันคือ วิกิลีกส์จะเปิดมุมมองอื่นๆ ทางเลือกใหม่ๆ เหมือนกับที่อัลจาซีราเคยทำมาในช่วงสงครามอัฟกานิสถานและสงครามอิรัก เมื่อมองกลับมาที่ปรากฏการณ์นี้ จุดโฟกัสอยู่ที่รัฐบาลของสหรัฐอเมริกา ผมไม่แน่ใจว่าเป็นผลกระทบส่วนหนึ่งจากการที่รัฐบาลเรียนรู้ผลของ 11 กันยายน หรือเปล่า บุคคลที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับข่าวสารข่าวกรองทั้งหลายก็เลยแชร์กันอุตลุดเลย ประเด็นหนึ่งที่มาจากการศึกษากรณี 11 กันยายน คือ หลายหน่วยงานไม่เคยทราบว่า อีกด้านหนึ่งมีข้อมูลอยู่แล้ว แต่ไม่เคยได้แลกเปลี่ยนกัน ก็เลยมีอีกมุมหนึ่งที่กลับขาวเป็นดำ คือ ข้อมูลหลายๆ อย่างที่มันควรอยู่เฉพาะด้าน เฉพาะมุม แต่มันกลับเปิดให้แม้แต่พลทหารระดับล่างที่มีความชำนาญทางเทคนิค (specialist private) ก็สามารถที่จะเข้าไปดึง 250,000 กว่าไฟล์ออกมา อันนี้อาจจะเป็นอีกมุมกลับหนึ่งว่า ในแง่

ของการเรียนรู้ สหรัฐฯ ต้องกลับมาทบทวนใหม่ว่า ถ้าอย่างนั้น ตัวเองจะต้องทำอย่างไรกับชั้นข้อมูลที่มีอยู่ ถ้ากระจายออกไปมากขนาดนี้ก็จะต้องโดนแฉได้ มันไม่ได้แฉแต่เช้า แต่มันแฉทั้งวันทั้งคืน แฉทั้งโลกเลย ก็คงจะหยุดหรือขัดขวางอะไรไม่ได้

ผมอยากจะจบทิ้งท้ายตรงนี้ว่า เมื่อมีคำถามว่าเมื่อมีสื่อใหม่ ทำให้เกิดนักข่าวพลเมือง ทำให้คนทุกคนสามารถรับ-ส่งข้อมูลข่าวสารได้ในเวลาเดียวกัน ถ้าอย่างนั้นแล้ว ประเด็นเรื่องความรับผิดชอบกับประโยชน์สาธารณะจะอยู่ตรงไหน เรื่องนี้ผมคิดว่า ท้ายที่สุดแล้วประโยชน์สาธารณะยังอยู่สูงกว่า ถ้าเกิดว่าแฟ้มข้อมูลเหล่านั้นไม่มีประโยชน์อะไรเลย พอตกอยู่ในมือใคร เขาก็จะเพิกเฉยต่อมันได้ แต่นี่ไม่ใช่ พอมันส่งต่อกันมาหลายชั้น ทุกคนก็ตอบรับและมีความสนใจที่จะรับช่วงจากวิกิลีกส์ที่เป็นตัวกลาง แล้วนำเสนอทั้งต่อสื่อมวลชนกระแสหลักระดับโลก ระดับภูมิภาค หรือสื่อในประเทศก็รับลูกต่อมา ฉะนั้น ก็สะท้อนว่านี่เป็นประโยชน์สาธารณะแน่ๆ ไม่เช่นนั้นคงไม่ขึ้นปกของนิตยสารไทม์ ที่เอาจูเลียนมาขึ้นหน้าปก ก็แสดงว่าเป็นประโยชน์สาธารณะหรือเป็นความสนใจของสาธารณชนที่จะรับรู้

ทำไมจึงเป็นอย่างนั้น แน่นอน วิทยากรหลายคนพูดถึงว่า หน่วยงานของรัฐเห็นความสำคัญของการเก็บข้อมูล แต่ในเมื่อผู้ที่มีขีดความสามารถในการทำอะไรกับข้อมูลเหล่านั้นเป็นมหาอำนาจอันดับหนึ่ง มันย่อมกระทบกับประเทศเล็กประเทศน้อย หรือประเทศใดๆ ก็แล้วแต่ที่มีนโยบายที่ถือว่าสั่นสะเทือนโลกถึงขนาดว่ายกกองทัพเป็นหมื่นออกไป ใช้งบประมาณหลายพันหลายหมื่นล้านในการทำกิจกรรมทางทหารอยู่หลายปี แน่นอนก็มีส่วนที่พลเมืองโลกมีเอี่ยวด้วย อย่าลืมว่าในระหว่างที่ถกเถียงกันเรื่องนโยบายตรงนี้ สหประชาชาติเองก็เข้ามามีบทบาทมากพอสมควร แต่ว่ารัฐบาลในขณะนั้นก็ตัดสินใจลุยเดี่ยว แล้วก็รวบรวมสมัครพรรคพวกในการดำเนินนโยบายอย่างนี้ออกมาในทางรูปธรรม ท่ามกลางเสียงต่อต้านทัดทานของประชาคมโลกในขณะนั้น ฉะนั้น ในเมื่อนโยบายที่มาจากข้อมูลเหล่านี้ มันกระทบกับประชากรในภูมิภาคหนึ่ง ในตะวันออกกลางหรือที่ไหนก็แล้วแต่ ก็เป็นประเด็นที่คนส่วนใหญ่ในฐานะหนึ่งในหกพันล้านคนจะสนใจและให้ความสำคัญ

สุดท้าย ผมเข้าไปดูในเว็บของวิกิลีกส์ พบว่าช่วงหลังก็มีอุปสรรคมากมายเหมือนกัน ในแฟ้มใหญ่อันหนึ่งจะเห็นภาพของจูเลียนมีคำสำคัญว่า “keep us strong” ผมว่าตรงคำว่า us ก็เป็นสิ่งที่ย้อนแย้ง (irony) อย่างหนึ่ง เป็นจุดเปลี่ยน

ที่คงต้องรอดูว่าจะเกิดอะไรตามมา อาจจะเป็นตัวแทนของภาคพลเมืองทั้งหมดเลยก็ได้ เราจะเข้มแข็งไหมในยุคเปลี่ยนผ่านตรงนี้ หรือ keep us strong นี้ ผมอาจจะอ่านว่า keep US strong ก็ได้ แต่ก็มีสองนัยเหมือนกัน ในความหมายที่ว่า รัฐบาลโอบามา หรือกลาโหม หรือคลินตัน จะใช้มาตรการอย่างเข้มงวดออกมาหยุดยั้งหรือจะมีการรวมสรรพกำลังขององค์กรของรัฐทำอย่างใดอย่างหนึ่งกับสิ่งนี้ เพื่อที่จะให้ US strong หรืออีกนัยหนึ่งก็คือว่า ถ้าสหรัฐฯ เรียนรู้จากสิ่งเหล่านี้ เรียนรู้แล้วก็ปรับแก้ไข US ก็จะ strong ในอีกแง่หนึ่งได้เช่นกัน แม้อนาคตข้างหน้าความเป็นมหาอำนาจอันดับหนึ่งก็กำลังเป็นที่ถกเถียงกันอยู่ว่าจะถูกท้าชิงจากจีนหรือประเทศอื่นหรือไม่ แต่ US ก็จะยัง strong ในแง่นี้

สุภิญญา กลางณรงค์

น่าสนใจ us (เรา) กับ US (สหรัฐอเมริกา) มันก็เหมือนกัน หรืออเมริกาพยายามจะบอกว่า เราทั้งหมดคืออเมริกา?

อเมริกาก็ถูกท้าทายอยู่แล้วเป็นระยะๆ ความเห็นของอาจารย์อัศวินสอดคล้องกับอาจารย์โสรัจจ์ที่ว่า พอวิกิลีกส์ออกมาทำหน้าที่อย่างนี้ ก็จะถูกตั้งคำถามได้เหมือนกันว่า จะกลายเป็นพันธมิตรของผู้ก่อการร้ายหรือเปล่า แนวคิดของวิกิลีกส์มันก็คล้ายกับอัลจาซีรา หรือย้อนกลับไปในยุคสงครามเย็น เราก็เห็นการต่อสู้ของข้อมูลข่าวสาร เช่น ข้อเสนอเรื่องการจัดระเบียบใหม่ด้านข่าวสารและการสื่อสารของโลก (New World Information and Communication Order: NWICO) ตอนแรกอเมริกาเป็นคนบอกเองว่า โลกต้องมียุคใหม่ของข้อมูลข่าวสาร แต่พอประเทศโลกที่สามมารวมตัวกัน เพื่อจะกำหนดวาระข่าวสารของเราเอง อเมริกาก็ถอนตัวจากยูเนสโก (UNESCO) ในช่วงนั้น สุดท้ายก็วิวัฒน์มาสู่ทีวีดาวเทียมก่อนแล้วมาสู่อินเทอร์เน็ตต่อ ก็น่าสนใจว่าจะไปอย่างไรต่อ โดยเฉพาะถ้าเป็นโจทย์ต่อมหาอำนาจอันดับหนึ่งของโลกว่า ปรากฏการณ์วิกิลีกส์ภายใต้รัฐบาลโอบามาและฮิลลารีที่ประกาศธำรงเสรีภาพอินเทอร์เน็ตเป็นอันดับหนึ่ง จะก้าวข้ามภาวะวิกฤตเรื่องนี้ไปยังไง จะทำให้อเมริกาเข้มแข็งอยู่หรือไม่ หรือจะทำให้พลเมืองเข้มแข็งเป็นเรื่องที่น่าสนใจศึกษามากในวงการเมืองโลก

คุณอรชพรคุยต่อไหมคะ กรณีจุดตรงกลางที่ว่า การไหลของข้อมูลที่เสรีมันเป็นประโยชน์มาก มันจะแก้ปัญหาความขัดแย้ง แต่ถ้าข้อมูลออกมามากจะกระทบต่อคนในพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นสายลับ หน่วยข่าวกรอง หรือเอ็นจีโอ ก็มีข้อถกเถียงตรงนี้ แม้แต่องค์กรสิทธิมนุษยชนก็บอกว่า การเผยออกมาหมดเลยจะก่อให้เกิดอันตรายต่อชีวิตของคนที่อยู่ในกระแสข่าวนี้เหมือนกัน จุดลงตัวนี้น่าจะอยู่ตรงไหน สำหรับคนที่ทำงานในระดับพื้นที่ที่มีความเสี่ยงอยู่ขณะนี้

อรชพร นิมิตกุลพร

จุดลงตัวนี่ค่อนข้างลำบาก อยากจะเล่าถึงศูนย์ข่าวอิศราที่ช่วงแรกๆ ตั้งแต่ ค.ศ. 2004 เป็นต้นมา ที่ทำหน้าที่ของสื่อที่พยายามนำเสนอข้อมูลรอบด้านมากที่สุด ถึงจุดหนึ่ง ศูนย์ข่าวอิศราก็ถูกกดดันจากภาครัฐ ซึ่งในบริบทของสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ก็คือ กอ.รมน.ภาค 4 อย่างหนัก ดิฉันไม่ได้รับทราบข้อมูลโดยละเอียด เท่าที่รับทราบมา เรียกว่าถูกคุกคาม มีทั้งการโทรไปที่ศูนย์ข่าว การเรียกนักข่าวบางคนหรือบรรณาธิการไปคุย หรือปฏิเสธที่จะให้สัมภาษณ์หลายๆ อย่าง ถูกกดดันหนักจนศูนย์ข่าวอิศราก็เป๋ไปช่วงหนึ่ง ศูนย์ข่าวอิศราก็ต้องปรับปรุงกันใหม่ จนทุกวันนี้กลายเป็นว่า ศูนย์ข่าวถูกตั้งคำถามจากคนในพื้นที่ว่า ทำไมถึงนำเสนอแต่ข้อมูลจากฝ่ายรัฐ แล้วข้อมูลของประชาชนล่ะ เป็นภาวะที่สื่อมวลชนก็เจอปัญหา

มองว่าการมีพื้นที่หรือเปิดพื้นที่ให้กับภาคประชาชน หรือทุกๆ ฝ่าย ทั้งภาครัฐและภาคประชาชนได้นำเสนอข้อมูลที่ตนมี จะนำไปสู่จุดลงตัวของมันเอง โดยประชาชนทุกคนจะตัดสินได้ว่า อะไรคือข้อมูลที่ลงตัว ในบริบทความขัดแย้งที่มีความรุนแรงอย่างนี้ การที่ใครคนใดคนหนึ่งเลือกจะนำเสนอข้อมูลบางอย่าง มันส่งผลต่อชีวิตมาก บางทีการเซ็นเซอร์ตนเอง (self-censorship) ก็เกิดขึ้นค่อนข้างบ่อย ไม่ว่าคุณจะเขียนข่าวได้หรือไม่ได้ แค่คุณจะพูดออกมาก็ไม่กล้าแล้ว อยากให้ลองมองภาพของพื้นที่ที่มีความรุนแรง มีการใช้อาวุธกัน มันค่อนข้างอันตรายสำหรับข้อมูลที่ถูกส่งออกมา

ถ้าเราช่วยกันสร้างพื้นที่ ให้มันมีการส่งข้อมูล กระจายข้อมูล จะส่งผลดีต่อการแก้ปัญหาในภาพรวม เมื่อเช้านี้ก็มีการพูดกันแล้วถึงผลกระทบหรือภัยคุกคามที่เกิดขึ้นกับผู้ที่แสดงความคิดเห็นอย่างเสรีหรือนำเสนอข้อมูลที่เลือกข้างใดข้างหนึ่งไปแล้ว ภัยคุกคามที่เกิดขึ้นกับเขาเป็นอย่างไร ในพื้นที่สามจังหวัด มันไม่ใช่แค่การจับกุม แต่ถึงขั้นสูญเสียชีวิตเลย เพราะฉะนั้น ความซับซ้อนของปัญหาก็จะเพิ่มมากขึ้น ตอนนี้ก็มีความพยายามของภาคประชาชนรุ่นใหม่ส่วนหนึ่งที่พยายามจะใช้สื่อออนไลน์ในการนำเสนอข้อมูลต่างๆ ผ่านยูทูป เว็บไซต์ บล็อก เฟซบุ๊ก ฯลฯ ปริมาณของคนที่ใช้สื่อเหล่านี้เพิ่มมากขึ้น เพียงแต่ว่าการเซ็นเซอร์ตนเองก็มีสูง เพราะฉะนั้น เราควรจะต้องสนับสนุนให้มีการใช้พื้นที่นี้มากขึ้น

ดิฉันค่อนข้างเห็นด้วยกับเครือข่ายพลเมืองเน็ตที่ว่า รัฐควรจะต้องปกป้องพื้นที่ของเสรีภาพของประชาชนในการใช้สื่อให้มากขึ้น ถ้าเกิดว่ารัฐเองปกป้องคุ้มครองประชาชนก็จะกล้าที่จะพูด กล้าที่จะแสดงความคิดเห็นมากขึ้น พื้นที่สามจังหวัดไม่ได้มีแค่ พ.ร.ก. ฉุกเฉินฯ แต่ยังมีกฎอัยการศึก และพ.ร.บ. ความมั่นคงฯ มันก็จะใช้ได้เร็วๆ นี้ และระดับของการใช้ก็อาจจะรุนแรงมากกว่าในกรุงเทพฯ หรือที่อื่นๆ คิดว่าอยากให้วงเสวนาต่างๆ ที่คุยเรื่องนี้ลองนึกภาพของสามจังหวัดหรือตามตะเข็บชายแดนต่างๆ ของประเทศเราว่าปัญหาเหล่านี้มันมีอยู่ มันไม่ใช่แค่ปัญหาของคนในเมืองหลวงที่ใช้สื่อออนไลน์แล้วเจอภัยคุกคาม แต่ลองมองถึงพื้นที่ที่เป็นชายขอบที่เขาเจอปัญหามากกว่าแค่การไม่สามารถใช้อินเทอร์เน็ตได้ คือคุณไม่สามารถจะพูดอะไรได้เลย นี่คือประเด็นที่อยากจะเพิ่มให้กับคนที่ทำประเด็นเหล่านี้ด้วยค่ะ

นพ.นิรันดร์ พิทักษ์วัชระ

มีหลักที่ผมจะให้ไว้อยู่สองหลักที่ผมคิดว่ามีความสำคัญที่เราจะทำอะไรก็ตามในฐานะสื่อ โดยเฉพาะเรื่องอินเทอร์เน็ต

หลักแรก เป็นคำโบราณที่ผมคิดว่า สื่อเองต้องทำหน้าที่บอกความจริงต่อสังคม ความจริงนั้นจะทำให้เกิดการกระตุ้นในเรื่องสิทธิเสรีภาพการแสดงออก การแสดงออกของพลเมืองหรือภาคประชาชนจะนำมาสู่การเปิดพื้นที่สาธารณะ ซึ่งผมคิดว่าเป็นโครงสร้างที่สำคัญของสิทธิเสรีภาพของประชาชน และจะทำให้

เกิดการมีส่วนร่วมที่สำคัญขึ้น สังคมไทยโดยตลอดมาเป็นสังคมที่มีการปิดกั้นข้อมูลข่าวสาร และพยายามจะบอกว่า ประชาชนโง่ ประชาชนไม่รู้ แต่จริงๆ ไม่ใช่ ประชาชนเพียงขาดโอกาสในการรับรู้และเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร และปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในขณะนี้แสดงให้เห็นว่า ข้อมูลข่าวสารมีความสำคัญ เมื่อทำให้คนรู้แล้วจะกล้าพูดกล้าทำ เมื่อรู้แล้วจะทำให้สิทธิพลเมือง สิทธิทางการเมืองเกิดขึ้นได้ โดยที่รัฐไม่สามารถจะโต้แย้งได้

หลักที่สอง สิ่งสำคัญคือในฐานะของสื่อเองก็ต้องมองในสิ่งที่เป็นความดี ความดีก็คือความถูกต้องเป็นธรรม หลักการคือ สิ่งที่เราจะให้เป็นข้อมูลข่าวสารต้องไม่เป็นการละเมิดสิทธิส่วนบุคคล อันนี้ผมคิดว่าเป็นเรื่องสำคัญอันเดียว

ส่วนเรื่องความมั่นคงของรัฐเป็นเรื่องโกหกทั้งเพ ผมคิดว่า เรื่องความมั่นคงของรัฐเป็นสิ่งที่ไม่เคยมีมาเลย จะมีก็แต่ในยุคสงครามฆ่ากันตาย ที่ความลับทางทหารเป็นเรื่องสำคัญ แต่ในขณะนี้ ไม่มีสงคราม สิ่งที่เรามีอยู่ก็คือ เรื่องการต้องมีธรรมรัฐ ธรรมาภิบาล ต้องเปิดเผย ต้องโปร่งใส อะไรที่เป็นกิจการของสาธารณะ เป็นนโยบาย จะปิดบังได้อย่างไร ถ้าปิดบัง แสดงว่าฮั้วกัน หมกเม็ดกัน มีการกระทำที่มิชอบเพื่อผลประโยชน์ส่วนบุคคลหรือพวกพ้อง ซึ่งเราผ่านประสบการณ์นี้มาเยอะแล้ว แล้วอ้างความมั่นคงของรัฐ ฉะนั้น เราเข้าใจตรงกันแล้วว่า ความมั่นคงของรัฐคือความมั่นคงของประชาชน อะไรก็ตามที่เป็นนโยบายแผนการของรัฐต้องเป็นสิ่งที่เปิดเผยตรวจสอบได้ ไม่งั้นเราจะถือว่าเป็นตัวแทนการใช้อำนาจเราได้อย่างไร

สิ่งเหล่านี้คือสิ่งที่ผมเข้าใจว่าเป็นความงามที่เกิดขึ้น สื่อเองก็ต้องมองว่าเป็นเรื่องถูกต้องด้วย ไม่ใช่การไปแบล็กเมล์ ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นที่เป็นการปล่อยข่าว ก็ต้องระวังว่าจะต้องไม่ใช่การจะไปแบล็กเมล์ ไม่ใช่การหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจขององค์กร เพราะในกระแสโลกาภิวัตน์ก็เป็นเรื่องของธุรกิจที่ก่อให้เกิดการเซ็นเซอร์ตนเอง มีการฮั้วกัน มีการใช้ผลประโยชน์ที่จะปกป้องคุ้มครอง กรณีสื่อก็เป็นผลประโยชน์ของแต่ละฝ่ายด้วย แต่ถ้าสื่อเองยึดหลักการของความถูกต้อง ความเป็นธรรม นึกถึงสิทธิ ซึ่งเป็นสิทธิที่ถูกต้อง เป็นผลประโยชน์ของคนส่วนรวม ผมคิดว่า ตรงนั้นจะเป็นตัวตัดสินว่า การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารจะทำให้เกิดประโยชน์สาธารณะต่อความมั่นคงของคน และเป็นการส่งเสริมการเมืองในระบอบประชาธิปไตยมากกว่าการทำลาย

สุภิญญา กลางณรงค์

พร้อมหรือยังคะกับ พ.อ.ธีรนันท์ นันทขว้าง ที่จะตอบว่า ความมั่นคงของรัฐเป็นเรื่องโกหกทั้งเพจริงหรือเปล่า หรือเราจะเปลี่ยนจากความมั่นคงของรัฐเป็นความลับของรัฐกันดีกว่า แล้วถ้าสมมติรัฐมีความลับจริงๆ แล้วมันรั่วไหล รัฐควรจะต้องโทษตัวเองว่าทำให้รั่วไหล หรือรัฐควรจะต้องไปเอาผิดคนที่ทำให้มันรั่วไหล ท้ายที่สุดแล้ว ปรากฏการณ์ที่เริ่มต้นภายใต้กระบวนทัศน์ (paradigm) ที่พูดกันเหล่านี้ ถ้าสู้กันไปเรื่อยๆ ไล่กันไปเรื่อยๆ มีสิทธิ์ที่จะลงตัวกันได้ไหม

พ.อ.ดร.ธีรนันท์ นันทขว้าง

ผมถามทุกท่านว่า เรื่องวิกิลีกส์ต่างกับเรื่องดาราท้องหรือทำแท้งอย่างไร อันนี้คือคำถามง่ายๆ ของสังคมไทย คือ เรื่องสังคมไทยทุกคนอยากรู้ในสิ่งที่มองไม่เห็น หลายท่านในที่นี้อยากรู้รหัสผ่านของอีเมลของแฟน จากเรื่องล้อเล่นก่อน เรื่องใกล้ตัวก่อน ที่สะท้อนความต้องการหรือความอยากรู้ของคน เพราะฉะนั้น จุดขายของสิ่งเหล่านี้ ผมมองว่า ดาราท้องมีข่าวออกมา คนอยากรู้ มันก็เป็นข่าวได้ ก็ไม่ต่างอะไรกันกับวิกิลีกส์ ต่างกันตรงที่ว่า ผลกระทบของดาราท้องเป็นเรื่องของบุคคลที่ถูกกระทบ แต่เผอิญเป็นบุคคลสาธารณะ แต่วิกิลีกส์ไปเกี่ยวข้องกับบุคคลสาธารณะที่กำหนดหรือเกี่ยวข้องกับนโยบายสาธารณะ เรื่องนี้จึงเป็นเรื่องที่หลายฝ่ายมองว่าเป็นเรื่องใหญ่ แต่ผมเองมองว่ามันไม่แตกต่างกัน มันเป็นเรื่องของคนอยากรู้ วันนี้ผมก็อยากรู้ว่า ใครฆ่าจอห์น เอฟ. เคนเนดี เป็นคำถามที่คนก็อยากรู้ ผมอยากให้ลองมองความเป็นจริงที่ว่า ความต้องการของคนคือความอยากรู้ นี่ข้อที่หนึ่งก่อน

มาที่เรื่องความมั่นคงแห่งรัฐ หรือไม่มั่นคงแห่งรัฐก็ตาม อย่างที่ผมบอก มันเป็นชุดความคิดที่ยังตกค้างอยู่ในหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับความมั่นคง การจะทำให้หายไปมีไหม มีแน่นอน วันนี้ผมเริ่มเห็นว่า เริ่มมีเอ็นจีโอเข้ามาร่วมกดดันองค์กรความมั่นคง เข้ามาด้วยคีย์เวิร์ด 2 ตัว คือ เอสเอสอาร์ (SSR) คือการปฏิรูปหน่วยงานความมั่นคง (security sector reform) กับเอสเอสจี (SSG) คือการปฏิรูปหน่วยงานธรรมาภิบาลในหน่วยงานของความมั่นคง (security sector governance) สองคำนี้เดินเข้ามาและเป็นสิ่งที่มากดดันหน่วยงานความมั่นคง ดังนั้น ผมไม่ได้มองปัญหาอย่างอุดมคตินิยม ผมมองว่า คนจะอยู่ในจุดที่เขาโตมา ประเด็นเรื่องธรรมาภิบาลทางด้านความมั่นคงมาแน่นอน ผมเองก็ไปหลายเวทีพบว่า วันนี้ทหาร

กองทัพ หรือหน่วยงานของความมั่นคงจะทำอะไรจะถูกบังคับให้เขียนแผนก่อน แต่ว่าจะเป็นได้มากน้อยแค่ไหนขึ้นอยู่กับว่า สังคมนั้นยอมรับความเปลี่ยนแปลงมากน้อยแค่ไหน อย่างไร

หน่วยงานความมั่นคงของรัฐ หรือหน่วยงานของฝ่ายบริหารในปัจจุบันก็ตาม เป็นหน่วยงานขนาดใหญ่มาก คนร่วมล้านคน ฉะนั้น การปรับองคาพยพ การปรับวิธีคิด มันไม่เร็วเท่ากับภาคประชาสังคม ผมจะบอกว่า มันก็กำลังมาและก็กำลังกลับมันอยู่ในช่วงเปลี่ยนผ่าน ฉะนั้น ก็ต้องอดทนกับการชอบ-ไม่ชอบ ผมมองปัญหาอย่างเป็นธรรมว่า วันหนึ่งเราต้องไปยืนอยู่บนจุดที่ต้องไปยืน วันนี้ความทันใจ ความพึงพอใจ ความรวดเร็วของการสื่อสาร มันทำให้เราอยากให้มันเป็นอย่างที่เราคิดในเร็ววัน อารยธรรมยังสร้างมาสามพันปี วันนี้จากความขัดแย้งในช่วงที่ผ่านมา เราเองยังผ่านมาไม่กี่วัน ไม่กี่เดือน มันก็ต้องเป็นสภาพอิหลักอิเหลื่อในสังคม

ผมไม่ชอบหรอกครับ ใครจะสีไหน ผมมองว่า สังคมไทยได้รับผลกระทบอย่างมากจากการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร ผมก็เป็นคนที่อยู่ในเน็ตเป็นคนที่บริโภคอินเทอร์เน็ต ถ้าผมถูกปิดกั้น เช่น ผมมีเฟซบุ๊ก ผมมีเว็บ ช่วงนี้ผมก็ได้รับคำสั่งเตือนเหมือนกันว่า ถ้าจะโพสต์อะไรก็ให้ระวังเรื่องความมั่นคง ผมเองเป็นทหาร แต่ถ้าปิดเว็บผม ผมก็เดือดร้อน คนเข้ามาอาจจะสี่ล้านกว่าคน เปิดมาสักสามสี่ปี ผมเองก็ได้รับผลกระทบ แต่เราก็รู้บริบทของสังคม ก็เป็นหน้าที่ที่ผมต้องเดินไป ถ้าผมมองในระยะยาว หน่วยงานความมั่นคงจะต้องถูกถอยไปยืนอยู่ในจุดที่สังคมจะต้องบีบเอง แต่วันนี้อยู่ในช่วงของการเปลี่ยนผ่าน เราก็ต้องคิดว่าอยู่ในสภาพนี้ ส่วนใครคิดว่าจะสวิงกลับยังไง อันนั้นเป็นเรื่องของการเมือง

สุภิญญา กลางณรงค์

พ.อ.ดร.ธีรนันท์ ได้พูดเบื้องต้นเปรียบเทียบกับดาราท้องแท้ง ทำให้เปรียบจูเลียนเป็นซ้อเจ็ดไปเลย แต่ซ้อเจ็ดไม่เปิดเผยตัว แต่จูเลียนเขาเปิดเผยตัวและโดนจับไป ไม่ว่าจะด้วยเหตุผลใดก็ตาม แต่คนที่เปิดเผยข้อมูลข่าวสารย่อมมีคนได้รับผลกระทบ จะเป็นดาราคนนั้น หรือรัฐบาลอเมริกา หรือรัฐบาลไทย เพราะฉะนั้นคนที่ได้รับผลกระทบแน่นอนจะต้องร้อนตัวและรู้สึกมากกว่าคนอื่น คนที่นอกเหนือจากนั้นอาจจะเป็นคนดูหรือว่าเป็นคนที่ได้ข้อมูลข่าวสารก็ตามแต่ เพราะฉะนั้นโจทย์มันก็แคบลงมานิดหนึ่งแล้วว่า เป็นการไล่ล่าสู้กัน ปะทะกัน แล้วมีคนได้รับผล

กระทบจำนวนหนึ่ง มีคนที่ถูกพาดพิงในข้อมูลสำคัญนั้นๆ เส้นแบ่งก็อยู่ที่ว่า มันเป็นเรื่องส่วนตัว การแบล็กเมล์ การแก้แค้นกัน หรือเป็นเรื่องประโยชน์สาธารณะกับความมั่นคงของมนุษย์ในภาพรวม เส้นแบ่งเริ่มจะชัดขึ้น แม้ไม่ชัดสักทีเดียว แต่ท้ายที่สุดแล้ว การเดินทางจากจุดตั้งต้นในวันนี้ไปเรื่อยๆ เหมือนได้มาว่า ในภาพของการเมืองในระดับโลก สหรัฐฯ ก็เป็นองค์กรสำคัญ แม้แต่สื่อที่ขึ้นมาอย่างอัลจาซีราหรือจูเลียนก็กลายเป็นพันธมิตรของผู้ก่อการร้ายต่อประเทศมหาอำนาจ

กานต์ ยืนยง

กลายเป็นคนปิดท้าย ผมฝากไว้สามประเด็นสุดท้าย ประเด็นแรก คือ เรื่องการตีความ หลายคนเริ่มออกมาพูดว่า อย่าไปเชื่อเอกสารทุกชิ้นที่ออกมาจากวิกิลีกส์ ซึ่งผมก็เห็นด้วย เพราะสิ่งที่ออกมาเป็นแค่มุมมองจากเจ้าหน้าที่สถานทูตของสหรัฐฯ ของแต่ละประเทศที่ตีความ ณ สถานการณ์หนึ่งๆ เหตุการณ์ต่างๆ เช่น สถานทูตปักกิ่ง ได้รับข้อมูลจากทูตจีนที่ได้เจรจากัน รู้สึกว่าจีนเองก็ไม่ค่อยพอใจกับเกาหลีเหนือแล้ว คือ ต่อให้โลกพันธมิตรจะไปถอดถอนระบอบของคิมจองอิลออกก็ตาม มันก็ขัดกับมุมมองของสถานทูตสหรัฐฯ ในสิงคโปร์ ที่ไปคุยกับทางอดีตนายกรัฐมนตรีลีกวนยู ก็บอกว่า ในมุมมองของเขา จีนไม่มีทางปล่อยให้เกาหลีเหนือถูกรุกรานหรอก เพราะเขามองว่า เกาหลีเหนือคือรัฐกันชน ถ้าปล่อยให้เกาหลีรวมชาติได้ จะทำให้สหรัฐฯ ขึ้นมาใกล้กับพรมแดนมากขึ้น ซึ่งจะเป็นจุดที่จีนยอมรับไม่ได้ จะเห็นว่า มีมุมมองที่ขัดแย้งกันอยู่

ในโลกความเป็นจริงก็เหมือนกัน ต้องมีการตีความและรับข้อมูลให้รอบด้านที่สุด ก่อนจะตัดสินใจว่า จุดยืน หรือสิ่งที่มันควรจะเป็น หรือความจริงนั้นคืออะไร อย่าไปพูดอื่นไกลเลย อย่างที่เราเห็นกันตามจอโทรทัศน์เรื่องราชประสงค์ที่ผ่านมา ฝั่งหนึ่งก็บอกว่าผู้ก่อการร้าย อีกฝั่งหนึ่งก็บอกว่าการต่อสู้ของประชาชน ความจริงอยู่ตรงไหน ผมยังอยากเห็นการสอบสวน หรือการหาข้อเท็จจริงอย่างรอบด้านจากภาครัฐมากกว่านี้ ไม่ต้องไปถึงวิกิลีกส์ ก็เอาข้อมูลข้อเท็จจริงมาแบกันให้เห็นชัดๆ โยงกลับมาที่เมืองไทย เราวิกิลีกส์มานานแล้ว เราเปิดเผยหมด จะไปเคลื่อนย้ายกำลังกันอย่างไร ศาลไปเจรจากันเบื้องหลัง ลับตรงไหน เปิดเผยเห็นกันชัดเจนก็ยังไม่เห็นใครออกมารับผิดชอบ ก็งงมากเลย ถ้าเป็นเมืองนอกคงไม่เป็นอย่างนี้ก็แปลกดี

ประเด็นสุดท้าย ผมเขียนบทความไว้อันหนึ่งลงใน Asia Sentinel ผมบอกว่า เอเชียอยู่ในช่วงการเปลี่ยนแปลง เพราะหลายประเทศมีสิ่งที่แตะต้องไม่ได้อยู่ ไม่ว่าจะเป็นเกาหลีเหนือก็ดี จีนเองระบอบการปกครองแบบคอมมิวนิสต์ก็ห้ามพูดถึง เวียดนามเอง มาเลเซีย แม้กระทั่งเมืองไทยก็มีเรื่องที่พูดถึงไม่ได้อยู่ ทั้งที่มันก็เป็นเรื่องของสาธารณะด้วย ผมเชื่อว่า อินเทอร์เน็ตจะทำให้เรื่องพวกนี้เปลี่ยนแปลงไป ผมก็คิดว่า สหรัฐฯ ก็ได้รับผลกระทบเหมือนกัน อินเทอร์เน็ตไม่ได้เปลี่ยนแค่เมืองไทยหรือเอเชีย แต่อินเทอร์เน็ตเปลี่ยนแปลงคนทั้งโลก และเราก็ต้องรอดูต่อไปว่าจะเกิดอะไรขึ้น แต่ต้องเผื่อใจไว้ด้วยว่า (ผมเป็นพวกสัจนิยม (realism)) บางทีไปกระแทกอะไรแรงเกินไป ผลสะท้อนกลับ มันก็แรงกลับด้วย (ส่วนตัวผมนอกจากสัจนิยม ผมก็มองในแง่สันติด้วย) ถ้าคุยกันได้ ก็คุยกัน ยังพอมีเวลาอยู่ แต่ถ้ายังเพิกเฉย ไม่ทำในสิ่งที่ควรจะทำ มันก็มีโอกาสที่จะเกิดปัญหาหรือเกิดความรุนแรงขึ้น ซึ่งผมไม่อยากเห็นตรงนั้น

ซี.เจ. ฮินเก (C.J. Hinke) ผู้ร่วมสัมมนา (แปลโดยคุณสุภิญญา)

ผมเป็นผู้ก่อตั้งกลุ่มเสรีภาพต่อต้านการเซ็นเซอร์แห่งประเทศไทย (Freedom Against Censorship Thailand: FACT) เป็นหนึ่งในคณะกรรมการนานาชาติของวิกิลีกส์ตั้งแต่ ค.ศ. 2007 FACT เองก่อตั้งเมื่อปลายปี 2006 หลังรัฐประหาร รายชื่อเว็บไซต์ที่ถูกบล็อกเป็นข้อมูลชิ้นแรกในเมืองไทยที่นำไปเผยแพร่ในวิกิลีกส์ และไม่ใช่แค่ประเทศไทย ยังมีข้อมูลของอีกสิบสี่ประเทศในวิกิลีกส์

จริงๆ แล้วเวลาพูดถึงความมั่นคงของชาติ มันหมายถึงการพูดถึงความไม่มั่นคงของชาติมากกว่า คำว่า “ความมั่นคงของรัฐ” เป็นภาษาที่ใช้เพื่อปิดกั้นการแสดงออกของข้อมูลข่าวสารและความลับมากกว่า ไม่เห็นว่ารัฐไหนจะให้คำนิยามที่ชัดเจนว่า อะไรคือความมั่นคงของรัฐ มันขึ้นกับอำเภอใจของรัฐนั้นจะตีความให้เข้าข้างตัวเอง

เราทุกคนล้วนเป็นพลเมืองผู้เสียภาษีให้กับรัฐนั้นไปทำงาน ทำข้อมูล และเก็บข้อมูลนั้น ข้อมูลทั้งหมดได้มาจากเงินที่เราจ่าย ในฐานะที่เป็นพลเมืองผู้เสียภาษี เราก็ต้องการรู้ข้อมูลข่าวสารเหล่านั้น

เท่าที่ฟังมา เหมือนจะมีการกล่าวหาว่า วิกิลีกส์เป็นผู้ก่อการร้าย เพราะเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร ทั้งที่จริงๆ ข้อมูลข่าวสารนั้นต้องถูกเผยแพร่อยู่แล้วไม่ว่าอย่างไรก็ตาม มันไม่ใช่เป็นการก่อการร้ายหรือภาวะคุกคาม แต่เป็นพันธสัญญาเป็นสิ่งที่ต้องทำ

วาทกรรมหรือข้อกล่าวหาที่บอกว่า วิกิลีกส์เป็นเครื่องมือ หรือเป็นส่วนหนึ่งหรือเป็นพันธมิตรของขบวนการก่อการร้าย ก็มาจากความคิดของคนที่สุดขั้วโดยเฉพาะกลุ่มที่ต่อต้านขบวนการมุสลิม

เหตุผลหนึ่งที่ลุกขึ้นมาก่อตั้ง FACT คือ ตอนนั้นรัฐบาลทักษิณพยายามจะปิดกั้นข้อมูลการปราบปราม หรือปิดกั้นเว็บไซต์ที่เกี่ยวกับสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยเฉพาะของกลุ่มขบวนการแบ่งแยกดินแดน นั่นเป็นช่วงแรกๆ ของการปิดกั้นเว็บไซต์ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับกลุ่มแบ่งแยกดินแดน

เคเบิลที่ออกมาตอนนี้ไม่ถึงร้อย มีแค่เก้าสิบ สิ่งที่ยังไม่ออกมาซึ่งตนเองและคนอื่นๆ ก็อยากจะรู้ก็เช่น ใครอยู่เบื้องหลังการรัฐประหารเมื่อปี 2006 หรือกรณีคุกลับ การทรมานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

สิ่งที่ภาคภูมิใจมากที่เป็นส่วนหนึ่งของวิกิลีกส์นั้น ย้อนกลับไปในกรณีเพนตากอน ปี 1967 ที่มีการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารข้อเท็จจริง เป็นการตอกฝาโลงที่นำไปสู่การยุติสงครามเวียดนาม

เมื่อเช้านี้ตอนสิบโมง เว็บไซต์วิกีลีกส์มีคนเข้าถึงมากมาย ด้วยจำนวนหกสิบล้าน ไม่มีอะไรจะหยุดยั้งได้

กุลชาดา ชัยพิพัฒน์ ผู้ร่วมสัมมนา

มาจากเครือข่ายสิทธิเสรีภาพสื่อในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เราคุยเรื่องนี้เยอะเป็นการภายในกันเอง คุยกันว่า เราจะมีจุดยืนอย่างไรในเรื่องนี้ ซึ่งก็ยังไม่ได้คำตอบที่ชัดเจน แต่เราก็มองประเด็นวิกิลีกส์เป็นปรากฏการณ์ใหม่ที่น่าสนใจและมีทั้งบริบทของเสรีภาพการแสดงออกและความมั่นคงเข้ามาเกี่ยวข้อง สิ่งหนึ่งที่จะดูคือ ปรากฏการณ์ของวิกิลีกส์ที่ได้ข้อมูลเหล่านี้ออกมาเป็นสิ่งที่ชอบธรรมหรือเปล่า

ดิฉันเห็นด้วยกับหลายๆ ท่านที่พูดมา เป็นเรื่องของผลประโยชน์ของสาธารณะจริงๆ ซึ่งสิ่งที่อยากจะแลกเปลี่ยนและให้คิดต่อนิดหนึ่งคือว่า เราต้องคอยสังเกตว่า ปรากฏการณ์นี้หลังจากวันนี้จะเกิดการกระเพื่อมอย่างไร ในส่วนของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายรัฐบาลสหรัฐฯ เอง ฝ่ายวิกิลีกส์เอง หรือฝ่ายที่เป็นพันธมิตรของสหรัฐฯ หรือประชาชน หรือแม้แต่ข้อมูลบางส่วนที่ออกจากวิกิลีกส์ที่พาดพิงต่อความสัมพันธ์ของสหรัฐฯ กับประเทศต่างๆ อันนี้อาจจะมองในแง่ว่าจะส่งผลกระทบทั้งที่ดีและไม่ดี

ประเด็นหนึ่งที่คิดว่าเป็นสิ่งที่ดีและชัดเจนก็คือ ข้อมูลข่าวสารที่คิดว่าเป็นความลับถูกเผยแพร่ออกมา และมันก่อให้เกิดการถกเถียงในวงกว้างในเรื่องการดำเนินนโยบายต่างประเทศของสหรัฐฯ ซึ่งในอดีตที่ผ่านมา เราก็รู้อยู่แล้วว่ามีทั้งบนดินและใต้ดิน และเรารู้ด้วยว่า มหาอำนาจอย่างสหรัฐฯ ทำได้ทุกอย่าง และเรื่องวิธีการดำเนินนโยบายต่างประเทศของสหรัฐฯ หรือประเทศไทยก็ทำอย่างนี้กันทั้งนั้น เพียงแต่ว่าผลกระทบจะต่างกัน เรื่องนี้ก็คือเรื่องบางเรื่องที่เราคิดว่าควรจะรู้ แต่ต้องรออีกสิบยี่สิบปีกว่าจะรู้ กรณีของสหรัฐฯ นี่ชัดเจน ในกรณีสงครามเวียดนาม คือเราไม่ต้องรอให้อดีตรัฐมนตรีกลาโหมของสหรัฐฯ ออกมาเปิดเผยข้อมูลเกี่ยวกับสงครามเวียดนาม แล้วออกมาพูดว่า เราดำเนินนโยบายผิดพลาดหลังจากเกิดวิกฤตไปแล้ว เพราะตอนนี้ข้อมูลเกี่ยวกับการดำเนินนโยบายของรัฐค่อนข้างจะเป็นปัจจุบัน คิดว่ามันจะส่งผลกระทบโดยตรงต่อการที่สหรัฐฯ จะใช้ความระมัดระวังมากขึ้นในการดำเนินนโยบายต่างประเทศ

จากปรากฏการณ์นี้ ก็จะเกิดการเรียนรู้ในประเทศอื่นเช่นกัน บทบาทที่วิกิลีกส์ทำ ไม่ควรจะเป็นเรื่องเฉพาะสหรัฐฯ เรารู้อยู่ว่ารัฐบาลหลายประเทศในโลกก็มักจะปกปิดข้อมูลข่าวสาร ไม่ว่าจะเป็นเกาหลีเหนือหรือพม่าที่ใกล้ตัวเรามาก ก็อยากจะเห็นข้อมูลเหล่านี้เหมือนกัน เพื่อที่เราจะมีข้อมูลหลายด้าน ไม่ใช่ข้อมูลที่ถูกควบคุมโดยมหาอำนาจตะวันตกอย่างเดียว หวังว่าเรื่องอย่างนี้จะเกิดขึ้นต่อไปเรื่อยๆ สรุปแล้วก็มองว่า มันเป็นโอกาส

บทเรียนจากกรณีศึกษาสื่ออิสระญี่ปุ่น[1]

เคโกะ เซ

เรื่องราวทุกอย่างเริ่มมาจากรัฐธรรมนูญ เรื่องราวนี้เกิดขึ้นในญี่ปุ่นภายหลังสงครามโลกครั้งสองจบลง

กองบัญชาการทหารที่นำโดยนายพลแม็กอาร์เทอร์ (MacArthur) ต้องการยกเครื่องระบบการเมืองในช่วงก่อนสงครามทั้งหมดโดยเริ่มจากรัฐธรรมนูญ ในตอนแรกแม็กอาร์เธอร์มอบหมายให้ชาวญี่ปุ่นรัฐร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ คิจุโระ ชิเดฮาระ (Kijuro Shidehara) นายกรัฐมนตรีญี่ปุ่นในตอนนั้นได้มอบหมายให้ โจจิ มัตสึโมโตะ (Joji Matsumoto) เป็นประธานคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ อย่างไรก็ดี รัฐธรรมนูญที่ร่างออกมามีลักษณะอนุรักษ์นิยมมาก มากเสียยิ่งกว่าฉบับที่ชาวญี่ปุ่นฝ่ายอื่นๆ (เช่น พรรคคอมมิวนิสต์และนักวิชาการฝ่ายเสรีนิยม) เสนอ รัฐธรรมนูญฉบับมัตสึโมโตะยังคงเนื้อหากว่าครึ่งเหมือนรัฐธรรมนูญฉบับเดิม และที่สำคัญที่สุด รัฐธรรมนูญฉบับนี้ก็ยังประกาศชัดเจนว่าญี่ปุ่นปกครองด้วยระบอบกษัตริย์โดยมีจักรพรรดิเป็นองค์อธิปัตย์ ซึ่งทำให้นายพลแม็กอาเทอร์ปฏิเสธรัฐธรรมนูญฉบับนี้ทันที

หลังจากปฏิเสธรัฐธรรมนูญฉบับนี้ แม็กอาเทอร์ก็สั่งการให้ลูกน้องร่างรัฐธรรมนูญขึ้นมาใหม่ ทีมร่างรัฐธรรมนูญประกอบไปด้วยคนหนุ่มสาวซึ่งส่วนใหญ่เรียนจบทางด้านกฎหมายมา สมาชิกหลักของทีมมีอายุเพียงสี่สิบต้นๆ เท่านั้น และบีอาเทอ ซิโรทา (Beate Sirota) ผู้เสนอบทบัญญัติมาตราที่ให้สิทธิเท่าเทียมกันระหว่างชายและหญิงลงในรัฐธรรมนูญ ก็มีอายุเพียงแค่ยี่สิบสองปีเท่านั้น ร่างฉบับนี้ถูกนำเสนอแก่เหล่าข้าราชการญี่ปุ่นที่อยู่ในภาวะงุนงง รัฐธรรมนูญฉบับแม็กอาเทอร์วางอยู่บนฐานของหลักการสามประการ คือ ระบอบกษัตริย์ที่มีอำนาจ

[1] แปลโดย อธิป จิตตฤกษ์ บทความในภาคภาษาอังกฤษชื่อว่า A Lesson from Cases of Japanese Independent Media

จำกัด การละเว้นสงคราม และการล้มเลิกระบอบศักดินา ทั้งหมดนี้ทำให้บทบาทของจักรพรรดิลดลงไป จนเหลือเพียงบทบาทเชิงสัญลักษณ์เท่านั้น มีบันทึกการประชุมครั้งแรกระหว่างข้าราชการญี่ปุ่นและพวกอเมริกันว่า รัฐมนตรีกระทรวงต่างประเทศมีสีหน้า “มืดมนและหดหู่” หลังจากเห็นร่างฉบับนี้ ส่วนล่ามชาวญี่ปุ่นก็ทำหน้า “คิดอะไรไม่ออกโดยสิ้นเชิง”[2] คณะผู้แทนนำร่างรัฐธรรมนูญกลับไปให้นายกรัฐมนตรีซึ่งก็ “ลำบากใจอย่างหนัก และนั่งพิจารณาร่างฉบับอเมริกันอยู่เกือบสัปดาห์” พร้อมๆ กับมัตสึโมโตะ พวกเขาพยายามอธิบายให้พวกอเมริกันฟังว่า ร่างทั้งสองฉบับ “จำเป็นต้องแตกต่างกัน เพราะภูมิหลังทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของพวกเขาต่างกัน” แต่พวกเขาก็ประสบความล้มเหลวในท้ายที่สุด

เพื่อที่จะซื้อเวลา มัตสึโมโตะจึงอธิบายให้แม็กอาเทอร์ฟังว่า การจะเขียนร่างใหม่ขึ้นมาเป็นภาษาญี่ปุ่นจะต้องใช้เวลานานมาก เพราะต้องใช้ภาษาญี่ปุ่นแบบดั้งเดิมแบบที่ใช้โดยจักรพรรดิ อย่างไรก็ดี ชาวญี่ปุ่นก็ได้รับคำขาดให้ยอมรับรัฐธรรมนูญฉบับนี้ ในเวลาเดียวกัน หนังสือพิมพ์ญี่ปุ่นหลายฉบับก็เริ่มเผยแพร่ข่าวความเป็นไปได้ที่จักรพรรดิจะสละราชบัลลังก์ และการแพร่กระจายของข่าวนี้เองที่ทำให้รัฐบาลญี่ปุ่นยอมรับรัฐธรรมนูญฉบับอเมริกันได้ยากเย็นขึ้นไปอีก

ตั้งแต่ช่วงเวลาดังกล่าว ก็มีการโต้เถียงกันอย่างกว้างขวางในหมู่องคมนตรี คณะกรรมการ คณะอนุกรรมการ สภาขุนนาง สภาผู้แทนราษฎร และฝ่ายอื่นๆ อีกนับไม่ถ้วน เมื่อฝ่ายต่างๆ รู้สึกกดดันว่า พวกอเมริกันอาจพิมพ์รัฐธรรมนูญออกมาเมื่อใดก็ได้ ในที่สุดชาวญี่ปุ่นก็ได้ข้อสรุปว่า ควรจะทำให้ดูราวกับว่าร่างรัฐธรรมนูญฉบับอเมริกันถูกร่างโดยชาวญี่ปุ่น แล้วค่อยยอมรับมัน อันที่จริงแล้ว ร่างฉบับอเมริกันก็ได้หยิบยืมความคิดมาจากทฤษฎีของนักคิดฝ่ายเสรีนิยมของญี่ปุ่น รวมทั้งจากร่างรัฐธรรมนูญของพวกเขา เช่น ทัตสึคิชิ มิโนเบะ (Tatsukichi Minobe) มิโนเบะเป็นคนที่ได้ชื่อว่ามีความคิดที่ปราดเปรื่องที่สุดคนหนึ่งในสมัยนั้น อย่างไรก็ดี แนวคิดเสรีนิยมแบบมิโนเบะก็ถูกมองว่า มีลักษณะถอนรากถอนโคน

[2] มีการสังเกตว่าล่าม “ประสบความยากลำบากในการพูดและเลียริมฝีปากตนเองอยู่ตลอดเวลา”

จนเกินไปในขณะนั้น ก่อนที่สงครามจะเริ่มขึ้น เขายังถูกกล่าวหาในข้อหาหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ ดังนั้น สำหรับบรรดาข้าราชการญี่ปุ่น มันจะราบรื่นกว่าหากรัฐธรรมนูญฉบับนี้ถูกผลักดันโดยพวกอเมริกันแทนที่จะเป็นนักเสรีนิยมชาวญี่ปุ่น[3]

ปัญหาอีกประการก็คือ รูปแบบการเขียนรัฐธรรมนูญ บางฝ่ายยืนยันว่าการใช้ภาษาญี่ปุ่นแบบโบราณที่ใช้ในรัฐธรรมนูญเมจิจะคงเกียรติยศของรัฐธรรมนูญเอาไว้ ในขณะที่ฝ่ายอื่นๆ แย้งว่า การใช้ภาษาทั่วไปจะเหมาะกว่า เนื่องจากมันเป็นการนำจิตวิญญาณของประชาธิปไตยและจิตวิญญาณแห่งยุคใหม่ไปใส่ไว้ในรัฐธรรมนูญ หลังจากอภิปรายกันนับครั้งไม่ถ้วน ในที่สุดก็มีการตัดสินใจใช้ภาษาทั่วไปในรัฐธรรมนูญ ในวันที่ 3 พฤศจิกายน ค.ศ. 1946 รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ก็ถูกประกาศใช้อย่างเอิกเกริก[4]

เรื่องราวเบื้องหลังต้นกำเนิดของรัฐธรรมนูญญี่ปุ่นฉบับนี้เกิดขึ้นอีกครั้งทั่วเอเชียทุกวันนี้ โดยมีผู้เล่นที่เปลี่ยนไป เราเห็นความลังเลต่อการเปลี่ยนแปลงของพวก “ผู้ใหญ่” อนุรักษ์นิยม เมื่อพวกเขาเผชิญหน้ากับเครื่องไม้เครื่องมือใหม่ๆ ที่วัยรุ่นอเมริกันโตขึ้นมากับมัน ไม่ว่าจะเป็นกูเกิล เฟซบุ๊ก และทวิตเตอร์ พวกเขาเห็นว่า สิ่งเหล่านี้ท้าทายสถาบันเก่าๆ และกล่าวหาว่าเป็นของต่างประเทศและมาจากวัฒนธรรมที่ต่างไป โดยไม่ตระหนักเลยว่า ความคิดมากมายจากวัฒนธรรมต่างๆ (รวมไปถึงวัฒนธรรมท้องถิ่น) ได้เข้าไปผสมปนเปในแนวคิดที่อยู่เบื้องหลังเครื่องมือเหล่านี้เรียบร้อยแล้ว สิ่งที่อยู่เบื้องหลังการต่อต้านของพวกผู้ใหญ่เหล่านี้ก็คือ ความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดในท้องถิ่นแบบผิดๆ อย่างไรก็ดี ก็เป็นสิ่งที่คาดเดาได้ว่าพวกเขาจะต่อต้าน ในระหว่างนั้น นักการเมืองท้องถิ่นก็สมรู้ร่วมคิดกับฝ่ายต่างๆ เพื่อหาประโยชน์ให้ตนเองจากสถานการณ์ดังกล่าว ในที่สุดแล้ว ผู้มีอำนาจก็จะยอมแพ้ ไม่ว่าจะเป็นเพราะบรรยากาศที่หลีกเลี่ยงไม่พ้น เพราะคลื่นของมหาชนและการจับจ้องของพวกเขา เพราะเวลาผ่านไปอย่างเหมาะสมแล้ว และที่เป็นไปได้มากที่สุดก็คือ เพราะบรรดาผู้มีอำนาจได้รับส่วนแบ่งผลประโยชน์ของเขาไปเรียบร้อยแล้ว

[3] อย่างไรก็ดี ตัวมิโนเบะเองก็แย้งการแก้รัฐธรรมนูญด้วยหลายเหตุผล เหตุผลหนึ่งคือ รัฐธรรมนูญไม่ควรจะถูกสร้างขึ้นในสถานการณ์ที่พิเศษและเร่งด่วนแบบนั้น และเขายังเสนอให้มีการทำประชามติด้วย

[4] เรื่องราวของรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ส่วนใหญ่ (รวมถึงการอ้างอิงคำพูด) มาจาก Kyoko Inoue (1991) ส่วนแหล่งข้อมูลอื่นๆ ที่ใช้ก็เช่น National Diet Library (2004)

อย่างไรก็ดี ญี่ปุ่นในทุกวันนี้ก็มีผู้กล้าและกบฏที่เติบโตขึ้นมาในสังคมญี่ปุ่นเอง บทบาททางสังคมของพวกเขาทำให้ข้อโต้แย้งที่ว่า “เป็นต่างประเทศมากเกินไป” เป็นสิ่งที่ไม่เพียงพอ ผู้เขียนได้หยิบยกเอาคนนอกรีตสองคนที่มีชื่อเสียงที่สุดมากล่าวถึง ทั้งคู่เป็นผู้เปลี่ยนภูมิทัศน์ของสื่ออิสระ พวกเขายังอายุน้อย โดยอยู่เพียงแค่ในวัยสามสิบกว่าปีเท่านั้น

คนแรกคือ ทาคาฟุมิ โฮริเอะ (Takafumi Horie) ผู้ก่อตั้งบริษัทผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ต (internet service provider: ISP) ชื่อว่า บริษัทไลฟ์ดอร์ จำกัด (livedoor Co., Ltd.) บริษัทของโฮริเอะตั้งขึ้นใน ค.ศ. 1996 โดยเริ่มจากธุรกิจให้คำปรึกษาแก่เว็บไซต์ขนาดเล็ก บริษัทนี้สร้างชื่อเสียงจากการออกแบบเว็บไซต์ให้กับอุตสาหกรรมดนตรีได้อย่างแยบยล หลังจากนั้น ก็ได้กลายมาเป็นผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ตที่ใหญ่ที่สุดแห่งหนึ่งอย่างรวดเร็วเมื่อได้เป็นเจ้าของบริการฟรีอินเทอร์เน็ตของบริษัทไลฟ์ดอร์ (Livedoor Corp.) หลังจากได้เป็นเจ้าของบริการอินเทอร์เน็ตแล้ว โฮริเอะก็ได้พยายามจะเป็นเจ้าของทีมเบสบอลและสถานีโทรทัศน์ขนาดใหญ่ในเวลาต่อมา

ด้วยความที่เป็นคนที่อายุน้อยและกล้าพูด โฮริเอะได้กลายเป็นผู้นำทางความคิดและตัวแบบสำหรับคนหนุ่มสาวที่มีแรงปรารถนาจะสร้างสิ่งใหม่ๆ และถูกเรียกด้วยความชื่นชมว่า “โฮริเอมอน” ซึ่งเป็นการเชื่อมโยงเขากับโดราเอมอน[5] โฮริเอะมักจะแต่งตัวสบายๆ ด้วยเสื้อยืดกางเกงยีนส์ ซึ่งก็ทำให้ได้รับทั้งคำชื่นชมและการวิพากษ์วิจารณ์ โดยเฉพาะจากฝั่งนักธุรกิจอนุรักษ์นิยมทั้งหลาย ถ้อยคำของเขาที่สร้างข้อถกเถียงก็เช่น “ผมรู้สึกแปลกๆ ที่รัฐธรรมนูญของเราเริ่มที่มาตราเกี่ยวกับจักรพรรดิ” “อินเทอร์เน็ตเปลี่ยนโลกเราไปเร็วนะครับ บางทีเราอาจสามารถมีระบอบประธานาธิบดีก็ได้” “ทำไมเราไม่ละทิ้งเกาะเซนกากุ[6] ไปซะทีล่ะ? มันจะมีปัญหาอะไรนักหนา?” และ “มันไม่มีทางที่จีนและเกาหลีเหนือจะรุกรานเราหรอก พวกเขาจะมีเหตุผลอะไรที่จะทำอย่างนั้น?” ถ้อยคำเหล่านี้สร้างความโกรธเกรี้ยวอย่างมากในหมู่นักอนุรักษ์นิยมที่มีแนวคิดชาตินิยม

[5] มีคำอธิบายหลายๆ คำอธิบายถึงที่มาของชื่อเล่นของเขา บางคนก็บอกว่ามาจากการที่ไลฟ์ดอร์เหมือนประตูไปไหนก็ได้ของโดราเอมอน บางคนก็บอกว่าตัวเขาดูเหมือนโดราเอมอน

[6] เกาะร้างที่เป็นกรณีพิพาท ตั้งอยู่ในทะเลจีนใต้

ใน ค.ศ. 2005 โฮริเอะสมัครรับเลือกตั้งในฐานะผู้สมัครอิสระ แต่เขาก็ไม่ได้รับเลือก เขาประกาศว่าจะลงสมัครรับเลือกตั้งในการเลือกตั้งทั่วไปครั้งถัดไป แต่ในเดือนมกราคม ค.ศ. 2006 เขากลับถูกจับกุมในข้อหาฉ้อโกงหลักทรัพย์ และในเดือนมีนาคม ค.ศ. 2007 เขาถูกพิพากษาจำคุกเป็นเวลา 2 ปี 6 เดือน เหตุผลหนึ่งที่โทษหนักขนาดนี้ก็เพราะเขา "ขาดความสำนึกผิดในฐานะซีอีโอบริษัท" โฮริเอะยื่นอุทธรณ์ที่ศาลสูงของโตเกียวทันที แต่ศาลได้ปฏิเสธการอุทธรณ์เมื่อเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 2008 หลังจากถูกปฏิเสธ โฮริเอะก็ยื่นอุทธรณ์ไปที่ศาลฎีกา นอกจากเขาจะต่อสู้ในชั้นศาลในคดีอาญาแล้ว ก็ยังต่อสู้ในคดีแพ่งด้วย

การจับกุมผู้เป็นที่ชื่นชมแห่งยุคทำให้เกิดกระแสวิพากษ์วิจารณ์ในสื่อต่างๆ การที่โฮริเอะผู้เป็นเจ้าของส่วนแบ่งในอินเทอร์เน็ตจำนวนมากพยายามจะเป็นเจ้าของสถานีโทรทัศน์นั้น ถูกตีความว่า เขากำลังท้าทายอำนาจของอุตสาหกรรมสื่อมวลชนแบบเก่า ทนายฝ่ายของโฮริเอะแย้งว่า ถ้าเทียบกรณีโฮริเอะกับกรณีบริษัทหลักทรัพย์ยามาอิชิ[7] และบริษัทคาเนโบ[8] แล้ว โทษของโฮริเอะนั้นหนักเกินไปสำหรับการก่ออาชญากรรมครั้งแรกซึ่งสร้างความเสียหายค่อนข้างน้อย โดยเฉพาะเมื่อเทียบกับกรณีของบริษัททั้งสอง ที่สุดท้ายแล้วก็ไม่มีใครได้รับโทษจำคุก แม้ว่าผู้คนส่วนใหญ่จะยอมรับคำพิพากษา แต่พวกเขาก็เชื่อกันว่าคำพิพากษานี้เป็นบทลงโทษจากบรรดาผู้มีอำนาจตามจารีตดั้งเดิม ไม่ว่าจะเป็นข้าราชการ นักการเงิน หรือนักการเมือง ซึ่งล้วนมองโฮริเอะว่าเป็นเด็กโอหังที่ทำตัว "ไม่เป็นชาวญี่ปุ่น" และเหยียดหยามทัศนคติอันอวดดีของโฮริเอะ

โฮริเอะยังคงเป็นผู้นำทางความคิดอยู่ ทั้งๆ ที่เขาถูกดำเนินคดี (หรือจริงๆ อาจเป็นเพราะเขาถูกดำเนินคดีก็ได้) เขายังคงเป็นบุคคลที่ได้รับความนิยมและขาดเสียไม่ได้ในรายการทอล์กโชว์และรายการที่มีการโต้เถียงกันทางการเมือง มีหนังสือเกี่ยวกับเขากว่า 40 เล่ม รวมทั้งดีวีดีการสัมมนาของเขาก็ออกมาแล้วหลายชุด

---

[7] หนึ่งในบริษัทหลักทรัพย์ที่ใหญ่ที่สุดในญี่ปุ่น 4 แห่ง บริษัทตั้งใน ค.ศ. 1897 โดยลูกค้าจำนวนมากเป็นบริษัทใหญ่ๆ บริษัทนี้ยกเลิกกิจการไปใน ค.ศ. 1997 ภายหลังเกิดคดีฉ้อโกงอันฉาวโฉ่

[8] บริษัทสิ่งทอและอุปกรณ์เสริมความงาม คาเนโบตั้งขึ้นใน ค.ศ. 1887 และเป็นบริษัทที่ใหญ่ที่สุดในญี่ปุ่นช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง ภายหลังเกิดการฉ้อโกงอันฉาวโฉ่ บริษัทก็เลิกกิจการไปในปี 2007 ปัจจุบันอุปกรณ์เสริมความงามยี่ห้อคาเนโบดำเนินการอยู่ภายใต้บริษัทคาเนโบคอสเมติกส์ (Kanebo Cosmetics) ซึ่งเป็นบริษัทลูกของคาโอคอสเมติกส์ (Kao Cosmetics)

บุคคลที่สองที่ผู้เขียนจะหยิบยกมากล่าวถึงคือ ฮิโรยูกิ นิชิมุระ (Hiroyuki Nishimura) หรือที่รู้จักกันในนาม ฮิโรยูกิ เขาเป็นผู้ก่อตั้งเว็บบอร์ดที่ได้รับความนิยมที่สุดในญี่ปุ่น (อันที่จริง อาจเป็นเว็บบอร์ดที่มีคนเข้าไปมากที่สุดในโลกเว็บหนึ่งด้วยซ้ำ) รวมทั้งเว็บไซต์ที่มีผู้เข้าชมมากที่สุดในญี่ปุ่นนามว่า ทูแชลเนล (2channel) ที่ก่อตั้งในปี ค.ศ. 1999 ฮิโรยูกิเคยตั้งเว็บบอร์ด “วิธีการไม่เสียค่าปรับเมื่อละเมิดกฎจราจร” มาก่อนที่จะตั้งเว็บบอร์ดทูแชลเนล ทูแชลเนลได้รับความนิยมอย่างรวดเร็ว มันอนุญาตให้ผู้ใช้สามารถโพสต์ข้อความได้โดยไม่ต้องระบุชื่อตนเอง และนี่ก็คงจะเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้ได้รับความนิยม เว็บบอร์ดนี้ยังช่วยฟูมฟักวัฒนธรรมการอธิปรายเรื่องต่างๆ บนไซเบอร์สเปซในหมู่ชาวญี่ปุ่นที่มักขี้อายที่จะพูดอีกด้วย

กล่าวในอีกแง่หนึ่ง เว็บบอร์ดทูแชลเนลได้กลายมาเป็นปรากฏการณ์สังคม มันไม่ได้เป็นแค่แหล่งข้อมูลข่าวสารต่างๆ ที่สื่อกระแสหลักไม่สนใจเท่านั้น แต่ยังได้สร้างชุมชนผู้ใช้เว็บบอร์ดที่รู้จักกันในนาม “ชาวทูแชลเนล” (2channelers) อีกด้วย ในตอนนั้นยังไม่มีคำว่า “เครือข่ายสังคม” (social networking) เราต้องรออีกห้าปี กว่าที่เว็บไซต์อย่างมิกซี (Mixi) (บริการเครือข่ายสังคมที่เป็นที่นิยมที่สุดในญี่ปุ่น) หรือเฟซบุ๊ก (Facebook) จะปรากฏ ในช่วงเวลาที่ทูแชลเนลรุ่งเรือง มันได้เป็นผู้บุกเบิกอาณาบริเวณของไซเบอร์สเปซที่ไม่เคยมีใครบุกเบิกมาก่อน นิตยสาร Wired เรียกชุมชนผู้ใช้เว็บบอร์ดทูแชลเนลว่า “อนาธิปไตยนิรนาม” เลยทีเดียว ข้อมูลที่ฉาวโฉ่ที่สุดและทันสมัยที่สุดล้วนพบเห็นได้ในเว็บบอร์ดทูแชลเนล จนในที่สุดเว็บบอร์ดนี้ก็ได้ “มีอิทธิพลต่อความเห็นของชาวญี่ปุ่นมากยิ่งกว่าอิทธิพลของนายกรัฐมนตรี จักรพรรดิ และสื่อในแบบดั้งเดิมรวมกันเสียอีก” (Katayama 2007)

เว็บบอร์ดทูแชลเนลได้ก่อให้เกิดปรากฏการณ์ทางสังคมมากมาย เช่น ชาวทูแชลเนลวัย 17 ปีคนหนึ่งได้เข้ายึดรถบัส ฆ่าคนไปหนึ่งคน และทำคนบาดเจ็บอีกสองคน โดยเขาประกาศไว้ล่วงหน้าในเว็บบอร์ดทูแชลเนลก่อนที่จะลงมือ ในด้านที่สดใสกว่านี้ เด็กชายที่ขาดความมั่นใจในตัวเองได้พบรักกับเด็กสาวสวยด้วยความช่วยเหลือจากชุมชนทูแชลเนล เรื่องราวนี้เป็นที่รู้จักกันในนาม “ไอ้หนุ่มรถไฟ”[9] พฤติกรรมเกี่ยวกับอินเทอร์เน็ตไปจนถึงพฤติกรรมทางสังคมในชีวิตจริงซึ่ง

[9] เรื่องราวของ “ไอ้หนุ่มรถไฟ” ได้กลายมาเป็นหนังสือ ละครโทรทัศน์ และภาพยนตร์ในเวลาต่อมา

ได้รับอิทธิพลจากอินเทอร์เน็ตก็ได้ปรากฏขึ้น ในที่สุดเรื่องราวเหล่านี้ได้กลายมาเป็นประเด็นที่มีการโต้แย้งกันในสังคม มีการจับกุมที่เกี่ยวข้องกับการโพสต์ข้อความรวม 116 ครั้ง นับตั้งแต่การจับกุมผู้ที่เข้ายึดรถบัสในวันที่ 3 พฤษภาคม ค.ศ. 2000 จนถึงครั้งล่าสุดที่เป็นการจับกุมชายอายุ 19 ปี กรณีละเมิดกฎหมายเกี่ยวกับอาวุธปืนและดาบ โดยเขาโพสต์ประกาศว่าตน “ฟันคนกลางถนน” โดยเอามีดไปกวัดแกว่งในสถานีรถโดยสารในวันที่ 17 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 2011 และยังรวมไปถึงการจับกุมผู้ต้องสงสัยที่โพสต์ข้อความขู่ฆ่ามกุฎราชกุมาร และการจับกุมผู้ตั้งกระทู้ “ปฏิบัติการจู่โจมคนตาบอด” (ซึ่งเป็นความผิดลหุโทษ) ด้วย

ผู้คนที่คิดว่าอินเทอร์เน็ตเป็นจำเลยของคดีและเป็นสาเหตุของ “พฤติกรรมไม่เหมาะสม” เหล่านี้ เริ่มโทษฮิโรยูกิซึ่งเป็นเว็บมาสเตอร์ ฮิโรยูกิแย้งว่า ไซเบอร์สเปซและชุมชนในนั้นก็เป็นเพียงกระจกของสังคม และมันก็เป็นไปไม่ได้ที่จะคาดหวังให้ชุมชนไซเบอร์มีความบริสุทธิ์ผุดผ่อง ปราศจากอาชญากรรมและสิ่งชั่วร้ายต่างๆ การกล่าวเช่นนี้ถูกตีความจากบางฝ่ายว่าเป็นการหลีกเลี่ยงความรับผิดชอบจากการ “สร้างและสนับสนุนพฤติกรรมเหล่านี้” โดยไม่พยายามควบคุมมัน ตั้งแต่ขั้นแรกๆ ของการสร้างเครือข่ายสังคม ฮิโรยูกิก็ตกเป็นเป้าในการวิจารณ์มาโดยตลอด[10]

ฮิโรยูกิได้รับสิทธิในการผัดผ่อนการชำระความผิดราวกับเป็นนักศึกษามหาวิทยาลัย ทั้งๆ ที่เขาอายุ 34 ปีแล้ว ท่าทางการพูดของเขาทำให้เขาดูเป็นคนสบายๆ เข้าถึงง่าย ในขณะที่เขามีท่าทีถ่อมตัวและสุภาพ แต่เขาก็ไม่ประนีประนอมในสิ่งที่เขาพูดออกมา ในแง่นี้ เขาไม่ยอมให้สิ่งต่างๆ มาถึงตัวเขา หรืออย่างน้อยที่สุดก็ดูเหมือนจะมาถึงตัวเขา นิตยสาร Hollywood Reporter บรรยายว่า เขาเป็น “ด้านตรงข้ามของผู้บริหารชาวญี่ปุ่นทั่วๆ ไป” เมื่อทางนิตยสารเลือกเขาเป็นหนึ่งใน Next Generation Asia Class 2009

ฮิโรยูกิโดนฟ้องทางแพ่งจำนวนนับไม่ถ้วน ราวกับว่าสาธารณชนจะทดสอบ “ความรับผิดชอบต่อสังคม” ของเขาในฐานะผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ต การฟ้องร้องมาจากทั่วประเทศญี่ปุ่น และฮิโรยูกิก็คิดว่า มันเป็นไปไม่ได้ที่จะไปอยู่ที่ศาลทุกแห่งในเวลาเดียวกัน เขาจึงตัดสินใจที่จะเมินเฉยต่อการฟ้องร้องทั้งหมด ผลก็คือเขาแพ้

[10] ทูแชลเนลแจ้งผู้ใช้ว่า แม้ว่าชื่อของผู้ใช้จะนิรนาม แต่ไอดีของผู้ใช้นั้นสามารถจะสามารถถูกระบุได้

คดีทั้งหมด เนื่องจากเขาไม่ได้ไปปรากฏตัวที่ศาล และค่าปรับก็ทวีจำนวนสูงขึ้นเรื่อยๆ แต่ฮิโรยูกิก็ไม่มีความคิดที่จะจ่าย เขาเพียงแค่รอคดีแต่ละคดีให้หมดอายุความเท่านั้น เขาพูดในรายการทอล์กโชว์หลายต่อหลายครั้งอย่างเมินเฉยว่า “ไม่มีอะไรเกิดขึ้นถ้าคุณไม่จ่าย ตำรวจญี่ปุ่นไม่ได้มีหน้าที่เก็บค่าปรับที่ศาลสั่งมา” อย่างไรก็ดี ศาลเขตโตเกียวก็สั่งยึดโดเมนของทูแชนเนล (2ch.net) ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของทรัพย์สินของเขา เนื่องจากคดีแบบนี้ไม่เคยมีมาก่อน ตอนนี้จึงยังมีการโต้เถียงกันว่าการยึดดังกล่าวสามารถทำได้หรือไม่

ฮิโรยูกิกล่าวว่า เขาปฏิบัติตามข้อเรียกร้องของตำรวจในการลบข้อความบางข้อความที่อาจผิดกฎหมาย เขายืนยันอีกว่า เขาจ่ายภาษีถูกต้องเสมอ และชี้ว่าเขาไม่ยอมปฏิบัติตามในกรณีที่เขาไม่เห็นด้วยเท่านั้น เขามีคำตอบที่ชัดเจนมากเกี่ยวกับความรับผิดชอบของเขาบนบอร์ด: “อย่ายิงคนส่งสาร” (“บริษัทที่ให้บริการโทรศัพท์ควรจะมีความผิดเพราะเนื้อหาที่คนคุยกันทางโทรศัพท์หรือ?”) ฮิโรยูกิรุกกลับโดยวิจารณ์กฎหมายญี่ปุ่นจากมุมมองของเขาในฐานะผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ต ตัวอย่างเช่น เขาวิพากษ์วิจารณ์การที่ญี่ปุ่นไม่มีกฎหมายที่จะสามารถเอาผิดผู้เผยแพร่เบอร์โทรศัพท์ของผู้อื่น กฎหมายเกี่ยวกับความเป็นส่วนตัวที่ออกมาใน ค.ศ. 2003 มีการระบุถึงการป้องกันข้อมูลส่วนตัวของบุคคลไว้ด้วย และเราก็คาดเดาได้ว่า ทูแชลเนลมีส่วนช่วยในการออกแบบกฎหมายนี้ในฐานะของกรณีตัวอย่าง ฮิโรยูกิยังพูดนับครั้งไม่ถ้วนถึงความรับผิดชอบส่วนบุคคลของผู้โพสต์ข้อความว่า “ใครก็ตามที่แยกแยะความจริงกับความเท็จไม่ได้ ไม่ควรจะได้รับการสนับสนุนในการใช้บอร์ด” หรือ “ถ้าคุณไม่แน่ใจ จงอย่าเขียน”

ในเดือนมกราคม ค.ศ. 2009 ฮิโรยูกิขายทูแชลเนลให้บริษัทสิงคโปร์ด้วยเหตุผลว่า “ผมเบื่อที่จะบริหารมันแล้ว” ปัจจุบันเขาทำงานเป็นผู้อำนวยการของบริษัทนิวังโกะ (Niwango Inc.) ซึ่งเป็นบริษัทที่อยู่เบื้องหลังเว็บไซต์แชร์วิดีโอชื่อดังของญี่ปุ่น ชื่อ นิโกะนิโกะโดกะ (Nico Nico Douga) และสินค้าที่เกี่ยวเนื่องอื่นๆ

โฮริเอะและฮิโรยูกิเป็นเพื่อนกัน ทั้งสองเป็นแขกประจำของรายการที่มีการพูดคุยประเด็นต่างๆ ทั้งในสื่อกระแสหลักและสื่ออิสระ ทั้งคู่ไม่เคยปิดบังความไม่พอใจที่พวกเขามีต่อผู้มีอำนาจ และพวกเขาก็วิจารณ์บรรดานักการเมือง ข้าราชการและฝ่ายอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างเปิดเผย ตัวอย่างเช่น โฮริเอะวิจารณ์ผู้มีอำนาจโดยกล่าวว่า “ถ้าตำรวจจับใครก็ตามที่พยายามจะประกอบธุรกิจในรูปแบบที่

หวือหวาแปลกใหม่ที่ไม่เคยมีใครทำมาก่อน คนก็จะระวังตัวกันเกินไปและไม่มีความริเริ่ม พวกเขากำลังสอนให้เราอยู่เฉยๆ ที่บ้านและไม่ทำอะไรเลยเหรอ?"

ญี่ปุ่นตกต่ำมาสักพักใหญ่แล้ว และก็ไม่มีสัญญาณว่าจะมีอะไรดีขึ้นแต่อย่างใด แม้ว่าจะเป็นครั้งแรกในรอบกึ่งศตวรรษที่ประชาชนญี่ปุ่นเปลี่ยนพรรคที่ปกครองประเทศ แต่ผลที่ชัดเจนของการเปลี่ยนแปลงก็คงจะไม่ปรากฏขึ้นในเร็วๆ นี้ ในบรรยากาศแห่งความคับข้องใจนี้ ประชาชนจำนวนมากรู้สึกผ่อนคลายที่จะได้เห็นนักธุรกิจรุ่นใหม่ออกมาโต้แย้ง ไปจนถึงวิจารณ์บรรดาผู้มีอำนาจในแบบดั้งเดิม ตั้งแต่ผู้ว่าการธนาคารกลาง ผู้พิพากษาศาลสูง นายกรัฐมนตรี สถานีโทรทัศน์หลักต่างๆ ฯลฯ ว่าผู้คนเหล่านี้กำลังทำลายญี่ปุ่นอย่างช้าๆ สารจากพวกเขานั้นชัดเจน: "ให้โอกาสพวกเราที่จะทดลอง โอกาสที่จะเปลี่ยนแปลงญี่ปุ่น" แล้วทางสมาชิกพรรคเดโมแครตและปีกสมาชิกของพรรคแอลดีพีที่เชื่อในการปฏิรูปจะว่าอย่างไรกับความต้องการเหล่านี้? กรณีที่คนรุ่นใหม่เหล่านี้ปรากฏในสื่อกระแสหลักเป็นภาวะที่ย้อนแย้งอย่างยิ่ง สื่อกระแสหลักต้องการพวกเขาเนื่องจากพวกเขาเป็นที่นิยมมาก แต่พวกเขาก็น่ารำคาญมากเช่นกัน เพราะพวกเขาก็ใช้สื่อกระแสรองของตัวเองเพื่อประหัตประหารช่องโทรทัศน์กระแสหลัก สถานีวิทยุ และวงการสิ่งพิมพ์ทั้งหมด

บทความนี้ได้นำเสนอตัวอย่างของผู้สร้างวัฒนธรรมสื่ออิสระในญี่ปุ่น ซึ่งเริ่มต้นอย่างเจียมเนื้อเจียมตัว[11] แต่ในภายหลังกลับมีอิทธิพลอย่างมากในญี่ปุ่น อะไรคือสิ่งที่ทำให้สื่อเหล่านี้ประสบความสำเร็จในตอนแรกสุด?

1. การออกแบบ

นิโกะนิโกะโดกะมีการออกแบบที่มีเอกลักษณ์ ดูได้ที่โลโก "นิโกะ นิโกะ เทะเระบิคุง" (Nico Nico Terebi-kun)[12] ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของโครงการครีเอทีฟคอมมอนส์ (Creative Commons) ของพวกเขาเอง ที่ชื่อว่า นิโกะ นิคอมมอนส์ (Nico Nicommons) ทางนิโกะนิโกะโดกะ (และทูแชลเนล ตลอดจนทุกสิ่งที่

[11] http://www.youtube.com/watch?v=w7f92toOSBA – วีดีโอนี้แสดงให้เห็นว่านิโกะนิโกะโดวงะเริ่มมาได้อย่างไรใน ค.ศ. 2007

[12] http://www.niconicommons.jp/material/nc19665

ฮิโรยูกิบริหารอยู่) มีความสัมพันธ์กับศิลปะแอสกี (ASCII art) ที่ใช้ในไอคอนและโฆษณาต่างๆ[13] การออกแบบเสียงก็ทำในวิธีคิดแบบเดียวกัน มีตัวอย่างของเพลงประกอบ (Background music: BGM) ที่ผู้ใช้นิคอมมอนส์คนหนึ่งนำเสนอ[14] และวีดีโอหนึ่งที่ใช้เพลงประกอบนี้แสดงตัวนิวังโกะ (ตัวละครของบริษัทนิวังโกะ ซึ่งเป็นบริษัทที่ดำเนินการนิโกะนิโกะโดกะ) ที่เดินทางไปในต่างจังหวัดของญี่ปุ่น[15] ในแง่นี้ งานออกแบบที่เป็นต้นแบบหรือ “แม่แบบ” ก็ได้สร้างงาน “ลูก” ออกมาจำนวนมหาศาล และสร้างความสัมพันธ์เชิงครอบครัวและชุมชนขึ้นมา

2. การแสดงออก

นอกเหนือไปจากการออกแบบเสียงและภาพ มิติการแสดงออกต่างๆ ก็เสริมสร้างและสร้างความจำเพาะเจาะจงต่อจุดประสงค์ของสื่อเช่นกัน

เมื่อฮิโรยูกิเชิญแขกมาในรายการนิโกะนิโกะไลฟ์ (Nico Nico Live) อันเป็นรายการทอล์กโชว์ของเขา เขาจะฟังแขกรับเชิญของอย่างตั้งใจและจะทำเสียง “อืม” “อื้อ” ตลอด ราวกับว่าเขาเห็นด้วยกับสิ่งที่แขกรับเชิญกล่าว ในขณะที่ทำเสียงอย่างนั้น สายตาของเขาก็จับจ้องที่แล็ปท็อปบนตักของเขา เพื่อจับตาดูข้อคิดเห็นต่างๆ ของผู้ชมรายการ สิ่งที่เป็นเอกลักษณ์ของเว็บไซต์แชร์วิดีโอคือ การแสดงความคิดเห็นของผู้ชมบนวิดีโอในทันที และหากเป็นรายการสด ข้อคิดเห็นเหล่านี้ก็จะปรากฏขึ้นมาสดๆ

เขาดำเนินรายการเช่นนี้โดยตลอด ในขณะที่เขาฟังแขกรับเชิญ เขาก็สะท้อนความเห็นและเป็นปากเสียงให้ผู้ชมไปพร้อมๆ กัน ผู้ชมจะรู้สึกว่า ความคิดเห็นของพวกเขาเป็นส่วนหนึ่งของรายการและมีส่วนร่วมในการอภิปราย นอกจากนี้ ฮิโรยูกิก็ยังดำเนินรายการโดยใส่เสื้อยืด กางเกงขาสั้น และรองเท้าแตะซึ่งมากับถุงเท้า (ส่วนใหญ่เป็นสีขาว) การแต่งกายเช่นนี้ทำให้เขาดูเหมือนโอตาคุที่เพิ่งคลานออกมา

[13] http://www.niconicommons.jp/material/nc6454, http://www.niconicommons.jp/material/nc7257, http://www.youtube.com/watch?v=-0Upq2mbj8M&NR=1 (โฆษณาโทรทัศน์ของดวังโงะ (Dwango) บริษัทแม่ของนิวังโงะ)

[14] ลองดู http://www.niconicommons.jp/material/nc2003

[15] http://www.nicovideo.jp/watch/sm6494248

จากห้องของเขา พวก “โอตาคุ” (otaku) และ “ฮิคิโคโมริ” (hikikomori)[16] มีเป็นล้านๆ คนในญี่ปุ่น และพวกเขาก็รู้สึกใกล้ชิดกับผู้ดำเนินรายการและเว็บมาสเตอร์อย่างฮิโรยูกิ

3. มีความเป็นนานาชาติโดยการเป็นสื่อที่มีชุมชนเป็นพื้นฐาน

แม้ว่าโครงสร้างพื้นฐานของสื่ออิสระและเว็บไซต์เครือข่ายสังคมจะมีต้นกำเนิดมาจากสหรัฐอเมริกา แต่ในญี่ปุ่น เว็บไซต์สื่ออิสระและเว็บไซต์เครือข่ายสังคมเหล่านี้ก็ได้รับการออกแบบโดยคนญี่ปุ่น[17] เพื่อที่จะตอบสนองความต้องการของคนญี่ปุ่น[18] การผสมผสานนี้ทำให้เกิดคุณสมบัติทางเคมีที่น่าสนใจ และผลก็คือสิ่งต่างๆ ทั้งหมดมีลักษณะลูกผสมที่มีเอกลักษณ์ ซึ่งมีลักษณะแบบนานาชาติ การไหลเวียนของสิ่งเหล่านี้ทำให้เกิดพลวัตในไซเบอร์สเปซ

ลักษณะทางเทคนิคเหล่านี้สอดคล้องกับเงื่อนไขทางสังคมที่ประชาชนส่วนใหญ่รู้สึกว่า ระบบเก่าไม่สามารถทำงานเพื่อให้เกิดความเจริญก้าวหน้าในอนาคตได้ และอึดอัดกับข้อเท็จจริงที่ว่า บรรดาผู้มีอำนาจก็ไม่ได้มีความพยายามใดๆ ที่จะเปลี่ยนแปลงมัน ผู้คนอยากจะพูดอะไรบางอย่าง แต่พวกเขาก็ไม่รู้ว่าจะพูดอย่างไร ที่ไหน สื่ออิสระเหล่านี้เริ่มให้พื้นที่พวกเขาในการอภิปราย โดยปกป้องสิทธิของทุกคนที่จะเขียนอะไรก็ได้อย่างกล้าหาญ สถานการณ์นี้คล้ายกับกรณีของประเทศไทย และคล้ายกับสิ่งที่สื่ออิสระในไทยกำลังดำเนินไป แน่นอนว่าญี่ปุ่นมีอิสระกว่าไทย และก็อย่างที่กล่าวมาข้างต้นว่า รัฐธรรมนูญช่วงหลังสงความโลกก็เป็นหลักประกันเสรีภาพในการแสดงออก (ซึ่งกฎหมายต่างๆ ก็ถูกนำมาใช้จริงเสียด้วย) อย่างไรก็ดี แม้แต่ในญี่ปุ่นเอง ถ้าคนคนหนึ่งท้าทายผู้มีอำนาจ เธอ/เขาก็ต้องพบกับอุปสรรคมากมาย ทั้งไทยและญี่ปุ่นสามารถสามารถเรียนรู้จากประสบการณ์ของกันและกันได้อย่างมากมายแน่นอน

---

[16] คนที่ถอนตัวออกจากชีวิตทางสังคมและขังตัวเองอยู่ในห้องของเขา

[17] ข้อยกเว้นที่สำคัญ ได้แก่ ทวิตเตอร์ (Twitter)

[18] ตัวอย่างเช่น “ทูแชลเนล” ในภาษาญี่ปุ่นใช้ตัวฮิรางะนะ ซึ่งเป็นตัวอักษรที่ใช้กับสิ่งต่างๆ ที่เป็นญี่ปุ่น แทนที่จะใช้ตัวอักษรภาษาอังกฤษหรือตัวคะตะคะนะซึ่งมักจะใช้กับสิ่งต่างๆ ที่มาจากตะวันตก

จริงๆ แล้ว โฮริเอะเปรียบเทียบสิ่งที่เขาประสบกับสิ่งที่ทักษิณประสบ ต่อไปนี้เป็นคำแปลคร่าวๆ สำหรับบทสนทนาของเขากับฮิโรยูกิในรายการนิโกะนิโกะไลฟ์

ฮิโรยูกิ: จากประสบการณ์ทั้งหมดของคุณ ความเข้าใจระบบยุติธรรมของญี่ปุ่นแบบผิดๆ ของคุณหมดไปเลยใช่มั้ย?

โฮริเอะ: เรื่องแบบนี้ไม่ได้เกิดขึ้นแค่ในญี่ปุ่น ...มันเกิดขึ้นในไทยเหมือนกัน คุณรู้จักทักษิณใช่มั้ย? ตอนนี้เขาโดนไล่ออกนอกประเทศไปแล้ว

ฮิโรยูกิ: ใช่ครับ ที่โน่นมีรัฐประหาร

โฮริเอะ: พวกต่อต้านทักษิณนั้นใกล้ชิดกับ XXXXX ว่ากันว่าพวกองคมนตรีอยู่เบื้องหลังการรัฐประหาร พวกชนชั้นนำตามจารีตไม่พอใจกับการมีอำนาจของทักษิณ ทักษิณมาจากทางภาคเหนือและได้รับความนิยมมากในหมู่ผู้คนในต่างจังหวัด เขาเป็นเจ้าของบริษัทแบบโดโคโม (DoCoMo)[19] เหมือนคุณซัน (Son)[20] จากซอฟต์แบงก์ (SoftBank)[21] มาเล่นการเมือง แล้วได้เป็นนายกรัฐมนตรี

ฮิโรยูกิ: มีหลายกรณีที่ผู้ประกอบการผันตัวเองมาเป็นนักการเมือง เช่น แบร์ลุสโกนี (Berlusconi)

โฮริเอะ: พวกอภิสิทธิ์ชนไม่ชอบทักษิณ มองว่าเขาเป็นคนชั้นต่ำจากบ้านนอก และเป็นบุคคลที่น่ารำคาญ คนพวกนี้ต้องการจะให้บทเรียนทักษิณ และเนื่องจากคนพวกนี้เป็น “ผู้ใหญ่” พวกเขาก็จึงรู้ว่าจะทำได้อย่างไร รู้ว่าต้องผลักดันตรงไหนในญี่ปุ่น กระทรวงกลาโหมไม่ได้มีบทบาทหน้าที่นี้ แต่ในไทย คนพวกนี้ไปหากองทัพก่อนเป็นอันดับแรก แล้วต่อจากนั้นก็ไปหาศาล และไปหาสื่อเป็นอย่างสุดท้าย แล้วมันก็เสร็จสมบูรณ์

[19] NTT docomo, Inc. ผู้ให้บริการโทรศัพท์มือถือที่ใหญ่ที่สุดในญี่ปุ่น

[20] ผู้ก่อตั้ง SoftBank Corp.

[21] บริษัทด้านสื่อและโทรคมนาคมของญี่ปุ่น

ฮิโรยูกิ: อืม

โฮริเอะ: นั่นและวิธีการที่ศาลรัฐธรรมนูญตัดสินว่า พรรคของทักษิณผิด... นายกฯ ของพวกเขาปรากฏตัวในรายการทำอาหาร บางทีผมคิดว่าเขาโดนหลอกด้วยซ้ำ พวกคนจัดรายการอาจบอกว่า “โอ ท่านนายกฯ โปรดไปออกรายการทำอาหารของเราด้วยเถอะ” อะไรทำนองนี้ หลังจากนั้น เมื่อเขาไปออกรายการศาลก็ตัดสินว่า นายกรัฐมนตรีไม่ได้รับอนุญาตให้มีอาชีพเสริม

ฮิโรยูกิ: ฮ่าฮ่าฮ่า อะไรนะ ไปออกรายการทีวีนี่ถือเป็นการมีอาชีพเสริมแล้วเหรอ!?? มันมากไปหน่อยนะเนี่ย!

โฮริเอะ: คุณเห็นมั้ย นายกฯ ถูกไล่ออกไปอย่างนี้แหละ!

ฮิโรยูกิ: จริงเหรอ?? มันมากไปจริงๆ นะเนี่ยยยยยยยยย !!!

บรรณานุกรม

Inoue, Kyoko

1991 MacArthur's Japanese Constitution: A Linguistic and Cultural Study of its Making. Chicago: University Of Chicago Press.

Katayama, Lisa

2007 2-Channel Gives Japan's Famously Quiet People a Mighty Voice. http://www.wired.com/culture/lifestylenews/2007/04/2channel

National Diet Library

2004 Birth of the Constitution of Japan. http://www.ndl.go.jp/constitution/e/outline/00outline.html

เล่าเรื่อง: “สื่อใหม่” เปิดพื้นที่การเมืองและข้อเสนอต้องห้าม “นครปาตานี”

ฐิตินบ โกมลนิมิ

ชุมชนเสมือนจริง (virtual community) กลายเป็นพื้นที่ความสัมพันธ์ของผู้คนรูปแบบหนึ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์และสร้างพื้นที่สาธารณะเป็นทั้งพื้นที่ไกล่เกลี่ยความขัดแย้ง หรืออีกทางหนึ่งอาจเป็นพื้นที่สร้างความขัดแย้งได้ (แพร ศิริศักดิ์ดำเกิง 2551) และหากจะใช้พื้นที่ชุมชนเสมือนจริงเป็นส่วนหนึ่งเป็นข้อต่อ หรือเป็นพื้นที่เชื่อมซ้อนทับขนานไปกับ “ชุมชนจริง” ในพื้นที่จังหวัดชายแดนใต้ โดยเป็น “พื้นที่ทางการเมือง” หรืออีกพื้นที่สาธารณะหนึ่งในการเผยข้อเสนอบางประการ ให้นำไปสู่การสานเสวนาระหว่างคู่ขัดแย้งหลัก จะเป็นไปได้หรือไม่ ก็เป็นเรื่องท้าทายและน่าสนใจมิใช่น้อย

สื่อใหม่กับความรุนแรงชายแดนใต้

ก่อนเกิดเหตุความรุนแรงชายแดนใต้ ปี ค.ศ. 2004 อิ่มจิต เลิศพงษ์สมบัติ (2544) เคยสำรวจทัศนคติต่อเทคโนโลยีการสื่อสารอินเทอร์เน็ตในสามจังหวัดชายแดนใต้ ได้แก่ ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส พบว่า กลุ่มผู้นำทางความคิดส่วนใหญ่ (ผู้นำชุมชน ผู้นำศาสนา และกลุ่มสตรี) ไม่รู้จักและไม่เคยใช้สื่ออินเทอร์เน็ต ทราบแต่เพียงว่าเป็น “สื่อไม่ดี” ที่ชักนำอันตรายมาสู่เยาวชน มีการคุกคามทางเพศ เป็นแหล่งรวมสื่อลามกอนาจารที่ขัดต่อหลักศาสนา และทำให้เยาวชนติดเกมออนไลน์และเสียเวลาเรียน ซึ่งแตกต่างอย่างมากจากความคิดเห็นของกลุ่มเยาวชนที่มีประสบการณ์การใช้มาก่อน พวกเขาคิดว่าอินเทอร์เน็ตเป็นสิ่งจำเป็น สามารถใช้สืบค้นข้อมูลเพื่อการเรียนรู้และทำกิจกรรมชุมชน เป็นสื่อประชาสัมพันธ์ในพื้นที่ รวมทั้งเป็นแหล่งติดต่อสื่อสารระหว่างชุมชนกับผู้บริหารชุมชนและหน่วยงานรัฐได้

หลังวันที่ 4 มกราคม ค.ศ. 2004 ที่นับเป็นจุดเริ่มต้นมิติใหม่ของความรุนแรงในจังหวัดชายแดนภาคใต้ เหตุการณ์ “ความไม่สงบ” เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ทั้งการซุ่มยิง โจมตี วางระเบิด และรบกวนโดยวิธีการต่างๆ เกิดการสูญเสียชีวิต นองเลือด และบาดเจ็บจำนวนมาก ศูนย์เฝ้าระวังสถานการณ์ภาคใต้รายงานสถานการณ์ในรอบเจ็ดปี (ระหว่างมกราคม ค.ศ. 2004-2011) ว่า มีเหตุการณ์รุนแรง 10,585 เหตุการณ์ มีผู้เสียชีวิตรวม 4,572 ราย บาดเจ็บรวม 7,404 ราย รวมทั้งยังนำไปสู่ความไม่ไว้วางใจระหว่างคนในชุมชนเดียวกัน สร้างรอยแผลบาดลึกเกินกว่าจะเยียวยาระหว่างคนไทยพุทธและคนมลายูมุสลิมในพื้นที่

ขนานไปกับพื้นที่ความรุนแรงดังกล่าว พื้นที่สื่อก็เป็นพื้นที่สงครามข่าวสารจากทุกฝ่ายอีกระนาบหนึ่ง กล่าวเฉพาะในโลกอินเทอร์เน็ต เอกรินทร์ ต่วนศิริ (2552) ระบุว่า ในเว็บไซต์ยูทูบ (http://www.youtube.com/) มีการปล่อยคลิปเหตุการณ์ความรุนแรง ภาพการตัดหัว ภาพชาวบ้านที่ถูกกระทำในเหตุการณ์ตากใบและกรือเซะ ที่น่าสนใจคือ บางคลิปจงใจดัดแปลงภาพ เสียง หรือการบรรยายต่างๆ เพื่อให้ตรงเป้าประสงค์ที่จะนำเสนอ เช่น การบรรยายประวัติศาสตร์ปาตานีที่ดูและฟังเป็นภาษาอังกฤษ มลายู และไทยได้ หรือที่ทันสมัยกว่านั้นคือ การสร้างแอนิเมชันเป็นรูปท่านฮัจญีสุหลง บางคลิปเป็นรูปคล้ายโต๊ะครูกล่าวถึงประวัติศาสตร์ปาตานี หรือ “การต่อสู้เพื่อปาตานี” ซึ่งแน่นอนว่า เรื่องราวเหล่านี้เราจะไม่ปรากฏในพื้นที่ทางการเมืองในชีวิตประจำวันของคนมลายูมุสลิมในพื้นที่ ด้านฝ่ายรัฐและทหารเองก็เปิดเว็บไซต์จำนวนไม่น้อยเพื่ออธิบาย โต้แย้ง ตอบโต้ และประชาสัมพันธ์เชิงจิตวิทยาไปพร้อมกันอีกทางหนึ่งด้วย

ในแง่นี้แล้ว “สื่อ” ก็ยิ่งตกเป็นจำเลยว่า เป็นส่วนสำคัญในการขยายความรุนแรง และถูกใช้เป็นเครื่องมือสร้างอาณาจักรแห่งความกลัวจากผู้ก่อความรุนแรงทุกฝ่าย จนกระทั่งปี ค.ศ. 2005 เกิดการปฏิรูปสื่อครั้งสำคัญอย่างเงียบๆ และปักหมุดหมายแนวคิด “สื่อสันติภาพ” ไว้ เมื่อสมาคมนักข่าวนักหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทยร่วมกับเครือข่ายภาคประชาสังคมจำนวนหนึ่งผลักดันจนเกิด “ศูนย์ข่าวอิศรา: โต๊ะข่าวภาคใต้” เพื่อนำเสนอข่าวสารเชิงลึก อธิบายต้นเหตุความรุนแรง และเสนอวิถีวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของผู้คนในพื้นที่ให้สังคม

วงกว้างได้เข้าใจ ผ่านเว็บไซต์สำนักข่าวอิศรา (http://www.isranews.org/) ความน่าสนใจของการปฏิรูปสื่อครั้งนี้คือ การนำเว็บไซต์สื่อใหม่ (new media) เข้ามาเชื่อมโลกมลายูมุสลิมจังหวัดชายแดนใต้ให้สังคมไทยและสังคมโลกได้รับรู้ต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน จากนั้นก็นำไปขยายผลเพื่อสร้างสมดุลของข่าวสารในพื้นที่สื่อประเภทต่างๆ ทั้งหนังสือพิมพ์ วิทยุชุมชนในพื้นที่ รวมทั้งยังถูกนำไปอ้างอิงโดยสำนักข่าวต่างประเทศทั่วโลก

ต่อมาปลายปี ค.ศ. 2006 ก็เกิดศูนย์เฝ้าระวังสถานการณ์ภาคใต้ (Deep South Watch) ที่มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี โดยเป็นองค์กรประสานงานเครือข่ายภาคประชาสังคมและวิชาการ ทั้งในและนอกพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ภารกิจสำคัญคือ การสร้างกระบวนการเรียนรู้ความขัดแย้งและความรุนแรงในชายแดนภาคใต้โดยใช้ข้อมูลและการคิดค้นหาเหตุผลเพื่ออธิบายปรากฏการณ์จากมิติต่างๆ พร้อมทั้งทำหน้าที่เตือนภัยต่อสังคม มีเป้าหมายเพื่อทำให้ความขัดแย้งและความรุนแรงที่เกิดขึ้นกลายเป็นพื้นที่สาธารณะในการเรียนรู้ของสังคม รวมทั้งให้สื่อมวลชน นักวิชาการ นักพัฒนาเอกชน ข้าราชการและประชาชนทั่วไป ช่วยกันเฝ้ามองปัญหาและเข้าใจปัญหาผ่านกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน

เดิมศูนย์เฝ้าระวังฯ ทำรายงานวิเคราะห์สถานการณ์ตามวาระและเหตุการณ์สำคัญ เน้นขับเคลื่อนสังคมผ่านสื่อสารมวลชน ทั้งหนังสือพิมพ์และโทรทัศน์ ซึ่งเป็น “สื่อกระแสหลัก” หรือ “สื่อแนวดิ่ง” จากส่วนกลางเป็นหลัก โดยใช้ประเด็นเป็นตัวเปิดพื้นที่ให้เกิดบทสนทนากับสังคมวงกว้างและผู้กำหนดนโยบายสาธารณะที่เกี่ยวข้อง ทว่าความยืดเยื้อของสถานการณ์ยิ่งยาวนาน มีผลให้ความรุนแรงในจังหวัดชายแดนใต้กลายเป็น “เคียงข่าวการเมือง” ประหนึ่ง “เหตุการณ์รุนแรงปกติ” ในระยะหลังจึงต้องออกแบบการสื่อสารสาธารณะใหม่ โดยวิเคราะห์ประเด็น กำหนดกลุ่มเป้าหมาย และเลือกใช้สื่อแต่ละประเภทให้สอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมาย ควบคู่กับการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมไปในตัว รวมทั้งเปิดให้มีการสร้างความรู้จากการทำงานของภาคประชาสังคมและเครือข่ายอย่างหลากหลายมากขึ้น กล่าวอีกแง่หนึ่งก็คือ เป็นการวางยุทธศาสตร์การทำงานเชิงรุกใน “แนวราบ” (กับสื่อประเภทต่างๆ ในชุมชนและนิวมีเดีย) เพื่อประสานกับสื่อแนวดิ่งในช่วงจังหวะที่เหมาะสม

ระยะสี่ห้าปีหลังจากความรุนแรงรอบใหม่นี้ นิวมีเดียเกิดขึ้นในจังหวัดชายแดนใต้ไม่น้อย อาทิ สำนักข่าวอามาน กลุ่มบุหงารายา กลุ่มเซาเทิร์นพีซมีเดีย (southern peace media) ฯลฯ ที่อาจจะกลายเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่น่าสนใจในอนาคตได้ เพราะ "เว็บไซต์เปิดโอกาสให้คนทำสื่อซึ่งอาจไม่มีประสบการณ์ จากที่เราเคยคิดว่าการทำงานสื่อเป็นเรื่องไกลตัว สื่อใหม่ทำให้คนรู้สึกใกล้ชิดกับมันและเริ่มต้นทำสื่อเองได้ และเชื่อว่าสามารถพัฒนาเป็นมืออาชีพในอนาคตได้ ที่สำคัญ สื่อใหม่ยังทำให้เราเป็นอิสระจากแรงบีบต่างๆ ที่สื่อกระแสหลักต้องเผชิญ ทำให้เราสามารถนำเสียงที่ไม่เคยถูกรับฟังออกไปข้างนอกได้ด้วย" มาหามะสาบรี เจ๊ะเลาะห์ นักข่าวพลเมืองจากกลุ่มพีซมีเดีย ระบุไว้ในรายงานการประชุมเครือข่ายสื่อภาคประชาสังคมชายแดนใต้ (2553)

อย่างไรก็ตาม แม้คนผลิตสื่อใหม่ในพื้นที่นี้จะมีมาก แต่การเข้าถึงข้อมูลก็ยังอยู่ในระดับต่ำ การเปิดรับสื่อหรือการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารของคนปัตตานี ยะลา นราธิวาส และสี่อำเภอในจังหวัดสงขลา ซึ่งสำรวจโดยสถานวิจัยความขัดแย้งและความหลากหลายทางวัฒนธรรมภาคใต้ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี เดือนมิถุนายน ค.ศ. 2010 พบว่า ประชาชนรับรู้สื่อจากโทรทัศน์เป็นอันดับแรก รองลงมาคือ วิทยุ สื่อจากมัสยิด คนในชุมชน ร้านน้ำชา คุยกับเพื่อนหอกระจายข่าว ตามลำดับ กล่าวคือ เน้นเสพสื่อในชุมชนเป็นหลัก ดังนั้น การคาดหวังให้นิวมีเดีย "เปิดพื้นที่ให้เสียงต่าง" เพื่อเคลื่อนสังคมชายแดนใต้จนนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในระดับที่เรียกว่า "เป็นความหวัง" นั้น ยังต้องติดตามกันไปอีกพอสมควร เพราะ "โครงสร้างสื่อก็รับอิทธิพลมาจากโครงสร้างสังคมหลัก ดังนั้นสื่อท้องถิ่นจึงเกิดยาก เพราะทุกอย่างต้องมาจากส่วนกลาง ถ้าส่วนกลางไม่เอาด้วยสื่อท้องถิ่นหรือสื่อทางเลือกก็ทำอะไรไม่ได้ อาจมีโอกาสในการนำเสนอข่าว แต่ไม่มีพลังพอที่จะทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลง ทุกสิ่งทุกอย่างไปรวมอยู่ที่คนหรือความเป็นศูนย์กลางอย่างเดียว" ปกรณ์ พึ่งเนตร บรรณาธิการโต๊ะข่าวภาคใต้ สถาบันข่าวอิศรา (2553)

เริ่มต้นพูดเรื่อง "ต้องห้าม": นครปาตานี

ความรุนแรงที่ชายแดนใต้วางตัวเองอยู่บนปัญหาของความไม่ลงรอยระหว่างอำนาจของศูนย์กลางและพื้นที่ชายขอบ ในมุมของรัฐประชาชาติไทย/สยาม นี่คือ

การปกป้องอำนาจเหนือดินแดนและผู้คนอย่างถึงที่สุด โดยมุ่งมั่นต่อต้าน “การแบ่งแยกดินแดน” ด้วยวิธีการนานาประการ ในทางตรงกันข้าม เครือข่ายของผู้ก่อการที่เคลื่อนไหวใต้ดินและใช้ความรุนแรงเข้าต่อรองกลับมองปฏิบัติการของตนเองเป็น “การต่อสู้” ที่ต้องการปลดปล่อย “ปาตานี” ออกจากการยึดครองของเจ้าอาณานิคม โดยมีเหตุผลในทางประวัติศาสตร์ ชาติพันธุ์ และศาสนารองรับอย่างหนักแน่น ด้วยเหตุนี้ ในมุมมองของพวกเขา พวกเขากำลัง “กู้เอกราช” หาใช่เป็นการ “แบ่งแยกดินแดน” ไม่ (ศูนย์เฝ้าระวังสถานการณ์ภาคใต้ 2554)

ในแง่นี้เอง ความระหว่างบรรทัดของความรุนแรงชายแดนใต้ในรอบเจ็ดปีที่ผ่านมา บอกเราประการหนึ่งว่า รัฐไม่สามารถอยู่ได้ภายใต้ความไม่มั่นคงของประชาชน ถึงเวลาต้องคลี่คลายมายาคติทางการเมืองการปกครองได้แล้ว เช่น การปกครองรวมศูนย์อำนาจที่เอ่ยอ้างถึงประชาธิปไตยโดยเกี่ยวข้องกับดินแดน และถึงเวลา**พูดเรื่องต้องห้าม**ที่เคยเชื่อว่ากระทบกระเทือนต่อความมั่นคงของรัฐ ฉันทนา บรรพศิริโชติ หวันแก้ว ระบุว่า “...ต้องคลี่คลายมายาคติต่างๆ เมื่อความมั่นคงของรัฐมีความหมายใหม่ คำถามสำคัญคือ ทำไมต้องแก้ที่การเมืองการปกครอง เพราะความรุนแรงเป็นอาการของปัญหา การใช้กำลังพิสูจน์แล้วว่าไม่ใช่คำตอบ ความขัดแย้งกับปัญหาชาติพันธุ์ ศาสนา และประวัติศาสตร์ ปัญหาไปด้วยกันไม่ได้ ของกลุ่มชาติพันธุ์กับระบบรัฐที่เป็นอยู่ การเมืองเป็นเรื่องของการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มต่างๆ เป็นการกำหนดกติกาของการอยู่ร่วมกัน” (กองบรรณาธิการสำนักข่าวอามาน 2552)

เธอยังแนะนำว่าต้องมองภาพอนาคตอย่างเป็นระบบและมีกระบวนการ กล่าวคือ ต้องมีแผนที่นำทาง (road map) สำหรับการปกครองปัตตานีในระยะห้าหรือสิบปี ซึ่งคาดหวังว่าจะสามารถสร้างความสงบในพื้นที่ได้ อาจกล่าวได้ว่า นับจากนี้ไปอีกหลายปี “นครปัตตานี” หรืออุปมาของ “Autonomy” ก็จะเป็นประเด็นเคลื่อนไหวสำคัญในพื้นที่ชายแดนใต้อย่างต่อเนื่อง อันส่งผลถึงการเมืองทั้งในระดับท้องถิ่นและส่วนกลางในระยะยาว รวมทั้งกลุ่มขบวนการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์ไม่สงบนี้ที่จะต้องพยายามเชื่อมโยงตนเองเข้ามามีส่วนร่วมด้วย

ปลายปี ค.ศ. 2009 จึงนับเป็นครั้งแรกที่ภาคประชาสังคมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ 23 องค์กร ซึ่งส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนมลายูมุสลิมในพื้นที่ เข้ามามีบทบาท

เชิงรุกร่วมกับเครือข่ายการเมืองภาคพลเมืองและองค์กรวิชาการ (รวมทั้งศูนย์เฝ้าระวังฯ) โดยดึงเอากระแส “นครปัตตานี” มาขับเคลื่อนเป็นเวทีวิชาการสาธารณะในหัวข้อ “นครปัตตานีภายใต้รัฐธรรมนูญไทย: ความฝันหรือความจริง?” เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม ค.ศ. 2009 เพื่อทบทวนบทเรียนในพื้นที่ความขัดแย้งในบางประเทศ อีกทั้งยังเปิดเวทีสะท้อนเสียงของคนไทยพุทธในฐานะคนส่วนน้อยในพื้นที่ด้วย โดยเฉพาะการตั้งประเด็นเรื่องการออกแบบรูปแบบการปกครองเขตพิเศษโดยคนพื้นที่เอง

ทั้งนี้ “นครปัตตานีภายใต้รัฐธรรมนูญไทย” เป็นอุปมาหนึ่งเพื่อพูดถึงรูปแบบการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น ซึ่งภายใต้สถานการณ์ความไม่สงบชายแดนใต้ยังขาดแคลนคำศัพท์ที่เหมาะสมสำหรับอธิบายการเปลี่ยนแปลงครั้งนี้ เนื่องจากคำว่า “เขตปกครองพิเศษ” หรือ “เขตปกครองตนเอง” เป็นแนวคิดและคำที่ถูกต่อต้านอย่างหนัก และบางครั้งการใช้คำว่า “Autonomy” ดูจะใช้ได้ง่ายกว่า โดยเครือข่ายฯ เห็นร่วมกันว่า

> “การทำให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมทางการเมือง โดยการกระจายอำนาจการบริหารและจัดการทรัพยากรอย่างเป็นธรรม จะต้องให้ประชาชนได้เรียนรู้และเข้าใจสิทธิ เสรีภาพ และอำนาจหน้าที่ของพลเมือง ตลอดจนความรู้พื้นฐานเรื่องการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ซึ่งจะต้องให้ความรู้ทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยการจัดให้มีเวทีสาธารณะและการจัดเสวนาขึ้นอย่างกว้างขวางและต่อเนื่อง” (ศูนย์เฝ้าระวังสถานการณ์ภาคใต้ 2552)

ในเวทีวิชาการสาธารณะดังกล่าว อิสมาแอ อาลี อดีตผู้อำนวยการวิทยาลัยอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี นิยามความเคลื่อนไหวผลักดันนี้ว่าเป็น “การต่อสู้” อีกประเภทหนึ่งที่ยืนอยู่ในแนวทางของสันติวิธี ที่มุ่งคลี่คลายความขัดแย้งและความรุนแรงโดยใช้องค์ความรู้ขับเคลื่อน จากข้อสรุปในรอบหลายปีที่ผ่านมาล้วนสะท้อนว่า โครงสร้างที่รวมศูนย์อำนาจของรัฐไม่สามารถคลายความขัดแย้งได้ อิสมาแอประเมินในเบื้องแรกว่า แม้รัฐบาลอาจไม่

รับฟังข้อเรียกร้อง แต่ก็ไม่สำคัญเท่ากับ “หน้าที่” ซึ่งประชาชนในพื้นที่ไม่สามารถเพิกเฉยได้ และแม้ว่าจะไม่สำเร็จบรรลุผลในห้วงชีวิตของคนรุ่นหนึ่ง ก็จำเป็นที่จะต้องส่งทอดภารกิจเหล่านี้สู่คนรุ่นลูกต่อไป (ศูนย์เฝ้าระวังสถานการณ์ภาคใต้ 2554)

สื่อใหม่ในฐานะพื้นที่ทางการเมือง

แนบชิดกับ “การต่อสู้” ข้างต้น สื่อใหม่ในฐานะเครื่องมือของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมก็เป็นส่วนหนึ่งในการเปิดพื้นที่ทางการเมืองอย่างสำคัญ ศูนย์เฝ้าระวังฯ ทำงานเชิงรุกร่วมกับเครือข่ายปัญญาชนมุสลิมและนักข่าวพลเมืองจังหวัดชายแดนใต้ โดยใช้เว็บไซต์ของศูนย์เฝ้าระวัง (http://www.deepsouthwatch.org/) เป็นพื้นที่ “ถ่ายทอดสด” และบันทึกเทปเวทีสัมมนา “นครปัตตานีภายใต้รัฐธรรมนูญไทย: ความฝันหรือความจริง?” เพื่อนำภาพและเสียง รวมทั้งข้อเรียกร้องที่ทำให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมทางการเมือง มาสื่อสารให้ “คนนอก” พื้นที่ได้เข้าใจ นอกจากนี้ นักข่าวพลเมืองยังได้สอบถามความคิดเห็นและความต้องการของ “คนใน” จำนวนมาก และจัดทำเป็นคลิปวิดีโอ “ร้อยคนร้อยคลิป: การเมืองการปกครองชายแดนใต้ที่ควรจะเป็น” ในภายหลังมีอาสาสมัครถอดความและแปลคลิปทั้งหมดใส่คำบรรยายภาษาอังกฤษเพื่อให้สื่อสารได้กว้างขวางขึ้น ดังรูปประกอบ

ภาพที่ 1: การถ่ายทอดสดออนไลน์ เวทีสัมมนา “นครปัตตานีภายใต้รัฐธรรมนูญไทย: ความฝันหรือความจริง?”

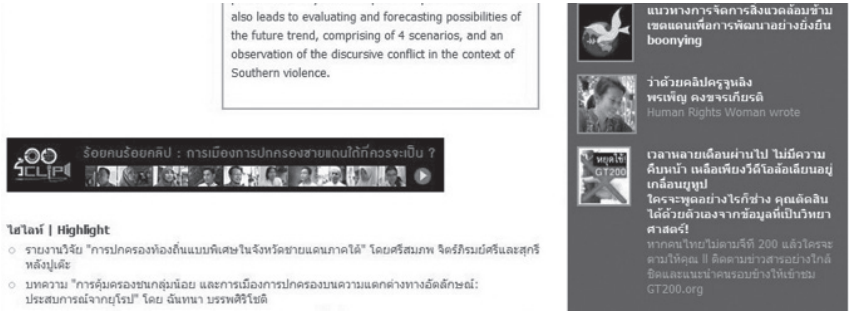

ภาพที่ 2: เสียง 'คนใน' "ร้อยคนร้อยคลิป: การเมืองการปกครองชายแดนใต้ที่ควรจะเป็น"

ภาคปฏิบัติการของความคิดริเริ่มนี้ไม่ได้จำกัดอยู่ที่แค่ในเว็บไซต์ศูนย์เฝ้าระวังฯ เท่านั้น ทรัพยากรในการทดสอบการถ่ายทอดสดออนไลน์นี้ยังเชื่อมต่อเข้ากับเว็บไซต์สื่อเครือข่ายในภาคใต้ ได้แก่ สำนักข่าวอามาน กลุ่มบุหงารายา กลุ่มพีซมีเดีย รวมทั้งถ่ายทอดเสียงผ่านวิทยุชุมชนในพื้นที่จังหวัดชายแดนใต้เพื่อให้ได้ออกอากาศพร้อมกัน

เมื่อถอดประสบการณ์ออกเป็นการเรียนรู้ เราพบกระบวนการสื่อสารแนวราบที่เริ่มต้นจากการกำหนดประเด็นเคลื่อนไหว สู่การจัดเวทีสาธารณะที่ดึงผู้คนหลายฝ่ายให้เข้ามามีส่วนร่วม การทำแผนที่เครือข่ายสื่อสามจังหวัดภาคใต้ อันนำไปสู่การวางแผนเพื่อถ่ายทอดสดผ่านเว็บไซต์และวิทยุชุมชน (ทั้งภาษาไทยและภาษามลายู) ขณะเดียวกัน ก็มีสื่อภาคพลเมืองคอยสื่อสารและสะท้อนความคิดเห็นของพลเมืองที่เกี่ยวข้องในประเด็นนั้นๆ ให้กลายเป็นการสื่อสารสองทาง ซึ่งตรงข้ามกับแนวคิดสื่อสารมวลชนแบบสื่อสารทางเดียวแก่ผู้รับสาร

ภาคปฏิบัติการข้างต้นสอดคล้องกับแนวคิดของกาญจนา แก้วเทพ (2548) นักเศรษฐศาสตร์การเมืองผู้สนใจวิเคราะห์อุดมการณ์ทางสังคม วัฒนธรรม และการเมือง กล่าวคือ เป็นการให้ความสำคัญกับการสื่อสารทางเลือกที่เน้นการสื่อสารในแนวระนาบ โดยเฉพาะระหว่างชาวบ้านกับชาวบ้านที่มีลักษณะกระจายอำนาจ และที่สำคัญคือการเปลี่ยนแปลงเป้าหมายของการสื่อสารที่เคยมุ่งเน้น "การโน้มน้าวชักชวน" มาเป็นการสื่อสารเพื่อ "สร้างความเข้าใจร่วมกัน" ถือว่าเป็น "ประชาธิปไตยทางการสื่อสาร" เป็นการสื่อสารที่ประชาชนมีส่วนร่วม (participatory

communication) และตอบสนองความต้องการของชุมชนเป็นเป้าหมายหลัก และเมื่อพิจารณาองค์ประกอบของการสื่อสารแล้ว “ตัวสื่อ” ก็เป็น “สื่อผสมผสาน” (mixed media) ที่ประกอบด้วยกลยุทธ์ด้านเนื้อหาสาร (message strategies) ด้วยผลจากการถ่ายทอดสดออนไลน์เวที “นครปัตตานี” ให้ “คนนอก” ได้รับรู้ ทำให้เรื่อง “เขตปกครองพิเศษ” ถูกพูดถึงในสื่อกระแสหลักมากขึ้น ในเดือนมกราคม ค.ศ. 2010 ทีวีไทยทีวีสาธารณะนำเสนอ “ข้อเสนอต้องห้าม” อย่างรอบด้านจากฝ่ายที่เกี่ยวข้องผ่านรายการ “วาระประเทศไทย” ต่อเนื่องกันห้าตอน และมีการอภิปรายแลกเปลี่ยนระหว่างนักวิชาการที่เกี่ยวข้อง เครือข่ายปัญญาชนมุสลิม และตัวแทนพรรคการเมืองทุกพรรค ในรายการ “เปลี่ยนประเทศไทย” อีกห้าตอน จนเกิดความตื่นตัวทางการเมืองของคนในพื้นที่อย่างสูง และยกระดับสู่จินตนาการในการสร้างทางเลือกของประชาชน เพื่อหารูปแบบการอยู่ร่วมกันในอนาคต โดยในภายหลัง คลิปวิดีโอรายการทั้งหมดถูกเผยแพร่ซ้ำที่เว็บไซต์ศูนย์เฝ้าระวังฯ และยังผลิตซ้ำเป็นดีวีดีแจกกระจายสู่ชุมชนในพื้นที่จำนวนมาก (video movement) จนกลายเป็นเครื่องมือนำคุยในประเด็นนี้ในที่สาธารณะต่างๆ มากขึ้น

แม้ “สื่อใหม่” และ “สื่อชุมชน” รวมทั้ง “ทีวีสาธารณะ” จะร่วมมือกันอย่างแข็งขันเพื่อเปิดพื้นที่ทางการเมืองให้แนวคิดและข้อเสนอต่างๆ ได้แทงยอดสู่สาธารณะบ้างแล้ว แต่ก็ใช่ว่า ในสนามความขัดแย้งดังกล่าวจะมีตัวละครอยู่เพียงสองฝักสองฝ่าย เพราะในพื้นที่ตรงกลางยังอุดมด้วยผู้เล่นอีกมากมาย ทั้งที่อยู่ในฐานะเหยื่อของความรุนแรงทั้งทางตรงและทางอ้อม ตลอดจนกลุ่มประชาสังคมที่เริ่มมีบทบาทสำคัญในการต่อรองกับทั้งสองฝ่ายที่อยู่ในขั้วขัดแย้งหลัก รวมทั้งการเคลื่อนไหวเพื่อผลักดัน “ท้องถิ่นรูปแบบพิเศษ” ที่อยู่ภายใต้กรอบรัฐธรรมนูญของเครือข่ายประชาสังคมจังหวัดชายแดนภาคใต้ 23 องค์กร หรือที่เปลี่ยนชื่อมาเป็น “เครือข่ายประชาชนเพื่อพัฒนาการมีส่วนร่วมทางการปกครองในจังหวัดชายแดนภาคใต้” ในเวลาต่อมา (ศูนย์เฝ้าระวังสถานการณ์ภาคใต้ 2554)

ต่อให้แนวทางการปรับโครงสร้างการปกครองในชายแดนใต้จะยังไม่มีหลักประกันว่า ผู้ที่ใช้ความรุนแรงจะเลือกใช้หนทางการเมืองเข้าต่อรอง หรือแม้กระทั่งจะให้คำตอบว่าความรุนแรงจะยุติลงในทันที ทว่าการ “เปิดพื้นที่” ให้มีการถกเถียงถึงประเด็นดังกล่าว ก็สะท้อนให้เห็นว่า “การต่อสู้” ที่ชายแดนใต้ในแง่มุมเช่นนี้ก็ไม่สามารถผูกขาดความหมายได้เพียงหนึ่งเดียวอีกต่อไป

อย่างน้อยวันรัฐธรรมนูญ (ไทย) ก็กลายเป็นหมุดเวลาและสัญลักษณ์ของ “การต่อสู้” นี้อย่างต่อเนื่อง ถือเป็นเวทีใหญ่ของ “เครือข่ายประชาชนเพื่อพัฒนาการมีส่วนร่วมทางการปกครองในจังหวัดชายแดนภาคใต้” เป็นครั้งที่สอง ในปี ค.ศ. 2010 หลังจากพวกเขาจัดกระบวนการรับฟังและประมวลความเห็นจากประชาชนในพื้นที่ทุกกลุ่มชาติพันธุ์ ศาสนา และอาชีพ รวม 47 เวที เพื่อสะท้อนแง่มุมข้อจำกัดของโครงสร้างการปกครองที่เป็นอยู่ รวมถึงแสวงหารูปแบบการปกครองท้องถิ่นแบบใหม่ที่สอดคล้องกับอัตลักษณ์ของคนส่วนใหญ่ในพื้นที่ โดยอยู่ในกรอบของรัฐธรรมนูญ ซึ่งแน่นอนว่า การใช้สื่อใหม่ในการ “ถ่ายทอดสด” เหตุการณ์ ก็จะเป็นมาตรฐานภาคปฏิบัติการของ “การต่อสู้” นี้ และจะเป็นไปเช่นนี้ทุกครั้ง

กระบวนการดังกล่าวเป็นที่มาของ “(ร่าง) รายงานผลการศึกษาการปกครองท้องถิ่นรูปแบบพิเศษในจังหวัดชายแดนภาคใต้ภายใต้รัฐธรรมนูญไทย: ความพยายามในการแสวงหาแนวทางการอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืนจากมุมมองของคนพื้นที่ (ร่างที่ 5)” ซึ่งกำลังอยู่ในระหว่างการปรับปรุงแก้ไข ผ่านการรับฟังความเห็นในเชิงลึก และกำลังพัฒนายกร่างเป็นพระราชบัญญัติ ในอนาคตไม่ไกลนี้ เครือข่ายดังกล่าวจะใช้การเข้าชื่อเสนอกฎหมายตามช่องทางของรัฐธรรมนูญ (ศูนย์เฝ้าระวังสถานการณ์ภาคใต้ 2554)

แม้ในทางทฤษฎี ศรีสมภพ จิตร์ภิรมย์ศรี ผู้อำนวยการศูนย์เฝ้าระวังฯ จะเห็นว่า ภายใต้สถานการณ์ขัดแย้งและรุนแรง หากมี “พื้นที่ทางการเมือง” มากขึ้น อำนาจการต่อรองจากกลุ่มต่างๆ ก็อาจส่งผลให้ความรุนแรงลดลงได้ ในทางผกผันกัน ถ้าพื้นที่ทางการเมืองถูกบีบให้แคบลง ย่อมส่งผลให้การก่อความรุนแรงเพิ่มมากขึ้นได้ อย่างไรก็ตาม คำถามที่ติดตามมาอย่างสำคัญคือ หาก “สื่อใหม่” มีนัยของการเป็นพื้นที่ทางการเมืองที่สำคัญในอนาคต ผู้ผลิตสื่อใหม่จะเพิ่มศักยภาพและออกแบบกระบวนการสื่อสารของตนเอง จนสามารถกำหนด “วาระการสื่อสาร” ให้เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสันติภาพที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองได้อย่างไร

บรรณานุกรม

กองบรรณาธิการสำนักข่าวอามาน

2552 ภาคประชาชน-นักวิชาการเปิดตู้โชว์โมเดล “เขตปกครองพิเศษภายใต้รัฐธรรมนูญ” เตรียมเปิดเวที 37 อำเภอชายแดนใต้ฟังเสียงประชาชน. http://www.deepsouthwatch.org/node/575

กาญจนา แก้วเทพ

2548 ก้าวต่อไปของการสื่อสารเพื่อการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ฐิตินบ โกมลนิมิ

2553 ใช้ ‘สื่อสาธารณะ’ เชื่อมความรู้เคลื่อนการเมืองชายแดนใต้. http://thainetizen.org/sites/default/files/komolnimi-2010-deep-south-watch-case-study-20100629.pdf

แพร ศิริศักดิ์ดำเกิง

2551 มุสลิมชายแดนใต้ในความรู้สึกของชุมชนไทยเสมือนจริง เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง 5 ปีไฟใต้: สงคราม: ความรู้: ความสับสน: ... แล้วไงต่อ? จัดโดยศูนย์เฝ้าระวังสถานการณ์ภาคใต้ วันที่ 18 มกราคม 2551 ณ โรงแรมโนโวเทล เซ็นทารา หาดใหญ่ จังหวัดสงขลา. http://www.deepsouthwatch.org/documents/04-520118.pdf

ศูนย์เฝ้าระวังสถานการณ์ภาคใต้

2552 โครงการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง “นครปัตตานีภายใต้รัฐธรรมนูญไทย: ความฝันหรือความจริง?” http://www.deepsouthwatch.org/sites/default/files/Project.pdf

2553 รายงานการประชุมเครือข่ายสื่อภาคประชาสังคมชายแดนใต้.

2554 โมเดลจากพื้นที่: เผชิญแรงกดดันของไฟใต้และ “ท้องถิ่นรูปแบบพิเศษ” ในฐานะกระบวนการหาทางออกทางการเมือง. http://www.deepsouthwatch.org/node/1403

อิ่มจิต เลิศพงษ์สมบัติ

2550 การให้บริการและการใช้อินเทอร์เน็ตตำบลในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้: ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส. ปัตตานี: คณะวิทยาการสื่อสาร มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.

เอกรินทร์ ต่วนศิริ

2552 เรื่องชายแดนภาคใต้: บนโลกไซเบอร์ “youtube” (ต้น). http://www.deepsouthwatch.org/node/304

อินเทอร์เน็ตทำให้เรามีการตัดสินถูกผิด และเข้าข้างตัวเองรีเปล่า[1]

แชมป์: ยกตัวอย่างเหตุการณ์การแสดงความคิดเห็นต่อวง SNSD[2] โดยพูดแสดงความดูถูก ด่าแบบพ่อตาตายแม่ยายเสีย จนมีการรวมตัวกันด่าในทวิตเตอร์ในเรื่องต่างๆ เมื่อเทียบกับห้าหกปีก่อน ก็พบว่าเหตุการณ์แบบนี้แทบจะไม่มีทางเกิดขึ้นได้เลย สาเหตุที่ผมสันนิษฐานก็คือ สำหรับคนที่ออกมานั้น การด่าทำให้เขารู้สึกว่าตัวเองถูกมากขึ้น หมายความว่า เขาหาพวกได้เยอะขึ้น ซึ่งเมื่อประมาณห้าหกปีก่อนอาจจะมีคนไม่เห็นด้วย มีคนทักท้วง แต่พอเป็นตอนนี้ คนที่คิดเหมือนๆ กันก็จะเข้ามารุมด่า การมีวิธีคิดแบบเดียวกันทำให้ความรู้สึกเป็นพวกเดียวกันเกิดขึ้น มีการดูถูกและด่ากัน ซึ่งมันอาจจะผิดหรือไม่ผิดก็ได้ เลยไม่แน่ใจว่า กรณีแบบนี้เป็นเรื่องของการสร้างความรู้สึกที่ทำให้เราคิดเข้าข้างตัวเองขึ้นมารีเปล่า เป็นการเรียกความมั่นใจ เนื่องจากตัวเองมีเพื่อนเยอะขึ้นรีเปล่า

โอ๊ต: อินเทอร์เน็ตเป็นการหาพวก แต่ความคิดของคนเราสามารถไปได้ไกลกว่าการหาพวก การเขียนข้อมูลในอินเทอร์เน็ต เหมือนกับว่า แค่แป๊บเดียวเราก็ไปได้ไกลได้เร็ว ไปโผล่อยู่อีกซีกโลกหนึ่งไปแล้ว เพราะฉะนั้น ก็กลายเป็นว่าอินเทอร์เน็ตเป็นการทำให้เราหาพวกได้ง่าย

ภพ: ส่วนนี้มันไปเพิ่มความมั่นใจหรือเปล่า เพราะว่าเริ่มมีพวกมากก็เริ่มมั่นใจและอยากจะโพสต์อะไรก็โพสต์

ผู้ฟัง: อยากรู้เหมือนกันว่า เวลาโพสต์ข้อความลงในอินเทอร์เน็ตหรือทวิตเตอร์มีความลังเลหรือความไม่แน่ใจที่จะโพสต์บ้างหรือเปล่า

---

[1] บันทึกจาก ReadCamp 3 วันอาทิตย์ที่ 19 ธันวาคม 2010 ณ PlayCube ชวนคุยโดย แชมป์ Exteen บันทึกโดยจิราพร ธิโสภา

[2] กลุ่มนักร้องเพลงป๊อปในเกาหลี

แชมป์: ผมลังเลนะครับ การลงรูปหรือการแสดงความคิดเห็นจะไม่เต็มที่ คือเราเองก็ไม่รู้ว่าการโพสต์ข้อความไปจะทำให้คนที่ผมสนใจรู้สึกยังไง แต่ตรงข้ามกับคนที่ผมไม่สนใจ

โจ้: ผมว่าถึงแม้จะมีเหตุการณ์แบบนี้เกิดขึ้น มันก็เป็นการเลือกที่จะแสดงว่าเราจะรู้สึกอะไร ยังไง กับคนกลุ่มไหน การแสดงกับคนอื่น หรือการแสดงกับเพื่อน การพูดในสิ่งที่หยาบคาย เราต่างมีวิธีการที่จะแสดงต่ออีกคนอย่างหลากหลาย เรารู้อยู่แล้ว ถ้าหากจะอธิบายมันว่า โลกที่เป็นจริงกับการแสดงตัวตนก็ไม่เหมือนกัน บางครั้งการที่เราคิดว่าเราอยู่บนโลกที่กว้าง แต่ในที่สุดเราก็อาจอยู่ในโลกที่แคบ ก็เท่านั้นเอง เช่นเฟรนด์ในเฟซบุ๊กที่มีแต่เพื่อนที่มีความสนใจตรงกัน หน้าวอลล์ที่เพื่อนเข้ามาแสดงความคิดเห็น มันก็คล้ายๆ กัน และในขณะเดียวกันเราก็ตัดคนที่คิดไม่เหมือนกันออกไปโดยปริยายเลย และก็อาจทำให้เราคิดว่า “โอ้ เราอยู่บนโลกอินเทอร์เน็ตที่มันกว้างและเชื่อมถึงกันไปหมด” แต่ความจริงแล้วมันมีโครงสร้างบางอย่างที่ทำให้เราเลือกที่จะอยู่ในกลุ่มของเราเอง

จิ๋ว: คือเราว่ามันน่าสนใจ เพราะการเป็นโซเชียลเน็ตเวิร์ก (social network; เครือข่ายสังคม) พอมันมาคู่กัน มันก็อย่างที่โจ้บอก คือมันกว้างจริง แต่กว้างในกลุ่มของตัวเอง มีการสร้างพื้นที่เฉพาะ และสร้างขึ้นมาเพื่อความพอใจของตัวเอง และปิดกั้นตัวเอง มันไม่ได้เป็นลักษณะที่จะปิดหูปิดตาโดยสมบูรณ์

โจ้: เวลาเราเลือกเข้าเว็บ เราก็เลือกที่จะเข้าเว็บที่เราสนใจ สุดท้ายเราก็จะตัดสิ่งที่ไม่น่าสนใจออกไป

แชมป์: ผมเองกำลังพยายามที่จะไม่รำคาญใคร โดยเฉพาะในเรื่องการเมือง เพราะมันมีการด่ากันแบบมั่วมาก บางครั้งก็ด่ากันเองนี่แหละ แต่ไม่ได้ลงชื่อ ผมไม่ได้จะบอกว่าการเลือกข้างเป็นเรื่องไม่ดี แต่ผมกำลังจะบอกว่า พอเลือกไปแล้ว มันเหมือนการปิดสนิทดีๆ นี่เอง เราใช้พวกในการตัดสินใจ

จิ๋ว: ก็เป็นไปได้ว่า อาจจะทำให้เราคับแคบลงในบางด้าน แต่ว่าข้อดีของโครงสร้างแบบนี้ อย่างน้อยก็เป็นการเปิดทางให้เราได้แสดงความคิดเห็น ถึงแม้มันจะมาในรูปแบบดิจิทัล มันไม่ใช่เป็นลักษณะการปิดพื้นที่และจะปิดหูปิดตาของเราได้อย่างสมบูรณ์ มันก็ยังเปิดกว้างต่อความหลากหลายอยู่นะ

โอ๊ต: ทุกคนก็เหมือนการอยากเปิดการรับรู้ของตัวเองในสิ่งที่อยากรู้อยู่แล้ว มันก็คงไม่ใช่การเปิดหูเปิดตาในสิ่งที่ตัวเองไม่ชอบ ไม่สนใจ

อิ๊ก: การพยายามหาข้อมูลสองด้าน กับการหาในสิ่งที่ตัวเองชอบ บางครั้งเราไม่ต้องพยายามหรอก มันจะเข้ามาหาตัวเราเองด้วยซ้ำ

จิ๋ว: ไม่ แต่เวลาที่เราเลือกว่าอะไรที่เราชอบ เราจะรู้ทันทีว่าอะไรที่เราชอบหรือไม่ชอบ มันไม่เคยทำให้เรารู้สึกลังเลนะ มันไม่ใช่สุดขั้วนะ

อิ๊ก: ประเด็นที่ผมรู้สึกคือ มันไม่ใช่ว่าเราเลือกเองด้วยซ้ำ สมมติผมเป็นคนทั่วไป เป็นชนชั้นกลางอยู่ในเมือง และข้อมูลที่จะเข้ามาและมีเพื่อนกดไลค์นั้นก็เข้ามาแบบอัตโนมัติในรูปแบบหนึ่งอยู่แล้ว โดยไม่ได้เลือกเลย คือไม่ได้สนใจ แต่เราก็รับรู้

โจ้: อินเทอร์เน็ตสะท้อนทั้งหมด แต่สุดท้ายมันก็ไม่ใช่ที่เห็นทั้งหมด

แชมป์: ผมเคยคุยกับคนที่ทำเว็บ แล้วก็เห็นว่าในเว็บมีพวกรูปตึกองค์กร ผมสงสัยว่าการมีรูปตัวตึกขององค์กรอยู่ในหน้าเว็บ มันทำให้รู้สึกถึงความใกล้ชิด

โจ้: พูดถึงเขียนเรื่องที่ให้คนเขียนเถียงกับอีกคนบนเฟซบุ๊ก และทั้งสองถกเถียงกันและไปหาข้อมูลที่อ้างอิงเป็นแหล่งข้อมูลมากมาย จริงไม่จริงไม่รู้ ผมไม่สนใจว่ามันจริงรึเปล่า คนเอาข้อมูลแต่ละข้อมาถกเถียงกัน พอมาถึงจุดจุดหนึ่งการนำข้อมูลมาทับกันจนข้อมูลละลานตา ในที่สุด ข้อมูลเกิดการทับกัน

เรื่อยๆ จนสุดท้ายข้อมูลอีกอย่างหนึ่งชนะ เพราะอีกด้านหนึ่งหาข้อมูลมาทับ สุดท้ายฝ่ายที่ชนะมันเยอะกว่า ใหญ่กว่า ซึ่งมันเป็นข้อมูลที่เยอะแยะมากๆ ซึ่งน่าจะเกี่ยวกับระบบการจัดการมากกว่า

อิ๊ก: ผมว่าอย่างน้อยก็มองเห็นข้อมูลแต่ละฝ่ายชัดขึ้น

ต้น: ก็อย่างที่บอก “The right is might.” (ความถูกต้องคืออำนาจ) เป็น “The might is right.” (อำนาจคือความถูกต้อง) ไปแล้ว

แชมป์: การถกเถียงกันเรื่อยๆ จนเกิดการแยกข้างกันเรื่อยๆ

จิ๋ว: การแสดงความคิดเห็นในกลุ่มตัวเองก็น่าจะมีการตั้งคำถามต่อ เพื่อหาคำอธิบายต่อไป เพื่อนำไปสู่อันอื่นได้ การที่จะนำเราไปสู่ด้านอื่นได้ ก็อาจจะเกิดมาจากการสงสัย การตั้งคำถาม และการหาคำตอบนั้น ซึ่งในความข้อความเหล่านั้นมันอาจจะอธิบายให้เราไม่ได้ทั้งหมด ถ้าเราไม่ได้เป็นคนอ่านแบบที่เชื่อตามไปเสียทุกเรื่อง เราเชื่อว่ามนุษย์ต้องมีข้อสงสัย หรือแม้แต่การอยู่ในกลุ่มตัวเอง เราก็จะตั้งคำถาม

ภพ: แต่ผมตามน้ำนะ ไม่เป็นปัญหาเพราะตามน้ำ (หัวเราะ) เราจะมาทะเลาะกัน ซึ่งสุดท้าย การเห็นด้วย-ไม่เห็นด้วย มันก็นำมาสู่การแบ่งข้างกันอยู่ดี

อิ๊ก: อย่างที่เห็นการเมืองในช่วงนี้ การที่เรายังคิดไม่ได้ตอนนี้ ไม่ใช่เรื่องการเมือง ไม่ใช่เรื่องของเทคโนโลยีทั้งหมด

ปกป้อง: เราจัดการอะไรกับตรงนี้ได้ไหม

ภพ: ขึ้นอยู่กับว่า เราจะฟังความเห็นไหน อยากรับรู้หรือไม่อยากรับรู้ ก็ว่ากันไป มันอยู่ที่เราว่า เราจะเลือกอยู่ฝั่งไหน หรือเลือกที่จะไม่สนใจก็ได้

อิ๊ก: วิธีการที่จะช่วยก็คือ การสร้างสื่อที่ดี ต้องทำให้คนคิดได้ว่าจะคิดกับเรื่องแบบนี้อย่างนี้นะ

ภพ: ถ้าไม่ดูล่ะ เช่นละครน้ำเน่า ก็ไม่ดู ต่อให้รัฐบาลจะเหมาสื่อยี่สิบสี่ชั่วโมงกูก็ไม่ดู เพราะกูไม่อยากดู

จิ๋ว: ทำไมภพถึงรู้สึกว่า ถ้าอยากสนใจก็จะสนใจ ถ้าไม่อยากสนใจก็ไม่สนใจ คือเราคิดว่าอันนี้เป็นฐานคิดที่น่าสนใจนะ

ภพ: ที่เป็นแบบนี้ เพราะตัวเราเองเลือกที่จะรับข้อมูล แล้วก็ไม่รู้จะแก้ยังไง คือถ้าคิดว่าไม่อยากดู ก็จะไม่ดูอยู่แล้ว เราเองเป็นผู้เลือกรับหรือเลือกที่จะเสพด้วยตัวเองได้ บางคนถ้าดูแล้ว ก็อยากที่จะแสดงความคิดเห็นใช่ไหม แต่ถ้าอย่างผมดูแล้ว รับรู้แล้ว ก็ไม่จำเป็นต้องแสดงความคิดเห็นก็ได้ ขี้เกียจ

ต้น: เป็นไปได้ไหมว่าจะเป็นการปฏิรูปสังคม เพราะสังคมไทยไม่ได้สอนให้คนตั้งคำถาม แต่กลับสอนให้คนเชื่อ เลือกที่จะฟังมากกว่าการตั้งคำถาม ตามแนวศาสนาพุทธก็ถูกสอนให้เชื่อและก็ต้องฟัง

ภพ: อย่างความคิดเห็นของเพื่อนกลุ่มที่ต่างกัน ก็มีทั้งส่วนที่เป็นความคิดเห็นที่มีสาระและไร้สาระ ผมมองอย่างนั้นและก็ไม่ได้สนใจ

โจ้: เราควรจะสร้างวัฒนธรรมของการตั้งคำถาม ทั้งที่คิดเหมือนกันและไม่เหมือนกัน เราต้องรู้ว่า เราจะต้องคิดอะไร เช่น พยายามทำความใจก่อน และรู้ก่อนว่าจะด่าอะไร ซึ่งก็ต้องรู้ว่าเค้าพูดว่าอะไร

โอ๊ต: ผมว่าเราควรจะได้รับการปลูกฝังและเป็นผู้ที่สงสัยในทุกๆ ด้าน

แชมป์: พูดถึงเทศกาลดนตรีที่เขาใหญ่ กระทู้เห็นด้วยและไม่เห็นด้วยในพันทิปที่แสดงความเห็นต่อคอนเสิร์ต โดยวัดเสียงดนตรี มีฝ่ายที่คิดว่าทำลายสัตว์ และอีกฝ่ายที่คิดว่าไม่ได้เป็นการทำลาย เพราะอยู่ตั้งไกล ภูเขาก็บัง ไม่มีเสียงหรอก

เมษ: เวลาคนคิดถึงเขาใหญ่จะออกมาเป็นเซ็ตนะ

โอ๊ต: ถึงมันเป็นที่เดียวกัน ทำไมเขาจึงไปคิดว่าจะไปทำลายสัตว์

จิ๋ว: มันเป็นธรรมชาติที่มีกระแสต้าน และมีเสียงของสองฝ่าย คนจะพยายามไปหาข้อมูลและแบออกมาให้คนเลือก

แชมป์: การเถียงกันโดยไม่มีข้อมูล แต่เถียงกันด้วยความชอบ-ไม่ชอบ และเลือกที่จะสนับสนุนเลย ทำอย่างไรเราถึงจะไม่ตกลงไปในวิธีคิดแบบนี้

อิ๊ก: เห็นว่าการเถียงกันเป็นสิ่งที่ดี และดีกว่าไม่เกิดการเถียงกัน

เมษ: ด้วยโฆษณาที่ออกมาเยอะแยะมากมาย แต่ทำไมยังทำให้คนแยกออกมาพันทิป หรือเป็นอะไรที่มันแปลกๆ และนอกเหนือการควบคุม

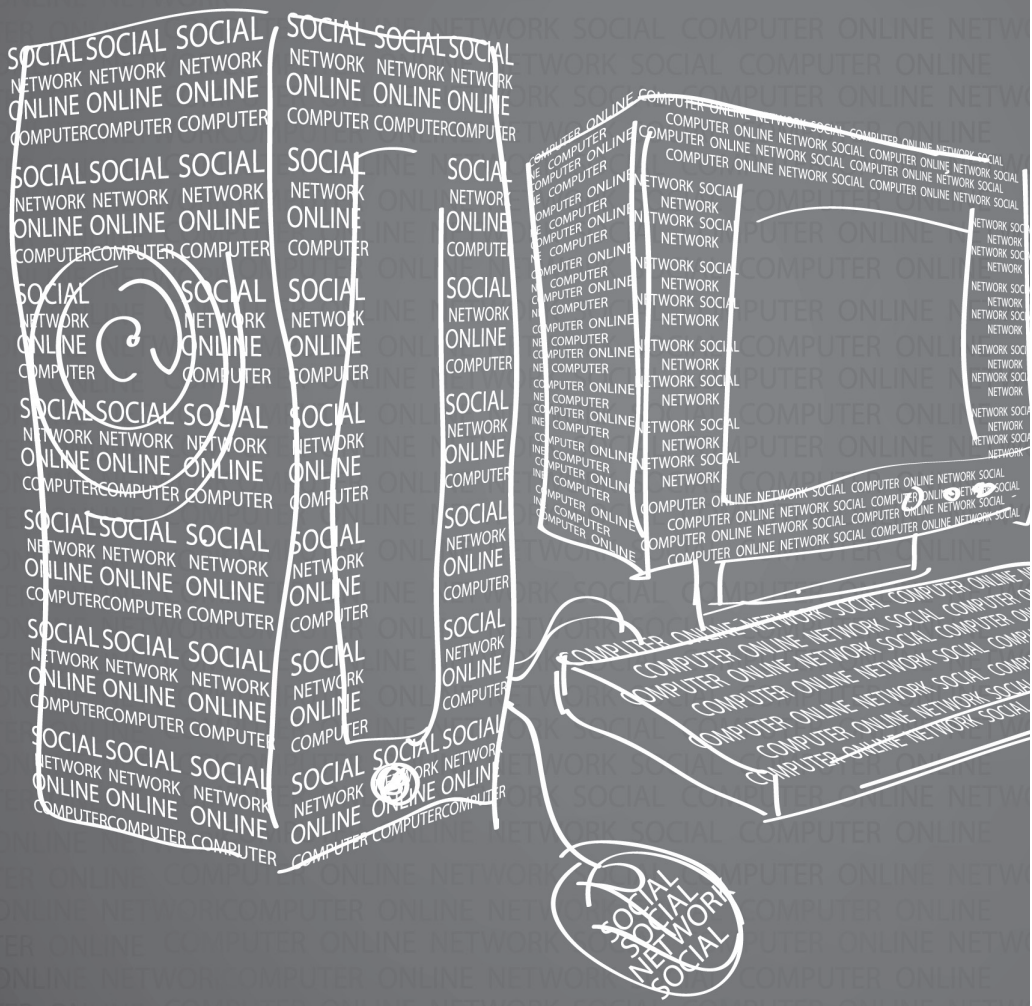
SOCIAL NETWORK ONLINE COMPUTER

อักษรออนไลน์

ออนไลน์โอเพ่น[1]

จิตรทัศน์ ฟักเจริญผล

โสกราติส (ผ่านทางการเขียนของเพลโต) ได้กล่าววิจารณ์ผลของการเขียนกับการสื่อสารความจริงไว้ในบทสนทนา *เฟดรัส (Phaedrus)* โสกราติสเล่าถึงตำนานโบราณของอียิปต์ที่กล่าวถึงธีอุต (Theuth) เทพเจ้าแห่งเวทมนตร์และการคิดค้น สิ่งที่ยิ่งใหญ่ที่สุดที่เขาคิดขึ้นมาก็คือ ตัวอักษร วันหนึ่งเขาได้เข้าไปแสดงสิ่งประดิษฐ์ต่างๆ ที่ได้คิดค้นกับกษัตริย์ธามุส (Thamus) เมื่อถึงตอนที่ธีอุตนำเสนอตัวอักษร เขากล่าวว่า “นี่คือสิ่งที่จะทำให้ชาวอียิปต์ฉลาดขึ้น และจะช่วยพัฒนาความจำให้กับเขา” ธามุสกลับไม่เห็นด้วยและกล่าวว่า “สิ่งที่ท่านได้คิดมานั้นจะทำให้ผู้คนหลงลืมสิ่งต่างๆ เพราะไม่จำเป็นต้องใช้ความจำของตนเอง เขาจะเชื่อถือสิ่งที่ถูกบันทึกโดยคนอื่นแทนที่จะเชื่อสิ่งที่อยู่ในใจของเขาเอง สิ่งที่ท่านคิดขึ้นมานี้ไม่ได้เป็นเครื่องมือช่วยเหลือความจำ แต่เป็นสิ่งที่สนับสนุนความลืมเลือน แทนที่ท่านจะมอบความชาญฉลาดให้กับผู้คน ท่านกลับมอบสิ่งที่เพียงแค่คล้ายกับความชาญฉลาดให้”

โสกราติสได้ให้เหตุผลเพิ่มเติมว่า ตัวหนังสือนั้นก็เหมือนกับภาพวาด ที่แม้จะแสดงความจริง แต่เมื่อเราพยายามซักถาม สิ่งที่ได้กลับมาเป็นเพียงความเงียบ เมื่อเราสงสัยบางอย่างจากหนังสือ สิ่งที่ได้กลับมาก็เป็นเพียงคำตอบเดิมๆ เขาเปรียบเทียบการอ่านกับการสนทนาโต้เถียงในการถ่ายทอดความรู้ และได้ข้อสรุปขั้นต้นว่าการสื่อสารความรู้โดยผ่านทางข้อเขียนนั้นสู้การสนทนาไม่ได้ ทั้งนี้อาจจะมีสาเหตุจากข้อจำกัดของสื่อกลาง (หนังสือ) หรือข้อจำกัดของความรู้ (ตามนิยามที่พวกเขาใช้)

[1] ขอขอบคุณพิชญ์ พงษ์สวัสดิ์ สำหรับหนังสือ 1984 และ *The Electronics Eye: The Rise of Surveillance Society* ของ David Lyon ที่แนะนำให้. บทความนี้เคยเผยแพร่ที่ http://www.onopen.com/node/3632 เมื่อ 23 มกราคม ค.ศ. 2006

ทั้งหมดที่กล่าวมาเป็นสิ่งที่เพลโตได้เขียนเอาไว้ เป็นที่น่าประหลาดใจว่าเพลโต นักคิดนักเขียนผู้ยิ่งใหญ่ ได้วิพากษ์วิจารณ์การเขียนผ่านทางงานเขียนของเขาเอง ความขัดแย้งกันเองนี้เป็นสิ่งที่ทำให้บทสนทนาบทนี้ของเพลโตเป็นที่ถกเถียงมาก จะอย่างไรก็ดี การวิพากษ์วิจารณ์นี้อาจนับได้ว่าเป็นบทวิเคราะห์ผลของเทคโนโลยีกับสังคมมนุษย์อันแรกๆ เลยทีเดียว

ในปัจจุบันผ่านพ้นยุคของเพลโตไปหลายพันปี เราคงจะพบการถกเถียงว่าอะไรจะดีกว่ากันระหว่างการเขียนกับการสนทนาที่งานโต้วาทีเท่านั้น นอกจากนี้หนังสือก็กลายมาเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งในการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ แต่เราอาจลองตั้งข้อสงสัยทำนองเดียวกันนี้กับเทคโนโลยีใหม่ นั่นก็คือหนังสือออนไลน์ ว่าการเผยแพร่หนังสือหรือบทความออนไลน์จะมีผลอย่างไรกับผู้คนบ้าง

ถ้าจะมองในแง่ของความสะดวกสบายในการอ่าน หลายคนคงสรุปว่า บทความออนไลน์นั้นอ่านแล้วปวดตามากกว่า หยิบติดมือไปไหนมาไหนได้ยากกว่า (จนกระทั่งโอเพ่นออนไลน์เองยังต้องมีทางเลือกให้พิมพ์ไปนอนอ่านได้) แต่ปัญหานี้คงจะลดความสำคัญในอีกไม่นาน เนื่องจากจะมีหนังสือและบทความที่ถูกเขียนเพื่อให้อ่านโดยไม่ต้องพิมพ์มากขึ้น อุปกรณ์พกพาสำหรับอ่านหนังสือออนไลน์มีคุณภาพขึ้นและคนก็คงเริ่มชินกับการอ่านจากอุปกรณ์แสดงผล แต่ถ้าความแตกต่างมีแค่นั้น หนังสือออนไลน์ก็เป็นเพียงรูปแบบหนึ่งของหนังสือราคาถูกเท่านั้นเองหรือ?

อย่างไรก็ตาม ถ้าสังเกตต่อไปจะพบว่า โดยปกติการเข้าไปอ่านหนังสือหรือบทความออนไลน์นั้นมีลักษณะคล้ายกับการเข้าไปยืมหนังสือจากห้องสมุด เราเข้าไปอ่านแต่ละครั้งก็เหมือนไปยืมหนังสือใหม่ทุกครั้ง ยิ่งไปกว่านั้น ผู้เขียนและผู้จัดทำยังสามารถเปลี่ยนและปรับปรุงหนังสือนั้นได้ตลอดเวลา หนังสือที่ยืมมาจะเป็นฉบับพิมพ์ล่าสุดเสมอ แม้จะแจกจ่ายหนังสือมาแล้ว แต่เจ้าของผู้พิมพ์ผู้โฆษณาเหมือนยังกำหนังสือนั้นอยู่ในมือและสามารถแก้ไขได้ตลอดเวลา ด้วยเหตุนี้ ประกอบกับต้นทุนในการแก้ไขที่ต่ำมากเมื่อเทียบกับหนังสือธรรมดา ทำให้หนังสือออนไลน์มักมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา จะพูดอีกแบบก็คือ หนังสือออนไลน์เป็นหนังสือที่ไม่อยู่นิ่ง

ความสามารถในการเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลานี้เอง ทำให้หนังสือออนไลน์มีลักษณะบางอย่างคล้ายคลึงกับคำพูด ถ้าเราจัดเว็บบอร์ดหรือบล็อกให้เป็นรูปแบบหนึ่งของหนังสือออนไลน์ หนังสือนี้จะเป็นหนังสือที่เราสามารถถาม-ตอบข้อสงสัยได้ ดังนั้น ถ้าคิดตามข้อสังเกตเกี่ยวกับหนังสือและบทสนทนาข้างต้น เราคงได้ข้อสรุปว่าหนังสือออนไลน์น่าจะถ่ายทอดความคิดได้เข้าใกล้บทสนทนามากขึ้น นอกจากนี้ เรายังมักพบลักษณะต่างๆ ของการสนทนาจริงๆ ในการสนทนาออนไลน์ เช่น ลักษณะของการเผชิญหน้า การโต้เถียง การปะทะ ซึ่งมักแสดงให้เห็นอารมณ์ของผู้เขียนที่เกิดขึ้นระหว่างนั้นด้วย อย่างไรก็ตาม การอ่านและการโต้เถียงออนไลน์นั้นยังขาดความต่อเนื่องในการสนทนา ยกตัวอย่างเช่น บทโต้ตอบหลายอันมักเขียนเมื่อผู้สนทนาสงบสติอารมณ์ได้แล้ว

สภาวะที่ไม่อยู่นิ่งของเนื้อหาบนหนังสือออนไลน์ นอกจากจะทำให้เกิดสภาวะใกล้เคียงการโต้เถียงได้แล้ว มันยังทำให้หนังสือออนไลน์มีภาวะจับต้องไม่ได้เหมือนคำพูดอีกด้วย ซึ่งลักษณะอันนี้น่าจะเป็นประเด็นที่สำคัญมากต่อไปในอนาคต ถ้าเราสื่อสารและถ่ายทอดข้อมูลกันแบบออนไลน์มากขึ้นเรื่อยๆ

สิ่งที่อยู่ในบทความออนไลน์คือข้อมูล ซึ่งเป็นเพียงลำดับเรียงตัวกันของเลขศูนย์และหนึ่ง เปิดและปิด จริงและเท็จ ใช่และไม่ใช่ ข้อมูลไม่มีตัวตนเพราะว่ามันเป็นแค่สถานะของสิ่งกายภาพบางอย่าง ความชัดเจนของโลกดิจิทัลทำให้ทุกอย่างสามารถคัดลอกและทำซ้ำได้อย่างไม่จำกัดและไม่บุบสลาย ในโลกของข้อมูลดิจิทัลไม่มีสิ่งใดเป็นข้อมูลคัดลอก ซึ่งในทางกลับกัน ก็จะไม่มีอะไรที่เป็นต้นฉบับด้วย ถ้าต้นฉบับถูกปรับแก้ไป สิ่งที่เราจะพบก็คือความผิดเพี้ยนของข้อมูล แต่เราจะไม่สามารถบอกได้เลยว่า อะไรกันแน่คือของแท้ ระหว่างต้นฉบับที่ถูกปรับแก้ไปหรือข้อมูลคัดลอก

ในนิยาย *1984* จอร์จ ออร์เวลล์ จินตนาการถึง “กระทรวงความจริง” ภารกิจหลักที่เจ้าหน้าที่ในกระทรวงนี้ทำก็คือ การแก้ไข-ดัดแปลงเอกสาร บทความ และข่าวหนังสือพิมพ์ เพื่อสร้าง “ความจริง” ให้เป็นไปตามความต้องการของพรรค ที่มีสโลแกนว่า “สงครามคือสันติภาพ อิสรภาพคือการเป็นทาส การปล่อยวางคือความแข็งแรง” สำหรับเอกสารออนไลน์แบบที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน งานของกระทรวงความจริงคงง่ายขึ้นอีกหลายเท่า

ถ้าวันหนึ่งทุกคนตื่นขึ้นมากดกูเกิลเพื่อหาข้อมูลเกี่ยวกับสงครามอ่าวเปอร์เซีย (Gulf War) แล้วพบว่า ไม่มีบทความใดๆ ที่กล่าวถึงเหตุการณ์ดังกล่าวเลย เราจะยังเชื่ออีกหรือไม่ว่า สงครามอ่าวเปอร์เซียนั้นได้เกิดขึ้นแล้วจริงๆ

ในทางปฏิบัติแล้ว การที่เหตุการณ์ใหญ่ดังกล่าวจะถูกลบไปจากทุกๆ แหล่งข้อมูลกระทำได้ยากมาก (แต่ก็ใช่ว่าจะทำไม่ได้) สิ่งที่น่ากังวลกว่านั้นก็คือ การที่เรื่องที่ดูเหมือนจะเป็นเรื่องไม่เด่น ไม่ว่าจะเป็นข่าวที่ไม่ดัง หรือความเห็นบางประเภทที่ผู้อ่านแสดงออกมา โดยเฉพาะความเห็นที่ตรงกันข้ามกับสิ่งที่บทความนำเสนอ อาจถูกกีดกันออกไปด้วยการลบหรือการไม่ให้แสดงในบทความ โดยที่ผู้อ่านอื่นๆ ไม่มีโอกาสได้ทราบ สุดท้ายแล้ว เราอาจจะต้องเอาคำแนะนำของโสกราติสที่บอกว่า อย่าไปเอาอะไรมากนักกับตัวหนังสือ (ออนไลน์) แต่ถ้าไม่มีอะไรมาเป็นหลักฐานจะเหลืออะไรอีกให้เราเชื่อ?

ก่อนที่จะกล่าวถึงดิสโทเปียของโลกดิจิทัลต่อไป เราจะอ้อมไปพิจารณาปัจจัยแวดล้อมอีกอย่างหนึ่งที่น่าจะมีผลต่อการถ่ายทอดความรู้ความคิดเห็นด้วยหนังสือและหนังสือออนไลน์ สิ่งหนึ่งที่ทำให้ในปัจจุบันหนังสือนั้นเข้ามามีบทบาทในการเป็นตัวแทนของความรู้ได้มากกว่าบทสนทนาก็คือ ความสามารถที่จะทำซ้ำและความสะดวกในการขนย้าย ซึ่งทำให้ข้อจำกัดด้านสถานที่และเวลาของการสนทนาหมดสิ้นไป ปัญหาที่มาแทนก็คือ เรื่องของการเข้าถึงหนังสือนั่นเอง

ปฏิเสธไม่ได้ว่า การมีหนังสือดีๆ ไว้เสพนั้นเป็นสิทธิพิเศษอย่างหนึ่ง ไม่ใช่ว่าทุกคนในสังคมจะมีโอกาสเข้าถึงหนังสือทุกเล่มได้เท่าเทียมกัน ยิ่งหนังสือที่ไม่เป็นที่นิยมของคนทั่วไปแล้ว นอกจากราคาจะสูง ก็ยังหาได้ยากอีกด้วย หนังสือออนไลน์ที่เปิดให้อ่านได้ฟรีนั้นอาจจะเป็นคำตอบของปัญหานี้ สำหรับทางฝ่ายผู้จัดทำแล้ว การเผยแพร่บทความออนไลน์มีต้นทุนต่ำกว่าหนังสือธรรมดามาก ค่าใช้จ่ายส่วนใหญ่อยู่กับต้นทุนในการผลิตและจัดหาเนื้อหา โดยต้นทุนในการทำซ้ำนั้นแทบไม่มี (อาจจะมีที่ต้องหาเช่าเครื่องให้บริการบ้าง แต่นั่นก็นับเป็นค่าใช้จ่ายคงที่) ดังนั้น จึงมีผู้ผลิตเนื้อหาออนไลน์จำนวนมากที่อนุญาตให้อ่านบทความได้ฟรี นักคิด นักวิชาการหลายท่านก็ได้รวบรวมเอกสารหรือบทความที่เขียนไว้ให้เข้าไปอ่าน นอกจากนี้

หนังสือพิมพ์ทั้งรายวันและรายสัปดาห์หลายฉบับต่างก็มีการเผยแพร่แบบออนไลน์ ต้นทุนที่เพิ่มขึ้นไม่มากนักช่วยกระจายโอกาสการเข้าถึงข้อมูลออกเป็นวงกว้างมากขึ้น ต้นทุนที่ต่ำมากนี้ยังทำให้คนทั่วไปมีโอกาสเผยแพร่งานเขียนหรืองานสร้างสรรค์อื่นๆ ได้อีกด้วย ยิ่งในปัจจุบัน มีระบบให้บริการบล็อก (blog) ที่ช่วยให้การเขียนและเผยแพร่งานเขียน ความคิดเห็น หรือบทความสั้นๆ ในเว็บ ทำได้ง่ายขึ้นมาก เราจึงอยู่ในยุคที่ใครๆ ก็เขียนได้

ถ้าเราจะยึดหลักที่ว่ายิ่งมีทางเลือกมากก็ยิ่งดีแล้ว การเผยแพร่บทความออนไลน์อาจมองได้ว่า เป็นเครื่องมือช่วยปลดปล่อยการปิดกั้นการแสดงความคิดเห็นอีกชิ้นหนึ่ง สังคมที่มีช่องทางให้ผู้คนแสดงออกและสร้างสรรค์ย่อมจะมีโอกาสที่ผู้คนจะพัฒนาเป็นนักคิดที่มีคุณภาพ ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางการอยู่รอดในสังคมที่ความรู้กลายเป็นสิ่งสำคัญยิ่งยวดเช่นในปัจจุบัน

กระนั้น กลุ่มของผู้ที่มีโอกาสเข้าถึงข้อมูล-ความรู้เหล่านี้เป็นกลุ่มคนที่ใช้อินเทอร์เน็ต ซึ่งแม้ว่าอีกไม่นานคาดว่า จะมีจำนวนมากขึ้นและครอบคลุมคนในสังคมมากขึ้นเรื่อยๆ แต่ถ้าเราจะหวังพึ่งปัจจัยตลาดทั่วไปเพียงอย่างเดียว กลุ่มผู้มีโอกาสนี้ก็จะหยุดอยู่แค่คนที่มีกำลังในการซื้อมากถึงระดับหนึ่งเท่านั้น กำแพงกั้นลักษณะนี้มีชื่อเรียกทั่วไปว่า “เส้นแบ่งดิจิทัล” (digital divide) ซึ่งถ้าไม่ถูกทำให้ลดลง ก็จะทำให้เป็นข้อจำกัดของหนังสือออนไลน์ (ที่หลายคนอาจไม่ได้คิดถึง) ก็ได้

สิ่งที่เกี่ยวข้องกับการเข้าถึงข้อมูล นอกจากจะขึ้นกับทางฝ่ายผู้ผลิตและผู้อ่านแล้ว เราคงจะมองข้ามบทบาทของผู้เผยแพร่ไปไม่ได้ ความทั่วถึงของการจัดส่งข้อมูลนั้นก็เป็นสิ่งสำคัญ ในต่างจังหวัดไกลๆ ที่สายส่งหนังสือไปไม่ถึง การจะหาหนังสือสักเล่มทำได้ยากเย็น ทำนองเดียวกัน กว่าที่ที่หนึ่งจะใช้อินเทอร์เน็ตได้ก็ต้องมีการลงทุนวางโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ มากมาย เจ้าของโครงสร้างพื้นฐานเหล่านี้ก็จะมีสิทธิในการควบคุมการเข้าถึงข้อมูลบางอย่างของผู้ใช้ได้เช่นเดียวกัน เป็นที่น่าสังเกตว่า ยิ่งเวลาผ่านไป จำนวนผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ตในบ้านเราค่อยๆ ลดจำนวนลงเรื่อยๆ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะการแข่งขันทำให้ต้องมีการควบกิจการเพื่อเพิ่มศักยภาพ

เมื่อผู้ให้บริการน้อยก็ทำให้การควบคุมจากศูนย์กลางทำได้ง่ายขึ้น การสั่งปิดเว็บไซต์บางแห่งสามารถกระทำได้ด้วยการเซ็นหนังสือเพียงฉบับเดียว เมื่อทุกๆ ผู้ให้บริการตกลง บทความ ข้อมูล และทุกสิ่งทุกอย่างจากเว็บไซต์นั้นก็เสมือนไม่มีอยู่จริง

เมื่อข้อมูลที่เข้าถึงได้อยู่ในสถานะที่เชื่อได้บ้าง ไม่ได้บ้าง และโอกาสในการเข้าถึงข้อมูลถูกกำหนดได้โดยปัจจัยภายนอก เราอาจจะเข้ามาอยู่ในสภาวะอับจนข้อมูลความรู้ ความคิด โดยไม่รู้สึกตัวเลยก็ได้

เมื่อเทียบกับหนังสือและสิ่งพิมพ์ตามท้องตลาดในวันนี้ เราอาจจะพบว่าหนังสือหรือสิ่งพิมพ์ออนไลน์นั้นน่าจะเป็นอีกทางเลือกหนึ่งสำหรับผู้อ่าน แม้ว่าภาพในแง่ร้ายที่เสนอมาอาจทำให้ดูเป็นปลายทางที่ไม่น่าพิสมัยนัก แต่อย่าลืมว่าอนาคตนั้นดำเนินต่อมาจากปัจจุบัน และเราในปัจจุบันน่าจะสามารถช่วยกำหนดทิศทางของอนาคตได้ ทางหนึ่งก็คือ การเสริมอำนาจหลบหลีก-เผยแพร่ด้วยเทคโนโลยีและกฎหมาย อีกทางหนึ่งก็คือ การสร้างความตื่นตัวในเรื่องระบบและกลไกของการเผยแพร่ข้อมูลออนไลน์ รวมถึงช่วยกันทำให้ผู้คนตระหนักถึงความสำคัญของข้อถกเถียงที่กำลังดำเนินอยู่ (ซึ่งอีกไม่นานอาจมีผลบังคับใช้ในทางปฏิบัติ) เช่น การถกเถียงเกี่ยวกับเรื่องลิขสิทธิ์และระบบควบคุมสิทธิ์ดิจิทัล กระบวนการควบคุมและเซ็นเซอร์เอกสารที่เผยแพร่แบบออนไลน์ และวิธีการที่ใช้ในการตรวจสอบและยืนยันผู้ใช้ในการแสดงความเห็นในกระดานข่าวสาธารณะต่างๆ ซึ่งเงื่อนไขและกฎเกณฑ์ที่ค่อยๆ ปรากฏขึ้นนี้ แม้หลายๆ ข้ออาจจะทำให้เกิดระบบควบคุมหรือกีดกันการเผยแพร่ความคิดเห็นได้ แต่มักเป็นที่ยอมรับโดยง่าย เพียงเพราะเราต่างเห็นว่า “ไม่น่าจะเป็นอะไร”

มุขปาฐะ คัดลอก การพิมพ์ การโหลด: เหลียวมองการเดินทางอันยาวนานของกิจกรรมการอ่าน[1]

โย-กิตติพล สรัคคานนท์ **ทู-ภาณุ ตรัยเวช** **เฟย์-วันรัก สุวรรณวัฒนา**

แพ็ค-ภัทรนันท์ ลิ้มอุดมพร: ดำเนินรายการ

[1] บันทึกจากการเสวนาเรื่อง “มุขปาฐะ คัดลอก การพิมพ์ การโหลด: เหลียวมองการเดินทางอันยาวนานของกิจกรรมการอ่าน” จากซีรีส์เสวนา “ความเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตทางศิลปะกับการเข้ามาของโลกออนไลน์” ในวันอาทิตย์ที่ 5 มิถุนายน 2554 ณ ร้านหนังสือและกาแฟก็องดิด ถนนตะนาว ใกล้สี่แยกคอกวัว ถอดความ เรียบเรียง และหาภาพประกอบโดย ณัฐเมธี สัยเวช

ภัทรนันท์: ขอกราบสวัสดีทุกคนครับ ผม ภัทรนันท์ ลิ้มอุดมพร ชื่อเล่นชื่อ แพ็ค วันนี้มาเป็นผู้ดำเนินรายการ สำหรับงานนี้ก็จับพลัดจับผลูมาด้วยเสียงโทรศัพท์นะครับ โดนล่อลวงมา งานคนรู้จักก็อยากมาช่วย ด้วยความยินดี

วันนี้ หัวข้อจริงๆ เวลาเราพูดคำว่า "มุขปาฐะ" มันรวมถึงการอ่าน การพูด การเขียน เสียส่วนใหญ่ มันไม่ได้แปลว่าเรื่องของการพิมพ์ แต่คิดว่าเมื่อมุขปาฐะมันเปลี่ยนรูป (transform) ในโลกยุคสมัยใหม่ คิดว่ามันก็สามารถเปลี่ยนรูปแบบไปได้เรื่อยๆ เดี๋ยวนี้เวลาเราพิมพ์บนเฟซบุ๊ก เราไม่ได้พูดว่า เราพิมพ์บนเฟซบุ๊ก แต่เรารู้สึกเหมือนการคุยกัน มันเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น มันเกิดกระบวนการยังไร สิ่งเหล่านี้ก็น่าสนใจว่า มันเกิดอะไรขึ้น อนาคตจะเป็นยังไง รวมถึงในการอ่านอดีตที่ผ่านมาบนโลกนี้เป็นยังไง

เนื่องจากผมไม่ค่อยมีความรู้เรื่องการพิมพ์เท่าไหร่ ผมไม่ใช่ผู้ทรงภูมิ แต่ถ้าทรงพุงก็น่าจะใช่ ก็ขอแนะนำท่านแรก คุณภาณุ ตรัยเวช (เสียงปรบมือ) ท่านที่สอง คุณวันรัก สุวรรณวัฒนา (เสียงปรบมือ) ท่านสุดท้าย คุณกิตติพล สรัคคานนท์ (เสียงปรบมือ) ผมขอเริ่มด้วยประเด็นที่ว่า ในแง่ของการอ่าน ในเชิงประวัติศาสตร์แล้ว การอ่านเดินทางมายังไง มีลักษณะการเปลี่ยนแปลงยังไง

กิตติพล: จริงๆ ที่ผมเตรียมมาจะเป็นลักษณะภาพรวมคร่าวๆ ถ้าเข้าไปในวิกิพีเดีย (Wikipedia)[2] ก็จะพูดคล้ายๆ ผมนี่แหละ ไม่ได้ต่างกันมาก

ในโลกที่เราอยู่ ถ้าแบ่งวัฒนธรรมการเขียนการอ่านแบบกว้างๆ ผมคิดว่าแบ่งออกเป็นสี่ยุคด้วยกัน จุดเริ่มต้นคือ ในยุคที่เราเรียกว่ามุขปาฐะ มันก็มีการใช้ถ้อยคำ แต่เป็นการใช้ผ่านการจดจำ ผ่านการพูด ผ่านการเล่า ผ่านการร้อง หรือแต่งเป็นบทกวี ซึ่งส่วนใหญ่ถ้อยคำเหล่านี้ก็คลาดเคลื่อนไปตามแต่ผู้พูด และบางครั้งก็ไม่ได้สมบูรณ์ร้อยเปอร์เซ็นต์ เพราะฉะนั้น สิ่งที่ผมจะพูดในวันนี้ หรืออาจเรียกว่าอ่าน

[2] นิยมเรียกกันสั้นๆ ว่า "วิกิ" เป็นเว็บไซต์สารานุกรมเสรีออนไลน์ให้บริการถึง 270 ภาษาทั่วโลก ผู้ใช้แต่ละคนสามารถเข้าไปแก้ไขข้อมูลต่างๆ ในบทความของคำศัพท์นั้นๆ ได้ ดูวิธีการใช้งานเบื้องต้นได้ที่ วิกิพีเดีย: เริ่มต้น (http://th.wikipedia.org/wiki/WP:Intro)

เลยก็ได้ เพื่อจะได้เห็นภาพรวมคร่าวๆ จากอดีตจนมาสู่ยุคที่เราเป็นอยู่ ว่ามันมีอะไรบ้าง แล้วเดี๋ยวค่อยเสริมทีละประเด็น

ก่อนหน้าวัฒนธรรมการพิมพ์จะเริ่มต้นขึ้น วัฒนธรรมการคัดลอกก็ครองพื้นที่ของการอ่านหรือการฟังโดยส่วนใหญ่ เช่นเดียวกับตัวบทที่ปรากฏบนหน้าหนังสือ จอคอมพิวเตอร์ หรือบนแทบเล็ท (tablet) ในโลกปัจจุบัน มันเคยถูกบรรจุอยู่ในรูปม้วนกระดาษ แผ่นหิน หรือก้อนดินเหนียวมาก่อน ความมีอารยธรรมหรือความศิวิไลซ์ อันเป็นคำที่กำเนิดขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 18 กับวัฒนธรรมการจารึก เป็นสองสิ่งที่มีความเกี่ยวโยงแนบชิด จนยากจะแยกแยะจากกัน เรามีวัฒนธรรมโดยไม่มีการบันทึกหรือการจารึกไม่ได้ แม้โดยพฤตินัยเราจะป่าเถื่อนหรือเลือดเย็นสักแค่ไหน การบันทึกและการเรียบเรียงเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ การสร้างหรือผลิตซ้ำวัฒนธรรมเชิดชูผู้นำ หรืออะไรก็ตาม ทำให้เราก้าวเข้าสู่ความเป็นผู้มีอารยธรรม โลกของตัวอักษรที่ผมได้กล่าวไปแล้วแบ่งออกเป็นสี่ยุคกว้างๆ ได้แก่ 1) ยุคของมุขปาฐะ เป็นยุคที่ถ้อยคำถูกสื่อสารผ่านการจดจำและบอกเล่าปากต่อปาก 2) ยุคแห่งการคัดลอก เป็นยุคที่มนุษย์เริ่มประดิษฐ์คิดค้นแบบอักษรและวิธีการบันทึกเรื่องราวต่างๆ ยุคแห่งการคัดลอกครอบครองพื้นที่การอ่านเป็นเวลาหลายพันปี และการที่มันมาทีหลังยุคมุขปาฐะ ก็ทำให้ยุคของการคัดลอกดำเนินมาควบคู่กับ 3) ยุคแห่งการอ่านออกเสียง ซึ่งเป็นยุคที่แปรเปลี่ยนไปเมื่อโลกเข้าสู่สมัยใหม่ และที่คาบเกี่ยวกับยุคนี้ด้วยเหมือนกันก็คือ ยุคแห่งการพิมพ์ ซึ่งกำเนิดขึ้นภายหลังกูเทนแบร์ก (Gutenberg) อดีตนายช่างทองได้คิดค้นระบบการพิมพ์แบบใหม่ขึ้นมาในคริสต์ศตวรรษที่ 14

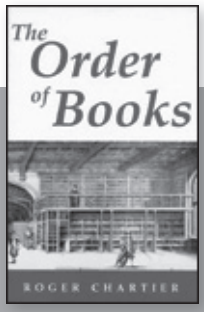

หนังสือ *The Order of Books* ของโรเช ชาร์ติเย (Roger Chartier)

ยุคแห่งการพิมพ์กำเนิดและดำเนินมาเนิ่นนาน ไม่น้อยกว่าสามร้อยปี กว่ามันจะกลายเป็นอุตสาหกรรม หรือถึงแม้อุตสาหกรรมกระดาษและตลาดหนังสือในศตวรรษที่ 13 ซึ่งอาจจะเกือบร้อยปีก่อนกูเทนแบร์กคิดแท่นพิมพ์แบบกด (printing press) ก็มีอาชีพช่างทำเยื่อกระดาษ คนคัดลอก คนเย็บเล่มหนังสือ ไปจนถึงคนขายและตัวแทนจำหน่ายหนังสือ เพราะฉะนั้น จริงๆ การผลิตหนังสือด้วยเครื่องจักรแล้วเปลี่ยนมาเป็นรูปแบบอุตสาหกรรมอย่างที่เห็นกันอยู่ มันอาจจะเริ่มต้นพัฒนาในศตวรรษที่ 18 เหตุผลและการอธิบายในเรื่องนี้ปรากฏอยู่ในหนังสือเล่มหนึ่งก็คือ *The Order of Books* ของโรเช ชาร์ติเย (Roger Chartier) แปลเป็นภาษาไทยก็คือ ระเบียบแห่งหนังสือ ซึ่งถ้าใครสนใจก็น่าไปหาอ่านดู

ชาร์ติเยได้แถลงความคิดเห็นที่มีต่อบทความ *ผู้ประพันธ์คืออะไร? (What Is an Author?)* ของมิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ผู้ประพันธ์นั้นเป็นสิ่งที่เพิ่งถูกสร้างขึ้นใหม่ ชาร์ติเยเห็นว่า การสร้างตัวตนและบทบาทหรือความสำคัญของผู้ประพันธ์ เกี่ยวโยงกับธุรกิจการแข่งขันในโลกหนังสือ ที่ต้องการอ้างสิทธิเพื่อมีอำนาจเหนือกว่าคู่แข่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเปลี่ยนโฉมให้ผู้ประพันธ์เป็นบุคคลที่มีตัวตนเลือดเนื้อ ไม่ได้เป็นผู้ล่วงลับหรือชนชั้นเจ้านายที่ไม่มีใครรู้จัก ซึ่งทำให้ตัวบทต่างๆ จากที่แต่ก่อนเป็นใครก็ได้ เป็นนิรนามก็ได้ กลายมามีลักษณะที่เรียกว่าเป็นเสน่ห์และเป็นแรงดึงดูดนักอ่านเพิ่มขึ้นมา แน่นอนว่ามุมมองของฟูโกต์นั้น นักอ่านมีตัวตนและสังคมความเป็นอยู่ชัดเจนมาก่อนผู้ประพันธ์ แล้วก็ไม่เกินเลยไปจากความจริงถ้าจะพูดว่า ผู้ประพันธ์เป็นผลผลิตจากสังคมการอ่านที่เกิดขึ้นก่อนหน้านั้น

ยุคแห่งการพิมพ์ที่นับเนื่องจากกูเทนแบร์กเป็นต้นมา บรรลุผลของการจัดระเบียบตัวอักษรและการบันทึกใน 4) ยุคดิจิทัล ซึ่งการเผยแพร่ข้อความและคำโฆษณาใดๆ สามารถกระทำได้ด้วยความสะดวกและรวดเร็ว ในยุคแห่งการพิมพ์ การเขียนและการพิมพ์เป็นคนละหน้าที่กัน ผู้อ่านไม่ใช่ผู้ตีพิมพ์ และผู้ตีพิมพ์ก็ไม่ใช่ผู้ที่เขียน ยิ่งไปกว่านั้น หนังสือจะไปไม่ถึงมือนักอ่านคนไหนเลยหากปราศจากผู้จำหน่ายและคำอนุญาตจากผู้มีอำนาจ ที่โดยมากเป็นชนชั้นเจ้านายซึ่งปรากฏอยู่ในรูปของชื่อที่ผู้ประพันธ์อุทิศให้

ยกตัวอย่างนะครับ คงคุ้นกับอันนี้ดีอยู่ นี่คือปกของนวนิยาย *ดอนกิโฆเต้* ซึ่งสำนักพิมพ์ผีเสื้อก็คงรูปแบบอันนี้มา สิ่งที่เห็นจากบนปก สะท้อนให้เห็นบทบาทและความแตกต่างที่ประกอบรวมอยู่ในหนังสือเล่มนี้ได้เป็นอย่างดี เพราะนอกเหนือจากชื่อของนวนิยายที่อยู่บนสุด เราจะเห็นชื่อเล็กๆ ของมีเกล เด เซร์บันเตส (Miguel de Cervantes) แล้วใต้ชื่อของเซร์บันเตส เราก็จะเห็นชื่อคนที่เซร์บันเตสอุทิศให้ ซึ่งหมายความว่าเป็นชื่อของคนที่มีอำนาจ เพราะเซร์บันเตสคงไม่ได้อุทิศให้กับชาวบ้านร้านตลาดทั่วไป แต่คืออุทิศให้คนที่ทำให้หนังสือเล่มนี้สามารถพิมพ์ออกมาได้ และใต้ชื่อของผู้ที่เซร์บันเตสอุทิศให้ก็จะเป็นชื่อของผู้จัดพิมพ์ แล้วข้างล่างก็จะเป็นชื่อของผู้จัดจำหน่าย ซึ่งทำให้เราเห็นว่า จริงๆ แล้วหนังสือเล่มหนึ่งนั้น นักเขียนหรือผู้ประพันธ์ไม่ได้เขียน แต่หนังสือถูกสร้างขึ้นมาโดยกลุ่มคน จริงๆ แล้วมันก็เป็นลักษณะของกลุ่มคน และการที่หนังสือจะไปสู่มือผู้อ่าน ผมคิดว่า มันผ่านกระบวนการอะไรหลายอย่าง แต่ในยุคสมัยที่เราอยู่ การตีพิมพ์เผยแพร่ทำด้วยคนคนเดียวได้ ผู้เขียนและผู้พิมพ์ไม่ได้มีสถานะแตกต่างกันอีกต่อไป และนี่ก็เป็นคำอธิบายหรือหมายเหตุของคำถามที่ว่า “เราเข้ามาสู่ยุคอุดมคติแห่งตัวอักษรหรือเปล่า” เพราะนี่เป็นยุคที่เราสามารถสร้างผลงาน เผยแพร่ และกำหนดหรือค้นหาผู้อ่านได้ใช่หรือไม่ ซึ่งจะเป็นประเด็นต่อไปที่เราจะพูดกัน

ภัทรนันท์: ผมขอยังไม่สรุปนะครับ เมื่อฟังเสร็จแล้วก็จะเห็นปรากฏการณ์อะไรบางอย่าง เชิญต่อเลยครับ

EL INGENIOSO
HIDALGO DON QVI-
XOTE DE LA MANCHA,
Compuesto por Miguel de Cervantes Saauedra.
DIRIGIDO AL DVQVE DE BEIAR,
Marques de Gibraleon, Conde de Benalcaçar, y Bañares,
Vizconde de la Puebla de Alcocer, Señor de las villas de Capilla, Curiel, y Burguillos.
Año, 1605.
CON PRIVILEGIO.
EN MADRID, Por Iuan de la Cuesta.

ปกหนังสือ *El ingenioso hidalgo don Quixote de la Mancha (ดอนกิโฆเต้ แห่งลามันช่า ขุนนางต่ำศักดิ์นักฝัน)*

วันรัก: ในส่วนแรก จะขอพูดถึงการเปลี่ยนแปลงของวัตถุที่เรียกว่าหนังสือ คือเราจะเห็นภาพล้อกับสิ่งที่คุณกิตติพลพูด และอาจจะเป็นการเสริมอีกมุมมองหนึ่งด้วย ส่วนที่สอง จะชวนคุยเรื่องตัวบทอิเล็กทรอนิกส์ (electronic text) ว่าอยู่ระหว่างความแน่นิ่ง (stability) และความเคลื่อนไหว (mobility) ก็เป็นประเด็นที่ถกเถียงกันเรื่องความเปิด (openness) ของตัวบท เมื่อถูกนำไปใส่บนพื้นที่อิเล็กทรอนิกส์ ส่วนที่สาม จะพูดถึงรูปแบบของการอ่านในประวัติศาสตร์ เมื่อกี้คุณโยกก็ได้พูดถึงรูปแบบการเปลี่ยนแปลงการผลิตและรูปแบบของการอ่านนิดหนึ่ง ก็อยากจะชวนคุยลงไปในเรื่องนี้ว่า สุดท้ายแล้ว มาตรฐานในปัจจุบันที่มาบอกว่าการอ่านคืออะไร เช่น คนไทยอ่านหนังสือน้อยลง ตั้งอยู่บนฐานคิดแบบใด แล้วก็ส่วนสุดท้าย จะชวนคุยให้เห็นภาพนิดหนึ่งว่า ในโลกตะวันตกได้มีการถกเถียงเกี่ยวกับมนุษย์ยุคดิจิทัลยังไง ในส่วนนี้ก็จะพูดถึงสิ่งที่อยู่รอบตัวเรามากขึ้น พูดถึงเพื่อโยนไปให้ภาณุพูดถึงอัตลักษณ์ (identity) คือ อัตลักษณ์ที่มาจากการอ่านการคิด (reading-thinking identity) พูดถึงการอ่านว่า สุดท้ายแล้วมันเป็นกิจกรรมเชิงสังคม (socialized) อย่างมาก บางอย่างกลับไปอยู่สมัยยุคมุขปาฐะ ซึ่งเป็นพื้นที่ของการอ่านในพื้นที่สาธารณะที่ทุกคนต้องเข้ามาร่วม

ถ้าวนส่วนที่สองมีเวลาก็จะชวนคุยเรื่องห้องสมุด อย่าง “โปรเจ็กกูเทนแบร์ก” (Project Gutenberg: http://www.gutenberg.org/wiki/Main_Page)[3] ที่เริ่มมีมา และโครงการของ “กูเกิลอีบุ๊กส์” (Google eBooks: http://books.google.com/ebooks)[4] ซึ่งคือการเก็บรวบรวมหนังสือในรูปแบบดิจิทัล ไม่ต่างกับแนวคิด

[3] ก่อตั้งขึ้นตั้งแต่ปี 1971 เป็นโครงการจัดทำห้องสมุดดิจิทัลของหนังสือมากกว่า 36,000 เล่ม โดยเปิดให้ผู้ใช้ดาวน์โหลดหนังสืออิเล็กทรอนิกส์ (e-book) เหล่านี้โดยไม่เสียค่าใช้จ่าย โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อส่งเสริมการผลิตและเผยแพร่หนังสืออิเล็กทรอนิกส์

[4] เริ่มขึ้นในปี 1996 โดยมีวัตถุประสงค์คือ การวางระบบการคัดแยกและจัดระเบียบเนื้อหาของหนังสือดิจิทัลทั้งหมด ในโลกอนาคตที่หนังสือทุกเล่มจะกลายเป็นหนังสือดิจิทัล เพื่อเป็นการคัดกรองเนื้อหาของหนังสือให้ตรงกับความต้องการของผู้อ่าน ด้วยการแสดงจำนวนและคุณภาพของการอ้างอิงหนังสือเล่มนั้นๆ โดยหนังสือเล่มอื่น

การเก็บรวบรวมองค์ความรู้ของห้องสมุดอเล็กซานเดรีย (Library of Alexandria)[5] นั่นเอง อันจะนำมาสู่คำถามว่า ห้องสมุดที่เรารู้จักกัน อย่างเช่นห้องสมุดปรีดี (หอสมุดปรีดี พนมยงค์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์) ต่อจากนี้ไปจะมีทิศทางยังไงได้บ้าง มันจะนำไปสู่การตายของหนังสือที่เราคาดคะเนกันหรือเปล่า

ก่อนอื่นต้องขอบอกเลยว่า หัวข้อที่จะคุยมันซับซ้อนมาก มีหลายส่วน มันยากมาก เพราะมีหลายส่วนทับกัน ทั้งส่วนการผลิต กิจกรรมการเขียน กิจกรรมการอ่าน แล้วก็มีส่วนของรูปแบบที่มันเปลี่ยนแปลงไป เพราะฉะนั้น สิ่งที่พูดก็คืออยากจะชวนคุย อาจจะไม่เห็นด้วยกับที่เฟย์พูด ก็อยากให้แลกเปลี่ยนกัน

เริ่มแรกจะขอพูดถึงการเปลี่ยนแปลงของวัตถุ (object) ที่เรียกว่าหนังสือ ตรงนี้จะใช้ อิมมานูเอล คานท์ (Immanuel Kant)[6] เป็นหมุดหมายในการเริ่มต้น คานท์ให้นิยามคำว่าวัตถุที่เรียกว่าหนังสือ (object book) ไว้ใน *The Metaphysics of Morals* ในหมวดที่ 31/2 (section 31/2) โดยแบ่งวัตถุที่เรียกว่าหนังสือว่า มีองค์ประกอบสองส่วน ส่วนแรกเรียกว่า คอร์ปุส เมคคานิคุม (Corpus Mechanicum) ภาษาละติน เดี๋ยวจะแปลให้ฟัง ส่วนที่สองเรียกว่า ออปุส มิสติคุม (Opus Mysticum) opus ก็คือ oeuvre (ออกเสียง: เออเฟรอะ) opus เป็นคำที่นำมาสู่ oeuvre ซึ่งเป็นคำที่ใช้ในวงการวรรณกรรม แปลว่า ผลงาน แล้ว Corpus Mechanicum ก็คือ ส่วนที่เป็นรูปแบบของวัสดุ/วัตถุ (material form) ของการผลิต ซึ่งมาจากงานของการผลิต (manufacturing) อย่างเช่นวัตถุที่เป็นหนังสือ, โคเด็กซ์ (codex) เดี๋ยวจะพูดว่าโคเด็กซ์คืออะไร ส่วนที่สองที่มาล้อให้หนังสือมันสมบูรณ์ก็คือ ส่วนที่เรียกว่า oeuvre จริงๆ ซึ่งก็คือผลงาน คือชุดของวาทกรรม คือชุดของตรรกะที่ส่วนใหญ่แล้ว เราจะเข้าใจว่า มันมีความสมบูรณ์แล้วเสร็จใน

[5] เริ่มสร้างในศตวรรษที่ 3 ก่อนคริสตกาล ก่อนจะถูกทำลายจากไฟไหม้ในช่วงกลางศตวรรษที่ 3 ก่อนคริสตกาล ถือเป็นห้องที่สมุดที่ใหญ่ที่สุดและสำคัญที่สุดในโลกยุคโบราณ และเป็นศูนย์กลางขององค์ความรู้ในยุคนั้น

[6] นักปรัชญาชาวเยอรมันในยุครู้แจ้ง (Enlightenment) ของยุโรป คานท์เป็นผู้ที่ทำให้การถกเถียงในแวดวงปรัชญาในยุคนั้นไปไกลกว่ากรอบคิดสองขั้ว คือ ประจักษ์นิยม (empiricism: แนวปรัชญาที่ว่าความรู้มาจากประสบการณ์) และเหตุผลนิยม (rationalism: แนวปรัชญาที่ว่าเหตุผลและความคิดที่ติดตัวมาแต่กำเนิดมาก่อนประสบการณ์) หนังสือที่สำคัญของเขาคือ Critique of Pure Reason

ตัวมันเอง เพราะฉะนั้น วัตถุที่เราเรียกว่าหนังสือจึงเป็นความสัมพันธ์ระหว่างสององค์ประกอบดังกล่าวมาล้อกัน ระหว่างวัสดุ (material) กับงานเชิงความคิด (intellect) หรืองานเชิงสุนทรียะ (aesthetic) มันก็จะสัมพันธ์กันอย่างนี้เสมอมา

คราวนี้ อยากจะขอย้อนพูดถึงวิวัฒนาการของหนังสือนิดหนึ่ง โรเช ชาร์ติเย ที่คุณโยพูดถึงเป็นอาจารย์ (professeur) ที่อยู่ในกอลแลจ เดอ ฟรองซ์ (Collège de France: วิทยาลัยแห่งฝรั่งเศส) ซึ่งเป็นสถาบันวิทยาการชั้นสูงของฝรั่งเศส โรเช ชาร์ติเย ได้พูดถึงที่มาของวัตถุที่เรียกว่าหนังสือ จากสมัยก่อน เริ่มแรกที่เกิดเป็นอักษรจาร มาสู่อักษรในรูปแบบปัจจุบัน เมื่อก่อนอักษรจารมันจะเป็นแผ่นๆ ช่วงก่อนคริสตกาลก็ต้องเอาอักษรจารที่ส่วนใหญ่จารอยู่บนหนังเป็นแผ่นๆ มาวางเรียงกัน แล้วก็เย็บเป็นเล่มโดยมีปกหน้าปกหลังปิด เราก็จะเรียกประดิษฐกรรมนี้ว่าเป็นต้นกำเนิดของหนังสือในรูปแบบที่เรารู้จัก จากอักษรจารมาสู่สิ่งนี้ เรียกว่าโคเด็กซ์ รูปแบบของการเย็บเล่มแบบนี้คือโคเด็กซ์ และรูปแบบหนังสือที่เรารู้จักในปัจจุบันจริงๆ ก็คือโคเด็กซ์นั่นเอง ดังนั้น ในสมัยก่อน รูปแบบของโคเด็กซ์แบบเดี๋ยวนี้สามารถผลิตหนังสือที่มีเนื้อหา ขนาด รูปทรงที่แตกต่างหลากหลายออกมาได้เยอะแยะมากมาย แต่ก็ยังคงอยู่ในรูปแบบที่ทุกคนเห็นก็เรียกว่าเป็นรูปเล่มหรือโคเด็กซ์นั่นเอง

แต่ปัจจุบันความสัมพันธ์ที่คานท์บอกไว้ มันถูกทำลาย เพราะว่าในความเป็นตัวบทดิจิทัล (digital text) ไม่มีตัวรูปแบบหลายรูปแบบมากำกับอย่างเมื่อก่อน คือโคเด็กซ์มันมีหลายรูปแบบมาก เช่น เล่มใหญ่ เล่มเล็ก แต่ในความเป็นหนังสืออิเล็กทรอนิกส์ (electronic book: e-book) มันจะต่อเนื่องกันเป็นตัวบทบนพื้นที่เดียว วัสดุเดียว คือ หน้าจอคอมพิวเตอร์ ซึ่งเป็นวัสดุที่ไม่มีเส้นแบ่งเขตจำกัด เพราะฉะนั้น สิ่งที่คานท์เรียกว่า การจารึกลงไปบนวัสดุ (material inscription) เลยไม่มีเส้นจำกัด มันไม่ตรงกับรูปแบบที่เรารู้จักว่ามีหลายแบบ ไม่ว่าจะเป็นนิตยสาร เป็นรูปเล่มใหญ่ ความสัมพันธ์ของเรากับตัวหนังสือเมื่อมันขึ้นไปอยู่บนหน้าจอจึงเปลี่ยนแปลงไปอย่างสิ้นเชิง

แล้วมันนำมาสู่อะไร คือเมื่อก่อน หนังสือเป็นการจัดการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่มนุษยชาติมีสู่คนรุ่นต่อไป กระบวนการถ่ายทอดที่อิงกับรูปแบบของหนังสือมันทำให้เกิดการจัดการระบบชนชั้นขององค์ความรู้ อย่างเช่น เราสามารถแยกได้

ว่า นี่คือสารานุกรม นี่คือหนังสือพิมพ์ นี่คือวารสาร นี่คือนิตยสาร แล้วมันนำมาสู่เนื้อหาที่มีอำนาจ (authority) ไม่เท่ากัน นี่ก็เป็นพื้นฐานที่คนชอบเอาไปใช้บอกว่าการอ่านบนอินเทอร์เน็ตมันเป็นประชาธิปไตย เพราะไม่มีตัววัสดุรูปแบบที่มาบอกคุณเหมือนเมื่อก่อนอีกต่อไป ก็ยังมีการจัดแบ่งชนชั้น แต่มันไม่เหมือนแบบเดิมแล้ว เพราะฉะนั้น สิ่งที่เกิดขึ้นก็คือ ความโกลาหลของการจัดการชนชั้นขององค์ความรู้ตอนนี้ สิ่งที่เกิดขึ้นและเรารู้จักก็คือ มีวัตถุเดียวที่รวมวาทกรรมที่แตกต่างกันให้มาอยู่บนพื้นที่เดียวกัน แล้วทำให้เกิดอะไร? การเขียนกับการอ่านจึงเกิดขึ้นและดำเนินไปพร้อมๆ กันได้เลย ไม่ได้เขียนเสร็จแล้วมาอ่าน อย่างที่ มิเชล เดอ แซร์โต (Michel de Certeau)[7] บอกว่า การเขียนเป็นงานที่อยู่กับที่ (fix) เป็นพื้นที่ที่อยู่กับที่ใช่ไหมคุณโย

กิตติพล: ใช่ครับ เหมือนสถาปัตยกรรมสิ่งปลูกสร้าง แต่การอ่านเหมือนชนร่อนเร่ (nomad) ไปในท้องทุ่งที่ตัวเองไม่ได้เพาะปลูก แล้วก็เก็บเกี่ยว

วันรัก: ใช่ แล้วเขาใช้คำว่าคนอ่านเหมือนพวกลักลอบค้าไม้ค้าสัตว์ (กิตติพล: ปล้นสะดม) ใช่ ปล้นสะดม ในขณะที่ตัวงานมันอยู่กับที่ ทีนี้ ในส่วนที่สองจะขอพูดเกี่ยวกับตัวบทอิเล็กทรอนิกส์ว่า อยู่ระหว่างความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงกับการนิ่งอยู่กับที่

ส่วนใหญ่เวลาที่คนเปรียบเทียบหนังสือกับหนังสืออิเล็กทรอนิกส์ มักจะพูดว่า หนังสือเป็นตัวบทที่เราจับต้องได้ มันเป็นเล่ม มันเปิดแล้วปิด มีเส้นขีดชัดเจน มีความมั่นคงแน่นอน (security and fixity) ระดับหนึ่ง แต่หนังสืออิเล็กทรอนิกส์จะมีความเปิดกว้าง เปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา เหมือนองค์ความรู้ในวิกิพีเดีย แต่คำถามก็คือ การเปลี่ยนแปลงจากตัวบทในยุคปัจจุบัน มันมีความต่างจากตัวหนังสือที่เราคิดว่ามันหยุดนิ่งอยู่กับที่จริงๆ หรือเปล่า อย่างคุณโยทำงานสำนักพิมพ์ คุณโยก็จะรู้ว่า แต่ละ

[7] พระสายเยซูอิตและนักคิดชาวฝรั่งเศส งานของเดอ แซร์โต ผสมผสานระหว่างปรัชญา ประวัติศาสตร์ จิตวิเคราะห์ และสังคมศาสตร์อื่นๆ หนังสือที่สำคัญของเขาคือ The Practice of Everyday Life และ The Writing of History งานของเขามีอิทธิพลในแวดวงวัฒนธรรมศึกษา

ครั้งในการพิมพ์หนังสือออกมาใหม่ จะมีการเปลี่ยนแปลงตัวบทเสมอ คือการถกเถียงเรื่องหยุดนิ่งหรือเคลื่อนไหวนี่ จริงๆ แล้วการสร้างสมมติฐานที่เป็นขั้วตรงข้ามมันใช้ไม่ค่อยได้ เพราะแต่ละครั้งที่คุณพิมพ์ใหม่ คุณก็มีคำนำใหม่ เปลี่ยนแปลงตัวบทใหม่ หนังสือมันไม่เคยอยู่กับที่ขนาดนั้น มายาคติที่ว่าหนังสือมันอยู่กับที่ยังถกเถียงกันได้อีก แล้วก็นำมาสู่ประเด็นนี้ คือ ทันทีที่คุณเอาตัวบทที่คุณเป็นเจ้าของขึ้นไปบนพื้นที่อิเล็กทรอนิกส์ มีความพยายามที่จะต้องบอกว่า ตัวบทนี้เป็นของใคร เพื่อที่จะบอกว่ามันเป็นงานของคนคนหนึ่ง มันก็คือความคิดเรื่องทรัพย์สินทางปัญญา (intellectual property) อยู่เหมือนกัน

แต่โรเช ชาร์ติเย ก็ตั้งคำถามไว้ว่า การที่คุณพยายามจะทำให้ตัวบทอยู่กับที่บนพื้นที่อิเล็กทรอนิกส์ มันเป็นสิ่งที่ขัดแย้งในตัวเองกับสารัตถะของความเป็นอิเล็กทรอนิกส์ เพราะสุดท้ายแล้วคุณพยายามจะใช้แนวคิด (concept) เกี่ยวกับตัวบทที่เป็นหนังสือ มาสวมทับแนวคิดของตัวบทอิเล็กทรอนิกส์บนพื้นที่และรูปแบบที่มันแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง โรเช ชาร์ติเย ไม่ได้ให้คำตอบว่า เราควรจะมองมันยังไง แต่ก็เสนอว่า มันคือความท้าทายของโลกที่เราอยู่ ท้าทายว่าเมื่ออยู่บนพื้นที่อิเล็กทรอนิกส์แล้ว ตัวบทยังควรจะเปลี่ยนแปลงในรูปแบบที่เรารู้จัก ยังคงพิมพ์ใหม่ พิมพ์ซ้ำ ในลักษณะเดียวกันกับที่เราคุ้นเคยเหมือนนอกพื้นที่อิเล็กทรอนิกส์หรือไม่ คือมีความมั่นคงและคงที่ระดับหนึ่ง หรือในทางตรงกันข้ามเมื่ออยู่บนพื้นที่อิเล็กทรอนิกส์แล้ว ตัวบทควรมีความสามารถที่จะเป็นตัวบทนิรนาม (anonymous text) เป็นความหลากหลาย (multiplicity) คือนักวรรณกรรมจะบอกว่า ตัวบทบนอิเล็กทรอนิกส์เป็นตัวบทที่เป็นสัมพันธบท (intertextuality)[8]

[8] เป็นศัพท์แสงทางวรรณกรรมที่จูเลีย คริสเตวา (Julia Kristeva) นักภาษาศาสตร์ชาวฝรั่งเศสเริ่มใช้คนแรกในทศวรรษ 1960 และความหมายของศัพท์นี้ได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างหลากหลาย ในความหมายพื้นฐานที่สุด สัมพันธบทหมายถึง การที่ตัวบท (วรรณกรรม) ตัวบทหนึ่งจะถูกให้ความหมายโดยตัวบทวรรณกรรมตัวบทอื่นๆ ที่อยู่แวดล้อมในโลกของวรรณกรรม ภายใต้แนวคิดที่ว่าไม่มีตัวบทใดมีอยู่ลอยๆ และมีความสมบูรณ์หนึ่งเดียวโดยตนเอง แต่เป็นการซ้อนทับของระดับชั้นทางความหมาย ในแง่นี้ ตัวบทจึงทำงานภายใต้ระบบทางวัฒนธรรม

สูง มีหลายเสียง (polyphonic) แล้วก็เป็นสิ่งที่เรียกว่า ปาแล็งป์แซสต์ (Palimpseste)[9] ตามแนวคิดของเฌราร์ด เฌอแน็ต (Gérard Genette) ซึ่งเป็นนักวรรณกรรมรุ่นเดียวกับบาร์ตส์ (โรล็องด์ บาร์ตส์: Roland Barthes)[10]

อันนี้อาจจะงงนิดหนึ่ง คือเราต้องนึกภาพ สมมติเราไปโหลดหนังสือมาจากในกูเกิล ขณะที่เราอ่านหนังสือ เราสามารถค้นหาคำสำคัญ สามารถดูว่าส่วนไหนของบทความที่มีคนยกมาอ้างมากที่สุด เราไม่จำเป็นต้องอ่านหนังสือทั้งเล่ม เราดูเฉพาะบางส่วนในบทความว่าส่วนไหนสำคัญ มันสั่นสะเทือนความเป็นตัวบททั้งหมด เพราะมันกระแทกให้คุณเปิดไปสู่ปฏิสัมพันธ์กับตัวบทอื่นๆ กับผู้อ่านคนอื่น คุณสามารถเห็นได้ว่ามีคนแสดงความเห็นต่อส่วนนั้นๆ ของบทความว่าอะไร

นี่กำลังพูดถึงตัวบทที่เรารู้จักกันในแบบจากหนังสือมาสู่แบบอิเล็กทรอนิกส์นะ ยังไม่ได้พูดถึงเรื่องเฟซบุ๊ก เพราะฉะนั้น มันจะเป็นการท้าทายว่า คุณจะเอากระบวนทัศน์ (paradigm) หรือการมองหนังสือแบบเก่าที่มีข้อจำกัดมาสอดทับสวมทับกับหนังสืออิเล็กทรอนิกส์หรือเปล่า ก็อาจจะชวนคุยว่ารูปแบบไหนที่มันจะครอบงำ (dominate) กิจกรรมการอ่านของเราต่อไป

ส่วนที่สามจะไปเร็วมาก จะพูดถึงรูปแบบของการอ่านในประวัติศาสตร์ว่าเกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดถ่ายโอนความรู้อย่างไร แล้วมีผลกับการกำหนดว่า “อะไรคือการอ่าน” ของเราอย่างไร

อย่างที่คุณโยได้พูดว่า เมื่อก่อนนี้เป็น orality หรือมุขปาฐะ และหลังจากนั้นก็คือการคัดลอกต้นฉบับด้วยมือ (manuscript) ซึ่งมันทำให้เกิดการอ่านออกเสียง มันมาระนาบเดียวกัน วัฒนธรรมการอ่านออกเสียงก็มาในยุคนั้น แต่จริงๆ แล้ว

[9] ในยุคกลาง หมายถึงม้วนใบจารที่ตัวหนังสือหรือตัวบทถูกลบทิ้งและพร้อมที่จะถูกใช้เขียนตัวบทอื่นๆ ทับได้ใหม่ โดยยังคงปรากฏร่องรอยของตัวบทเก่าให้เห็น ในหนังสือชื่อ Palimpsests (1982) เฌราร์ด เฌอแน็ต นักวิจารณ์วรรณกรรมชาวฝรั่งเศสได้สำรวจความสัมพันธ์อันหลากหลายระหว่างตัวบทกับตัวบทอื่นๆ ที่มาก่อนหน้า

[10] นักคิด นักสัญศาสตร์และนักวิจารณ์วรรณกรรมชาวฝรั่งเศส ความคิดของเขาทรงอิทธิพลอย่างสูงต่อสาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ร่วมสมัย ผลงานสำคัญของเขา อาทิ Mythologies (1954) The Death of the Author (1968)

อัลแบร์โต แมนเกล (Alberto Manguel) เขียนไว้ในหนังสือ *A History of Reading* หรือที่แปลเป็นภาษาไทยว่า โลกในมือนักอ่าน มีตอนหนึ่งชื่อว่า นักอ่านเงียบ สนุกดี เป็นตอนที่พูดให้เห็นว่า จริงๆ แล้วการอ่านเงียบที่เราใช้กันในปัจจุบันไม่ได้มาทีหลังการอ่านแบบมุขปาฐะ มันมาพร้อมๆ กับการอ่านออกเสียง แล้วก็มีเกร็ดที่น่าสนใจคือสมมติฐานของเขา ที่บอกว่า ประโยคในโลกตะวันตกในปัจจุบันที่เห็นมันตัดเป็นคำๆ นั้นมาพร้อมกับการอ่านในใจ เพราะสมัยก่อน ถ้าใครอ่านภาษาละตินหรือแม้แต่ภาษาฝรั่งเศส ประโยคมันจะไม่ได้ถูกกำหนดแน่นอนอย่างนี้ สามารถเอาประธานไว้ข้างหลังหรือไม่มีประธานอย่างภาษาละติน แล้วดูหางของกริยาเอา อาจมีตัวหนังสือสองบรรทัด แล้วคำกริยาอยู่หลังสุดของบรรทัดที่สอง หรือคำว่า “และ” จะใส่ติดกับคำเลย สมัยก่อนตัวหนังสือมันจะติดกันเป็นพืด พอเริ่มมีกิจกรรมการอ่านในใจ มันเริ่มมีความจำเป็นในเชิงวิวัฒนาการของภาษาให้ตัดคำเป็นคำๆ

เพราะฉะนั้น รูปแบบของการอ่านในประวัติศาสตร์มันเปลี่ยนไป จากการอ่านออกเสียงไปเป็นการอ่านในใจเป็นส่วนแรกส่วนหนึ่งที่จัดว่าเป็นกายภาพของการอ่านที่เปลี่ยนไป ส่วนที่สองนี่ก็น่าสนใจ การอ่านมันมาพร้อมกับความตึงเครียด (tension) เพราะมันมากับการอ่านดี อ่านถูกต้อง ระหว่างการอ่านตัวบทศักดิ์สิทธิ์ (sacred text) กับการอ่านในชีวิตประจำวันที่ไม่มีกฎระเบียบ เรามักจะคิดว่าคนในโลกโบราณอ่านกันเป็นจริงเป็นจัง แต่ความเป็นจริงแล้วก็อ่านกันหลากหลายมาก อย่างที่เมื่อกี้คุณโยก็พูดว่า มันมีการอ่านบทกวีที่เล่าเรื่อง แล้วตัดตอนเอาของตัวเองเสริมเข้าไป เป็นความเบี่ยงเบนของพฤติกรรมมนุษย์ที่ควบคู่กับการอ่านตัวบทที่เป็นตัวบทศักดิ์สิทธิ์ แล้วก็ยังคงอยู่ในสมัยปัจจุบัน เพราะสุดท้ายแล้วคุณจะบอกว่าคุณอ่านหนังสือก็ต่อเมื่อคุณซื้อหนังสือร้านก็องดิดไป แต่เมื่อคุณอ่านอะไรที่เป็นวารสาร จะไม่ถูกนับว่าเป็นการอ่าน

นำมาสู่การตั้งคำถามว่า แล้วอย่างนี้ ในโลกดิจิทัลที่บอกว่าคนอ่านหนังสือน้อยลงนั้นจริงหรือ มีคนตั้งคำถามว่า ที่เขาบอกว่าคุณอ่านหนังสือน้อยลงนั้น อาจมีความหมายในแง่ที่คุณไม่ได้อ่านตามขนบที่ระบบการศึกษายอมรับว่านี่คือการอ่าน สุดท้ายแล้วการอ่านก็ถูกกำกับโดยอำนาจที่ไม่ต่างจากสมัยดอนกิโฆเต้ แต่มันมีผลต่อการยอมรับว่า คุณอ่านหรือไม่อ่าน ถ้าดอนกิโฆเต้มีผลต่อการผลิตงาน แต่นี่คือการอ่านของคุณ อย่างที่บอกว่าเด็กไทยอ่านน้อยลง ก็คืออ่านน้อยลงในแง่ที่ไม่ได้อ่านแบบทางการ ซึ่งมันน่าคิด

จะโยงมาสู่การชวนคุยถกเถียงว่า การอ่านในโลกดิจิทัลกับความเป็นมนุษย์ในยุคดิจิทัลมันคืออะไร เราเป็นยังไง จากโฮโมอิเร็กตัส (Homo erectus) มาสู่โฮโมดิจิทัลลัส (Homo digitalus) หรือโฮโมอินเทอร์เน็ตตัส (Homo internetus) เฟย์ก็ไปค้นคว้ามานิดหน่อยว่า โลกตะวันตกเขาถกเถียงอะไรเกี่ยวกับการอ่านออนไลน์กันบ้าง แล้วก็มีบล็อกเกอร์คนหนึ่งที่มีชื่อเสียงชื่อ นิโคลัส คาร์ (Nicholas Carr) เป็นคนที่ศึกษาเรื่องตัวบทอิเล็กทรอนิกส์ เช่น ศึกษาพฤติกรรมการอ่าน แล้วมีหนังสือเล่มหนึ่งของเขาคือ *Is Google Making Us Stupid?* คือกูเกิลนี่ทำให้เราโง่ลงหรือเปล่า เป็นหนังสือที่ขายดีมากและเป็นการถกเถียงที่ดังมาก นิโคลัสตั้งข้อสังเกตว่า ปรากฏการณ์ที่เป็นชื่อหนังสือไม่ได้เกิดกับเขาคนเดียวเท่านั้น เพราะเมื่อไปคุยกับเพื่อนที่เป็นนักวรรณกรรม นักเขียน ทุกคนรู้สึกว่าไม่สามารถมีสมาธิกับการอ่านได้เลย ในขณะที่เมื่อก่อนสามารถอ่าน *War and Peace*[11] ได้จบ แต่พอเกิดโลกอินเทอร์เน็ตแล้วกลับอ่านหนังสืออะไรไม่จบสักที ได้แต่อ่านทีละนิด ก็ตั้งข้อสังเกตตรงนี้ไว้

อีกคนที่น่าสนใจก็คือ แมรีแอน วูลฟ์ (Maryanne Wolf) ชื่อหนังสือก็น่ารักมาก *Proust and the Squid: The Story and Science of the Reading Brain*

ปกหนังสือ *A History of Reading: โลกในมือนักอ่าน*

[11] นวนิยายของ ลีโอ ตอลสตอย (Leo Tolstoy) นักเขียนชาวรัสเซีย ถูกยกย่องให้เป็นวรรณกรรมชิ้นเอกของโลก

[Proust หมายถึงมาร์แซล พรูสต์ (Marcel Proust) ที่เป็นนักเขียนชาวฝรั่งเศส] เป็นงานวิจัยทางวิทยาศาสตร์ เดี๋ยวนี้เริ่มมีงานวิจัยวิทยาศาสตร์เกี่ยวกับการอ่านออนไลน์มากขึ้น แมรีแอน วูล์ฟ ตั้งขอสังเกตว่า ปกติเวลาที่เราอ่านหนังสือที่เป็นโคเด็กซ์ เราจะมีช่วงเวลาของการคิดคำนึง (reflection) แต่ความที่อินเทอร์เน็ตเป็นโลกของความไร้พรมแดน เป็นโลกของความทันท่วงที (instantaneous) ข้อมูลที่ถาโถม มันไม่ทำให้เกิดความคิดระหว่างการปฏิบัติ (thinking in action) เพราะมันไม่มีเวลาให้เราใคร่ครวญ นี่ก็เป็นข้อสังเกตของเขา

ประเด็นสำคัญมันอยู่ตรงนี้ นอกจากจะทำให้เสียสมาธิ ทำให้เรามีเวลาคิดใคร่ครวญน้อยลงแล้ว รูปแบบของการจารึกลงบนวัสดุอย่างที่คานท์พูดไว้ มันมีผลกับพฤติกรรมในการอ่านของเราหรือเปล่า รูปแบบจากโคเด็กซ์ จากตัวอักษรจารมาสู่หนังสือ มาสู่อินเทอร์เน็ต รูปแบบที่มันเปลี่ยนไปมีผลหรือเปล่า หลายคนจะชอบยกคำพูดของ มาร์แชล แม็กลูฮัน (Marshall McLuhan)[12] นักคิดในช่วงทศวรรษ 1960-1970 ที่ว่า สื่อ (media) มันไม่ได้เป็นตัวกลาง (medium) ที่ไร้ปฏิกริยาใดๆ (passive) ในการถ่ายทอดข้อมูล แต่ตัวสื่อยังเป็นสาร (message) ด้วยในเวลาเดียวกัน มันเป็นฐานให้กับการคิด การมองและการเข้าใจโลก แล้วมันก็จะนำไปสู่รูปแบบที่เปลี่ยนไป และก็คงจะนำไปสู่กระบวนการคิดที่เปลี่ยนไปด้วย

ข้อสังเกตนี้ชวนให้คิดว่า อินเทอร์เน็ตมันเปลี่ยนวิธีคิด เปลี่ยนการมองโลกของคุณแค่ไหน แน่นอนว่า ส่วนหนึ่ง ในแง่ของเวลา มันเร็วขึ้น โลกที่เมื่อก่อนมันไกลกันมาก กว่าเราจะรู้ข่าวสีนามิในญี่ปุ่นก็ใช้เวลานาน แต่เดี๋ยวนี้รู้ได้ทันที พรมแดนมันเปิด อย่างไรก็ดี ในแง่หนึ่ง เฟย์กลับรู้สึกว่ามันช่างแคบอย่างมากเลย คือมันควรจะกว้าง แต่เรากลับรู้สึกว่ามันแคบ อันนี้ก็เป็นความรู้สึกส่วนตัว

จากแนวความคิดนี้ของแม็กลูฮันที่เป็นพื้นฐานของวัฒนธรรมศึกษา (cultural studies) ทั้งหลาย ก็นำมาสู่การเรียกสื่อที่เกิดขึ้นหลากหลายอย่างที่เราเห็นในอินเทอร์เน็ตว่า intermedia คือพื้นที่อินเทอร์เน็ตมันกลายเป็นสื่อของสื่อทั้งหมด (The media of all medias) หมายความว่า มันไม่มีเส้นแบ่งเขตระหว่าง

[12] นักการศึกษา นักปรัชญา นักคิดชาวแคนาเดียน ได้รับการยกย่องให้เป็นผู้มีอิทธิพลต่อวงการทฤษฎีสื่อสารมวลชน

สื่อต่างๆ แล้ว ไม่ว่าจะเป็นวารสาร หนังสือพิมพ์ วิดีโอ เพราะเวลาที่คุณเข้าไปในเว็บไซต์หนึ่ง มันเหมือนคุณถูกยัดเยียดทุกสิ่งทุกอย่างเข้ามาในเวลาเดียวกัน แล้วรูปแบบการรับข้อมูลข่าวสารบนสื่ออินเทอร์เน็ตนี้ก็ต่างกันกับสื่อปกติอย่างสิ้นเชิง มนุษย์ถูกทำให้เป็นมนุษย์ซึ่งทำกิจกรรมหลายกิจกรรมในเวลาเดียวกัน (multiple tasking human) และกิจกรรมแต่ละกิจกรรมเป็นกิจกรรมที่ใช้เวลาในเชิงการเรียนรู้น้อย แล้วเราก็ถูกกระตุ้นให้มีปฏิสัมพันธ์ (interaction) กับปฏิสัมพันธ์ย่อยๆ (micro-interaction) ที่เกิดขึ้นบนหน้าจอเว็บไซต์ตลอดเวลา คำถามคือ เมื่อย้อนกลับไปนิดหนึ่งว่า รูปแบบมันกำหนดวิธีคิดของเรา เมื่อเราอ่านแบบนี้ แบบที่ต้องทำหลากหลายอย่างในเวลาเดียวกัน แบบที่ถูกกระตุ้นด้วยปฏิสัมพันธ์ย่อยๆ มันนำไปสู่กระบวนการคิดที่เปลี่ยนไปอย่างไร แล้วมันนำไปสู่ความเป็นอัตลักษณ์/ตัวตนในโลกของเราอย่างไร

ที่น่าสนใจคือ จากมุขปาฐะ สู่ยุคการจารึก สู่ยุคการพิมพ์ของกูเทนแบร์กในศตวรรษที่ 15 จนมาถึงบัดนี้คือยุคดิจิทัล จากตอนแรกที่การถ่ายทอดความองค์รู้ผ่านมุขปาฐะเป็นพื้นที่สาธารณะที่ทุกคนเข้าไปมีปฏิสัมพันธ์ด้วย ทุกคนไม่ได้ฟังอย่างเดียว แต่ต้องเขียนด้วย เวลาเล่าละคร คนดูจะไม่นั่งเฉยๆ อย่างในยุคนี้ แต่เขาจะแทรกความเห็น เขาจะด่า เขาจะโห่ร้อง มีปฏิสัมพันธ์ในการถ่ายทอดความรู้ เพราะฉะนั้น ความรู้ในยุคแรกไม่ใช่เรื่องของคนคนเดียว แต่พอเราพัฒนาการอ่านในใจ การอ่านด้วยตัวคนเดียว การอ่านที่เดียวดาย การอ่านจึงกลายเป็นเรื่องส่วนบุคคล พื้นที่สาธารณะอยู่ภายในหัวของเรา พอเราย้อนกลับมาในยุคนี้ มันก็เป็นอะไรที่ย้อนแย้ง (ironic) เหมือนกัน เพราะเรากลับไปสู่ยุคที่การอ่านกลายเป็น “virtually socialized reading” คือกิจกรรมการอ่านในฐานะเป็นกระบวนการทางสังคมบนโลกเสมือนจริง คำถามคือ การอ่านมันเคยหยุดเป็นพื้นที่สาธารณะจริงหรือ

อีกคำถามหนึ่งก็คือ ขอยกประโยคหนึ่งของ ฌ็อง-ปอล ซาทร์ (Jean-Paul Sartre)[13] ที่เขียนไว้ในหนังสือ *Les Mots* หรือชื่อภาษาอังกฤษว่า *The Words* ที่เป็นอัตชีวประวัติ

[13] นักปรัชญาชาวฝรั่งเศส ผู้ก่อตั้งสำนักคิดแนวอัตถิภาวนิยม (existentialism) ปรัชญาของเขาที่พูดถึงการเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองในฐานะการให้ความหมายกับชีวิตของปัจเจกโดยตัวปัจเจกเอง มีอิทธิพลต่อคนหนุ่มสาวในโลกตะวันตกช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นอย่างมาก

ของตัวเอง “ฉันเกิดขึ้นมาท่ามกลางหนังสือ แล้วฉันก็คงตายท่ามกลางหนังสือ” แล้วซาทร์ก็เล่าถึงห้องสมุดของคุณตาหรือคุณปู่เขา อะไรสักอย่าง แล้วก็พูดถึงหนังสือว่ามันเป็นวัตถุทางวัฒนธรรม (cultural object) คือเฟย์รู้สึกว่าสุดท้ายแล้ว เราไม่ได้อ่านหนังสือคนเดียว มันคือการปฏิสัมพันธ์กับโลก และการอ่านเป็นกิจกรรมที่มีนัยทางสังคมและทางวัฒนธรรมสูงมาก สุดท้ายแล้วมันย้อนกลับไปว่า การอ่านมันเป็นกระบวนการทางสังคมวัฒนธรรม (socio-cultural practice) ว่าเราสร้างและนิยามอัตลักษณ์ของเราอย่างไร

ภาณุ: เมื่อกี้ที่อาจารย์เฟย์พูดถึงการอ่าน ก่อนจะพูดถึงเรื่องที่ผมเตรียมมา มันมีประเด็นหนึ่งซึ่งผุดขึ้นมาแล้วอยากถ่ายทอด ก็คือ จริงๆ แล้ว แม้แต่สังคมไทยเอง กลอนสมัยก่อนก็มีการเล่นตอบโต้กันระหว่างผู้อ่านและผู้ฟัง มันก็อาจไม่ใช่การอ่านเสียทีเดียว เพราะบางทีก็แต่งกันสด แสดงให้เห็นว่า ในสังคมไทยก็มีวัฒนธรรมของการสื่อสารสองทางมา แม้ว่ามันจะหายไปพักหนึ่ง สิ่งที่อาจารย์เฟย์พูด ทำให้นึกถึงบทความของอาจารย์ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิชย์ ที่พูดถึงเหตุการณ์ที่พี่กฤช เหลือลมัย ขึ้นไปพูดบทกวีในงานหนึ่ง ซึ่งระหว่างพูดก็มีคนที่อาจไม่เห็นด้วย หรือมีความรู้สึกแตกต่างไปจากตัวบทกวีของพี่เขา ก็พูดแทรกกลับไปกลับมาระหว่างคนที่อ่านบทกวีและผู้ฟังที่อยู่ข้างล่าง นี่เป็นปรากฏการณ์ที่น่าสนใจ เพราะไม่ใช่เรื่องของการแสดงออกอีกต่อไปแล้ว แต่มันเป็นเรื่องของการแลกเปลี่ยนกันระหว่างผู้ที่ขึ้นไปอ่านบทกวีกับผู้ที่ฟังอยู่ข้างล่าง

มาถึงเรื่องที่เตรียมไว้ ผมจะพูดเรื่องอินเทอร์เน็ต เรื่องอัตลักษณ์ในอินเทอร์เน็ต อาจารย์เฟย์กับกับพี่โยพูดถึงหนังสือ แต่ผมไม่ได้สนใจหนังสือ หรือหนังสือออนไลน์ หรือหนังสือทำมือ ขนาดนั้น แต่ผมสนใจเรื่องการแสดงความคิดเห็น (comment) ในเฟซบุ๊ก หรือในกระทู้ต่างๆ มากกว่า

ถ้าใครจำได้ ย้อนไปสักสิบปีที่แล้ว สมัยที่เราเพิ่งเริ่มเล่นอินเทอร์เน็ตกันใหม่ๆ จะมีเว็บบอร์ด แล้วพอเราเข้าเว็บบอร์ด เราก็ต้องลงชื่อ เราก็คิดชื่ออะไรขึ้นมาสักชื่อ พอเข้าไปในเว็บบอร์ดเราก็ด่ากับคนอื่นไฟแลบ จะว่าไปก็ด้วยความบังเอิญนะ อินเทอร์เน็ตมันมาพร้อมๆ กับ *แฮร์รี่ พอตเตอร์* ภาคหนึ่ง *(Harry Potter and the Philosopher's Stone: แฮร์รี่ พอเตอร์กับศิลาอาถรรพ์,* ออกฉายในปี 2001) ถ้าใครจำได้ใน *แฮร์รี่ พอตเตอร์* จะมีผ้าคลุมล่องหน (cloak of invisibility) ในอเมริกา

จะตั้งคำขึ้นมาคำหนึ่งว่า “ผลของผ้าคลุมล่องหน” (cloak of invisibility effect) ก็คือว่า การที่คุณเข้าไปเว็บบอร์ด คุณจะรู้สึกเหมือนตัวเองมีอะไรมาคลุมอยู่ เพราะฉะนั้นคุณจะทำตัวเกรียน[14] แค่ไหนก็ได้ คุณจะด่าใครหรือไม่เห็นด้วยกับใครก็สามารถใส่เต็มที่ พอมาถึงเฟซบุ๊กในสมัยนี้ มันไม่ใช่แล้ว เฟซบุ๊กไม่ใช่โลกนิรนามแบบนั้น ไม่มีใครล่องหนจริงๆ ในเฟซบุ๊ก มันง่ายมากที่คุณจะพยายามสาวกลับไปว่า คนคนนั้นเป็นใคร แต่บางครั้งเราก็ยังมีอาการตรงนี้อยู่ เรายังมีอาการผลของผ้าคลุมล่องหนอยู่ เรายังทำตัวเสมือนว่าตัวเองนิรนาม เราก็ยังเกรียน ยังลุกขึ้นไปด่าคนนั้นคนนี้กันอยู่ ราษฎรอาวุโสก็ออกมาพูดทำนองว่า “เห็นไหม อินเทอร์เน็ตมันเปลี่ยนคน มันทำให้คนก้าวร้าวขึ้น คิดจะมาทะเลาะกันมากขึ้น” ซึ่งมันจริงหรือเปล่า นี่ก็เป็นคำถามหนึ่งที่ผมจะค่อยๆ ตอบ

อีกเรื่องที่นำมาสู่อีกคำถาม เมื่อวานตอนสองทุ่มครึ่ง ใครทราบบ้างว่ามีเหตุการณ์อะไรเกิดขึ้น? เมื่อวานตอนสองทุ่มครึ่งมีการประกาศ 24 คนสุดท้ายที่เข้ารอบเอเอฟ (AF: Academy Fantasia)[15] ผมเป็นแฟนเอเอฟ ดูมาทุกปี จะมีคำพูดหนึ่ง

กฤช เหลือลมัย
อ่านบทกวีในงาน “เวทีไต่สวนสาธารณะและคอนเสิร์ต เราไม่ทอดทิ้งกัน” เมื่อวันที่ 25 กันยายน พ.ศ. 2553 ณ หอประชุมศรีบูรพา (หอประชุมเล็ก) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ท่าพระจันทร์
ดูรายละเอียดได้ที่ http://www.prachatai.com/journal/2010/09/31289

[14] ภาษาอินเทอร์เน็ต หมายถึงทำตัวเป็นนักเลงชวนทะเลาะชวนถกเถียง

[15] True Academy Fantasia มีชื่อไทยว่า ปฏิบัติการล่าฝัน รายการเรียลลิตี (reality) ประกวดร้องเพลงยอดนิยม โดยจะนำผู้เข้าแข่งขันที่ผ่านการคัดเลือกเข้ารอบสุดท้ายมาอาศัยอยู่ในบ้านเดียวกัน มีการถ่ายทอดชีวิตของผู้เข้าประกวดที่มาอยู่ในบ้านเดียวกันให้ผู้ชมทางบ้านได้ติดตามตลอด 24 ชั่วโมง โดยระหว่างอยู่ในบ้านก็จะมีผู้เชี่ยวชาญด้านต่างๆ มาฝึกฝนการร้องการเต้นให้ และพอสุดสัปดาห์ ก็จะให้ขึ้นเวทีประกวดกัน มี คอมเมนเตเตอร์ (commentator) สามคนให้ความคิดเห็นวิจารณ์เมื่อแต่ละคนแสดงจบ ตัดสินผู้แพ้ชนะจากจำนวนข้อความทางโทรศัพท์ (SMS) ที่ผู้ชมส่งเข้าไปโหวต โดยผู้ที่ได้คะแนนโหวตน้อยที่สุดจะถูกคัดออกไปอาทิตย์ละคน (เรียกว่า “ออกจากบ้าน”)

ที่คนที่ติดตามเอเอฟหรือเข้ากระทู้พันทิปมักพูด ก็คือ “ไอ้คนนี้มันเฟก (fake) ตัวจริงมันไม่ใช่อย่างนี้” บางทีเขาแสดงบางอย่างออกมาในบ้าน เช่น ร้องไห้กราบครู ถูกเพื่อนด่ามากๆ ก็มาร้องไห้กันกอดกันทีหนึ่ง ซึ่งพฤติกรรมเหล่านั้น เราไม่ทำกันในชีวิตประจำวัน (วันรัก: ไม่แน่นะ) เราไม่ร้องไห้กอดกัน เราไม่มาอยู่ดีๆ ซาบซึ้งอาจารย์มากจนซื้อดอกไม้มากราบ มันก็คงมีบ้าง แต่ถามจริงๆ ใครกราบพ่อกราบแม่บ้าง อย่างผม วันพ่อวันแม่ผมก็แค่สวัสดี กอด พาไปกินข้าว อะไรแบบนี้ ไม่ซื้อดอกไม้มากราบ ซึ่งพอมันเกิดในเอเอฟ คนก็จะใช้คำว่า พฤติกรรมแบบนี้มันเฟก เพื่อนผมอีกคนที่เป็นผู้กำกับหนังและเป็นแฟนเอเอฟเหมือนกัน ด้วยความเป็นผู้กำกับหนังและหนังของเขาเป็นหนังสารคดี เขาก็จะคุ้นเคยกับการแสดงออกของคนเมื่อผ่านกล้อง เขาก็จะตั้งข้อสังเกตว่า คนเราเมื่อรู้ตัวว่ามีกล้องอยู่ แล้วเราก็รู้ว่ามันมีการบันทึกภาพ การแสดงออกของเรา มันก็จะผิดไปเลย

คำถามคือ นั่นคือความเฟกหรือ? ถ้าเรามองดูตัวเอง ต่อให้ไม่มีกล้อง ไม่มีอะไร ต่อให้เป็นมนุษย์เมื่อยี่สิบสามสิบปีที่แล้ว เมื่อคนรุ่นพ่อรุ่นแม่เราอยู่กับเพื่อน เขาก็เป็นแบบหนึ่ง อยู่กับพ่อแม่ อยู่กับปู่ย่า อยู่กับเจ้านาย อยู่กับคนต่างระดับในสังคม ก็จะมีลักษณะนิสัยและการแสดงออกที่ต่างกัน ถ้าเรามีอัตลักษณ์ที่ต่างกันไปเมื่ออยู่ต่อหน้าคนต่างๆ กัน ทำไมเราถึงรู้สึกว่าอัตลักษณ์ที่เราแสดงออกเมื่อผ่านกล้องทีวีถึงเป็นสิ่งที่เรียกว่าเฟก หรือถ้าย้อนกลับไปที่เรื่องอินเทอร์เน็ต ทำไมอัตลักษณ์ที่เราแสดงออกเมื่อเราเปลี่ยนชื่อเพื่อเล่นเฟซบุ๊ก ทำไมสิ่งนั้นถึงเป็นสิ่งที่เฟก เป็นสิ่งที่ไม่ใช่ตัวเราจริงๆ นี่เป็นคำถามที่ผมตั้งเอาไว้

เมื่อกี้อาจารย์เฟย์กับพี่โยก็จะฝรั่งเศสมากๆ ส่วนผมเป็นพวกเยอรมัน ตระกูลปรัชญาหรือตระกูลของแนวคิดช่วงศตวรรษที่ 18 พวกยุครู้แจ้ง (Enlightenment)[16] ตระกูลหนึ่งของพวกฝรั่งเศส และเป็นพื้นฐานของหลายสิ่งหลายอย่าง เรียกว่าทุกสิ่งทุกอย่างรอบๆ ตัวเราเลย ประชาธิปไตยเอย วิทยาศาสตร์เอย มันมาจากความรู้ในยุครู้แจ้ง ทั้งนั้น ผมพูดในทางวิทยาศาสตร์ก็แล้วกัน

ในยุครู้แจ้งมีแนวคิดหนึ่งที่น่าสนใจคือ มันมีส่วนที่เป็นตัวเรา (inside/subjective) กับส่วนที่อยู่ข้างนอก (outside/objective) ส่วนที่อยู่ข้างในนี่เราสามารถ

[16] ยุคที่เชื่อว่ามนุษย์ควรใช้เหตุและผลเพื่อตัดสินทุกสิ่งทุกอย่าง

เปลี่ยนแปลงได้ เรามองเราคิดอะไรก็ได้ แต่ส่วนที่อยู่ข้างนอกหรือของในโลกวัตถุนี่ ไม่ว่าเราจะคิดยังไง เราไม่สามารถจะเปลี่ยนแปลงได้ เราไม่สามารถจะใช้พลังให้ความคิดทำให้วัตถุสักชิ้นลอยขึ้นมาเองได้ มันเป็นวัตถุ มันเป็นของที่หยุดนิ่งอยู่ข้างนอก พื้นฐานของวิทยาศาสตร์คือการแบ่ง ว่าอันนี้ภายใน อันนี้ภายนอก แล้วคิดผ่านกระบวนการบางอย่างเพื่อเข้าใจว่า กฎของโลกที่อยู่ภายนอกมันทำงานยังไง นี่คือแนวคิดทางวิทยาศาสตร์ที่เกี่ยวกับการรู้แจ้ง

ขณะเดียวกัน ผมว่ามันก็สร้างอัตลักษณ์ในแบบของความรู้แจ้งขึ้นมา คือตัวเราอยู่ข้างใน พูดแบบไทยหน่อยก็เหมือนกับวิญญาณของเรา เรามีความคิด มีวิญญาณ มีอะไรบางอย่างที่อยู่ภายในตัวเรา ทำให้เราเป็นคนแบบนี้ มีนิสัยแบบนี้ ชอบสิ่งนี้ แล้วเราก็แสดงออกมาจากสิ่งที่อยู่ภายในของเรา ก็คือตัวเราข้างในเป็นยังไง เราก็แสดงออกมาข้างนอกอย่างนั้น ถ้าเกิดเราชอบอ่านหนังสือแนวหนึ่ง เราก็จะไปซื้อหนังสือแนวนั้นมาอ่าน เราเป็นคนชอบกินอาหารแบบหนึ่ง ก็จะไปซื้ออาหารพวกนั้นมากิน อัตลักษณ์รูปแบบนี้ค่อนข้างทรงพลังมาก จนเดี๋ยวนี้เราทุกคนก็คงรู้สึกแล้วว่า มันเป็นสามัญสำนึก ต่อให้คุณไม่เชื่อเรื่องวิญญาณ ต่อให้ไม่เชื่อเรื่องผีเลย แต่ผมว่า ลึกๆ แล้ว เราก็รู้สึกว่าข้างในตัวเรามีอะไรบางอย่าง จะเรียกว่าวิญญาณหรือแก่นอะไรสักอย่างซึ่งเป็นตัวกำหนดอัตลักษณ์

แต่พอมาถึงศตวรรษที่ 19 ช่วงนั้นฝรั่งเศสก็จะยิ่งใหญ่มาก พวกเยอรมันก็จะหงุดหงิดอิจฉา ยอมรับไม่ได้ ยอมรับปรัชญารู้แจ้งไม่ได้ ก็จะมีโยฮันน์ กอทท์ฟรีด ฟอน แฮร์เดอร์ (Johann Gottfried von Herder) เขาคิดปรัชญาตัวหนึ่งขึ้นมาซึ่งเขาก็ไม่ได้ตั้งใจจะไปตบกับพวกฝรั่งเศสหรอก แต่พอเวลาผ่านไป ผมว่ามันเป็นแนวคิดที่คานปรัชญารู้แจ้งได้ดีคือ เอ็กซ์เพรสซิวิสม์ (expressivism)[17] แฮร์เดอร์บอกว่าจริงๆ แล้วเราไม่มีข้างใน ตัวเราไม่มีอัตลักษณ์อะไรหรอก อัตลักษณ์ของเราคือสิ่งที่แสดงออกข้างนอกเท่านั้น ไม่ว่าเราจะแสดงอะไรออกมาก็ตาม มันไม่มีหรอกที่ว่า “ฉันเป็นคนชอบกินแมคโดนัลด์ ฉันก็เลยเดินเข้าไปในแมคโดนัลด์” แฮร์เดอร์บอกว่า การที่คุณเดินเข้าไปในแมคโดนัลด์ การแสดงออกตรงนั้น คือสิ่งที่กำหนดอัตลักษณ์ของคุณต่างหาก

[17] ความเชื่อที่ขัดแย้งกับ Enlightenment โดย expressivisim เชื่อว่า สภาพความเป็นอยู่ในสังคมต่างหากที่กำหนดการใช้เหตุและผลของมนุษย์อีกที

ถ้าจะบอกว่า ปรัชญารู้แจ้งมีอิทธิพลมากในวงวิทยาศาสตร์ ปรัชญาทางด้านเอ็กซ์เพรสซิวิสม์ก็มีอิทธิพลอย่างมากในแวดวงศิลปะ ที่จิตรกรต้องทำงานศิลป์ทำนั่นทำนี่ เพราะเขารู้สึกว่าทั้งหมดคืออัตลักษณ์ของเขา เขาไม่ได้วาดรูปเพราะข้างในเขามีรูปอยู่แล้วอยากนำมันออกมา แต่การที่เขาวาดรูปคือส่วนหนึ่งของการดำรงอยู่ (existence) ของเขา คือตัวตนของเขา มันมาจากการที่เขากระทำออกมา

หรือแม้แต่พอก้าวเข้ามาศตวรรษที่ 20 เราก็อาจเคยได้ยินเรื่องกลศาสตร์ควอนตัม (quantum mechanics)[18] พื้นฐานที่สำคัญที่สุดของมันก็คือ ตัวผู้สังเกตสามารถเปลี่ยนแปลงสิ่งที่อยู่ข้างนอกได้ ถ้าในโลกแห่งควอนตัม เราสามารถเปลี่ยนแปลงสิ่งที่อยู่ข้างนอกได้ด้วยการสังเกต นี่แสดงให้เห็นว่า แม้ปรัชญารู้แจ้งจะเป็นพื้นฐานของแนวคิดวิทยาศาสตร์ในช่วงแรก แต่เอาเข้าจริง พอเวลาผ่านมาจนถึงศตวรรษที่ 20 ก็มีวิทยาศาสตร์หลายอย่างที่เส้นที่แบ่งระหว่างข้างในกับข้างนอกไม่ได้แข็งแบบเดิมอีกแล้ว มีแนวคิดเรื่องกลศาสตร์ควอนตัมที่ทำให้ส่วนนี้จางลง กำแพงบางลง หรือยิ่งกว่านั้น มีเรื่องเกี่ยวกับการสร้างแบบจำลอง (model) ทางคณิตศาสตร์ขึ้นมาเพื่อที่จะอธิบายสภาพสิ่งแวดล้อมในโลก เช่น ในการพยากรณ์อากาศ

การพยากรณ์อากาศมาจากการที่เรามีทฤษฎีอยู่ แล้วเราก็เอาทฤษฎีตัวนั้นโยนเข้าไปในเครื่องคอมพิวเตอร์ แล้วเครื่องมันก็ทายมาให้เราว่าอากาศจะเป็นยังไง ซึ่งเอาเข้าจริงแล้ว เราไม่ได้มีความเข้าใจในเรื่องนั้นเลย ถ้าจะมองอย่างสายรู้แจ้งก็คือ คอมพิวเตอร์คือส่วนหนึ่งของเรา อากาศภายนอกคือของที่อยู่ข้างนอก มันเชื่อมกันเองด้วยสมการทางคณิตศาสตร์ แต่เอาเข้าจริงแล้ว ไอ้สมการเหล่านั้นมาทำงานยังไง ทฤษฎีของตัวคณิตศาสตร์เอง มันซับซ้อนเสียจนในที่สุดเดี๋ยวนี้นักอุตุนิยมวิทยาเขาไม่ศึกษาอากาศกันแล้ว เขาศึกษาสมการ ศึกษาแต่ในคอมพิวเตอร์ ไปๆ มาๆ กลายเป็นว่า เราต้องมานั่งศึกษาสิ่งที่อยู่ ภายใน ไม่ใช่ภายนอก ซึ่งก็ชวนให้ตั้งคำถามอีกว่า ตกลงคอมพิวเตอร์และสมการนี่เป็นภายในหรือภายนอกกันแน่

[18] วิชาฟิสิกส์ที่อธิบายพฤติกรรมของวัตถุขนาดเล็ก เช่น อะตอมหรืออิเล็กตรอน

สรุปคือ แนวคิดที่พยายามแบ่งระหว่างตัวตนภายในกับของที่อยู่ภายนอก เมื่อมาถึงศตวรรษที่ 20-21 มันก็จางลงไปมากแล้ว มีหนังสืออยู่เล่มหนึ่งชื่อ *โพสต์โมเดิร์นกับเศรษฐศาสตร์* ของสำนักพิมพ์วิภาษา เขียนโดยนรชิต จิรสัทธรรม ผมว่าน่าสนใจมาก สิ่งที่เขาตั้งคำถามก็คือ อะไรกันแน่คืออัตลักษณ์ แต่เขามองจากมุมมองนักเศรษฐศาสตร์ ในมุมมองของเศรษฐศาสตร์สำนักคลาสสิก (classical economics)[19] เราชอบอะไร เราเป็นคนที่อยากกินแมคโดนัลด์ เราก็เลยเดินไปบริโภคแมคโดนัลด์ ข้างในตัวเราเป็นยังไง เราก็เดินออกไปซื้อสิ่งนั้นสิ่งนี้ แต่เขาบอกว่า ในแนวคิดแบบเศรษฐศาสตร์ในยุคโพสต์โมเดิร์น มันไม่ใช่แล้ว เพราะจริงๆ สิ่งที่เราซื้อต่างหากที่เป็นตัวกำหนดว่า จริงๆ แล้วตัวเราข้างในเป็นยังไง พูดให้เป็นภาษาทางการหน่อยก็คือ ไม่ใช่อัตลักษณ์ที่นำไปสู่การบริโภค แต่เป็นการบริโภคภายนอกที่นำไปสู่อัตลักษณ์

เหมือนที่ผมบอกตอนต้นว่า การที่ผมเป็นแฟนเอเอฟนั้นเริ่มมาจากอะไร มันก็เริ่มมาจากมีเพื่อนบอกให้ดู เราก็ไปดูว่า “รายการบ้าอะไรวะ มานั่งดูมันกินข้าว ดูมันนอน มึงให้กูดูอะไร” แต่พอดูไปเรื่อยๆ มันก็เริ่มติด เริ่มเข้าใจว่ามันสนุกยังไง พอดูเอเอฟก็เข้าพันทิป ไปบอร์ดเรียลลิตี ผมเล่นบอร์ดพันทิปแค่ไว้พูดเรื่องเอเอฟอย่างอื่นผมไม่เล่นเลย จากนั้นมันนำไปสู่อะไร มันก็นำไปสู่การบริโภคสินค้าเอเอฟต่างๆ นานา คือผมอยากแสดงให้เห็นว่า มันไม่ใช่ว่าในตัวผมมีอัตลักษณ์ของความอยากดูเอเอฟอยู่ แล้วผมไปเลือกดู แต่มันค่อยๆ มาจากการที่ผมไปบริโภคมันก่อน แล้วการบริโภคมันมาสร้างอัตลักษณ์ในตัวผม แล้วอัตลักษณ์ในตัวผม มันก็เป็นความสัมพันธ์แบบโต้แย้งกันไปมา (dialectic)[20] อย่างนี้ต่อไปเรื่อยๆ ระหว่างสิ่งที่เราบริโภคกับตัวตนของเรา

ทีนี้ก็มาถึงอินเทอร์เน็ต ก็กลับมาคำถามแรกว่า ในอินเทอร์เน็ตเราเฟกกันหรือเปล่า เมื่อเราไปโพสต์ ไปเกรียน ไปทำอะไรต่อมิอะไรบนเฟซบุ๊ก มันคือสิ่งที่เราเฟก เพราะมันเป็นสิ่งที่ไม่ใช่ตัวตนของเรา แต่เราอยากแสดงออกแบบนี้ หรือ

[19] สำนักคิดทางเศรษฐศาสตร์เชื่อว่ามนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตที่มีเหตุและผล และสามารถเลือกสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับตัวเอง

[20] การสังสรรค์พัฒนาของสิ่งหนึ่งด้วยการถกเถียง โต้แย้ง และผสานกับสิ่งที่ตรงข้ามกับตัวมัน

จริงๆ แล้ว คำถามนี้มันไม่สำคัญเลยด้วยซ้ำ เพราะเอาเข้าจริงแล้วที่สุดของที่สุด ตัวตนบนอินเทอร์เน็ตอาจจะสำคัญกว่าตัวตนจริงๆ ก็ได้

นี่ก็เข้าประเด็นการเมืองนิดหนึ่ง ถ้าใครจำได้ประมาณเดือนที่แล้ว (พฤษภาคม 2011) มันมีวันจอดับ วันจอมืด วันทีวีมืด คือจนบัดนี้ก็ยังไม่รู้ว่าเกิดอะไรขึ้น แต่มีเรื่องภายในลึกๆ ที่ผมฟังคนพูดมา ก็ต้องเอาร้อยหารกันไปแล้วกัน คือเขาไม่ได้บอกว่าใครทำ แต่เขาบอกว่า หลังจากเกิดปรากฏการณ์นี้แค่ช่วงสั้นๆ ประมาณหนึ่งถึงสองชั่วโมง มันพลิกอะไรบางอย่างในเกมการเมืองเลย คือทหารได้ชั่งดูแล้วว่าคนไม่พอใจ พอคนรู้ว่ามันมีปรากฏการณ์จอดับหรือมันอาจมีรัฐประหารเกิดขึ้น คนก็ไม่พอใจ คนกลัว หรือเริ่มแบบ “เฮ้ย! จริงเหรอ” มันเริ่มทำให้นักการเมืองเริ่มมีความมั่นใจขึ้นว่า รัฐประหารจะไม่เกิดแน่ๆ เพราะทหารรู้แล้วว่า คนไม่เอาคนต่อต้าน ซึ่งก็ไม่รู้ว่าจริงหรือเปล่า แต่สมมติว่าจริงไปก่อนแล้วกัน

ผมว่าตรงนี้มันน่าสนใจ เพราะมันแสดงให้เห็นว่าการที่ทหารรู้ว่าคนไม่เอา เขารู้ได้ยังไง ถ้าเป็นเมืองไทยสมัยก่อนก็อาจต้องโทรไปถามนักธุรกิจใหญ่แต่ละราย “ท่านเจ้าสัวเป็นยังไงบ้าง ตอนนี้ท่านรู้สึกยังไง” แต่ในปัจจุบัน การบอกว่าทหารรู้ว่าคนไม่เอา มันเป็นไปได้หรือไม่ที่จริงๆ แล้ว ทหารก็แค่เปิดเฟซบุ๊กแล้วดูปฏิกริยาของคน หรืออาจไม่ใช่เฟซบุ๊กอย่างเดียว มีทั้งพันทิปทั้งอะไร ผมอยากจะแสดงให้เห็นว่า บางทีการที่เรามีความคิดเห็นอย่างหนึ่งในทางการเมือง แล้วเราไปแปะในเฟซบุ๊ก เราแสดงอาการต่างๆ ออกไป มันอาจมีผลอะไรบางอย่างในวงที่กว้างกว่าก็ได้ ถ้าพูดกันอย่างเลยเถิดสุดโต่ง บางทีเราเข้าไปนั่งเกรียนในเฟซบุ๊กว่า “เฮ้ย! ทำไมไฟดับวะ ทหารจะมา” มันอาจเป็นสิ่งที่หยุดยั้งรัฐประหารเลยก็ได้

ผมพูดอย่างนี้เพราะอยากแสดงให้เห็นว่า เส้นที่บอกว่าตัวตนในอินเทอร์เน็ตมันเฟกนี่อาจจะไม่จริง บางทีตัวตนในอินเทอร์เน็ตอาจจะเป็นสิ่งที่สำคัญมากกว่าตัวตนจริงๆ ในโลกยุคปัจจุบัน ผมว่าอินเทอร์เน็ตเป็นพื้นที่หนึ่งที่เราจะแสดงออกซึ่งตัวตนของเรา ไม่ใช่ว่ามันคือความเฟก อินเทอร์เน็ตทำให้การติดต่อสื่อสารเป็นสองทางมากขึ้น อย่างเช่นเมื่อสี่ห้าปีที่แล้ว จะมีคนตั้งคำถามกันมากว่า อะไรคือประชาธิปไตยที่นอกเหนือไปจากการเลือกตั้ง จุดนี้มันน่าสนใจ เพราะปัจจุบันนี้อินเทอร์เน็ตเป็นช่องทางอย่างหนึ่งที่แม้แต่พรรคการเมืองหรือผู้ใหญ่ที่มีอำนาจก็ต้องหันลง

มาฟัง เพราะฉะนั้น มันไม่ใช่เรื่องของการเลือกอีกต่อไป ไม่ใช่แค่ว่าพอถึงวันเลือกตั้งเราก็ไปเลือก แต่มันมีนัยของการที่ว่าเราสามารถเปลี่ยนแปลงคนที่มาให้เราเลือกได้ เราสามารถมีอิทธิพลบางอย่างในการกำหนดว่า เราจะเลือกคนนั้น “แต่แกมันยังไม่ดีพอให้ฉันเลือก แกต้องไปทำอย่างนี้ๆ มาก่อนนะ”

ผมว่าเฟซบุ๊กหรือพื้นที่ทางอินเทอร์เน็ต มันไม่ใช่ส่วนนอกของอัตลักษณ์แล้ว มันจะกลายเป็นส่วนที่เราหลีกเลี่ยงไม่ได้ เหมือนกับสมัยนี้ ลองนึกภาพเมื่อห้าปีสิบปีที่แล้ว ถ้าอาจารย์บอกว่า วิชานี้ต้องเข้าไปในอินเทอร์เน็ต ต้องทำกันออนไลน์ เราอาจจะทำไม่เป็น แต่สมัยนี้ อย่างผมกำลังจะไปสอน อาจารย์ที่นั่นก็บอกเลยว่า ผมต้องไปสมัครเฟซบุ๊กให้นักเรียนเข้ามา ซึ่งในตอนนี้มันหนีไม่พ้นแล้ว ผมเลยมองว่า อัตลักษณ์ทางอินเทอร์เน็ตไม่ใช่ของนอกกายอีกต่อไปแล้ว มันคืออัตลักษณ์จริงๆ ของเรา

กลับมาเรื่องการอ่าน แน่นอนว่า ปัจจุบัน เทคโนโลยีของกล้องที่เราจะอัดรูปตัวเองไปพูดให้คนอื่นฟังยังไม่ดีขนาดนั้น ถามว่าอัตลักษณ์อินเทอร์เน็ตสร้างมาจากอะไร? มันก็สร้างมาจากที่เราเขียนสเตตัส (status)[21] และจากที่เราอ่านสเตตัสของคนอื่น

ภัทรนันท์: ประเด็นของอาจารย์เฟย์ ผมคิดว่าน่าสนใจมาก คือว่า สมัยก่อนเวลาเรามีคำเด็ดๆ ที่อ้างอิงมาจากหนังสือ เราไม่ค่อยแบ่งคนอื่น แต่เดี๋ยวนี้อย่างในคินเดิล

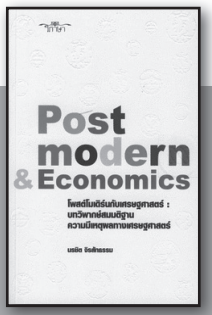

ปกหนังสือ *โพสต์โมเดิร์นกับเศรษฐศาสตร์* โดยนรชิต สัทธรรม ของสำนักพิมพ์วิภาษา

[21] พื้นที่แสดงความคิดเห็นส่วนบุคคลสำหรับผู้เป็นเจ้าของบัญชีผู้ใช้เฟซบุ๊ก โดยสามารถตั้งค่าความเป็นส่วนตัวว่าจะให้ใครสามารถมองเห็นได้บ้าง และ/หรือใครสามารถแสดงความคิดเห็นตอบกลับได้บ้าง

(Kindle)[22] นี่กดแล้วมันก็ถามเลยว่าจะแชร์ (share) ไหม ซึ่งบางทีผมก็แบบ “อะไรวะ จะต้องแชร์ทำไม”

แต่มันน่าสนใจอย่างหนึ่ง คือเว็บไซต์อะเมซอน (http://www.amazon.com/) เพิ่งรายงานตัวเลขว่า ยอดขายคินเดิลและอีบุ๊กส์ที่อเมริกาแซงหน้าหนังสือเล่มไปหมดแล้ว

วันรัก: อาจจะต้องเล่านิดหนึ่งเรื่องแชร์ในคินเดิล เพราะบางคนอาจไม่รู้ว่าคืออะไร คินเดิลเป็นผลิตภัณฑ์ของอะเมซอน เอาไว้สำหรับโหลดอีบุ๊กส์มาอ่าน แล้วมันอ่านได้ดีกว่าไอแพ็ด (iPad)[23] สมมติคุณอ่านแล้วรู้สึกว่าคำคมอันนี้มันเจ๋งโคตรๆ คุณสามารถแชร์ลงในทวิตเตอร์ (http://twitter.com/) หรือ เฟซบุ๊ก (http://www.facebook.com/) ได้เลย เหมือนจริงๆ แล้วก็ต้องเข้าใจว่าอีบุ๊กส์ที่เฟย์พูด มันมีความเป็นสัมพันธบท คุณสามารถลบแล้วจารึกใหม่ มันคือการอ่านแบบนี้

ภัทรนันท์: ทีนี้ ปัญหาสำคัญที่ผมข้องใจก็คือ เมื่อคืนได้อ่านบทความชิ้นหนึ่งของท่านอาจารย์ธเนศ วงศ์ยานาวา เจ้าพ่อโพสต์โมเดิร์นเมืองไทย อาจารย์พยายามจะบอกเสมอว่า การอ่านเป็นอัตลักษณ์ในเรื่องที่เป็นส่วนตัวมาก เป็นการสร้างพื้นที่ความเป็นส่วนตัวสูงขึ้นมา อาจารย์บอกว่า สมมติคุณไปสัมภาษณ์งานประชาสัมพันธ์แล้วบอกว่าชอบอ่านหนังสือ คุณตกสัมภาษณ์แน่นอน เพราะ

---

[22] อุปกรณ์การอ่านอีบุ๊กส์และสื่อดิจิทัลต่างๆ ที่รองรับ พัฒนาขึ้นโดย Amazon.com, Inc เปิดตัวครั้งแรกเมื่อปี ค.ศ. 2007 ลักษณะเป็นแผ่นกระดาน หรือนิยมเรียกกันว่าแท็บเล็ต โดยแต่ละรุ่นจะมีขนาดต่างๆ กันไป คือ มีความยาวประมาณ 8-10 นิ้ว กว้างประมาณ 5-7 นิ้ว หนาประมาณ 0.38-0.8 นิ้ว น้ำหนักประมาณ 241-540 กรัม หน้าจอแสดงผลขนาดประมาณ 6-9.7 นิ้ว ใช้เทคโนโลยี E-Ink ซึ่งใช้หลักการสะท้อนแสงเหมือนกระดาษทั่วไป ทำให้เป็นมิตรกับสายตาเวลาอ่าน

[23] คอมพิวเตอร์หน้าจอสัมผัสแบบพกพา หรือเรียกกันว่า แท็บเล็ตพีซี (Tablet PC) พัฒนาโดยบริษัท Apple, Inc เปิดตัวครั้งแรกปี ค.ศ. 2010 ไม่มีคีย์บอร์ด แต่สามารถพิมพ์ได้โดยพิมพ์ลงไปบนคีย์บอร์ดเสมือนจริง (virtual keyboard) ที่ปรากฏขึ้นบนหน้าจอเลย รองรับโปรแกรมและแอปพลิเคชั่น (application) ต่างๆ ที่ทำงานได้บนระบบปฏิบัติการ iOS ขนาดกว้างประมาณ 8 นิ้ว ยาวประมาณ 10 นิ้ว หนาประมาณ 0.5 นิ้ว น้ำหนักประมาณ 700 กรัม ปัจจุบัน (ค.ศ. 2011) ออกวางจำหน่ายแล้ว 2 รุ่น คือ iPad1 และ iPad2

การอ่านหนังสือเป็นพื้นที่ที่ปิด ตอนไปสวิตเซอร์แลนด์ ผมพบว่าคนสวิตเซอร์แลนด์ถือหนังสืออ่านและเป็นปัจเจกสูงมาก คือทุกคนแทบจะถือหนังสืออ่าน แล้วก็จะเงียบ ไม่พูดอะไร คำถามที่ผมสนใจก็คือ แล้วการอ่านในกรณีอย่างนี้เปลี่ยนมาสู่โลกของการแชร์ผ่านทางคินเดิล ผ่านทางเฟซบุ๊ก ที่สุดแล้วมันทำให้ความเป็นหนังสือที่เป็นตัวตนแบบปิดมันหายไปบ้างไหม และที่สำคัญ จะทำยังไงกับห้องสมุด ห้องสมุดกลายเป็นพื้นที่ที่เรานั่งอ่านหนังสือกันเงียบๆ จริงหรือเปล่า หรือเป็นพื้นที่ที่นั่งคุยกันตลอดเวลา หรือว่าที่สุดแล้ว การอ่านคือ กิจกรรมที่แยกไม่ออกระหว่างความเป็นส่วนตัวกับความเป็นปฏิสัมพันธ์ นี่เป็นคำถามของอาจารย์เฟย์

ส่วนคำถามเรื่องอัตลักษณ์ ถ้าคิดว่าการอ่านหนังสือเป็นการสร้างอัตลักษณ์ให้ตัวเองเสมอ หนังสือก็สร้างอัตลักษณ์ให้ตัวเราเองตลอดเวลา คำถามสำคัญคือว่าเส้นแบ่งที่วิ่งไปวิ่งมานี้ มันเป็นอย่างนั้นจริงๆ หรือเปล่า ถามให้ไกลกว่านั้นก็คือว่าอัตลักษณ์ในโลกอินเทอร์เน็ตมันมีลักษณะสำคัญอย่างหนึ่งคือ การดึงอัตลักษณ์ในสภาพความเป็นจริงเข้าไปสู่โลกออนไลน์ ซึ่งตัวตนตรงนั้นมันหลุดลอยล่องลอยไปได้ เมื่อตัวตนมันหลุดลอยไปแล้ว เราควบคุมตัวเราเองไม่ได้ กลายเป็นว่า บางครั้งเรายอมให้ตัวตนบนโลกอินเทอร์เน็ตทำให้ชีวิตเราจริงๆ เปลี่ยนไป ในโลกอินเทอร์เน็ตสมัยก่อน ผมเข้าใจว่า เราอิสระกว่านี้ เราไม่เคยต้องเกรงใจว่าจะพูดอะไร แต่สมัยนี้ล่าสุดผมลองไปลองโพสต์ด่านิ้วกลม[24] โอ้โฮ! ผมนี่เละเป็นโจ๊กเลย

ผมก็สงสัยว่า ความหลากหลายมันมีจริงหรือเปล่า พื้นที่ความหลากหลายมีจริงไหม ตัวตนถูกชักนำด้วยอะไรบางอย่างหรือเปล่า หรือที่สุดแล้ว ทุกวันนี้ แทนที่โลกออนไลน์จะเป็นโลกที่อิสระเสรี แต่มันกลายเป็นโลกที่ถูกควบคุมตลอดเวลา นี่คือคำถามถึงคุณภาณุ อีกอย่างก็คือ อิเล็กทรอนิกส์พวกนี้มันจะทำให้ห้องสมุดหายไปหรือเปล่า มันเป็นกระแสที่คนกำลังตื่นตัวกัน มันจะทำให้ร้านหนังสือที่เป็นเล่มๆ หายตัวไปหรือเปล่า

[24] นักเขียนชื่อดังที่ได้รับการขนานนามว่าเป็นแนวฟีลกู้ด (feel good) มีผลงานเป็นที่นิยมอย่างล้นหลาม เช่น โตเกียวไม่มีขา

ภาณุ: ขอแก้ข่าวนิดหนึ่งเรื่องอะเมซอน ถ้าเข้าใจไม่ผิด มันแซงเฉพาะหนังสือที่มีคินเดิล แต่ยอดขายรวมนี่ยังไม่แซง ยกตัวอย่างเช่น เมื่อปีที่แล้ว *Pride and Prejudice* เวอร์ชันคินเดิลขายดีกว่าที่เป็นหนังสือ ตอนได้ยินข่าวก็ตกใจ เลยไปตามดูแล้วก็เข้าใจว่า มันไม่ใช่ยอดหนังสือทั้งหมด แต่เฉพาะบางเล่มที่มันมีคินเดิล

ภัทรนันท์: แต่แนวโน้มมันก็ดูจะเป็นอย่างนั้น (ภาณุ: ใช่) เลยสงสัยว่า ปรากฏการณ์อย่างนี้จะทำให้ร้านหนังสือตายไหม ทำให้ห้องสมุดตายไหม

กิตติพล: หนังสือที่เราอ่านกันอยู่ขายไม่ดีขนาดนั้นนะแพ็ค ผลคือมันหน้าตาสวยน้อยลง คุณไปดูเวอร์โซ (http://www.versobooks.com/) มันก็เป็นดิจิทัลหมดแล้ว เพราะฉะนั้น ราคาหนังสือก็แค่แพงขึ้น แต่ถามว่ากระทบตลาดเราไหม? ไม่หรอก ตลาดเรามันมีคนทั่วโลกอยู่นับคนได้ ผมคิดว่าไม่มีผลอะไร ถามว่าหนังสือที่เป็นตัวเล่มมันต้องอยู่ไหม มันก็ต้องอยู่ แต่หนังสืออย่าง *แฮร์รี่ พอตเตอร์* คงต้องเปลี่ยนแน่นอน หนังสือแบบที่เราอ่านมันเป็นสิ่งฟุ่มเฟือยของชีวิต มันไม่ได้อยู่ในชีวิตประจำวันของคนอ่าน คุณนั่งเรือไปตามแม่น้ำเจ้าพระยาคุณไม่ถือหนังสือพวกนี้หรอก

ภาณุ: แต่บางอันมันก็น่าตกใจจริงๆ นะ อย่างล่าสุด อาจารย์ธเนศเพิ่งมาตอบแนะนำหนังสือเกี่ยวกับกับพุทธเถรวาท แล้วก็มีรายชื่อมา ผมก็ไปหาเจอในอินเทอร์เน็ตว่ามีเวอร์ชันอีบุ๊กส์สำหรับคินเดิลแล้ว แสดงว่ามันก็แทรกซึมมาลึกเหมือนกัน

กิตติพล: แทรกซึม แต่ถ้าถามเรื่องยอดจำหน่าย ผมว่ามันเป็นแค่ทางเลือกน่ะ สำหรับคนประเภทอาจารย์ธเนศที่ถือคินเดิล เป็นคนอ่านหนังสือที่อ่านผ่านเครื่องมือใหม่ๆ เพราะอาจจะปวดหลัง

วันรัก: รู้สึกอาจารย์จะถูกพาดพิงเยอะ คุณโยตอบเรื่องห้องสมุดก่อนเลยไหม

กิตติพล: ประเด็นห้องสมุด จริงๆ ที่ผมมี มันสั้นมาก เริ่มจากตรงที่ว่า ห้องสมุดไม่ใช่ที่ในอุดมคติที่ทุกคนจะเดินเข้าไปด้วยความรู้สึกว่าอยากจะได้ความรู้เหลือเกิน

แล้วก็เดินเข้าไปหยิบ แต่ห้องสมุดมันสะท้อนค่านิยมแบบหนึ่งในสังคมโบราณคือ ถ้าเราไม่ผลิตอาวุธ มันก็ยังมีอำนาจทางเศรษฐกิจ และความรู้ก็เป็นตัวที่สำคัญ เพราะฉะนั้น สิ่งที่ฟรานซิส เบคอน (Francis Bacon) พูดว่า โลกมันเปลี่ยนไปตั้งแต่มีดินปืนกับเข็มทิศแล้วก็การพิมพ์ มันคืออย่างนั้น สังคมความรู้เลยเป็นสิ่งที่ถูกควบคุมอยู่แล้ว ห้องสมุดไม่ได้ถูกสร้างขึ้นโดยคุณตาใจดีที่ให้ทุกคนเข้าไปหยิบหนังสือได้ แต่สร้างขึ้นโดยทรราชไพซิสตราตัส (Peisistratos/Peisistratus) ทรราชที่ดังมากของเอเธนส์ ห้องสมุดที่สมบูรณ์ที่สุดถูกถ่ายทอดจากทรราชคนนี้ไปสู่กษัตริย์เซอร์กซีส (Xerxis) แห่งเปอร์เซีย แล้วจากเซอร์กซีสก็ถูกนำกลับไปเอเธนส์อีก ห้องสมุดต้นแบบของทรราชก็กลายเป็นอเล็กซานเดรียของคลอดิอุส ทอเลมี (Claudius Ptolemy) กว่าห้องสมุดจะกลายเป็นของสาธารณะ คิดว่ามันใช้เวลานานมากกว่าจะมาถึงอเล็กซานเดรีย ขนาดอเล็กซานเดรียในช่วงแรกๆ ยังไม่มีใครรู้เลยว่ามันเปิดรับสังคมภายนอกมากแค่ไหน

มีหนังสือเล่มหนึ่งที่ผมจำชื่อคนเขียนไม่ได้ เขาวิเคราะห์ให้ฟังว่า ห้องสมุดกับความเป็นทรราชมันสัมพันธ์กันมาก แม้กระทั่งตัวละครตัวหนึ่งใน *อุตมรัฐ (The Republic)*[25] ก็ยังมีการขยายความตัวละครที่ชื่อว่า ธราซิมาคุส (Thrasymachus) ที่เป็นแม่ทัพว่า เป็นนักอ่าน เป็นนักสะสมหนังสือ ซึ่งมันตลกตรงที่ว่า ความเป็นแม่ทัพมันมาเชื่อมโยงกับความเป็นนักอ่านได้ยังไง ก็เลยคิดว่า ห้องสมุดก็เหมือนอาวุธ แหล่งสะสมความรู้มันไม่เปิดหรอก จริงๆ แล้วมันสะท้อนลำดับชั้นความสำคัญของคนด้วย มันต้องถูกควบคุมอยู่แล้ว แม้กระทั่งในปัจจุบันนี้

วันรัก: ต่อยอดจากของคุณโยที่ว่า ห้องสมุดเป็นเรื่องของทรราช เรื่องความรู้กับหนังสือก็โยงกับที่เฟย์พูดเรื่องลำดับสูงต่ำของความรู้เหมือนกัน เพราะจริงๆ แล้วในแง่หนึ่ง ห้องสมุดไม่ได้เก็บหนังสือที่เป็นขบถ แต่วิวัฒนาการของมันคือจะเก็บพวกหนังสือศักดิ์สิทธิ์ ความเป็นขบถมันถูกทำให้เป็นอำนาจแล้วมาพ่วงกับสิ่งที่ศักดิ์สิทธิ์ เราก็รู้กันอยู่ว่า ช่วงแรกหนังสือที่ถูกอ่านคือไบเบิล และมันไม่ใช่การอ่านเงียบ เป็นการอ่านออกเสียงให้คนทั้งห้องฟัง ไม่เคยมีความคิดเรื่องห้องสมุดเงียบในตอนต้นกำเนิดของมัน แต่วิวัฒนาการขึ้นมาทีหลัง นักคิดอย่าง

[25] ความหมายตามภาษากรีกคือ “การปกครองที่ดีที่สุด” เป็นบทสนทนาของโสกราติสที่เขียนโดยเพลโต ว่าด้วยเรื่องความยุติธรรม

ออกัสติน (Augustine of Hippo) เคยบันทึกไว้ว่า เขาประหลาดใจมากที่เพื่อนอ่านไม่ออกเสียง แสดงว่าในยุคนั้นการอ่านไม่ออกเสียงเป็นสิ่งที่มหัศจรรย์มาก แสดงว่าความคิดเรื่องห้องสมุดเงียบต้องมาพร้อมกับยุคใหม่

กลับมาเรื่องโครงการอุดมคติในการรวมองค์ความรู้ทั้งหมดให้อยู่ในรูปดิจิทัล อย่างที่พูดถึงโปรเจ็กกูเทนแบร์กในแคนาดา เป็นความคิดในการทำเอกสารและหนังสือต่างๆ ให้อยู่ในรูปดิจิทัล จนมาถึงความคิดเรื่องที่กูเกิลจะเอาหนังสือในห้องสมุดมาทำให้เป็นอิเล็กทรอนิกส์ ก็มีทั้งคนที่เห็นด้วยและคนที่ตื่นตระหนก ไกลที่สุดเลยคือ มีคนบอกว่ามันจะต้องเป็นความตายของห้องสมุด แล้วเราจะไปห้องสมุดทำไม ก็มีคำถามมากมาย

แต่มีอันหนึ่งที่โรเช ชาร์ติเย ตั้งข้อสังเกตก็คือ สุดท้ายแล้วห้องสมุดควรจะต้องเปลี่ยนรูปแบบหรือไม่ ความคิดเรื่องคลังเก็บหนังสือเก่าอาจจะต้องเปลี่ยนไป แต่ทีนี้ห้องสมุดไม่มีทางเปลี่ยนไปสำหรับเขา เพราะอะไร? คือหนังสือนี่ ตัวบทบทหนึ่งสามารถมีหลายรูปแบบมารองรับได้ คุณพิมพ์ดอนกิโฆเต้ยุคแรกก็แบบหนึ่ง หลังจากนั้นคุณก็พิมพ์อีกแบบ มันมีกรณีที่ตัวหนังสือเปลี่ยนรูปแบบไปเรื่อยๆ ผ่านการพิมพ์ซ้ำในรูปเล่มที่ต่างกันไป ซึ่งห้องสมุด จะทำหน้าที่เป็นคลังเก็บมันไว้ ห้องสมุดจะเป็นคลังเก็บและแสดงให้เห็นวิวัฒนาการของรูปแบบการเก็บสะสมองค์ความรู้ของมนุษยชาติ ซึ่งหมายความว่า ถ้าเราสนับสนุนการคงอยู่ของห้องสมุด ห้องสมุดก็จะกลายเป็นคล้ายๆ พื้นที่ที่จะทำให้สังคมสามารถปฏิสัมพันธ์กับอดีต

อันนี้น่าสนใจมาก เพราะมันจะกลายเป็นว่า สังคมมีความสัมพันธ์กับอดีตและความทรงจำอย่างไร เพราะมันผ่านการเก็บหนังสือที่มีหลายรูปแบบ หลายรูปเล่ม อาจไม่ใช่วิวัฒนาการ อาจเป็นตัวบทที่ไม่มีวิวัฒนาการก็ได้ ห้องสมุดจะกลายเป็นคลังความทรงจำของความสัมพันธ์ระหว่างสังคมกับอดีตของตัวเอง เป็นการเปลี่ยนหน้าที่เป็นสถานที่ที่สังคมจะมีปฏิสัมพันธ์กับตัวเองในหลายๆ รูปแบบ (ผู้ฟัง: เป็นพิพิธภัณฑ์หนังสือ) แต่ว่าทีนี้ ปฏิสัมพันธ์จะเป็นยังไงก็อาจจะต้องถกเถียงกันต่อไป ว่าใครจะเป็นคนที่เข้าไปกำหนดความสัมพันธ์ของสังคม

กิตติพล: โชคดีที่ผู้มีอำนาจในสังคมเราไม่อ่านหนังสือ ไม่อย่างนั้นหนังสือในห้องสมุดท่าพระจันทร์หลายเล่มอาจโดนแบนได้

วันรัก: อีกประเด็นหนึ่งที่อาจชวนกันเถียงได้ว่า สุดท้ายการอ่านมันเป็นพื้นที่ส่วนตัวไหม ความคิดของอาจารย์ธเนศก็ค่อนข้างจะมีลักษณะของชนชั้นกลางสูง ที่การอ่านเป็นพื้นที่ปิด เป็นพื้นที่ของฉัน เช่นในห้องนอน เป็นพื้นที่ที่ฉันเก็บไว้เป็นของตัวเอง ถ้าใครเข้ามาละเมิดช่วงเวลาที่ฉันเงียบก็น่าตื่นตระหนก เหมือนเข้ามาล้วงอัตลักษณ์ของฉัน ความคิดแบบนี้ก็เป็นความคิดที่ค่อนข้างเป็นชนชั้นกลาง มันมาพร้อมกับความฟุ่มเฟือย คนบางคนเท่านั้นถึงจะปล่อยให้ตัวเองมีพื้นที่ส่วนตัวในการอ่านได้ คือไม่ได้บอกว่าดีหรือไม่ดีนะ แต่พออินเทอร์เน็ตมันเข้ามา พอเราเริ่มแชร์ในคินเดิลได้ เหมือนว่าการอ่านกลายเป็นเรื่องของสาธารณะในทันที มันไม่ใช่เรื่องของคนคนเดียวแล้ว เพราะว่าคุณสามารถไปดูได้ว่า ใครแชร์ส่วนไหนของบทความ มีการแสดงความเห็นว่า อ่านตรงนั้นตรงนี้ไม่รู้เรื่อง สุดท้ายแล้ว อาจจะเหมือนการคัดลอกด้วยมือ คือในแต่ละตอน คนที่ลอกก็จะเขียนแสดงความคิดเห็นไว้ข้างๆ ด้วย บางทีก็อาจวาดตัวการ์ตูนไว้ รูปตัวอะไรตลกๆ

คำถามคือ อุดมคติเกี่ยวกับการอ่านที่เป็น “การอ่านของฉัน” มันอาจเป็นอุดมคติของชนชั้นกลาง ที่พอถึงเวลาแล้วก็ต้องปรับเปลี่ยนตามรูปแบบ มีประโยคหนึ่งของอัลแบร์โต แมนเกล เขาบอกว่า “เราเป็นสิ่งที่เราอ่าน” อาจจะคล้ายๆ ที่ทูพูดว่า สุดท้ายแล้ว เราไม่ได้เป็นอะไร เราเป็นการกระทำของเรา แล้วสิ่งที่เราอ่านมันก็เปลี่ยนแปลงไปตามตัวบท เปลี่ยนไปตามเครื่องมือ เปลี่ยนไปตามเงื่อนไขต่างๆ แต่ละยุคก็ถูกให้ความหมายตามบริบทสังคม ยุคของอาจารย์ธเนศก็คงเป็นช่วงอายุที่อ่านในพื้นที่ส่วนตัว ตอนนี้ยุคของเรา ยุคดิจิทัล การอ่านก็คงไม่เป็นเรื่องส่วนตัวอีกแล้ว และมันก็เลือนรางมากเมื่อคุณไปอยู่บนพื้นที่อิเล็กทรอนิกส์ ซึ่งเฟย์คิดว่า เราทุกคนต่างรู้ว่ามันไม่ใช่พื้นที่ส่วนตัวเลย มันเป็นพื้นที่สาธารณะ ไม่รู้จะตอบไหม

ขอจบด้วยอันนี้ มีคนตั้งข้อสังเกตที่ดูแสนธรรมดา แต่ชอบมากเลย คือว่า การใช้ชีวิตของเรา จากปกติที่เราไปเรียนรู้จากโลก ปะทะกับโลก แล้วเราก็ได้สิ่งที่เรียกว่า ประสบการณ์ มันเป็นเรื่องส่วนตัว เป็นประสบการณ์ที่โดดเดี่ยวเดียวดาย แต่พออินเทอร์เน็ตเข้ามา เส้นแบ่งมันพังทลาย เราไม่ได้ปะทะสังสรรค์มีประสบการณ์แบบเดียวดายอีกต่อไปแล้ว ก็ไม่รู้ว่าดีหรือไม่ดี สุดท้ายมันอาจจะหนีไม่พ้นสิ่งที่จอร์จ เบิร์กลีย์ (George Berkeley)[26] พูดไว้ว่า “esse est percipi” (เอสเซ่ เอส

แปคซิปี้) หรือ “Being is to be perceived.” (การดำรงอยู่คือการถูกรับรู้ซึ่งตัวตน) และประโยคนี้ก็ถูกอ้างอิงในตอนต้นของภาพยนตร์เรื่อง *Film* ของซามูเอล เบ็กเก็ตต์ (Samuel Beckett)

ภัทรนันท์: เมื่อเล่นอินเทอร์เน็ต เราก็จะไม่โดดเดี่ยวอีกต่อไปใช่ไหมครับ

กิตติพล: เข้าใจว่าเราต์เทอร์ (router)[27] ก็มีความสำคัญนะ

ภาณุ: ที่พูดถึงอาจารย์ธเนศ ขอพูดนิดหนึ่งในประเด็นคำว่า “ส่วนตัว” สำหรับผม คำว่าส่วนตัวนี่ อย่าว่าแต่ในโลกอินเทอร์เน็ตเลย แม้แต่ในอดีต มันก็ไม่เคยหมายถึงคนคนเดียวอยู่แล้ว เพราะถ้าเรามองถึงคำว่าอัตลักษณ์ตั้งแต่ในอดีตมา เมื่อถามว่าเราเป็นใคร มันก็ต้องดูว่า เราเป็นใครในครอบครัวของเรา อย่าง เลโอนาร์โด ดา วินชี (Leonardo da Vinci) เขาก็ไม่ได้นามสกุล “ดา วินชี” แต่คือ “เลโอนาโดแห่งวินชี” มันหมายความว่า อัตลักษณ์ไม่เคยเป็นเรื่องของคนคนเดียวอยู่แล้ว มันไม่เคยเป็นเรื่องของปัจเจก มันเป็นเรื่องของเรากับความสัมพันธ์ที่มีต่อสิ่งที่อยู่รอบข้าง เรามาจากเมืองไหน พ่อแม่เราเป็นใคร ตัวเราเป็นใคร นี่อาจจะเป็นตัวอย่างในอดีตสักหน่อย

ถ้าโยงหาสิ่งที่อาจารย์เฟย์พูดเรื่องชนชั้นกลาง พอถึงยุคของชนชั้นกลาง เรื่องที่ว่าเราเกิดมาจากไหน พ่อแม่เราเป็นใคร มันมีความสำคัญน้อยลง แต่ขณะเดียวกัน ถ้าโยงกลับไปหาเรื่องที่ผมพูดถึง *โพสต์โมเดิร์นกับเศรษฐศาสตร์* อัตลักษณ์ของเรามันก็อยู่กับสิ่งที่เราซื้อ สิ่งที่เราบริโภคนั่นแหละ มองอีกนัยหนึ่งก็คือ ถึงอาจารย์ธเนศจะบอกว่า การอ่านเป็นเรื่องส่วนตัว แต่ถ้าในโลกนี้ไม่มีสินค้าอะไรที่ผลิตออกมาเพื่อให้อาจารย์ธเนศบริโภคเลย อาจารย์ก็จะไม่สามารถให้คำจำกัดความคำว่าส่วนตัวได้ เพราะฉะนั้น ผมเลยรู้สึกว่า คำว่าส่วนตัวไม่เคยหมายถึงคนคนเดียวอยู่แล้ว นี่ไม่ได้จะขัดแย้งกับอาจารย์นะครับ ผมกลับรู้สึกด้วยซ้ำว่าที่อาจารย์พูดมันจริงเลย การอ่านเป็นเรื่องส่วนตัว แต่สำหรับผม คำว่าส่วนตัวมันไม่ได้หมายถึงคนคนเดียว ปัจจุบัน ในอินเทอร์เน็ตก็ชัดเจนมาก การอ่านก็ยังคง

[26] George Berkeley (1685-1753): นักปรัชญาชาวไอริช

[27] อุปกรณ์ช่วยเชื่อมต่ออินเทอร์เน็ตทั้งแบบมีสายและไร้สาย

เป็นเรื่องส่วนตัวอยู่ แต่ส่วนตัวในที่นี้ มันโยงไปถึงสิ่งที่เราตอบคนอื่น สิ่งที่เราพูดกับคนอื่น และสิ่งที่เรามีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่นแล้ว เป็นในแง่นั้นมากกว่า

ภัทรนันท์: เพราะฉะนั้น ก็น่าสนใจตรงที่ว่า สุดท้ายแล้ว การอ่านมันย้อนกลับไปเป็นมุขปาฐะเหมือนสมัยก่อนหรือเปล่า มันย้อนกลับไปแบบนั้นหรือเปล่า หรือว่ามันมีเรื่องของบริบทมาคอยกำกับด้วย

กิตติพล: คิดว่ามันกลับไปไม่ได้ จริงๆ สิ่งที่เดอ แซร์โต พูดก็ถูกว่า การอ่านมันเปลี่ยนไปพร้อมกับผู้ที่อ่านมัน เหมือนที่แพ็คบอก ก็คือ มันเป็นการสื่อสารแบบเผชิญหน้า แต่มีกำแพงบางอย่างที่เรามองไม่เห็น บางคนเราไม่รู้จักเลยด้วยซ้ำ แต่พอเปิดอินเทอร์เน็ต เข้าไปในเฟซบุ๊ก เราก็ถกเถียงกับบางคนที่เราแทบไม่ได้รู้จักกับเขาเลย บางทีมันก็ย้อนแย้งอยู่ เพราะมันมีเพื่อนอีกหลายความหมาย ที่ไม่ใช่ในความหมายแบบในเฟซบุ๊ก แต่ในเฟซบุ๊กมันก็ถูกบังคับโดยอะไรสักอย่างให้ต้องเป็นเพื่อนกัน[28] มันไม่เหมือนเดิมแล้ว และโลกก็คงย้อนกลับไปจุดนั้นไม่ได้ด้วย คืออัตลักษณ์กับความเป็นปัจเจกนี่พอมองภาพมันออกไหม คือกำลังอิงความหมายมันอยู่ พี่รู้สึกอย่างที่ทูบอก เวลาเราพูดถึงปัจเจกนี่มันไม่มีอยู่แล้ว นามสกุลมันก็บอกตั้งแต่ว่าเราประกอบอาชีพอะไร นามสกุลฝรั่งมันบอกว่า ประกอบอาชีพอะไร แล้วพวกบรรดาศักดิ์ทั้งหลาย หรือแม้กระทั่งชื่อกลาง ก็บอกว่าเราเป็นลูกเป็นหลานใคร หรืออย่างชื่อต้น ถ้าเราเป็นลูกที่พ่อแม่รักมากก็อาจได้ชื่อปู่

เราอาจต้องกลับไปดูเรื่องความเป็นปัจเจกว่า มันมาจากไหน ปัญหาเรื่องอัตลักษณ์ต้องดูย้อนกลับไปด้วยว่า เราอ้างเอาตัวบทของเราว่ามันเป็นของเราหรือเปล่า เราอ้างเอาการแสดงออกบนพื้นที่นั้นๆ ว่าเป็นของเราหรือเปล่า เหมือนเราเขียนหนังสือ อย่างทูใช้ชื่อตัวเอง ภาณุ ตรัยเวช บนหน้าหนังสือ มันเป็นแบบนั้นหรือเปล่า ซึ่งถ้าจุดนี้เราอ้างว่ามันเป็นของเรา ก็ต้องตอบคำถามภายใต้ข้อเรียกร้องนี้ แต่ถ้าเราแบบ “ไม่เป็นไร ก็แค่เขียนๆ อะไรไปก็ได้” ตัวเราก็อาจไม่ได้สำคัญเท่ากับตัวบทตรงนั้น ซึ่งใครจะเอาไปใช้ก็ได้

[28] ในเฟซบุ๊กจะมีการตั้งค่าความเป็นส่วนตัว (privacy) ได้หลายระดับ เจ้าของบัญชีผู้ใช้สามารถตั้งค่าได้ว่า ในการจะติดต่อสื่อสารกันได้กับเข้าของบัญชีผู้ใช้คนอื่นๆ นั้นจะต้องเป็น “เพื่อน/friend” ทางเฟซบุ๊กกันก่อนหรือไม่ ซึ่งการเป็น “เพื่อน/friend” ทำได้โดยการกดปุ่มร้องขอไป หากอีกฝ่ายยอมรับ ก็จะเป็น “เพื่อน/friend” กัน

ภาณุ: มันก็เป็นปรากฏการณ์เล็กๆ ใน *มติชนสุดสัปดาห์* ทุกอาทิตย์ จะมีคอลัมน์หนึ่งที่เอาสเตตัสเฟซบุ๊กมาแปะ ซึ่งก็น่ารักดี เป็นนิรนามหมดเลย ไม่บอกว่าของใคร ไม่มีใครบอกชื่อ มีแต่สเตตัสเฟซบุ๊ก แปะอยู่เต็มคอลัมน์ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าสิ่งเหล่านี้ทำงานอะไรบางอย่างของมันอยู่ ถ้าตอบพี่โยก็คือ มันคงไม่มีอะไรอีกแล้วที่เราจะอ้างว่าเป็นของของเราได้ เมื่อเราใส่มันไปในโลกออนไลน์

วันรัก: มันก็จะเป็นอย่างนี้เสมอมา ในแง่หนึ่ง มันก็เป็นสองฟาก นี่คือกลับไปยังสิ่งที่คานท์พูด ก็คือ สุดท้ายแล้ว มันถึงเกิดความคิดเรื่องทรัพย์สินทางปัญญาขึ้นมา ซึ่งวางอยู่บนฐานคิดที่ว่า หนังสือคืออะไร ส่วนหนึ่งแน่นอนว่า ถ้าคุณเขียนปุ๊บ ขายให้สำนักพิมพ์ คุณมีสิทธิ์ทางศีลธรรม (moral right) ในการที่จะผลิตซ้ำ แต่ส่วนหนึ่งมันก็กลายเป็นของของคนที่มาอ่าน แล้วคานท์ก็ยกตัวอย่างสมัยซิเซโร (Marcus Tullius Cicero)[29] มีคนคนหนึ่งเป็นเจ้าของห้องสมุด แล้วเขาก็จะอ้างว่า หนังสือเล่มนี้เป็นของเขา การพูดอย่างนี้หมายความว่ายังไง มันก็ถูกทั้งสองฝั่ง คือมันก็เป็นหนังสือของเขา เจ้าของห้องสมุดก็บอกว่ามันเป็นของเขา ในเชิงวัสดุแน่นอนว่าเจ้าของห้องสมุดเป็นเจ้าของ แต่การพูดอย่างนี้มันจะมีความหมายอย่างนั้นได้ด้วยไหม

กิตติพล: มันคนละระนาบความหมาย (layer) กัน ว่าใครเป็นเจ้าของ ระหว่างคนเขียนกับคนที่ซื้อไป คนเขียนบอกว่า “นี่ฉันเขียนหนังสือฉัน” แต่คนซื้อบอก “ไม่ใช่นี่มันหนังสือของฉัน ฉันซื้อมา” มันเป็นคนละระนาบความหมายกัน

ภัทรนันท์: ทีนี้ต้องพูดถึงหนังสือสมัยใหม่ มันมีกรณีหนึ่ง ที่อยู่ๆ อะเมซอนสั่งให้ทุกคนที่ซื้อหนังสือ *1984*[30] ลบหนังสือทิ้ง นี่ก็คือกรณีว่า ใครเป็นเจ้าของหนังสือกันแน่

---

[29] นักปรัชญาและนักทฤษฎีการเมืองชาวโรมัน ได้รับการยอมรับว่าเป็นนักปาฐกถาที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของโรม

[30] นิยายที่เขียนโดย จอร์จ ออร์เวล (George Orwell) นักเขียนชาวอังกฤษ ตีพิมพ์ครั้งแรกเมื่อปี ค.ศ. 1949 เป็นวรรณกรรมแนวที่เรียกว่า ดิสโทเปีย (dystopia) คือตรงข้ามกับสังคมอุดมคติ พูดถึงสังคมที่ถูกปกครองอย่างเบ็ดเสร็จโดยกลุ่มคนกลุ่มเล็กๆ เพียงกลุ่มเดียว ควบคุมทั้งการกระทำและความคิด และมีผู้ปกครองที่ทุกคนรู้จักกันในนาม “พี่เบิ้ม” (Big Brother) คอยจับตามองผ่านช่องทางต่างๆ ตลอดเวลา

กิตติพล: ก็มันหมดลิขสิทธิ์ใช่ไหม แต่กลายเป็นว่ามีคนมาอ้างว่ามีลิขสิทธิ์

ภัทรนันท์: นอกจากสั่งให้ลบ แล้วก็ยังไปตามไล่ลบ มันมีกรณีอย่างนี้ มันเกิดอะไรขึ้น? มันอาจไม่ได้มีแต่คนเขียนกับคนอ่าน อาจเริ่มมีคนกลาง

กิตติพล: อีกอันที่อยากจะเพิ่มเติม เหตุผลที่มันย้อนกลับไปไม่ได้ เพราะคนยุคกลางเขาก็อ่านแต่ไบเบิลหรือหนังสือที่เชื่อมโยงกับไบเบิล ในยุคที่เราเป็นอยู่บทสนทนานี้มันกว้างกว่าโลกของคริสเตียนมาเยอะมากแล้ว ก่อนหน้านี้กูเทนแบร์กเกิดเพราะอะไร? เพราะพิมพ์ไบเบิลขาย มันมาพร้อมกับการปฏิรูป ความต้องการผลิตหนังสือให้ได้จำนวนมาก เพราะว่าโลกของโปรเตสแตนท์ต้องการการกระจายตัวของไบเบิล และที่สำคัญ มีข้อต่อต้านต่อระบบการแบ่งไบเบิลออกเป็นบทตอน (chapter) การแบ่งแบบนี้มันเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นใหม่ ไม่ใช่ระบบเดิมที่จะอ่านไบเบิลกัน มันเกิดการเปลี่ยนรูปแบบ เพราะฉะนั้น โลกยุคดิจิทัลเองก็ต้องถูกตั้งคำถาม แต่เชื่อว่า วันหนึ่งก็คงกำเนิดนักปราชญ์หรือนักปรัชญาที่อ่านหนังสือจากคินเดิล ซึ่งเขาคงไม่ได้สัมผัสหนังสืออย่างนี้ มันเป็นไปได้อยู่แล้วที่วันหนึ่งต้นทุนการผลิตหนังสือมันจะสูงขึ้นมาก อย่างตอนนี้ ถ้าเวอร์โซผลิตหนังสือดิจิทัลหมด สำนักพิมพ์ที่มันเป็นทางเลือกมากๆ ในทางวรรณกรรม ทุกอย่างแทบจะเรียกว่าเหมือนถ่ายเอกสารมา วันหนึ่งมันก็คงถึงจุดเปลี่ยนแปลง แต่เมื่อไหร่คงบอกไม่ได้ แต่พอถึงตอนนั้นก็คงต้องยอมรับ

ภัทรนันท์: น่าสนใจนะ สมัยก่อนเราซื้อหนังสือเล่มละ 1,900 บาทนี่พิมพ์มาอย่างสวยงาม แต่ปัจจุบันนี้ มันออกมาเป็นถ่ายเอกสารเหมือนกันเป๊ะเล่มละ 500 บาท คุยกันแค่นี้คงไม่พอ ผมอยากเปิดฟลอร์ ใครมีคำถามอะไรบ้างครับ

ผู้ฟัง 1: มีเรื่องจะสะท้อนสามเรื่อง หลังจากที่ฟังภาณุยกตัวอย่างในช่วงสุดท้ายที่พิธีกรพูดถึงนิ้วกลม ผมนึกถึงบทความที่พูดเรื่องประมาณว่า พอตีกระจกแตกบานแรกก็จะมีหายนะตามมา ผมกำลังนึกถึงวิธีที่ว่า จะทำยังไงก็ตามให้คนอยากนั่งรถไฟที่มีกราฟฟิตี้ (Graffiti)[31] ปรากฏการณ์หรือการสร้างช่องทางในการกระจาย

[31] ภาพและลวดลายที่ทำขึ้นโดยการใช้สีสเปรย์พ่นลงไปบนผนังกำแพงตามที่ต่างๆ

ผ่านเฟซบุ๊กคงจะไม่ได้มีผลมากมายมหาศาล แต่มันอาจต้องสะสมเหมือนก้อนหิมะก้อนเล็กๆ หรือสะสมแอมพลิจูดคลื่น อย่างเช่น เราคุยกันเรื่องนี้แล้วมีคนเข้ามาถกเถียงกับเรา ก็น่าสนใจว่าเราสามารถขยายความคิดตรงนี้ออกไปยังไงบ้าง

แล้วก็ที่ฟังอาจารย์เฟย์ ผมชอบมาก ที่ว่าพฤติกรรมที่เป็นพฤติกรรมนอกรีตทางศาสนาจะถูกเขียนไว้ตรงขอบ ก็สอดคล้องกับภาพของไมเคิลอันเจโล (Michelangelo)[32] ที่ว่า วิถีชีวิตแบบรักร่วมเพศของชาวกรีกที่คนในศตวรรษที่ 1-2 มองว่าเป็นเรื่องของเพแกน (Pagan: พวกนอกศาสนา) จะไว้ข้างหลัง แต่ก็เป็นความงามของรูป คุณจะเห็นว่าทั้งท่ายืน กล้ามเนื้อ หน้าตา มันก็เป็นหนุ่มหน้าตาดี อย่างต้นฉบับที่คัดลอกด้วยมือนี่ ผมคุ้นๆ ว่าเคยอ่านเจอมาว่า เรื่องทางโลกที่บรรยายในต้นฉบับคัดลอกด้วยมือ คนที่ได้อ่านอย่างละเอียดที่สุดก็คือพระ ซึ่งทำให้เราคิดต่อว่า คนที่เป็นศัตรูกันทางความคิด เขาจะอ่านงานของศัตรูด้วยความชื่นชมได้ไหม นี่ยกตัวอย่างขยายความจากเรื่องพระ พระต้องสอนให้คนทำความดี แต่พระก็เป็นกลุ่มแรกที่อ่านออกเขียนได้และได้อ่านเรื่องลามกจกเปรตจนเข้าใจแจ่มแจ้ง

สุดท้ายคือ หลังจากที่เราพอจะเห็นภาพคร่าวๆ ผมสงสัยว่า ในอนาคตจะมีความกลัวหรือว่ามีกลุ่มอาการหรือภัยพิบัติที่เกิดจากไฟล์ดิจิทัลที่มันบกพร่องหรือไม่ เพราะเวลาที่อ่านหนังสือ ผมก็ต้องเตรียมร่างกาย ต้องมีที่นอนที่ไม่อ่อนไม่แข็งเกินไป ต้องมีท่านั่ง มีสภาพจิตใจ มีแอลกอฮอล์ในร่างกายกี่เปอร์เซ็นต์ กินข้าวอิ่ม เมื่อวานผมตกใจมาก ผมซื้อหนังสือมาเล่มหนึ่ง แล้วผมก็เป็นคนบ้า ผมชอบเซ็นชื่อตัวเองแล้วเขียนวันที่ว่าผมซื้อเมื่อไหร่ พอเปิดมาแล้วผมตกใจมากเพราะกระดาษมันนิ่มมาก มันสามารถแหกร้อยแปดสิบองศาได้ ประเด็นสำคัญก็คือ พอเปิดไปท้ายๆ เล่ม ผมก็พบว่า ตัวหนังสือมันมีหมึกที่ร่อนออกมา ประเด็นนี้ผมเชื่อมต่อกับเรื่องการเปิดหรือก็อปปี้ไฟล์ดิจิทัลซึ่งมันมีโอกาสชำรุด ในอนาคต มันจะมีวันที่มีหน้าหนึ่งของหนังสือที่เป็นดิจิทัลไฟล์ที่มันแหว่งไหม แล้วก็เป็นดิจิทัลไฟล์สุดท้ายในโลกที่เป็นอย่างนั้น

[32] ประติมากรชื่อดังชาวอิตาลี มีผลงานที่โด่งดังคือ ประติมากรรมหินอ่อน “เดวิด”

กิตติพล: แต่อาร์ไคฟ์ดอตโออาร์จี (http://www.archive.org) ก็เต็มไปด้วยหนังสือชำรุดนะ ลองเข้าไปดูสิ ยิ่งแปลงเป็นไฟล์ดิจิทัลทั้งหลายแล้ว มันอ่านไม่ได้นะ แต่ก็เก็บไว้ในสภาพแบบนั้น ผมก็คิดว่าสิ่งที่พูดมา มันพร้อมจะเป็นแบบนั้นแค่รอเวลาที่จะเกิดขึ้น

วันรัก: พฤติกรรมเบี่ยงเบนในกิจกรรมการอ่านของมนุษย์ นึกถึงในศตวรรษที่ 19 ยุคที่มันเกิดนักเขียนขึ้นมาจริงๆ ก็คือ ในศตวรรษที่ 19 แม้จะมีการพิมพ์มานานมาก แต่คนในตะวันตกจำนวนน้อยเท่านั้นที่อ่านออกเขียนได้ ศตวรรษที่ 19 เป็นศตวรรษที่คนอ่านหนังสือได้มากขึ้นเยอะขึ้น แล้วก็มีรูปแบบการพิมพ์หนังสือออกมาหลากหลายมาก ลองนึกถึงไบเบิลกับสิ่งที่ถูกเขียนอยู่ขอบๆ ในแต่ละหน้า ไบเบิลเป็นตัวบทศักดิ์สิทธิ์ แล้วก็มีพฤติกรรมเบี่ยงเบนอยู่ข้างๆ ศตวรรษที่ 19 เป็นตัวอย่างที่ชัดเจนว่า พฤติกรรมเบี่ยงเบนในการอ่านมาคู่กับการอ่านของมนุษย์เสมอ เพราะความเบี่ยงเบนนี้ในศตวรรษที่ 19 ได้กลายร่างไปปรากฏในรูปแบบอื่นๆ ก็คือ การพิมพ์นวนิยาย ซึ่งเฟย์มองว่าน่าจะเป็นที่ที่ไม่ห่างไกลกันนักพฤติกรรมการอ่านเปลี่ยนไปแน่นอน คนไม่อ่านตัวบทศักดิ์สิทธิ์กันอีกแล้ว มีตัวบทให้อ่านหลากหลายมากขึ้น ซึ่งจริงๆ แล้วก็คงเป็นผลมาจากเทคโนโลยี

พอเทคโนโลยีแพร่กระจาย เราก็เลยเห็นการผลิตงานและการอ่านที่เบี่ยงเบนได้ชัดมากขึ้น ส่วนใหญ่เป็นเรื่องชายขอบ วรรณกรรมของผู้หญิง วรรณกรรมลามก จกเปรต แล้วมันน่าสนใจ เพราะมันเป็นเงื่อนไขให้กับยุคนี้ในการบอกว่า อะไรคือการอ่าน อะไรไม่ใช่การอ่าน อย่างทุกวันนี้ คุณจะเป็นคนเก่งก็ต้องอ่านแบบกระทรวงศึกษา คุณจะมาอ่านวิเคราะห์วรรณกรรมก็ไม่ได้ คุณก็ท่องไปสิ อันนี้บทอัศจรรย์จบ! นี่คือประเพณี คุณจะมาบอกว่ามันไม่ใช่ประเพณี ก็ไม่ได้ คุณจะมาบอกว่าขุนช้างขุนแผนเป็นการชำระประวัติศาสตร์ก็ไม่ได้ คุณจะเป็นคนดี อ่านดี อ่านถูกต้องก็ต่อเมื่อคุณอ่านแบบหนึ่งเท่านั้น มันน่าสนใจว่า เราควรจะตั้งคำถามกับสิ่งนี้ โพลที่ออกมาว่าคนไทยอ่านหนังสือน้อยลง เด็กไทยอ่านหนังสือน้อยลง แล้วกระทรวงวัฒนธรรมก็เอาไปขยายความว่านี่คือหายนะของโลก

ภาณุ: จริงๆ ที่ว่าอ่านหนังสือปีละเจ็ดบรรทัด ถ้าว่ากันจริงๆ ต้นกำเนิดมันแค่มาจากหนังเรื่อง *ทวิภพ: The Siam Renaissance* (ภาพยนตร์ไทย ออกฉายเมื่อปี 2004) นั่นคือเก่าที่สุดที่ผมไล่เจอมา ซึ่งไปถามผู้กำกับเลยก็ได้ว่า มันเป็น

เรื่องจริงหรือแต่งขึ้นมาเอง เป็นวาทกรรมที่ดังกว่าหนังอีก คนใส่อาจจะใส่มันลงไปอย่างนั้นก็ได้ แต่มันมีชีวิตยิ่งกว่าตัวมันเองอีก มันกำหนดอะไรหลายอย่างโดยอาจไม่ได้มีพื้นฐานมาจากอะไรจริงๆ ก็ได้

วันรัก: จริงๆ สุดท้ายแล้ว ไม่ได้สำคัญว่าเราจะอ่านกี่บรรทัด อย่างดอนกิโฆเต้ หลายคนก็ไม่ได้รู้จักจากการอ่าน แต่รู้จักจากช่องทางอื่น มีหลายช่องทางในการส่งผ่านวัฒนธรรม (transmission of culture) การบอกว่าคนอ่านน้อยลง ไม่สมบูรณ์ในตัว อาจต้องดูว่าใช้ช่องทางไหนอีกบ้างในการเผยแพร่องค์ความรู้

กิตติพล: เหมือนกระทรวงวัฒนธรรมคิดว่า เราเกิดมาอ่านได้ทุกคนเลย สังคมการอ่านมันเพิ่งเกิดมาได้ เพราะบรรดาศักดิ์นำหน้า มีชื่อตาม มีนามสกุล คนไม่มีนามสกุลมันอ่านได้ไม่มากหรอก ถ้าไม่ใช่พระ

วันรัก: การอ่านไม่ใช่พฤติกรรมตามธรรมชาติของมนุษย์ (natural act) ทุกคนต้องเรียนรู้ที่จะอ่าน อย่างเมื่อก่อนอ่านงานวิชาการไม่รู้เรื่อง เราก็ต้องเรียนรู้ที่จะอ่าน เป็นการเรียนรู้

กิตติพล: เรื่องเจ็ดบรรทัด เราจำได้แล้วว่ามาจากการสำรวจจริงๆ แต่เป็นการสำรวจที่งี่เง่ามากเลย คล้ายๆ กับเอามวลรวมทั้งหมดมาคำนวณว่าคนบริโภคหนังสือไปเท่าไหร่ มียอดจำหน่ายหนังสือเท่าไหร่ ไม่ได้มาจากการเอาคนมานั่งอ่านแล้วศึกษาคนอ่านหนังสือจริงๆ ก็แค่ตัวเลขของการขายหารจำนวนประชากร ไม่ได้ซับซ้อน

ผู้ฟัง 2: เรามีสื่อแบบอื่น มีเสียง มีภาพ มีหนังอะไรเยอะแยะ เป็นการถ่ายทอดข้อมูลเหมือนกัน ต่างจากเมื่อก่อนที่มีหนังสือเป็นหลัก ก็น่าบอกกระทรวงวัฒนธรรมว่าสื่ออื่นมันก็ได้ความรู้เหมือนกัน

ผู้ฟัง 3: คนที่อยู่ในฐานะคนเขียนหนังสือให้ความสำคัญกับตัวหนังสือมากเกินไปหรือเปล่า

กิตติพล: มันไม่ใช่เราให้ความสำคัญกับตัวหนังสือมากเกินไป เหมือนเราต่อพื้นปาร์เกต์ เราก็ต้องให้ความสำคัญกับพื้นปาร์เกต์ เรามองมันในเชิงวิชาชีพ เราคิดว่า

ก็ต้องใส่ใจในตัวอักษรนี่แหละ มันขึ้นอยู่กับผลประโยชน์ที่เราได้รับจากโลกตัวหนังสือ อย่างการประเมินนั่น มันพูดถึงมูลค่าหรือการแลกเปลี่ยน แต่ผมว่า เอาเข้าจริงแล้ว ว่ากันด้วยความคิด ผมว่าตัวอักษรมันก็เป็นสิ่งที่สะท้อนเวลาว่าง สมมติอย่างผมพูดอยู่นี่ ถ้าจะให้ผมเขียนสิ่งที่ผมพูดตอนนี้ มันใช้เวลาต่างกันเยอะนะ การออกคำสั่งมันง่ายมากเลย ทำท่าทำมือก็ได้ แต่ตัววรรณกรรมมันเป็นสื่อเย็น ผมคิดว่าต้องอยู่กับมันค่อนข้างนาน เพราะฉะนั้น เมื่อเราพูดถึงสื่อที่ต้องอยู่กับเราค่อนข้างนาน หรืออาจมากกว่าหนึ่งครั้ง เวลาที่เรามองอะไรซ้ำๆ มากกว่าหนึ่งครั้ง เราก็จะเห็นข้อผิดพลาดของมัน คือวรรณกรรมต้องมีความประณีต นี่คือมุมมองของผม ในฐานะหนังสือที่เราผลิต มันประกอบไปด้วยคนเยอะแยะ มีทั้งนักเขียน บรรณาธิการ คนจัดรูปเล่ม คนผลิตมันออกมา คิดว่าก็สมควรที่เราจะต้องดูแลมัน แค่นั้นเอง ผมก็ไม่รู้จะเรียกว่าอะไร แต่อาจเป็นจรรยาบรรณรูปแบบหนึ่ง ผมก็ไม่มีข้อโต้แย้ง

ภาณุ: กลับมาเรื่องการอ่าน ผมก็ยังตั้งข้อสงสัยจริงๆ เรื่องคนไทยอ่านน้อย ถ้าพูดถึงอ่านทั่วไป ถ้าใครคุ้นเคยกับบูทสำนักพิมพ์แจ่มใสในงานสัปดาห์หนังสือ จะเห็นว่าเด็กซื้อหนังสือกันเป็นตั้ง ถ้าตัดเรื่องความเหมาะสมหรือดีไม่ดีออกไปก่อน อย่างผมสอนพิเศษเด็กมัธยมต้น ผมจะเห็นเลยว่า พอเด็กทำโจทย์เสร็จก็จะหยิบหนังสือของแจ่มใสขึ้นมาอ่านรอ จะมีคนหยิบหนังสือสำนักพิมพ์แจ่มใสขึ้นมาอ่าน พอๆ กับคนที่หยิบการ์ตูนขึ้นมาอ่าน มันแสดงให้เห็นอย่างหนึ่งคือ จริงๆ แล้ว ผมว่าการอ่านไม่ใช่พฤติกรรมที่แปลกแยกจากสังคมไทยได้ขนาดนั้น ก็มาถึงประเด็นที่อาจารย์เฟย์พูด หนังสือแจ่มใสนี่มันเป็นการอ่านที่ดีพอหรือเปล่า มันจะถูกนับเพิ่มให้เป็นเจ็ด-แปด-เก้าบรรทัดได้หรือเปล่า

วันรัก: มีงานวิจัยเกี่ยวกับการอ่าน บอกว่า เด็กที่อ่านการ์ตูนหรืออะไรที่คนบอกว่าไร้สาระ สุดท้ายแล้วเด็กพวกนี้มีความสามารถในการอ่านในโรงเรียนได้ดีขึ้น ก็เป็นคำถามที่น่าสนใจว่า การที่เด็กอ่านนวนิยายของสำนักพิมพ์แจ่มใสสามารถช่วยให้การเรียนรู้ในระบอบการศึกษาดีขึ้นหรือเปล่า แต่อาจจะไม่ค่อยดีนะ ระบอบการศึกษาเราห่วย แต่ก็อาจช่วยในเรื่องพื้นฐานที่ทำให้เด็กมีสมาธิพอจะอ่านตัวบทต่างๆ ได้มากขึ้น

กิตติพล: แต่ผมว่าบทสำรวจนั้นมันก่อนมีสำนักพิมพ์แจ่มใส ถ้าทำตอนนี้ ผลมันคงออกมาเป็นเล่ม เพราะเด็กคนหนึ่งอ่านหนังสือเป็นร้อย

วันรัก: ชวนคุยนิดหนึ่ง มันก็มีสิ่งที่ทางตะวันตกตั้งข้อสังเกตไว้ กลายเป็นว่าการอ่านมันเป็นเรื่องของเพศสถานะ (gender)[33] ด้วย เด็กผู้หญิงจะอ่านมากกว่าผู้ชาย คือเด็กผู้ชายหรือเด็กยุคใหม่จะไม่บอกว่าตัวเองอ่านหนังสือ เพราะมันดูแก่ ดูเด็กเรียน (nerd) แล้วแนวโน้มมันสูงขึ้นเรื่อยพร้อมกับการเข้ามาของโลกดิจิทัล เด็กมักจะปฏิเสธว่าพวกเขาอ่านหนังสือเป็นเล่มๆ เพราะว่าเป็นเรื่องของช่วงอายุ มันดูไม่ดี ถ้าคุณอ่านหนังสือ คุณเป็นพวกคงแก่เรียนในโรงเรียน มีภาพลักษณ์นี้อยู่ในความคิดของเด็กวัยรุ่น แต่ไม่รู้ว่าในเมืองไทยเป็นยังไง ยังไม่มีใครทำวิจัยเรื่องนี้

แต่ว่า การที่เด็กไม่อ่านหนังสือไม่ได้หมายความว่าเขาไม่ได้อ่านสิ่งอื่นบนอินเทอร์เน็ต เขาก็อ่านกระทู้ อ่านนิยายออนไลน์ แต่เราก็จะไม่นับว่าเป็นการอ่าน ซึ่งมันก็น่าตั้งคำถามว่า แท้จริงแล้วอะไรคือการอ่าน

ผู้ฟัง 4: นึกถึงธรรมชาติของคนที่เป็นนักอ่าน หรือคนผลิตงาน คนเขียนงาน ก็ต้องอ่านหนังสือ แล้วในกรณีที่ถ้ามีคนที่เป็นปฏิปักษ์กัน แต่งานของฝ่ายตรงข้ามมันดีจริงๆ เมื่ออยู่ฝ่ายตรงข้ามแล้ว คุณไม่มีทางพูดได้ว่า “เฮ้ย ไอ้คนนั้นที่มันอยู่ฝั่งตรงข้ามผม งานเขาดีจริงๆ”

กิตติพล: ก็ต้องดูคนอย่าง กัลแวง (John Calvin)[34] กัลแวงกำเนิดขึ้นมาเต็มไปด้วยตัวบทที่โจมตีฝั่งตรงข้าม แต่ผมว่ามันก็มีบางส่วนที่กัลแวงเห็นด้วย เพราะกัลแวงนำไปสู่ความสุดโต่งของโปรเตสแตนท์ ผมว่ามันก็มีอยู่แต่ไม่สามารถแสดงออกได้ เพราะฉะนั้น การเขียนในรูปแบบหนึ่งก็เป็นการเมืองทางความคิด โปรเตสแตนท์ย่อมไม่มีพระที่เชียร์คาทอลิก เอาสมัยใกล้ๆ หน่อย ขวา-ซ้ายในฝรั่งเศส สมมติคุณเขียนหนังสือเล่มหนึ่ง ฝ่ายขวาเข้าไปชมก่อน ฝ่ายซ้ายจะชมบ้างก็ไม่ได้แล้ว ต้องด่า หรืออย่างน้อยก็ต้องหลอกด่า เพราะถ้าชมแสดงว่ามีปัญหาในเชิงอุดมคติแล้ว

ผู้ฟัง 5: คิดว่ามันต้องมีการยอมรับกันระดับหนึ่ง เพื่อที่จะคิดกลยุทธ์ขึ้นมาโต้แย้ง

[33] เพศสถานะหรือเพศสภาวะหรือเพศสภาพ หมายถึงสถานะความเป็นชายหรือหญิง ซึ่งไม่เกี่ยวกับเพศทางชีวภาพ แต่เป็นผลผลิตมาจากกระบวนการขัดเกลาทางสังคม เป็นสิ่งที่สังคมแต่ละสังคมประกอบสร้างขึ้นให้แลดูเป็นธรรมชาติ

[34] นักปฏิรูปศาสนาชาวฝรั่งเศส ได้รับการยกให้เป็นผู้ก่อตั้งลัทธิคาลวิน (Calvinism) เป็นลัทธิหนึ่งในศาสนาคริสต์ที่ยึดมั่นในพระเจ้าอย่างเคร่งครัด

โลกมันก็เป็นอย่างนี้มาตลอด เราก็ไม่รู้ว่าจริงๆ แล้ว อะไรผิดถูก ก็ให้มันซ้อนๆ กันไปแบบนี้ สนุกดี

ผู้ฟัง 4: ที่ผมยกตัวอย่างว่า จะมีไหมที่คนอยู่ฝ่ายตรงข้ามกันชื่นชมผลงานกัน มีอยู่ช่วงหนึ่ง ช่วงที่การเมืองกำลังเดือด ฝุ่นกำลังฟุ้ง เพื่อนผมก็พูดมาคำหนึ่งว่า "มึงเป็นขี้ข้าไอ้สมศักดิ์หงอก (สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล)[35] เหรอวะ" ผมไม่มีเวลาไปต่อล้อต่อเถียง ก็ได้แต่บอกว่า "มึงอ่านงานเขาหรือยัง" อยากให้มันเห็นตรรกะเขาที่อาจจะดีกว่าที่เพื่อนผมเชื่ออยู่ ผมคิดว่า โดยรวมแล้วมันไม่ใช่ A=B ไม่ใช่ว่าผมพูดอย่างนั้น ผมเลยเป็นแฟนคลับ เราอยู่ฝั่งนี้ แต่ในบางพื้นที่เราก็อาจจะชอบด้านดีของอีกฝั่งหนึ่งก็ได้

ผู้ฟัง 6: พอถึงขั้นหนึ่ง การเลือกซื้อความคิด (shopping idea) มันเป็นเรื่องของแต่ละคน แต่ถ้ามันเป็นแบบมหาชน (mass) เราก็ไม่สามารถไปบอกแม่ค้าว่านี่เป็นแดง นี่เป็นเหลือง พอถึงจุดหนึ่ง เราเคยฟังผู้ใหญ่ที่แทนตัวเองว่าเป็นอำมาตย์เสื้อแดง หรืออะไรประมาณนั้น เขาก็บอกว่า ถ้าอย่างนั้นก็ชอปปิงทุกอย่างไง เราก็ว่ามันเป็นอย่างนั้น หลายๆ เรื่องมันจะไปจบที่การคุยกัน คนที่เราไม่รู้ว่าเขาจะต้องคุยกันก็คุยกัน

ภาณุ: จะไม่อธิบายนำ แต่อยากให้ลองไปสังเกตแล้วกัน อยากให้ลองไปสังเกต *แถลงการณ์นักเขียน*[36] กับบทสัมภาษณ์ทักษิณใน *Financial Times*[37] ลองไป

---

[35] อาจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มีบทบาทสำคัญในการศึกษา วิเคราะห์ และตั้งคำถามในประเด็นเกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์

[36] "จดหมายเปิดผนึกถึงนักเขียนทั่วประเทศไทย เรื่อง: ขอเชิญร่วมลงชื่อในการเรียกร้องให้มีการแก้ไขมาตรา 112 และยุติการใช้ข้อกล่าวหาหมิ่นพระบรมเดชานุภาพปิดกั้นการแสดงออกและแสดงความคิดเห็นทางการเมือง" นำโดย บินหลา สันกาลาคีรี ปราบดา หยุ่น ดวงฤทัย เอสะนาชาตัง ชะการีย์ยา อมตยา กิตติพล สรัคคานนท์ วรพจน์ พันธุ์พงศ์ วาด รวี และมีนักเขียนมาลงชื่อร่วมเรียกร้องด้วยอีกถึง 351 คน ดูรายละเอียดได้ที่ http://www.thaipoetsociety.com/index.php?topic=3668.0

[37] บทสัมภาษณ์ พ.ต.ท.ดร.ทักษิณ ชินวัตร: www.ft.com/cms/s/0/c9faedf8-2af4-11de-8415-00144feabdc0.html

อ่านเทียบกันดู มันเป็นความคิดที่มาอยู่แล้ว แต่ผมกำลังจะเสนอให้เห็นว่า มันไม่ใช่ยุคของการที่เราอยู่เฉยๆ แล้วพอถึงเวลาเลือกตั้ง เราก็ไปเลือกนักการเมือง อีกแล้ว ผมว่าอินเทอร์เน็ตมันเปิดโอกาสให้เรากำหนดรูปร่างของนักการเมืองของเราได้ในระดับหนึ่ง ไม่ใช่ว่าจะไปสั่งอภิสิทธิ์ (เวชชาชีวะ) สั่งทักษิณ (ชินวัตร) สั่งยิ่งลักษณ์ (ชินวัตร) หรือสั่งใครได้ แต่อย่างล่าสุดก็มีคนตั้งข้อสังเกตว่า หลังจากที่มีบทความวิเคราะห์โปสเตอร์หาเสียง มันก็มีการเปลี่ยนแปลงออกมาจากตรงนั้น อันนี้ผมไม่ได้เห็นนะ บทความนั่นก็ยังไม่ได้อ่าน แต่ผมว่าปัจจุบันมันมีอะไรตรงนี้อยู่เยอะ มีการกำหนดรูปร่างกลับไปกลับมา ผมเลยบอกว่า มันไม่ใช่คำถามของการที่ว่าคุณอยู่ของคุณไป แล้วอินเทอร์เน็ตก็เป็นเหมือนกระเป๋า เหมือนเครื่องใช้อะไรสักอย่าง แต่ปัจจุบันเราอยู่ในโลกอินเทอร์เน็ตจริงๆ แล้ว มันไม่ใช่พื้นที่ที่แยกออกจากกันอีกต่อไปแล้ว แน่นอนว่า พูดแบบนี้ก็ชนชั้นกลางมากๆ เพราะผมก็ไม่แน่ใจว่า ถ้าเป็นคนระดับที่ไม่ได้มีอินเทอร์เน็ตใช้เป็นประจำ รูปแบบชีวิตเขาจะเป็นยังไง เขามีโอกาสที่จะพลิกรูปร่างนักการเมืองของเขาแค่ไหน

แต่ก็มีปรากฏการณ์ที่น่าสนใจ ซึ่งผมแปลกใจว่าไม่ค่อยได้เห็นในข่าวกระแสหลักเท่าไหร่ มีชาวบ้านที่ไม่พอใจ ส.ส. ของตัวเอง แล้วพยายามขอให้ทางพรรคเปลี่ยนเอาคนอื่นมาดีกว่า เรื่องนี้ผมก็ได้ยินมา มากกว่าที่จะเคยเห็นมีสื่อกระแสหลักรายงาน ก็มีความน่าสนใจว่า มันไม่ใช่เรื่องของการเลือก แต่เป็นเรื่องของการกำหนดรูปร่างนักการเมืองด้วย

ผู้ฟัง 7: ขอแชร์ความคิดนิดหนึ่ง เรื่องประชาธิปไตยแบบที่คนสามารถออกเสียงได้โดยตรงที่จริงๆ มันมีแต่สมัยกรีกโบราณ แต่ปัจจุบัน การมีอินเทอร์เน็ตทำให้มีคนเชื่อว่า ประชาธิปไตยทางตรงมีความเป็นไปได้ อาจจะโดยการนั่งกดโหวตอยู่ที่บ้านผ่านหน้าจอ อะไรแบบนั้น

ทีนี้ ถามว่าคนที่อยู่นอกอินเทอร์เน็ตมีอิทธิพลแค่ไหน ดูจากคนใกล้ตัวอย่างแม่ตัวเองที่เป็นแม่ค้า เขาก็คุยกันนะ ว่าอินเทอร์เน็ตเขาด่ากันอย่างนั้นอย่างนี้ เราก็งงว่ารู้ได้ไง แต่ก็คิดว่าคงกระจายไปเยอะ ก็คงเป็นอีกพื้นที่ที่มีความสำคัญเยอะแล้ว

วันรัก: คงเพราะหนังสือพิมพ์ก็ลงข่าวว่ามีอะไรเกิดขึ้นในอินเทอร์เน็ตบ้าง

ภาณุ: มันทำให้ผมคิดขึ้นมาอย่างหนึ่งว่า มันทำให้คนในช่วงอายุก่อนเราซึ่งไม่มีอินเทอร์เน็ตหรือไม่ได้เข้าใกล้อินเทอร์เน็ตมาก เขาจะรู้สึกว่า ตัวแทนที่ดีที่สุดต้องเป็นคนที่ดีอยู่แล้ว สมบูรณ์แบบอยู่แล้ว คุณไปแตะต้องอะไรไม่ได้ แต่ในคนรุ่นเรา เราอยากได้คนที่ไม่ต้องดีมากก็ได้ แต่พร้อมที่จะลงมาให้เราด่าและกำหนดรูปร่างได้ตลอดเวลามากกว่า ผมว่าตรงนี้มันเป็นฐานที่ต่างกัน เมื่อก่อนอาจเป็นฉันทำอะไรคุณไม่ได้ คุณเลยต้องดีอยู่แล้ว แต่รุ่นพวกเราก็อยากจะได้คนที่เราวิพากษ์วิจารณ์ได้มากกว่า เพราะมันหมายถึงเรามีโอกาสที่จะไปบิดไปจับเขาได้

ภัทรนันท์: อยากตั้งข้อสังเกตว่าบางทีบางเรื่องก็ไม่ใช่อย่างนั้นนะครับ สมมติเราไปยุ่งกับพรมแดนบางพรมแดน ผมไม่พูดนะว่าพรมแดนอะไร (ทุกคนหัวเราะ) ผมคิดว่ามันมีพรมแดนบางพรมแดนที่เสื้อเหลืองเสื้อแดงพร้อมใจกัน อย่างบางทีกดไลค์เพจ “เบื่อ ว.วชิรเมธี”[38] เสื้อแดงที่ชอบ ว. ก็จะมารุมยำเรา เพราะฉะนั้นบางอย่างบางประเด็น มันก็มีข้อจำกัดหรือเปล่า

ผู้ฟัง 8: เราว่าวิธีเชื่อม (interface) กับเฟซบุ๊กมันสร้างวิธีคิดบางอย่างขึ้นมา ถ้ามีคนคนหนึ่งที่เป็นเฟรนด์ (friend) ไปรับหรือไปเอาศัตรูมาเป็นเพื่อนตัวเอง ก็อาจมีการเอาคนคนนั้นออกจากการเป็นเฟรนด์ก็ได้ คือมันจัดกลุ่มได้ว่า คนไหนเป็นศัตรู คนไหนเป็นเพื่อน

ภาณุ: ผมเคยอยากจะแบ่งเพื่อน ไม่ได้จะแบ่งเป็นศัตรูกับเพื่อน แต่แบ่งว่าอันนี้เป็นกลุ่มยูซีแอลเอ (UCLA: University of California, Los Angeles) อันนี้เป็นกลุ่มเตรียมอุดมฯ แต่เฟซบุ๊กมันก็ไม่มีส่วนประกอบตรงนี้ มันทำไม่ได้ ทุกคนก็ต้องไปอยู่ในเฟรนด์ลิสต์ (friend list) เหมือนกันหมด

[38] หน้าเฟซบุ๊กที่ทำขึ้นเพื่อต่อต้าน ว.วชิรเมธี โดยมีเหตุผลดังนี้ “1. การบิดเบือนคำสอนพระพุทธศาสนาด้วยการทวีตประโยคว่า "ฆ่าเวลาบาปเสียยิ่งกว่าการฆ่าคน" เมื่อวันที่ 9 เมษายน 2553 2. การพูดในรายการวู้ดดี้เกิดมาคุยว่า "คนสมัยก่อนเหาะได้ อย่างมงายในวิทยาศาสตร์" ซึ่งขัดต่อหลักของเหตุและผลอย่างรุนแรง 3. คำสอนของ ว.วชิรเมธี มีลักษณะกลวงๆ ไร้แก่นสาร ไม่ช่วยแก้ปัญหาสังคมไทยอย่างแท้จริง มุ่งแต่ผลิตคำสวยหรู เปรียบเหมือนยากล่อมประสาท อิงอุดมการณ์ชาติและศักดินามากเสียกว่าการยึดแก่นแท้พระพุทธศาสนา” (อ้างอิงจากหน้าข้อมูลของเพจเมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน 2011)

ผู้ฟัง 9: ทำได้ เราสามารถจัดในเฟซบุ๊กได้ว่า จะเอาเฟรนด์คนไหนไว้ในกลุ่มไหน แล้วตั้งค่าความเป็นส่วนตัวได้ว่าจะให้เฟรนด์ในกลุ่มไหนเห็นอะไร ไม่เห็นอะไรของเรา

ภาณุ: อ๋อ...ไม่รู้ ไม่เคยเห็น ไม่เคยลองมาก่อน

ผู้ฟัง 10: ก่อนหน้านี้มีวงหนึ่งคุยกันเรื่องห้องสมุด ตอนนั้นเหมือนจะอ้างถึงว่ามีใครให้ความหมายไว้บ้างว่า ห้องสมุดทำอะไรและมีหน้าที่อะไร ซึ่งจะเน้นการเป็นจดหมายเหตุ เป็นการสะสมความรู้ อ้างใครสักคนบอกว่าห้องสมุดมีหน้าที่หกอย่าง หน้าที่หนึ่งคือเลือกว่าอะไรที่ควรอ่าน เราก็เลยอยากรู้ว่า พอมีอินเทอร์เน็ตขึ้นมา หน้าที่ในการเลือกว่าอะไรที่ควรอ่าน ยังเป็นได้อีกหรือเปล่า หรือว่า เงื่อนไขของการเลือกเปลี่ยนไปไหม กับอีกอันก็คือว่า แต่เดิมห้องสมุดคือการสะสมความรู้ แต่พอถึงจุดหนึ่งที่มันกลายเป็นที่ดินของศัตรู จุดจบของมันคือการเผาทิ้งเพื่อรักษาตัวเองไว้ ผมเลยสงสัยว่า แล้วห้องสมุดในปัจจุบันอย่างในมหาวิทยาลัย มันจะจบยังไง แล้วกับอินเทอร์เน็ต วงจรการเกิดการตายของห้องสมุด มันจะเป็นยังไง

อีกเรื่องที่ไม่ใช่เรื่องห้องสมุด แต่อยากรู้ ก็คือ เรื่องนักเขียน ผมรู้สึกว่า ช่อการะเกดเป็นการกำเนิดอุตสาหกรรมหนังสือแบบเดิม คุณเขียนหนังสือส่งไปให้ บ.ก. พิจารณา บ.ก. บอกว่าอันนี้ผ่าน ก็พิมพ์ แต่พอมีอินเทอร์เน็ต วงจรแบบนี้จะยังเหมือนเดิมไหม

ผู้ฟัง 11: เรื่องการเผาห้องสมุด อาจารย์เกษม (เพ็ญภินันท์)[39] เป็นคนพูดไว้ว่าอเล็กซานเดรียเป็นที่ที่มีกฎว่า คนที่เข้ามาที่เมืองต้องถูกเอาหนังสือไปด้วย ตอนหลังเมืองมันถูกหมายปองโดยอาณาจักรอื่น เพราะต้องการห้องสมุด นี่เป็นทรัพย์สมบัติเมืองก็เลยป้องกันการเป็นที่หมายปองด้วยการเผาห้องสมุดทิ้ง

ภัทรนันท์: ห้องสมุดธรรมศาสตร์นี่ต้องเผาไหม (ทุกคนหัวเราะ)

ภาณุ: มันคงขึ้นราไปเอง ไม่ต้องรอเผาหรอก (ทุกคนหัวเราะ) พูดถึงเรื่องนักเขียน ผมจะเป็นรุ่นที่พอดีว่าไม่ใช่นักเขียนอินเทอร์เน็ต ผมเริ่มเข้ามาทำงานเขียนในยุคก่อนหน้าอินเทอร์เน็ตประมาณปีหนึ่งพอดีเลย ถ้าผมอายุมากกว่านี้ปีเดียวก็จะกลายเป็นนักเขียนในกลุ่มอินเทอร์เน็ตไปแล้ว ผมก็จะถกเถียงเรื่องนี้กับคนอื่น

[39] อาจารย์ประจำภาควิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อยู่ตลอดเวลา เพราะแต่ก่อนผมจะมีอคติกับเรื่องนี้ ผมคิดว่านักเขียนอินเทอร์เน็ตก็ไปอยู่กันแต่ในอินเทอร์เน็ต มันไม่รอดในโลกแห่งความจริงหรอก แต่หลังๆ พอได้รู้จัก ได้คุยกับหลายคน ผมรู้สึกว่า มันกลับมาในสิ่งที่ผมพูดมากขึ้นคือ นักเขียนบางคนที่เขียนทางอินเทอร์เน็ต เขาไม่ได้อยากดัง เขาไม่ได้อยากอยู่ในโลกแห่งความจริง มันเป็นการแสดงอัตลักษณ์ของเขา เขามีความเชื่อแบบนี้ มีลักษณะแบบนี้ ก็เขียนไป ซึ่งมันก็จริง พอมองอย่างนี้ ทำให้ผมกลับความรู้สึกตัวเอง รู้สึกว่าการเป็นนักเขียนทางอินเทอร์เน็ตก็เป็นการสร้างอัตลักษณ์ที่ดีในแง่หนึ่ง แต่ถ้าพูดในเรื่องผลงาน การเขียนการพิมพ์จากอินเทอร์เน็ต มันจะไปได้ถึงไหนไหม ผมไม่สามารถแสดงความคิดเห็นได้ เพราะอย่างที่บอกว่า ผมอยู่ยุคก่อนหน้านั้นปีหนึ่งพอดี และมีอคติอยู่บ้างระดับหนึ่ง แต่ผ่านมาสิบปีก็ยอมรับว่าเปิดใจและรับมันได้มากขึ้น

อย่างล่าสุด มีรวมเรื่องสั้นอยู่เล่มหนึ่ง สนุกมากเลย ของโอสธี เรื่อง *1 CM (หนึ่งเซ็นติเมตร)* อย่างคนนี้ก็ต้องบอกตรงๆ ว่า เมื่อก่อนอยู่ในกลุ่มที่ผมออกจะดูถูกอยู่หน่อยๆ เพราะเป็นพวกที่โตมาจากอินเทอร์เน็ต แต่ล่าสุดผมไปอ่านเรื่องของเขา มันโคตรสนุกเลย แสดงให้เห็นว่าผมก็ค่อยๆ เปิดใจและยอมรับโลกของนักเขียนอินเทอร์เน็ตมากขึ้น

ผู้ฟัง 12: ขออธิบายในเรื่องที่เมื่อกี้ที่พูดถึงห้องสมุดว่า มันมีการหน้าที่หกอย่างว่าอะไรให้อ่าน อะไรไม่ให้อ่าน เราก็ได้ฟังเหมือนกัน แต่เหมือนจะเข้าใจในคนละมุมมอง เขาไม่ได้พูดว่า “ไม่ให้อ่าน” แต่เขาบอกว่า “กำหนดให้อ่าน” กับ “กำหนดไม่ให้อ่าน” ซึ่งมันไปอิงกับเรื่องระบบตัวเลขดิวอี้ (Dewey)[40] ในห้องสมุดว่ามีหนังสือบางอย่างที่ไม่มีใครเคยกำหนดตัวเลขดิวอี้เอาไว้ เพราะฉะนั้น ก็จะมีหนังสือบางเล่มที่ไม่ได้ไปอยู่บนชั้น เพราะไม่รู้ว่าจะเอาไปใส่ไว้กับหนังสือประเภทไหนมากกว่า

ผู้ฟัง 3: พอพูดถึงเรื่องนี้ก็จะไปพูดถึง *ดิออเดอร์ออฟทิงส์ (The Order of Things)*[41] ที่พูดถึงการจัดว่าอะไรเป็นความรู้ แล้วพอไม่สามารถจัดว่าอะไรเป็นความรู้ได้ ก็ไม่สามารถเอามาอยู่ในห้องสมุดได้ เขายกตัวอย่างว่า บางทีหนังสือที่

[40] ระบบทศนิยมดิวอี้ (Dewey Decimal Classification: D.C.C, D.C.) เป็นระบบการจัดหมวดหมู่หนังสือในห้องสมุดแบบหนึ่งที่เป็นที่นิยม โดยแบ่งเป็นสิบหมวดใหญ่ แทนด้วยเลข 000-009 และแต่ละหมวดใหญ่ยังแบ่งออกเป็นหมวดย่อยอีกหมวดใหญ่ละสิบหมวดย่อย

[41] หนังสือที่เขียนโดย มิเชล ฟูโกต์ นักคิดชาวฝรั่งเศสที่โด่งดังและถูกอ้างถึงมากที่สุดคนหนึ่ง

เข้าห้องสมุดในปัจจุบัน (เช่น โดยการสั่งซื้อ) มันไม่ถูกเอามาให้เราอ่านสักที เพราะคนจัดไม่รู้จะไปกำหนดให้มันอยู่ในหมวดไหน มันก็ค้างอยู่แบบนั้น

วันรัก: เดี๋ยวนี้หนังสือแต่ละเล่มมีไอเอสบีเอ็น (ISBN: International Standard Book Number)[42] อยู่แล้ว ก็ไม่ค่อยมีปัญหา ต่อให้เป็นหนังสือภาษาต่างประเทศก็ตาม จริงๆ น่าจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับความรู้มากกว่า อย่างที่คุณโยพูด หนังสือเป็นเรื่องของอำนาจ แต่จริงๆ ก็ไม่มีอะไรมีอำนาจยิ่งใหญ่ขนาดนั้นหรอก แสดงว่ามันก็เป็นภาพที่เราเพ้อฝันนิดหนึ่ง เป็นภาพที่เรายกให้เป็นอำนาจที่ใหญ่ แต่จริงๆ แล้วมันหน่อมแน้มมากเลย คนที่บอกว่านี่เป็นอำนาจ ก็คือนักเขียน เป็นคนเขียน แล้วความรู้เมื่อเป็นอำนาจ มันเป็นทั้งประโยชน์และโทษ คนที่มาครอบครองจึงมีอำนาจ มันเลยต้องเผา ต้องล้างบาง เป็นการล้างบางความรู้ นี่ก็เป็นภาพที่วาดให้สวยงามเกินจริง (romanticize) ของหนังสือ ฟังดูมีสุนทรียะมากเลย

จริงๆ แล้วความรู้ถูกใช้เป็นเครื่องมือทางอุดมการณ์ ให้คนสามารถสถาปนาสังคมแบบหนึ่ง การปกครองแบบหนึ่งขึ้นมา ที่ผ่านมา อุดมการณ์ทางการเมืองก็มีการต่อสู้กันอย่างชัดเจนมาก จริงๆ แล้วในยุคนี้ก็เห็นได้ชัด แต่เราอยู่ภายใต้มัน เราเลยไม่ค่อยตระหนักถึงการต่อสู้ขององค์ความรู้ ซึ่งเดี๋ยวนี้ก็ไม่จำเป็นต้องมาในรูปแบบของหนังสือแล้ว สมัยก่อน การจะถ่ายทอดความรู้หรือวางอุดมการณ์จำเป็นต้องทำผ่านหนังสือ แต่ในยุคโลกดิจิทัล มันก็เป็นอเล็กซานเดรียเหมือนกันนะ เพียงแต่รูปแบบอาจเปลี่ยนไป เพราะมีสื่อกลางในการส่งสารที่หลากหลายมากขึ้น มีการต่อสู้แย่งชิงอุดมการณ์ที่เกิดขึ้นเสมอ เป็นส่วนหนึ่งของมนุษย์ และการอ้างว่าหนังสือเล่มหนึ่งในประวัติศาสตร์ที่มีผลกระทบเปลี่ยนโลกก็ไม่ใช่ของคนนั้นอีกต่อไป ทันทีที่หนังสือกับคนเขียนไม่ได้เป็นหนึ่งเดียวกัน เส้นสายสะดือนี้มันถูกตัด เราจะมีท่าทีกับมันยังไง

อีกเรื่องหนึ่งที่น่าสนใจก็คือ ในนัยหนึ่ง ระบบห้องสมุดก็คือการบอกว่า คุณควรอ่านหรือไม่ควรอ่านอะไร ในยุคนี้มันก็เป็นอย่างนั้น อย่างร้านหนังสือนายอินทร์ การที่คุณเลือกหนังสือแบบนี้มา หมายความว่า หนังสือที่เหลือไม่ต้องอ่านหรือเปล่า นัยอย่างนี้ก็เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นทุกครั้งที่เราจะเลือกอะไร เราเลือกอะไร

[42] เป็นการขึ้นทะเบียนหนังสือโดยการใช้รหัสซึ่งเป็นกลุ่มตัวเลข เพื่อให้มีความเป็นสากล

เราก็ตัดอย่างอื่นออก มันก็กลับมาเรื่องเดิมที่ว่าแล้วการอ่านแบบมาตรฐานที่ถูกต้องเป็นแบบใด บางสิ่งที่ไม่เคยเป็นความรู้ เช่น หนังสือโป๊ พอถึงยุคหนึ่งมันกลับเป็นความรู้ คุณต้องกลับไปทำวิจัยเรื่องสมุดปกขาว มันก็กลายเป็นความรู้ได้ แต่ว่ามันอาจจะไม่เป็นความรู้แบบที่เราเรียกว่าความรู้แบบห้องสมุด แต่ก็เป็นความรู้แบบหนึ่ง ในความหลากหลายของความรู้นี้ เราจะมีท่าทีกับมันยังไง จะเก็บยังไง เราจะคัดออกหรือยังไง ไม่มีคำตอบนะ แต่ชวนกันแลกเปลี่ยน

ผู้ฟัง 13: มีคำถาม คือคุยกับอาจารย์ท่านหนึ่ง เขาบอกว่า เวลาเข้าไปในการศึกษาในระบบ การสอนเรื่องของสังคมนิยมในเศรษฐศาสตร์ที่ผมเข้าไปเรียน อาจารย์ที่สอนก็จะอธิบายว่า มาร์กซ์เคยพูดอย่างนั้นอย่างนี้ แต่อาจารย์คนหนึ่งก็พูดขึ้นมาว่า "แล้วจริงๆ มีใครเคยอ่านหนังสือ *ทุน (Das Kapital/The Capital)*[43] หรือเปล่า" อาจารย์บอกว่าตอนไปเรียนเมืองนอก จะเรียนวิชาอะไรก็ต้องอ่านต้นฉบับ แต่ตอนนี้มันเป็นการพูดต่อ เด็กเศรษฐศาสตร์นี่เอาเข้าจริงแล้ว ใครอ่านหนังสือเรื่อง ทุน บ้างหรือเปล่า ส่วนใหญ่มันมาจากอาจารย์หรือไปอ้างมาจากไหนก็แล้วแต่ แล้วก็บอกต่อ พอพูดถึงเฟซบุ๊ก ผมว่าการแชร์บนหน้าวอลล์ มันก็เป็นอะไรแบบนี้หรือเปล่า

วันรัก: คำถามคือ มันจำเป็นต้องกลับไปอ่านงานคลาสสิกพวกนั้นเสมอไปไหม

กิตติพล: ผมว่าก็จำเป็นนะ อย่างกรณีที่ท่าน ว. (วชิรเมธี)[44] พูดว่าเดคาร์ตส์บอกว่าพระเจ้าตายแล้ว คือมันก็ต้องกลับไปอ่านงานของเดคาร์ตส์ ว่าพระเจ้ามันตายแล้วตรงไหน

ภาณุ: คือท่านบอกว่าเดส์การ์ตส์พิสูจน์ว่า พระเจ้ามีจริง เพราะฉะนั้นเมื่อพระเจ้ามีจริงก็ย่อมสามารถเป็นสิ่งที่ตายได้ (ทุกคนหัวเราะ) แต่จริงๆ กลับมาถึงเรื่องหนึ่งที่ผมว่าน่าสนใจก็คือ ในศาสนาคริสต์ ยังไงคุณก็ต้องอ่านคัมภีร์ไบเบิล ไบเบิลคือสิ่งที่คุณมีประจำบ้าน คุณเข้าไปนอนโรงแรมก็จะมีคัมภีร์ไบเบิลให้คุณ

[43] ผลงานที่สำคัญของ คาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx) นักทฤษฎีสังคมการเมืองชาวเยอรรมันผู้มีอิทธิพลยิ่งต่อการก่อตัวของลัทธิคอมมิวนิสม์

[44] พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี ภิกษุชาวไทยผู้ได้รับการยกย่องว่าเป็นพระนักวิชาการ นักเทศน์ นักเขียน นักบรรยายธรรม และเป็นภิกษุที่ใช้เฟซบุ๊กและทวิตเตอร์ในการเผยแพร่คำสอน

แต่มีใครในหมู่พวกเราที่เคยจับพระไตรปิฎกจริงๆ บ้าง เราเรียนศาสนาพุทธจากสิ่งที่คนอื่นอ่านหรือแปลมาให้ และเอาเข้าจริง ถ้าผมเข้าใจไม่ผิด แม้แต่ในหมู่พระชั้นสูงหรือพระที่ได้รับความนิยม ทุกคนก็พูดตรงกันว่า เราไม่ควรจะไปอ่านพระไตรปิฎก คือมันมีนัยของการบอกว่าคนทั่วไปไม่มีความจำเป็นต้องไปอ่านหรือไม่ควรจะไปอ่านด้วยซ้ำ เพราะมันจะดึงตัวเราออกจากการปฏิบัติ ทำให้ผมเห็นว่ามันคงจะเป็นพื้นฐานบางอย่างของสังคมไทย นี่แค่ให้ตัวอย่างไว้เปรียบเทียบ ไม่ได้จะนำเสนอไปในด้านเห็นด้วยหรือเห็นต่าง

ผู้ฟัง 13: จริงๆ อาจเป็นเรื่องของอำนาจหรือเปล่า พอคนรู้เยอะมันสามารถโต้เถียงได้ แล้วอาจารย์จะไม่รู้ว่าจะเอาอะไรมาสอน

ผู้ฟัง 10: ประเด็นสำคัญคือ มันเป็นเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์หรือเปล่าครับ เพราะจริงๆ แล้ว การพิมพ์ในเมืองไทยก็เกิดขึ้นมาในสมัยรัชกาลที่ 5 ศาสนากับรัชกาลที่ 5 ก็เป็นเรื่องที่ถกเถียงกันมากว่า จริงๆ แล้วทรงเชิดชูหรือว่ากดศาสนาให้อยู่ใต้รัฐกันแน่ คนไทยไม่อ่านพระไตรปิฎก เพราะการพิมพ์มันเกิดขึ้นมาตอนนั้น แล้วมีเงื่อนไขของรัชกาลที่ 5 กับศาสนาอยู่

วันรัก: ถ้ามองแบบคิดกลับอีกทีหนึ่ง ในแง่ของพุทธธรรม ก็ไม่จำเป็นต้องอ่านพระไตรปิฎก เพราะจริงๆ แล้วสายธารของพระพุทธเจ้า มันผ่านตัวบุคคล ผ่านครูอยู่ในเนื้อในตัวของครู ในแง่หนึ่งก็จะทำให้นึกถึงที่โสกราติสประณามการเขียนอย่างมาก เพราะการเขียนจะบิดเบือนสิ่งที่สอน สิ่งที่สอนนั้นต้องผ่านบุคคล และในสายวัชรยาน[45] แน่นอนว่า พุทธศาสนาต้องมีการอ่านตัวบท แต่อีกครึ่งหนึ่งที่สำคัญ มันต้องผ่านในเนื้อในตัวของอาจารย์ เขาเลยเรียกว่าสายธารพระพุทธเจ้าจริงๆ แล้วเป็นเรื่องทางจิตวิญญาณ

ผู้ฟัง 10: มีข้อสังเกตว่า อย่างงานของเชอเกียม ตรุงปะ[46] ทุกอย่างเป็นบรรยาย แล้วมีคนถอดเทป ไม่ได้เขียนเอง

[45] วัชรยานหรือตันตระนิกายเป็นสายหนึ่งในมหานิกายของศาสนาพุทธ ถือกำเนิดและพัฒนาขึ้นในประเทศทิเบต เน้นเรื่องอุดมคติการหลุดพ้นของสรรพสัตว์ทั้งหมด

[46] อาจารย์สอนภาวนาของพุทธศาสนาสายทิเบต เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่วัชรยานในประเทศตะวันตกและเป็นผู้ก่อตั้งมหาวิทยาลัยนาโรปะ ในรัฐโคโลราโด สหรัฐอเมริกา

วันรัก: วัฒนธรรมของการอ่านตัวบทไม่ได้มีแบบเดียวเท่านั้น

ภาณุ: ถ้าจะหยิบมาใช้ในคำถามเรื่องมาร์กซ์ ผมก็รู้สึกว่า บางทีมันอาจเป็นพื้นฐานบางอย่างของคนไทยที่เข้าใจว่า ความเข้าใจสังคมนิยมก็ผ่านมาในลักษณะนั้นเหมือนกัน อาจจะเป็นพื้นฐานบางอย่างของเราก็ได้ ถือว่าเป็นการใช้อธิบายแล้วกัน ไม่ได้บอกว่าต้องกลับไปอ่านพระไตรปิฎก หรืออ่านมาร์กซ์

กิตติพล: แต่อย่างน้อยมันก็ควรจะต้องมีจุดอ้างอิงบางอย่าง เพราะว่าอย่างเด็กเศรษฐศาสตร์เก่าอย่างเพื่อนผมคนหนึ่งเคยเล่าให้ฟังว่า มีอาจารย์ท่านหนึ่งสอนว่ามาร์กซ์เป็นต้นกำเนิดของลัทธิทุนนิยม เพราะเขียนหนังสือชื่อ *Das Kapital* มันมีอย่างนี้ในห้องเรียนจริงๆ

ผู้ฟัง 4: มีตัวบทที่เขาถือว่ามีความสำคัญที่ทุกคนควรจะกลับไปอ่าน เพราะการอ่านต่อๆ กันมานั้น มันถูกตีความไปแล้ว ความเข้าใจมันต้องเข้าใจในตัวนักปรัชญาหรือตัวต้นฉบับจริงๆ ด้วยสายตาของคุณเอง การอ่านงานที่ต่อมาในขั้นสองขั้นสาม มันจะไม่ได้อย่างนั้น

ภาณุ: ถ้าจะไปถึงสุดโต่งจริงๆ มีใครที่มีรากฐานภาษาเยอรมันแข็งแรงพอจะอ่านคานท์ที่เป็นตัวบทต้นฉบับได้จริงๆ บ้าง คือผมรู้เยอรมันนิดหน่อย เคยไปงานสัมมนางานหนึ่ง สมศักดิ์ เจียมฯ ก็ยกมือขึ้นมาบอกอาจารย์ท่านหนึ่งว่า “คุณน่าอ่าน *Das Kapital* มาจากที่คนเล่ามาอีกทีหนึ่ง คุณไม่ได้อ่านจริงๆ” ผมก็เลยมีความฝันว่าผมจะอ่านเยอรมันให้คล่องพอที่วันหนึ่งไปฟังอาจารย์สมศักดิ์ แล้วบอกว่า “อาจารย์อ่าน *Das Kapital* ที่แปลมา ไม่ได้อ่านตัวจริง”

ภัทรนันท์: ก็มีอาจารย์เกษมไงครับ แกอ่านไฮเดกเกอร์ (Martin Heidegger) ตั้งไม่รู้กี่รอบแล้ว

กิตติพล: อันนั้นเรียกว่าผู้มีฐานะ เพราะการอ่านแบบนี้มันต้องใช้เวลา

ภาณุ: เมื่อถึงที่สุดจริงๆ อย่างที่แดร์ริดา (ฌาคส์ แดร์ริดา: Jacques Derrida) เขียนถึงรุสโซ (ฌ็อง-ฌาคส์ รุสโซ: Jean-Jacques Rousseau) ผมสงสัยว่าความเป็นต้นฉบับของตัวบทมันคืออะไร คุณอ่านแดร์ริดาเล่มนั้นเพื่อจะเข้าใจรุสโซ

มันมีการยกอ้างกันไปมา อย่างงานของเดอเลิซ (ฌีลส์ เดอเลิซ: Gilles Deleuze) มันก็เต็มไปด้วยการหยิบคนนั้นคนนี้มาอ้างถึงได้เรื่อยๆ มันมีมุกตลกหนึ่งที่เขาพูดกันว่า หนังสือ *Critique of Pure Reason* ของคานท์มันเพี้ยนมาก จนแม้แต่คนเยอรมันเอง ถ้าจะอ่านให้รู้เรื่องก็ต้องไปอ่านฉบับภาษาอังกฤษ เขาก็จะพูดกันว่า “The Critique of Pure Reason lost something in its original.” (ทุกคนหัวเราะ) ก็คือในต้นฉบับภาษาเยอรมันมันสูญเสียบางอย่างไป ต้องไปอ่านฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษถึงจะได้มันเต็มๆ

ผู้ฟัง 14: ถ้าใครได้ดูหนังเรื่อง *Certified Copy* (2010) มันจะมีเรื่องนี้อยู่ว่าตกลงระหว่างต้นฉบับกับฉบับคัดลอก อะไรจริง อะไรไม่จริง อีกเรื่องที่อยากจะบอกคือ เรื่องตัวบทต้นฉบับ ถ้าจะเอาต้นฉบับจริงๆ ก็คงต้องเป็นคนในศตวรรษนั้นที่บริบททุกอย่างมันอยู่ตรงนั้น ซึ่งมันเป็นไปไม่ได้ในโลกนี้

วันรัก: แต่ในแง่หนึ่ง ก็ถูกต้องและฟังขึ้นนะ หนังสือบางเล่มที่เป็นหมุดหมายผ่านตาสักหน่อยก็น่าจะดี คือมันไม่สำคัญว่าเราอ่านด้วยความเข้าใจในเชิงสังคมหรืออะไร แต่เราอ่านเข้าใจ มันก็โอเค เป็นบทสนทนาของเรากับเขา เมื่อก่อนเฟย์อ่านไฮเดกเกอร์เข้าใจทุกคำ แต่ไม่เข้าใจว่า กำลังพูดอะไร คือเมื่อก่อนจะพยายามอ่านเพื่อเข้าใจในสิ่งที่เขาตั้งใจสื่อสาร แต่หลังๆ จะอ่านโดยเอาตัวเองเป็นตัวตั้งว่าเราจะเข้าไปปฏิสัมพันธ์กับองค์ความรู้เหล่านั้นอย่างไร เราจะเอามาใช้ยังไง ถ้าเราเป็นเด็กดี เราก็คงพยายามอ่านให้เข้าใจว่า “เออ คานท์พูดอย่างนี้นะ” แต่เดี๋ยวนี้ไม่อ่านอย่างนั้นแล้ว อ่านแต่ในแง่ที่ว่าตัวเองสนใจในประเด็นนี้ มันเปลี่ยนเพราะประสบการณ์การอ่าน ตอนเด็กๆ เราเด็กดี คงแก่เรียน นั่งหน้าห้อง แต่เดี๋ยวนี้เราไม่เป็นอย่างนั้นแล้ว เราอ่านแบบขบถ อ่านแบบเอาตัวเองเป็นที่ตั้ง นี่อาจจะเป็นประสบการณ์การอ่านของแต่ละคน ซึ่งตัวบทก็น่าสนใจตรงนี้ ความเปิดของตัวบทมันก็อยู่ตรงนี้ อยู่ที่ “The author is dead.” นี่แหละ

ผู้ฟัง 15: ขอเสริมว่าเห็นด้วยนะครับ เพราะว่าถ้าเราเทิดทูนต้นฉบับมาก มีโอกาสปีนไปถึงก็ปีน แต่บางที การอ่านฉบับที่ถูกปรับปรุงมาแล้ว (modified) นั้นบางทีก็ถูกทำให้ง่ายขึ้นมาแล้วด้วย (simplified) บางทีต้นฉบับก็ไม่ใช่สิ่งที่เราต้องการเก็บทุกเม็ด และบางส่วนของมันก็นำไปใช้ประโยชน์ไม่ได้ ฉบับที่ปรับปรุงมาแล้วทำให้ง่ายมาแล้ว อาจมีประโยชน์มากกว่า ก็เอาไปใช้ ไม่ต้องไปจริงจังมาก

ผู้ฟัง 16: อยากถามภาณุ ที่บอกว่ามีอคติกับการเขียนในอินเทอร์เน็ต อยากรู้ว่าก่อนหน้านี้มองยังไง เพราะมันเป็นงานที่ไม่มีคนคัดเลือกหรือ แล้วทำไมถึงคลี่คลายมาเป็นเปลี่ยนแปลง

ภาณุ: มันก็เป็นเรื่องส่วนตัวด้วยแหละครับ ผมไปอยู่เมืองนอกมาสิบปี ไปก่อนที่ในไทยจะมีวัฒนธรรมหนังสือทำมือขึ้นมา ผมก็จะรู้สึกว่า “ทำไมเดี๋ยวนี้คนไทยมันออกหนังสือกันง่ายจังวะ” แค่อยู่เมืองไทย รู้จักกันทางอินเทอร์เน็ต แล้วรวมกลุ่มก็ออกหนังสือมาแล้ว มันเป็นเรื่องส่วนตัวแหละ เพราะผมอยู่ตรงนั้น มันก็เลยรู้สึกถึงอารมณ์แบบ “ทำไมเราไม่อยู่ตรงนั้น ทำไมเราไปอยู่ตรงนั้นไม่ได้ อะไรแบบนี้” และอาจจะเป็นเพราะหลายอย่าง แต่ที่บอกนี่คือจุดของอคติ ส่วนที่ว่าทำไมเปลี่ยนไป ก็อย่างที่บอกว่าคือยอมรับในฝีมือของหลายคนมากขึ้น ประเด็นที่สองคือ รู้สึกแล้วว่า มันไม่ใช่เรื่องของฝีมือ ไม่ใช่เรื่องของการที่คุณสร้างงานศิลปะขึ้นมา แต่มันเป็นการที่คุณจะแสดงเอกลักษณ์หรือสร้างอัตลักษณ์บางอย่างของคุณบนหนังสือมากกว่า

วันรัก: อาจเกี่ยวกับเรื่องสถานะอันศักดิ์สิทธิ์ของนักเขียนด้วยหรือเปล่า คือเดิมเราจะมีความรู้สึกถึงความศักดิ์สิทธิ์ต่อสถานะของนักเขียน พวกนักเขียนเองก็จะได้รับอิทธิพลนี้ ถ้าเราเป็นนักเขียนเราก็จะรู้สึกว่าต้องมีสถานะอะไรบางอย่าง แล้วสถานะนี้ถูกผูกติดกับหนังสือด้วยไง พอมันไม่ได้เป็นหนังสือ แต่เป็นพื้นที่ในโลกออนไลน์ ความศักดิ์สิทธิ์ก็หายไป ในแง่ของคนผลิต ก็อยากได้ความศักดิ์สิทธิ์บ้าง เป็นอาจารย์ก็อยากให้คนกราบไหว้ อะไรอย่างนี้ (ทุกคนหัวเราะ) มันผูกติดกับเรื่องนี้ พอเปลี่ยนไป ถามว่าเราจะใจกว้างยอมรับสภาพได้มากขึ้นไหม ก็คงเป็นเรื่องของอคติส่วนตัวและอคติทางสังคมซึ่งอาจจะต้องเปลี่ยนไปด้วย อาจเกี่ยวกับว่า เรายอมรับความเป็นนักเขียนได้แค่ไหน ในฐานะคนอ่าน เราก็มีอคติแบบนี้เหมือนกัน เราอาจรู้สึกกับงานเขียนทางอินเทอร์เน็ตในเชิงว่า นักเขียนทางอินเทอร์เน็ตจะเขียนดีหรือ คือรู้สึกว่ามันไม่ได้พิถีพิถัน ไม่ได้มีความประณีต นี่คืออคติส่วนตัวนะ คือเราก็ต้องยอมรับว่าก็ต้องมีที่เขียนดี แล้วคุณยอมรับได้ไหมว่าความศักดิ์สิทธิ์แบบนั้นที่เราเคยมีกับนักเขียน กับหนังสือ จะค่อยๆ จางลงไป

ภาณุ: ผมว่าอีกอย่างหนึ่งเป็นเพราะค้นพบเฟซบุ๊กด้วย มันดึงให้เดี๋ยวนี้นักเขียนจริงๆ เขียนเฟซบุ๊กกันมากขึ้น นักเขียนหลายคนก็เผยแพร่งานครั้งแรกทางเฟซบุ๊กหรืออย่างแฟลชฟิกชัน (flash fiction)[47] ก็ทำกันทางเฟซบุ๊กมาตลอด แล้วพวกนี้ไม่ใช่นักเขียนโนเนม อย่างอาจารย์ต้น (อนุสรณ์ ติปยานนท์) ก็เขียนแฟลชฟิกชันวันๆ แกก็นั่งโพสต์บางส่วนของนิยายตัวเอง แล้วก็เอารูปนั้นรูปนี้มาแปะ นี่ก็ชี้ให้เห็นเฉยๆ ว่า จริงๆ แล้วนักเขียนระดับอย่างนี้เริ่มมาทำงานในอินเทอร์เน็ตเริ่มมาเผยแพร่ตัวเองทางเฟซบุ๊ก ผมก็เคยลองเล่นอยู่นิดหนึ่ง อาจารย์แกก็มาสนับสนุนว่าเอาอีกเอาอีก ตรงนี้ก็แสดงให้เห็นว่า มันทำให้ความศักดิ์สิทธิ์ไม่ได้อยู่ตรงที่คุณจะต้องเป็นนักเขียนอยู่ในถ้ำคนเดียวแล้วคุณก็ออกงานมากับสำนักพิมพ์ แต่ในเฟซบุ๊ก คุณก็สร้างความศักดิ์สิทธิ์ของความเป็นนักเขียนขึ้นมาได้ ถ้าเราเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์นะครับ

ผู้ฟัง 17: สมมติว่า ในอนาคต ถ้าโลกมันคิดไปอีกระบบหนึ่ง เครือข่ายที่เราสร้างไว้อาจใช้งานไม่ได้ในอนาคต มันจะส่งผ่านความรู้ยังไง

ผู้ฟัง 3: ประเด็นนี้มีคนคิดไว้เยอะ มันจะมีพิพิธภัณฑ์เกมดิจิทัลอยู่ที่เมืองพอร์ตสมัท (Portsmouth) ประเทศอังกฤษ เขาไม่ได้เก็บเฉพาะตัวเกม แต่เก็บตัวเครื่องเล่นเกมไว้ด้วย แต่พวกเกมพวกเครื่องเล่นนานเข้ามันก็เสียไปได้ เขาก็เลยทำอีมูเลเตอร์ (emulator) ซึ่งเป็นซอฟต์แวร์ที่ทำให้สามารถเล่นเกมเหล่านั้นได้บนเครื่องคอมพิวเตอร์ด้วย เพื่อให้ในอนาคตข้างหน้า มันสามารถอ่านเกมเก่าๆ ได้ อย่างหนังสือนี่มันเห็นเป็นภาพเป็นตัวอักษร สุดท้ายหยิบขึ้นมาเมื่อไหร่ก็เป็นภาพให้เห็น ให้อ่านได้เลย แต่ถ้าเป็นข้อมูล สิ่งที่จะต้องเก็บ จะไม่ใช่เฉพาะตัวข้อมูล แต่ต้องเก็บตัวอ่านด้วย

[47] เรื่องสั้นอย่างสั้นที่มีความสมบูรณ์ในตัว ไม่มีกำหนดความยาวที่แน่นอน บ้างว่าสั้นสุดไม่เกิน 10 คำ ยาวสุดไม่เกิน 1,000-1,500 คำ

กิตติพล: อยากถามเรื่องเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ ไม่ทราบว่าในทางเทคนิค มันมีทางที่ข้อมูลทั้งหลายทั้งแหล่มันจะหายไปไหม พอภาษาที่เราใช้เขียนมันเปลี่ยนไป หรือว่าตัวฮาร์ดดิสก์อะไรพวกนี้ มันมีความเป็นไปได้แค่ไหน

ผู้ฟัง 3: มันเป็นไปได้อยู่แล้วครับ อย่างสิ่งที่ส่งออกไปกับยานวอยเอจเจอร์ (Voyager)[48] เป็นแถบบันทึกเสียงซึ่งมันตั้งกลไกไว้ว่า เมื่อไหร่ที่มีอะไรมาอยู่ใกล้ๆ มันจะเล่นเสียงออกมาโดยอัตโนมัติ ส่วนของยานไพโอเนียร์ (Pioneer)[49] มันส่งออกไปเป็นแผ่นรูปภาพที่ทำจากแพลทินัมเคลือบทอง คือในยุคนั้นมีคอมพิวเตอร์อยู่แล้ว แต่ถ้าเราส่งออกไปเป็นข้อมูลคอมพิวเตอร์ เราไม่สามารถรับประกันได้ว่าอารยธรรมอื่นๆ มันจะอ่านข้อมูลนั้นออก สุดท้ายถ้าจะติดต่อคนอื่น เราก็ต้องส่งออกไปเป็นเสียงกับภาพ

วันรัก: ย้อนกลับมาเรื่องนักเขียนนิดหนึ่ง จริงๆ แล้วสถานะของนักเขียนก็ยังไปเกี่ยวกับความคิดที่ว่า การเขียนยังเป็นกิจกรรมของปัจเจกอีกหรือไม่ คือเมื่อก่อนเรารู้สึกว่านักเขียนออกหนังสือเป็นเล่มๆ เป็นงานปัจเจก คุณทำเงียบๆ คนเดียวและจะสำเร็จก็ต่อเมื่อออกมาเป็นหนังสือ แล้วก็ไม่มีโรงเรียนหรือสถาบันใดมาคอยวางรูปแบบ (form) ให้กับการเป็นนักเขียนของคุณ มันไม่มีสาขาการเขียนอย่างในอเมริกาอาจมีสาขา Writing แต่ในไทยไม่มี มีแต่เขียนบทความเชิงวิชาการอะไรแบบนี้ ซึ่งก็ไม่ใช่เขียนเพื่อเป็นนักเขียน และนี่มันเป็นส่วนหนึ่งของการเสริมสถานะความเป็นอัจฉริยะของนักเขียนอย่างหนึ่ง อาจารย์ นพพร ประชากุล เคยเขียนบทความเรื่องนี้ไว้ว่า ทำไมไม่มีสาขาวิชาในระบบการศึกษาเพื่อผลิตคน

[48] โครงการสำรวจอวกาศด้วยยานอวกาศไร้คนบังคับของสหรัฐอเมริกา มียานอวกาศสองลำคือ Voyager1 และ Voyager2

[49] ในปีค.ศ. 1972 ยานไพโอเนียร์ 10 นำข่าวสารจากโลกสู่จักรวาล ในรูปของภาพแกะสลักแสดงลักษณะภายนอกของมนุษย์เปลือยหญิงชายคู่หนึ่ง ภาพระบบสุริยะ ภาพเส้นทางการเดินทางของยานไพโอเนียร์ 10 จากดาวเคราะห์โลก ภาพระบบเลขฐองตัวทางคณิตศาสตร์ หรือ binary system ภาพจำลองของโปรตอนและอิเล็กตรอนของอะตอมไฮโดรเจน ภาพการปล่อยพลังงานของอะตอมไฮโดรเจน ออกมาในรูปของอนุภาคโฟตอนของคลื่นแม่เหล็กไฟฟ้า [ข้อมูลจาก: https://www.myfirstbrain.com/student_view.aspx?ID=23768, สืบค้นเมื่อวันที่ 17 พ.ย. 2011]

ให้เป็นนักเขียน ในขณะที่ศาสตร์อื่นมี คุณจะเป็นจิตรกรคุณไปเรียนวิจิตรศิลป์ แสดงว่า ในแง่หนึ่งเราไม่ยอมรับว่าการเขียนเป็นเรื่องทักษะการฝึกฝนเป็นช่างฝีมือ กลายเป็นว่า “คนนี้เกิดมาเป็นนักเขียน อัจฉริยะว่ะ”

แต่พอมีอินเทอร์เน็ต ในแง่หนึ่ง มุมมองเกี่ยวกับกับนักเขียนก็เริ่มเปลี่ยนไป สิ่งนี้เกิดขึ้นเพราะคุณยอมรับว่า มันเป็นพื้นที่ที่คุณจะต้องเปลี่ยนได้ คุณเรียนรู้จากการเขียนได้ คุณสามารถเขียนแล้วมีคนมาแสดงความคิดเห็นต่อสิ่งที่คุณเขียนได้ ถ้าเป็นเมื่อก่อน เราก็คงรู้สึกว่ามันทำลายตัวตนของเรา เหมือนมาบอกว่าเราเขียนไม่ดี แต่เดี๋ยวนี้ คุณยอมรับได้ไหมว่า ในแง่หนึ่งแล้วงานเขียนมันเป็นงานฝีมือ

ภาณุ: ซึ่งผมว่ามันเป็นสาเหตุที่ว่าทำไมนิยายแจ่มใสมันถึงดัง เพราะว่ามันเป็นระบบของการเขียนในเว็บไซต์ เป็นแฟนฟิกชัน (fan fiction) มีระบบของการโต้ตอบแสดงความคิดเห็นกลับไปกลับมา ทำให้เส้นคั่นระหว่างนักเขียนกับนักอ่านบางลงไปในระดับหนึ่ง

ผู้ฟัง 3: แต่ถ้าพูดถึงเรื่องแฟนฟิกชันในเน็ต ผมคิดว่าระบบมันออกมาคล้ายๆ กับอย่างพวกเอเอฟหรือเพลงเกาหลี คือเขาไม่ได้มีแฟนขึ้นมาหลังหนังสือออก แต่เขาสร้างแฟนตั้งแต่ยังไม่มีหนังสือ ยังไม่มีเทป คือคนมันเห็นพัฒนาการของนักเขียนหรือศิลปินคนนี้มาตั้งแต่ยังไม่มีผลงานที่จะขายได้ แล้วพอขายปุ๊บก็ซื้อเลย

วันรัก: ไม่ เราว่างานเขียนทำอย่างนั้นไม่ได้ มันมีข้อจำกัด อย่างแฟนฟิกชันจะมีคนมาแสดงความคิดเห็นที่ทำให้ต้องกลับไปแก้ อันนี้น่าสนใจ งานเขียนหรือแฟนฟิกชันที่ผ่านการปฏิสัมพันธ์กันเป็นหัวใจสำคัญของโลกดิจิทัลเลยด้วยซ้ำ

ผู้ฟัง 10: ผมนึกถึงประวัตินักเขียนดังๆ ที่เคยอ่านมา ที่พวกนี้เขาแบบ “เขียนมา-ฉีกทิ้ง เขียนมา-ฉีกทิ้ง” อย่างแฟลชฟิกชัน มันเหมือนการเผยแพร่บางส่วน มันยังไม่เสร็จ เป็นแค่ดราฟต์ ยังไม่เสร็จ แต่นักเขียนพวกนั้นเขาไม่เลือกอย่างนั้น เขาเขียนออกมา ไม่พอใจก็ฉีกทิ้ง หรือนักเขียนบางคนเขียนมาแล้วรู้สึกแบบ “เฮ้ย มันไม่ดี ทิ้งมันทั้งเล่มดีกว่า”

ภาณุ: ผมว่ามันก็มีบ้างนะครับ เหมือนหนังอย่าง *In Cold Blood*[50] ก็จะมีฉากที่คาโพที (Capote) มานั่งอ่าน *In cold Blood* เวอร์ชันที่ยังไม่จบให้คนฟัง แล้วไปเขียนตอนจบหลังจากนั้น แต่ในเมืองไทยไม่น่ามี คือผมนึกภาพแบบสุนทรภู่ไปเลยไง มันก็เป็น interactive literature มากกว่าหรือเปล่า นึกภาพไม่ค่อยออกเหมือนกัน ไม่ได้เชี่ยวขนาดนั้น

ผู้ฟัง 10: ประเด็นของผมคือว่า ถ้าอย่างนั้น มันก็คิดต่างกันสิ ระหว่างคนที่เอางานที่เหมือนยังไม่สมบูรณ์แต่อยากให้คนอื่นอ่าน กับเขียนมาแล้วบอกว่า มันต้องสมบูรณ์แบบ ดีเลิศ ทำไมเขาถึงยังอายในสิ่งที่เขาบอกว่ามันไม่ดีพอ แล้วตัวเองก็ฉีกมันทิ้ง ไม่ให้คนมารู้ ไม่ให้คนมาเห็น

วันรัก: คงไม่ถึงขั้นนั้น อย่างเราเขียนก็ให้เพื่อนอ่านบ้างอะไรบ้าง (ภาณุ: ใช่ๆ) มันมีอย่างนั้นอยู่แล้ว

ผู้ฟัง 10: คือแฟลชฟิกชันก็แค่เป็นกลุ่มหนึ่ง

วันรัก: ใช่ ก็เรียกว่าเป็นกลุ่มหนึ่ง เพราะสุดท้ายมันก็เป็นงานสร้างสรรค์ คงไม่ใช่ว่าใครทุกคนก็ทำออกมาก็อ่านได้เลย รู้สึกว่ามันคือการเผย การโป๊ ให้คนเห็น ก็ต้องไว้วางใจได้พอสมควร

ผู้ฟัง 3: จริงๆ ถ้าพูดถึงงานวรรณกรรมก็ไม่ใช่ มันไม่เคยเกิดนะ งานที่ว่าตีพิมพ์หลังจากที่ผู้เขียนตายไป มันก็แบบนี้แหละ บางทีเขาเขียนเป็นบทๆ ไว้ แต่ยังไม่ได้เรียงว่า สุดท้ายจะออกมาเป็นเล่มยังไง แล้วผู้จัดการของสำนักพิมพ์เป็นคนเอาไปเรียง

ผู้ฟัง 4: แล้วอย่างกรณีนักเขียนที่ตายไปตั้งแต่เขียนยังไม่เสร็จ ไม่ใช่เขียนไว้แล้วยังไม่เรียงบทด้วยนะ แต่เขียนยังไม่จบเลย ตายไปเสียก่อน แล้วเขาอยากให้หนังสือออก เลยเอาไปเขียนต่อให้จบเอง

[50] ภาพยนตร์ปี ค.ศ. 1967 สร้างจากหนังสือชื่อเดียวกันที่เขียนโดยทรูแมน คาโพที (Truman Capote)

กิตติพล: มีแต่ที่ไม่อยากให้เอาไปพิมพ์นะ แต่ก็มีคนเอาไปพิมพ์ อย่างคาฟคา (Franz Kafka) ประมาณสามในสี่ของงานที่เราอ่านเป็นงานที่เขาไม่อยากให้เอาไปพิมพ์ เขาอยากให้เอาไปเผา มีแค่ *Metamorphosis* ที่พิมพ์ในตอนที่ยังมีชีวิตอยู่ มีอีกหลายคนก็ไม่อยากให้พิมพ์ อย่างโรเบิร์ต มูซิล (Robert Musil) แต่คนก็ไปเอาตัวดราฟต์ทั้งหลายมาเรียง

วันรัก: จริงๆ น่าจะบอกก่อนว่าเป็นงานที่เขียนไม่จบแล้วเอามาเรียบเรียงเอง

กิตติพล: มีเรื่องตลกร้ายอยู่เรื่องหนึ่งเหมือนกัน งานชื่อ *Posthumous Papers of a Living Author* เป็นงานที่มูซิลตั้งใจจะพิมพ์ก่อนตัวเองตาย แต่งานอย่าง *Posthumous* มันต้องพิมพ์หลังมรณกรรม แต่เขาเขียนไว้ก่อนมรณกรรมจริงๆ แล้วมันก็พิมพ์ นี่คือตั้งใจให้เอาไปพิมพ์ แล้วก็มีบางชิ้นที่เขาก็เขียนมายี่สิบปีแล้วก็ยังไม่จบ ค้างเป็นต้นฉบับไม่มีคนเอาไปพิมพ์ หรืออาจารย์นพพรเองก็พูดถึงพรูสต์ ว่าสุดท้ายไอ้จบของพรูสต์ มันยังไม่จบ มันยังเหลืออีกสามพันกว่าหน้าที่ยังไม่ได้ชำระต้นฉบับ มันเยอะกว่า 2,400 หน้าที่พิมพ์แล้วเราอ่าน

ภาณุ: ก็ถ้าจะมองให้มันตลกร้ายอย่างที่สุดของที่สุดก็ *ยอกอักษร ย้อนความคิด* หนังสือของอาจารย์นพพรที่เราทุกคนรู้จักดีก็เป็นแบบนั้น

ภัทรนันท์: ขอขัดจังหวะ เนื่องจากเราจะหมดเวลาในอีกไม่เกินสิบนาทีจากนี้ ใครอยากมีคำถามอะไรส่งท้ายเชิญเลยครับ แล้วเดี๋ยวจะให้ทุกท่านลองสรุปดู

ผู้ฟัง 15: อยากจะบอกว่า จริงๆ มันเปลี่ยนเทคโนโลยีไปแล้ว เพราะว่าครั้งหนึ่งงานเขียนก็คือการสื่อสาร เราขี่บนคาร์บอนเทคโนโลยี บนเปลือกไม้ แล้วก็เปลี่ยนไปเรื่อยๆ ตอนนี้เราขี่อยู่บนซิลิคอน ก็คือเม็ดทราย มันก็เปลี่ยนไป การสื่อสารก็เปลี่ยนรูปแบบไป มันรวดเร็วขึ้น เมื่อก่อนคนยังน้อย เรื่องลิขสิทธิ์ค่อนข้างสำคัญ แต่เดี๋ยวนี้คนเยอะ ความหมายของลิขสิทธิ์คงจะจางลงแน่นอน เราต้องปรับตัวให้เข้ากับยุคสมัย เขาเอางานไปต่อเติมปรับแปลงได้ทุกอย่าง เราต้องทำใจ แต่มันก็เป็นโอกาสดีที่เราจะหาอะไรใหม่ๆ เข้าตัวเราได้ด้วย แล้วมันจะพิสูจน์ตัวเราเองได้ว่า สิ่งที่เราพูดไป ดีจริงไหม

สมัยก่อน นักเขียนก็เกาะติดระบบทุน ใครมีเส้นก็ได้พิมพ์ บางเล่มนี่ห่วยมากๆ ก็มี เดี๋ยวนี้ก็เหมือนกัน คนเขียนบนอินเทอร์เน็ตที่ไม่น่าฟังไม่น่าอ่านก็เยอะ ที่น่าฟังน่าอ่านก็เยอะ ก็มีสองทางออก ถ้าคุณขาย *รีดเดอร์ส ไดเจสท์ (Reader's Digest)* เล่มละ 5 บาท คืนเดียวคุณอาจขายได้ร้อยล้านฉบับก็ได้ อีกทางออกก็คือการปรับตัว แล้วสิ่งที่ถูกต้องก็จะเกิดขึ้นเอง ก็วิ่งเข้าหาระบบทุนอีกนั่นแหละ ทำยังไงให้อยู่บรรทัดต้นๆ ในกูเกิล คนที่กุมเทคโนโลยีก็คือระบบทุน แต่มันก็ยังผ่อนคลายอยู่ส่วนหนึ่งนะ เพราะเราไปดูกูเกิลหน้าที่ร้อยก็ได้ ดูพวกที่เขาแขนขาสั้น แต่อาจมีไอเดียดีๆ ก็ได้

ภัทรนันท์: เมื่อต้องกลับไปที่ทุน เพราะอย่างนั้น สุดท้ายก็มีเงินเป็นตัวขับเคลื่อนหรือเปล่า ก็ไม่รู้นะครับ มีคำถามอีกไหมครับ

ผู้ฟัง 7: ขอย้อนบทสนทนานิดหนึ่ง เรื่องเผาห้องสมุด จำได้ว่ามีนักปรัชญาคนหนึ่งบอกว่า ในบรรดาเครื่องมือของศาสดาที่ไม่มีอาวุธนี่ ภาษาสำคัญที่สุด ภาษาไม่ใช่แค่เครื่องมือ แต่มันคือวิธีคิดทั้งหมดของเรา เพราะฉะนั้น เวลาเข้าไปยึดเมืองหรือล่าอาณานิคม เขาก็จะเปลี่ยนคนที่นั่นให้พูดภาษาใหม่ ให้พูดภาษาของฝ่ายที่เข้าไปยึด เพื่อที่จะล้างความทรงจำทั้งหมด เพื่อจะนับหนึ่งใหม่ เพื่อที่จะครอบครองได้

ภัทรนันท์: เนื่องจากว่าเวลาเราเหลือน้อย ก็อยากให้ทุกท่านสรุปสั้นๆ ว่าตกลงที่คุยกันมาทั้งหมด เมื่อเราได้เห็นภาพโดยรวมแล้วว่าตอนนี้มันมายังไง มันกำลังเกิดอะไร มันกำลังเปลี่ยนผ่าน ที่สุดวันนี้ผมอยากให้ทุกคนลองคาดการณ์ว่าต่อไปมันจะเป็นยังไง

กิตติพล: จริงๆ ในด้านหนึ่ง ผมก็ไม่ปฏิเสธว่าโลกดิจิทัลมันทำให้มีการเข้าถึงข้อมูลเยอะมาก ตัวบทต่างๆ ที่เกิดมาไม่เคยเห็น ที่อยากดูก็ต้องบินไปเมืองนอก ต้องเข้าไปในฐานที่เก็บเป็นหอจดหมายเหตุ แต่ทุกวันนี้เราได้เห็นหน้าตามันในรูปดิจิทัล เราได้เห็นหนังสือที่พิมพ์ในศตวรรษที่ 11 12 หรือ 13 ซึ่งบางอย่างมันเปิด

ให้เราเข้าไปดูได้ แต่นี่ก็เป็นแค่ส่วนหนึ่งเท่านั้น ก่อนหน้านี้ การจินตนาการตัวบทบางอย่าง มันเกิดขึ้นไม่ได้อยู่แล้ว ตัวผมเป็นนักเขียนที่ไม่ได้อ้างว่า สิ่งที่เราสร้างมันเป็นต้นฉบับเป็นของแท้อยู่แล้ว เพราะฉะนั้น การอยู่ในโลกแบบนี้ก็เป็นโลกที่กึ่งๆ อุดมคติ เพราะตอนนี้อยากรู้อะไรก็รู้ได้ เพียงแต่มันจะติดขัดหรือมีอุปสรรคบางอย่างที่ว่า ถึงเราจะเคลื่อนเข้ามาสู่ในโลกที่การค้นคว้าหาคำสำคัญไม่ยาก ทุกอย่างเปลี่ยนเป็นดิจิทัลหมด คำทุกคำที่เป็นภาพมันสามารถถูกระลึกถึงในฐานะตัวบทได้ สามารถดูได้หมด ประโยคภาษาละตินที่เมื่อก่อนเราคงงงว่ามันอยู่เล่มไหน เดี๋ยวนี้เราก็หาได้

แต่ว่า ณ เวลานี้ ผมก็ยังหลงใหลเสน่ห์ของกระดาษ ผมดูหนังในจอคอมพิวเตอร์ยังมีความสุขกว่าอ่านหนังสือในจอ มันมีข้อจำกัดบางอย่าง อย่างน้อยที่ชัดเจนที่สุดก็คือ เวลาไปดูคนเล่นวิดีโอเกม ผมจะอาเจียนนะ เพราะสามมิติเป็นสิ่งที่ไม่ได้ถูกออกแบบมาให้คนในโลกของผม ซึ่งก็เป็นคนที่เล่นวิดีโอเกมตั้งแต่เด็กด้วย แต่พอมันเป็นภาพเสมือนจริงเป็นสามมิติ จะรู้สึกอยากอาเจียนทุกครั้งที่ดูภาพพวกนี้ เพราะฉะนั้นผมเลยคิดว่า นี่ก็เป็นข้อจำกัดทางกายภาพของผม ผมก็เลยเหมือนคนที่อยู่ตรงรอยต่อของสองช่วงเวลา

วันรัก: จริงๆ แล้วข้อจำกัดเรื่องกายภาพก็เป็นเรื่องสำคัญ เพราะว่าในประวัติศาสตร์การอ่านก็ชี้ให้เห็นว่า รูปแบบการอ่านเปลี่ยนแปลงตามกายภาพของการอ่าน สมมติว่าเราเริ่มอ่านในมิติทางสายตา เราก็เริ่มอ่านเป็นตัวอักษร กายภาพของมนุษย์ ร่างกายของเรานี่แหละที่จะเป็นขีดจำกัด ไม่ว่าเราจะพยายามผลักไปเท่าไหน การใช้ชีวิตของเราก็มีบทสรุปอยู่ที่ความตายอยู่ดี เพราะฉะนั้นสิ่งที่เฟย์จะพูดนี่งี่เง่ามากเลยนะ คือสุดท้ายแล้ว ในโลกที่ข้อมูลมันเยอะและถาโถมเราเข้ามา สิ่งที่เราต้องทำก็คือ เราต้องเผยแพร่ให้คนตระหนักถึงปรากฏการณ์นี้ เพื่อให้รู้เท่าทัน ให้คนเลือกใช้ข้อมูลเหล่านี้อย่างไร ข้อมูลเหล่านี้มีอำนาจมีความรู้แฝงอยู่อย่างไร คือให้เราตระหนักเสมอว่า เราไม่ได้เป็นนายของข้อมูล เราไม่ได้เป็นนายของภาษา เราถูกชักจูงไปมา เท่าๆ กับที่เราชักจูงสิ่งเหล่านี้ อันนี้สำคัญนะ

การจัดเสวนาอย่างนี้ก็ทำให้เราได้สอบทานพฤติกรรมการใช้อินเทอร์เน็ตของเราว่า สุดท้ายแล้ว แทนที่จะเป็นนายมัน เรากำลังกลายเป็นทาสของมันหรือเปล่า ยังไงก็ตาม ก็จะมีจุดเปลี่ยน วันนั้นเราอาจต้องเผาหนังสือทั้งหมด ซึ่งฟังดูโรแมนติกดี ก็ไม่เป็นไร ตราบที่กายภาพของร่างกายเราเป็นตัวกำหนด เฟย์ว่าคนไม่อ่านหนังสือบนอินเทอร์เน็ตเพราะว่าตาไม่ไหว อันนี้เป็นเรื่องสามัญสำนึกมากเลย แต่ว่าคินเดิลก็ออกแบบมาโอเคนะ คือสุดท้ายแล้วเทคโนโลยีก็ต้องปรับตัวตามลักษณะทางกายภาพของเราอยู่ดี

ภาณุ: ไม่รู้จะสรุปอะไร ก็สรุปในเรื่องที่พูดแล้วกัน เรื่องอัตลักษณ์ คือพ่อแม่ผมไม่ใช้อินเทอร์เน็ต แต่ก็มีพ่อแม่ที่ใช้อินเทอร์เน็ตคล่องอยู่ ผมรู้สึกว่า อีกหน่อยไม่ว่าจะเรื่องทางการเมืองทางสังคม ทุกสิ่งทุกอย่างมันจะถูกกำหนดด้วยอินเทอร์เน็ตมากยิ่งขึ้น คำถามของผมจะไม่ได้มองแล้วว่าอินเทอร์เน็ตมันจะมาทำอะไรกับเรา เพราะมันคืออีกพื้นที่หนึ่ง เหมือนสมมติอยู่ดีๆ ในอ่าวไทยมันมีเกาะใหญ่ๆ ขึ้นมาอีกเกาะ แล้วเราก็สามารถไปทำมาหากินได้ ผมว่ามันก็คล้ายๆ กัน มันไม่ใช่ความจริงเสมือน (virtual reality) แต่มันคือความจริง (reality) เป็นอีกพื้นที่หนึ่ง เราเข้าไปอยู่ในนั้นแล้วก็เหมือนอยู่ในบ้านเอเอฟ เราก็จะมีลักษณะบุคลิกภาพที่ต่างกันออกไป ในแง่หนึ่ง ผมเชื่อว่ามันจะดี เพราะอย่างล่าสุด เรื่องการเมืองก็จะมีเหมือนคนที่สนับสนุนพรรคการเมืองต่างๆ มาทำแคมเปญสนับสนุนให้พรรคผ่านทางอินเทอร์เน็ต อย่างที่ผมพูดเสมอว่า ในอนาคตคงไม่ใช่เรื่องของการเลือกนักการเมืองแล้ว มันคงเป็นเรื่องของการกำหนดรูปร่างของนักการเมือง

ภัทรนันท์: จากที่ได้ฟังมานะครับ ไม่ว่าจะเป็นการเล่า ลอก พิมพ์ และโหลดสุดท้ายแล้ว ทั้งหมดมีสิ่งหนึ่ง นั่นก็คือ เรื่องการใช้อำนาจและกระบวนการต่างๆ มากมาย เป็นสิ่งที่ซับซ้อน และเราก็ต้องค่อยๆ แกะไปเรื่อยๆ ค่อยๆ ทำความเข้าใจกับมันไป เพราะสุดท้ายไม่มีใครมีชีวิตยืนยาวเป็นอมตะ คงเป็นสิ่งที่เราบอกได้ยาก แต่มันก็ต้องเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ ไม่รู้ว่าจะทันช่วงอายุนี้ไหม เราอาจต้องใช้เวลามากกว่าชั่วชีวิตในการตอบ ก็กราบขอบพระคุณทุกท่านครับ

พื้นที่
ระยะทาง
และความทรงจำ

คุยกับสถาปนิก เรื่อง “คนกับพื้นที่”[1]

วิทยากร: เบญจมาส วินิจจะกูล และดวงฤทธิ์ บุนนาค
ดำเนินรายการ: อาทิตย์ สุริยะวงศ์กุล

อาทิตย์: สวัสดีทุกคน วันนี้เรามาที่ร้านก็องดิด เสวนาเรื่อง “คนกับพื้นที่” ได้รับความกรุณาจากคุณดวงฤทธิ์ บุนนาค กับคุณเบน เบญจมาส วินิจจะกูล ทั้งคู่โดยวิชาชีพเป็นสถาปนิกใช่ไหมครับ

ดวงฤทธิ์: ผมเป็นช่างไม้ครับ

อาทิตย์: ผมสนใจเรื่องอินเทอร์เน็ต เรื่องออนไลน์ คุยกับหลายๆ คนว่าจะมีวิธีคิดยังไงได้บ้าง ถ้าถามอาจารย์สายนิเทศศาสตร์ วารสารศาสตร์ ก็จะบอกว่าเป็นสื่อ ถ้าถามคนอย่างผมที่เรียนทางคอมพิวเตอร์มา ก็จะบอกว่ามันเป็นเทคโนโลยี พอคุยกับนักสังคมศาสตร์ ก็จะบอกว่ามันเป็นพื้นที่แบบหนึ่ง เลยคิดว่า มาคุยกันเรื่อง space หรือพื้นที่ ดีไหม ทั้งสองคนก็ทำงานเรื่องออกแบบพื้นที่ ผมเคยไป H1[2] ทราบมาว่าดวงฤทธิ์ออกแบบ

ดวงฤทธิ์: มีร้านทรูที่พารากอนด้วย

อาทิตย์: ด้านที่สนใจออกแบบคือด้านไหน อย่าง H1 ก็ทำข้างนอก ส่วนของทรูนี่เป็นด้านใน

---

[1] บันทึกการเสวนา ณ ร้านหนังสือและกาแฟก็องดิด ถนนตะนาว ใกล้สี่แยกคอกวัว วันอาทิตย์ที่ 28 พฤศจิกายน 2010 เวลา 15.00–17.00 น.

[2] บูติกมอลล์ บนถนนทองหล่อ เปิดตัวปี 2004. อ่านรายละเอียดเพิ่มเติมได้ที่ สุภัทธา สุขชู. 2547. ดวงฤทธิ์ บุนนาค "ผมไม่ใช่ Minimalist". http://www.positioningmag.com/Magazine/details.aspx?id=26041

ดวงฤทธิ์: ผมไม่เชื่อว่า การออกแบบมีขอบเขต เหมือนเรากำลังบอกว่าอะไรเป็นตัวคุณ ความคิดคุณหรือร่างกายคุณ มันบอกไม่ได้เหมือนกัน บางทีทั้งความคิดและร่างกายคุณคือสิ่งที่บอกว่าเป็นคุณ ดีไซน์ไม่ได้ถูกจำกัดว่าเป็นสถาปัตยกรรมหรือตกแต่งภายใน ไอเดียของดีไซน์ก็คือดีไซน์ อยู่ที่ว่ามันจะกลายเป็นตกแต่งภายในหรือสถาปัตยกรรม เหมือนเอาน้ำใส่ขวดมันก็เป็นขวด ใส่แก้วมันก็เป็นแก้ว ปัญหาอยู่ที่ว่ามีน้ำหรือเปล่า มีก็เอาไปใส่ อะไรมันก็เป็นได้หมด เฟอร์นิเจอร์อะไรผมก็ทำได้หมด ที่ทำเพราะมันมีน้ำอยู่ อยากเอาไปใส่ในขวดบ้าง แก้วบ้าง แจกันบ้าง ก็ลองดู

อาทิตย์: สถาปนิกมีอิสรภาพในการทำงานได้ขนาดไหน ลูกค้าให้อิสระไหม

จีรนุช[3]: หลักการทางสถาปัตยกรรม มันกำหนดหรือกรอบอะไรเราบ้างหรือเปล่า

ดวงฤทธิ์: ผมคิดว่า มันอยู่กับความคิดสร้างสรรค์โดยรวม เดี๋ยวนี้กลายเป็นคำบาปไปละ เพราะคนพูดกันเยอะ พูดถึงดีไซน์กับความคิดสร้างสรรค์ ผมเชื่อว่ามันต้องมีกรอบ ถ้ามันไม่มีบริบท ผมทำดีไซน์ไม่ได้ ผมคิดว่ามันมีกรอบ มีโจทย์ของลูกค้าก็เป็นกรอบ งบประมาณก็เป็นกรอบ พื้นที่ก็เป็นกรอบ มันต้องมีบริบทอะไรบางอย่างมาบีบให้เกิดความคิดสร้างสรรค์

คนส่วนมากคิดว่าความคิดสร้างสรรค์เป็นเรื่องของอิสรภาพ ในชีวิตผมไม่เคยเจอเหตุการณ์แบบนี้เลย ถ้าวันไหนผมมีอิสระมากผมจะนอน ถ้าเขาไม่บังคับผมไปทำงาน ผมก็จะนอน จะไม่เกิดความคิดสร้างสรรค์อะไรเลย การที่ผมจะมีความคิดสร้างสรรค์ได้ ผมต้องถูกบังคับให้อยู่ในออฟฟิศ เจอลูกค้า มีโจทย์ มันจะเกิดความคิดสร้างสรรค์

ผมคิดว่าดีไซน์เป็นกายภาพของความคิดสร้างสรรค์ ความคิดเราคิดได้ แต่เราจะถ่ายทอดมันยังไง นักเขียนก็เขียน คนแต่งเพลงก็แต่งเพลง สถาปนิกก็ออกแบบกายภาพของมัน งานออกแบบคือกายภาพของความคิด

[3] จีรนุช เปรมชัยพร

อาทิตย์: คุณเบนทำอะไรมาบ้าง มีอะไรที่เราเคยเห็นบ้างไหม หรือส่วนใหญ่ไม่ค่อยได้อยู่แถวๆ นี้

เบญจมาส: ถ้าช่วงเก้าปีหลังจะอยู่ต่างประเทศ ปีแรกทำงานที่แปลน[4] บ้านสวนริมคลอง

อาทิตย์: อยู่ที่แปลนมานาน ได้รับอิทธิพลความคิดจากแปลนบ้างไหม เขามีกรอบมีประเด็นทางสังคมอย่างไร

เบญจมาส: อย่างทำโครงการที่อยู่อาศัย ก็จะมีเรื่องพฤติกรรมมนุษย์ ทำไงให้เขามีคุณภาพชีวิตมากกว่า

ดวงฤทธิ์: สมัยผมจบใหม่ๆ แปลนนี่ ถามว่าเป็นสังคมนิยมไหม ก็อาจจะมีนิดๆ มีประเด็นทางสังคมนิดๆ

เบญจมาส: ถ้าพูดถึงโจทย์ ก็จะพูดถึงเรื่องคน

อาทิตย์: เวลาพูดถึงพฤติกรรมของคนที่มาใช้พื้นที่ มันเหมือนกับมีคนเป็นตัวตั้ง แล้วเราไปออกแบบตามคน ตามพฤติกรรมของคน แล้วมันมีอะไรที่กลับกันไหม เหมือนกับว่า ไม่เห็นต้องคิดถึงตรงนั้น ก็ออกแบบไป แล้วเดี๋ยวคนก็ปรับพฤติกรรมให้เข้ากับพื้นที่เองได้

ดวงฤทธิ์: คิดว่ามันอยู่ที่โครงการด้วยคือ โครงการเล็กมันสัมพันธ์กับคนแน่ๆ สมมติผมออกแบบร้านหนังสือเล็กๆ จะไม่คิดถึงคน มันไม่ได้ เพราะพื้นที่มันมีน้อย คนเคลื่อนไหว ข้อศอกเหวี่ยงไป ต้องคิดหมด แต่พอเป็นอาคารใหญ่มากๆ การคิดก็จะเป็นอีกแบบหนึ่ง คิดว่ามวลคนใหญ่ๆ จะไปกันยังไง จะไปกองกันตรงไหน เพราะฉะนั้นมันอยู่ที่โครงการด้วย

[4] บริษัท แปลน เอสเตท จำกัด (Plan Estate Company Limited)

คนเขาเปรียบเทียบสถาปัตยกรรมเหมือนกับการที่ร่างกายมนุษย์มันขยายเข้าไป เหมือนกับว่า สถาปนิกที่ออกแบบร่างกายเป็นยังไง สถาปัตยกรรมมันก็ขยายไปตามนั้น แต่ร่างกายมันไม่ใช่ร่างกายกายภาพ พอมีคนใช้เข้ามา ร่างมันก็เริ่มซ้อนเหลื่อมผสมปนเปกัน เป็นกายและใจ สถาปัตยกรรมมันเหมือนเป็นการต่อรองระหว่างขอบเขตของร่าง ร่างของสถาปนิกบ้าง ร่างของคนใช้บ้าง หลายอันที่ผมทำก็รู้สึกแบบนั้น รู้สึกว่ามันเป็นการต่อรองกัน บางทีก็มีร่างของสถาปนิกเยอะหน่อย บางทีก็มีร่างของลูกค้าเยอะหน่อย บางทีก็มีร่างของผู้ใช้เยอะหน่อย ก็มาต่อรองกัน

เบญจมาส: งานชิ้นไหนที่คิดว่ามีร่างของตัวเองเยอะ จะบอกว่างานชิ้นไหนเป็นดวงฤทธิ์ได้บ้าง อาคารไหน

ดวงฤทธิ์: ในช่วงการทำงานแรกๆ ร่างของเรามันผสานไม่ค่อยกลมกลืนกัน มันก็จะเห็นขอบเขตชัด รู้เลยว่าอันนี้เป็นร่างลูกค้า เป็นร่างเรา แต่หลังๆ พอเริ่มแก่ความปรารถนาในร่างเราลดลง

จริงๆ แล้วผมอาจจะเป็นคนแก่ที่โชคดี พอคุณแก่ลง มันจะเป็นไปสองทิศทาง คุณอาจจะปรารถนาในร่างของคุณเยอะขึ้น กลัวว่าร่างคุณจะหายไป ส่วนผมปรารถนาในร่างผมน้อยลง ผมเชื่อว่า สุดท้ายความสุขของผมคือ ไม่มีร่างเหลือเลย ผมคิดว่าร่างของผมไม่ควรจะเหลือเลย คือความสุขของผมมันเป็นอีกแบบหนึ่ง พอผมอายุมากขึ้น ผมจึงไม่สนใจว่า จะมีตัวตนของผมเหลืออยู่ไหม ผมเข้าไปเหมือนแก้ปัญหาให้กับสิ่งที่เขามีมากกว่า เหมือนกับว่าร่างของลูกค้ามีปัญหาตรงนี้ มันพิการตรงนี้ เราก็เอาวิธีคิดของเราไปปรับให้เข้าที่ มันอาจจะมีตัวเราเข้าไปแทรกบ้างเป็นโครง อาจจะมีกรณีที่โครงลูกค้าเขาไม่ชัดเจน ก็จะมีโครงของเราเข้าไปค้ำให้มันชัดเจนขึ้น แล้วก็กลืนกันไป แยกไม่ออก

แต่ภาษาที่เล่าเรื่องยังเป็นภาษาของเราอยู่ เพราะเราเป็นคนเล่า แต่สุดท้ายการต่อรองทั้งหลายก็จะสมบูรณ์ปนกันไป แยกไม่ออก ผมคิดว่าอย่างนั้นนะ บางคนบอกว่าดูออก แต่ผมพยายามจะทำให้ดูไม่ออก ถ้าดูว่าแต่ละงานมันเหมือนกันไหม มันไม่เหมือนหรอก แต่มันจะมีส่วนผสม เหมือนแต่งงานกับลูกค้าแล้วก็เป็นลูกออกมา

อาทิตย์: ตั้งใจให้ดูไม่ออก หรือมันเป็นไปเอง

ดวงฤทธิ์: เป็นความตั้งใจส่วนตัว เพราะอยากให้งานทุกชิ้นไม่เหมือนกัน แล้วก็บอกน้องๆ ที่ทำงานด้วยกันว่า อย่าทำเหมือนของเก่านะ คือ ถ้าผมทำ H1 ที่คุณบอก แล้วผมทำตึกอีกตึกหนึ่งเหมือน H1 ถือว่าผมเลวแล้วนะ ผมจะบอกน้องว่า อย่าทำซ้ำ ความสำเร็จ มีอีกอันคือ คอสตา ลันตา (Costa Lanta) เป็นโรงแรมที่คนรู้จักเยอะ มีโครงการหนึ่งรุ่นน้องพยายามทำให้เหมือน คอสตา ลันตา ผมก็บอกว่าอย่าทำซ้ำ อันนี้เป็นหลักการ

อาทิตย์: เหมือนการทำซ้ำเป็นสิ่งชั่วร้าย

ดวงฤทธิ์: อย่าทำซ้ำตัวเอง ทำซ้ำคนอื่นไม่ใช่เรื่องชั่ว แต่อย่าทำซ้ำตัวเอง คือถ้าผมทำมาชิ้นหนึ่งแล้วอีกชิ้นหนึ่งเหมือนกันเป๊ะ อันนี้ผมชั่ว แต่บางทีผมลอกคนอื่น ผมก็บอกนะ มันไม่มีทางที่จะไม่ลอกคนอื่น บางภาษาผมก็ลอกคนอื่น แต่ไม่ได้ลอกมาทั้งหมด ลอกมาเป็นประโยคๆ แต่ว่าเรียงรูปประโยค ใช้คำ เราเลือกได้ คำมันเป็นคำเดียวกันแหละ แต่เรามาเรียงรูปประโยคไม่เหมือนกัน

อาทิตย์: อย่างคุณเบนมีลอกบ้างไหม มีกลวิธีในการลอกยังไง

เบญจมาส: ไม่มีกลวิธี เราเกิดมาก็มีประสบการณ์ในอดีตทั้งนั้น เอาเข้าจริงเราไม่สามารถทำอะไรใหม่ได้หรอก มันลอกหรือเปล่าก็ไม่รู้เหมือนกัน ไม่ค่อยได้คิด

งานช่วงหลังส่วนใหญ่จะทำผัง ก็คิดเรื่องใครมาใช้ เขามาใช้ทำอะไร เราไม่อยากให้เขามาทำอะไรตรงนี้ มันจะเป็นการคิดเรื่องพวกนี้ ไม่ค่อยได้ทำงานที่เกี่ยวกับรูปแบบสถาปัตยกรรม สมมติมีลานชอปปิ้ง เราก็ต้องหาที่ให้เด็กอยู่ แล้วก็ทำยังไงให้เด็กอยู่ตรงนั้น โดยที่ไม่ออกไปโดนรถชน เราคิดเรื่องพวกนี้มากกว่า

ดวงฤทธิ์: ประเด็นเรื่องลอกมีเรื่องให้คิดนิดหนึ่ง บางทีมันอาจจะไม่ใช่การลอกก็ได้ แต่เป็นเรื่องของภาษา

เปรียบเทียบกับหนังสือ เราไม่จำเป็นต้องคิดภาษาขึ้นมาใหม่ เพื่อแต่งวรรณกรรม มันมีภาษาอยู่ แล้วเราก็เอามาใช้ มันมีระบบของภาษาอยู่ สมัยใหม่นิยม

(modernism) ก็เป็นภาษาแบบหนึ่ง เราก็ใช้ภาษาวิธีคิดแบบสมัยใหม่นิยมในการเล่าสถาปัตยกรรม ทุกวันนี้คงไม่มีใครไปเอาบาโรก (Baroque) มาร้อยเปอร์เซ็นต์ มันผ่านไปแล้ว เหมือนสันสกฤตที่ตายไปแล้ว ภาษาที่ใช้อยู่ปัจจุบันก็จะสื่อสารกันง่ายขึ้น เราเขียนคำว่า “บ้าน” ในหนังสือเรา แล้วในหนังสืออีกเล่มมีคำว่า “บ้าน” เหมือนกัน ถามว่าเราลอกหรือเปล่า ก็ไม่ใช่ เราหยิบคำเดียวกันขึ้นมาใช้ แต่วิธีที่เอามาเรียงประโยคเป็นเรื่องราว มันไม่เหมือนกัน

วิธีการที่เราลอก ลอกแค่ไหน ถ้าลอกมาทั้งประโยคก็เริ่มชั่วละ ลอกมาทั้งหน้าก็เริ่มเลวละ ลอกมาทั้งเล่มนี่เลวสุดๆ จะเป็นสถาปนิกไปทำไม ผมโดนบ่อย เสาต้นหนึ่งที่ผมทำ มีคนบอกว่าผมลอก คิดแบบนั้นก็ใช่ แต่มาดูวิธีที่ผมเอามาประกอบเสาที่เขาใช้เพื่อผลลัพธ์แบบหนึ่ง สิ่งที่ผมใช้เพื่อผลลัพธ์อีกแบบหนึ่ง คนละเรื่องราวกันเลย

ผมไม่เชื่อนะ ผมคิดว่าเราทำสิ่งใหม่ได้ มันมีวิธีการในการทำสิ่งใหม่ ถามว่าทำสิ่งใหม่ได้ไหม ผมยังทำได้ ยังไม่หมดความหวัง

เบญจมาส: มันจะไปพ้นจากสิ่งที่เราเคยเห็นเคยเจอได้อย่างไร เล็ก บุนนาค เขาเคยเลกเชอร์ไว้ เขาไปล่องแม่น้ำโขง ไล่ตั้งแต่ทางใต้ของจีนลงมาถึงกัมพูชา เขาก็นั่งสังเกตอาคารริมน้ำโขง มันก็ค่อยๆ คลี่คลายลงมาเรื่อยๆ กลายเป็นเรือน เขาบอกว่าบางทีเขาบอกไม่ได้ว่า บ้านที่เขาเห็นเป็นแบบเวียดนามหรือเป็นแบบจีน เพราะมันยืมไล่กันมาตลอด วัฒนธรรมมันไหลตามแม่น้ำ การเกิดของมันเป็นการยืมมาตลอดตั้งแต่สมัยโบราณ

อาทิตย์: ถ้าพูดแบบนี้ ที่ว่ามันไหลมาตามแม่น้ำ แสดงว่ามันต้องมีจุดกำเนิด

ดวงฤทธิ์: เขาพูดถึงว่า สิ่งที่เราเห็นมันเป็นส่วนผสมของสิ่งที่มันเกิดมาแล้ว คือมันไม่มีอะไรใหม่ มันมีสิ่งที่เกิดมาแล้วผสมปนเปกันไป

เบญจมาส: การคิดเรื่องจะต้องทำสิ่งใหม่ ไม่ได้มีความสำคัญ ไม่ค่อยได้คิดเรื่องพวกนี้ คิดแค่ว่าใครใช้ แล้วจะทำยังไงกับมัน

จีรนุช: กำลังสงสัยเรื่องการทำงานออกแบบ เขียนแบบ เข้าใจว่าสถาปัตยกรรมต้องทำบนพื้นที่ สิ่งที่เราคิดในการออกแบบ เราจะเริ่มต้นที่พื้นที่ว่าง หรือเริ่มต้นที่เราอยากจะเติมอะไรลงในพื้นที่ว่าง

เบญจมาส: ที่ว่างทางสถาปัตยกรรม มันไม่ใช่ที่ว่างโล่งๆ มันต้องมีอะไรสักอย่าง สมมติว่าเป็นทะเลทราย เราก็ต้องรู้ว่ามันคือทะเลทราย เราก็รู้สึกร้อน มันมีบริบทเป็นกายภาพของมัน หรือเป็นนามธรรมของมัน

ดวงฤทธิ์: ที่ว่างมันเป็นแค่คำ เหมือนคำว่า space ก็แปลว่าที่ว่าง แต่จริงๆ แล้วมันไม่ว่าง มันไม่เคยว่าง ถ้ามันว่างก็ไม่ใช่สถาปัตยกรรม ผมเปรียบกับมองต้นไม้ต้นหนึ่ง คุณเห็นใบหรืออะไร ถ้าจะบอกว่าต้นมะม่วงต่างจากต้นลั่นทมยังไง

จีรนุช: คิดว่ามันแล้วแต่ต้นนะ ถ้าเรามองต้นมะม่วง เราก็ต้องเห็นลูกมะม่วง เห็นใบมะม่วง ที่มันอาจจะชัดเจน

ดวงฤทธิ์: ผมสงสัยว่าคุณเห็นใบหรือเห็นต้น บางทีถ้าเห็นพุ่มลำต้นออกมาแบนๆ ก็สันนิษฐานว่าเป็นลั่นทม ถ้าออกมาสูงๆ ใหญ่ๆ ก็เป็นต้นมะม่วง

จีรนุช: มันไม่มีทางเหมือนเลยระหว่างมะม่วงกับลั่นทม

ดวงฤทธิ์: ใช่ แต่สงสัยว่า เราจำอะไร เราจำใบ จำฟอร์มต้น หรือจำอะไร

จีรนุช: ฟอร์ม ถ้ามองภาพรวม

ดวงฤทธิ์: เราคิดว่าอันนี้คือคำตอบ เราคิดว่า space ที่ว่างในสถาปัตยกรรมมันเหมือนใบ เหมือนที่ว่างระหว่างตัวใบ แต่จริงๆ สิ่งที่เราเห็น มันกลายเป็นสิ่งที่เราเรียกว่า ทางเดิน

สมมติเรายกตัวอย่าง จริงๆ แล้วสถาปัตยกรรมอาจจะเกิดขึ้นจากทางเดิน เราเดินไปที่ไหน อันนั้นคือลำต้น แล้วลำต้นแตกเป็นกิ่ง จากกิ่งก็เป็นใบ ห้องต่างๆ ก็เป็นใบ เพราะเวลาผมสอนน้องๆ ที่ออฟฟิศให้ออกแบบ ไม่ว่าจะเป็นการวางผังหรือ

แผนแม่บททางวิศวกรรมใหญ่ๆ ผมก็จะบอกให้คิดถึงต้นไม้ เวลาเขียนอย่าไปเขียนใบก่อน เพราะเขียนแล้วมันจะไม่เกิดต้น ต้องเขียนลำต้นเขียนกิ่งก่อน แล้วค่อยเป็นใบ

ที่ว่างของเราจะต้องระบุให้ได้ว่าพูดถึงอะไร ที่ว่างอาจจะเป็นห้อง หรือเป็นที่ระหว่างห้อง หรือว่าจะเป็นทางเดิน มันคือตรงไหนของที่ว่าง นั่นคือสิ่งที่เราจะบอกว่าเรากำลังพูดถึงอะไรในความหมายของที่ว่าง ถ้าหยิบกระดาษเปล่ามาแล้วบอกว่าเป็นที่ว่างจะให้เป็นสถาปัตยกรรม ผมว่าไม่น่าใช่ หรือว่าที่ว่างคือระหว่างคุณกับผมเป็นที่ว่าง นี่คือ space แล้ว space เป็นช่องว่างระหว่างใบหรือเป็นลำต้นหรือเป็นทางเดิน อันนี้คือความหมายของคำว่า space

อาทิตย์: ถ้าออกแบบผังเมืองใหญ่ๆ หรือผังอาคาร เริ่มจากทางเดินหรือเปล่า

เบญจมาส: มันไม่ถึงกับเป็นเมือง เป็นอาคารประเภทต่างๆ มารวมกันอยู่ เช่น มีลานชอปปิ้งอยู่ด้านล่าง มีโรงแรมอยู่ด้านบน

อาทิตย์: แสดงว่าเราต้องรู้พฤติกรรมของคนทั้งหมดทุกเวลาที่มาใช้งาน

เบญจมาส: เหมือนนักมานุษยวิทยา คือต้องรู้ว่าคนเป็นยังไง

อาทิตย์: ของพวกนี้ลูกค้าไม่ได้บอกก่อนหรือเปล่า

เบญจมาส: มันต้องบอกก่อนเบื้องต้นว่า มีคนใช้งานกี่คน ใช้ทำอะไร แล้วต้องมานั่งคิดต่อหรือขยายความมากกว่าที่เขาให้โจทย์มา เพราะต้องเอาทั้งหมดที่เป็นนามธรรมให้กลายเป็นรูปร่าง

ดวงฤทธิ์: ผมว่างานเขาใหญ่กว่าผม งานผมดีลง่ายกว่า แต่ดีลงานใหญ่ๆ แบบมีหลายตึกต้องมานั่งคิดว่า จะมีคนประเภทนี้มาทำแบบนี้ มันเป็นเลเยอร์ของมนุษย์หลายๆ แบบ เด็กจะเป็นแบบหนึ่ง วัยรุ่น ผู้ใหญ่จะเป็นอีกแบบหนึ่ง เขาต้องไปคิดแยกเลเยอร์จะไปทางไหนยังไง บางทีแบบผมอาจจะเลวหน่อยคือ ไม่ว่าจะเลเยอร์ไหนก็จะให้ไปทางเดียวกัน บางทีก็มีเหมือนกัน

อาทิตย์: พูดแบบนี้เหมือนสนามบินหรืออาคารที่มันเฉพาะอย่างเลย ที่เรารู้อยู่แล้วว่าเขาต้องไปทางนี้แหละ

ดวงฤทธิ์: โรงแรมไง ผมทำโรงแรมเยอะ ผมคิดว่าต้องไปทางนี้แหละ เพราะว่าโรงแรมเป็นเหมือนนวนิยาย อันอื่นอาจจะเป็นเหมือนหนังสืออ่านแบบข้ามบทได้ แต่โรงแรมเหมือนเป็นบทๆ ไป เข้าไปเป็นล็อบบี้ เริ่มสร้างอารมณ์ เดินไปตามทางเดินขึ้นไปตามห้อง ไปโผล่สระว่ายน้ำ เป็นแบบนิยายคือ เขียนแล้วต้องอ่านเป็นบทๆ โรงแรมถ้าอ่านข้ามบทจะเสียความรู้สึก เหมือนนิยายที่เราอ่านเป็นบทๆ เรียงไปหนึ่งถึงสิบ

เบญจมาส: โรงแรมที่ว่า หมายถึงโรงแรมที่เป็นรีสอร์ท ที่เป็นธีม คนหนีจากอะไรสักอย่างเพื่อมาเจออะไรที่แตกต่าง

ดวงฤทธิ์: คนหนีจากความจริงมาเจอนิยาย เรามีหน้าที่สร้างนิยายขึ้นมา

อาทิตย์: ถ้าพูดถึงที่พักค้างแรมทั่วไป อันนั้นอาจจะไม่มี

ดวงฤทธิ์: ก็แล้วแต่ ตั้งเต็นท์ก็เป็นเรื่อง อาจจะไม่เหมือนกัน แต่มันก็เป็นเรื่อง คนเขียนไม่เหมือนกัน

อาทิตย์: แต่ผมรู้สึกว่าคนมีอิสระ เขาก็อยากจะเดินไปไหนมาไหน

ดวงฤทธิ์: เดินได้ คือ คุณอาจจะไม่อ่านตรงนั้นก็ได้ ข้ามไป แต่มันอาจจะกลายเป็นอีกเรื่อง มันไม่เสียหายอะไร มันบังคับไม่ได้อยู่แล้ว แต่อย่างน้อยเรามีหน้าที่สร้างโครงคร่าวๆ ให้เขาเดินผ่านไป

อาทิตย์: ผมสนใจประเด็นเรื่องเดิน เพราะมันต้องมีการไหลของคนว่า ต้องทำอะไรไม่ทำอะไร ผมนึกถึงสนามบินอย่างสุวรรณภูมิ ที่พอไปถึงแล้ว ผมไม่รู้ว่าจะไปทางไหนต่อดี ผมไม่รู้ว่าเข้าใจถูกหรือเปล่าว่า สำหรับอาคารที่เรารู้ประโยชน์ใช้สอยอะไรบางอย่างอยู่แล้ว มันคงจะดีถ้าการออกแบบพื้นที่ช่วยไกด์เราไปในตัวว่า เราควรจะไปทางไหนก่อน อย่างที่ว่าเมื่อกี้มี 1-2-3 คือผมอาจจะไม่คิดถึงเรื่องเล่า แต่คิดอีกแบบหนึ่ง

ดวงฤทธิ์: อันนั้นเป็นฟังก์ชัน ยกตัวอย่างหนังสือพิมพ์ คือคุณไม่ได้เข้าไปอ่านเพื่อให้มันประโลมโลก คุณต้องการเข้าไปเอาข่าวสาร ตึกก็เหมือนกัน มันมีนวนิยาย มีหนังสือพิมพ์ มีวรรณคดี มีหนังสือเทคนิคัลแบบโรงงาน สนามบินผมว่ามันประมาณเทคนิคัลนะ เหมือนคู่มือการใช้เครื่องซักผ้า คือต้องเปิดไปหน้าที่ใช้งานได้เลย ถ้าเผอิญมันสวยด้วยก็โอเค ก็ได้อารมณ์นิดหน่อย แต่มันเน้นวัตถุประสงค์มากกว่า ต้องได้ฟังก์ชันตรงนี้

พื้นที่กับความคิด

จีรนุช: เดี๋ยวนี้ได้ยินอยู่บ่อยๆ ว่าบริษัทอินเทอร์เน็ตอย่างเฟซบุ๊ก กูเกิล มักจะบอกว่า ต้องออกแบบออฟฟิศให้เหมือนเป็นสนามเด็กเล่น เพื่อให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ ไม่อยู่ในกรอบ มันทำได้ขนาดนั้นหรือเปล่า การบอกว่า พื้นที่ทำงานแบบไหนที่ทำให้เราสามารถมีความคิดสร้างสรรค์ได้ นั่นแปลว่า เรากำลังมอบอำนาจให้นักออกแบบพื้นที่ ถามว่ามันมีความสามารถขนาดนั้นจริงหรือเปล่า หรือเรากำลังถูกหลอก

เบญจมาส: พูดได้หลายอย่าง บางทีมันก็เป็นจุดขาย อย่างออกแบบออฟฟิศโฆษณา เขาก็คงอยากพูดว่ามันเป็นยังไง เขาให้โจทย์เรามาเราก็ต้องพยายาม

ดวงฤทธิ์: ผมว่ามันเป็นประเด็น อย่างออฟฟิศผมเรียบร้อยมาก แต่ก็ทำงานกันได้ ผมว่าเรื่องแบบนี้ต้องแยกเป็นสองเลเยอร์คือ มันเกิดขึ้นจริง หรือแค่คุณอยากพูดให้คนอื่นฟัง คนบางคนไม่ได้เป็นแบบนั้นจริงๆ แต่อยากเล่าให้คนอื่นฟังว่าเขาเป็นแบบนั้นก็มี

การที่พนักงานจะมีความคิดสร้างสรรค์ มันไม่ได้อยู่ที่พื้นที่อย่างเดียว ในแง่ของภาษาการออกแบบที่สับสน ไร้ระเบียบ ถามว่ามันจำเป็นไหมที่จะทำให้คนอยู่ในนั้นไร้ระเบียบไปด้วย ก็ไม่จำเป็นเสมอไป บางทีภาษาของที่ว่างที่มีวินัย ก็ทำให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ได้เหมือนกัน อันนี้คือสิ่งที่เราทดลอง เอเจนซีหลายๆ ที่

พยายามบอกว่า ตัวเองมีความยืดหยุ่น มีความสร้างสรรค์ โดยการทำให้พื้นที่เละๆ มีโต๊ะเล่นพูล ผมไปทำออฟฟิศให้เขา ลามิเนตเรียบๆ เลย มันก็ไม่ได้บอกอะไร งานเขาออกมาก็สร้างสรรค์อยู่ดี

ผมไม่รู้ ผมเฉยๆ ไม่คิดว่าจำเป็น ผมไม่เชื่อว่าความคิดสร้างสรรค์อยู่บนเอกลักษณ์ทุกครั้งไป ผมเองเป็นคนที่มีระเบียบวินัยมาก ตื่นตีห้าทุกวัน ทำงานตั้งแต่เจ็ดโมงเช้าเลิกสองทุ่ม เป็นเครื่องจักร แล้วผมก็ทำงานอย่างที่เห็น บางคนต้องอยู่ในกรอบถึงจะคิดอะไรออก ถ้าผมมีอิสระมากผมจะไม่ทำอะไรเลย ตรงนี้เป็นข้อสรุปไม่ได้เป็นความเห็นผม ไม่ได้แปลว่าออฟฟิศแบบกูเกิลต้องสร้างสรรค์

อาทิตย์: ทำไมถึงแนะนำตัวเองว่าเป็นช่างไม้

ดวงฤทธิ์: ผมเป็นช่างไม้จริงๆ คือผมกลัวคุณจะคิดว่าผมฉลาด ผมไม่ได้ฉลาด ผมเป็นช่างไม้ ผมเลื่อยไม้ทุกวัน เลื่อยมายี่สิบปี ผมก็รู้ว่าต้องเลื่อยยังไงถึงจะดี ผมก็บอกคนอื่นว่าทำไมคุณไม่เลื่อยแบบนี้ แต่ผมไม่ได้รู้มากนักว่า ไม้นี้มาจากไหน มีทฤษฎีในการเอาไม้มายังไง เลื่อยนี้ประดิษฐ์ยังไง อันนี้ผมไม่รู้ ผมรู้แค่ว่าไม้นี่เลื่อยได้ เนื้อไม้ดี ผมก็นำมาทำโต๊ะ เก้าอี้ ผมรู้แค่ว่าไม้นี้ดี ถ้าคุณอยากเลื่อยผมสอนให้ได้

คบสถาปนิกสร้างบ้าน

ผู้ฟัง: ถ้าเราต้องการบ้านหลังหนึ่ง กำลังจะไปคุยกับสถาปนิก เราต้องมีความรู้อะไรก่อน เตรียมอะไรไป

ดวงฤทธิ์: ต้องรู้จักตัวเองก่อน หนึ่ง รู้ว่าเราอยากได้อะไร อยากได้บ้านขนาดเท่าไหร่ จำเป็นต้องใช้อะไรบ้าง อย่าไปจำโฆษณาว่าบ้านสองห้องนอน แล้วอยากได้บ้านสองห้องนอน จริงๆ แล้ว ความต้องการเราคืออะไร สอง เราชอบอะไรจริงๆ ดูหนังสือเยอะๆ สมมติบ้านทรงโรมันทุกคนชอบ แล้วเราจำเป็นต้องชอบแบบนั้นหรือเปล่า บาง

คนบอกชอบบ้านสไตล์คันทรีสีขาวๆ ลายฉลุไม้ รู้สึกว่าดี เขามาบอกคุณว่าดี คุณก็มาบอกว่าผมต้องการบ้านแบบนี้ แต่จริงๆ ต้องถามตัวเองว่าชอบแบบนี้จริงหรือเปล่า

ถ้ารู้จักตัวเองตรงนี้ค่อยไปคุยกับสถาปนิก เพราะบางทีจะมีปัญหาเรื่องพวกนี้ เวลาทำงาน บางทีคนก็ไปจำคนโน้นคนนี้มาก็มาพูด เราคุยด้วยประมาณห้านาทีก็จะรู้ว่าคนคนนี้ไม่ได้ต้องการบ้านแบบนี้จริงๆ แต่โดนสังคมหล่อหลอมมาว่าต้องชอบแบบนี้ ซึ่งอันนี้น่าเศร้า เราก็ต้องมาบอกว่า จริงๆ คุณไม่ได้ต้องการบ้านแบบนี้นะ คุณต้องการบ้านแบบนี้ เขาก็จะบอกว่าไม่จริง ผมชอบแบบนี้ คุณจะมารู้ดีกว่าผมได้ยังไง แล้วเขาก็หายไปสี่เดือน กลับมาบอกว่าผมชอบแบบที่คุณบอกจริงๆ ก่อนจะไปคุยกับสถาปนิกต้องรู้จักตัวเองก่อน

อาทิตย์: ทำไมถึงคิดว่าสถาปนิกจะรู้จักความต้องการของเจ้าของบ้านดีกว่าตัวเจ้าของบ้าน

เบญจมาส: จริงๆ ไม่ต้องรู้ก่อนก็ได้ ระหว่างการทำงานต้องคุยกัน ต้องใจกว้าง คุยกันว่าอยากได้จริงหรือเปล่า

อาทิตย์: ระหว่างสามีมาคุยกับสถาปนิกคนเดียวหรือภรรยามาคุยกับสถาปนิกคนเดียว กับสามีภรรยามาคุยด้วยกัน คุยแบบไหน

ดวงฤทธิ์: ไม่รับ ต้องมาคุยพร้อมกัน ผมไม่รับคุยคนเดียว ผมว่าอาชีพนี้มีความทรมานหลายๆ อย่างด้วยกัน มันมีคำสาปอยู่หลายอย่าง คือต้องเป็นนักจิตวิทยาทำบ้านนี่ชัดเลยนะ บางครั้งสิ่งที่เขาพูดกับเราเป็นอีกอย่างหนึ่ง เราต้องอ่านให้ออกว่าจริงๆ เขาอยากได้อะไร เพราะถ้าเราทำสิ่งที่เขาพูด ซึ่งไม่ตรงกับสิ่งที่เขาต้องการจะทำให้เราต้องแก้อยู่นั่น เป็นปัญหาไม่จบซักที ฉะนั้น เราต้องเซฟตัวเองไม่ให้เหนื่อยมาก ต้องอ่านประเด็นที่อยู่ข้างหลังให้ออก ทำบ้านต้องใช้จิตวิทยาสูงมากเหนื่อย ใช้พลังงานเยอะ มันดีลกับจิตวิทยาของคน ดีลกับคนโดยตรง ถ้าเป็นตึกใหญ่ๆ โรงแรมจะดีลง่ายกว่า แต่บ้านเป็นเรื่องของคน ผมทำปีหนึ่งไม่เกินสามหลัง

อาคารรัฐสภาแห่งใหม่

เบญจมาส: เห็นมีออกแบบตึกรัฐสภา

อาทิตย์: เล่าให้ฟังหน่อยว่าแบบหน้าตาเป็นยังไง

เบญจมาส: คล้ายๆ กระด้ง เป็นทรงกระบอก ด้านบนเป็นลายสานเหมือนสุ่มไก่ โปร่ง ข้างใน คือฟังก์ชันที่อยู่ข้างใน ถามว่าคิดยังไง

ดวงฤทธิ์: มันไม่มีประเด็นซ่อนเร้น อย่างที่ผมบอกว่าผมเป็นช่างไม้ ก็คิดว่ารูปทรงอะไรคนจะจำง่าย เพราะตึกมันใหญ่เรามีจุดอ้างอิง เราคิดว่า มันเป็นตึกสำคัญ จะทำยังไงให้เห็นปุ๊บคนจำได้ ผมก็เลยเอาทรงกลมมา เอาโครงสร้างสุ่มไก่มา แต่ทำให้มันโปร่งเหมือนกลอง ผมคิดว่าโครงสร้างของสุ่มไก่มันน่าสนใจดี ดูฉลาดดี เส้นตรงทั้งนั้น แต่ทำเป็นวงกลมได้ ผมก็เลยทำให้มันง่าย ตึกตัวอาคาร ห้องประชุมก็อยู่ในนั้น ห้องประชุมรัฐสภาก็เป็นวงกลมไม่มีขั้ว ไม่มีซ้าย ไม่มีขวา ไม่มีหน้า ไม่มีหลัง คือเป็นปรัชญาว่า ทุกอย่างมันอยู่ในวงกลมเดียวกัน เป็นจักรวาลเดียวกัน แต่ว่าผมเล่าไม่เก่ง

อาทิตย์: น้องผมเรียนสถาปัตย์ ผมพบว่าก่อนส่งงานหนึ่งคืนมันก็จะมาปั่น บอกว่าเขียนๆ ไปก่อน แล้วค่อยไปมั่วเอาต่อหน้าอาจารย์ ผมเคยเชื่อว่าสถาปนิกมีแนวคิดอะไรบางอย่างอยู่ แล้วค่อยออกแบบตามแนวคิดนั้น แต่จากประสบการณ์ที่ผมเห็นน้องมา มันเหมือนแค่ออกแบบให้มีงานส่ง แล้วค่อยไปคิดเรื่องเล่าทีหลัง

ดวงฤทธิ์: ผมว่าน้องคุณไม่ได้ทำผิดนะ จริงๆ แล้วพวกคุณคิดว่า ต้องมีทฤษฎีก่อนแล้วค่อยไปปฏิบัติ แต่คุณหารู้ไม่ว่า ทฤษฎีที่คุณใช้อยู่ทุกวันนี้มากกว่าครึ่งนั้นปฏิบัติก่อนแล้วถึงค่อยไปเป็นทฤษฎี นักปรัชญาหลายคนคุยกันก่อนถึงเอาไปเขียนเป็นทฤษฎี จริงๆ แล้วน้องคุณอาจจะเป็นประเภทหลังคือ ต้องคุยก่อนถึงเกิดเป็นทฤษฎี เอาทฤษฎีไปพูด ก็ทำได้สองทางนะ เหมือนที่ผมเล่าเรื่องเลื่อยไม้ ถ้าคุณไม่ลงมือเลื่อยไม้ คุณก็ไปสอนคนอื่นให้เลื่อยไม้ไม่ได้ ถ้าคุณถีบจักรยานไม่เป็น คุณก็ไปสอนคนอื่นถีบจักรยานไม่ได้ มันก็เหมือนกันวันแรกที่คุณถีบจักรยานก็เป็นทฤษฎี คุณขี่จักรยานแล้วไม่ล้ม พอขี่ไปสักสิบปี คุณจะเริ่มมีเทคนิคว่า จะขี่ยังไงให้ง่าย คุณก็ไปสอนคนอื่นได้ ทฤษฎีมันเริ่มทีหลังปฏิบัติก็ได้เหมือนกัน น้องคุณไม่ได้ทำอะไรผิด วันแรกที่เขาเริ่มขีดเส้นเขาอาจจะคิดไม่ออก จนมาวันสุดท้ายเขารู้ว่า สิ่งที่เขาทำอยู่คืออะไร

การตกตะกอนทางความคิดมันมาได้สองทาง คือ ต้องอ่านมันก่อนให้เกิดความคิดแล้วทำ หรือเริ่มทำไปก่อนให้เกิดความคิดก็ได้ ผมมีทั้งสองทาง

อาทิตย์: แล้วสุ่มไก่มายังไง

ดวงฤทธิ์: ก็แค่นั้นแหละ คือ เริ่มจากศูนย์กลางไม่มีซ้าย ไม่มีขวา ไม่มีหน้า ไม่มีหลัง ไม่มีถูก ไม่มีผิด ผมก็เขียนอธิบายไป แต่พอเป็นรูปสุ่มไก่ เค้าคงไม่เอา ของผมได้อันดับ 13 คือไม่ได้เข้าไปอธิบาย คนที่ได้เข้าไปคือสิบอันดับแรก ผมไม่ได้ขี้แพ้ชวนตี ใครได้ผมก็ชื่นชม

ผู้ฟัง: มองในแง่สถาปนิก คิดยังไงกับอันดับที่หนึ่ง[5]

ดวงฤทธิ์: อาคารมันสวย ถ้าพูดถึง คงพูดถึงองค์ประกอบทางวัฒนธรรม เพราะมันมีองค์ประกอบทางวัฒนธรรมที่ชัดเจนมาก บางคนบอกว่าทำไมเอาสถูปมาไว้ตรงกลาง ทำไมเป็นที่ฝังศพ ผมไม่สนใจนะ ผมว่ามันเล่าเรื่องในเชิงวัฒนธรรมได้ เพราะมันมีองค์ประกอบทางวัฒนธรรมเข้ามาฝังในสถาปัตยกรรมได้อย่างชัดเจน แล้วเขาก็เอาองค์ประกอบที่เป็นสมัยใหม่มาตอบรับองค์ประกอบที่เป็นเชิงวัฒนธรรม เกิดความต่อเนื่องกัน ผมว่าองค์ประกอบทั้งหมดก็ผสานกันได้ดี ไม่มีอะไรเสียหาย ถ้าเกิดว่าเอาตัวนี้เป็นผังของอาคารที่มีความสำคัญต่ออำนาจการปกครอง ผมว่าก็เป็นไปได้

ผมเองไม่เชื่อว่า มันมีทางเดินที่ถูกหรือผิด ผมเชื่อว่า ทุกอย่างถูกหมด อยู่ที่ว่าเราเลือกเดินทางไหน ถ้าเราคิดว่ามันมีทางเดินที่ถูก มีคนเป็นร้อยเป็นล้านคนเดินไปทางเดียวที่ถูก มันคงลำบาก ผมว่าเดินไปตามตรอกซอกซอยอะไรบ้าง แต่สำคัญคือไปถึงจุดหมายเดียวกันได้ ก็จบ

อาทิตย์: ถ้าพูดถึงทางเดิน ก็มีทางที่เดินได้มากมาย มีข้อวิจารณ์ว่า มันสะท้อนวัฒนธรรมไทยซึ่งก็เป็นทางเดินทางหนึ่งที่เดินได้ แต่ทางเดินนี้อาจจะไม่ใช่เส้นที่ไปกันได้กับแนวคิดทางการเมืองแบบรัฐสภา

[5] แบบอาคารรัฐสภาที่ชนะการประกวดคือ “สัปปายะสภาสถาน” ซึ่งสถาปนิกผู้ออกแบบเปิดเผยว่าเป็นสถาปัตยกรรมที่ได้แรงบันดาลใจมาจากแบบแผนของ “ไตรภูมิ” ตามคติพุทธ

ดวงฤทธิ์: อยู่ที่กรรมการ ถ้ากรรมการเขาชอบแบบนี้ก็เป็นแบบนี้ กรรมการคิดว่าลักษณะนี้ควรเป็นตัวแทนของการปกครองระบอบประชาธิปไตย

เข้าเรื่องกรรมการ ผมไม่เห็นด้วย ผมไม่คิดว่า มันจะมีภาษาด้วยซ้ำ ความคิดประชาธิปไตย มันเป็นความคิดขององค์ประกอบ คือมันกระจายตัวออกไป จริงๆ แล้วสิ่งที่ผมนำเสนอออกไป มันเป็นองค์ประกอบที่มีจุดศูนย์กลาง แต่ว่าแต่ละจุดนั้น มันอยู่บนเส้นวงกลมเดียวกัน ความคิดนั้นเป็นความคิดของประชาธิปไตย ปรัชญามันอยู่ตรงนั้น ตัวปรัชญาของมันคือ ไม่เห็นอะไรเลย ไม่แนะนำวัฒนธรรม ไม่แนะนำอะไรเลย เขาคงคิดว่าผมสังคมนิยม ไม่มีวัฒนธรรมอะไรเลย จริงๆ แล้วมันไม่ใช่ ปรัชญาของประชาธิปไตยในความเห็นผมคือ ไม่มีลำดับชั้น วัฒนธรรมเป็นเรื่องของลำดับชั้น ผมเลยรู้สึกว่า การเอาองค์ประกอบทางวัฒนธรรมมาจัดลำดับชั้นนี้ มันไม่เป็นประชาธิปไตยในตัวอยู่แล้ว ผมคิดว่า ประชาธิปไตยเป็นเรื่องของทุกอย่าง มันเป็นตัวประกอบรวม ซึ่งอยู่ได้โดยองค์ประกอบย่อย แต่องค์ประกอบย่อยมันจะต้องไม่มีจุดไหนที่สัมพันธ์ต่อกัน ฉะนั้นคือที่มาของวงกลม

อาทิตย์: คุณเบนเห็นแบบแล้วคิดยังไง มองออกมาอย่างที่เขาอธิบายไหม

เบญจมาส: ไม่ได้คิด

ดวงฤทธิ์: แต่ประเทศไทยเราอยู่บนพื้นฐานของความคิดว่า ต้องคำนึงว่า คนอื่นจะคิดยังไง คือจริงๆ ถ้าผมอยากให้โครงการผมชนะ ผมก็ต้องทำอีกแบบหนึ่ง ผมก็ทำแบบที่พี่แบน[6]ทำ ถึงจะชนะ คือถ้าอยากชนะต้องทำแบบนั้น

ผมไม่อยากชนะหรอก แค่อยากนำเสนอแบบที่คิด ถ้าเกิดอยากทำให้ชนะ ผมต้องทำอีกแบบหนึ่ง ทำแบบที่คนเขารับได้ แต่ผมแค่ทำ เพราะอยากพูดอะไรบางอย่างออกไป ผมทำเสร็จ ผมก็ลืม ไม่ได้สนใจว่าใครจะอ่าน ผมมีสารออกไปว่าผมคิดแบบนี้ ใครจะชื่นชมก็ว่าไป ใครจะด่าก็ไม่ว่า มันเป็นหน้าที่ของสถาปนิกที่ต้องทำออกไป แต่อยากพูดจากใจว่า การคิดแบบนี่คิดเยอะนะ กลั่นกรองทุกองค์ประกอบ ทุกอย่างใช้ได้หมด ร้อยเปอร์เซ็นต์ ติ๊กนี้ใช้การได้หมด บอกน้องที่ออฟฟิศว่า ไม่ชนะหรอก แต่อยากทำ

[6] ธีรพล นิยม ผู้อำนวยการสำนักงานออกแบบสถาปัตยกรรมชุมชนและสิ่งแวดล้อม สถาบันอาศรมศิลป์ และหัวหน้ากลุ่มสถาปนิกที่ชนะประกวดการออกแบบอาคารรัฐสภาแห่งใหม่

ทศพล[7]: สถาปนิกมีอำนาจบางอย่าง อำนาจที่พูดกับส่วนรวม ทำอะไรที่มันสเกลใหญ่ขึ้นไปต้องคิดถึงพฤติกรรมของคนจำนวนมากในหลายช่วงเวลา อยากถามว่า คิดยังไงกับระบบการออกแบบสถาปัตยกรรมที่สำคัญมากๆ แต่อำนาจตัดสินใจกระจุกอยู่แค่กรรมการ สอง คือวัฒนธรรมการออกแบบบ้านแบบคนจีนคือ ฮวงจุ้ย มันต้องเอาคนที่เป็นหัวหน้าครอบครัวหรือพ่อเป็นใหญ่ แล้วออกแบบบ้านทั้งหมดโดยยึดอยู่ที่ว่าต้องให้พ่อดีที่สุดก่อน แล้วชีวิตคนอื่นจะดีตามไปด้วย ซึ่งอาจจะไม่ได้ตอบฟังก์ชันของลูกหรือเมีย อะไรประมาณนี้

เบญจมาส: ถ้าเป็นสถาปนิกไทย จริงๆ อำนาจไม่ได้อยู่ที่สถาปนิก ยกตัวอย่างรัฐสภา เขาแค่ยืมสถาปนิกพูดแค่นั้นเอง พูดออกไปอย่างที่คนอยากได้ยิน

ดวงฤทธิ์: ผมว่าอย่าไปมองในแง่ร้ายเลย คือจริงๆ แล้ว ไม่ใช่เฉพาะสถาปัตยกรรม ระบบสังคมที่เราอยู่ทุกวันนี้ มันมีโครงสร้างทางสังคม เราบอกว่าโครงสร้างทางสังคมมีการกำหนดให้คนกลุ่มหนึ่งดูแลคนอีกกลุ่ม คือมันไม่สามารถทำให้กับทุกคน แม้กระทั่งในระบอบประชาธิปไตย คือการเลือกจากคนหมู่มาก คนเหล่านั้นก็คือคนที่มาจากคนหมู่มาก แล้วเข้าไปปกครอง กลับไปปกครองคนหมู่มากนั่นแหละ นั่นคือระบบของมัน มีการมอบอำนาจเป็นขั้นเป็นตอน เสร็จแล้วคนหมู่มากก็ไปมองคนกลุ่มน้อย คนกลุ่มน้อยก็ไปวางให้คนคนหนึ่ง มันเป็นลำดับของมันถ้าเราเชื่อในประชาธิปไตย ความคิดมันคือตรงนั้น

ยกตัวอย่างง่ายๆ การแข่งบอลก็ต้องมีกรรมการ ถ้าลูกจะออกจากเส้นแล้ว กว่าจะเป่านกหวีดต้องรอคนทั้งสนามโหวตกัน ผมว่าทุลักทุเล มันต้องมีคนหนึ่งตัดสิน ซึ่งมันอยู่ที่กรรมการที่เราเลือกมาว่าโอเคไหม เป็นตัวแทนที่ชอบธรรมของคนหมู่มากหรือเปล่า ถ้าได้กรรมการที่ดีคำตัดสินก็จะดี ไม่มีปัญหา

ถ้าไม่ได้กรรมการที่เป็นตัวแทนของคนหมู่มากอย่างแท้จริง โครงสร้างก็ผิดละ ถ้ามีกรรมการสิบคน มีคนหนึ่งมาจากภาคประชาชนจริงๆ มันก็มีตัวแทนเข้าไปเป็นสัดส่วนที่เหมาะสม แต่ถ้ากรรมการเป็นพวก ส.ส. หมดเลย หรือเป็นคนที่อยู่ตรงนั้นหมดเลย ก็ทำให้การวิเคราะห์ การตัดสินเบี่ยงเบน ซึ่งอันนี้จะตอบคำถาม

[7] ทศพล ทรรศนกุลพันธ์

ที่สองด้วย เรื่องคุณพ่อบ้านเป็นคนตัดสิน มันก็อยู่ที่ว่าลูกๆ ในบ้านเชื่อพ่อหรือเปล่า ถ้าลูกๆ ในบ้านเชื่อพ่อก็จบ แต่ถ้าลูกๆ ในบ้านไม่เชื่อพ่อ การตัดสินใจของพ่อก็ไม่เป็นที่ยอมรับของลูก มันก็เป็นวิถีของมัน เป็นโครงสร้าง คุณก็ต้องพูดออกมาถ้าเรารู้สึกว่า เขาเป็นตัวแทนของเรา เราก็จบ ไม่มีปัญหา หรือถ้าลูกเป็นกบฏเป็นด้วยเหตุผลหรือเปล่า

อาจารย์ป่อง[8] อยู่ศิลปากร เขาทำงานกับชุมชน วิธีการทำงานคือ เข้าไปในสลัม เข้าไปคุยกับคนในสลัมว่า จะทำตรงนี้จะทำตรงนั้น แล้วให้คนในสลัมร่วมออกแบบ ให้คนสลัมพูดเลยว่า เขาอยากได้อะไร ผมชอบวิธีการทำงานมาก ผมเคยเขียนหลายที่ละ และเขาก็ได้รางวัล มันเป็นการออกแบบแบบมีส่วนร่วม

ในอนาคต เราอาจจำเป็นต้องใช้วิธีการนี้ในการออกแบบ วันนี้เราออกแบบคอนโดตึกหนึ่งมันง่าย มีคนมาจ้างเราออกแบบ จะสร้างตึกตรงนี้ยี่สิบห้อง สถาปนิกก็ออกแบบไป ปัญหาที่เกิดขึ้น เป็นความลับของประเทศคือ ราคาขาย ค่าก่อสร้างมันสูงขึ้นเรื่อยๆ หมายความว่าราคาขายมันต้องสูงตาม ปัญหาคือรายได้เราสูงขึ้นไม่ทันกัน มันจะไปตัดกันบนจุดหนึ่งบนกราฟ พอไปถึงจุดนั้น เราไม่สามารถสร้างคอนโดให้คนซื้อได้แล้ว ตอนนี้คอนโดแพงๆ อยู่ที่ตารางเมตรละ 200,000 บาท แล้วมันถึงจุดหนึ่ง ที่คนไม่มีรายได้พอจะซื้อได้ แต่ค่าก่อสร้างก็ยังสูงขึ้นเรื่อยๆ คุณไม่สามารถขายคอนโดในราคาที่คุณขายได้แล้ว

การสร้างก่อนแล้วหวังให้มีคนมาซื้อ มันทำไม่ได้แล้ว ต้องใช้วิธีการแบบลงทุนร่วม คือ ต้องทำแบบว่า ตรงนี้จะมีโปรเจ็กต์ แต่ยังไม่มีแบบ เรียกคนมาลงหุ้น คนที่มาลงหุ้นคือคนซื้อ แล้วคุณจะมีลูกค้าอยู่สองร้อยคน แล้วคุณจะออกแบบยังไง ต้องใช้วิธีที่อาจารย์ป่องทำนี่แหละ ในเรื่องดีไซน์ก็ต้องเรียกคนสองร้อยคนมาสุมหัวกัน ซึ่งอาจารย์ป่องมีเทคนิคในการจัดการคนสองร้อยคน ให้มาออกแบบร่วมกัน ผมว่าอีกสักยี่สิบปี นี่อาจจะเป็นวิธีการออกแบบที่คุณเรียกว่า ประชาธิปไตย ผมฝากไว้เลย อีกสามสิบปีข้างหน้า นักเรียนสถาปัตย์ทุกคนต้องเรียนการทำงานแบบนี้ มันจะไม่มีสถาปนิกหนึ่งคนเป็นมาสเตอร์

[8] ปฐมา หรุ่นรักวิทย์ กลุ่มสถาปนิกชุมชนเพื่อที่อยู่อาศัย และสิ่งแวดล้อม (Community Architects for Shelter and Environment (CASE)) http://www.casestudio.info/

อาทิตย์: ประมาณเดือนสองเดือนก่อน เพื่อนผมก็ถามว่ามีที่ผืนหนึ่ง อยากจะสร้างบ้าน คุยกันว่ามาทำบ้านด้วยกันไหม จะมีพื้นที่ใช้สอยร่วมกัน มีพื้นที่ส่วนตัวของแต่ละครอบครัว

ดวงฤทธิ์: เขาก็ทำประมาณนี้ เวลาคนพูดถึง space ที่ว่างทางสถาปัตยกรรม ทุกคนจะคิดถึงกายภาพ แต่จริงๆ สิ่งที่เรากำลังดีลด้วย มันไม่ใช่พื้นที่ทางกายภาพ (physical space) มันเป็นพื้นที่ทางการเมือง (political space) พื้นที่ทางกายภาพเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่ทางการเมือง ในการออกแบบ เรากำลังพูดถึงพื้นที่ทางการเมืองที่เป็นภาพรวม

พื้นที่ทางการเมืองจะพูดถึงอะไรบางอย่างที่ซ่อนเร้นอยู่ด้วย โครงสร้างของสังคมทำให้เกิดความซับซ้อนทางการเมืองมากขึ้นทุกวัน การออกแบบเลยยากขึ้นทุกวัน อีกหน่อยสถาปนิกคนเดียวจะเอาไม่อยู่ เพราะความซับซ้อนเยอะมาก เมื่อก่อนจะมีเรื่องฟังก์ชัน เรื่องฟอร์ม ต่อมาก็มีเรื่องเศรษฐกิจซ้อนเข้าไปอีก ตอนนี้ก็มีเรื่องนิเวศวิทยา พลังงาน เดี๋ยวก็จะมีเลเยอร์อื่นเข้ามาเรื่อยๆ อันนี้เรียกว่า พื้นที่ทางการเมือง พอออกแบบที่กายภาพได้ ก็มาดูเลเยอร์เรื่องนี้ ผมบอกได้เลย ต่อไปมันจะซับซ้อนขึ้นเรื่อยๆ และวิธีการออกแบบก็จะเปลี่ยน ผมว่าอีกหน่อยสถาปนิกคนเดียวจะออกแบบไม่ได้แล้ว

อาทิตย์: บริษัทไอบีเอ็มที่ทำซอฟต์แวร์คอมพิวเตอร์ ก่อนจะทำโครงการซอฟต์แวร์จะต้องเก็บความต้องการของลูกค้า ต่อมาพอมันซับซ้อนขึ้นมากๆ การเก็บความต้องการมันไม่พอ หรือทำไม่ได้ เลยให้นักมานุษยวิทยาเข้าไปฝังตัวอยู่กับองค์กร เพื่อดูกระบวนการการทำงานในองค์กร เพื่อจะได้รู้ความต้องการสำหรับซอฟต์แวร์ อยากรู้ว่าสถาปนิกมีวิธีการแบบนี้หรือเปล่า

เบญจมาส: มีบริษัทชื่อ IDEO[9] เขาไม่ได้ออกแบบแค่สถาปัตยกรรม ออกแบบอย่าง

[9] บริษัทออกแบบและให้คำปรึกษาด้านนวัตกรรม ก่อตั้งในแคลิฟอร์เนีย ทำงานด้านออกแบบผลิตภัณฑ์ การบริการ สิ่งแวดล้อม และประสบการณ์ดิจิทัล IDEO เป็นบริษัทที่ให้ความสำคัญกับการศึกษาวิจัยวัฒนธรรมและความรู้สึกนึกคิดของผู้คน ดูเพิ่มเติมได้ที่ TCDCCONNECT. 2008. “เข้าใจผู้ใช้ให้ลึกซึ้ง” – คำตอบสุดท้ายของการออกแบบ (ส่วนหนึ่งของงาน Creativities Unfold, Bangkok 2008, TCDC). http://article.tcdcconnect.com/ideas/cu-workshop-deo และเว็บไซต์บริษัทที่ http://www.IDEO.com/

อื่นด้วย เขาคิดว่านักออกแบบคือ นักมานุษยวิทยา บางโปรเจ็กต์เป็นโรงงาน มีการเอากล้องไปตั้งไว้ เพื่อดูว่าในหนึ่งวันคนมีพฤติกรรมยังไงบ้าง

จีรนุช: เมื่อกี้ที่พูดกันเป็นแค่หน่วยย่อย แต่ถ้าพูดถึงเมืองใหญ่ๆ ในหลายประเทศที่เราเห็นว่ามีพื้นที่ส่วนกลางที่คนในสังคมเข้าไปใช้ เป็นพื้นที่สาธารณะที่ค่อนข้างเปิด แต่บ้านเรามันไม่มี ซึ่งมันน่าเศร้า

ดวงฤทธิ์: ผมว่าเมืองอย่างกรุงเทพหรือเมืองใหญ่ๆ ความสามารถในการต่อรองระหว่างการเมืองด้านหนึ่งกับอีกด้านหนึ่ง แรงมันไม่เท่ากัน คือแรงของประชาชนมันน้อยกว่าแรงของผู้มีอำนาจเสมอ อย่างพื้นที่สาธารณะนี่จะเห็นได้ชัดคือ มีการสร้างสรรค์ร่วมกัน (co-creation) ของประชาชนกับผู้มีอำนาจ ถ้าเกิดเขาคิดว่า เขาให้แค่นี้ คุณก็ได้แค่นี้ แต่ถ้าเกิดคุณมีแรงเยอะ ก็ได้มาเยอะ ขึ้นอยู่กับที่คุณต่อรอง ในเมืองนอกน้ำหนักของประชาชนมีการต่อรองได้มากกว่า มันเป็นเรื่องของการต่อรอง

ตอบคำถามเรื่องการส่งคนไปหาข้อมูล ผมว่ามองได้สองแง่คือ คนส่วนใหญ่จะทำงานออกแบบก็คิดว่าจะต้องไปได้ข้อมูลมา แล้วทำให้ทุกอย่างเพอร์เฟกต์ แต่อีกส่วนหนึ่งถ้ามองมุมกลับเช่น มีผู้หญิงคนหนึ่งเดินมาสวยมาก คุณไม่เคยถามเลยว่าสวยเพราะอะไร ดีไซน์มันมาได้สองทางคือ ส่งนักมานุษยวิทยาไปหาข้อมูล เป็นส่วนเริ่มต้นพอถึงจุดสุดท้ายที่เป็นงานออกแบบจริงๆ มันมีองค์รวมที่อธิบายไม่ได้ว่าคืออะไร น้ำหนักอยู่ตรงไหน ผมว่าตรงนี้เป็นความอัศจรรย์ของมัน ซึ่งมันก็ทำได้สองอย่าง เช่น ถ้าคุณออกแบบงานมาไม่มีที่ติ เดินดูแล้วสวย แต่ลูกค้าก็ไม่ซื้อ แต่ถ้าเกิดบางทีมันสวย คุณก็ไม่สนใจ บางทีทำงานออกแบบถ้าคุณทำได้ แล้วสวยจริง ลูกค้าก็ลืมหมด

ผมว่าออกแบบพวกโปรแกรมซอฟต์แวร์ก็เหมือนกัน ถ้าเกิดออกแบบมาหน้าตาดี เกมเล่นสนุก มีบั๊ก คนก็รับได้ จริงๆ ผมไม่เชื่อว่าคนทำอะไรได้โดยไม่มีข้อผิดพลาด ทุกอย่างมีข้อผิดพลาด อยู่ที่จะน้อยจะมากเท่านั้น ต่อให้คุณเก่งยังไงคุณก็จะมีรูรั่วอยู่จุดหนึ่งเสมอ อย่างผมนี่ก็รั่วประจำ แต่มันเผอิญว่าเป็นผู้หญิงสวยและเขายอมรับได้ งานผมไม่เพอร์เฟกต์หรอก แต่ใช้วิธีว่า พอเขาเห็นข้อดีก็จะลืมข้อเสีย

อาทิตย์: มันมีข้อวิจารณ์ ที่คั้นน้ำส้มของฟิลิปป์ สตาร์ก (Philippe Starck)[10] รูปร่างสวย แต่ใช้แล้วลำบากเลอะเทอะ ไม่ฟังก์ชัน แต่คนก็ยังชอบเพราะสวย

ดวงฤทธิ์: มีอีกตัวอย่างหนึ่ง เป็นโต๊ะข้างเตียงของแจสเปอร์ มอร์ริสัน (Jasper Morrison)[11] ที่เป็นเหมือนลังไวน์ ไม่มีอะไรเลย แต่ขายลังละสามหมื่นบาท ไม้ทุกอย่างเหมือนลังไวน์ ไม่ได้มีอะไรแตกต่าง เขาบอกว่าได้แรงบันดาลใจมาจากบ้านมีลังไวน์ เอามาทำเป็นที่วางของแล้วเวิร์ก วางเท้าก็ได้ เป็นโต๊ะข้างเตียงก็ได้ ทำไมคนไม่ทำลังไวน์ขาย เป็นแบรนด์อังกฤษ ทำจำนวนจำกัด เป็นตัวอย่างที่น่าสนใจ เพราะว่าเป็นอีกทิศทางหนึ่งจากฟิลิปป์ สตาร์ก ที่คั้นน้ำส้มของฟิลิปป์ก็เป็นอีกยุคหนึ่ง องค์ประกอบมาก แต่ก็เกิดความประทับใจ นี่ก็เป็นการสนทนาว่า มันเป็นดีไซน์หรือเปล่า ประเด็นมันน่าสนใจ

ผู้ร่วมเสวนา: ถ้าพูดถึงเรื่องการออกแบบที่บอกว่าสวยแล้วจะกลบข้อเสียไป ที่สงสัยคือว่า จริงๆ การออกแบบที่มีโจทย์ มันเป็นการรวมความคิดของคนหมู่มากได้ไหม หรือมันเป็นอัจฉริยภาพของนักออกแบบที่ทำให้มันสวย ความสวยของผมเป็นเรื่องของสัมพันธภาพคือ ความสวยมันจะสวยได้ หนึ่ง ต้องมีเรื่องของประสบการณ์เข้ามาเกี่ยวข้อง สอง มีคุณสมบัติเชิงเปรียบเทียบกับสิ่งที่มีบริบท

ยกตัวอย่างเช่น ของบางอย่างมันสวยเมื่ออยู่ที่หนึ่ง แต่พอไปอยู่อีกที่หนึ่งแล้วมันไม่สวย มันก็มีบริบทเปรียบเทียบสองอันนี้ ผมอาจจะเป็นสถาปนิกไทย ทำงานออกแบบ

10. นักออกแบบผลิตภัณฑ์ แนว New Design ชาวฝรั่งเศส เขาออกแบบตั้งแต่การตกแต่งภายในไปจนถึงสินค้าอุปโภคบริโภคทั่วไป ดูเพิ่มเติมได้ที่ TCDCCONNECT. 2008. เรียนออกแบบกับฟิลิปป์ สตาร์กที่ Philippe Starck's School of Design. http://bit.ly/tcdc-starck และเว็บไซต์ของเขาเองที่ http://www.philippe-starck.com/

11. นักออกแบบผลิตภัณฑ์และเฟอร์นิเจอร์ ชาวอังกฤษ เป็นนักออกแบบที่ไม่เห็นด้วยกับแนวทางการออกแบบที่ต้องสร้างรูปทรงขึ้นมาใหม่ โดยเห็นว่างานออกแบบคือการปรับปรุงสิ่งที่มีอยู่แล้วให้ดีขึ้น ดูเพิ่มเติมได้ที่ ณัฏฐินี กาญจนาภรณ์. 2009. Design Icon: แจสเปอร์ มอร์ริสัน (Jasper Morrison). http://bit.ly/tcdc-morrison และเว็บไซต์ของบริษัทนี้ที่ http://www.jaspermorrison.com/

ไทย อยู่ในเมืองไทยทำงานออกแบบตามกระแส งานออกมาแล้ว คนอื่นเลยเห็นว่าสวย ของผมมันจะมีบริบทคร่อมระหว่างไทยกับฝรั่ง มันก็จะมีคนไทยกลุ่มหนึ่งที่มองงานผมไม่สวย และก็จะมีฝรั่งส่วนหนึ่งที่ไม่เข้าใจ แต่จะมีกลุ่มหนึ่งที่คร่อมอยู่ตรงกลางที่มองว่าสวย ผมว่าความสวยที่ทุกคนดูแล้วสวยหมด มันไม่มีทาง ก็จะมีคนหนึ่งบอกว่าสวย และอีกคนจะบอกว่าไม่สวยเสมอ ผมบอกได้เลยว่าทำอะไรมาหนึ่งชิ้น แล้วจะให้คนร้อยคนบอกว่าสวยเหมือนกันหมดนั้นยากมาก มันก็ต้องมีอย่างน้อยหนึ่งคนบอกว่าไม่สวยเสมอ

สุภิญญา[12]**:** ตามมุมมองของสถาปนิก อินเทอร์เน็ตมันถูกออกแบบมาให้เป็นวัฒนธรรมของการแบ่งปัน แต่ในขณะเดียวกัน รัฐก็พยายามจะใช้กฎหมาย พยายามปิดกั้น คือสถาปัตยกรรมของอินเทอร์เน็ต มันต่างจากแนวคิดของคนทั่วไปที่จะใช้ จะถามว่า ในมุมมองของสถาปนิกที่ออกแบบ space ในสังคมที่พวกที่เราเหยียบได้ กับปัจจุบันพื้นที่ของคนส่วนใหญ่เข้าไปอยู่ในโลกออนไลน์มากขึ้น มีแนวคิดของการต่อสู้กัน จริงๆ แล้วสถาปัตยกรรมของมันไม่ได้ออกแบบขึ้นหรือเปล่า สถาปนิกคิดยังไงกับพื้นที่ออนไลน์

เบญจมาส: พื้นที่ออนไลน์มันไม่เหมือนพื้นที่จริงๆ พื้นที่ว่างในทางอินเทอร์เน็ตก็คือพื้นที่ว่างจริงๆ ในความรู้สึกคือ มันไม่เกิดอะไร ถ้าไม่มีคนเข้าไปทำอะไรกับมัน ต้องมีคนเข้าไปสร้างเนื้อหาขึ้นมา มันถึงจะเกิดพื้นที่

สุภิญญา: แต่ก็มีคนออกแบบไฟร์วอลล์ (firewall)[13] ออกแบบอะไรขึ้นมา เพื่อกันไม่ให้ความคิดสร้างสรรค์กระจายตัว อาจจะเป็นเรื่องเทคโนโลยีด้วย มันเหมือนเป็นพื้นที่ที่ไม่สิ้นสุด แต่ก็มีคนพยายามจะกำกับอยู่ตลอดเวลา ถ้าเรามองว่า พื้นที่ทางกายภาพนั้นสถาปนิกเป็นคนกำหนดว่าตรงไหนจะเป็นยังไง ท้ายที่สุดแล้วในพื้นที่ออนไลน์ จะเป็นตัวละครเราทุกคนที่โลดแล่น หรือจะเป็นคนสร้างเทคโนโลยีที่กำหนด

เบญจมาส: ถ้าเปรียบเทียบทางกายภาพ มันมีบางฟังก์ชันขึ้นไปทำบนโลกออนไลน์

12. สุภิญญา กลางณรงค์

13. ซอฟต์แวร์หรือฮาร์ดแวร์ในระบบเครือข่าย มีหน้าที่เป็นด่านกรองข้อมูลระหว่างเครือข่ายเพื่อความปลอดภัย เช่นระหว่าง อินเทอร์เน็ตกับเครือข่ายไร้สายในบ้าน

อะไรที่เป็นกระบวนการ เป็นขั้นตอนก็สามารถไปทำบนออนไลน์ได้ คิดว่าอีกหน่อยตึกบางอย่าง ฟังก์ชัน บางอย่างอาจจะไม่มีก็ได้ ต้องออกแบบกัน คือพื้นที่ทางกายภาพบางส่วนหายไป แต่ในแง่นักออกแบบ คนคิดตึก อาจจะไม่ใช่เรื่องของฟังก์ชัน อาจจะกลายเป็นเรื่องการไปเดินเล่นทางสถาปัตยกรรม

ดวงฤทธิ์: ผมคิดว่าคำถามของคุณไม่ได้เป็นเรื่องของพื้นที่ จริงๆ เป็นเรื่องของการเมือง คือเราใช้ประชาธิปไตยผิดประเภท มันเหมือนที่เราปกครองกันอยู่ทุกวันนี้ คือ มีโครงสร้างบางอย่างที่จะบอกว่ามันควรจะเปิด มันถูกสร้างมาในสถาปัตยกรรม แต่เราพยายามจะควบคุมมัน

ประเด็นที่เบนพยายามอธิบายอันหนึ่ง มันเชื่อมโยงระหว่างสองพื้นที่ คือ space ที่เราเรียกว่าเป็นพื้นที่จริง (real space) เป็นความเป็นจริง (reality) กับพื้นที่เสมือน (virtual space) มันซ้อนทับกันอยู่ ทุกวันนี้การซ้อนทับเริ่มผสมผสานกันมากขึ้น เช่น เพื่อนในเฟซบุ๊กออกมาเป็นเพื่อนจริง พอเกิดการซ้อนทับกัน ก็เกิดการต่อรองขึ้น ผู้มีอำนาจซึ่งเคยควบคุมในชีวิตจริง ก็พยายามเข้ามาควบคุมพื้นที่เสมือนด้วย เนื่องจากการซ้อนทับกันมากขึ้น ในสังคมสมัยก่อน มันอยู่คนละเลเยอร์กัน ก็ไม่เดือดร้อนไม่เข้ามาควบคุม แต่ปัจจุบันเริ่มซ้อนทับและแยกไม่ออก เขาก็เลยเข้ามาควบคุมจริงๆ แล้วมันไม่ควรจะควบคุม

สุภิญญา: สถาปนิกออกแบบทางออกใต้ดินหรือดาดฟ้าไว้ ทีนี้ในอินเทอร์เน็ตต้องเป็นแบบเดียวกันหรือเปล่า เป็นไอเดียของนักออกแบบโครงสร้างที่ต้องคิดเผื่อไว้ อย่างสมัยก่อนก็มีการออกแบบทางออกใต้ดิน

เบญจมาส: โดยอดีตเราก็ใช้พื้นที่ทางกายภาพ แต่พอมีโลกอินเทอร์เน็ต มันเหมือนเป็นพื้นที่ใหม่ในแง่พื้นที่สาธารณะ แต่ว่าพอมันเกิดใหม่ มันไม่มีประวัติศาสตร์ พอเป็นพื้นที่สาธารณะก็มีทั้งคนชอบและไม่ชอบ การใช้อำนาจและการพยายามควบคุมอินเทอร์เน็ต ยังไงก็ทำไม่ได้ เพราะมันเป็นวิธีคิดแบบพยายามควบคุมพื้นที่ทางกายภาพ คือไปปิดหรือไล่ออกจากพื้นที่ ซึ่งมันไล่ไม่ได้

ดวงฤทธิ์: มันเป็นการมองสถาปัตยกรรมของอินเทอร์เน็ตอีกเลเยอร์หนึ่ง ผมคิดถึงไอเดียของอินเทอร์เน็ต 2.0

ไอเดียของอินเทอร์เน็ต 1.0 คือทุกอย่างเชื่อมโยงกันหมด เป็นสถาปัตยกรรมเปิดของจริง ด้วยระบบ แค่คุณรู้ตัวเลขสองสามตัว คุณก็ไปถึงกันได้แล้ว มันเป็นสถาปัตยกรรมเปิดจริงๆ ซึ่งมันก็เปิดโอกาสให้ ผู้มีอำนาจเข้ามาควบคุมได้ในบางจังหวะ ในบางส่วน เข้ามาแทรกซึมได้

แต่อินเทอร์เน็ต 2.0 มันเป็นอีกเลเยอร์หนึ่ง ซึ่งมันทำงานเชื่อมกับอินเทอร์เน็ต 1.0 เป็นการเชื่อมโยงกันในทางสถาปัตยกรรม แต่มันลงไปอีกระดับหนึ่ง การที่จะเชื่อมโยงกันได้ต้องมีบัตรผ่านเข้า การที่ต้องมีบัตรผ่านเข้าทำให้มันเป็นสถาปัตยกรรมเปิดแล้วคือ คุณสร้าง authority ของคุณเอง แล้วคุณก็เป็นคนกำหนดคนเข้าออกเอง

อินเทอร์เน็ต 2.0 ทำงานภายใต้สถาปัตยกรรมที่สอดคล้องกับอินเทอร์เน็ต 1.0 มันทำงานผ่านอินเทอร์เน็ต 1.0 แต่ในระดับหนึ่ง ผู้มีอำนาจเข้ามาไม่ได้

ผมว่าเฟซบุ๊กก็เป็นตัวหนึ่งที่เป็นอินเทอร์เน็ต 2.0 คือการที่คุณจะรับคนเข้ามาได้ คุณต้องตกลงยอมรับก่อน แต่ก็ทำงานโดยเชื่อมกับอินเทอร์เน็ต 1.0 ลิงก์วิดีโอเข้ามา ลิงก์รูปเข้ามา มีการเชื่อมโยงกัน แต่คนเข้ามาไม่ได้ ที่เลเยอร์นี้ผู้มีอำนาจเข้ามาควบคุมไม่ได้ นอกจากว่าคนที่เข้ามาควบคุมสถาปัตยกรรมควบคุมตัวเอง ซึ่งจริงๆ แล้วมันเป็นแบบนั้นอยู่ ที่บริษัทเฟซบุ๊กเขาควบคุมอินเทอร์เน็ต 2.0 อยู่ ซึ่งมันเป็นอีกเลเยอร์หนึ่ง คือ เป็นระบบเปิด แต่เปิดอยู่ในวงแคบ

สุภิญญา: แล้วจะทำให้คนหลงทางในพื้นที่นี้ไหม

ดวงฤทธิ์: มันอยู่ที่คุณ แต่ว่าตรงนี้ ถ้ามันเกิดสถาปัตยกรรมระดับนี้ มันจะเป็นอีกแบบหนึ่ง คุณคงเห็นแล้วว่า อิทธิพลของเฟซบุ๊กมันเปลี่ยนโครงสร้างสังคมไปแค่ไหน ถ้าเกิดว่ามันเกิดอีกระดับหนึ่งขึ้นมา แล้วก็เป็นสถาปัตยกรรมเปิดจริงๆ ไม่มีผู้มีอำนาจเข้ามาควบคุม จะยิ่งเกิดพฤติกรรมที่ประหลาดไปมากกว่านี้

ยุกติ[14]**:** พอโลกของไซเบอร์สเปซ (cyberspace) มากขึ้น เราจะเห็นว่า การใช้พื้นที่ทางกายภาพเปลี่ยนไป มีการออกแบบในลักษณะที่คิดถึงสอง space ร่วมกัน มีการคิดเรื่องพวกนี้มากขึ้นหรือยัง

14. ยุกติ มุกดาวิจิตร

ดวงฤทธิ์: ในแง่ของสังคม มันยังเร็วเกินไปที่จะถึงจุดนั้น เพราะว่าความไหลลื่น (fluidity) ในแง่เมือง ยังไม่มากพอ ถ้าจะทำอย่างนั้น ต้องไม่มีขอบเขตเลย ทุกอย่างมันเลียนแบบ (simulated) ได้จริงๆ อย่าง 3G มันก็ยังไม่ดีเท่าที่ควร ถ้ามันเกิดความลื่นไหลของพื้นที่เสมือน โดยที่ไม่มีแรงเสียดทานเลย ผมว่าจะเห็นภาพชัดขึ้น

ยุกติ: ผมถามในแง่ที่ว่า ถ้าไม่คิดถึงขีดจำกัดของประเทศไทย แต่คิดถึงงานสถาปัตยกรรมระดับโลก เขาได้เอาไซเบอร์สเปซเข้าไปคิดหรือยัง

อาทิตย์: ผมอาจจะมีตัวอย่าง เมื่อสองปีก่อนที่เยอรมนี เขาทำพิพิธภัณฑ์โดยที่ไม่มีอาคารพิพิธภัณฑ์อยู่จริง เขาทำแอปพลิเคชันบนไอโฟน คนก็เข้าไปดาวน์โหลดแอปตัวนี้ แล้วก็ยกขึ้นมาแล้วหมุนไปรอบๆ เพื่อดูว่าสี่ร้อยปีที่ผ่านมาหน้าตาเป็นยังไง

ดวงฤทธิ์: ผมว่ามันมีกายภาพอะไรบางอย่างในฐานะมนุษย์ที่ยังต้องการความเป็นมนุษย์อยู่ ทุกอย่างมันมีจุดสมดุลของมันอยู่ พอไปถึงจุดๆ หนึ่ง มันก็จะมีสมดุลของมันเอง อย่างเช่นเทคโนโลยีพื้นที่เสมือน พอถึงจุดๆ หนึ่งมันก็หยุด

สันต์[15]: เราอาจจะยังไม่อยากหลีกเลี่ยงสิ่งที่เราคุ้นเคย

ดวงฤทธิ์: วันหนึ่งมันอาจจะเกิดขึ้น แต่ต้องใช้เวลาพอสมควร พัฒนาการของมนุษย์มีการเปลี่ยนแปลงไป แล้วรองรับตัวนั้นได้ ในภาพรวมผมว่า การเปลี่ยนแปลงอาจจะเกิดขึ้น แต่คงมาไม่เร็ว เพราะทุกอย่างมีการต่อรองเสมอ อย่างมีคนทำนายว่า ออฟฟิศไร้กระดาษจะเกิดขึ้นในอีกยี่สิบปี เมื่อยี่สิบปีที่แล้ว ถึงวันนี้ก็ยังไม่มีวี่แววจะเกิดขึ้น

สันต์: แต่จริงๆ มันลดลงเยอะ

ดวงฤทธิ์: ผมบอกว่ามันเป็นการต่อรอง มันก็ลดลง แต่ไม่ถึงกับหายไปเลย

อาทิตย์: พูดถึงทางเดินกับพื้นที่ออนไลน์ คิดว่าทางเท้าบนโลกออนไลน์มีไหม

เบญจมาส: อยู่ที่คนใช้ คนใช้คือคนสร้างเนื้อหาว่ามันคืออะไร จริงๆ ถ้าอยากใช้เฟซบุ๊กเป็นพื้นที่ส่วนตัวก็ได้ ขึ้นอยู่กับการปรับ

15. สันต์ สุวัจฉราภินันท์

อาทิตย์: ถ้าพูดถึงเฟซบุ๊กก็พูดได้สองอย่างคือ ไม่สาธารณะ ก็ส่วนตัว แต่มันไม่มีพื้นที่กึ่งๆ พื้นที่ใช้ร่วมกัน หรือเป็นพื้นที่ที่เป็นท่อผ่าน

เบญจมาส: จริงๆ เฟซบุ๊กก็เป็นกึ่งส่วนตัวคือ อนุญาตให้คนผ่านมาดู มาใช้ของส่วนตัว

ดวงฤทธิ์: เซคันด์ไลฟ์ (Second Life)[16] เขามีอุดมคติคือ อยากทำให้คนลืมโลกความจริงไปเลย อยู่บนโลกเสมือน ให้คนกิน อยู่ ทำมาหากิน มีอาชีพอยู่ในนั้นได้เลย แค่คุณหยุดมากินบ้างเท่านั้นเอง แล้วคุณก็จะมีสังคมในนั้น พอไปถึงจุดหนึ่ง มันก็ตาย เพราะมันพยายามจะเปลี่ยนชีวิตคนมากเกินไป คือเข้าไปก็จะเห็นเป็นอวตาร เป็นคนมีจับหนังสือ มีสถาปนิกเข้าไปรับทำบ้าน มันฮิตอยู่สักพักหนึ่งก็หายไป มันไม่สามารถเปลี่ยนชีวิตคนได้ร้อยเปอร์เซ็นต์ ตอนแรกคนก็ตื่นเต้นกับมัน คิดว่าทะเยอทะยานดี ทำไมเฟซบุ๊กถึงใช้งานได้จริง เพราะมันไม่ได้ยากเกินไปที่จะมาเชื่อมต่อกับชีวิตจริง

จีรนุช: ถ้าพูดถึงทางเท้าในโลกออนไลน์ ความเร็วในการเชื่อมต่ออินเทอร์เน็ตก็เป็นส่วนหนึ่งของทางเท้า เวลาเราคลิกเข้าไปที่ไหนก็จะมีแฟลชโฆษณา ก็เป็นเหมือนป้ายบนทางเท้าที่ต้องเจอ แต่ทางเท้าในอินเทอร์เน็ตเปรียบได้กับประตูทะลุมิติของโดเรมอนมากกว่า เพราะมันไม่มีทางเดินยาวๆ พอเราคลิกอันหนึ่งมันก็เปลี่ยนหน้า เปลี่ยนช่อง ลักษณะการเปลี่ยนช่องไม่เหมือนทางเดิน

อาทิตย์: เวลาพูดถึงทางเท้า มันมีผลต่อการออกแบบไหม ผมโยงกลับไปความคิดหนึ่งคือ เสรีภาพการแสดงออก บางคนบอกคุณอยากแสดงเสรีภาพก็ไปสนามหลวง แต่ลักษณะแบบทางเท้ามันมีความสำคัญตรงที่ว่าคนไม่คาดคิดก่อนว่าจะเจอ

16. โลกเสมือนในอินเทอร์เน็ต ผู้ใช้แต่ละคนที่เรียกว่า ผู้อาศัย (resident) สามารถมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นๆ ผ่านอวตาร (avatar) กิจกรรมที่ผู้ใช้สามารถทำได้ในเซคันด์ไลฟ์ ได้แก่ การสำรวจ พบปะกับผู้อาศัยอื่น คบหาสมาคม มีส่วนร่วมในกิจกรรมส่วนบุคคลหรือเป็นกลุ่ม สร้างและซื้อขายไอเทม (ทรัพย์สินเสมือน) หรือให้บริการต่างๆ พัฒนาขึ้นโดยบริษัทลินเดนรีเสิร์ช (Linden Research, Inc.) เปิดให้บริการเมื่อ ค.ศ. 2003 (จาก http://th.wikipedia.org/wiki/เซคันด์ไลฟ์)

ดวงฤทธิ์: แต่ผมว่าความคิดของอินเทอร์เน็ตคือทางเท้า ตัวมันเองเป็นโครงสร้างพื้นฐาน การเชื่อมของมัน อยู่ที่คุณเองจะเดินแบบไหน จะเลือกรับข่าวสารแบบไหน ความคิดของอินเทอร์เน็ตคือโครงสร้างพื้นฐาน

อาทิตย์: ปัญหาคือ เราสามารถพูดอะไรบางอย่างที่สนามหลวง แต่เราไม่สามารถพูดในพารากอนได้ เพราะคนที่เป็นเจ้าของร้าน เจ้าของพื้นที่จะรู้สึกว่า บางอย่างในทางกฎหมาย เจ้าของต้องรับผิดด้วย กรณีอินเทอร์เน็ตก็เหมือนกัน คนไปโพสต์อะไรซักอย่างในเว็บไซต์ เจ้าของเว็บจะถูกจับด้วย

ดวงฤทธิ์: ผมว่าเรากำลังพูดอยู่สองประเด็นด้วยกัน คือ เรากำลังพูดถึงใบกับกิ่งก้าน

อินเทอร์เน็ตมันเป็นเครือข่าย เป็นแค่ลำต้นและกิ่งก้าน มันไม่ใช่ประเด็น แต่ถามว่าสำคัญไหม มันสำคัญ เพราะมันเป็นตัวที่เชื่อมทุกส่วน จนแยกไม่ออกว่าโครงสร้างเป็นแบบไหน แต่พอไปถึงใบ ไปถึงบางเว็บไซต์ มันถูกสกรีน บางใบให้เข้า บางใบไม่ให้เข้า บางใบถ้าเข้าแล้วพูดเรื่องนี้อาจจะโดนปิดกั้น

แต่โดยความคิดของตัวอินเทอร์เน็ตเอง มันก็คือทางผ่าน ถ้ามันไม่เชื่อมกันเหมือนทุกวันนี้ คุณก็จะไม่ได้ใช้ประโยชน์ ใบแต่ละใบเชื่อมกันแบบซับซ้อน ความใหญ่ของมันมหาศาลมาก ความซับซ้อนคือปริมาณของมัน การปิดกั้นทางเดิน แน่นอน ถ้าคุณปิดมัน ก็คือปิดน้ำเลี้ยงของมันไปด้วย แต่ถ้าเกิดใบมันใหญ่แบบประเทศจีน มันก็ไม่สน เพราะอยู่ด้วยตัวเองได้ มันไม่ตาย กว่าจะตายก็อีกนาน

ผมว่าขึ้นอยู่กับสถานการณ์มากกว่า แต่ไอเดียของอินเทอร์เน็ต ถ้าทุกคนพร้อมใจกันปิดหมด อินเทอร์เน็ตมันก็ตาย อยู่ไม่ได้

อาทิตย์: มองว่าโดยตัวมันเองคือท่อน้ำเลี้ยงต้นไม้ มันเป็นต้นอยู่แล้ว

ดวงฤทธิ์: ความคิดของอินเทอร์เน็ตมันคือจุดศูนย์กลาง ถามว่าจุดศูนย์กลางของอินเทอร์เน็ตอยู่ที่ไหน คุณก็ตอบไม่ได้ ไม่รู้ว่าจุดศูนย์กลางอยู่ตรงไหน มันเต็มไปด้วยจุดหลายๆ จุด เชื่อมกันเหมือนเส้นใย ผมว่าความคิดตรงนั้นสำคัญ มันคือการเชื่อมโยง

โดยไม่มีจุดศูนย์กลาง ถ้าทุกวันนี้เราพูดถึงระบอบการปกครอง ก็ต้องมีจุดศูนย์กลาง แต่โครงสร้างที่ไม่มีจุดศูนย์กลางจริงๆ ก็คือโครงสร้างสิ่งมีชีวิต มันไม่มีจุดศูนย์กลาง

อาทิตย์: ผมว่าคนเราต้องการความประหลาดใจบ้าง เช่น ผมไปห้องสมุด ถ้าค้นในคอมพิวเตอร์ ผมก็จะเจอแต่หนังสือเล่มนั้น แต่ถ้าผมเดินหาตามชั้นหนังสือ ผมก็จะเจอหนังสือเล่มอื่นระหว่างทางด้วย บางทีความคาดเดาไม่ได้ มันก็ดึงเราไปสู่อีกหัวข้อหนึ่ง

เบญจมาส: อินเทอร์เน็ตทำไม่ได้อย่างหนึ่งคือ หลงทางไม่ได้

ดวงฤทธิ์: มีหนังสือเล่มหนึ่งของเควิน เคลลี (Kevin Kelly)[17] เป็นเจ้าพ่อของวงการอินเทอร์เน็ต เขียนหนังสือชื่อ *Out of Control*[18] ท้ายเล่มจะเขียนว่ากฎเก้าข้อของพระเจ้า หนังสือจะสมมติว่า ถ้าคุณสร้างโลกแบบพระเจ้า จากที่ไม่มีอะไรเลย คุณต้องทำอะไรบ้าง ข้อหนึ่งจากเก้าข้อคือ ความผิดพลาด ถ้าเกิดคุณจะสร้างระบบให้มีสิ่งใหม่เกิดขึ้น คุณต้องทำให้เกิดความผิดพลาด มันไม่ใช่การออกแบบระบบให้มีความผิดพลาด แต่ให้สามารถควบคุมระบบให้มีการก่อให้เกิดความผิดพลาด ถ้าเกิดคุณไม่ปล่อยให้ระบบที่คุณออกแบบมีความผิดพลาด มันจะไม่มีวันเกิดสิ่งใหม่หรือวิวัฒนาการได้เลย

ลองไปดูเว็บไซต์ที่มีความนิยมสูง มันจะมีโครงสร้างบางอย่างที่เป็นโครงสร้างเปิดอยู่ แล้วก่อให้เกิดเนื้อหาที่ไม่ตั้งใจหรือสิ่งที่เราไม่ปรารถนาได้ ผมว่าวิธีตรงนี้น่าสนใจ

ทศพล: ผมว่าไซเบอร์สเปซเหมือน *Matrix* คืออัปเวอร์ชั่นเรื่อยๆ ให้เกิดวิวัฒนาการ ไม่ให้รู้ว่า เวอร์ชั่นหนึ่ง เวอร์ชั่นสอง เกิดอะไรขึ้น แต่ให้มีระบบในการแก้ไขตัวเอง

17. ดูเว็บไซต์เกี่ยวกับเขาได้ที่ http://www.kk.org/

18. Kevin Kelly. 1994. Out of Control: The New Biology of Machines, Social Systems, and the Economic. New York: Perseus Books

ทางเดินในอินเทอร์เน็ต มันก็เหมือนกับโครงสร้างพื้นฐาน ประเทศไทยมีปัญหาอยู่ว่า กระทรวงไอซีทีเป็นแค่คนควบคุม แต่คนที่ออกใบอนุญาตจริงๆ เป็น กสทช. (คณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ) ตามรัฐธรรมนูญ 2550

จีรนุช: รู้สึกว่าประเด็นเรื่องความผิดพลาดน่าสนใจ มันเป็นเสน่ห์ของมัน

ดวงฤทธิ์: เคยมีคนพยายามทำผู้หญิงที่สวยที่สุดในโลก โดยการเอาองค์ประกอบของผู้หญิงที่สวยทั้งโลกมารวมกัน ไม่มีข้อผิดพลาดเลย เป็นอะไรที่น่าเบื่อมาก จืดชืด ผมว่าจริงๆ แล้ว มันต้องมีข้อบกพร่องมันถึงจะมีเสน่ห์

อาทิตย์: ความผิดพลาดกับความประหลาดใจ เป็นเรื่องเดียวกันหรือเปล่า

ดวงฤทธิ์: แล้วแต่มอง ถ้ามองในแง่คนจัดการระบบก็จะเป็นความผิดพลาด ถ้ามองในแง่การประสบรับรู้ของคนก็เป็นความประหลาดใจ

อาทิตย์: โยงกลับไปที่อาจารย์ยุกติว่า เทคโนโลยีอย่างโฟร์สแควร์ (foursquare) มันทำให้ความรับรู้ของเรากับเมืองเปลี่ยนไปหรือเปล่า

ดวงฤทธิ์: เมื่อต้นปีผมไปฟังบรรยายที่เบอร์ลิน เขาก็บอกว่า มันเป็นความคิดที่จะเปลี่ยนแปลงชีวิตเรา เหมือนเรายกขึ้นมา เราก็จะรู้ว่าเพื่อนเราอยู่ตรงไหนบ้าง มันก็ทำให้เราติดต่อเพื่อนได้ง่ายขึ้น เป็นเครื่องมือการตลาด

อาทิตย์: ผมสนใจในแง่ที่ว่า มีการแนะนำว่ามีร้านอาหารตรงไหนบ้าง ผมสนใจที่ผมพูดถึงห้องสมุด เมื่อก่อนสมมติผมเดินออกไปหาอะไรกิน ผมไม่รู้ว่ามีร้านอะไรบ้าง ก็เดินไปเรื่อยๆ มันมีโอกาสที่จะเจอร้านใหม่ๆ แต่ถ้าผมหยิบโทรศัพท์ขึ้นมา แล้วเห็นว่าเดินไปอีก 200 เมตร มีร้านดัง ผมก็จะเจอแค่ร้านนั้น

ดวงฤทธิ์: ตรงที่คนบอกว่าร้านนี้ดังมันเป็น authority นะ มันเสียไอเดียเรื่องประชาธิปไตยไปเลย

อาทิตย์: มันเหมือนการค้นหาในกูเกิลที่เรามักคลิกเข้าไปดูอันดับต้นๆ ก่อน

ดวงฤทธิ์: ถามว่ามันเป็นการควบคุมใช่ไหม เพียงแค่คุณไม่รู้ตัว คุณกางแผนที่มา มีร้านอาหารอยู่ห้าร้าน คุณก็นึกว่าคุณมีเสรีภาพในการเลือก แต่จริงๆ แล้วคุณไม่ได้มีเสรีภาพหรอก คุณถูกควบคุมว่า คุณมีแค่ห้าร้าน แทนที่คุณจะเดินแล้วคุณจะเจอสิบร้าน

จีรนุช: แค่ว่า authority มันเปลี่ยน

ดวงฤทธิ์: แต่มันก็ทำให้คุณเจอแค่ห้าร้าน แทนที่จะเจอสิบร้าน ผมไม่คิดว่าอะไรจะควบคุมได้ถ้าคุณเดินตามถนน

ผู้ฟัง: ตรงนี้สำคัญ มันเปลี่ยนโลกทางกายภาพ การที่เราคิดถึงทางเท้าที่เป็นพื้นที่เสมือน ความเสมือนนี้มันทำอะไรกับ ตา หู และวิธีคิดของเรา มันทำงานในสมองเรา ตัวพื้นที่มันมีฐาน ตัวไหนที่มันสร้างความเป็นจริงให้เรามากกว่า ก็จะสำคัญกว่า ถ้าเราย้ายตัวตน (self) ไปอยู่ในอินเทอร์เน็ต ตัวเสมือนนั้นก็จะสำคัญกว่า

ผู้ฟัง: ผมว่ามันไม่ต่างกัน

ดวงฤทธิ์: แต่ว่าบทสนทนาของผม มันไม่ใช่พื้นที่เสมือนกับพื้นที่จริง ผมแค่ฉุกคิดขึ้นมา ผมพูดถึงการควบคุม ผมไม่สนใจว่า มันจะผ่านพื้นที่จริงหรือพื้นที่เสมือน เราคิดว่าตลอดเวลาเรามีเสรีภาพ แต่จริงๆ เราถูกควบคุม

ผู้ฟัง: แสดงว่าถ้าเรารู้จักร้านนั้นเป็นเพราะเราถูกควบคุมอย่างนั้นหรือ

จีรนุช: ไม่ว่าจะเป็นโลกที่ไม่มีอินเทอร์เน็ตก็ตาม มันก็จะมีคนที่รู้ว่าจะไปตรงไหนแล้วก็จะมีคนประเภทชอบเดินเล่น ไม่ว่าจะยุคไหนก็ตาม ต่อให้รู้ว่าจะไปตรงนี้ก็จะแวะเดินเล่น เราว่าเป็นธรรมชาติของมนุษย์ ไม่ได้คิดว่ามันจะเปลี่ยนธรรมชาติของมนุษย์

อาทิตย์: ผมคิดว่ามันใช่ แต่สุดท้ายแล้ว ตัวผังเมืองมันไม่ได้อนุญาตให้เราเดินเล่นได้ เมื่อก่อนมันมีห้างร้าน แล้วก็มีถนนเล็กๆ อยู่ ก็มีคนเดินเล่นได้ แต่ถ้าวันหนึ่งมีการตัดถนนใหญ่ คนก็จะดิ่งจากจุดนี้ไปจุดนี้ ร้านตามทางก็ตาย ผมคิดว่าคนก็จะดิ่ง

จากจุดหนึ่งไปจุดหนึ่งทันที อาจยังมีคนเดินเล่นอยู่ แต่ร้านระหว่างทางมันจะน้อยลงเรื่อยๆ จนถึงจุดที่ว่า ถึงแม้ว่าเราอยากจะเดินเล่น แต่ก็จะไม่เหลือร้านอะไรให้เราเดินเล่นอีกเลย แบบนั้นหรือเปล่า

ดวงฤทธิ์: มันไม่แย่ขนาดนั้น เหมือนกับที่บอกว่ามีโลตัสแล้วโชห่วยจะตายหมด ทางด่วนก็มีข้อดีและข้อเสีย ทำให้ความลื่นไหลระหว่างจุดหนึ่งถึงจุดหนึ่งมีมากขึ้นไปมาง่ายขึ้น แต่ก็คงมีผลกระทบ

ทิวสน[19]: เรื่อง authority ผมไม่ค่อยเห็นด้วย ท้ายที่สุดคุณก็ต้องเลือกว่าจะกินร้านไหนอยู่ดี ดูจากราคาแล้ว เหมือนเราเดินเล่นอยู่ แล้วมีร้านติดป้าย เดินเข้าไปในร้านเราก็ถูก authority แล้ว ผมว่าไม่ต่างกัน ในโลกที่เวลามีเท่าเดิม แต่กิจกรรมมากขึ้น คุณก็ต้องการทางลัดมากขึ้น มันก็ต้องมีรีวิวหนังสือ รีวิวหนัง รีวิวเพลง ในแง่หนึ่งคือเราไม่ต้องดูเอง ทำให้คุณไม่ต้องเข้าไปลองเอง ทำให้คุณประหยัดเวลาขึ้น

เบญจมาส: อินเทอร์เน็ตมันให้อำนาจปัจเจก มันไม่มีใครสามารถคุมอำนาจ authority ได้แค่คนเดียว

อาทิตย์: แล้วมันให้อำนาจรัฐด้วยหรือเปล่า รัฐก็ใช้อินเทอร์เน็ตได้เหมือนกัน

จีรนุช: ปัญหาคือรัฐในอินเทอร์เน็ตไม่ใช่รัฐชาติ รัฐบาลของอินเทอร์เน็ตอาจจะเป็นกูเกิลหรือเฟซบุ๊ก ซึ่งที่สุดก็อยู่ภายใต้กฎหมายของอเมริกา

ดวงฤทธิ์: ไม่เชื่อว่าอะไรจะมีอำนาจเบ็ดเสร็จได้ สมัยผมทุกคนคิดว่าไมโครซอฟท์จะครองโลก แต่บัลลังก์ก็ล่ม มันก็เกิดสิ่งอื่นที่มาสร้างสมดุลกัน ยิ่งจำนวนประชากรในโลกเพิ่มมากขึ้น การจะมีอำนาจเบ็ดเสร็จเป็นไปไม่ได้ มันจะเกิดการต่อรอง ผมว่าการเมืองในบ้านเราก็เหมือนกัน มันเกิดขึ้นจากความแตกต่างหลากหลาย แล้วมันก็ทำให้เกิดการสร้างสรรค์ร่วมกันที่รุนแรงขึ้นในการต่อรอง อำนาจเผด็จการมันก็จะทำงานไม่สมบูรณ์

19. ทิวสน สีอุ่น

ผู้ฟัง: ถ้ารัฐบาลอเมริกาอยากได้ข้อมูลของเราจากกูเกิล แล้วเราจะทำอย่างไร เหมือนกับว่า ตอนนี้เราไว้ใจว่าเขาจะรักษาข้อมูลส่วนตัวของเรา แต่เขาก็ยังเป็นบริษัทที่จดทะเบียนในอเมริกา

ดวงฤทธิ์: ถ้าคุณรู้ว่ากูเกิลหรือเฟซบุ๊กถูกควบคุม คุณก็เลิกใช้ มันก็จะเกิดสมดุล อะไรที่มันเริ่มควบคุมคุณ คุณไม่มีอิสระ คุณก็ถอยออกมา อำนาจก็จะลดลงอัตโนมัติ ผมว่าสมดุลมันอยู่ตรงนี้ มันไม่มีทางที่ใครจะควบคุมคุณได้หรอก คุณออกไปแพลตฟอร์มอื่นได้ เหมือนที่ผมพูดถึงระบบปฏิบัติการวินโดวส์ ตอนนี้มีแมคโอเอส มีลีนุกซ์ คนก็ย้ายออกมาเพื่อให้มีอำนาจต่อรอง มันเป็นไปได้

ผู้ร่วมเสวนา: จากประเด็นที่ว่าความสวยคืออะไร ศาสตร์อื่นๆ เช่น ดนตรี วรรณกรรม จะมีเหตุการณ์ว่าคนร่วมสมัยจะมองไม่เห็นความสวยงามของมัน พอผ่านไปยี่สิบสามสิบปี มีการประเมินค่าใหม่ แล้วมันกลายเป็นสวย ในทางสถาปัตยกรรมมีแบบนี้บ้างไหม สถาปัตยกรรมมันอิงกับช่วงเวลาในขณะนั้นค่อนข้างมาก

ดวงฤทธิ์: ผมคิดว่ามีนะ องค์ประกอบสองอันที่ก่อให้เกิดความสวยคือ ประสบการณ์กับบริบท

ในกรณีของคุณ บริบทคือเวลามันเปลี่ยน ความสวยก็เปลี่ยนตาม อันนี้เป็นปัจจัยสำคัญ ผมว่าวันหนึ่งสถาปัตยกรรมที่ผมทำมันอาจจะไม่สวยก็ได้ ผมคิดว่ามันเปลี่ยนไปตามบริบท ถ้าบริบทมันเปลี่ยน ประสบการณ์ของคนมันมีความต่อเนื่องไหม ถ้าวันหนึ่งเกิดระเบิดลง ประสบการณ์ไม่มีความต่อเนื่อง บริบทเปลี่ยนไปก็เป็นไปได้ที่ว่าตึกที่บอกว่าสวย วันหนึ่งมันอาจจะไม่สวยก็ได้

ผู้ฟัง: ตอนสร้างหอไอเฟลแรกๆ คนก็คัดค้านว่าเอาเหล็กอะไรมาสร้าง สุดท้ายก็กลายเป็นที่ที่ทุกคนใฝ่ฝันอยากจะไปถ่ายรูป

ดวงฤทธิ์: พอมันเริ่มเข้าไปเป็นประสบการณ์ มันก็จะเปลี่ยนบริบท เหมือนกับเราอยู่กับเพื่อนเรา แต่ประสบการณ์มันสร้างแบบแผนเข้าไปแล้ว

จีรนุช: ถ้ามันเป็นความงามแบบคลาสสิก ผ่านกาลเวลามันก็ยังสวย

ผู้ฟัง: ถ้าเกิดภัยธรรมชาติ ตึกในกรุงเทพมันจะรองรับได้แค่ไหน เคยได้ยินว่าตึกในกรุงเทพมันไม่มีการรองรับเรื่องนี้ เพราะเราไม่ได้อยู่ในเส้นที่จะโดนแผ่นดินไหวหรือภัยธรรมชาติเหล่านี้

ดวงฤทธิ์: ความจริงคือเราไม่ได้ออกแบบตึกให้รองรับแผ่นดินไหว แต่เราออกแบบตึกให้รับแรงลม แต่ธรรมชาติของแรงลมกับแผ่นดินไหวมันเหมือนกันคือ มันเป็นการแกว่งตัวด้านข้าง แผ่นดินไหวมันมีหลายแบบ ถ้าเป็นแผ่นดินไหวแบบเทกโทนิก (tectonic) เป็นแบบแกว่ง มันก็จะไม่เกินแรงลมสองร้อยกิโลเมตรต่อชั่วโมง ในทางทฤษฎีมันก็จะรับได้ ถ้าออกแบบในเมืองไทยจะคำนวณตามความสูง

ณภัค[20]**:** อาจจะไม่ได้เชื่อมต่อกับประเด็นเมื่อกี้ ประเด็นแรกคือ การใช้อุปลักษณ์พื้นที่ว่าเป็นส่วนตัว เป็นสาธารณะ มีทางเท้าไหม ผมคิดว่าอุปลักษณ์มันทำให้เราคิดว่า มันมีปัญหาหรือเปล่า คือมันผิดฝาผิดตัวหรือเปล่า อุปลักษณ์นี้มันช่วยเราได้มากน้อยแค่ไหน หรือมันไม่ช่วย

ประเด็นที่สอง ที่พูดถึงโฟร์สแควร์ ถ้าเราเขยิบไปสู่อีกจุดหนึ่ง เรื่องการรีวิวหนังสือ รีวิวเพลง นอกเหนือจากพวกนี้ มันแนะนำไปสู่สิ่งอื่นที่คล้ายกัน คล้ายๆ กับการดูยูทูป มันแนะนำไปสู่สิ่งอื่น อย่างน้อยมันช่วยให้เจอสิ่งที่ไม่เคยเจอมาก่อน มันคล้ายกันไปเรื่อยๆ อันแรกกับอันสุดท้ายที่เราเจอมันอาจแตกต่างกันมากๆ แต่อาจยังอยู่ในเรื่องที่เราสนใจอยู่ก็ได้ ผมว่าคิดว่ามันเชยที่คิดถึงมันว่าเป็นเสรีภาพหรือเป็นการควบคุมอย่างแยกขาดจากกัน

ผู้ฟัง: อยากแลกเปลี่ยนเรื่องการแนะนำของยูทูป ผมเคยอัปโหลดวิดีโอของลูกสาวร้องเพลง พอจบคลิปก็มีรายการแนะนำขึ้นมา คลิปที่ต่อจากลูกสาวผมคือคลิปของผู้หญิงชื่อแอนนา ใส่บิกินีเต้น มันคนละเรื่อง อาจจะตอบประเด็นประหลาดใจและไม่เคยพบมาก่อนได้

20. ณภัค เสรีรักษ์

ดวงฤทธิ์: ผมว่าปัญหาของอัลกอริทึม[21] เป็นเรื่องที่น่าสนใจ ผมว่าสมองของเราก็เขียนเป็นอัลกอริทึม เป็นอัลกอริทึมที่ซับซ้อนมาก แต่ว่าอัลกอริทึมที่เราทำได้ยังหยาบมากในแง่ของความสัมพันธ์ สิ่งที่เกิดขึ้นเป็นตัวอย่างให้เห็นว่าเครื่องจักรกับมนุษย์ยังห่างไกลกันมาก

ผู้ฟัง: ถ้าเฟอร์นิเจอร์ในบ้านมันรับรู้ตัวมันเองได้ ในทางสถาปัตย์จะเกิดอะไรขึ้น เช่น ตู้เย็นต่ออินเทอร์เน็ตได้เอง ชั้นหนังสือที่มันรู้ว่ามีหนังสืออะไรอยู่บนตัวมัน

ดวงฤทธิ์: ผมว่าชีวิตจะมีประโยชน์ก็ต่อเมื่อมีวัตถุประสงค์ ถ้ามันเกิดขึ้นแล้วมีวัตถุประสงค์ ผมว่ามันมีชีวิตได้

ผู้ฟัง: คำถามคือ ถ้ามันมีเทคโนโลยีนี้อยู่ จะมีใครคิดวัตถุประสงค์อะไรขึ้นมาทีหลังหรือเปล่า

ดวงฤทธิ์: ผมว่าวัตถุประสงค์ต้องมาก่อน ไม่งั้นชีวิตคงอยู่ไม่ได้ ถ้าไม่มีวัตถุประสงค์ก็ไม่มีชีวิต ผมว่าจริงๆ ต้องมีมากกว่าหนึ่ง แต่อย่างน้อยต้องมีหนึ่ง วัตถุอะไรก็ตาม ถ้ามีชีวิตมันต้องมีวัตถุประสงค์ว่ามันทำอะไร หรือทำแบบนั้นทำไม

อย่าทำให้มันเกิดขึ้นเพียงเพราะแค่ทำได้ ทำแล้วต้องมีวัตถุประสงค์ ถ้าผมจะทำชั้นหนังสือพูดได้ขึ้นมา แล้วบอกไม่ได้ว่า มันมีวัตถุประสงค์อะไร ก็ไม่มีประโยชน์ บ้านเราเป็นแบบนี้กันบ่อย คนทำด้านเทคโนโลยี แค่ทำได้ก็อยากจะทำ แต่ทำไปทำไมไม่รู้ อันนี้คือปัญหา แต่ถ้าเกิดวัตถุประสงค์มันชัดเจน มันก็จะเกิดสภาพของการมีชีวิตที่ชัดเจนไปด้วย ทำให้สวยก็เป็นวัตถุประสงค์

สุภิญญา: นึกถึงการเปรียบเทียบกับห้องสมุด ที่เดินไปเจออะไรที่เราอยากจะเจอในอินเทอร์เน็ตมันมีการพบโดยบังเอิญ (stumble) ซึ่งถ้าเทียบแบบนั้นก็ได้ แต่มัน

21. ในทางคณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์คอมพิวเตอร์ อัลกอริทึม (algorithm) คือ ขั้นตอนวิธีที่ถูกแสดงในรูปแบบรายการของคำสั่ง ใช้เพื่อการคำนวณฟังก์ชันคณิตศาสตร์ โดยคำสั่งจะต้องมีนิยามชัดเจนและรายการต้องมีขอบเขตจำกัด อัลกอริทึมจะทำงานจากขั้นตอนหนึ่งไปสู่ขั้นตอนต่อไป และให้ผลลัพธ์เมื่อทำงานถึงขั้นตอนสุดท้าย ขั้นตอนต่างๆ จะถูกนิยามเอาไว้แล้ว แต่การเปลี่ยนผ่านจากขั้นตอนหนึ่งไปสู่อีกขั้นตอนหนึ่งไม่จำเป็นต้องคาดเดาได้แน่นอน (อัลกอริทึมบางชนิดใช้การสุ่มด้วย) อัลกอริทึมถูกใช้เพื่อการคำนวณ การประมวลผลข้อมูล และการให้เหตุผลโดยอัตโนมัติ (automated reasoning)

ก็ไม่เหมือนห้องสมุดซะทีเดียว เพราะเราจะมีการเซ็ตได้ก่อนว่ารับเฉพาะเรื่องหัวข้อต่อไปนี้

ผู้ร่วมเสวนา: ดูหนังเรื่อง *Inception*[22] ที่มีสถาปนิกไปออกแบบในโลกความฝัน อยากถามสถาปนิกว่า เคยอยากออกแบบสถาปัตยกรรมที่ในโลกจริงไม่สามารถสร้างได้หรือเปล่า

เบญจมาส: ไม่เคยคิด

ดวงฤทธิ์: เราคิดเป็นสามมิติอยู่ในหัว คือบางคนคิดเป็นภาพ กระบวนการคิดแบบสามมิติไม่ได้ถูกจำกัดอยู่เฉพาะในสถาปนิก ช่างปั้นก็เป็น

อาทิตย์: แต่สถาปนิกใน *Inception* ไม่ได้คิดเป็นแกน x, y

สมองกล

จีรนุช: ในอนาคตจะมีสถาปนิกที่เป็นหุ่นยนต์ได้ไหม ไม่จำเป็นต้องใช้คนในการออกแบบ

ดวงฤทธิ์: คุณว่าจะมีนักเขียนที่เป็นหุ่นยนต์ได้ไหม มันก็คงสุ่มคำมาผสมกันได้

อาทิตย์: เคยอ่านบทสัมภาษณ์คุณดวงฤทธิ์เอง เคยบอกว่า คุณแค่เอาข้อมูลมากองๆ กัน ให้มากพอ แล้วเดี๋ยวก็คิดเป็นงานขึ้นมาได้[23] งั้นเราก็เอาข้อมูลใส่ลงไปในคอม มันก็น่าจะทำได้

22. ภาพยนตร์ Inception (2010) http://www.imdb.com/title/tt1375666/

23. “ความสร้างสรรค์เป็นเรื่องง่ายมาก ไม่มีอะไรเป็น magic และไม่เกี่ยวกับ talent ทั้งหมดคืออันนี้...สมอง (ยกนิ้วชี้ที่หัว) สมองมนุษย์มีศักยภาพที่จะสร้างสรรค์ และมนุษย์ก็เป็นสิ่งมีชีวิตที่พร้อมจะสร้างสรรค์อยู่แล้วโดยธรรมชาติ เพียงแต่สิ่งที่เราต้องการก็คือ data ถ้าคุณยัดข้อมูลเข้าไปในสมองคุณให้มากพอ คุณก็จะคิดอะไรบางอย่างออกเสมอ โดยมีเคล็ดไม่ลับนิดนึงคือ คุณต้องพยายามใส่ข้อมูลเหล่านั้นเข้าไปพร้อมๆ กันให้มากที่สุด มันจะช่วยให้กระบวนการความคิดสร้างสรรค์เยอะขึ้น ถ้ามีข้อมูลในหัวมากพอ สมองจะเหนี่ยวนำให้คิดออกเอง” ดวงฤทธิ์ บุนนาค จาก สุภัทธา สุขชู (2547)

ดวงฤทธิ์: มันมีสองอย่าง หนึ่ง คือแบบแผนข้อมูล สอง คือการรับรู้แบบขนาน

การเอาข้อมูลมารวมกันต้องจัดให้เกิดแบบแผน (pattern) ให้ได้ สมองมนุษย์ซับซ้อนมาก มันสามารถเรียบเรียงข้อมูลเป็นแบบแผนได้เร็วมาก เร็วกว่าคอมพิวเตอร์

อันที่สองที่คอมพิวเตอร์ทำไม่ได้ คือการคิดคู่ขนาน เวลามองเห็นผู้หญิงสวย คุณไม่ได้มองแยกกันว่า ตาห้าคะแนน จมูกห้าคะแนน ปากห้าคะแนน การคิดองค์รวมหรือคู่ขนานเป็นองค์ประกอบหลักของมนุษย์ ซึ่งเป็นคำตอบของเรื่องความงาม เรื่องความคิดสร้างสรรค์ ซึ่งมันเป็นสิ่งที่คอมพิวเตอร์ทำไม่ได้ เพราะกระบวนการของคอมพิวเตอร์เป็นเส้นตรง คุณดูคล็อก[24]ของคอมพิวเตอร์ ดูโปรแกรมที่คุณเขียน มันวิ่งไปทีละบรรทัด ตราบใดที่มันทำแบบนี้อยู่ มันคือการคำนวณเชิงเส้น

เบญจมาส: อาจารย์ไขศรี ภักดิ์สุขเจริญ[25] ที่ทำ สเปซซินแท็กซ์ (space syntax)[26] เขาก็พยายามคิดแบบนี้

ดวงฤทธิ์: เขาก็พยายามคิด แต่ผมไม่เห็นด้วย ผมคิดว่าไม่มีวันทำได้เท่าสมองมนุษย์ เพราะสมองมนุษย์ไม่มีวันคิดเป็นเส้นตรง เราคิดเป็นคู่ขนานตลอดเวลา เพราะสัมผัสมีมากกว่าหนึ่ง ตอนที่ผมนั่งอยู่ตรงนี้ ร่างกายผมก็รับอุณหภูมิห้องเข้ามา ตาผมก็มอง หูผมก็ฟัง ทุกอย่างมันทำงานพร้อมกันหมด เป็นสิ่งที่เครื่องจักรทำไม่ได้ การที่มีข้อมูลเข้าไปในสมองของคุณมากกว่าหนึ่งในหนึ่งเวลาอันนั้นคือคู่ขนาน จริงๆ แล้วเรามีกลิ่นมีสัมผัสด้วย

ณภัค: สมมติว่าคู่ขนานอยู่ห้าเส้น ในแต่ละเส้นเป็นเส้นตรงด้วยหรือเปล่า

ดวงฤทธิ์: ก็แล้วแต่ ในทางความคิดอาจจะใช่ แต่ผมเองผมไม่รู้ว่าเป็นเส้นตรงหรือเปล่า ทางความคิดอาจจะเป็นเส้นตรงห้าเส้น แต่ที่สำคัญคือมันเข้าไปในสมองพร้อม

24. คอมพิวเตอร์ดิจิทัลส่วนใหญ่ในปัจจุบันทำงานตามวงรอบสัญญาณนาฬิกา (clock) ภายในเครื่อง ยิ่งรอบวนเร็ว คอมพิวเตอร์ก็ยิ่งทำงานได้มากคำสั่งขึ้นในช่วงเวลาที่เท่ากัน

25. หัวหน้าภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และสถาปนิกบริษัท AP'STRACT Limited

26. ชุดของทฤษฎีและเทคนิคในการวิเคราะห์การจัดพื้นที่ มีจุดกำเนิดมาจาก University College London http://www.spacesyntax.org/

กัน ถ้าเครื่องจักรทำแบบนี้ได้ ผมก็ว่ามันสามารถทำงานออกแบบได้ เกิดความคิดใหม่ได้

ผู้ร่วมเสวนา: อาชีพสถาปนิกให้อะไรที่คนอื่นให้ไม่ได้ คำถามที่สองคือ ถ้าไม่ทำอาชีพสถาปนิกจะไปทำอะไร

ดวงฤทธิ์: ถ้าผมไม่ทำ แล้วผมไม่อดตาย ผมก็มีหลายอย่างที่อยากทำ ผมไม่ได้ร่ำรวย มันเป็นอาชีพที่ผมต้องทำเพื่อให้ผมมีชีวิตอยู่

อาชีพนี้ให้อะไรกับผม คนแต่ละคนต้องการสัมผัสไม่เหมือนกัน บางคนทำอาชีพเขียนหนังสือได้สัมผัสครบละ รู้สึกว่าสมบูรณ์แล้ว บางคนแต่งเพลง บางคนท่องเที่ยว ของผมคือทำสถาปัตยกรรม พอผมสร้างตึกเสร็จผมมีความสุข เวลาผมเดินเข้าไปในตึกที่ผมสร้างเป็นความรู้สึกที่บอกไม่ถูก ห้วงเวลานั้นมันทำให้ผมรู้สึกอยากทำงานต่อไป

ผู้ร่วมเสวนา: ถ้าเทียบกับอาชีพอื่น มีอะไรที่พิเศษกว่า

ดวงฤทธิ์: คือคนมีความรู้สึกว่าอาชีพสถาปนิกต้องพิเศษ แต่ส่วนตัวผมว่ามันไม่ได้วิเศษกว่าอาชีพอื่น มันอยู่ที่ความยากง่ายมากกว่า ไม่คิดว่ามันเป็นศูนย์กลางของจักรวาล

จริงๆ แล้วผมชอบวิธีที่คนอื่นทำที่ว่า สถาปนิกเป็นส่วนหนึ่งของระบบ มากกว่าเป็นจุดศูนย์กลาง แต่โดยวิธีของการตลาดจะทำให้เป็นศูนย์กลางของระบบ โดยสังคมแล้วมันเป็นแบบนั้น เพื่อจะให้เกิดความมั่นใจ

แต่จริงๆ แล้ว โดยวิธีการทำงาน ในออฟฟิศผม ทุกคนจะมีส่วนร่วมในการออกแบบ น้องทุกคนในบริษัทจะมีส่วนร่วมในทุกกระบวนการพอๆ กับผม หรืออาจจะมากกว่าผมในบางโครงการ เราเปิดมากในแง่ความคิด ผมแค่เอาความคิดเขามาพัฒนาให้ใช้การได้

ผมเองไม่ได้เป็นศูนย์กลางของจักรวาล แต่ภาพภายนอกทำให้ผมเป็น เป็นเรื่องการตลาด

การเมืองว่าด้วยคลิป: พื้นที่ส่วนตัว/สาธารณะ[1]

วิทยากร: ปราปต์ บุนปาน มานะ ตรีรยาภิวัฒน์ และวันรัก สุวรรณวัฒนา

ดำเนินรายการ: ทวีพร คุ้มเมธา (เครือข่ายพลเมืองเน็ต)

ทวีพร: ประเด็นที่จะคุยกันวันนี้ เป็นประเด็นที่เป็นข่าวกันพอสมควรในช่วงเวลานี้ จากทั้งในกรณีของวิกิลีกส์ (WikiLeaks) หรือคลิปในการเมืองไทย ซึ่งนำมาสู่ประเด็นหรือคำถามว่า สิ่งที่เป็นส่วนตัว (private) กับสาธารณะ (public) คืออะไร และมีความแตกต่างกันอย่างไร ก่อนอื่นเราจะมาขอความคิดเห็นต่อคำว่า ส่วนตัวและสาธารณะ จากผู้ร่วมพูดคุยวันนี้ก่อน

วันรัก: ประเด็นไม่ได้อยู่ที่ว่าทั้งสองคำมีความหมายว่าอะไร มากเท่ากับเส้นแบ่งขอบเขตที่เป็นประเด็นปัญหา เรานิยามสิ่งหนึ่งให้เป็นคู่ตรงข้ามของอีกสิ่งหนึ่ง เราจะนิยามเส้นแบ่งว่ามันคืออะไร ซึ่ง ณ เวลานี้ คิดว่ามันเริ่มพร่ามัวขึ้น อย่างในกรณีของดาราหรือบุคคลสาธารณะ มันค่อนข้างยากว่า อะไรคือพื้นที่ส่วนตัวหรือพื้นที่สาธารณะ หรือในกรณีเฟซบุ๊ก (Facebook) ที่เส้นแบ่งมันพร่ามัว และมีพื้นที่ทับซ้อนกันพอสมควร ระหว่างความเป็นส่วนตัวและความเป็นสาธารณะ ปัญหาอีก

[1] บันทึกจากการเสวนาเรื่อง สภาวะและเสรีภาพของสื่อออนไลน์ ก่อนการดูคลิปวิดีโอจากอินเทอร์เน็ตร่วมกัน ในงาน Clip Kino Bangkok: Talk and Screening ในวันเสาร์ที่ 18 ธันวาคม 2010 เวลา 16:30-18:00น. ณ The Reading Room สีลม 19 จัดโดยคลิปคิโนะและเครือข่ายพลเมืองเน็ต ดูรายละเอียดที่ http://clipkino.info และ https://thainetizen.org/marathon/; บันทึกการเสวนาโดย อนรรฆ พิทักษ์ธานิน; ขอบคุณ Andrew Gryf Paterson (Clip Kino) Michel Bauwens (P2P Foundation และ Chiang Mai Commons) และ นราวัลลภ์ ปฐมวัฒน (The Reading Room) สำหรับการประสานงานคลิปคิโนะทั้งที่เชียงใหม่และกรุงเทพฯ

ประการหนึ่ง คือ การที่เราพูดว่าเรื่องนี้เป็นประเด็นสาธารณะมากขึ้น เลยสงสัยว่ามากขึ้นในแง่ไหน และทำไมเราถึงคิดว่ามันมากขึ้น

มานะ: ถ้าเรามองเรื่องส่วนตัวหรือเรื่องสาธารณะ ในอดีตค่อนข้างแบ่งง่าย โดยเฉพาะสังคมเมือง แต่สังคมชนบทอาจต่างจากสังคมเมือง เพราะทุกคนรู้จักกันเกือบหมด จึงอาจไม่มีเรื่องส่วนตัวเท่าใดนัก อีกประเด็นคือ เรายังไปข้องเกี่ยวในเรื่องของดารา ที่เรามักคิดว่า เราไปยุ่งเรื่องเขาได้ แต่เรื่องของเราเองเป็นเรื่องส่วนตัว เรามักไม่ยอมให้คนอื่นหรือสาธารณะเข้ามายุ่ง

โซเชียลมีเดีย (social media; สื่อทางสังคม) มีความทับซ้อนพอสมควร ว่าเรื่องส่วนตัวหรือสาธารณะคืออะไร บางสิ่งเราอาจอยากนำเสนอสำหรับคนไม่กี่คน แต่บางทีมันกระจายออกไปในวงกว้าง ซึ่งในบางครั้ง เราไม่สามารถจำกัดขอบเขตการรับรู้ได้ มันมีการแท็ก (tag; ติดป้าย)[2] ต่อไปเรื่อยๆ ปัญหาสำคัญคือ อะไร เมื่อไร อย่างไร ถึงจะเป็นขอบเขตหรือจะพอในแต่ละความหมายของคำ ซึ่งมันยากที่จะตอบ

ปราปต์: อยากจะต่อประเด็นว่า เราปฏิบัติต่อเฟซบุ๊กหรือโซเชียลมีเดียเหมือนเป็นพื้นที่สาธารณะอันหนึ่ง หลายความเห็นเราจงใจให้มันเป็นสาธารณะ เวลาเราพูดถึงส่วนตัวหรือสาธารณะ เราอาจต้องดูถึงตัวผู้กระทำด้วยว่า ถ้าเป็นบุคคลสาธารณะแล้วมีคลิปส่วนตัว มันก็อาจจะเป็นเรื่องสาธารณะหรือไม่ ในเมื่อมันเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับประเด็นสาธารณะและยุ่งเกี่ยวกับสังคมวงกว้าง

มานะ: ตอนนี้เมื่อมีโซเชียลเน็ตเวิร์ก (social network; เครือข่ายทางสังคม) ความเห็นส่วนตัวเราอาจเริ่ม “มีค่า” มากขึ้น จากการเผยตัวเองหรือแสดงความเห็นผ่านนิวมีเดีย (new media; สื่อใหม่) เหล่านี้

---

[2] บริการเครือข่ายทางสังคมออนไลน์ อนุญาตให้เราติดป้ายเพื่อกำกับสื่อที่เผยแพร่ได้ ป้ายดังกล่าวนี้มักเรียกว่า tag หรือ label ป้ายชนิดหนึ่งที่ติดกำกับได้ คือป้ายที่ระบุชื่อของคนที่เกี่ยวข้องกับสื่อนั้น เช่น คนในข่าว คนในภาพ หรือคนที่ผู้ติดป้ายคิดว่าอาจสนใจสื่อนั้น จึงติดป้ายเพื่อเรียกความสนใจจากบุคคลดังกล่าว การอ้างถึงบุคคลด้วยวิธี ‘@mention’ ในทวิตเตอร์ ก็อาจนับรวมอยู่ในการติดแท็กนี้ได้

วันรัก: ย้อนกลับมาที่ประเด็นเรื่องส่วนตัวและสาธารณะ โดยส่วนตัวคิดว่า เราอาจจะไม่สามารถแบ่งได้อย่างชัดเจนอีกต่อไป เพราะปฏิสัมพันธ์หรือการพัวพันระหว่างส่วนตัวและสาธารณะ หรือระหว่างบุคคลกับข่าวสารในปัจจุบัน เป็นไปได้อย่างรวดเร็วและเข้าถึงง่าย เราไม่ได้เป็นเพียงแค่ "ผู้รับ" แต่เราเอาตัวเองเข้าไปพัวพันกับข่าวสารหรือเรื่องราวที่ดำรงอยู่

มานะ: ผมขอยกตัวอย่าง กรณีคลิป 'โจ๊ก ไผ่เขียว'[3] หากเป็นในอดีต นักข่าวอาจรายงานตามแบบแผน ใครทำอะไร ที่ไหน อย่างไร และอาจขอให้ตัดต่อภาพได้ แต่เมื่อมี "คลิป" หรือนิวมีเดียเกิดขึ้น ทุกคนสามารถถ่ายทอดข่าวสารได้ เหตุการณ์ความเป็นจริงบางอย่าง มันเริ่มมีมากขึ้น มากกว่าหนึ่งมุมมอง จนเราไม่รู้ว่า อะไรจริงหรือไม่จริง โลกต่อไปมันจะยิ่งซับซ้อนมากขึ้นว่า ความจริงมันมีหลายมุมมอง

ทวีพร: กล่าวได้ไหมว่านิวมีเดียมันทำให้ส่วนตัวกลายเป็นสาธารณะได้เร็วขึ้น

วันรัก: กำลังคิดว่า ปัจจุบัน ความหมายมันไม่ตายตัวเท่าไร แต่ก่อนเวลาเราพูดถึงส่วนตัวหรือสาธารณะ มันอิงอยู่กับพื้นที่ แต่โลกปัจจุบันอาจไม่ได้ตายตัวต่อไปแล้ว

ทวีพร: เวลาเราพูดตามความหมายตามพจนานุกรม จะเห็นว่า จุดแบ่งหลักของคำว่า "ส่วนตัว" และ "สาธารณะ" ขึ้นอยู่กับพื้นที่หรือการแชร์ (แบ่งดู-ส่งต่อ) "ส่วนตัว" คือแชร์กับคนไม่กี่คน "สาธารณะ" คือแชร์กับวงกว้างหรือสังคม

วันรัก: ปัจจุบันในโลกเวอร์ชวล (virtual; เสมือนจริง) ความหมายนี้มันอาจเปลี่ยนไปแล้ว เราไม่มีความมั่นใจอีกแล้วว่า สิ่งที่เราแชร์ ส่งต่อ หรือโพสต์ไปแล้ว มันจะเป็น "ส่วนตัว" หรือ "สาธารณะ" มันไม่มีหลักประกันว่า จุดหมายของเรากับผลจะเป็นไปในทิศทางเดียวกัน

นักข่าวปัจจุบันไม่สามารถผูกขาดการรายงานข่าวได้ต่อไป เพราะคนมีส่วนร่วมมากขึ้นและสามารถนำมาเผยแพร่ได้มากกว่าในอดีต อีกประเด็นคือ พอสามารถรายงานเรื่อง

[3] นายชาญชัย ประสงค์ศิล ผู้ต้องหาร่วมกันฆ่าและพยายามฆ่าผู้อื่นตายโดยเจตนา จากกรณียิง 'น้องโตมี่' ด.ช.โภคิน ดีผิว เสียชีวิต คลิปตำรวจทำการวิสามัญฆาตกรรม 'โจ๊ก ไผ่เขียว' ในเดือนธันวาคม 2010 ถูกเผยแพร่ทั่วอินเทอร์เน็ต และทำให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์อย่างมากว่าเป็นการทำเกินกว่าเหตุหรือเหมาะสมแล้ว ดูคลิปที่ http://youtu.be/Hcguy0aPWsA

ราวหรือความจริงได้หลากหลายมากขึ้นก็นำมาสู่ปัญหาของการไม่มีขาวหรือดำ หรือคำถามว่าบรรทัดฐานทางศีลธรรมคืออะไร

ทวีพร: ยังคิดว่าส่วนตัวและสาธารณะมันชัดเจน แต่ด้วยเทคโนโลยีทำให้การเป็นสาธารณะมันง่ายขึ้น และบางทีมันอาจนำมาซึ่งปัญหาทางกฎหมายว่า หากเราโพสต์หรือแชร์เรื่องส่วนตัวกับเพื่อน แล้วมันอาจผิดกฎหมาย

วันรัก: คิดว่ามันไม่ได้เปลี่ยนแค่ “ความเร็ว” หรือ “ความง่าย” แต่มันทำให้นิยามเปลี่ยนไปด้วย “ส่วนตัว” อาจมิได้หมายถึงคนสองคนหรือไม่กี่คน แต่อาจหมายถึงคนเป็นร้อยคน

ทวีพร: แสดงว่าจำนวนคน มันมีความสำคัญหรือสัมพันธ์กับส่วนตัวหรือสาธารณะหรือไม่

ปราปต์: ผมคิดว่าจำนวนคนก็สำคัญ เช่น ปัจจุบันเวลาเราทำระบบข่าว เราจะรู้ว่าคนอ่านเท่าไร ทำให้มาสู่การวางแผนในการนำเสนอข่าว บางข่าวอาจเป็นข่าวดังในหนังสือพิมพ์ แต่พอเรามาดูในโลกออนไลน์ มันอาจไม่ใช่ ออนไลน์มันอาจมีเรื่องจำนวนคนด้วย หรืออย่างกรณีเฟซบุ๊กที่กลายเป็นฐานในการเลือกประเด็นนำเสนอข่าวตามความสนใจของกลุ่มคนที่อยู่ตามเว็บไซต์เหล่านี้

วันรัก: บางทีเราจะเห็นได้ว่าในเฟซบุ๊กมีความเปลี่ยนแปลงในแง่ที่ว่า เรารู้ว่าคนนิยมข่าวอะไรบ้าง มันมีการแชร์ต่อไป

มานะ: ในอดีตเวลาเราไปเที่ยวแล้วถ่ายวิดีโอ แต่เราไป “ฝาก” รูปในยูทูป (YouTube) เนี่ย มันกลายเป็นเรื่องสาธารณะมากขึ้น โดยเฉพาะหากมันได้รับความสนใจ มันจะขยายพื้นที่ไปไกลกว่าที่เราคิดไว้

ทวีพร: เรามาที่ประเด็นความเป็นส่วนตัว (privacy) กับประเด็นทางการเมือง เช่น ในกรณีที่มีคนสามคนคุยเรื่องสาธารณะ (ในพื้นที่ส่วนตัว) แล้วนำเสนอผ่านโลกเสมือนจริง (virtual world) มันนำไปสู่อะไร หรือแสดงให้เห็นอะไร มันเป็นการละเมิดสิทธิส่วนบุคคลไหม

วันรัก: ความเป็นส่วนตัวหรือสาธารณะ มันอาจไม่ได้อยู่ที่ “นิยาม” หรือ “ความหมาย” แต่มันอาจอยู่ที่ “ประเด็น” มากกว่า ว่าเป็นส่วนตัวหรือสาธารณะ ซึ่งนำไปสู่การตรวจสอบสองทาง เป็นการสั่นคลอนรัฐ และรัฐก็พยายามต่อต้านสิ่งเหล่านี้ให้มากที่สุด

ทวีพร: ปกติความเป็นส่วนตัวควรเป็นสิ่งที่ได้รับการรับรอง แต่พอมาถึงบุคคลหรือประเด็นสาธารณะ ความเป็นส่วนตัวอาจลดลงตามความเป็นสาธารณะหรือไม่ หรือมันมีส่วนไหนบ้างที่เปิดเผยหรือไม่เปิดเผยได้

ปราปต์: สื่อกระแสหลักเป็นเรื่องยาก หากต้องสัมพันธ์กับมวลชนวงกว้างหรือชนชั้นนำ อย่างกรณีที่ออกมาเกี่ยวกับเบื้องหลังรัฐประหาร ในสื่อกระแสหลักจะเป็นการพูดอ้อมๆ เสียมากกว่า เป็นการเล่นอย่างอ้อมๆ หรืออาจเป็นการกลบหรือแปลความให้เป็นอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งประเด็นนี้จะนำไปสู่การเซ็นเซอร์ตัวเอง มันเลยถูกมองว่าสยบกับอำนาจรัฐ แต่เราต้องคำนึงว่า สื่อกระแสหลักมีเครือข่ายทางสังคมและบุคลากรที่หลากหลาย บางเรื่องมีทั้งคนชอบและไม่ชอบ ซึ่งมันต้องจัดการความสัมพันธ์ เพื่อรักษาสิ่งต่างๆ เหล่านี้ เพื่อหาวิธีอยู่ร่วมกัน อันนี้อาจเป็นวิธีการแก้ปัญหาของคนรุ่นห้าสิบ ซึ่งเราอาจต้องมาคุยกันว่า สำหรับความเปลี่ยนแปลงสู่นิวมีเดียเหล่านี้ เราจะแก้ไขปัญหาอย่างไร ผมคิดว่าอาจต้องมีการปรับเปลี่ยนแนวคิดหรือการปรับเปลี่ยนรุ่นของคนก่อน แนวคิดในการนำเสนออาจจะเปลี่ยนแปลงไป

วันรัก: ประเด็นอาจมิใช่อยู่ที่ “ความกล้า” เสนอข่าว ส่วนตัวคิดว่า สื่อตอนนี้ควรเป็นเรื่องของการ “เปิด” พื้นที่มากกว่า เป็นการเปิดพื้นที่ให้มากพอกับความหลากหลายแตกต่าง (จากรัฐ) ซึ่งนิวมีเดียมันได้เปิดพื้นที่เหล่านี้มากกว่าในอดีต

ทวีพร: กำลังหมายความว่า เราไม่ต้องไปมองว่าสื่อกระแสหลักจะนำเสนอหรือไม่ เพราะเรากำลังมีสื่อใหม่ในการนำเสนอเรื่องราวใหม่ แต่ปัจจุบันรัฐมันพยายามกลืนสื่อใหม่เหล่านี้มิใช่หรือ

วันรัก: ตลอดประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา รัฐก็พยายามมาก จนกลืนกระแสรองหรือกระแสต้านอยู่แล้ว แต่ตามที่ จูดิท บัตเลอร์ (Judith Butler)[4] ว่าไว้ รัฐมันมีรอยรั่วเสมอ มันมีช่องทางในการอยู่รอดของฝ่ายตรงข้ามกับรัฐ

มานะ: กำลังคิดว่า เวลาเราพูดถึงเรื่องคลิปในที่สาธารณะ บางทีคนดูก็ต้องระวังในการนำเสนอด้วย เช่นเรื่องการปาโทรศัพท์บีบี[5] ที่มีเรื่องการตลาด หรือในเชิงการเมืองก็มี ต้องเข้าใจว่า ในการปล่อยคลิป มันอาจมีกระบวนการบางอย่าง ปัญหาของผู้เสพคือ เราต้องตั้งคำถามกับทุกคลิป เราจะเชื่อ จริงจังอย่างที่เห็นไม่ได้อีกต่อไป

วันรัก: สิ่งที่เป็นปัญหามากของสังคมไทยคือ เวลามีกระแสโหมข่าวและขยายใหญ่ขึ้นโดยนิวมีเดีย เราจะจัดการความรู้สึกร่วมนี้อย่างไร

ทวีพร: อย่างกรณีนิวมีเดียนำมาสู่การรวมตัวของคนมีอารมณ์เดียวกัน และกลายเป็นความคลั่งที่มากและเร็วยิ่งขึ้น

มานะ: ประเด็นอยู่ที่ว่า ใครเอามาใช้ แต่ก่อนอาจเป็นนักการตลาด แต่ตอนนี้อาจเป็นนักการเมือง เป็นการปั่นกระแสที่ง่าย และบางทีก็สัมพันธ์กับสังคมไทยที่ไม่ชอบอะไรละเอียดซับซ้อน ชอบแค่เพียงถูก-ผิด

ทวีพร: การที่มีลักษณะอย่างนี้ มันดีกับสื่อกระแสหลักหรือกับผู้บริโภคข่าวมากขึ้นหรือไม่

---

[4] นักปรัชญาหลังโครงสร้างนิยมชาวอเมริกัน มีผลงานในสาขาสตรีนิยม ทฤษฎีเพศที่สาม (Queer Theory) ปรัชญาการเมือง และจริยศาสตร์

[5] คลิปวิดีโอ ครูปาโทรศัพท์แบล็คเบอรี่ (BlackBerry) ลงพื้น แพร่หลายในอินเทอร์เน็ต ก่อนจะเปิดเผยในภายหลังว่า เป็นโฆษณาของร้านอาหารเบอร์เกอร์คิง โดยใช้การตลาดแบบไวรัสหรือไวรัลมาร์เก็ตติง (Viral Marketing)

ปราปต์: ถ้าหากมองในแง่ประโยชน์คือ นักข่าวหรือกองบรรณาธิการไม่ใช่ผู้ผูกขาดต่อไปอีกแล้ว มันมี “ข่าว” มากขึ้น เช่น กรณีภาพยนตร์เรื่อง *Insects in the Backyard*[6] หากไม่มีกระแสในนิวมีเดีย ก็อาจไม่มีพื้นที่ในสื่อกระแสหลัก มันช่วยให้นำไปสู่หนทางในการนำเสนอแบบใหม่

ทวีพร: จากนิวมีเดียมาสู่กระแสหลัก มันยังได้รับความนิยมสูงต่อไปไหม

ปราปต์: อาจวัดความนิยมจากจำนวนคนยาก แต่บางทีอาจวัดได้จากผล เช่น กรณีงบประมาณสร้างภาพยนตร์สมเด็จพระนเรศวรฯ ที่มีการสนับสนุนมากเกินไป นำไปสู่การนำเสนอในสิ่งพิมพ์ และมีผลต่อการตัดงบประมาณในเวลาต่อมา

มานะ: ปัญหาอาจไม่ได้อยู่ที่จำนวนคนเสพหรือรับสื่อ แต่มันอยู่ที่ผลกระทบต่อการวางนโยบายหรือขยายเป็นประเด็นสังคมในวงกว้าง ในอดีตเราอาจต้องใช้จำนวนคนไปประท้วง แต่ตอนนี้มันอยู่ที่ “ประเด็น” ว่าเรียกคนได้หรือไม่

วันรัก: ในทางการเคลื่อนไหวทางสังคม ทำให้คนหลากหลายสามารถมาแชร์สร้างชุมชนเสมือนจริงได้ อันอาจนำไปสู่การกระทำและคานอำนาจกับกระแสหลักได้ เช่น การที่เราที่มีความสนใจร่วมกัน มารวมตัวกันในงานสัมมนา ในอดีตเราอาจต้องประชาสัมพันธ์มากมายและใช้เวลานาน แต่ตอนนี้มันรวดเร็วและง่ายขึ้น

ผู้ฟัง 1: สมมติผมเดินในสวนลุมพินีกับแฟนและมีคนถ่ายวิดีโอไปโพสต์ไว้ ผมจะสามารถฟ้องเขาได้ถ้าเป็นในหลายประเทศ กฎหมายควรคุ้มครองความเป็นส่วนตัวขนาดไหน

วันรัก: ขอยกตัวอย่างในเรื่องความเป็นเสรีภาพของปัจเจกชนกับความเป็นสาธารณะ เส้นแบ่งอยู่ตรงไหน เช่น ในอังกฤษมีกล้องโทรทัศน์วงจรปิด คนอังกฤษ

[6] ภาพยนตร์ไทยกำกับโดย ธัญญ์วาริน สุขะพิสิษฐ์ กล่าวถึงความสัมพันธ์ของคนในครอบครัวและมีประเด็นเกี่ยวกับเพศที่สาม ถูกคณะกรรมการภาพยนตร์และวิดีทัศน์แห่งชาติสั่งห้ามเผยแพร่เมื่อวันที่ 23 พ.ย. 2553 ติดตามความเคลื่อนไหวได้ที่แฟนเพจ https://www.facebook.com/insectsinthebackyard และบล็อกเครือข่ายคนดูหนัง http://thaiaudience.wordpress.com/

ยอมรับ แต่คนฝรั่งเศสไม่ยอม และบอกว่าเป็นสิ่งที่ละเมิดเสรีภาพส่วนบุคคล รัฐไม่มีสิทธิในการใช้กล้องโทรทัศน์วงจรปิดทุกแห่ง กลายเป็นฉันทามติหรือบรรทัดฐานของสังคม ซึ่งเราจะเห็นได้ว่า มันมีความแตกต่างกันในแต่ละสังคม อันเกิดจากการต่อรองระหว่างประชาชนและรัฐ

ผู้ฟัง 2: แนวคิดเรื่องความเป็นสาธารณะหรือส่วนตัวมีมานานมากแล้ว ผมอยากถามว่านานขนาดไหน

วันรัก: ไม่เชี่ยวชาญเรื่องนี้ แต่คิดว่าอาจจะสร้างมาช่วงศตวรรษที่ 19 มันอาจเกิดมาพร้อมการเกิดขึ้นของกระฎุมพีที่คลี่คลายมาจากสังคมศักดินา

เกษม[7]: การแบ่งแยกระหว่างส่วนตัว-สาธารณะ ด้านหนึ่งอาจเป็นมรดกการต่อสู้ระหว่างรัฐสมัยใหม่กับคนในรัฐ โดยคนเริ่มรู้สึกว่า รัฐเข้ามาเกี่ยวข้องกับคนมากเกินไป อันนำมาสู่ความต้องการการรวมตัวเป็นกลุ่มก้อน แต่โดยเงื่อนไขมันรวมไม่ได้ ซึ่งนำมาสู่การสร้างพื้นที่สาธารณะ เป็นพื้นที่ที่คนมาคุยกันหรือแลกเปลี่ยนประเด็นสาธารณะกันได้ ต่อมาสื่อมวลชนได้มาทำให้การพูดคุยเหล่านี้กระจายกลายเป็นประเด็นสาธารณะ ประเด็นเรื่องพื้นที่สาธารณะหรือส่วนบุคคลมัน “เบลอ” มานานแล้ว คนสามารถแสดงความเป็นส่วนตัวในพื้นที่สาธารณะได้ ในทางกลับกันก็ทำให้สาธารณะมาสู่พื้นที่ส่วนตัวได้ นิวมีเดียเป็นตัวเร่งให้ความไม่ชัดเจนและความพร่ามัวมันมากขึ้น การเติบโตของวิทยุโทรทัศน์ทำให้สาธารณะเข้ามาสู่เรื่องส่วนตัว และกลายเป็นแบบแผน จนกลายเป็นสาธารณะสื่อไม่ได้มีหน้าที่ในแง่การกระจายข่าวอย่างเดียว แต่มีเรื่องของการสร้างมิติความสัมพันธ์ให้มากขึ้น

ทิวสน[8]: ขอแลกเปลี่ยนในประเด็นที่ว่า การเสนอบางส่วนของวิกิลีกส์อาจเป็นการบอกว่า สื่อรู้นะ หรือคนรู้นะ แต่การไม่เสนอก็เป็นการบอกเหมือนกันไหมว่าเราก็รู้

ผู้ฟัง 3: สื่อหลักกลัวรัฐบาลเพราะอะไร หรือกลัวรัฐบาลจะทำอะไร

7 เกษม เพ็ญภินันท์

8 ทิวสน สีอุ่น

ปราปต์: สื่อหลักไม่ได้กลัวรัฐบาล เรากลัวความสัมพันธ์กับคนหลายฝ่าย ทั้งเพื่อนเราหรือคนในองค์กร เราจะจัดการอย่างไร หากเขาเป็นเช่นนั้นจริงๆ มันจัดการยากเหมือนกันนะ สื่อกระแสหลักอาจทำไม่ได้ แต่มันก็มีสื่อใหม่อย่างประชาไท เป็นต้น

วันรัก: การเรียกร้องว่าให้ “สื่อเป็นกลาง” เป็นปรากฏการณ์แปลกมากในสังคมไทย เพราะสื่อมันไม่มีหรอกความเป็นกลางนะ เราควรทำให้คนตระหนักว่า สื่อเป็นกลางไม่มีหรอก เพราะมันมีความสัมพันธ์กับอะไรต่างๆ มากมาย

มานะ: ต้องแยกระหว่าง “เป็นกลาง” กับ “เป็นธรรม” หมายความว่า การที่เราต้องเปิดพื้นที่ให้กับความหลากหลายของความเห็นด้วย ให้อีกฝ่ายพูดด้วย ไม่ใช่ปิดให้พูดแต่ฝ่ายเดียว ไม่ว่ารัฐหรือฝ่ายตรงข้ามก็ตาม

ปราปต์: บางทีการนำเสนอก็อาจเป็นการประเมินเหตุการณ์ของสื่อด้วย เช่น กรณีเสื้อแดงปี 2009 ที่แทบไม่มีการนำเสนอเลย แต่ปี 2010 มันมี เพราะสื่อรู้สึกว่า เสื้อแดงมีความสำคัญและแข็งแกร่ง อีกประเด็นคือ สื่อกระแสหลักอาจนำเสนอข่าวกระแสรอง แต่อาจไม่ใช่นำเสนอด้วยวิธีการหลัก

(จบการเสวนา – หลังจากนี้ ผู้ร่วมงานดูการฉายวิดีโอคลิปออนไลน์ร่วมกัน สลับกับการนำเสนอและพูดคุยเกี่ยวกับคลิปแต่ละคลิป และการฉายคลิปที่ผู้ร่วมงานนึกออกระหว่างการดูคลิปอื่นๆ)

เบอร์โทรศัพท์ บีบีพิน และนิยามความเป็นส่วนตัวที่เปลี่ยนไป

สันต์ สุวัจฉราภินันท์

“พี่ขอเบอร์หน่อย”

“ไม่เหมาะมั้งครับ”

“ทำไมล่ะ”

“เอาเบอร์พินไปดีกว่าครับ”

บทสนทนาเบื้องต้นคงเป็นบทสนทนาที่เราหลายๆ คนเคยได้ประสบพบเจอกับตัวเอง หรือแม้กระทั่งเป็นคนที่ก่อให้เกิดบทสนทนาที่มีเนื้อหาลักษณะนี้ ไม่ว่าจะเกิดขึ้นที่ไหนและกับใครก็ตาม มันสะท้อนให้ผมคิดและใคร่ครวญถึงสิ่งที่กำลังเกิดขึ้นและดำเนินอยู่ในชีวิตประจำวัน ไม่ว่าจะเป็นกระบวนการของการมีปฏิสัมพันธ์ วิธีการแสดงออกถึงความรู้สึก ความรู้สึกถึงพื้นที่และระยะห่างของความเป็นส่วนตัว และการจัดลำดับความสำคัญของความใกล้ชิดสนิทสนม ปรากฏการณ์เหล่านี้กำลังสะท้อนให้เราเห็นอะไรบ้าง? ความคิดและความหมายที่เราเคยมีต่อการพูดคุยและบทสนทนากำลังเปลี่ยนไป หรือแท้จริงแล้วเป็นเพียงการเปลี่ยนรูปแบบเท่านั้น? บทความนี้ต้องการที่จะทำหน้าที่สะท้อนและชวนให้เราคิดกับสิ่งที่เกิดขึ้น

เบอร์โทรศัพท์เคลื่อนที่และเบอร์พินบีบี

เราอาจจะเรียกได้ว่า ปัจจุบันเป็นช่วงสถานการณ์ “บีบี ฟีเวอร์” ที่ถาโถมให้พวกเราหลายๆ คนหันไปพิจารณาเจ้าโทรศัพท์มือถือเครื่องเก่า แล้วอยากตั้งหน้าตั้งตาหาเงินมาเปลี่ยนมันให้เป็นบีบี (BlackBerry) ทั้งๆ ที่บางคนยังไม่รู้เลยว่าเจ้าบีบีนั้น มันทำหน้าที่อะไร ใช้ประโยชน์อย่างไร หรือเพื่ออะไร รู้แต่เพียงแค่ว่ามันเจ๋ง มันเท่ห์ คนทั่วไป ดารา นักร้อง เขาก็ใช้กัน เพื่อนๆ ที่โรงเรียน มหาวิทยาลัยก็ใช้กัน ถ้าไม่มี อาจเรียกได้ว่าเป็นอาการ “ตกเทรนด์” จึงจำเป็นต้องพากันไปซื้อมา

ครอบครอง ถ้าจะว่ากันไปแล้ว ในช่วงปลายปี ค.ศ. 2010 จนถึงต้นปี ค.ศ. 2011 นี้ สถานการณ์ บีบี ฟีเวอร์ ได้ถูกแทรกแซงด้วยสถานการณ์คล้ายๆ กันของไอโฟน 4 (iPhone 4) แต่ดูเหมือนว่าจะไม่ได้รับความนิยมมากเท่ากับบีบี กระทั่งรูปแบบของโทรศัพท์หลายค่ายก็พยายามปรับปรุงรูปโฉมให้มีความละม้ายคล้ายคลึงกับเจ้าบีบีให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ แต่ก็ยังไม่สามารถสร้างกระแสได้เท่ากับบีบีอยู่ดี คำถามง่ายๆ คือ ทำไมถึงเป็นเช่นนั้น?

ตรงนี้ขอบรรยายลักษณะการทำงานของบีบีที่ทำให้มันครองใจคนหลายต่อหลายคน รวมทั้งที่ทำให้ตัวมันไม่สามารถถูกตีตลาดจากค่ายอื่นๆ ได้ ผมไม่สามารถอธิบายความแตกต่างในระดับขั้นตอนการทำงานในแง่เทคโนโลยีแบบละเอียดลึกซึ้ง แต่จะมองบีบีในฐานะที่เป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง ถ้ามองแบบผิวเผิน บีบีก็คือโทรศัพท์มือถือชนิดหนึ่ง โดยมีเบอร์โทรศัพท์ที่มีการจดทะเบียนการใช้งานอย่างเป็นทางการกับหน่วยงานของรัฐ ซึ่งบีบีก็ทำหน้าที่ในฐานะโทรศัพท์เคลื่อนที่ได้อย่างดี แต่นอกเหนือไปจากนั้น สิ่งที่บีบีมีให้และเป็นจุดยืนที่โดดเด่นก็คือ “ความสามารถในการเลือกสร้างกลุ่มเพื่อนที่มีความพิเศษ” เพราะเพื่อนกลุ่มนี้จะเป็นเพื่อนที่สามารถพบเจอกันได้ในช่องทางเฉพาะเจาะจงสำหรับคนที่มีบีบีเท่านั้น จะว่าไปแล้ว ลักษณะการทำงานของบีบีจะคล้ายกับเอ็มเอสเอ็น (Microsoft Network: MSN) แต่ที่แตกต่างกันก็คือ ราคาของการได้มาซึ่งบีบีพิน (BB PIN) เพื่อที่จะสามารถสร้างบีบีแอกเคานต์ (BB Account) ในโปรแกรมการสนทนาเฉพาะบีบีหรือบีบีเมสเซนเจอร์ (BB Messenger) เพราะมันหมายถึงเฉพาะคนที่มีเครื่องบีบีและเฉพาะเจ้าของเครื่องนี้เท่านั้นที่สามารถเข้าไปใช้ในชื่อนี้ได้ (อย่างไรก็ตาม เจ้าของเครื่องสามารถให้เพื่อนพิมพ์โต้ตอบแทนได้)

ช่องทางการสนทนาที่เฉพาะเจาะจงนี้มีนัยถึงความเฉพาะเจาะจง ความพิเศษ ที่ไม่ใช่ทุกคนจะสามารถมีได้ ดังนั้น มันจึงเป็นสัญลักษณ์ของความหรูหรา ความเก๋ ความโดดเด่นที่เกิดขึ้นได้เฉพาะกลุ่ม และหากอ่านตามความหมายในเชิงอุปมาอุปไมยนี้ก็เท่ากับว่า กลุ่มเพื่อนที่มีบีบีก็จะกลายเป็นกลุ่มเพื่อนที่มีความโดดเด่นเป็นกลุ่มพิเศษที่มีช่องทางการสนทนาที่เฉพาะเจาะจงและไม่ได้เกิดขึ้นกับคนทั่วๆ ไป เช่นเดียวกันกับการที่ได้เข้าเป็นสมาชิกของคลับหรือชมรมที่หรูหราและมีการเลือกสรรสูง (exclusive) ดังที่เราพบเห็นทั่วไปในหนัง ละคร หรือแม้กระทั่งในชีวิตประจำวัน ณ จุดนี้อาจจะมีคำถามที่เกิดขึ้น เช่น แล้วโอวี (ระบบปฏิบัติการโทรศัพท์

เคลื่อนที่ของโนเกีย) ไม่มีลักษณะเช่นเดียวกันหรือ? หรือไอโฟนไม่ได้มีให้หรือ? สำหรับผมแล้วเห็นว่า แม้ช่องทางของความพิเศษนี้สามารถถูกสร้างโดยแบรนด์อื่นๆ ได้ แต่ความนิยมก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้คู่แข่งจากค่ายโทรศัพท์อื่นๆ ไม่สามารถตีตลาดบีบีได้ เนื่องจากว่า กลุ่มพิเศษนี้จะต้องมีช่องทางที่เหมือนกัน ถ้าอีกคนไม่ได้ใช้ช่องทางพิเศษแบบเดียวกัน มันก็ไม่สามารถเกิดขึ้นได้ ส่วนไอโฟนเป็นโทรศัพท์ที่เน้นกราฟิกและความบันเทิงในเชิงภาพมากกว่าความต้องการในการสร้างกลุ่มเฉพาะหรือสร้างช่องทางของการสนทนา

เมื่อลองมองย้อนกลับไปที่บทสนทนาที่เป็นประเด็นตั้งต้น คำถามที่เกิดขึ้นก็คือ เหตุใดเวลาที่พบเจอคนที่เราสนใจ อยากจะรู้จัก หรืออยากจะคุยด้วย จึงเลือกที่จะขอหรือให้บีบีพินเพื่อที่จะสามารถสมัครเข้าไปอยู่ในกลุ่มเพื่อนที่มีความเฉพาะเจาะจงนี้ แทนการขอหรือให้เบอร์โทรศัพท์เคลื่อนที่ ทั้งๆ ที่บีบีก็สามารถให้ได้ทั้งสองอย่าง แสดงว่า ระหว่างเบอร์โทรศัพท์เคลื่อนที่กับเบอร์พิน มีอะไรบางอย่างที่ทำให้เกิดความรู้สึกที่แตกต่างกันระหว่างผู้ที่ขอและผู้ที่ให้ อะไรคือประเด็นเหล่านั้น?

ความรู้สึกถึงระยะและพื้นที่ของความเป็นส่วนตัว

ครั้งแรกๆ เมื่อผมมีโทรศัพท์เคลื่อนที่ ผมยังจำความรู้สึกนั้นได้เป็นอย่างดี ผมสามารถติดต่อสื่อสารกับผู้คนได้ในทุกช่วงเวลาและทุกสถานที่ที่ผมต้องการ (แน่นอนว่าจะต้องเป็นพื้นที่ที่มีสัญญาณโทรศัพท์) ตอนนั้นอย่าได้พูดถึงความเล็กกระทัดรัดหรือรูปร่างที่บางสวยงามของตัวเครื่อง เพราะมันใหญ่โตและเทอะทะมาก แต่ความรู้สึกที่ได้จากมันคือ ความทันสมัย ความเป็นปัจจุบัน และความรู้สึกแปลกที่เราสามารถพูดคุยในเรื่องบางเรื่องกับบางคน ที่โดยปกติจะต้องคุยในพื้นที่บ้าน ในห้องนั่งเล่น หรือในตู้โทรศัพท์สาธารณะที่อยู่นิ่งๆ หรือเดินไปไหนมาไหนได้ไม่เกินสิบก้าว นับประสาอะไรกับการได้คุยกับเพื่อนตอนที่อยู่ที่โรงเรียน ก่อนจะเข้าโรงหนัง หรือแม้กระทั่งอยู่ในห้องน้ำ ความรู้สึกถึงระยะห่างจึงเกิดการเปลี่ยนแปลงแล้ว เส้นแบ่งระหว่างพื้นที่ส่วนตัวและพื้นที่สาธาณะเริ่มเปลี่ยนแปลงและสั่นคลอนลง ครั้งหนึ่งโทรศัพท์บ้าน (land line) เป็นเสมือนช่องทางที่เชื่อมโยงเรากับภายนอก แต่มันอยู่กับที่ ติดยึดหรือยอมจำนนกับตำแหน่งทางภูมิศาสตร์มากเกินไป แต่โทรศัพท์เคลื่อนที่ได้ทำให้เราก้าวเข้าไปสู่ความเป็นเจ้านายของเวลาและพื้นที่ในเวลาเดียวกัน

“โอกาส” ดูเหมือนเป็นผลกำไรที่เราได้รับจากการเป็นเจ้านายของเวลาและสถานที่ โอกาสของการพบเจอผู้คนมากขึ้น โอกาสของการสร้างบทสนทนา โอกาสในการติดต่อประสานงานที่รวดเร็วขึ้น รวมถึงโอกาสของการสร้างมิตรภาพใหม่ๆ อย่างไรก็ตาม สิ่งที่เราได้รับตามมาเช่นเดียวกันกับ “โอกาส” ก็คือการ “เสียโอกาส” โดยผ่านช่องทางเดียวกันนี้ ขณะที่ให้โอกาสเราติดต่อคนอื่นๆ ได้ คนอื่นๆ ก็สามารถติดต่อกลับมาหาเราได้ในทุกเวลาหรือในทุกที่ที่เขาต้องการเช่นกัน สิ่งที่เรากำลังเสียไปมากที่สุดคือ “เสียโอกาสในความเป็นส่วนตัว” ถ้าจะพูดให้ง่ายขึ้นก็คือ เวลาและพื้นที่ที่เราเคยคิดว่าเป็นส่วนตัว เช่น เวลาหลังเลิกงาน เวลาดูหนังกับเพื่อน เวลาอยู่กับคนรัก เวลาเที่ยวตอนกลางคืน หรือเวลามื้อเย็นกับครอบครัว กลับมีโอกาสที่คนอื่นๆ จะสามารถติดต่อหาเราได้ อย่างไรก็ตาม ภายใต้การมีโอกาสติดต่อคนอื่นๆ ได้ตามที่เราต้องการ และการเสียโอกาสในความเป็นส่วนตัวของเรา โทรศัพท์เคลื่อนที่ก็ยังมอบโอกาสให้กับเราในการคัดสรรและกีดกันคนอื่นๆ ออกจากพื้นที่ส่วนตัวของเราได้เช่นเดียวกัน เช่น จากการเลือกรับหรือไม่รับสายที่โทรเข้ามา เป็นต้น

ผมตั้งสมมติฐานว่า ความเข้าใจของเราต่อความหมายเรื่อง “ระยะห่างและพื้นที่ของความเป็นส่วนตัว” เปลี่ยนแปลงไป จากการเข้ามาของโทรศัพท์เคลื่อนที่ และความเปลี่ยนแปลงนี้ได้ถูกเร่งเร้ามากขึ้นจากปรากฏการณ์ของบีบี ทำไมจึงมองเช่นนั้น? ผมขอเริ่มคลี่คลายโดยอาศัยบทสนทนาออนไลน์กับเพื่อนของผมคนหนึ่ง (ขอสงวนนาม)[1]

ถาม: ความรู้สึกระหว่าง เบอร์โทรศัพท์ กะ บีบี นี้อันไหนมันรู้สึกเป็นส่วนตัวมากกว่ากัน

ตอบ: ถ้าความสัมพันธ์ฉาบฉวยน่าจะบีบี มากกว่าโทรศัพท์

ถาม: ทำไม บีบี มันฉาบฉวยกว่าอ่ะ

ตอบ: เพราะถ้าคุยกันแบบพิม มันก้อเหมือนแชท น่าจะไม่ส่วนตัวเท่ากับคุยฟังเสียง ก้อจะเปนระดับไง พิมคุยกัน หรือแชท ต่อมาก้อคุยได้ยินเสียงละก้อแบบเหนหน้าไง

[1] เพื่อความสมจริงของบทสนทนาออนไลน์ ผมไม่ได้ปรับแก้คำที่ใช้ให้ถูกต้องตามหลักไวยากรณ์หรือตามอักขระ แต่คงรูปของคำที่ใช้เหมือนเดิมตามที่ปรากฏบนหน้าจอ

ถาม: แสดงว่าถ้าการคุยแบบพิมพ์ จะรู้สึกห่างเหินกว่าหรือ

ตอบ: ไม่มีความสัมพันธ์ทางใจไง ก้อคุยไปงั้น

ระดับความเป็นส่วนตัว การแสดงผ่านบทสนทนา และชู้

ถ้าการใช้โทรศัพท์เคลื่อนที่เปลี่ยนแปลงความรู้สึกถึงระยะห่างและพื้นที่ส่วนตัวของเราไปจากการใช้โทรศัพท์บ้าน อันเนื่องมาปัจจัยเรื่อง “การเคลื่อนไหวและความเป็นปัจจุบัน” บีบีก็ยิ่งทำให้ความรู้สึกถึงระยะห่างและพื้นที่ส่วนตัวเปลี่ยนไปจากเดิมอีก ตามความเห็นของผมแล้ว ปัจจัยที่ว่าก็คือ “โอกาสในการแสดงออก (performance) ผ่านบทสนทนา (dialogue)” ซึ่งมาจากบุคคลที่เราได้เลือกเอาไว้แล้วในรายชื่อของเพื่อนบีบี (ที่ไม่ได้เข้าถึงกันทั่วไปเหมือนเอ็มเอสเอ็น) ที่ผ่านเงื่อนไขเรื่องสถานะทางสังคมของการมีบีบี และเหมาะสมกับการคุยด้วยตามกรอบของกลุ่มเฉพาะเจาะจง ดังนั้น เมื่อประกอบกับ “การเคลื่อนไหวและความเป็นปัจจุบัน” ที่ได้รับจากโทรศัพท์เคลื่อนที่ บีบีก็ยิ่งเปิดทางให้กับการนิยามความหมายใหม่ในเรื่องความเป็นส่วนตัว

ถาม: ทำไมเวลาพิมพ์ ไม่ได้จินตนาการไปด้วยหรือว่าเหมือนคุยกับอีกคนหนึ่งอยู่

จินตนาการไปถึงเรือนร่าง หน้าตา นิสัยใจคอ พิมพ์ กะ โทร ต่างกันยังไงอ่ะ บางคนชอบที่จะ พิมพ์คุยกันมากกว่า ได้ยินเสียงซะอีก เวลาพูดกัน บางคนเกิดอาการประหม่า เค้าเลยรู้สึกว่าการพิมพ์ช่วยทำให้เค้าสามารถแสดงเป็นอีกคนได้ คนที่มั่นใจมากกว่าเดิม

ตอบ: อันนั้นมันก้ออีกมุมมองหนึ่ง แต่การเปนอีกคนนึง

ไม่ใช่โลกของความจิงนิ มันแค่เครื่องมือที่ช่วยให้แสดงออกอีกด้านเท่านั้น

ถาม: ถ้าอย่างนั้น หมายความว่า หลายๆ คนก็เลือกที่จะคุยแบบ แชท เพราะจะได้ไม่ต้องให้อีกคนรู้จักเราในด้านลึก

ตอบ: ถ้าความสัมพันธ์นั้นๆ ไม่ได้แสดงถึง ตัวจิงของตัวเอง

(1) **การเลือกที่จะแสดงสถานะความเป็นส่วนตัวของเราในระดับที่แตกต่างกัน** เพราะบีบีช่วยให้เราคุยได้ทั้งทางโทรศัพท์โดยใช้เสียง (ซึ่งตามความเห็นที่สอบถามมา การคุยทางโทรศัพท์สร้างความรู้สึกใกล้ชิดและเป็นจริงมากกว่าสำหรับประเด็นนี้จะขยายต่อไป) และใช้ตัวพิมพ์ซึ่งช่วยให้เราแสดงออกในรูปแบบที่แตกต่าง เป็นคนใหม่ที่มีเสียงใหม่ แปลงได้แม้กระทั่งเพศสภาพและอายุ และด้วยความสามารถในการ “แสดง” ผ่านบทสนทนานี้ จึงไม่น่าแปลกใจว่า ทำไมเพื่อนผมในบทสนทนาข้างต้นจึงได้ให้คำจำกัดความว่า บทสนทนาในบีบีมี “ความฉาบฉวย” “ห่างเหินกว่า” หรือ “ไม่มีความสัมพันธ์ทางใจ” เข้ามาเกี่ยวข้อง

(2) เพราะบีบี **เราจึงสามารถจัดการลำดับขั้นของความสัมพันธ์ของเรากับคนอื่นๆ ได้มากขึ้น** เราสามารถเลือกที่จะให้พื้นที่ส่วนตัวที่สุดของเราเฉพาะกับคนที่พิเศษที่สุดเท่านั้น เราเลือกที่จะคุยกับเขาหรือเธอคนนั้นผ่านการพูด เพราะมันเป็นวิธีการแสดงออกผ่านบทสนทนาที่แสดงถึงความจริงในระดับที่มากกว่า เพราะคนพูดจะต้องอยู่ตรงนั้น อยู่อีกปลายสายหนึ่ง มีเส้นเสียงและน้ำเสียงที่มีเอกลักษณ์ ในประเด็นนี้ เพื่อนผมให้เหตุผลเอาไว้ว่า “บีบี เมื่อไหร่ อย่างไรก็ได้ แต่โทรศัพท์ดูเหมือนว่า จะต้องมีเค้าอยู่ตรงปลายสายแน่นอนก่อนถึงจะคุยได้” ความชัดเจนนี้เองที่ให้ความรู้สึกถึงระยะห่างที่ลดลง และมีลักษณะเป็นการสนทนาในพื้นที่ที่เป็นส่วนตัวมากกว่า แตกต่างไปจากตัวหนังสือที่ปรากฏบนหน้าจอซึ่งเป็นไปได้ว่าอาจจะเป็นคนอื่นที่พิมพ์โต้ตอบอยู่ “บีบี ยังไงมันก็ทิ้งข้อความเอาไว้ได้ แต่โทรศัพท์มันต้องอยู่ตัวเป็นๆ” ดังนั้น เราจึงสามารถเลือกที่จะสนทนาโดยเรียงลำดับตามสถานภาพและความสนิทสนมว่า เป็นคนรู้จัก เป็นเพื่อน หรือเป็นคนสนิทได้

(3) เพราะลำดับและระดับที่เราสามารถเลือกที่จะแสดงและจัดการกับมันได้ **ทำให้เราให้ (มี) โอกาสกับตัวเองที่จะนิยามความหมายใหม่ๆ ต่อความสัมพันธ์ของเรากับคนอื่นๆ** เช่น เราเลือกที่จะให้เบอร์โทรศัพท์เคลื่อนที่กับคนที่เราจัดว่าเขามีความสำคัญในลำดับต้นๆ และอยากจะให้เข้ามามีความสัมพันธ์กับเราในระดับลึกๆ และในขณะเดียวกันเราเลือกที่จะให้เบอร์บีบีพิน เพราะเราไม่อยากจะให้เขาเข้าใกล้เราจนเกินไป ต้องการทิ้งระยะห่างเอาไว้ ต้องการที่จะเลือกแสดงตัวตนของเราผ่านบทสนทนาที่ไม่จำเป็นต้องจริงเสมอไป ผลที่ตามมาคือ การพัฒนาจากการพิมพ์ (พิมพ์ไปพิมพ์มาแบบสองสามบรรทัด) ไปสู่การแชท (พิมพ์โต้ตอบกันยาวขึ้น

มีการใส่อารมณ์และความรู้สึกเข้าไปในนั้นมากขึ้น และแน่นอนว่าระยะห่างของความเป็นส่วนตัวเริ่มใกล้เข้ามา) ไปสู่การพบหน้า (เริ่มก้าวข้ามสถานภาพของการคิดจินตนาการถึงอีกฝ่าย และแน่นอนว่าย่อมเริ่มตรวจสอบในเบื้องต้นว่า รูปร่างหน้าตาและนิสัยใจคอของอีกฝ่ายเป็นอย่างไร) และสุดท้ายไปสู่การคบกัน (หรือในขณะเดียวกันก็เป็นชู้ มีเพศสัมพันธ์ ในอีกทิศทางหนึ่ง) ดังเช่นที่ผมสอบถามเพื่อนผมผ่านบทสนทนาว่า

ถาม: ระหว่าง บีบี และ เบอร์โทรศัพท์ อันไหนมันสร้างโอกาสให้เรามีเพศสัมพันธ์มากกว่ากัน

ตอบ: สถานการปัจจุบัน อาจเปนบีบีนะ เพราะฮิตไง

ถาม: นั่นสิ ตะก่อนขอเบอร์ เดี๋ยวนี้ขอพิน แสดงว่า อีกฝ่ายคาดหวังว่า อีกฝ่ายต้องใช้ บีบี แหงม

ตอบ: เปนวัตถุนิยม ถ้าแว๊บแรกเดินเข้าไปขอพิน ได้ก้อจบที่บีบี แต่ถ้าไม่ อาจเลยไปถึงการขอเบอ ถูกมะ

แสดงว่า ถ้าอีกคนไม่เล่นด้วย และไม่มี บีบี อาจจะไม่ก้าวล่วงไปสู่ การมีเพศสัมพันธ์

ถาม: งั้น แสดงว่า บีบี เป็นเครื่องมือสำหรับการมีเพศสัมพันธ์ หรือ เป็นชู้ ที่ดีในช่วงนี้

ตอบ: ช่ายยยย

จากบีบีแมสเซนเจอร์ ไปสู่ไกรน์เดอร์ (Grinder)

จากที่กล่าวไปข้างต้น ถ้าเรานำเอาแว่นขยายของมานุษยวิทยาและสังคมวิทยาเข้ามาอธิบาย ปรากฏการณ์ “บีบี ฟีเวอร์” เราจะพบมิติของวัฒนธรรมเฉพาะกลุ่มได้อย่างชัดเจน โดยเป็นกลุ่มที่เกิดขึ้นตามปรากฏการณ์ของการคัดเลือก (recruitment) และมีความเฉพาะเจาะจงของกลุ่มที่มีศักดิ์และสิทธิพิเศษบางอย่าง (exclusivity) ดังเช่นสาวๆ ใน *กอสซิปเกิร์ล (Gossip Girl)* ที่พยายามอย่างมากเพื่อเข้ากลุ่มสมาคมเก่าแก่ของมหาวิทยาลัยที่ตัวเองอยู่ เพราะเชื่อว่าเป็นหนทาง

ของการพบเจอกับคนที่มีสถานภาพใกล้เคียงกัน และจะนำพาเธอไปสู่ความสำเร็จทั้งทางการงาน การเงิน และสถานภาพทางสังคม และถ้าเรานำเอาแว่นขยายของสถาปัตยกรรม โดยเฉพาะเรื่องความหมายของพื้นที่ส่วนตัวเข้ามาอธิบาย เราจะพบว่า บีบีสร้างประสบการณ์ใหม่ต่อการใช้พื้นที่ ทำให้เกิดการให้ความหมายใหม่ สร้างลำดับชั้นของการเข้าถึง และเลือกการแสดงออกภายในพื้นที่ที่แตกต่างกัน และเมื่อเวลาผ่านไป คนกลุ่มใหญ่กระโจนเข้าสู่ความเฉพาะเจาะจงนี้ แน่นอนว่าความพิเศษก็จะเริ่มเปลี่ยนไป ความแตกต่างเริ่มกลายเป็นความไม่แตกต่าง เทคโนโลยีก็นำพาเราก้าวไปอีกขั้นหนึ่ง ผมอยากจะพูดถึงแอปพลิเคชัน (application) ตัวหนึ่งที่เรียกว่า “ไกรน์เดอร์” (Grinder)

“ไกรน์เดอร์” คือเครื่องมือหรือช่องทางในการสร้างกลุ่มเฉพาะ ซ้อนลงไปในกลุ่มที่เคยเฉพาะ กล่าวคือ เป็นการสร้างกลุ่มย่อยลงไปอีกในการใช้เครื่องมือสื่อสารเช่นบีบี (ผมเชื่อว่า “ไกรน์เดอร์” เกิดขึ้นใน ไอโฟนก่อนแล้วเริ่มเข้าสู่บีบีในเวลาต่อมา) กลุ่มเฉพาะที่ว่าคือกลุ่มเกย์หรือกลุ่มรักเพศเดียวกันที่ใช้อุปกรณ์สื่อสารเช่นบีบี (หรือไอโฟน) แน่นอนว่า การคัดกรองของกลุ่มนี้เป็นการตอกย้ำแนวคิดเดิมที่เกิดขึ้นกับการใช้บีบี และยิ่งเปิดโอกาสให้เจอคนแปลกหน้า และจัดลำดับเขา (และเขา) เอาไว้ในส่วนที่เราอนุญาตให้ความเป็นส่วนตัวของเราสามารถถูกเห็นได้ ถูกแสดงได้ในระดับหนึ่ง หรือถ้าพูดอีกอย่างก็คือ “ไกรน์เดอร์” เป็นรูปธรรมของ “เกย์ดาร์” (เรดาร์ของเกย์ที่เชื่อว่าทำให้คนที่เป็นเกย์ด้วยกันรู้ว่าใครเป็นเกย์ผ่านการมอง) เมื่อใช้แอปพลิเคชันนี้จะทำให้เรารู้ได้ว่า ใครเป็นใคร หน้าตาเป็นอย่างไร อยู่ตรงไหน ระยะห่างจากเราเท่าไหร่ และเราก็ยังสามารถเลือกที่จะคุยโดยการพิมพ์ และได้รับการตอบสนองกลับมาตามขั้นตอนของการพิมพ์ แชท คุย พบ และเซ็กส์

ในวงการสถาปัตยกรรมที่สนใจประเด็นเกี่ยวกับพื้นที่ส่วนตัวและพื้นที่สาธารณะ รวมไปถึงพื้นที่ชายขอบของกลุ่มคนต่างๆ น่าจะเริ่มให้ความสำคัญกับพื้นที่ประเภทนี้ที่เป็นพื้นที่สาธารณะ (หน้าจอในแอปพลิเคชันไกรน์เดอร์) ซึ่งซ้อนทับลงไปในพื้นที่ส่วนตัว (หน้าจอบีบีหรือไอโฟน) และยังซ้อนอยู่บนพื้นที่สาธารณะ (ตามถนน ริมทางเท้า ร้านอาหาร โรงเรียน หรือข้างๆ เพื่อนที่เป็นคนรักต่างเพศ) อีกชั้นหนึ่ง ตกลงแล้วมันคือพื้นที่สาธารณะหรือพื้นที่ส่วนตัวกันแน่? การพบเจอกันของกลุ่มคนที่ครั้งหนึ่งเคยต้องหลบหน้า เพราะถูกตราหน้าว่าเป็นคนชายขอบของ

สังคมที่อยู่ภายใต้กรอบคิดแบบรักต่างเพศเป็นใหญ่ กำลังกลายเป็นดินแดนใหม่ของการค้นพบ มันกำลังเปิดพื้นที่ให้กับกลุ่มชายขอบที่กำลังจะย้ายตำแหน่งแห่งที่ของตัวเองเข้ามา ชายขอบกำลังจะหมดไป เพราะจะไม่มีชายขอบเหลืออีก สิ่งที่เหลืออยู่คือโอกาสในการแสดงออก โอกาสในการพบเจอ และโอกาสที่จะเลือก (รับเข้าหรือคัดออก) โอกาสเหล่านี้ไม่ได้อยู่ในมือของคนอื่น แต่อยู่ในมือของเราเอง ถ้าจะกล่าวชัดๆ ก็คือ อยู่ในมือถือของเราเอง

บทส่งท้าย

บทความนี้เป็นบทความสั้นๆ ที่พยายามจะคิดและคลี่คลายประเด็นที่เกิดขึ้นในสถานการณ์ปัจจุบัน ในเรื่องความแตกต่างของการให้ความหมายต่อช่องทางการสื่อสาร โดยอาศัยเบอร์โทรศัพท์เคลื่อนที่และเบอร์พินบีบีว่า ทั้งคู่ให้ความแตกต่างกันอย่างไร จากที่ได้สอบถามและสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการกับเพื่อนๆ ออนไลน์ พบว่า มีประเด็นเรื่อง “การจัดลำดับของความสัมพันธ์และระดับของการเข้าใกล้ความเป็นส่วนตัว” หลายต่อหลายคนเลือกที่จะใช้บีบีคุยกัน เพื่อหลีกเลี่ยงการพบหน้าและการพูดโดยการใช้เสียง เพราะเชื่อว่าการคุยและการใช้เสียงเป็นกิจกรรมในลำดับที่สำคัญและเป็นระดับใกล้ต่อความเป็นส่วนตัว ส่วนบีบีที่อาศัยการพิมพ์และการแชทนั้น ให้โอกาสในการเลือกที่จะแสดงออกได้หลากหลายกว่า ไกลจากความเป็นส่วนตัวมากกว่า และที่สำคัญยังสามารถที่จะคงสภาพความสัมพันธ์ในระดับดังกล่าวได้อย่างไม่เคอะเขิน ด้วยประเด็นและสถานการณ์เหล่านี้จึงทำให้บีบีกลายเป็นช่องทางในการกำหนดนิยามใหม่ให้กับความเป็นส่วนตัว การมีเพศสัมพันธ์และการมีชู้ก็ถูกจัดลำดับให้เป็นเพียงส่วนหนึ่งของพื้นที่สาธารณะเท่านั้น ไม่ได้เข้ามาใกล้กับความเป็นส่วนตัวที่เรายังสามารถกำหนดกรอบของมันได้

ปรากฏการณ์บีบีสะท้อนให้เราได้เรียนรู้ว่า บีบียังมีมิติของวัฒนธรรมกลุ่มย่อย มีมิติในเชิงการเมืองในการเลือกเข้าหรือคัดออก มีบาร์กำหนดระดับหรือลำดับของการเข้าถึง และขยายไปสู่มิติในเชิงพื้นที่สาธารณะและพื้นที่ส่วนตัว รวมไปถึงมิติที่ซ้อนทับกันอย่างสับสนบนสิ่งที่เกิดขึ้นจริงในปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนอยากจะเน้นย้ำว่า บีบีเป็นเครื่องมือในการสร้างโอกาส แต่ผู้ที่จะเลือกใช้โอกาสนั้นคือ “คน” ที่จะควบคุมและเลือกใช้มันอย่างมีสติแค่ไหน เพราะสุดท้ายแล้ว ผมก็ได้มาแค่เบอร์พินบีบีเท่านั้น!

เมื่ออินเทอร์เน็ตเข้ามาแล้วทำให้ชีวิตเปลี่ยนไปอย่างไรบ้าง พอมีอินเทอร์เน็ตแล้วทำให้อะไรเปลี่ยนไป[1]

วรงค์: ห้องนี้ไม่ได้คาดหวังอะไร เพียงต้องการความคิดเห็นว่า อะไรคือสิ่งที่เราอยากจะค้นหา อะไรคือสิ่งที่เรามองไม่เห็น จะคุยถึงการมองโลกที่เปลี่ยนไปเพราะมีอินเทอร์เน็ต

แรงบันดาลใจเริ่มขึ้นจากการอ่านนิยายเรื่องหนึ่ง นิยายนักสืบที่เป็นการนั่งค้นหาแฟ้ม ซึ่งแต่ละตอนผู้เขียนก็จะบอกว่า นักสืบได้เข้าไปนั่งค้นหาแฟ้ม ผมรู้สึกว่ามันโคตรเฉื่อยเลย แผนเริ่มแรกของผมจะเริ่มจากการค้นหาข้อมูลในอินเทอร์เน็ต ซึ่งแต่ละอย่างมันสามารถค้นหาและเจอได้ ก็เลยอยากตั้งคำถามว่า มีอะไรบ้างเมื่ออินเทอร์เน็ตเข้ามาแล้วทำให้ชีวิตเปลี่ยนไป และเปลี่ยนไปอย่างไรบ้าง

พอมีอินเทอร์เน็ตแล้วทำให้อะไรเปลี่ยนไป ส่วนตัวของผมเอง ผมรู้สึกตอนที่อ่านนิยายนักสืบ การนั่งสืบเสาะข้อมูลแต่ละคน มันทำให้เสียเวลา มันโคตรเฉื่อยและเชยด้วย เราก็รู้ว่า ร้านกาแฟในเรื่องนั้น มันไม่มีอินเทอร์เน็ต อันนี้ประมาณสิบกว่าปี แต่ตอนนี้ พอเริ่มมีอินเทอร์เน็ตเข้ามา มันทำให้เรารู้สึกว่า ไม่มีข้อมูลพื้นฐานอะไรที่เราจะไม่รู้ ผมก็เลยอยากรู้ว่า มีอะไรบ้างที่เมื่ออินเทอร์เน็ตเข้ามาแล้วทำให้การมองโลกเปลี่ยนไปเลย

อยากจะเทียบให้เห็น เช่น ในสมัยกลางที่คนเขาคิดว่าในโลกนี้มีพระเจ้า และชีวิตก็คือการที่คนเข้าไปนั่งในอาราม ไปนั่งสวดมนต์ และรู้สึกว่ามันเป็นชีวิตปกติของเขา พอมายุคนี้ผู้คนไม่ได้คิดอย่างนั้นแล้ว อะไรที่มันหายไปและไกลออกไป

[1] บันทึกจาก ReadCamp 3 วันอาทิตย์ที่ 19 ธันวาคม 2010 ณ PlayCube ชวนคุยโดย @warong บันทึกโดยจิราพร ธิโสภา

ผมมีตัวอย่างมาให้ก่อน ตัวอย่างที่ผมติดใจมากก็คือ บทกวีของหลี่ไป๋ ที่เขาแต่งมาให้เพื่อนของเขาคนนึง มีฉากที่เพื่อนของเขาจะต้องจากไปหมู่บ้านที่ไกลมาก ซึ่งเขาเองก็ไม่รู้ว่ามันเป็นยังไง ตัวเขาก็เดินไปริมแม่น้ำและก็พายเรือไป แล้วลับหายไปกับหมอก เพื่อที่จะไปแต่งบทกวีนี้ขึ้น บรรยายถึงความคิดถึงที่มีต่อเพื่อน หมอกและที่ที่อยู่ถูกจินตนาการให้เหมือนสวรรค์ ผมสงสัยว่าปัจจุบันนี้จะแต่งบทกวีอย่างนั้นได้อีกหรือเปล่า เพราะสมัยนี้ถ้าเพื่อนจะไปเมืองนอก เราก็จะบอกลากันในตอนเช้า พอไปถึงก็สามารถอัปเดตได้เลยว่า “ถึงแล้ว อากาศที่นี่หนาวเหี้ยๆ” ซึ่งมันต่างจากกวีที่ต้องนั่งพายเรือไปนึกไปว่าเพื่อนเขาจะเป็นยังไง

สมัยเด็ก ผมเองก็เคยอยากเขียนจดหมายกับเพื่อนๆ ตอนจากกัน อยากรู้ว่าเธอจะไปไหน เราจะเจอกันอีกไหม ซึ่งผมมั่นใจว่าเด็กสมัยนี้มันไม่มีแน่นอน จะมีก็แต่ “เฮ้ย! มึงแอดเฟซบุ๊กกูด้วย” “เฮ้ย! ไอ้นี่แม่งเสี่ยวฉิบหาย เราไปบล๊อกมันดีกว่า” มันไม่มีการจากลา ไม่มีอีกแล้ว มีแต่จะบอกว่า “เฮ้ย กูแม่งเบื่อมึงฉิบหาย มากดไลก์กูอยู่ได้” ประมาณนี้ ผมว่าจุดนี้มันเป็นการฟอร์มความสัมพันธ์กันอีกแบบหนึ่ง ถ้าคนสมัยก่อนมาอยู่ในปัจจุบัน แล้วเขาจะเห็นภาพอะไร

ชาย 1: ผมนึกถึงจดหมาย สำหรับผม จดหมายมีช่องว่างระหว่างผู้ส่งและผู้รับ มันไม่ใช่แค่พิมพ์แล้วส่งๆ แต่กว่าจะเขียนขึ้นมาแต่ละคำ มีความรู้สึกของเราที่กลั่นออกมาเป็นตัวอักษร สรุปก็คือ การจากลาทำให้เราได้จินตนาการถึงคุณค่าของความห่างไกลของสิ่งที่เรียกว่าจดหมาย

หญิง 1: มันก็จริงนะ เราคิดว่า การส่งจดหมายก็ไม่ใช่มีแค่ตัวอักษร ในนั้นมันจะมีสัญลักษณ์ มีภาพวาดที่ผู้เขียนนั้นเขียนสื่ออารมณ์

ชาย 2: ถ้าเป็นการส่งจดหมาย มันไม่แน่ใจว่าจะถึงมือผู้รับหรือเปล่า แต่ถ้าเป็นอินเทอร์เน็ต มันรวดเร็วมาก กดส่งแค่สองนาทีก็ถึง มียืนยันการส่งได้ด้วย และพอมีการรับข่าวสารผ่านบีบีแล้ว ขนาดอีเมลเองก็ยังกลายเป็นเรื่องช้าไปแล้ว

ชาย 3: ผมว่าความรู้สึกมันต่างกัน ถ้าเราได้รับจดหมาย เราจะรู้สึกดีใจมากว่า “โอ้ เราได้รับจดหมายแล้ว” แต่ถ้าอีเมลมันเหมือนเปิดขึ้นมามีอินบ็อกซ์ประมาณร้อยกว่าๆ เลย

ชาย 1: การเป็นแฟนกันยังมีช่องว่าง ผู้ส่งกับผู้รับจดหมายก็มีช่องว่าง แต่อีเมล มันพิมพ์ ส่ง แล้วก็ถึง ผมว่ามันไม่มีช่องว่างเหมือนสองอย่างแรกนะ

วรงค์: สังเกตง่ายๆ ว่าเมื่อก่อน ก่อนใครจะขึ้นเครื่องบินไปที่ไกลๆ มันก็จะดรามากันสุดๆ แต่ตอนนี้มันไม่ใช่แล้ว

ชาย 4: ผมคิดว่ามันต่างกันตรงที่ ถ้ามันเป็นจดหมาย เราจะไม่กล้าขยำทิ้ง

วรงค์: ก็คือนัยหนึ่ง การเข้าหากันไม่ได้หรือการห่างกัน มันเหมือนเปิดช่องให้จินตนาการ เวลาเราจากกัน เราก็ต้องรู้จักการปรากฏ เราจะจินตนาการกับมันได้เยอะ ไม่เหมือนการเปิดเฟซบุ๊กมาแล้วเห็นรูปว่า “อีตานี่ทำอะไร”

ชาย 3: บางครั้งการรับรู้ข่าวสารมันเร็วมาก อย่างเพื่อนผมมันรู้ข่าวสารอะไร ผมเคยหันไปถามมันว่า มึงไปเอาข่าวที่ไหนมา มันก็หันมาบอกว่าทวิตในบีบีไง

ชาย 5: เด็กเดี๋ยวนี้อินเทอร์เน็ตต้อง 3 GB ขึ้นไป พอสะดุดหน่อยก็เดือดร้อนโวยวาย

ชาย (1): อีกอันหนึ่งที่ผมไม่ดีใจเลยก็คือ การบอกแฮปปี้เบิร์ทเดย์ พอถึงวันเกิดปุ๊บก็จะมีคนเข้ามาเขียนเต็มเลย แต่มันไม่ได้จำไง ที่รู้ก็เพราะเฟซบุ๊กมันเตือน บางคนก็ไม่รู้ว่าเราเป็นใคร ก็มาคอมเมนต์ ส่วนผมเองก็ไม่รู้ว่าเขาเป็นใครเหมือนกัน มาบอกแฮปปี้เบิร์ทเดย์ ผมก็นึกในใจว่ามึงเป็นใครเหรอ

วรงค์: แล้วมันเปลี่ยนอะไรไหม การมองโลกของเรามันเปลี่ยนไหม เพราะคนไม่รู้จักกัน มาเจอกันได้ คุยกันได้

ชาย 1: มันก็แปลกดี บางครั้งคนน่ารักๆ มาแอด ก็รับเลย

ชาย 6: ผมรู้สึกอีกเรื่องครับ เรื่องรูปถ่าย เมื่อก่อนเราถ่ายรูป เราจะไม่อยากลบ แต่พอตอนนี้ ลบไปง่ายๆ เลย ฟิล์มก็ไม่ต้องมี มันเป็นดิจิทัล คืออยากลบก็ลบได้อย่างง่ายๆ

วรงค์: แล้วมันเปลี่ยนการมองโลกยังไง

ชาย 6: ความจดจำที่เป็นรูปถ่ายแล้วเราไปดูร่วมกัน มันอาจจะหายไป เพราะมันไม่ได้ล้างออกมา

วรงค์: คิดมั้ยว่า การถ่ายรูปก็เหมือนพิธีกรรมอย่างหนึ่ง ที่ถ่ายเสร็จ ก็ต้องเข้าไปในห้องมืดๆ ล้างรูป กว่าจะได้ออกมา กับตอนนี้ที่ถ่ายแล้วไม่สวย ก็ลบ มันแปลกนะ สำหรับผม ความรู้สึกบางอย่างมันหายไป

ชาย 6: ผมว่าส่วนที่หายไปก็คือ เมื่อก่อนเราล้างรูปออกมาแล้ว เราก็ได้นั่งดู นั่งคุยด้วยกัน ไม่ได้อัปโหลดลงให้ใครเห็น แต่ตอนนี้กลายเป็นว่า ถ่ายรูปออกมาแล้วต้องอัปโหลดให้คนอื่นเห็นด้วยในเฟซบุ๊ก แล้วเพื่อนอีกคนก็มาก็อปปี้ ในมุมมองของผม มันก็เหมือนต่างคนต่างดูไง

ชาย 7: อีกสิ่งหนึ่งที่ผมคิดก็คือ โลกเราเดี๋ยวนี้จะเริ่มไม่ค่อยมีของหายาก เช่น เมื่อก่อนมีซีดีแบบรุ่นจำนวนจำกัด แต่ว่าตอนนี้หาฟังได้ง่ายด้วยการโหลด หรือแม้แต่สมัยก่อนมีซีดีเพลงจากต่างประเทศ เรื่องหนังและเรื่องหนังสือ ตอนนี้ก็ถูกทำให้เป็นดิจิทัล สามารถค้นหาและอ่านได้เลย

วรงค์: ใช่ ผมก็เห็นด้วยเหมือนกัน เพื่อนผมคนนึง เขามีคินเดิลมาโชว์ ซึ่งนวัตกรรมของเขาไม่ใช่การอ่าน แต่หมายถึงการซื้อ เมื่ออยากอ่านเล่มไหนก็เข้าเว็บอะเมซอน (http://www.amazon.com/) เลย แล้วกดปุ่มเข้าไป มันก็จะโหลดเข้าเครื่อง เขาภูมิใจมาก แบบว่า “โอ้โห อยู่ที่บ้านอยากจะอ่านแอมะซอนก็ทำได้เลย” คือ ของหายากไม่มีอีกแล้วในโลก

ชาย 1: คุณค่าของสิ่งของหายไป แล้วซื้อได้ง่ายๆ คุณค่าถูกเปลี่ยนเป็นราคา มันเป็นการให้คุณค่าที่ต่างกัน

วรงค์: ถ้าพูดแบบนี้ก็คือ เราก็ให้คุณค่ากับสิ่งที่จับต้องได้อยู่ดีใช่ไหม การซื้อแผ่นเพลงผ่านอินเทอร์เน็ตมันไม่ได้ปกเป็นของแถม

ชาย 4: มันทำให้อะไรที่จับต้องได้ เป็นสิ่งที่ไม่ธรรมดา

วรงค์: อินเทอร์เน็ตก็กลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์อย่างหนึ่งที่เปลี่ยนสิ่งที่จับต้องได้ให้มีคุณค่าขึ้นมา

ชาย 7: การที่เราซื้อซีดี ส่วนหนึ่งก็คงเป็นเพราะความชอบ เราจะดูปกเพิ่ม ซึ่งมันทำให้สิ่งที่จับต้องได้มีมูลค่ามากกว่าสิ่งโหลดไง จริงๆ แล้ว การโหลดทางอินเทอร์เน็ตก็เสียตังค์เหมือนกัน ถึงมันจะไม่ได้ปกแถมมา แต่ปกก็ไม่ใช่สิ่งที่จำเป็นไง

วรงค์: เพื่อนผมคนนึง เคยเขียนขึ้นมา เขาบอกว่าคนที่ฟังเพลงที่เป็นอัลบั้มยุคอุตสาหกรรมดนตรีที่ผ่านมา เพราะเงื่อนไขทางเทคโนโลยีนั่นเองทำให้คุณค่านั้นเกิดขึ้น และเขาบอกว่า เด็กสมัยนี้ไม่ฟังเป็นอัลบั้มอีกแล้ว มันฟังในอินเทอร์เน็ตตรงนี้ผมก็ยังไม่เห็นว่าการฟังดนตรีในนั้นจะเข้าไปสร้างคุณค่าทางจิตใจยังไง อย่างหนังแต่เดิมกว่าจะดูได้ก็ต้องดั้นด้นเข้าไปดู แต่มีพออินเทอร์เน็ตเข้ามาอย่างเพื่อนผมที่อยู่ต่างจังหวัดก็กดโหลดทิ้งไว้ แล้วค่อยเข้าไปดู แค่นั่งอยู่ที่บ้านก็โหลดได้แล้ว แต่ข้อดีมันก็มีมหาศาลใช่ไหม อย่างเช่นเรื่องที่ผมจินตนาการ

อย่างบทกวีของหลี่ไป๋ที่ผมคิดว่า มันเขียนไม่ได้อีกแล้ว เพราะคนยุคนี้ไม่อินแล้ว แต่ผมไปเจอเพื่อนคนที่ไม่เจอกันมานาน มันก็เป็นการอินของการเจอกันอีกครั้ง มันไม่ได้อินในเรื่องของการจากลา เช่น “อะไรกันเนี่ยห้าปีไม่ได้เจอกัน มีเฟซบุ๊กด้วยเหรอ” ผมคิดว่าเด็กรุ่นหลังๆ อาจจะไม่มีอารมณ์ความรู้สึกแบบนี้อีกแล้ว ทำให้เราเห็นว่า จินตนาการ ความทรงจำ อารมณ์ดรามาอาจจะหายไป ความรู้สึกถึงความห่างไกลในอารมณ์ของเด็กสมัยใหม่จะมีอยู่หรือเปล่า ผมอยากรู้ว่ามีอารมณ์แบบนี้หรือเปล่า หรือถ้าไม่มี เขาคิดยังไงกับการที่เพื่อนอีกคนต้องจากไปไกล อย่างเช่นเพื่อนจะไปเมืองนอก เราก็พูดว่า เดินทางปลอดภัยนะ อย่าลืมเขียนจดหมายหากัน ไม่รู้ว่าตอนนี้ยังมีอารมณ์แบบนั้นอยู่รึเปล่า

ชาย 1: ผมคิดว่ามันขึ้นอยู่กับการดำเนินชีวิตของคนเรามากกว่า อินเทอร์เน็ตมันมีทั้งประโยชน์และโทษ ขึ้นอยู่กับว่าเราจะใช้มันตอนไหนและหยุดใช้มันตอนไหน

วรงค์: หยุดใช้นี่ยังไงครับ

ชาย 1: อย่างเวลาเราจะใช้อินเทอร์เน็ตหาข้อมูลจากในกูเกิล สมัยก่อนเราจะเรียนกีต้าร์ เราก็ต้องไปเรียน ถ้าเป็นตอนนี้ก็เข้าไปดูวิธีเลย แต่คุณค่าก็จะหายไปอยู่ดีนะ

วรงค์: ผมเคยคุยกับคนหนึ่งว่าอีกหน่อย ในอนาคตห้องสมุด การหาข้อมูลหาหนังสือในห้องสมุดจะมีความศักดิ์สิทธิ์ อย่างในยุโรป ผมรู้สึกว่า ห้องสมุดจะเป็นอะไรที่ศักดิ์สิทธิ์มาก มันมีอะไรบางอย่าง เขาจะเชื่อว่าห้องสมุดเป็นห้องที่นำทางไปสู่ความรู้ที่เขาอยากจะไปถึงได้ แต่จริงไม่จริง ผมไม่รู้นะ กลายเป็นว่าเขาอินรีเปล่าหรือมีอะไรที่โรแมนติกๆ

หญิง 2: หรือว่ามันเป็นปรากฏการณ์ของการโหยหาอดีต เนื่องจากพื้นที่และเวลาทำให้โลกเปลี่ยนไป คืออะไรที่เราไม่สามารถจะกลับไปหามันแล้ว เพราะพื้นที่มันถูกทำให้หายไป เราสามารถเข้าหามันได้เลย แต่มันก็ดีนะ เพราะทำให้เราสามารถกลับไปย้อนความทรงจำถึงเมื่อก่อน แต่ในขณะเดียวกัน มันก็ทำให้รู้ว่าเราไม่สามารถย้อนกลับไปได้

ชาย 4: แต่มันก็สามารถเก็บความทรงจำ รูปถ่าย วิดีโอต่างๆ ไว้ให้ดูได้

หญิง 2: เราว่าที่เขามองกลับไปในอดีต ก็น่าจะมีคอนเซ็ปต์บางอย่างเหมือนกันนะ พอเขาไปถึงในจุดๆ หนึ่ง แล้วมองหันกลับมา ก็รู้สึกว่ามันย้อนอะไรไม่ได้แล้ว

ชาย 7: ที่จริงความโหยหาอดีตมันมีในทุกยุคทุกสมัย แต่พอเมื่อมีอินเทอร์เน็ตเข้ามา อาจจะไม่โหยหาอดีตก็ได้

หญิง 3: ในฐานะที่ป้าผ่านเรื่องทั้งหมดมา ตัวป้าเองไม่ได้รู้สึกอาลัยอาวรณ์อะไรเลย ทุกสิ่งในที่นี้ก็ผ่านมาหมด อย่างห้องสมุดก็เข้ามาตั้งแต่เด็กแล้ว ตอนนี้ก็เป็นคนดูแลห้องสมุด อินเทอร์เน็ตสามารถสร้างทางเลือกให้เยอะขึ้น คือเดี๋ยวข้อมูลมันจะไม่หายไปอีกแล้ว เราเข้าอินเทอร์เน็ตหา เดี๋ยวก็เจอข้อมูลแล้ว

ROD. NO.
SCENE
TA
CO.
SC
R

ภาพยนตร์-ดนตรี

คนยุค'เน็ตกับเพลงและหนัง: ความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมจากโลกออนไลน์[1]

เต้-ไกรวุฒิ จุลพงศธร **ชาย-วิวัฒน์ เลิศวิวัฒน์วงศา** **ตุล-อธิป จิตตฤกษ์**

ส้ม-สีตลา ชาญวิเศษ: ดำเนินรายการ

[1] บันทึกจากการเสวนาเรื่อง "คนยุค'เน็ตกับเพลงและหนัง: ความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมจากโลกออนไลน์" จากซีรีส์เสวนา "ความเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตทางศิลปะกับการเข้ามาของโลกออนไลน์" ในวันอาทิตย์ที่ 29 พฤษภาคม 2554 ณ The Reading Room สีลม 19. ถอดความ เรียบเรียงและหาภาพประกอบโดย ณัฐเมธี สัยเวช

สีตลา: ชื่อส้มนะคะ ตอนนี้ทำงานอยู่โครงการไอแคร์ (iCARE) สามารถเข้าไปดูงานได้ที่ไอแคร์คลับ (iCARE-Club) ในเฟซบุ๊ก (https://www.facebook.com/iCAREClub) วันนี้เราจะสัมมนาเกี่ยวกับเรื่องอินเทอร์เน็ตกับความเปลี่ยนแปลงทางศิลปวัฒนธรรม โดยเฉพาะเรื่องเพลงและภาพยนตร์ จริงๆ แล้ว ผู้คนที่มาในที่นี้ก็มาโดยผ่านอินเทอร์เน็ตกันหมดเลย เพราะว่าใช้เฟซบุ๊กเป็นช่องทางในการรวมตัวกันและแนะนำงาน ฉะนั้นก็คิดว่าทุกคนน่าจะมีประสบการณ์โดยตรงเกี่ยวกับโลกออนไลน์และโลกดิจิทัล วันนี้มีแขกรับเชิญสามท่าน ซึ่งน่าสนใจมาก ก็ขอให้ช่วยแนะนำตัวเอง

ไกรวุฒิ: ไกรวุฒิ จุลพงศธร เป็นนักวิจารณ์หนังและเป็นอาจารย์พิเศษมหาวิทยาลัยครับ

วิวัฒน์: วิวัฒน์ เลิศวิวัฒน์วงศา เป็นบล็อกเกอร์ (blogger)[2] นะครับ ชื่อบล็อก “ฟิล์มซิก” (FILMSICK: ดูหนังอย่างคนป่วย: http://filmsick.exteen.com/) และก็เป็นคนดูหนังครับ

อธิป: อธิป จิตตฤกษ์ ครับ เป็นนักศึกษาปริญญาโท คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ทำเกี่ยวกับเรื่องดนตรี และเล่นดนตรีด้วย จัดงานแสดงดนตรีด้วยนิดหน่อย ก็ค่อนข้างจะเป็นนักกิจกรรม (activist) เล็กๆ ในเรื่องเน็ต

สีตลา: เพื่อไม่ให้เสียเวลา เริ่มเลยดีกว่า เริ่มจากพี่เต้ก่อน

ไกรวุฒิ: วันนี้ไม่ค่อยกดดันเลยเนอะ (หัวเราะ) มีทั้งทวีตสด (มีการรายงานการสัมมนาผ่านเว็บไซต์ทวิตเตอร์ (http://twitter.com/)[3] แบบสดๆ) มีกล้องทีวี ผมจะ

[2] นักเขียนออนไลน์ผ่านรูปแบบของ บล็อก/เว็บล็อก (blog/weblog) โดยเว็บล็อกก็คือเว็บไซต์ที่ใช้เพื่อบันทึกเรื่องราวต่างๆ ของผู้ใช้ โดยมีตั้งแต่การเขียนเล่นๆ ไปจนถึงการเขียนด้วยเรื่องราวหนักแน่นจริงจัง

[3] เว็บไซต์ที่เปิดให้สร้างชื่อบัญชีผู้ใช้ของตัวเองเพื่อทำการสื่อสารกับคนอื่นๆ ที่มีชื่อบัญชีผู้ใช้ของทวิตเตอร์เหมือนกัน โดยการสื่อสารจะเป็นไปในรูปแบบข้อความสั้นไม่เกิน 140 ตัวอักษร การเผยแพร่ข้อความในเว็บไซต์ดังกล่าวเรียกว่า ทวีต (tweet)

คุยในแง่ของหนังเลยนะครับ ถ้าจะพูดเรื่องอินเทอร์เน็ตกับความเปลี่ยนแปลงของหนัง ก็ไม่อยากเริ่มจากอินเทอร์เน็ต สิ่งที่ต้องพูดจริงๆ คือความเปลี่ยนแปลงของหนังในช่วงเวลายี่สิบปีที่ผ่านมา

อย่างแรก หนังมันครบรอบวันเกิดอายุหนึ่งร้อยปีเมื่อปี 1995 อะไรก็ตามที่ครบรอบร้อยปีก็จะเห็นว่า มันแก่ มันมีอายุ มีความทรงจำ ขณะเดียวกัน ถ้าหนังเป็นคนร้อยปีนี่ก็คือ มันกำลังจะตายหรือตายไปแล้ว เพราะฉะนั้นก็ไม่น่าแปลกใจว่า พออายุครบร้อยปีตั้งแต่ปี 1995 เป็นต้นมา หนังก็จะมีการล้อตัวมันเอง มีการเล่นกับความทรงจำของหนังเอง เช่น ยุคนี้เราก็อยู่ในยุคของหนังเก่าเล่าใหม่ (remake) เหมือนสไตล์มันเดินหน้าไปไหนไม่ได้แล้ว ก็ต้องย้อนกลับไปหาความทรงจำเก่าๆ เพื่อเอามาเล่นใหม่

ที่พูดในแง่ของความตายก็เป็นเรื่องในเชิงแนวคิด (conceptual) มากๆ ส่วนในแง่วัสดุ (material) ตัวแผ่นฟิล์มหนัง มันก็จะตายจริงๆ เพราะว่าทนกับสภาพความเก่าไม่ได้แล้ว ก็จะเน่า เพราะฉะนั้น คนที่ทำหน้าที่รักษาฟิล์ม อย่างในเมืองไทยก็มีหอภาพยนตร์เป็นคนรักษาฟิล์ม ก็จะมีหน้าที่เหมือนเป็นหมอ เวลาเรียกฟิล์มก็จะเรียกเหมือนเป็นหมอกับคนไข้ และคนไข้บางคนก็จะตาย คือฟิล์มมันก็เน่าตาย ในประวัติศาสตร์หนังไทย หนังไทยส่วนใหญ่เหลืออยู่แค่ชื่อเท่านั้น แต่ตัวแผ่นฟิล์มเน่าไปหมดแล้ว ผมเคยได้ยินว่ามีหนังไทยเรื่อง *หัวใจใส่เกือก* กับ *หัวใจมีตีน* โคตรน่าดูมากเลย แต่มีเหลืออยู่แค่ชื่อ เพราะตัวฟิล์มพังไปแล้ว ก็จะมีบรรยากาศของความตายอยู่รอบๆ ตัวศิลปะภาพยนตร์ในช่วงที่มันอายุครบร้อยปีเยอะ แต่ขณะเดียวกัน ก็มีบรรยากาศของความเกิดใหม่ คือในช่วงทศวรรษ 1990 มีการปฏิวัติดิจิทัล (Digital Revolution) หนังทั้งหลายทั้งปวงก็ถูกแปลงจากวิดีโอ[4] เป็น ดีวีดี[5] ดีวีดีแผ่นแรกเกิดเมื่อปี 1997 โดยหนังที่ออกมาเป็นดีวีดีชุดแรกของโลก

[4] VDO (Video): อุปกรณ์ไฟฟ้าที่ใช้ต่อพ่วงกับโทรทัศน์ ใช้เปิดดูภาพและเสียงที่บันทึกไว้ในวิดีโอเทป (Videotape) ซึ่งเป็นวัสดุทรงสี่เหลี่ยมที่ภายในมีม้วนแถบแม่เหล็กสำหรับบันทึกภาพและเสียง

[5] DVD (Digital Versatile Disc): แผ่นบันทึกข้อมูลด้วยแสง ลักษณะเป็นจานแบนกลมเหมือนแผ่น CD (Compact Disc) แต่มีความจุมากกว่า

ก็คือ *Space Jam*[6], *The Mask*[7], *Batman*[8], *Twister*[9], *Wizard of Oz*[10]

พอมีดีวีดี มีการปฏิวัติดิจิทัล มันทำให้เกิดการตั้งคำถามใหม่กับหนังว่า "หนังคืออะไร" และเป็นการตั้งคำถามกับตัวคนดูหนังด้วย และที่สำคัญ พอหนังเป็นดิจิทัล คนทำหนังยุคใหม่ก็เริ่มทำหนังได้ง่ายขึ้น เพราะมีกล้องดิจิทัล นักวิชาการสายหนังในช่วงสิบปีที่ผ่านมาก็จะแห่กลับไปวิจัยเรื่องหนังในยุคแรกๆ (Early Cinema) หรือวิจัยเรื่องหนังในยุคหนังเงียบกันเยอะมาก เพราะว่าการกลับไปวิจัยเรื่องเมื่อร้อยปีก่อน มันเป็นการวิจัยเพื่อที่จะล้อกับปัจจุบันว่า เมื่อร้อยปีก่อนคนมีการรับรู้ (perception) กับหนังยังไง แล้วตอนนี้คนก็มีการรับรู้กับหนังที่มันเปลี่ยนไป นี่คือรากคร่าวๆ ที่เราจะคุยกัน

อย่างที่สองคือ *ลุงบุญมีระลึกชาติ*[11] ของอภิชาติพงศ์[12] ลุงบุญมีฯ เป็นหนังที่ตั้งใจพูดเรื่องความตายของหนัง เพราะอภิชาติพงศ์จงใจใช้ฟิล์ม 16 มม. ถ่ายหนังเรื่องนี้

---

6 หนังอเมริกันปี 1996 นำแสดงโดย ไมเคิล จอร์แดน (Michael Jordan) นักกีฬาบาสเก็ตบอลชื่อดัง โดดเด่นด้วยการนำตัวการ์ตูนและมนุษย์จริงๆ มาแสดงร่วมกัน มีชื่อภาษาไทยว่า *ทะลุมิติมหัศจรรย์*

7 หนังอเมริกันปี 1994 ซึ่งทำให้ จิม แคร์รี (Jim Carrey) แจ้งเกิดในอุตสาหกรรมภาพยนตร์ มีชื่อภาษาไทยว่า หน้ากากเทวดา

8 หนังมนุษย์ค้างคาวปี 1989 กำกับโดย ทิม เบอร์ตัน (Tim Burton) นำแสดงโดย ไมเคิล คีตัน (Michael Keaton) รับบทแบทแมน และแจ็ก นิโคลสัน (Jack Nicholson) รับบทโจ๊กเกอร์ มีชื่อภาษาไทยว่า *บุรุษรัตติกาล*

9 หนังมหันตภัยเกี่ยวกับทอร์นาโด ออกฉายเมื่อปี 1991 มีชื่อภาษาไทยว่า *ทอร์นาโดมฤตยูถล่มโลก*

10 หนังอมตะปี 1949 ว่าด้วยการผจญภัยเพื่อกลับบ้านของหนูน้อยโดโรธี มีชื่อภาษาไทยว่า *มหัศจรรย์พ่อมดแห่งออซ*

11 หนังไทยที่คว้ารางวัลปาล์มทองคำจากเทศกาลหนังเมืองคานส์ปี 2010 ซึ่งถือเป็นรางวัลทรงเกียรติที่สุดรางวัลหนึ่งในโลกภาพยนตร์ มีชื่อภาษาอังกฤษว่า *Uncle Boonmee Who Can Recall His Past Lives*

12 อภิชาติพงศ์ วีระเศรษฐกุล: ผู้กำกับหนังอิสระชาวไทยผู้มีบทบาทสำคัญในอุตสาหกรรมหนังไทยและหนังโลก กับผลงานอย่าง *สุดเสน่หา (Blissfully Yours)* (2002) *สัตว์ประหลาด (Tropical Malady)* (2004) และ *แสงศตวรรษ (Syndromes and A Century)* (2006)

ซึ่งเป็นฟิล์มที่มีแต่นักศึกษาใช้กัน และคนทำหนังก็ไม่ได้ใช้แล้ว คนทำหนังในยุคนี้ไม่ได้ใช้ฟิล์มในการถ่ายหนังด้วยซ้ำ ใช้กล้องดิจิทัลกันหมดแล้ว หนังของจีทีเอช (GTH)[13] ส่วนใหญ่ก็ถ่ายด้วยระบบดิจิทัล เพราะช่วยลดต้นทุนและสะดวก แต่ว่าลุงบุญมีฯ นี่ก็เหมือนเป็นการกล่าวลา (farewell) บ๊ายบาย เป็นการกล่าวอำลา (swan-song) ให้กับหนังแบบที่ใช้ฟิล์มถ่ายทำ อาจจะเป็นหนังไทยเรื่องท้ายๆ เป็นยุคสุดท้ายแล้วที่ใช้ฟิล์มถ่าย แต่ความยอกย้อนของมันก็คือว่า แล้วเราดูลุงบุญมีฯ ผ่านอะไร? คนอเมริกาส่วนใหญ่ได้ดูลุงบุญมีฯ ผ่านบลูเรย์ (blue-ray disc)[14] เพราะหนังเข้าฉายแบบจำกัดโรง โอกาสเดียวที่จะได้ดูก็คือผ่านบลูเรย์ นี่ก็เป็นเรื่องที่ยอกย้อนมากๆ ว่าเป็นตัวแทนของสภาพที่มันคาบลูกคาบดอกอยู่

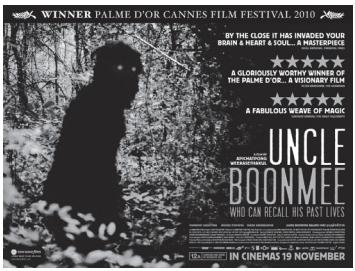

โปสเตอร์ภาพยนตร์ ลุงบุญมีระลึกชาติ เวอร์ชั่นภาษาอังกฤษ

ก่อนที่จะไปพูดถึงอินเทอร์เน็ตก็อยากจะพูดถึงเรื่องของพื้นที่ (space) ก่อน คือเวลาเราคุยเรื่องหนังหรือคนทำหนัง โดยเฉพาะในสายนักวิจารณ์ เราจะบ้าเรื่องความเคลื่อนไหว (movement) เรื่องกลุ่มคนทำหนัง เรื่องเฉพาะตัวบุคคล แต่สิ่งหนึ่งที่สำคัญมากๆ ที่ทำให้เกิดความเคลื่อนไหวต่างๆ คือพื้นที่ อย่างภาพแรกที่เอามาคือ คาบาเรต์ วอลแตร์ (Cabaret Voltaire) เป็นบาร์กินเหล้าที่เมืองซูริค (Zürich) เป็นบาร์ที่พวกกลุ่มดาดา (Dadaism)[15] ชอบไปนั่งกินเหล้ากัน หลายคนชอบประเมิน

[13] บริษัทภาพยนตร์ไทยที่เกิดจากการร่วมมือกันระหว่างจีเอ็มเอ็ม แกรมมี่ ไท เอ็นเตอร์เทนเมนท์ และหับโห้หิ้น ฟิล์ม ซึ่งตลอดทศวรรษที่ผ่านมาประสบความสำเร็จกับการสร้างหนังวัยรุ่นและหนังเพื่อคนเมือง

[14] แผ่นบันทึกข้อมูลด้วยแสง สามารถบันทึกข้อมูลได้สูงถึงหนึ่งร้อยกิกะไบต์

[15] กระแสความเคลื่อนไหวทางศิลปวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นเพื่อต่อต้านสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง มีลักษณะฉูดฉาดหลุดโลก บ้างว่าดาดาอิสม์ไม่ใช่ความเคลื่อนไหว หากแต่เป็นทัศนคติ (attitude) ต่างหาก

ค่าการกินเหล้าต่ำ แต่จริงๆ แล้ว การกินเหล้ามันสำคัญ คือการที่เรามาพบปะเจอกัน มันทำให้เกิดความเคลื่อนไหว ภาพที่สองคือภาพละครที่พวกดาดาเล่นกันในคาบาเรต์วอลแตร์ พวกดาดาก็ต้องแสดงอะไรที่หลุดโลกกันอย่างนี้ (หัวเราะ) พอเกิดพื้นที่แบบนี้ มันก็เกิดงานขึ้นมา

กลับมาพูดถึงไทยบ้าง ถ้าในวงการหนัง สถานที่หนึ่งที่สำคัญมากและก็กำลังจะอำลาเหมือนกันก็คือ อลิยองซ์ ฟรองแซส (Alliance française: สมาคมฝรั่งเศส กรุงเทพฯ) เป็นโรงฉายหนังของสาขาสมาคมฝรั่งเศส ณ สมัยหนึ่ง ที่นี่เป็นสถานที่ที่คนรุ่นอาจารย์กิตติศักดิ์ สุวรรณโภคิน สุชาติ สวัสดิ์ศรี ธีรยุทธ บุญมี ทุกคนมาเจอกันที่นี่เพื่อมาดูหนัง พอมาดูหนังก็เกิดการติดต่อเชื่อมโยงกันและไปทำอะไรกันต่อ รุ่นต่อมา รุ่นของนิตยสาร *ฟิล์มวิว (Filmview)*[16] คนก็จะมารวมตัวที่นี่กันเยอะ

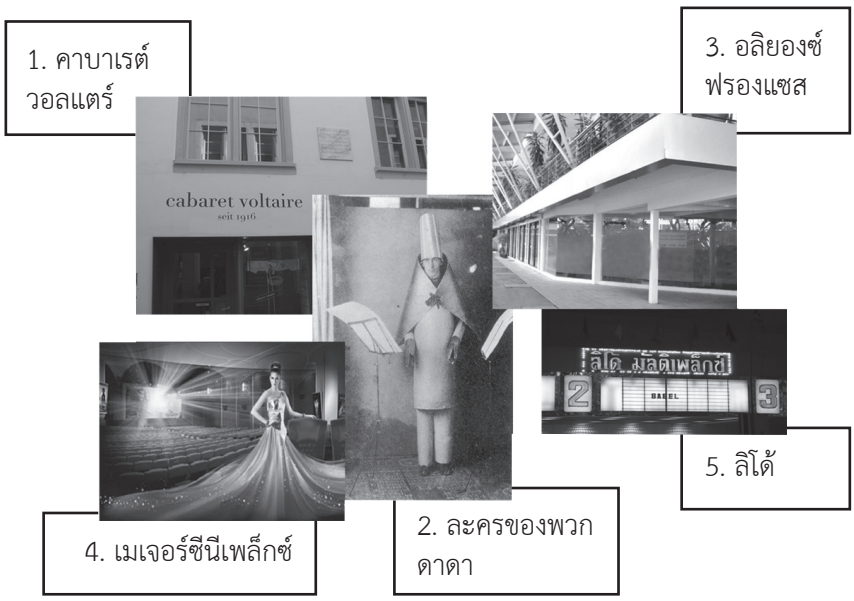

[16] นิตยสารภาพยนตร์ในยุคทศวรรษ 1990 ที่แม้จะมีอายุไม่นาน แต่เป็นพื้นที่ที่สร้างทั้งนักวิจารณ์ภาพยนตร์คุณภาพ รวมทั้งเป็นนิตยสารที่ถูกหยิบยกมาอ้างถึงบ่อยครั้งในหมู่คนอ่าน-คนดูหนัง-คนรักหนังในยุคปัจจุบัน

มาก ล่าสุดก็คือตามเทรนด์ของบ๊ายบายซีเนมา สถานทูตฝรั่งเศสประกาศขายที่นี่แล้ว และในช่วงหลังๆ ที่นี่ก็ไม่ค่อยมีคนไปดู

รูปต่อมาข้างล่าง มีอีกสองแห่งที่เป็นพื้นที่เกี่ยวกับหนัง แห่งแรกคือ เมเจอร์ ซีนีเพล็กซ์ (Major Cineplex)[17] ติดกันคือ ลิโด้ (Lido)[18] จะเป็นพื้นที่ที่ทุกคนไปดูหนังกัน หลายคนก็จะนิยมชมชอบลิโด้กัน แต่สิ่งที่อยากจะจุดให้คิดก็คือ ไม่ว่าจะลิโด้หรือเมเจอร์ซีนีเพล็กซ์ มันก็ไม่มีที่นั่งคุย ดูหนังเสร็จแล้วก็แยกย้าย ใช่ว่าจะไม่มีเก้าอี้นั่งนะ หน้าโรงเมเจอร์หน้าพารากอนมันก็มีเก้าอี้ แต่มันไม่ใช่ที่สำหรับนั่งคุย พื้นที่มันไม่เกิด สิ่งที่เราตั้งคำถามคือว่า ที่เหล่านี้เขาก็อยากให้มีพื้นที่เกิดนั่นแหละ เช่นเข้าไปดูหนังที่ เอสเอฟเอ็กซ์ เซ็นทรัลเวิลด์ (SFX Central World)[19] เขาก็มีการจัดพื้นที่ มีร้านกาแฟ แต่มันก็ไม่มีคนนั่ง เราเลยตั้งคำถามว่า แล้วพื้นที่ของคนดูหนัง มันไปเกิดที่ไหน

พื้นที่อีกแง่หนึ่งที่เกิดขึ้น ไม่ใช่ในเชิงภูมิทัศน์ (landscape) หรือภูมิศาสตร์ (geography) แต่เป็นพื้นที่บนนิตยสาร คือเมื่อเราไปดูหนัง แต่ไม่ได้ไปนั่งบาร์เหล้าหรือร้านอะไรสักร้านเพื่อคุยกัน แต่ว่าเรามาเจอกันบนนิตยสาร มาเจอกันบนรายการวิทยุ นั่นก็คือพื้นที่แบบหนึ่ง แล้วในยุคนี้ก็เป็นในอินเทอร์เน็ต อันนี้ก็จบอินโทรเข้าเรื่อง (คนฟังหัวเราะ)

อินเทอร์เน็ตสร้างความเคลื่อนไหวให้เกิดขึ้นได้ มันเป็นที่ที่คนเจอกัน เช่นงานของเทิร์ด คลาส ซิติเซน (THIRD CLASS CITIZEN)[20] ก็เป็นกลุ่มคนฉายหนังที่เป็นนักกิจกรรมทางอินเทอร์เน็ตซึ่งจัดงานตรงกับงานของเราวันนี้พอดี (หัวเราะ) ก็เลยเอามาทริบิวต์ (tribute) ให้เขาว่าเราอยากไปงานของเขา แต่ไปไม่ได้ (หัวเราะ)

---

17 เครือข่ายโรงภาพยนตร์ที่ใหญ่ที่สุดของประเทศไทย

18 โรงภาพยนตร์เล็กๆ ที่ตั้งอยู่กลางสยามสแควร์ โดยวางตัวตนไว้ว่าเป็นพื้นที่ของหนังทางเลือก

19 โรงภาพยนตร์โรงสำคัญของเครือ เอส เอฟ ซีเนมา (SF Cinema) ตั้งอยู่ที่ห้างสรรพสินค้าเซ็นทรัลเวิลด์

20 กลุ่มนักกิจกรรมเกี่ยวกับภาพยนตร์และภาพเคลื่อนไหว สื่อสารกับสมาชิกผ่านอินเทอร์เน็ต และมีกิจกรรมทั้งบนโลกเสมือนและโลกจริง เว็บไซต์ของพวกเขาคือ http://thirdclasscitizen.exteen.com/

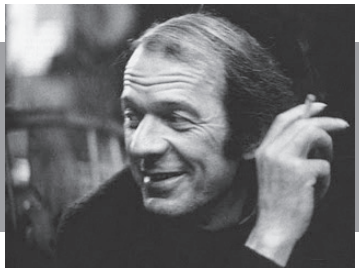

ฌีลส์ เดอเลิซ (Gilles Deleuze)

ก่อนจะเข้าเรื่องอินเทอร์เน็ตก็ขอยกครูมาแปะหน่อย ครูคนนี้คือ ฌีลส์ เดอเลิซ (Gilles Deleuze)[21] เป็นหนึ่งในนักปรัชญาฝรั่งเศสไม่กี่คนที่เขียนเรื่องหนังเพียวๆ บทที่หยิบมา เขาไม่ได้พูดเรื่องหนัง แต่พูดเรื่อง *เมดิเอเตอร์ (mediator)* ซึ่งเป็นบทความที่เขียนเมื่อปี 1985 ฌีลส์ เดอเลิซ พูดถึงกีฬา งานส่วนใหญ่ของเขาจะพูดถึงเรื่องของเวลา เรื่องความเคลื่อนไหว อย่างอันนี้ก็ตั้งคำถามขึ้นมากับกีฬาชนิดหนึ่งที่เกิดขึ้นใหม่เมื่อปี 1985 กีฬาที่ว่าก็คือการเล่นวินด์เซิร์ฟ แล้วฌีลส์ เดอเลิซ ก็เลยตั้งข้อสังเกตว่า มันหมดยุคของการวิ่งแข่ง การวิ่งแข่งเกิดจากการที่เราเป็นคนกำหนดแรงของเราเอง เราตั้งใจจะทำอะไรอย่างหนึ่งแล้วเราก็วิ่งออกไป ฌีลส์ เดอเลิซ บอกว่า อะไรแบบนั้นมันไม่เวิร์กแล้ว แต่สิ่งที่จะทำให้เราไหลไปก็เหมือนอย่างการเล่นวินด์เซิร์ฟ คือมีสิ่งหนึ่งที่มันไหลอยู่ตลอดเวลา แล้วเราก็กระโดดลงไป เขาบอกว่าเราต้อง “Get into something.” คือกระโดดไปใน “big wave” แล้วก็บอกว่า “It’s a series. If you’re not in some series even a completely imaginary one, you are lost.” ก็คือ ถ้าเราไม่ได้ไปอยู่ในซีรีส์การวิ่งตรงนี้ เราจะ “lost” แล้วเขาก็บอกว่า “I need my mediators to express myself.” คือ เราต้องการภาวะของการกระโดดลงไปแล้วไหล เพื่อที่จะแสดงความเป็นตัวเราเอง ซึ่งทั้งหมดนี่พูดถึงวินด์เซิร์ฟ

[21] นักปรัชญาชาวฝรั่งเศสคนสำคัญ ผู้ผลิตงานเขียนที่เกี่ยวข้องกับทั้งปรัชญา วรรณกรรม และภาพยนตร์ เขามักจะผลิตงานร่วมกับนักปรัชญาอีกคนนามว่า เฟลิกซ์ กัตตารี (Félix Guattari) โดยผลงานที่ลือลั่นของทั้งสองได้แก่ *Capitalism and Schizophrenia: Anti-Oedipus* (1972) และ *A Thousand Plateaus* (1980) ส่วนผลงานชิ้นสำคัญของเดอเลิซที่เกี่ยวข้องกับภาพยนตร์ คือ หนังสือ *Cinema 1* และ *Cinema 2* ซึ่งแบ่งหนังออกเป็นสองประเภทคือ movement-image และ time-image เปรียบเทียบสุนทรียะของภาพยนตร์ระหว่างก่อนและหลังสงครามโลก

แต่ผมว่า มันเป็นแนวคิดที่เราพูดกันถึงเรื่องเน็ตเลย ว่าทำไมเราถึงเล่นเน็ต การเล่นเน็ตเป็นการที่เราได้เป็นส่วนหนึ่งของสิ่งที่มันไหลอยู่ การที่เรากระโดดลงไป มันจะทำให้เราทำอะไรได้มากกว่าการที่เราออกแรงทำเองคนเดียว อย่างผมชอบดูหนัง ผมไปทักบล็อกของเพื่อน ไปอ่านบล็อกของเพื่อน แล้วเกิดแรงฮึด หรือเราก็อยากจะไปคุยต่อ พอมันเกิดปฏิสัมพันธ์แบบนี้ เรากระโดดลงไปในคลื่นที่มันไหลอยู่โดยที่เราก็ไม่ได้รู้ตัว

วิวัฒน์: เมื่อกี้พูดกันถึงเรื่องเชิงแนวคิดของภาพยนตร์แล้วก็อินเทอร์เน็ต ทีนี้นอกจากจะพูดถึงการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่แล้ว สิ่งที่ผมสนใจเป็นพิเศษคือ การเปลี่ยนแปลงของการรับรู้ต่อภาพยนตร์ของทั้งคนทำและคนดู อย่างที่บอกว่าในยุคก่อนหน้านี้ การรับรู้ของคนดูต่อภาพยนตร์มันก็แปรผัน ยิ่งพอหนังมันตาย เราก็จะเห็นการเปลี่ยนแปลงของการระลึกถึงภาพยนตร์ในอดีต ในยุคสมัยนี้เช่นเมื่อสองสามปีที่แล้วก็มีหนังอย่างของ ไกรด์เฮาส์ (Grindhouse)[22] ออกมา เป็นหนังที่รำลึกวัฒนธรรมการดูหนังแบบไดรฟ์อิน (drive in)[23] ของอเมริกา

หนังของไกรด์เฮาส์ โดยตัวมันเองแล้วอาจจะไม่ใช่หนังที่มีคุณค่าอย่างยิ่งใหญ่ในแง่ภาพยนตร์ แต่สิ่งที่มันสะท้อนไม่ใช่ตัวหนังสยองขวัญอย่างเดียว ทว่ามันคือวัฒนธรรมการดูหนังของคนในสมัยหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นการที่ทำให้ฟิล์มขาดหรือทำให้ฟิล์มสลับม้วนอย่างจงใจ มันเป็นการรำลึกถึงวัฒนธรรมการดูหนังในยุคสมัยหนึ่ง ซึ่งในสมัยปัจจุบันวัฒนธรรมการดูหนังก็เปลี่ยนจากโรงภาพยนตร์มาสู่การดูหนังผ่านดีวีดี อินเทอร์เน็ต ยูทูป (http://www.youtube.com/)[24] หรือการดาวน์โหลดมาดูในคอมพิวเตอร์ มันก็จะต้องมีหนังในยุคต่อไปที่พูดถึงวัฒนธรรมการดูหนังแบบนี้

---

[22] ภาพยนตร์ที่กำกับโดยเควนติน แทรันตีโน (Quentin Tarantino) และ โรเบิร์ต ร็อดริเกซ (Robert Rodríguez) ออกฉายแบบหนังควบ เพื่อคารวะให้กับวัฒนธรรมการดูหนังแบบหนังควบ โดยเฉพาะกลุ่มหนังสยองขวัญ

[23] โรงหนังแบบที่ผู้ชมสามารถเอารถเข้าไปจอดและนั่งดูหนังจากในรถได้โดยตรง

[24] เว็บไซต์ที่อนุญาตให้เราสร้างบัญชีผู้ใช้ของตัวเอง แล้วอัปโหลดไฟล์วิดีโอเพื่อเผยแพร่ทางอินเทอร์เน็ต

โปสเตอร์ภาพยนตร์เรื่อง *Planet Terror (โคโยตี้แข้งปืนกล)* และ *Death Proof (โชเฟอร์บากพญายม)* จาก Grindhouse

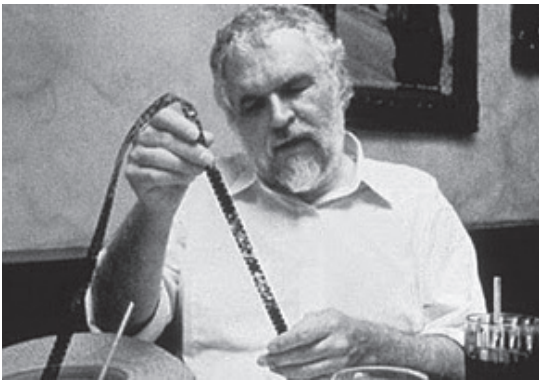

สแตน แบรกเกจ (Stan Brakhage)

สุดท้าย ตัววัฒนธรรมดิจิทัลมันจะกลายเป็นแหล่งข้อมูลของการทำหนังของคนรุ่นต่อไป อย่างคนทำหนังทดลองรุ่นสแตน แบรกเกจ (Stan Brakhage)[25] ก็เล่นกับการเอาใบไม้เอาอะไรไปติดในฟิล์ม คนยุคใหม่ก็เริ่มมีคนทำหนังทดลองที่เล่นกับภาพกระตุกหรืออาการขาดหัวขาดท้ายของระบบดิจิทัล ซึ่งในรุ่นต่อไป การรับรู้ของการทำหนังมันก็จะต้องล้อเล่นควบไปกับวัฒนธรรมการดูหนัง ทีนี้ อินเทอร์เน็ตก็ก้าวเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมการดูหนังในปัจจุบันไปแล้ว เพราะฉะนั้นเราอาจได้เห็นการเปลี่ยนแปลงของการทำหนัง

ในขณะเดียวกัน การรับรู้ต่อการดูหนัง โดยเฉพาะหนังที่ต้องใช้ความตั้งใจสูง มันจะยิ่งเปลี่ยนแปลงอย่างน่าสนใจว่า เมื่อก่อน คนดูจะมีการรับรู้กับหนังในแง่ของการไปโรงหนัง แล้วก็ดูหนังที่เป็นฟิล์มในโรงใหญ่ร่วมกัน พอถัดมาก็เป็นยุคของทีวี คนดูหนังผ่านวิดีโอ ซึ่งก็เป็นภาพแย่ๆ แล้วก็มาถึงดีวีดี บลูเรย์ มันแทบจะไม่เป็นการดูหนังแบบเดิมอีกต่อไป เพราะว่าเราดูหนังกับคอมพิวเตอร์ ในขณะดู เราก็ออนไลน์ไป ขณะดูเราก็หยุดมาเขียนสเตตัสในเฟซบุ๊ก แล้วเราก็ดูต่อ หรือเราดูในยูทูป ดูไปสิบไฟล์ หรือดูสองไฟล์ แล้วเราก็หยุด หรือดูไปสักครึ่งเรื่อง แล้วมันก็กระตุกไฟล์หาย ดูไม่ได้อีกต่อไป การรับรู้แบบใหม่นี้น่าจะส่งผลกับสุนทรียศาสตร์ของการดูหนังในอนาคต ซึ่งเราก็ยังไม่รู้ว่ามันจะออกไปทางไหน แต่คิดว่ามันน่าจะเปลี่ยนแปลงการรับรู้ที่มีต่อภาพยนตร์ของคนอย่างแน่นอน

[25] นักทำหนังทดลองคนสำคัญของโลก เป็นผู้บุกเบิกรูปแบบหลากหลายของหนังทดลอง ชื่อเต็มของเขาคือ เจมส์ สแตนเลย์ แบรกเกจ (James Stanley Brakhage)

เหมือนที่คนรุ่นก่อนดูหนังพากย์ เคยคุยกับนักพากย์ท่านหนึ่ง เขาบอกว่า ถ้าไปพากย์ต่างจังหวัด เขาจะซื้อหนังไปกับนักพากย์ พอไปถึงก็ล้อมผ้าฉายเลย แล้วนักพากย์มีสิทธิ์เด็ดขาดในการตัดต่อหนังใหม่ขณะฉาย เช่น ฉายไปสองวันแล้วพบว่าฉากนี้คนดูไม่สนุก เขาตัดทิ้งเลย เขาสามารถตัดต่อหนังใหม่ได้ตามใจเขา เพราะฉะนั้น การรับรู้ของคนที่ดูในกรุงเทพฯ กับของคนที่ดูในสมุย คงจะแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง เหมือนเป็นหนังคนละเรื่อง แต่เราไม่เคยพูดถึงการรับรู้ส่วนนี้มาก่อน ในยุคอินเทอร์เน็ต การรับรู้แบบนี้จะยิ่งแตกฉานซ่านเซ็นมากขึ้น เพราะทิศทางที่คนเข้าถึงภาพยนตร์มันแตกต่างกัน พื้นที่แบบเมเจอร์หรือลิโด้มันทำลายวัฒนธรรมการดูหนังแบบโรงภาพยนตร์โดยตัวของมันเอง เพราะรูปแบบของการเข้าถึงมันยิ่งยากขึ้นทุกวัน เวลาคนสมัยก่อนไปดูหนังรอบมันก็ตรงคงที่ และหนังก็มีเวลาฉายที่แน่นอน แต่เดี๋ยวนี้รอบก็ไม่ตรง ต้องมีการศึกษาพอสมควรถึงจะสามารถเข้าคิวในระบบการซื้อตั๋วได้ มันก็จะผลักให้คนดูจำนวนหนึ่งออกจากโรงภาพยนตร์ไปเรื่อยๆ แล้วก็จะเป็นการไหลไปสู่การดูหนังแบบใหม่ ขณะเดียวกันความไวของอินเทอร์เน็ตก็ผลักคนดูไปสู่จุดใหม่ หนังจะเข้าโรงในอีกสองอาทิตย์ข้างหน้า มีหนังซูม (camvid)[26] ออกมาแล้ว ก็ไปดูแทนได้ ชัดแจ๋วแปดสิบเปอร์เซ็นต์เลย เราไม่รู้ว่าจะเกิดอะไรขึ้น แต่การรับรู้ของผู้คนจะต้องเปลี่ยนไปในวาระครบรอบฉลองร้อยปีอย่างแน่นอน เอ้อ มันผ่านไปแล้วสินะ ร้อยสิบหรือร้อยยี่สิบปี นี่ก็คือเสริมในส่วนของการรับรู้

ไกรวุฒิ: กลับมาต่อ ในวัฒนธรรมการดูหนังรุ่นใหม่ก็เกิดคำที่เป็นที่นิยมคำหนึ่งขึ้นมา คือ ซีเนฟีเลีย (cinephilia) มาจากคำว่า ซีเนไฟล์ (cinephile) ซึ่งก็คือคนบ้าหนัง คำนี้จะเป็นคำที่ถูกหยิบขึ้นมาใช้บ่อยมาก ซีเนฟีเลียไม่เหมือนกับคนดูหนังทั่วๆ ไป ไม่เหมือนนักวิจารณ์หนัง พอใช้คำว่านักวิจารณ์หนัง เราจะติดอยู่กับภาพว่าต้องเขียนผ่านสิ่งพิมพ์ ถ้าแบบโลกอเมริกันนักวิจารณ์หนังก็จะอายุสี่สิบปีขึ้นไป ไม่มีนักวิจารณ์หนังเด็กๆ แต่พอมันเกิดพื้นที่ขึ้นมา ก็มีคนบ้าหนัง มีแฟนหนังที่ทำมากกว่าการดูหนัง คือเริ่มดูหนังแล้วเขียนและพูดถึงหนัง เอาความบ้าความ

[26] หนังซูมชนิดที่เอากล้องไปตั้งบันทึกภาพในโรงภาพยนตร์โดยตรง

คลั่งไคล้หนังของตัวเองเล่นผ่านวัฒนธรรมเน็ต ก็เลยกลายเป็นว่า คนกลุ่มนี้กลายเป็นกลุ่มคนที่มีอิทธิพลมากๆ เผลอๆ จะมากกว่านักวิจารณ์หนัง มากกว่าอาจารย์สอนภาพยนตร์หรือเปล่า เพราะคนกลุ่มนี้ผลิตงานกันเยอะมาก อย่างที่เอามาให้ดู โปรเจ็กต์นิวซีเนฟีเลีย (Project New Cinephilia)[27] นี่ก็คือ ในเทศกาลหนังเอดินบะระ (Edinburgh International Film Festival) ที่จะเกิดขึ้นในเดือนหน้า ตัวเทศกาลหนังก็จะมีการฉายหนังไป แต่ทางเว็บก็ไปชวนพวกซีเนไฟล์ที่ดุดัน (hardcore) มากๆ เจ็ดแปดคนมารวมกัน ให้มานั่งคุยกันเรื่องการรับรู้ต่อหนังและเรื่องการดูหนังในยุคนี้ที่มันเปลี่ยนไปว่าเป็นยังไง ซึ่งแต่ละคนก็จะผลิตการคุยกันออกมาอย่างดุเดือดมาก

อันนี้ก็เป็นซีเนไฟล์ยุคหนึ่ง แต่เจ๊งไปแล้ว คือ เซนส์ออฟซีเนมา (Senses of Cinema) น่าจะเป็นคนบ้าหนังที่อยู่ที่ออสเตรเลียสร้างเว็บนี้ขึ้นมา เป็นเว็บที่ฮิตมากในยุคหนึ่ง มีบทความวิชาการหนักๆ ทั้งหลายทั้งปวงอยู่ในเว็บนี้ และเป็นที่รวมซีเนไฟล์ต่างๆ ทั่วโลกเข้ามาพูดคุยกันที่นี่ โดยจุดเด่นประจำปีก็คือ การทำเวิลด์โพล (World Poll) ให้เลือกหนังสิบเรื่องที่คิดว่ายิ่งใหญ่ในสายตาของคุณในปีที่ผ่านมา ซึ่งเวิลด์โพลแบบนี้จะไม่ใช่ลิสต์จากนักวิจารณ์แบบที่เราเห็นทั่วๆ ไป อย่างในช่วงที่จะมีรางวัลออสการ์ (Oscar หรือ Academy Awards)[28] นักวิจารณ์อเมริกันก็จะออกรายชื่อหนังมาเต็มไปหมด แต่มันก็จะวนกันแค่สามสิบเรื่อง มีหนังเรื่องเดิมๆ วนไปวนมา เป็นออสการ์ไปครึ่งหนึ่งแล้ว แต่รายชื่อหนังของคนที่เป็นซีเนไฟล์จะสุดฤทธิ์สุดเดชมาก ในแง่ที่ว่ามันมาจากทั่วโลก และมาจากคนที่สั่งสมประสบการณ์การดูหนังมาประมาณหนึ่ง เพราะฉะนั้นก็จะมีความหลากหลายสูงมาก

อันนี้จะเป็นป้ายตลกๆ บอกว่า “เฮ้ย!! ช้าๆ หน่อย ซีเนไฟล์กำลังเขียนหนังสืออยู่” พวกซีเนไฟล์นี่จะดูหนังกันดุดันมาก เขียนถึงหนังกันแบบดุเดือดมาก จนบางคนก็พยายามที่จะตั้งทฤษฎีขึ้นมา เช่นตอนนี้ก็จะเห็นคำฮิตมากคือคำว่า สโลว์ซีเนมา

---

[27] ดูต่อที่ http://projectcinephilia.mubi.com/

[28] รางวัลที่สถาบัน The Academy of Motion Picture Arts and Sciences แจกให้กับผู้มีความเป็นเลิศในด้านต่างๆ ของอุตสาหกรรมภาพยนตร์ ตัดสินโดยการลงคะแนนเสียงจากสมาชิกหลายพันคน

(slow cinema)[29] พวกซีเนไฟล์ตั้งข้อสังเกตว่า สมัยนี้จะมีหนังกลุ่มหนึ่งที่มันช้ามาก สิ่งที่น่าสนใจคือว่า ขณะที่นักวิจารณ์หนังที่ทำงานบนสื่อสิ่งพิมพ์โดยมีหน้าที่หลักคือไปดูหนังแล้วรีวิวประจำสัปดาห์ ต้องโต้ตอบกับหนังที่เข้าโรงอยู่ แต่ซีเนไฟล์ไม่ต้องทำอย่างนั้น ซีเนไฟล์จะโต้ตอบกับอะไรก็ได้ แล้วสิ่งที่ซีเนไฟล์ทำมากก็คือการพยายามค้นหาอะไรที่มัน “ที่สุด” ต่างๆ ของหนังว่ามันอยู่ตรงไหน ทิศทางหนังตอนนี้มันอยู่ตรงไหนกันแน่ ไปๆ มาๆ ซีเนไฟล์เป็นกลุ่มคนที่ผลิตงานที่น่าสนใจมากกว่านักวิจารณ์หนังอีก

ทีนี้ ก็มีการตบกัน อย่างอันนี้เขียนว่า Academics VS Critics หรือ นักวิชาการปะทะนักวิจารณ์หนัง แต่จริงๆ ต้องมี Critics VS Cinephiles หรือ นักวิจารณ์ปะทะซีเนไฟล์ด้วย คือสามกลุ่มนี้เหมือนเป็นคนที่เขียนถึงหนังกันหมด แต่จะมีความขัดแย้งกันบางอย่าง เป็นวัฒนธรรมที่มันประหลาดมาก คือเราไม่รู้ว่าในละครเวทีนี่ นักวิจารณ์ละครเวทีกับอาจารย์สอนละครเวทีจะไม่เห็นตรงกันเหรอ เราว่ามันไม่ค่อยชัด คือถ้านักวิจารณ์หนังทะเลาะกับคนทำหนัง หรือว่านักวิจารณ์วรรณกรรมทะเลาะกับคนทำวรรณกรรม มันก็เป็นเรื่องปกติ เพราะมันต้องชนกัน แต่การที่นักวิจารณ์หนัง อาจารย์สอนหนัง และคนเขียนหนังบนเน็ต ไม่ค่อยถูกกัน มันเป็นวัฒนธรรมที่ประหลาดมากที่เกิดขึ้นในโลกของหนัง

จุดที่มันขัดแย้งกันก็คือ ซีเนไฟล์รุ่นใหม่ทำงานกันกระตือรือร้นมาก แล้วก็ไม่ต้องไปผูกตัวเองอยู่กับหนังที่เข้าโรง ส่วนพวกนักวิชาการก็อย่างที่เดากันได้ ก็จะโดนโจมตีว่านักวิชาการเขียนถึงหนังแบบไม่มีความหลงใหล (passion) ขณะที่นักวิชาการก็ด่าพวกนักวิจารณ์พวกซีเนไฟล์ว่าเขียนถึงหนังแบบมีความหลงใหลเกินไป เขียนถึงหนังแบบคลั่งไคล้มาก อย่างตัวผมเองก็เคยเจอคนด่าว่าเขียนถึงหนังอย่างกับไปนอนกับเขามา แต่ในความ

[29] คำศัพท์ที่พยายามจะกินความถึงบรรดาหนังที่มีจังหวะเชื่องช้าไหลเอื่อย ซึ่งพบได้มากเป็นพิเศษในบรรดาหนังนอกกระแสนับตั้งแต่ปี 2000 เป็นต้นมา ทั้งในรูปแบบหนังที่ถ่ายด้วยฟิล์มและดิจิทัล

คิดของเรา เราดูหนังในฐานะซีเนไฟล์กึ่งนักวิจารณ์ เมื่อเขียนถึงหนัง เราก็พยายามยกย่องมัน พยายามโอบรับมันสุดขีด พยายามปกป้องมัน แต่ว่านั่นไม่ใช่สิ่งที่นักวิชาการสนใจว่าจะมายกย่องหนังทำไม นักวิจารณ์ก็จะยิงกลับไปทางนักวิชาการว่า จุดหนึ่งที่ซีเนไฟล์เขียนไม่เหมือนกับนักวิชาการก็คือ นักวิชาการต้องเขียนตามทฤษฎี ซึ่งจุดหักล้างจุดหนึ่งที่เกิดขึ้นในทศวรรษ 1970 ก็คือ นักวิชาการเปิดรับทฤษฎีโพสต์มาร์กซิสม์ (Post-Marxism) อย่างเต็มที่ เปิดรับพวกสัญศาสตร์ (semiology) เปิดรับสตรีนิยม (feminism) แต่สิ่งที่นักวิชาการจะยิงทิ้งก็คือ authorism หรือที่เรียกว่า การบูชาคนทำหนัง หรือการบูชาผู้กำกับ ในขณะที่ซีเนไฟล์มีสภาพกึ่งเป็นแฟน ก็จะคลั่งไคล้คนทำหนัง เพราะฉะนั้น ฝั่งหนึ่งก็จะบอกว่า author มันต้องจบไปแล้วสิ “Author is dead.” แล้ว แต่อีกฝั่งหนึ่งก็บอกว่า “ไม่ ... author ยังไม่ dead” ก็คือจะตบกันครั้งใหญ่ในตอนนั้น แล้วก็ลากตบกันมาจนถึงทุกวันนี้

อีกจุดหนึ่งที่น่าสนก็คือ นอกจากจะเขียนแล้ว ซีเนไฟล์ยังเป็นนักกิจกรรมเพื่อหนังด้วย นอกจากจะเขียนถึงหนัง ก็ยังพยายามจัดกิจกรรม จัดการรวมกลุ่ม เพราะหัวใจของซีเนไฟล์คือ การยกย่องหนัง และไม่ใช่การยกย่องสิ่งที่คนเห็นคุณค่ากันอยู่แล้ว แต่คือการยกย่องในสิ่งที่คนไม่เห็นคุณค่า

เว็บนี้ก็เป็นหนึ่งในแหล่งรวมซีเนไฟล์ http://mubi.com/ มันน่าสนใจในแง่ที่ว่า พยายามทำให้สิ่งที่ทะเลาะกันมานานอย่างหนึ่งหายไป สมมติย้อนไปเมื่อสักสิบปีก่อน เราก็จะบอกกันว่า อย่าดูหนังทางคอมพิวเตอร์ เราต้องไปดูหนังในโรงหนัง มันต้องเข้าไปสัมผัสไปจมดิ่งกับหนัง ต้องเห็นความน่าตื่นตาตื่นใจ (spectacle) ของมัน ในยุคหนึ่งจะมีวาทกรรม (discourse) แบบนั้น แต่เมื่อเวลาผ่านไป เว็บนี้ซึ่งผูกสัมพันธ์กับเครือข่ายดีวีดีเต็มที่ก็บอกว่า “โอเค เรามาดูหนังออนไลน์กันเถอะ” มีกลุ่มหนังศิลปะ (art cinema) ดีๆ ทั่วโลกให้ดู โดยเสียเงินแค่สองเหรียญ ก็ประมาณหกสิบบาท แล้วก็มีแพ็กเกจดูหนังยาวเรื่องละสองเหรียญ ดูหนังสั้นเสียเหรียญเดียว และจะมีโปรโมชันว่าเดือนนี้มีหนังอะไรฟรีบ้าง ก็จะมีทั้งคนทำหนังที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วย คนทำหนังก็จะบอกว่า รับไม่ได้ที่จะให้มาดูหนังของตัวเองในนี้ แต่ว่าก็จะมีคนทำหนังบางคนอย่างเช่น อัญแญส วาร์คดา

(Agnès Varda)[30] ซึ่งเป็นคุณยายวัยแปดสิบสามปี เธอบอกว่าเธอไม่มีปัญหาอะไรที่คนจะดูหนังของเธอผ่านโน้ตบุ๊ก เพราะมันแปลว่า คนก็ยิ่งเอาหนังใกล้กับหัวใจมากขึ้น (คนฟังฮือฮา) เน่าเนอะ (หัวเราะ)

เว็บนี้ก็น่าสนใจ http://www.film-philosophy.com/ คือพวกนักวิชาการก็ไม่ได้แค่สอนหนัง แล้วก็ไม่ได้แค่อยู่ในมหาวิทยาลัย หรืออยู่ตามที่เสนอผลงานที่ถกเถียงกันอย่างเดียว แต่ก็ทำวารสารออนไลน์เหมือนกัน และ *Film-Philosophy* ก็เป็นวารสารออนไลน์ที่ดังและดุดันมาก อย่างอันนี้ก็มี *Baudrillard and Film-Philosophy* ให้โหลดอ่านฟรี ที่น่าสนใจคือ เว็บนี้ทำตั้งแต่ปี 1997 คือมองการณ์ไกลมาก และยังมีเว็บของเพื่อนที่อินโดนีเซีย คือพอพูดเรื่องพวกนี้แล้ว เราเป็นคนไทยก็มีสำนึกว่าเราไม่ได้เป็นคนขาว (หัวเราะ) พวกเว็บเมื่อกี้ที่พูดไปมันก็เป็นเรื่องของคนขาวหมดเลย แต่เว็บนี้ก็เห็นว่าซีเนไฟล์ในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็เข้ามาเขียนเรื่องหนังเหมือนกัน

จุดที่น่าสนใจของซีเนไฟล์ก็คือ มันไม่ได้เงิน ทั้งหมดที่เขียนกันเป็นบ้าเป็นหลังนี่ไม่มีใครได้เงิน คุณจะได้เงินก็ต่อเมื่องานคุณถูกตีพิมพ์ เหมือนคุณเป็นแฟนนักร้องเกาหลี ระดับของความหมาย (sense) มันอาจจะไม่เท่ากัน แต่ระดับของความบ้านี่ เราว่ามันใกล้กันนะ

อย่างเว็บ http://criticine.com/ ก็น่าสนใจ ตอนนี้จะมีโครงการเลิฟเล็ตเตอร์ (Love Letter) เป็นโครงการที่จะเชิญคนทำหนัง นักดูหนัง ซีเนไฟล์ นักวิจารณ์ อาจารย์สอนหนัง ในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ให้มาเขียนจดหมายรักถึงหนัง หรือถึงอะไรก็ได้เกี่ยวกับหนัง อะไรที่มันเกี่ยวกับวัฒนธรรมหนัง (film culture) เราก็จะเห็นลิสต์ว่ามีทั้งคนที่เป็นที่รู้จักและไม่ค่อยเป็นที่รู้จัก เบเนดิกต์ แอนเดอร์สัน (Benedict Anderson)[31] อภิชาติพงศ์ ก็มาเขียน มีกันหลากหลายมาก

[30] ผู้กำกับหญิงคนสำคัญคนเดียวของกลุ่มนักทำหนังคลื่นลูกใหม่ชาวฝรั่งเศส มีชื่อเสียงอย่างยิ่งในด้านการทำหนังสารคดีที่นุ่มนวลและลุ่มลึก

[31] นักวิชาการชื่อก้อง เจ้าของผลงาน *Imagined Communities* หรือในชื่อฉบับแปลเป็นภาษาไทยว่า *ชุมชนจินตกรรม*

กลุ่มในไทยที่คิดว่าน่าสนใจก็คือ เทิร์ดคลาส ซิติเซน ตั้งชื่อเหมือนเป็นกลุ่ม แต่จริงๆ ทำแค่สองคน (หัวเราะ) เราก็คงเคยชินกับอะไรแบบนี้ ดูยิ่งใหญ่มากแต่จริงๆ ทำแค่สองคน กลุ่มนี้บอกว่าตัวเองเป็น "นักกิจกรรมที่สนใจหนังและวิดีโอที่ไม่ได้เป็นที่สนใจ" (a low profile film+video-related activist) กลุ่มนี้ก็จะจัดฉายตั้งแต่ "เทิร์ดคลาสซีเนมา" (Third Class Cinema: http://thirdclasscitizen.exteen.com/third-class-cinema-1) เลือกฉายหนังสั้นของคนทำหนังหรือคนทำสื่อเคลื่อนไหวในเมืองไทยที่น่าสนใจมากๆ แล้วก็ทำ "เทิร์ดคลาสเรดิโอ" (Third Class Radio: http://thirdclasscitizen.exteen.com/third-class-radio) ไปสัมภาษณ์คนพวกนี้แล้วก็เอาไฟล์มาอัปให้โหลดกันไป มีสัมภาษณ์มีเปิดเพลง แล้วก็มี "เทิร์ดคลาสเวนิวส์" (Third Class Venues: http://thirdclasscitizen.exteen.com/third-class-venues) คำนี้ตลกมาก ตั้งชื่ออย่างนั้น แต่จริงๆ กลุ่มนี้ไม่มีที่จัดงาน (venue) คือมันเปลี่ยนที่ไปเรื่อยๆ เพราะว่าทำกันแค่สองคน แล้วก็ไม่ได้มีเงินอะไร ก็เลยแล้วแต่ว่าจะเจรจากับสถานที่ที่ไหนได้ หลังจากที่ตอนแรกฉายหนัง บางงานก็จะพูดถึงหนัง เชิญผู้กำกับมาคุย บางทีก็เปลี่ยนไป กลายเป็นว่าเอาคนทำดนตรีมาเจอกับคนทำหนัง ก็เกิดความสัมพันธ์กัน

อันนี้เป็นบล็อกของซีไนไฟล์คนสำคัญคนหนึ่ง ซึ่งเป็นซีเนไฟล์คนสำคัญในเมืองไทย ชื่อคุณเซลีน จูลี (Celine Julie) ถ้าเข้าไปดูในบล็อกของเธอ "ลิมิตเลส ซีเนมา" (Limitless Cinema: http://celinejulie.blogspot.com/) จะเห็นว่าเธอเขียนบรรยายได้มหาศาลมาก จะบรรยายหน่อยไหมว่าประทับใจยังไง (พูดกับวิวัฒน์)

วิวัฒน์: ลิมิตเลส ซีเนมา เริ่มต้นของเธอจะอยู่ในเว็บบอร์ดไบโอสโคป (Bioscope)[32] พัฒนาการในการเล่นอินเทอร์เน็ตนี่สนุกมาก จะเริ่มจากเว็บบอร์ดอย่างพันทิป (http://pantip.com/)[33] แล้วเมื่อก่อนก็จะมีเว็บบอร์ดไบโอสโคปก็จะเป็นที่ที่มีซีเนไฟล์ ซึ่งซีเนไฟล์น่าจะเป็นคำที่เกิดขึ้นพร้อมๆ กับอินเทอร์เน็ตหรือเปล่า

[32] นิตยสารภาพยนตร์เล่มสำคัญของไทย และมีกระดานสนทนาสำหรับสนทนาอภิปรายประเด็นเกี่ยวกับหนัง

[33] เว็บไซต์ชื่อดังของไทยซึ่งโดดเด่นในเรื่องการมีเว็บบอร์ดพูดคุยที่มีผู้ใช้บริการมากเป็นลำดับต้นๆ ของประเทศ

ไกรวุฒิ: จริงๆ ซีเนไฟล์น่าจะเป็นคำที่เกิดตั้งแต่หนังมันเกิด เกิดขึ้นตั้งแต่ปี 1896 คือคำมันเกิด แต่ความหมายมันเปลี่ยนไป ความหมายตอนนี้มันจะผูกกับเน็ตมากกว่า

วิวัฒน์: มาว่ากันต่อ ลิมิตเลส ซีเนมา เริ่มจากเว็บบอร์ดของไบโอสโคป จากนั้นก็มาเปิดบล็อกของตัวเอง ซึ่งบล็อกนี้จะเขียนทั้งภาษาไทยและอังกฤษ แต่ภาษาอังกฤษจะเยอะกว่า และสิ่งที่สำคัญก็คือ มันเป็นฐานข้อมูลอันมหาศาลของการชมภาพยนตร์ สิ่งหนึ่งที่เรารู้สึกว่าซีเนไฟล์สามารถให้ได้มากกว่านักวิจารณ์หรือนักวิชาการก็คือ การเขียนถึงหนังอย่างมหาศาล เพราะเวลาอยู่ในโลกภาพยนตร์มันจะมีหนังที่ถูกยกให้เป็นหนังคลาสสิก มีหนังที่เป็นหนังสมัยนิยม (popular) มีหนังที่เป็นหนังศิลปะ แต่ก็จะมีหนังจำนวนหนึ่งที่ไม่ได้เป็นอะไรเลย ถูกฉายแป๊บหนึ่งแล้วก็ถูกทำให้หายไป หนังสั้น หนังทดลอง (experimental film)[34] กระทั่งหนังไทย โดยเฉพาะหนังไทยที่เป็นหนังกลางๆ ไม่ใช่หนังที่จะต้องได้รับการยอมรับ มันจะถูกทำให้หายไปจากสารบบ เพราะนักวิชาการไม่สนใจ เนื่องจากไม่มีประเด็นทางวิชาการ นักวิจารณ์ก็ไม่สนใจเนื่องจากไม่ใช่หนังที่ดีมาก แต่ซีเนไฟล์สนใจ

อย่างบล็อกลิมิตเลส ซีเนมา จะเก็บรวบรวมข้อมูลซึ่งมีทั้งจากอินเทอร์เน็ต ข้อมูลที่มีอยู่ในตัวเอง ข้อมูลที่ได้จากในหนังสือ แล้วเอามารวมกัน จะมีข้อมูลของหนังไทยโดยเฉพาะหนังสั้นดีดีจำนวนมากมหาศาล ปีหนึ่งเกือบพันเรื่องที่มันหายไป และเนื่องจากเขียนเป็นภาษาอังกฤษ บล็อกนี้ยังสามารถทำให้ผู้กำกับไทยบางคนที่ไม่ได้ทำงานในระบบสตูดิโอ หรือผู้กำกับที่เป็นคนทำหนังสั้น คนทำหนังทดลองทั่วไป ซึ่งไม่เคยถูกจดจำในฐานะคนทำหนังหรือศิลปินที่มีชื่อเสียง ได้มีพื้นที่ยืนในวงการภาพยนตร์ของโลกได้ ทำให้ภัณฑารักษ์ (curator)[35] ของประเทศกลุ่มอื่นมาสนใจจัดฉายหนังของคนกลุ่มนี้ได้ ก็จะมีผู้กำกับหลายคนที่ถูกกล่าวถึงในระดับนานาชาติโดยผ่านจากการถูกกล่าวถึงในบล็อกลิมิตเลส ซีเนมา อย่างปีที่แล้ว อินเดียนออเตอร์

[34] ภาพยนตร์รูปแบบหนึ่งที่ผสมผสานความเป็นศิลปะเข้ากับภาพยนตร์โดยการขยายขอบเขตของการทดลองทำสิ่งต่างๆ ผ่านสื่อภาพยนตร์

[35] ความหมายโดยทั่วไปคือ "ผู้ดูแลสถานที่จัดแสดงและสิ่งจัดแสดง" ในที่นี้หมายถึงผู้คัดสรรโปรแกรมภาพยนตร์หรือคัดเลือกงานศิลปะ สำหรับฉายในแกลเลอรี พิพิธภัณฑ์ศิลปะ หรือเทศกาลภาพยนตร์ http://th.wikipedia.org/wiki/Curator

(Indian Auteur: http://www.indianauteur.com/)[36] ก็จะพูดถึงผู้กำกับหนังสั้นไทยยี่สิบคน ซึ่งเป็นผู้กำกับวัยยี่สิบต้นๆ ถึงสามสิบ ซึ่งนี่เป็นสิ่งที่สำคัญมากของการดำรงคงอยู่ของซีเนไฟล์ในยุคอินเทอร์เน็ต คือการกระจายโลกภาพยนตร์ให้กว้างขวางออกไป ให้ไปพ้นจากหนังที่ทุกคนยอมรับ หนังที่จะต้องได้รับการยอมรับอยู่แล้ว หนังที่ไปเทศกาล

การเก็บรวบรวมข้อมูลส่วนนี้เป็นจดหมายเหตุ (archive) ที่ไม่มีใครทำ คนทำมันไม่ได้เงิน แต่อย่างที่บอกว่าซีเนไฟล์เป็นแฟน ก็จะทำด้วยความอยากเก็บข้อมูลไม่ให้มันสูญหายไป ซึ่งสิ่งนี้ผมคิดว่าจะสำคัญมากๆ ในอนาคต เพราะว่า ยิ่งในยุคที่ทำหนังได้เยอะมากและง่ายมาก หนังก็จะสูญหายไปอย่างมากมายมหาศาล เราต้องไม่ลืมว่า ผ่านไปหกสิบปีก็มีการค้นพบผู้กำกับในอดีตที่สูญหายไปเป็นจำนวนมากจากฟิล์มหนังที่เหลืออยู่ มีคนรุ่นต่อๆ ไปมาค้นพบ แต่ยิ่งมีหนังมากเท่าไหร่ ผู้กำกับและหนังที่สูญหายก็จะยิ่งมากเท่านั้น เพราะฉะนั้น สิ่งที่ซีเนไฟล์ทำก็คือพยายามจะเก็บรวบรวมสิ่งนี้เอาไว้ ซึ่งมันอาจจะถูกค้นพบในยี่สิบสามสิบปีข้างหน้าหรือยังไงก็ได้

ไกรวุฒิ: แล้วเราว่า รวมๆ มันเป็นเรื่องของมนุษย์อย่างมาก เมื่อมนุษย์ทำอะไรสักอย่างขึ้นมา แล้วมีคนเห็นว่า “เฮ้ย! เราชอบสิ่งที่แกทำ” คือแค่นี้ ชอบแล้วก็เขียน สมมติเขียนรีวิวไปสองบรรทัดว่า “ชอบหนังเรื่องนี้นะ ดูแล้วสนุกมาก” แค่นี้มันก็ผลักดันขับเคลื่อนให้คนไปทำหนังอีกห้าเรื่อง ซึ่งในจุดนี้เราว่าน่าจะคล้ายกับเพลง คือ “ขอแค่เห็นกูเถอะ” ในโลกที่อะไรมันเยอะมากเร็วมาก ขอแค่เห็นกูเถอะ ว่า “เฮ้ย มีคนดูหนังกูด้วย” ตรงนี้เป็นจุดที่สำคัญมากๆ อย่างเราเป็นนักวิจารณ์หนัง เราเขียนลงนิตยสาร *สารคดี* เรามีพื้นที่แค่สี่หน้า เราก็ต้องนั่งคิดถึงว่าคนอ่าน *สารคดี* นี่มันหน้าตาเป็นยังไง เราจะเขียนอะไรให้เขาอ่าน ในขณะที่ซีเนไฟล์ชอบอะไรก็เขียนไป มันก็เลยเปิดมากกว่า

[36] เว็บไซต์นิตยสารออนไลน์เกี่ยวกับภาพยนตร์ บทความที่อ้างถึงคือ *20 Young independent Thai directors* (http://www.indianauteur.com/?p=976)

นี่ก็ซีเนไฟล์คนสำคัญอีกคน น้อง รัชฎ์ภูมิ บุญบัญชาโชค[37] เขียนในเฟซบุ๊กถึงงาน “กางจอ” ซึ่งเป็นงานฉายหนังของนิเทศจุฬาฯ จัดวันเสาร์ พอตกกลางคืนก็เขียนรีวิวยาวทั้งหมดเลย คนทำหนังก็ปลื้ม ประมาณว่าอะไรมันจะมีปฏิสัมพันธ์กันขนาดนั้น “กูฉายหนังตอนบ่ายสาม ตกทุ่มหนึ่งมีคนมาเขียนถึงหนังกูแล้ว” นี่คือความน่าตื่นเต้น และอีกจุดหนึ่งก็คือ เรารู้สึกว่าหลายคนคงเห็นตรงกันว่า ในแวดวงอินเทอร์เน็ตของไทยตอนนี้ พันทิปมันไม่ค่อยดีต่อสุขภาพกับการเข้าไปคุยเข้าไปแสดงความเห็นเท่าไหร่ หลายๆ คนก็พยายามที่จะกระจายตัวออกจากพันทิป คือไม่ใช่ทุกอย่างต้องเข้าไปพันทิป ต่อให้ยุคหนึ่งทุกคนอยากเข้าไปแปะในพันทิป เพราะคนมันเห็นเยอะ แต่พอถึงยุคเฟซบุ๊กมันเหมือนว่า ก็แค่ขอให้คนที่เป็นเพื่อนเราร้อยสามสิบคนเห็นก็พอแล้ว ไม่ได้ต้องการอะไรมากกว่านั้น เพราะเขียนพวกนี้ก็ใช่ว่าจะได้เงิน พอไม่ได้เงินก็เลยไม่ได้อยากจะเสี่ยงกับการให้ใครก็ไม่รู้เดินผ่านแล้วปากหมาใส่ นี่คือลักษณะแบบไทยมากๆ คือความประนีประนอมไม่อยากจะเอาตัวเองไปแสดงกับทะเลอะไรที่มันดุเดือดขนาดนั้น

อันนี้ก็จะเห็นว่าซีเนไฟล์ดูหนังกันอย่างบ้าคลั่งมาก ถ้าคลิกรูปเข้าไปก็จะเห็นว่ามีบทวิจารณ์หนังทุกเรื่องอยู่ตรงนี้

อีกอันเทศกาลหนึ่งที่น่าสนใจก็คือ เทศกาลหนังสั้นของมูลนิธิหนังไทย (Thai film foundation: http://www.thaifilm.com/) มีหนังที่ส่งเข้าประกวดประมาณห้าร้อยเรื่องต่อปี ก็จะมีหนังที่ถูกทิ้งเยอะมาก คือทำหนังส่งไป ก็ไม่มีใครสนใจ แต่ก็จะมีคนบางกลุ่มที่พยายามจะทำให้บรรยากาศมันคึกครื้นขึ้นมาด้วยการดูหนังเสร็จแล้ว ก็ไปดักรอถามคนดูหนังที่ออกมาว่า วันนี้ชอบหนังเรื่องอะไร ก็ถ่ายมาแล้วอัปขึ้นเฟซบุ๊ก คือสำหรับคนทำหนัง อย่างซีเนไฟล์เขียนถึง มันก็แค่ถูกเขียนถึง แต่ตอนนี้คือ “ฉันเห็นคนดูหนังของฉัน” เห็นหน้าเต็มๆ ว่าหน้าตามันเป็นยังไง ถ้ามันด่าเรา เราจะไปด่ามันกลับยังไง (หัวเราะ)

[37] นักวิจารณ์หนังออนไลน์และนักทำหนังนอกกระแส เจ้าของผลงาน *ของเหลวที่หลั่งจากกาย*

แล้วหลังจากที่เฟซบุ๊กมันทำให้เกิด กรุ๊ป (group)[38] ขึ้นมา ล่าสุดก็เกิด “เครือข่ายคนรักหนังต่อต้านการโฆษณามหาโหดของโรงหนังเครือเมเจอร์” (http://www.facebook.com/rojamcinrplex) กรุ๊ปนี้ก็น่าสนใจตรงที่มันเกิดขึ้นไม่กี่วัน แต่มีคนเข้าร่วม 4,762 คน แล้วมันก็กลับไปสู่เรื่องแรกที่พูดคือ พื้นที่ทำให้เกิดการเคลื่อนไหว การที่คนไม่พอใจระบบการผูกขาดอย่างการโฆษณาบ้าๆ บอๆ ไปตั้งครึ่งชั่วโมงนี่มันจะนำไปสู่อะไรหรือเปล่า (หันไปหาวิวัฒน์) จะพูดอะไรถึง “ไพเรตเบย์” (http://thepiratebay.org/) ไหม

วิวัฒน์: ไพเรตเบย์นี่ก็น่าจะรู้จักกันเกือบทุกคนแล้วนะครับ นี่คือสิ่งที่มาพร้อมกับวัฒนธรรมอินเทอร์เน็ต (internet culture) เรียกว่าเป็นสิ่งที่มาพร้อมกับการปฏิวัติของภาพยนตร์เลยก็ได้ ไพเรตเบย์ก็เป็นเว็บไซต์บิตทอร์เรนต์ (Bit Torrent)[39] สำหรับหนัง ซึ่งก็มีหนังเป็นจำนวนมาก รู้สึกจะเป็นเอ็นจีโอทำด้วย แล้วก็มีการต่อสู้กันเล็กน้อยเพราะเชื่อเรื่องกฎหมายลิขสิทธิ์ที่แตกต่างกัน ในนี้ก็จะมีคนมาปล่อยหนังและเข้าไปโหลดหนัง โดยมากถ้าเราไล่ดู ก็จะเป็นหนังฮอลลีวูดนี่แหละ ฉายวันนี้ก็มีให้ดูวันนี้เลย แต่ในอีกทางหนึ่ง มันก็เป็นช่องทางการปล่อยหนังหายากก็จะมีคนกลุ่มหนึ่งซึ่งก็คือพวกซีเนไฟล์หาหนังหายากเหล่านี้ ทั้งจากทีวี จากวิดีโอมาปล่อย หาหนังที่มันสูญหายไปแล้ว หรือเคยออกวิดีโอแต่ไม่ออกดีวีดี หนังที่ฉายทีวีแต่ไม่เคยออกดีวีดีหรือไม่เคยออกอะไรเลย ก็เอามาแปลงไฟล์ให้ดาวน์โหลดได้ทางอินเทอร์เน็ต แล้วก็มาปล่อยในเว็บที่เป็นทอร์เรนต์อย่างไพเรตเบย์ ในไพเรตเบย์ก็จะมีคนกลุ่มหนึ่งชื่อ ฟรีกกีฟลิก (Freakyflicks: http://freakyflicks.org/)[40] เป็นกลุ่มซีเนไฟล์จากทั่วโลกเอาหนังมาปล่อย ซึ่งพวกนี้ก็จะกำหนดรูปแบบการดูหนัง

[38] องค์ประกอบหนึ่งในเฟซบุ๊กที่อนุญาตให้ผู้ที่มีบัญชีผู้ใช้เฟซบุ๊ก (facebook account) สามารถสร้างกลุ่ม (group) ต่างๆ ขึ้นมา เพื่อให้เป็นที่พูดคุยกันระหว่างสมาชิกภายในกลุ่มซึ่งเป็นผู้มีบัญชีผู้ใช้เฟซบุ๊กเหมือนกัน โดยสามารถกำหนดว่า จะให้เป็นกลุ่มปิดที่สามารถมองเห็นกันได้แต่เฉพาะสมาชิกในกลุ่ม จะเข้าร่วมก็ต้องส่งคำขอเข้าร่วมหรือมีคนในกลุ่มพาเข้าไป หรือเป็นกลุ่มเปิดที่ใครจะเข้าร่วมก็ได้

[39] รูปแบบหนึ่งของการแชร์ไฟล์ โดยเป็นการแลกเปลี่ยนไฟล์โดยตรงจากเครื่องของผู้ใช้แต่ละคนโดยกระทำผ่านโปรแกรมแชร์ไฟล์

[40] เว็บไซต์ชุมชนคนดูหนังที่มีการแบ่งปันไฟล์ทอร์เรนต์ของหนังหายาก

ของเราด้วย เพราะว่ามันจะเป็นหนังหายากมากๆ ขนาดที่เราไม่เคยรู้จักมาก่อน เปิดข้อมูลในหนังสือก็อาจจะไม่เจอ หรือถ้าเจอในอินเทอร์เน็ตก็อาจเป็นภาษาต้นฉบับ คนกลุ่มนี้จะเอาหนังพวกนี้มา แล้วเวลาเราจะเลือกโหลดหนัง ถ้าเราไม่อยากดูหนังอย่าง *Unknown*[41], *Hall Pass*[42], *Rango*[43] เราก็ค้นคำว่า "Freakyflick" มันก็ขึ้นมาเลยว่า คนในฟรีกกีฟลิกอัปโหลดอะไรกันมาบ้าง ก็จะได้ดูหนังคลาสสิกไปจนถึงหนังศิลปะที่หายาก ทั้งหมดนี่ก็อยู่ในไพเรตเบย์ ขึ้นอยู่กับการค้นหาของเรา มันก็มีเว็บทอเรนต์ดีๆ อื่นๆ อีก แต่ไพเรตเบย์จะมีความเคลื่อนไหวทางเอ็นจีโอที่น่าสนใจ

ไกรวุฒิ: คือไพเรตเบย์มันเป็นเว็บเปิด ใครเข้าก็ได้ แต่มันก็จะมีสมาคมลึกลับใต้ดิน สมาคมที่ใหญ่ที่สุดคือ เซอร์เรียลมูฟวีซ์ (Surreal Moviez: http://www.surrealmoviez.info/) เป็นเว็บที่ไม่ใช่ว่าใครก็สมัครไปได้ มันจะเปิดปีหนึ่งแค่ช่วงหนึ่ง เช่น ในวันอีสเตอร์เท่านั้น ทุกคนจะสมัครสมาชิกได้แค่ภายใน 24 ชั่วโมงของวันนั้น ถ้าสมัครไม่ได้ ประตูผีก็ปิด (หัวเราะ) แต่พอเข้าไปแล้วมันจะเป็นสวรรค์ของคนดูหนังที่ไม่ได้แคร์เรื่องก็อปปี้ไรต์ (copy rights) เพราะเซอร์เรียลมูฟวีซ์มันเป็นห้องสมุดหนังที่ใหญ่ที่สุดในโลก ทุกคนเอาหนังไปอัปโหลดในนี้กันหมดเลย อย่างหนังของหว่องกาไว (Wong Kar-wai)[44] นี่จะมีวงเล็บไว้ข้างหลังชื่อว่า "complete" ซึ่งหมายความว่า ในนี้มีหนังทุกเรื่องของหว่องกาไวเลย มันทำระบบที่ใช้ง่าย และคนทำระบบก็เข้าใจว่าซีเนไฟล์ต้องการอะไร นอกจากโหลดได้แล้วยังมีซับ (ซับไตเติล/คำบรรยาย: subtitle) ให้เราเลือกโหลดได้ ภาษาอังกฤษ ฝรั่งเศส แต่ยังไม่ค่อยมีภาษาไทย การเกิดซับนี่ก็น่าสนใจ ซีเนไฟล์มันก็บ้าทำซับกัน เพื่อที่จะให้เราดูกันง่ายๆ

[41] ภาพยนตร์ปี 2011 กำกับโดย ฮัวเม โคเย-เซรา (Jaume Collet-Serra) นำแสดงโดยเลียม นีสัน (Liam Neeson) ว่าด้วยชายคนหนึ่งที่ความจำเสื่อมแล้วค้นพบว่าตัวเองเป็นสายลับ

[42] ภาพยนตร์ปี 2011 กำกับโดยพี่น้องฟาเรลลี (Peter & Bobby Farelly) ว่าด้วย ความสัมพันธ์ของเพื่อนสนิทสองคนที่พากันหนีเมียไปมีกิ๊ก

[43] ภาพยนตร์แอนิเมชันปี 2011 กำกับโดย กอร์ เวอร์บินสกี (Gore Verbinski) ว่าด้วยการผจญภัยของกิ้งก่าทะเลทราย

[44] ผู้กำกับหนังชาวฮ่องกงที่แจ้งเกิดในระดับโลกจากผลงาน *Chunking Express* (1994) *Happy Together* (1997) และ *In The Mood For Love* (2000)

นอกจากหนังแล้วก็ยังมีอย่างอื่น มีการแชร์พีดีเอฟ (PDF) ตำราหนังกัน สิ่งที่เราสนใจในสิ่งเหล่านี้ก็คือ ในฐานะที่เราสอนหนังสือด้วย ย้อนไปยุคที่อาจารย์กิตติศักดิ์ สุวรรณโภคิณ สอนหนังแรกๆ มันจะตลกมากที่ว่าเราสอนหนังกันโดยไม่มีหนังฉาย การสอนหนังคือการดูภาพในหนังสือกันไป พอยุคต่อมาก็เริ่มมีวิดีโอกันก็หาซื้อวิดีโอผี (วิดีโอเถื่อน) กัน แล้วก็มายุคดีวีดี พอมาถึงยุคนี้ก็เป็นยุคที่ว่ามันมีทุกอย่างอยู่แล้ว อยู่แค่คุณโหลด แต่สิ่งที่มันสวนทางก็คือว่า ก็ต้องมีการตั้งคำถามเรื่องจริยธรรมทั้งหลายทั้งปวง

วิวัฒน์: ขอเสริมเรื่องเซอร์เรียลมูฟวีซ์นิดหนึ่ง ผมว่าระบบของมันน่าสนใจ มันเป็นการเคลื่อนไหวของซีเนไฟล์ที่น่าสนใจมาก คือจริงๆ แล้วคนในเซอร์เรียลมูฟวีซ์จะมาจากเว็บบิทซึ่งใหญ่มากเว็บหนึ่ง ชื่อว่า คาราการ์กา (Karagarga: http://karagarga.net/) ซึ่งคาราการ์กากับอาร์ตทอร์เรนต์ (Art Torrent: http://arttorrents.blogspot.com/) จะเป็นเว็บบิตที่ปล่อยเฉพาะหนังทดลองและหนังหายากเท่านั้น โดยแหล่งของเขาก็คือหนังที่ฉายทางทีวี หนังที่ออกเป็นวิดีโอ หนังที่สูญหายไปแล้ว แต่คาราการ์กากับอาร์ตทอร์เรนต์นี่ก็เหมือนเว็บทอร์เรนต์ทั่วไป คือคุณจะต้องมีคนอินไวต์เข้าไป แล้วคุณก็ต้องมีหนังจำนวนหนึ่งในมือที่จะเอาไปปล่อยในนั้น ดังนั้น คนที่อยู่ในคาราการ์กามันก็เอาหนังที่ได้จากในนั้นมาปล่อยในเซอร์เรียลมูฟวีซ์ต่อ คือหนังในคาราการ์กากับอาร์ตทอร์เรนต์มันจะเป็นไฟล์ทอร์เรนต์ ต้องใช้โปรแกรมบิตในการดาวน์โหลด แต่หนังที่อยู่ในเซอร์เรียลมูฟวีซ์ทั้งหมดเป็นหนังที่ใช้เว็บฝากไฟล์ในการดาวน์โหลด เช่น แรปพิดแชร์ (RapidShare: https://www.rapidshare.com/) เมกะอัปโหลด (MEGAUPLOAD: http://www.megaupload.com/) หรือดั๊กโหลด (Duckload: http://www.duckload.com/) ใช้เว็บเหล่านี้ในการฝากไฟล์ให้คนเข้าไปดาวน์โหลดไฟล์มา

ทีนี้ ตัวเซอร์เรียลมูฟวีซ์เองก็มีข้อกำหนดมหาศาลเหมือนกัน สมัยที่ทำใหม่ๆ มีหนังสักพันเรื่อง มันจะเปิดตลอด ใครก็สมัครได้ แต่พอได้สมาชิกจำนวนหนึ่งมันก็ปิดรับ แล้วให้คะแนนสมาชิก สมมติคุณเข้าไปคุณจะมีร้อยคะแนน ถ้าคุณโพสต์ (post) คอมเมนต์ (comment) คุณจะได้คะแนนเพิ่มอีกสิบคะแนน แต่ถ้าคุณโพสต์รีเควสต์ (request) แสดงความต้องการหนัง คุณจะถูกลบคะแนน พอคะแนนไปถึงจุดหนึ่ง คุณจะสามารถเชิญเพื่อน (invite friend) เข้ามาในเว็บนี้ แล้วมันก็จะมีฟอรัม (forum) ให้คุยกันเรื่องหนังและการดาวน์โหลดหนัง แล้วล่าสุดก็จะมี

ข้อกำหนดว่า ถ้าคุณจะอัปโหลดหนัง หนังคุณจะต้องมีชื่อภาษาต้นฉบับ ชื่อภาษาอังกฤษ ปีที่ออกฉาย แล้วก็ต้องเอาภาพหนังจากไฟล์ที่เราจะอัปโหลดมาโชว์ให้ดูว่าสภาพมันเป็นยังไง ถ้าไม่มีข้อมูลทางเทคนิคพวกนี้ ต่อให้มีหนัง คุณก็อัปโหลดไม่ได้

พออัปโหลดได้แล้วคุณก็ต้องบอกด้วยว่ามีซับไหม แต่ถึงไม่มีซับ ก็อัปโหลดได้ เพราะว่ากลุ่มนี้ก็จะมีคนทำแฟนส์ซับ (fan's subtitles) เช่น ผู้กำกับโปรตุเกสคนหนึ่งที่ไม่มีใครรู้จักเลย เขามีหนังอยู่ มีแต่ซับภาษาฝรั่งเศส ก็จะมีคนรู้ภาษาฝรั่งเศสมาเอาซับไปแปลเป็นภาษาอังกฤษแล้วเอามาใส่ พอดาวน์โหลดหนังเสร็จ เราก็ดาวน์โหลดซับไตเติลภาษาอังกฤษนั่นเข้าไปใส่ในหนัง เรียกว่าเป็นชุมชนที่แบ่งปันกันในรายละเอียด ตั้งแต่ไฟล์หนังไปจนถึงการอัปโหลดแฟนซับ หรืออย่างมีผู้กำกับเยอรมันที่หนังของเขาหายากมากๆ เขาก็จะบอกว่า "เดี๋ยวนะ หนังมาแล้ว รออีกสามเดือน กำลังทำซับกันอยู่" แล้วอีกสามเดือนซับก็มา เราก็เอาซับไปใส่ได้ หนังไทยก็มีหลายเรื่อง มีคนทำซับอังกฤษให้ด้วย เพราะปกติดีวีดีหนังไทยไม่ค่อยมีซับ นอกจากนั้น ก็ยังมีการให้คะแนนพิเศษ กรณีที่คุณมีหนังของผู้กำกับดังต่อไปนี้ตามที่เว็บกำหนด ซึ่งอาจเป็นผู้กำกับลับแลที่ไม่มีเคยรู้จักมาก่อนเลย มันจะมีโปรแกรมพิเศษที่เพิ่งออกมาอย่าง แฮปปีอีสเตอร์ (Happy Easter) หรืออย่างเม็มเบอร์สแอนโทโลจี (Member's Anthology) เป็นที่รวมผู้กำกับลึกลับที่คุณต้องการ ถ้าคุณอัปโหลดหนังของผู้กำกับเหล่านี้ออกไป มีซับ ไม่มีซับ สภาพยับเยินแค่ไหนก็ได้ คะแนนคุณเพิ่มเป็นร้อยคะแนนทันที นี่คือวิธีการของเซอร์-เรียลมูฟวีซ์ในการหาหนังมาใส่ในห้องสมุดนี้ และถ้าคุณแจ้งลิงก์ตาย (dead link)[45] ก็จะได้คะแนนเพิ่ม นอกจากนี้ยังมี "guess the movies" เป็นการตอบคำถามชิงรางวัลกันเองว่าหนังเรื่องนั้นๆ คือเรื่องอะไร

พวกซีเนไฟล์ยังไปไกลถึงขนาดจัดธีม (theme) ของตัวเอง ปกตินักวิชาการจะเป็นคนสรุปธีมต่างๆ เช่น การเคลื่อนไหวนี้เรียกว่าเซอร์เรียล (surreal) หรือการเคลื่อนไหวนี้เรียกว่า นิวซีเนมา (new cinema) แต่ซีเนไฟล์จะสามารถจัดธีมของตัวเองได้เลย เช่น สิ่งที่โฟกัสตอนนี้คือ นิวไชนีสด็อกคิวเมนทารี (new chinese documentary) ซึ่งกลุ่มคนทำหนังนั้นยังไม่รู้เลยว่าตัวเองเป็นนิวไชนีสด็อกคิวเมนทารี ก็จะมีกลุ่มนี้มาจัดกลุ่มให้ แล้วก็มีหนังมาเลยยี่สิบเรื่อง

[45] ลิงก์ที่ไม่สามารถโหลดไฟล์ได้อีกต่อไป

ถ้าตัวหนังสือเป็นสีเทาแปลว่ามีหนังแล้ว ถ้าตัวหนังสือสีขาวแปลว่ายังเป็นที่ต้องการให้หามาให้ ซึ่งถ้าหามาได้ก็จะได้คะแนน ตอนนี้พวกนักกิจกรรมก็เอาหนังจากในนี้มาฉาย เพราะว่ามันลึกลับกว่าหนังที่ซื้อจากร้านแว่น (แว่นวิดีโอ)[46]ด้วยซ้ำไป

ไกรวุฒิ: พอชาย (วิวัฒน์) พูดแล้วมีศัพท์อะไรเยอะมากก็จะนึกออกว่า คนกลุ่มนี้นอกจากจะเป็นซีเนฟีเลียแล้วยังเป็นเทคโนฟีเลีย (technophilia) ด้วย คือพวกเขาจะรู้เทคนิค ซึ่งตรงนี้เป็นจุดสำคัญที่ทำให้แตกต่างจากคนทั่วไป เช่น พูดแล้วมีศัพท์ภาษาเทคนิคเยอะแยะมากมาย หรืออย่างง่ายที่สุดคือ เช่น การพูดว่า "ดีวีดี 5 กับ ดีวีดี 9[47] ต่างกันยังไง เบิร์น (burn)[48] ต่างกันยังไงวะ ต้องใช้อะไรเบิร์นวะ ใส่ซับยังไงวะ จะเอาไฟล์มา รวมกัน (joint)[49] ยังไงวะ" นี่เป็นธรรมชาติของซีเนไฟล์ที่มันแปลกดีว่า นอกจากเป็นซีเนไฟล์แล้ว ยังเป็นเทคโนไฟล์ด้วย แล้วมันเป็นไปเองจากการเรียนรู้ ซึ่งมันน่าสนใจมาก (วิวัฒน์: ในเว็บมีสอนด้วย ทำไม่เป็นก็อ่านดูได้เลย) อือ ในเว็บมีสอน ซึ่งมันก็น่าแปลกนะ นี่มันคือน้ำใจของคนที่มันบ้า มันคลั่งอะไรสักอย่าง ก็อยากให้คนอื่นมาคลั่งตามไปด้วย แล้วทุกคนก็เป็นอย่างนี้กันหมด (วิวัฒน์: ทั้งหมดนี้ละเว้นประเด็นจริยธรรมเอาไว้) อือ ทั้งหมดนี้ละเว้นประเด็นจริยธรรม ซึ่งเดี๋ยวเราอาจจะมาคุยกัน

วิวัฒน์: อันนี้เราพูดถึงวัฒนธรรมไพเรต (Pirate Culture)[50] นะครับ ซึ่งน่าจะเป็นธงนำของซีเนไฟล์ในยุคนี้ เนื่องจากก่อนหน้านี้คนดูหนังถูกกำกับโดยหนังเข้าโรง หนังเข้าโรงมีอะไร นิตยสารหนังบอกอะไร เราก็ไปดูตามนั้น แล้วพอมาจุดหนึ่ง มันก็มีร้านแว่น ร้านแว่นก็จะสร้างแนววิธีการดูหนังว่า นี่คือหนังศิลปะที่คนไม่รู้จัก เป็นหนังที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน เราก็ไปสืบหาข้อมูลมาดู พอมาในยุค

[46] ร้านขายหนังนอกกระแส แหล่งดูหนังอาร์ตที่สำคัญเป็นลำดับต้นๆ ในประเทศไทย

[47] ลักษณะของแผ่นดีวีดีที่มีความจุแตกต่างกัน โดย ดีวีดี 5 จะมีความจุประมาณ 4.7 กิกะไบต์ และ ดีวีดี 9 จะมีความจุประมาณ 8.5 กิกะไบต์

[48] การก็อปปี้แผ่นดีวีดี หรือการโอนถ่ายข้อมูลผ่านแผ่นดีวีดี

[49] การนำไฟล์หลายๆ ไฟล์มาเชื่อมต่อกัน เพื่อให้ได้หนังหนึ่งเรื่อง

[50] วัฒนธรรมไพเรต (ศัพท์ส่วนตัวบัญญัติเอง) เกี่ยวกับวัฒนธรรมของการดาว์นโหลดภาพยนตร์ เพลง โปรแกรมคอมพิวเตอร์ หนังสือ ฯลฯ อย่างผิดกฎหมาย รวมถึงการซื้อของเถื่อนหรือของก็อปปี้ด้วย

นี้ที่ฐานข้อมูลมันกระจายมากและมีหนังที่คนไม่รู้จักเยอะมาก เว็บพวกนี้มันก็จะสร้างแนวการดูหนังของเราในส่วนหนึ่ง ทีนี้ข้อดีก็คือ คนดูหนังสมัยนี้ไม่เหมือนสมัยก่อน คนสมัยก่อนถ้าดูหนังเสร็จแล้วไม่เข้าใจแม้แต่นิดเดียวก็ต้องรอนักวิจารณ์เขียนถึงหนังเรื่องนี้ในอีกหนึ่งเดือนถัดไป แต่ในปัจจุบันนี้ ดูหนังเสร็จแล้วคุณเข้าเว็บไปเลย มูบี (http://mubi.com/) กูเกิล (http://www.google.com/) วิกิพีเดีย (http://www.wikipedia.org/) ไอเอ็มดีบี (http://www.imdb.com/) เข้าไปหาข้อมูลทั้งหมดเกี่ยวกับหนัง บทความวิเคราะห์หนังต่างๆ ที่มีเป็นร้อยบทความ เพราะฉะนั้น การมีผลกับหนังจะเร็วมาก

ทีนี้ เราบอกไม่ได้หรอกว่าความเร็วตรงนี้มันดีหรือไม่ดี เพราะในทางหนึ่ง พอเร็วมากมันก็ไปเร็วมาก การที่มันเยอะมากก็ไม่ได้แปลว่ามันจะดี คือมันเยอะจนเราเบลอไปหมดว่าอะไรคืออะไร เราไม่เดินเป็นเส้นตรงอย่างคนดูหนังในยุคก่อน เหมือนกับว่าคนยุคก่อนจะเดินบนถนนแล้วไปเจอทางแยกขึ้นไปเป็นชั้นๆ แต่คนยุคนี้พอมาถึงก็เจอยี่สิบแยกในทางเดียว แล้วเราก็ไม่รู้ว่าจะไปข้างหน้ายังไง ซึ่งอันนี้ก็ยังเป็นสิ่งที่เราต้องสังเกตการณ์ต่อไปว่า ในอนาคตมันจะมีการเปลี่ยนแปลงไหม นี่คือพูดในภาพรวมของโลก เพราะในไทยก็อาจแตกต่างไปตามบริบทพอสมควร

อธิป: เมื่อกี้เราก็ฟังเรื่องหนังกันมา ใช้ตากันแล้ว ของผมพูดแล้วอาจไม่เห็นภาพอะไรเลย เพราะผมเป็นคนศึกษาดนตรีในแบบที่ไม่เน้นมิติการมอง

จริงๆ วันนี้ก็ให้มาพูดเกี่ยวกับอินเทอร์เน็ต แต่จะพูดอินเทอร์เน็ตอย่างเดียว มันก็ไม่เห็นภาพเท่าไหร่ ว่ามันเปลี่ยนแปลงการฟังเพลงหรือวัฒนธรรมดนตรีบางอย่างของมนุษย์ยังไง ผมก็จะพาย้อนไปสักศตวรรษที่ 19 นะครับ เพื่อให้เห็นภาพว่ามันมีการเปลี่ยนแปลงทีละขั้นๆ ของเทคโนโลยีเสียงบางอย่าง ซึ่งมันจะพ่วงกับภาพยนตร์ด้วย ลองคิดว่า สมมติคุณอยู่ในศตวรรษที่ 19 เป็นชนชั้นกลางอยู่ในยุโรป คุณอยากฟังเพลง คุณจะหาเพลงฟังยังไง สมัยนั้นมันยังไม่มีการบันทึกเสียง (sound recording) การบันทึกเสียงเป็นเทคโนโลยีที่เกิดปลายศตวรรษที่ 19 แล้วค่อยๆ แพร่กระจายมาต้นศตวรรษที่ 20 สมัยนั้นถ้าอยากฟังเพลงก็มีสามหนทางหลักๆ

1. คอนเสิร์ตฮอลล์ (concert hall) ซึ่งก่อนศตวรรษที่ 19 ก็ยังไม่มีเช่นกัน เพราะก่อนหน้านั้นนักดนตรีจะอยู่ในวังเป็นหลัก พอปฏิวัติฝรั่งเศส พวกนักดนตรี นักแต่งเพลง ก็ต้องมาหากินกันข้างนอก ซึ่งที่หากินที่หนึ่งก็คือการแสดงดนตรีในที่สาธารณะ (public concert)

2. คาเฟ่/ร้านเหล้า ก็จะมีดนตรีเล่น ซึ่งดนตรีในคาเฟ่ส่วนใหญ่จะไม่ใช่จารีตในแบบดนตรีคลาสสิก แต่จะเป็นจารีตในแบบดนตรีพื้นบ้านเป็นหลัก ซึ่งในบางประเทศจะมีจุดหนึ่งของประวัติศาสตร์ช่วงแถบๆ การปฏิรูปศาสนา ที่ดนตรีพวกนี้ก็จะถูกห้ามเล่นบนถนนอีก จะถูกจับ ก็ต้องถอยกลับไปในร้านเหล้า ซึ่งในที่แบบนี้จะหาเพลงฟังได้เยอะ

3. เปียโน ถ้าอยากฟังเพลงในบ้าน แต่ศตวรรษที่ 19 ไม่มีที่อัดเสียง คุณจะทำยังไง สิ่งที่คุณทำก็คือซื้อเปียโนมาเล่นเอง ฟังเอง ในสมัยนั้นเปียโนเป็นส่วนหนึ่งของชนชั้นกลาง ชนชั้นกลางจะจับบุตรหลานของตัวเองเรียนเปียโน เพื่อกลับมาเล่นให้ฟังได้ ซึ่งก็จะมีการประพันธ์เพลงเพื่อการเอามาเล่นแบบนี้โดยเฉพาะ นี่คือศตวรรษที่ 19 ทางเดียวที่คุณจะฟังเพลงอยู่บ้านคือ มีเปียโนแล้วจับลูกหลานของคุณไปเรียน ซึ่งก็มีประเด็นอยู่ว่า พอคุณจับลูกหลานไปเรียน มันก็สร้างรายได้ให้กับนักดนตรีที่ไม่มีผู้อุปถัมภ์อย่างเดิมด้วย ศตวรรษที่ 19 ก็จะเป็นช่วงที่สถาบันดนตรีกำเนิดขึ้นเยอะมาก

พอมาต้นศตวรรษที่ 20 มันก็เริ่มมีการบันทึกเสียง วิทยุก็เริ่มมา อยู่บ้านไม่ต้องไปไหนก็มีเพลงฟังได้ แต่เทคโนโลยีบันทึกเสียงในช่วงแรกๆ จะมีข้อจำกัดอยู่อย่างหนึ่งคือ ไม่สามารถบันทึกเสียงได้ยาว แผ่นบันทึกเสียงหนึ่งแผ่นบันทึกได้ประมาณสามสี่นาที นี่เป็นเหตุผลที่ว่าทำไมโครงสร้างเพลงป๊อปทั่วไปมันถึงเป็น intro-verse-chorus-verse-chorus-solo-verse-chorus ในแง่หนึ่งคือ มันถูกตีกรอบด้วยเทคโนโลยี ณ จุดนั้น ป๊อปปูลาร์มิวสิกหรือดนตรีสมัยนิยม (popular music) ที่เราฟังทุกวันนี้ ในระดับรากแล้ว มันเกิดตอนต้นศตวรรษที่ 20 ซึ่งสมัยนั้นการบันทึกเสียงค่อนข้างยากลำบากพอสมควร คือ เสียงบางเสียงยังบันทึกไม่ได้ เช่น เสียงเบส เสียงที่ต่ำมากจะบันทึกได้ยากมาก คือลองไปฟังการบันทึกเสียงเก่าๆ จะเห็นว่าเสียงเบสมันหาย ในกรณีของภาพยนตร์เอง หนังมีเสียง

(sound film) เรื่องแรกคือ *The Jazz Singer*[51] ปี 1927 เป็นหนังเรื่องแรกที่มีทั้งภาพและเสียง เพราะตอนแรกหนังมันมีแต่ภาพไม่มีเสียง แต่การบันทึกเสียงในตอนแรกๆ นั้นก็ไม่ดีเท่าไหร่ เสียงของนักแสดงบางคนที่เสียงต่ำเกินไปจะบันทึกยาก มันมีคำภาษาอังกฤษที่ผมจำไม่ได้ แต่ผมใช้คำไทยว่า ขึ้นไมค์ มันเหมือนขึ้นกล้องน่ะ ขึ้นไมค์ก็คือ คุณมีเสียงที่บันทึกมาแล้วฟังดูดีได้ นั่นก็เป็นหลักของการเลือกนักแสดงในช่วงหนึ่ง

แผ่นเสียงที่เล่นสั้นๆ ก็เริ่มขยายตัวมากช่วงประมาณทศวรรษ 1920-1930 จนมันครอบงำ (dominate) วัฒนธรรมดนตรีโดยทั่วไป ก่อนหน้านั้นก็อย่างที่บอกว่าการฟังเพลงในศตวรรษที่ 19 เป็นการฟังเพลงในครัวเรือน ดังนั้น สิ่งที่อุตสาหกรรมผลิตตอนนั้นก็คือ โน้ตเพลงที่เอาไว้เล่นในครัวเรือนเป็นหลัก ซึ่งเมื่อแผ่นเสียงมันเกิด อุตสาหกรรมที่มันพิมพ์ก็ตายไปหมดเลย จริงๆ ก็ไม่ถึงกับตายไปหมด แต่สถานะของความเป็นสื่อที่ครอบงำการบันทึกดนตรีในศักราชนั้น มันก็หายไป

แผ่นเสียงยาวสามสี่นาที มันก็มีอายุอยู่นานหลายปีเหมือนกัน คือสมัยนั้นมันจะเป็นแผ่นซิงเกิล (single) ตลอด เป็นหน้า a กับ หน้า b แผ่นเสียงมันฟังได้สองหน้า หน้าละสามสี่นาที แต่พอเทคโนโลยีพัฒนาขึ้นเรื่อยๆ จนประมาณปี 1950 สิ่งที่ทุกวันนี้เรียกกันว่าอัลบั้มถึงได้เกิด อัลบั้มจะมีความยาวได้ประมาณหน้าละยี่สิบถึงสามสิบนาที ซึ่งที่จริงแนวคิดเรื่องอัลบั้มคือการเอาแผ่นเสียงสามสี่นาทีเสียบรวมเป็นอัลบั้มรูปมาก่อน เมื่ออัลบั้มเกิดแล้วก็ใช้เวลาสักพักกว่านักดนตรีและค่ายเพลงจะรู้สึกว่าการผลิตดนตรีต้องผลิตเป็นอัลบั้ม คือทุกวันนี้เมื่อเราคิดถึงเพลงของคนหนึ่งหรือวงหนึ่ง เราจะคิดคำนึงถึงมันในแง่อัลบั้มเป็นหลัก ประเด็นก็คือว่า แนวคิดเรื่องอัลบั้มแบบนี้ มันเกิดขึ้นได้ด้วยเทคโนโลยีแบบนี้ในปี 1950 ถ้าคุณอัดมันเป็นอัลบั้มไม่ได้ พวกเพลงอย่างโปรเกรสสีฟร็อก (progressive rock)[52]

[51] หนังมีเสียงเรื่องแรก ออกฉายในปี 1927 กำกับโดย อลัน ครอสแลนด์ (Alan Crosland) นำแสดงโดย อัล โจลสัน (Al Jolson)

[52] ดนตรีร็อกประเภทหนึ่ง เกิดขึ้นในอังกฤษตอนต้นทศวรรษที่ 1970 งานมักเน้นการบอกเล่าเรื่องราวอย่างต่อเนื่องเป็นเรื่องเดียวกันทั้งอัลบั้ม และมักมีองค์ประกอบทางดนตรีที่ซับซ้อนและหลากหลายทั้งในแง่โครงสร้างเพลง เสียงประสาน และเครื่องดนตรี

มันไม่มีทางเกิดขึ้นในโลกได้ พูดได้ว่ามันเป็นเทคโนโลยีที่ทำให้การบันทึกเสียงยาวขึ้น ซึ่งอัลบั้มก็อยู่ยาวตั้งแต่ตอนนั้นมาจนถึงปัจจุบัน

จุดเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอีกจุดคือ 1980 ในโลกตะวันตก การฟังเพลงอยู่กับแผ่นเสียงไวนิลตลอด พอช่วง 1980 ซีดี (CD)[53] มันเริ่มเกิดขึ้นและเข้ามาในตลาด ผลก็คือว่า มันก็เกิดการบันทึกเสียงในแบบดิจิทัล ถ้ามองตัวเลขยอดขายในปี 1985 ขึ้นไปยอดขายซีดีจะมากกว่าแผ่นเสียง หลังจากนั้นก็ถือว่าเป็นยุคของซีดีแล้ว แต่ประเด็นที่สำคัญอย่างหนึ่งคือ มันทำให้ขีดจำกัดของการบันทึกเสียงบางแบบหายไป อย่างเมื่อกี้ผมพูดถึงเรื่องของการบันทึกเสียงเบส เสียงเบสเป็นปัญหาในการบันทึกเสียงมาตลอด คือถ้าเกิดไปดูประวัตินี่ เบสไฟฟ้าเกิดหลังกีตาร์ไฟฟ้า เพราะว่าเทคนิคการขยายเสียงต่ำให้ดังแล้วไม่เละนี่มันทำได้ยากกว่า เพราะฉะนั้นก็เช่นเดียวกัน เทคโนโลยีดิจิทัลมันทำให้บันทึกเสียงต่ำได้ดังมากขึ้น ถ้าเกิดไปดูช่วงก่อนทศวรรษ 1980 ช่วงเสียงสูงต่ำ (dynamic range) ของเพลงจะห่างกันมาก แต่พอเป็นดิจิทัล เนื่องจากเสียงต่ำมันดังแล้ว ความสูงต่ำก็จะไม่ห่างกันมาก ผลก็คือเสียงโดยรวมจะดังขึ้น เขาเรียกว่า สงครามความดัง (loudness war) คือตั้งแต่นั้น เหมือนกับว่าแผ่นซีดีที่ออกมามันก็แข่งกันเสียงดัง ซึ่งก่อนหน้านี้ไม่มีแบบนี้ ยิ่งมีงานวิจัยทางจิตวิทยามาสนับสนุนว่ายิ่งเสียงดังคนยิ่งสนใจ ก็ยิ่งแข่งกันเสียงดังกันไปใหญ่

อีกเรื่องหนึ่ง ในโลกตะวันตกไม่มีวัฒนธรรม เทปคาสเซ็ต (cassette tape)[54] เทปคาสเซ็ตไม่เคยเป็นสื่อที่ครอบงำมาก่อน ไม่เคยเป็นภาชนะหลักที่บรรจุงานดนตรีขาย เทปคาสเซ็ตน่าจะมีบทบาทสำคัญในช่วง 1960 หรือ 1970 คือมันทำให้คนสามารถเอาเพลงไปฟังในรถได้ ก่อนหน้านั้นมันทำไม่ได้ ก็เริ่มเกิดแนวคิดที่ว่า

[53] คอมแพ็กดิสก์ (compact disc) อุปกรณ์บันทึกข้อมูลด้วยแสง ลักษณะเป็นจานแบนกลม สามารถบรรจุข้อมูลได้ประมาณ 700 เมกะไบต์ บางชนิดสามารถล้างข้อมูลเก่าเพื่อบันทึกข้อมูลใหม่ลงไปแทนได้

[54] ตลับสี่เหลี่ยมขนาดเล็ก บรรจุแถบแม่เหล็กที่ใช้สำหรับบันทึกเสียง บันทึกเสียงได้สองหน้า บางรุ่นสามารถบันทึกเสียงได้นานถึงหน้าละ 150 นาที

เทปคาสเซ็ต

คุณสามารถฟังเพลงในขณะที่คุณเคลื่อนไหวได้ ซึ่งการฟังเพลงขณะเคลื่อนไหวได้มีจุดเปลี่ยนที่สำคัญคือการเกิดวอล์กแมน (Walkman)[55] ในทศวรรษ 1980 ซึ่งมันก็โยงกับเทปเหมือนกัน

ถ้าจะพูดถึงประเด็นเรื่องลิขสิทธิ์ พอเทปเริ่มเป็นที่นิยม พวกวงการอุตสาหกรรมก็ไม่ค่อยพอใจเท่าไหร่ เพราะเขาคิดว่า การขายเทปเปล่าออกไปม้วนหนึ่งก็ทำให้แผ่นเสียงขายได้น้อยลงหนึ่งแผ่น ที่ในอังกฤษ ก็เริ่มมีความพยายามออกกฎหมายที่จะเก็บภาษีเทปเปล่าทุกม้วนที่ขายไปให้มันกลับมาที่อุตสาหกรรม แต่ตอนนั้นความคิดเรื่องความเป็นเจ้าลิขสิทธิ์ไม่แรงเท่าทุกวันนี้ รู้สึกเหมือนก็มีหนังที่พูดเรื่องค่าลิขสิทธิ์ ที่เป็นร้านเช่าวิดีโอ แต่ผมจำไม่ได้ว่าผลมันเป็นยังไง

วิวัฒน์: น่าจะเป็น *Be Kind Rewind (2008)*[56] ที่ตัวแทนจากสตูดิโอเดินทางมาเก็บค่าลิขสิทธิ์ของการทำหนังรีเมกแบบบ้านๆ เพราะมันมีผลให้ยอดเช่าวิดีโอเขาลดลง น่าจะเป็นเรื่องนี้

อธิป: พอมันเริ่มดิจิทัล วัฒนธรรมซีดีในโลกตะวันตกก็ดำเนินมาเรื่อยๆ จนผ่านทศวรรษ 1990 มา พอถึงช่วงสำคัญ สิ่งที่เกิดขึ้นใหม่ก็คืออินเทอร์เน็ต เอาเข้าจริงมันเกิดตั้งแต่ช่วงปลายๆ ทศวรรษ 1990 แล้ว เว็บแรกที่เปิดแชร์เพลงกัน จนโดนปิดไปก็คือแน็ปสเตอร์ (Napster: http://www.napster.com/) หลายๆ คน

[55] ชื่อทางการค้าของบริษัทโซนี่ (Sony Corporation) ที่ใช้กับเครื่องเล่นแบบพกพาที่ใช้เล่นเทปคาสเซ็ต คอมแพ็กต์ดิสก์ จนกระทั่งปัจจุบันพัฒนามาถึงไฟล์ที่บันทึกในระบบดิจิทัล

[56] ภาพยนตร์ปี 2008 กำกับโดย มิเชล กอนดรี (Michel Gondry) ว่าด้วยหนุ่มร้านวิดีโอที่ทำหนังรีเมกหนังดังๆ แบบบ้านๆ มาให้เช่าแทนวิดีโอที่พวกเขาทำเสีย

อาจจะเกิดทัน แต่ผมไม่ทัน (ผู้ฟังหัวเราะ) จริงๆ ตอนนั้นผมยังไม่เล่นเน็ตเลย หลังจากแน็ปสเตอร์ก็จะมีโปรแกรมสารพัดมาเอาไว้ใช้แชร์ไฟล์ ที่ผมทันคือ ออดิโอกาแล็กซี (Audiogalaxy: http://www.audiogalaxy.com/) มันเป็นเว็บที่ใช้แชร์เพลงโดยเฉพาะ ค้นหาอะไรก็เจอ แล้วมีลักษณะของชุมชน (community) ด้วย เป็นชุมชนในอินเทอร์เน็ต อย่างค้นหาชื่อวงอะไรไป มันก็จะมีเพลงให้โหลด แล้วข้างล่างก็จะเป็นเว็บบอร์ดให้พูดคุยกันได้เลย แต่มันก็อยู่ได้ไม่นานแล้วก็โดนปิดไป และก็มีการไล่ปิดกันมาเรื่อยๆ จนสุดท้ายก็มาที่บิตทอร์เรนต์ ซึ่งตัวระบบของโปรแกรมต้องใช้เซิร์ฟเวอร์กลาง มันก็ทำให้ปิดยากเข้าไปใหญ่

ผลของการเปลี่ยนมาฟังเพลงแล้ววนผ่านบิตทอร์เรนต์ก็อย่างที่รู้กัน พูดกันจนเกร่อจนน่าเบื่อ (cliché) ว่าทำให้อุตสาหกรรมดนตรีแย่ต่ำลง ยอดขายซีดีตกต่ำลง แต่ที่มันน่าจะเกิดมากกว่านั้น ในแง่ของวัฒนธรรมการฟังก็คือ คนฟังเพลงหน้าคอมมากขึ้น และอีกอย่างที่สำคัญมากคือ ทำให้บางครั้ง ฟังโดยที่ยังไม่เห็นปก ซึ่งในแง่หนึ่ง การเกิดอะไรแบบนี้ขึ้นก็กระทบคุณค่าของหลายๆ อย่างที่เคยมีอยู่ อย่างย้อนกลับไปทศวรรษ 1950 พอรูปแบบความเป็นอัลบั้ม (album form) เกิดขึ้น ความเป็นอัลบั้ม การเรียงเพลง อาร์ตเวิร์กทั้งหมดของอัลบั้ม มันก็มีความสำคัญ แต่เมื่อเกิดปรากฏการณ์การโหลดมาฟัง บางทีก็เลือกฟังบางเพลงด้วยซ้ำ ในแง่หนึ่งพฤติกรรมการฟังของคนมันไปท้าทายรูปแบบความเป็นอัลบั้มของตัวอัลบั้มเอง ซึ่งในแง่ของคนทำดนตรีก็สามารถเคลื่อนไหวไปได้หลายแบบ บางคนก็ทำมาเป็นเพลงๆ แยกเพลงมาเลย นี่คือกลยุทธ์ที่ค่ายเพลงเอามาใช้กัน แต่บางคนก็ยังต้องการทำเป็นอัลบั้มอยู่ การเคลื่อนไหวของคนฟังตรงนี้สำคัญมาก และมันเชื่อมโยงกับสื่ออีกแบบที่เข้ามามีบทบาทในวัฒนธรรมดนตรีมาก ซึ่งก็คือยูทูป

จากประสบการณ์ของผม ปีที่แล้ว (2010) ศิลปินคนแรกที่เข้ามาเล่นในไทยถูกโฆษณาว่า มียอดวิว (จำนวนผู้เข้าชมและฟังผลงานของศิลปินนั้นๆ ในยูทูป) เท่านั้นเท่านี้ คือเมื่อก่อนมันจะต้องบอกว่าอัลบั้มนี้ได้รางวัลนั่นนี่ ยอดขายเท่านั้นเท่านี้ แต่ซุงฮาจุง (Sung Ha Jung) ที่เป็นเด็กเกาหลีเล่นกีตาร์น่าจะเป็นคนแรกที่มีการโฆษณาว่ายอดวิวเท่าไหร่ กรณีเด็กคนนี้ ถ้าเป็นโลกก่อนยูทูป ผมไม่คิดว่านักดนตรีอย่างนี้จะสามารถสร้างชื่อเสียงได้ขนาดนี้ พูดง่ายๆ ว่าลองปิดตาฟังดู ผมก็ไม่ได้อะไรนะ ก็นิดหนึ่ง แต่คิดว่าคนจำนวนมากมันรู้สึกทึ่ง เพราะเห็นว่ามัน

เด็กมาก วัฒนธรรมทางสายตา (Visual Culture) กลับมามีผลมากในการฟังเพลง ผมคิดว่า มันทำให้เกิดความเป็นนักดนตรีในแบบที่ต่างออกไปมากขึ้น ในความคิดผม คลิปจำนวนมากที่ยอดวิวสูง มันไม่ใช่ดนตรีสำหรับฟัง แต่มันเป็นดนตรีสำหรับดูไปแล้ว เป็นคลิปที่ถูกออกแบบมาให้คนคลิกเข้าไปชม พูดอย่างนี้มันก็เหยียดเพศ (sexism) หน่อย แต่ก็เอาเถอะ คือคลิปจำนวนมากที่ผู้หญิงเล่นดนตรี ถ้าพวกคุณไม่รู้เพศเขา บางทีคุณคงไม่คลิกเข้าไปดูด้วยซ้ำ ยิ่งแต่งตัววับๆ แวมๆ หน่อย หน้าตาดี ยอดวิวก็เพิ่มเป็นหนึ่งแสน เปิดนั่นเปิดนี่หน่อยก็เพิ่มไปอีกแสนสองแสน มันเป็นอย่างนั้นจริงๆ เป็นอะไรที่ถูกออกแบบมาเพื่อการดูโดยเฉพาะ [เสียงผู้ชมแทรก: อธิบายรีเบกกา แบล็ก (Rebecca Black) ให้หน่อยครับ (ทุกคนหัวเราะ)] กำลังจะไปบีเบอร์ (จัสติน บีเบอร์: Justin Bieber) แต่แบล็กก่อนก็ได้

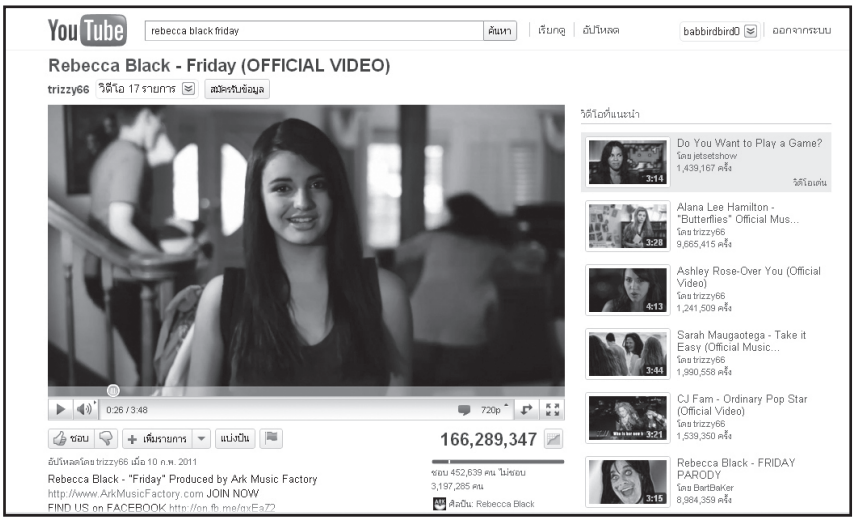

มิวสิกวิดีโอเพลง Friday ของ Rebecca Black
ที่เผยแพร่ทางเว็บไซต์ยูทูป
มีคนเข้าชมถึง 166,289,347 ครั้ง
คลิกชอบ 452,639 คลิก ไม่ชอบ 3,197,285 คลิก
(ภาพจากเว็บไซต์ยูทูป เมื่อวันที่ 15 มิถุนายน ค.ศ. 2011)

กรณีของแบล็กก็มีคนบอกว่า มันถูกออกแบบมาให้ถูกดิสไลก์ (dislike)[57] ซึ่งผมว่าถ้าทำได้อย่างนั้นจริงก็เก่งนะ เก่งมากด้วย ผมดูแล้วผมก็ไม่ได้รู้สึกแย่อะไรนะ แต่ถ้าถามผม ถ้ามองให้เป็นทฤษฎีสมคบคิด (Conspiracy Theory) นิดๆ ก็คือมันอาจจะมีการจ้างดิสไลก์ จ้างให้เขียนด่า หรือจ้างให้ทำเพลงล้อ อะไรแบบนี้ก็ได้ ซึ่งถ้าคุณอยู่กับอินเทอร์เน็ตสักพัก คุณก็จะเห็นว่า ของพวกนี้มันสามารถเตี๊ยมกันได้ในระดับหนึ่ง

ความเป็นนักดนตรีอีกแบบที่เห็นแล้วรู้สึกว่ามันน่าสนใจมาก เป็นมือกีตาร์ชื่อ แอนดี เรฮ์เฟลท์ (Andy Rehfeldt)[58] ลองเสิร์ชคำว่า “Metallica Smooth Jazz”[59] ในกูเกิลดู เขาเอาคลิปวิดีโอดั้งเดิม แทร็ก (track) เสียงร้องดั้งเดิมมา แล้วทำดนตรีเข้าไปใหม่ แนวคิดของเขาคือ ถ้าเพลงหนักจะเอามาทำให้เบา ถ้าเพลงมันเบาจะเอามาทำให้หนัก แล้วก็จะมีเพลงของ Megadeath เป็นเรกเก้ (reggae) เพลงของ Metallica เป็นแจ๊ส (jazz) เพลงของเซลีน ดิออน (Celine Dion) เป็นสปีดเมทัล (speed metal)[60] จัสติน บีเบอร์ เป็นเดทเมทัล (death metal)[61] แต่สิ่งที่ดูแล้วมันจับใจก็คือ ปากมันตรงทุกช็อต เพราะเขาเอาเสียงต้นฉบับมา ผมถึงบอกว่า ถ้าไม่มีอะไรแบบยูทูป ลักษณะแบบนี้ก็เกิดขึ้นไม่ได้ แล้วอันนี้เขาทำคนเดียวด้วย ผมอยากคิดถึงมันในฐานะรูปแบบศิลปะ (art form) ใหม่ๆ ที่

[57] ปัจจุบัน (ค.ศ. 2011) เว็บไซต์ยูทูปเปิดให้มีการคลิกว่า “ชอบ” (like) หรือ “ไม่ชอบ” (dislike) วิดีโอแต่ละชิ้นในเว็บได้

[58] ดูแชนแนลของเขาได้ที่ http://www.youtube.com/user/AndyRehfeldt

[59] http://www.youtube.com/watch?v=OBmM79YadYM

[60] คำเรียกดนตรีเฮฟวีเมทัล (heavy metal) ช่วงต้นทศวรรษที่ 1980 ที่มีความรวดเร็วกว่าดนตรีเฮฟวีเมทัลยุคก่อน สัดส่วนตัวโน้ตที่ใช้ก็จะมีโน้ตอย่างเขบ็ตสองชั้นเพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัด ความเข้าใจที่ผิดโดยทั่วไปของนักฟังเพลงก็คือ ความเข้าใจว่าสปีดเมทัล หมายถึงดนตรีเมทัลชนิดใดๆ ที่เร็ว อันที่จริง สปีดเมทัลมีจังหวะที่ช้ากว่าดนตรีเททัลที่เกิดในยุคหลังจากนั้นมากเช่น ความเร็ว 160 บีพีเอ็ม (BPM: beats per minute: ครั้งต่อนาที) เป็นความเร็วมาตรฐานของเพลงสปีดเมทัล ในขณะที่ดนตรีเมทัลที่เกิดขึ้นยุคหลังจากนั้นอย่างแทรชเมทัล (Thrash Metal) และเดทเมทัล (Death Metal) มีความเร็วในเพลงเกิน 200 บีพีเอ็ม เป็นปกติ

[61] เพลงเมทัลที่เล่นด้วยความเร็วเกินกว่า 200 บีพีเอ็ม

ผสมผสานการเล่นกับสายตาและการเล่นกับหูไปพร้อมๆ กัน ก็ไม่รู้จะเรียกมันยังไง แต่ผมคิดว่ายูทูปทำให้เกิดขึ้น เท่านี้ก่อน เดี๋ยวมาอีกรอบค่อยพูดเรื่องลิขสิทธิ์

สีตลา: จริงๆ ที่พูดกันมาก็น่าสนใจ แต่อาจยังไม่ได้โยงมาถึงประเด็นที่ว่ากระบวนการเติบโตของเทคโนโลยี มันล้อไปกับกระบวนการเติบโตของประชาธิปไตย และดูเหมือนเสรีภาพของคนในการเข้าถึงการบริโภคหรือการเสพ มันก็มากขึ้นอย่างที่บอกว่าแต่ก่อนที่ต้องไปหาซื้อแผ่น ก็เริ่มมีคาสเซ็ต พอเริ่มทำเองได้ ก็เป็นอะไรที่เป็นปัจเจกมากขึ้น เสพได้ง่ายขึ้น เป็นส่วนตัวมากขึ้น ในส่วนของหนังก็เหมือนกัน แล็ปท็อปของใครของมัน วิธีการเสพก็เหมือนจะง่ายขึ้น ตอบโจทย์มากขึ้น น่าสนใจว่า จริงๆ แล้วกระบวนการความเคลื่อนไหวที่มันโต ทั้งในลักษณะของเทคโนโลยีที่มันเติบโตมากขึ้น เพื่อเปิดรับหรือเพื่อรองรับการเติบโตของการเสพ มันไปล้อกับกระบวนการประชาธิปไตยกับเสรีภาพหรือเปล่า ในส่วนของซีเนไฟล์ก็น่าสนใจมาก คือเป็นความเคลื่อนไหวที่เกิดจากการที่คนชอบดูหนังมากๆ มีพื้นที่ แต่เป็นพื้นที่ในโลกไซเบอร์ โลกเสมือนจริง (virtual) มารวมตัวกัน แล้วดูเหมือนว่าจะทำหน้าที่เป็นอีกกลุ่มที่กำลังต่อต้านระบบสถาบันทางศิลปะทั้งหลาย อย่างเช่น สถาบันหนัง สถาบันวงการเพลง ในแง่วิชาการ หรืออะไรก็ตาม กลายเป็นอีกกลุ่มกระแสหนึ่งที่สร้างตัวและรวมตัวกันเพื่อถ่วงดุล ซึ่งไปล้อกับวิธีคิดของประชาธิปไตยเหมือนกัน เลยอยากทราบว่าแต่ละท่านมีมุมมองตรงนี้ยังไง จริงๆ แล้วมันอาจล้อไปด้วยกันด้วยหรือเปล่า หรือสุดท้าย ซีเนไฟล์จะทำตัวเป็นสถาบันเองหรือเปล่า สุดท้ายแล้วจะไปกำหนดรสนิยมของคนหรือเปล่า น่าสนใจว่ารสนิยมของคนในการดูหนังไปตามซีเนไฟล์หรือเปล่า

วิวัฒน์: ในแง่ซีเนไฟล์ สิ่งที่สำคัญที่สุดสำหรับซีเนไฟล์อาจไม่ใช่ตัวภาพยนตร์โดยตรง แต่คือพื้นที่อินเทอร์เน็ตในการกระจายภาพยนตร์ใหม่ๆ ความรู้ใหม่ๆ สิ่งใหม่ๆ ถามว่ามันคล้ายๆ ประชาธิปไตยไหม คือมันก็ลดทอนการผูกขาดโดยสถาบันอย่างนักวิชาการ โรงเรียนหนัง หรือนักวิจารณ์ที่จะมาบอกว่า อันนี้ดีอันนี้ไม่ดี ปกติหนังที่ออกฉายจำนวนมากก็มีคนที่จะคอยบอกว่าหนังเรื่องนี้เป็นยังไง อย่างเช่นตัวรางวัลออสการ์หรือคานส์หรือเวนิส มันก็เป็นตัวบอกว่า อันนี้เป็นหนังที่ดี เป็นหนังที่ต้องพูดถึง เป็นหนังที่ต้องวิเคราะห์เจาะลึก แต่มันก็มีซีเนไฟล์ที่

ออกมาตบว่า หนังพวกนี้มันก็ไม่ได้ดีมาก หรือกระทั่งนักวิชาการเองก็มีการตบกันอยู่แล้วว่า หนังดีคืออะไร แต่สิ่งที่ซีเนไฟล์ทำได้ดีกว่าก็คือ การพูดถึงหนังที่ไม่ถูกพูดถึง ก็จะคล้ายกับประชาธิปไตยว่าคือการพูดแทนเสียงส่วนน้อย พูดถึงเสียงที่ไม่ได้ถูกพูดถึงเลย ซึ่งมันสำคัญกว่าการมาถกเถียงกันว่าหนังเรื่องนี้ดีหรือไม่ดี

การถกเถียงกันโดยมีคนมาบอกว่า สิ่งนี้ดี แล้วก็มีคนมาตอบโต้ว่า สิ่งนี้มันไม่ดี สำหรับซีเนไฟล์ส่วนใหญ่แล้ว มันสำคัญน้อยกว่าการพูดถึงเสียงที่ไม่ได้รับการพูดถึง การเกิดขึ้นของหนังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนหนึ่งก็เป็นเพราะการเผยแพร่ของซีเนไฟล์ด้วย การบอกว่า มันมีโลกใบอื่น มีเสียงแบบอื่นที่ไม่ได้ถูกพูดถึง มันช่วยกระจายให้มองเห็นอะไรได้กว้างขึ้น แต่ถ้าถามว่ามีข้อดีข้อเสียยังไงก็ตอบได้ยาก อย่างที่บอกว่า พอมันกว้างขึ้น มันก็เร็วขึ้นเยอะขึ้น ถ้าถามว่า ซีเนไฟล์จะกำหนดการดูหนังของคนในอนาคตได้ไหม เราต้องไม่ลืมว่า เราไม่ได้พูดถึงคนดูหนังฮอลลีวูดกันอยู่ เราไม่ได้พูดถึงคนดูหนังกระแสหลักซึ่งไม่เคยสนใจอยู่แล้วว่าจะมีซีเนไฟล์ มีนักวิจารณ์ มีนักวิชาการ แต่อย่างน้อย ถ้ามันจะมีแรงกระทบกระเทือน คนที่จะถูกสั่นคลอนก็คือคนที่ดูหนังแบบนี้ด้วยกัน ซึ่งก็คือกลุ่มนักวิชาการและคนดูหนังกลุ่มน้อยๆ

ในขณะเดียวกัน การที่ซีเนไฟล์มีลักษณะเป็นแนวระนาบ คือถ้าคนนี้บอกว่าดี อีกคนก็อาจออกมาบอกถึงสิ่งอื่น คนหนึ่งบอกสิ่งนี้มา คนหนึ่งบอกสิ่งอื่นมา โอกาสที่มันจะไปกำหนดคนดูก็คงเป็นคนดูกลุ่มน้อยอยู่ดี คงไม่ได้มีผลกับกลุ่มคนดูหนังส่วนใหญ่ที่ไม่ได้เป็นคนคลั่งหนังจริงๆ อย่างมากก็อาจจะเข้ามาดูในเว็บที่คนบอกว่าดี แล้วไปหาหนังเรื่องนั้นมาดู แต่ถามว่า มันจะสั่นคลอนรากคิดเขาไหม โอกาสที่จะไปถึงขั้นนั้นน้อยมาก เพราะสิ่งที่ซีเนไฟล์สนใจคือพยายามไปให้พ้นจากความดีงามดั้งเดิม แต่ไอ้ความดีงามดั้งเดิมก็เป็นเรื่องของประสบการณ์หรืออะไรจำนวนมาก เพราะฉะนั้น การที่อยู่ๆ จะให้คนดูหนังของฮอลลีวูดเปลี่ยนมาดูหนังของเซเนกัล (Senegal) ทันทีเลยคงเป็นไปไม่ได้ สุดท้ายแล้ว การเคลื่อนไหวทั้งหมดที่เราพูดไปก็เป็นแค่โลกแคบๆ โลกหนึ่งของโลกใบใหญ่มากที่มีการดูหนังกันหลากหลายมากเท่านั้นเอง หรือกระทั่งคนดูหนังฮอลลีวูดเองก็ไม่สามารถจะเจาะเข้าไปดูหนังใหญ่มากของอินเดียได้ สุดท้ายแล้ว ซีเนไฟล์อาจจะช่วยในการเชื่อมโยงหนังอินเดียไปหาหนังฮอลลีวูด แต่ถามว่าจะมีผลถึงขั้นเปลี่ยนแปลงการดูหนังของโลกนี้ไหม ก็อาจ

จะยาก อย่างมากอาจช่วยได้เป็นรายคน ช่วยให้คนที่มีความสนใจอยู่แล้วได้มาเจอกัน หรือที่เป็นคนทำหนังธรรมดาได้มีพื้นที่ในการทำมากขึ้นเท่านั้นเอง

ไกรวุฒิ: เมื่อกี้ เราค่อนข้างที่จะพูดแบบเชิงบวกกันมาก แต่จริงๆ แล้ว วันก่อนเราก็คุยกับอธิปเรื่องนี้ คือยุคทศวรรษ 1990 สมัยที่เราไปซื้อวิดีโอหรือเทปผีที่ร้านแว่น แล้วเราก็เจอคนรู้จักคนที่นั่นเยอะมาก เรารู้สึกว่าที่นั่นเป็นที่ที่สร้างสมดุลกับโลกข้างนอกได้จริงๆ หมายถึงว่า เกิดสมดุลด้วยรสนิยมเจ้าของร้านที่เป็นคนเลือกหนัง ว่าสัปดาห์นี้จะออกหนังแปดเรื่อง พูดถึงพลังของร้านแว่น ผมคิดว่าทุกคนน่าจะรู้จักหนังเรื่อง *The Ring*[62] เวอร์ชันญี่ปุ่น พลังของร้านแว่นมันขนาดไหน *The Ring* นี่คือร้านแว่นเลยที่ทำให้คนได้ดูกัน กว่าจะออกแผ่นแท้ก็ดูกันจนแทบจะหมดทั้งประเทศไทยแล้ว หนังอย่าง *The Ring* หรือของหว่องกาไว หรืออย่าง *Trainspotting*[63] ซึ่งขึ้นเป็นหนังขายดีตลอดกาลของร้านแว่นวิดีโอ แต่ *Trainspotting* เพิ่งจะมาออกเมืองไทยในปีที่ผ่านมา คือ...โสโครกมาก (หัวเราะกันหมด)

คือ ณ เวลานั้น ตัวเรารู้สึกว่า มันสร้างสมดุลได้ แล้วก็เป็นการกำหนดรสนิยมของคนที่จะสร้างสมดุลกับตลาดใหญ่ด้วย แต่ว่าตอนนี้ เราไม่ได้คิดอย่างนั้น เพราะพอมีอะไรให้เลือกเยอะมาก แต่ขณะเดียวกันเราก็พอใจจะหมกมุ่นอยู่กับคนกลุ่มเล็กๆ ของเรา มันไม่ได้เป็นที่กลางๆ แบบนั้น แล้วอีกอย่าง อย่างไพเรตเบย์โอเคว่า คนเล่นกันทั้งโลก แต่มันก็มีการจัดลำดับหนังที่คนแห่กันมาโหลด ถามว่ากลุ่มนี้ *Unknown, I am number four, Pirate of the Caribbean* นี่ สุดท้ายแล้วหนังตรงนี้มันก็มาจากอิทธิพลของนอกโลกอินเทอร์เน็ตอยู่ดี เพราะฉะนั้น ถ้าจะบอกว่าคนดูหนังในเน็ตหรือซีเนไฟล์จะสามารถสร้างรสนิยมที่มันได้สมดุลกับแกนหลักของโลกอยู่นั้น เรากลับรู้สึกว่า ตอนทศวรรษ 1990 มันสร้างได้ แต่ในยุคนี้พลังมันอ่อนลง

[62] หนังสยองขวัญญี่ปุ่นที่ทำให้เกิดกระแสหนังผีแนวใหม่ทั้งในบ้านเราและหลายประเทศ

[63] หนังอังกฤษปี 1996 นำเสนอเรื่องราวของวัยรุ่นกับยาเสพติด ด้วยเทคนิคทางภาพและดนตรีประกอบที่น่าตื่นตาตื่นใจ

อธิป: ถ้าเรื่องดนตรีกับประชาธิปไตย เนื่องจากเป็นคนที่ไพเรตตลอดเวลามานานมาก สิ่งที่หงุดหงิดตลอดเวลาก็คือ ปัญหาเรื่องลิขสิทธิ์ ถ้าย้อนไปดูจะเห็นว่า วัฒนธรรมดนตรีในโลกมีส่วนสำคัญมากในการกำหนดรูปแบบดนตรีลิขสิทธิ์เมื่อก่อน ในศตวรรษที่ 19 ที่ยังไม่ได้เล่าก็คือ มันไม่มีสิทธิในการดัดแปลง เวลาคุ้มครองลิขสิทธิ์ มันคือการคุ้มครองงานเขียนหนึ่งชิ้น การเขียนเหมือนกันเป๊ะคือการละเมิด เท่าที่ค้นมา สิทธิในการดัดแปลงมันเกิดจากในเยอรมัน ซึ่งอุตสาหกรรมการพิมพ์โน้ตเพลงมันเยอะ มันกว้างขวาง ก็เริ่มมีพ่อค้าบางคนเอาเพลงชาวบ้านมาแปลงสองสามโน้ต แล้วตัดบางส่วนมาพิมพ์ขาย ซึ่งกฎหมายในตอนนั้นไม่ได้คุมขนาดนั้น คนที่เป็นเจ้าของก็โวย แล้วก็ดันชนะด้วย ไอ้สิทธิในการควบคุมงานดัดแปลงเลยเกิดขึ้น

พอมาช่วงอินเทอร์เน็ต กระแสพวกนี้ก็จะแรงขึ้นมาก ในอเมริกาก็มีการล็อบบี้ทั้งศาล ทั้งพวกคนกำหนดนโยบาย (policy maker) ความผิดของการละเมิดก็ถูกขยายด้วยพระราชบัญญัติในสื่อลิขสิทธิ์ดิจิทัล (Digital Millennium Copyright Act: DMCA) พูดง่ายๆ คือว่ามันเอากฎหมายลิขสิทธิ์ที่เมื่อก่อนอยู่กับสิ่งพิมพ์หรืออะไรข้างนอก ขยายเข้ามาในโลกอินเทอร์เน็ต ซึ่งกฎหมายตรงนี้มันแข็งมาก มันอารมณ์ประมาณ พรบ.คอมตัวที่สอง[64] ที่เราต้านกัน จนมันไม่ออกมา คือมันจะให้อำนาจกับเจ้าของลิขสิทธิ์มาก ซึ่งแน่นอนว่าในโลกนี้ก็มีไพเรตอยู่มากมาย ไพเรตเบย์ก็เป็นฐานหลักสำคัญ ซึ่งประมาณสองปีที่แล้วก็โดนยึดเซิร์ฟเวอร์ที่สวีเดนกันไป แต่ทุกวันนี้ก็ยังดำรงอยู่ได้ ในสวีเดนมันมีพรรคที่ชื่อว่า ไพเรตปาร์ตี้ (Pirate Party) เป็นพรรคที่นโยบายหลักๆ คือจะทำให้การละเมิดลิขสิทธิ์เป็นเรื่องถูกกฎหมาย เป็นพรรคที่มีอยู่ทั่วยุโรป มีสาขาอยู่เต็มไปหมด ซึ่งความเคลื่อนไหวแบบนี้มันใหญ่ เพราะว่าการปราบปรามแรงมาก บางประเทศพอรัฐเอาด้วยแล้วมันยาวเลย บางประเทศรัฐควบคุมระบบอินเทอร์เน็ตด้วย ข้อมูลทุกอย่างมันถูกดักไว้หมด ถ้าจำไม่ผิด เกาหลีจะเก็บข้อมูลทุกอย่าง ถ้าคุณ

[64] ร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ที่ร่างขึ้นมาใหม่ในปี 2011 (เพื่อใช้แทนฉบับปี 2007) แต่ถูกรวบรวมรายชื่อต่อต้าน จนระงับการนำเข้าสู่การพิจารณาของคณะรัฐมนตรี สามารถดูแถลงการณ์และรายชื่อผู้คัดค้านได้ที่ http://ilaw.or.th/node/883#comment-32509

ไพเรตแล้วไพเรตซ้ำอาจถูกตัดเน็ตตลอดชีวิต แต่โทษในบางประเทศไม่หนักเท่าไหร่สำหรับเรื่องพวกนี้

ถ้าประเด็นมันกลับมาที่เรื่องลิขสิทธิ์แล้ว ถ้าเราไม่มองว่า เราอยู่นี่ เราสามารถไพเรตได้ตามใจชอบโดยไม่มีใครมาทำอะไรเรา มันวางอยู่บนวิธีคิดที่มันไม่เท่าเทียมของการจัดสรรทรัพยากรหรือเปล่า พูดกันแบบจริงจังสุดๆ ไปเลยก็คือ ความคิดเรื่อง “นักประพันธ์ตายแล้ว” (The Author Is Dead.)[65] ถ้าเกิดนักประพันธ์ตายแล้วจริงๆ แล้วทำไมงานมันยังเป็นของคนบางคนอยู่ได้ การสร้างสรรค์ในแต่ละวัฒนธรรมก็มีจารีตอยู่หลากหลาย อย่างจารีตแบบพื้นบ้านก็เป็นการเล่นล้อกันไปเรื่อยๆ ปัญหาคือในหลายๆ จารีตก็ไม่ได้ให้ความสำคัญกับความเป็นต้นฉบับ (originality) เท่าไหร่ ซึ่งวิธีคิดเรื่องความเป็นต้นฉบับ หรือความเป็นนักประพันธ์ (authorship) ถ้าศึกษาประวัติศาสตร์ก็จะเห็นว่า มันเกิดในศตวรรษที่ 19 ซึ่งจริงๆ มันสอดกันหมด เมื่อนักเขียนนักดนตรีต้องมาอยู่อาศัยกับตลาดก็ต้องหารายได้มากขึ้น ความคิดที่ว่างานเขียนก็ต้องมีความเป็นเจ้าของมากขึ้นก็เกิดขึ้นตามมา

ถ้ากลับมาเรื่องวัฒนธรรมดนตรีกับความเป็นนักประพันธ์ ดนตรีหลายๆ แบบ ในแง่หนึ่งมันอยู่ได้สบายๆ เพราะงานดนตรีทั้งหมดถูกสร้างขึ้นมาใหม่ตลอดเวลา เช่น ในวัฒนธรรมดนตรีร็อก เพลงก็แต่งใหม่หมด แต่ในวัฒนธรรมดนตรีหลายๆ แบบที่มันอยู่กับการแซมเพิล (sample) เสียง อยู่กับการเอาเสียงของชาวบ้านมาใช้เป็นหลัก เช่น เพลงฮิปฮ็อปหรืออิเล็กทรอนิกส์ทั้งหลาย คำพิพากษาของศาลอเมริกาบางอันมันทำให้การแซมเพิลมันหายไปเลย จำปีไม่ได้ แต่ตอนแรกฮิปฮ็อปมันก็แซมเพิลกันจริงๆ มันเอาเพลงชาวบ้านมา แล้วร้องแร็ปทับ วันดีคืนดีเจ้าของลิขสิทธิ์ก็ไปฟ้อง แล้วก็แพ้ หลังจากนั้น แซมเพิลมันก็จะเป็นแบบที่ถูกสร้างขึ้นมา พูดง่ายๆ ก็คือมันเป็นแซมเพิลของปลอม เพราะว่าคุณแซมเพิลของจริงไม่ได้ ซึ่งในอเมริกามีกรณีของการสู้กันเรื่องพวกนี้เยอะมาก ในฝ่ายที่ต่อสู้เพื่อการแซมเพิล

[65] ประโยคคลาสสิกของ โรล็องด์ บาร์ตส์ (Roland Barthes) ที่พูดถึงความไร้อำนาจของคนเขียนหรือผู้ผลิตงานในการกำหนดความหมายของสิ่งที่ตัวเองสร้างขึ้นเมื่อสิ่งนั้นออกสู่สายตาผู้อื่น

อาวุธที่สำคัญมากก็คือความคิดเรื่องเสรีภาพในการพูด (free speech) และการวิพากษ์วิจารณ์ทางการเมือง (political criticism) เพราะรัฐบาลอเมริกันให้ความสำคัญกับสองสิ่งนี้มาก ถ้าเกิดเขามาฟ้องคุณว่า คุณละเมิด แต่คุณสามารถพิสูจน์ได้ว่า งานของคุณเป็นการวิจารณ์ทางการเมืองแบบหนึ่ง คุณก็ชนะคดีได้ ซึ่งเคยมีมาแล้ว

สีตลา: ขอแทรกนิดหนึ่งนะคะ คือเท่าที่พอทราบ ในเรื่องของลิขสิทธิ์ สิ่งหนึ่งที่พี่ตุลอาจจะพูดไม่ชัดเจนก็คือว่า ณ ตอนนี้เหมือนมันมีปรากฏการณ์เทคโนโลยีที่มันมากขึ้นเรื่อยๆ แล้วมันก็ทำให้พื้นที่ในการสร้างศิลปะต่างๆ ของเราเป็นไปในลักษณะอะไรก็มารวมกันได้ เอานั่นนี่มาผสมกัน แต่ปัญหาคือ มันอยู่ในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อ โลกสมัยเก่ายังไม่หายไป ก็จะมีกรอบวิธีคิดที่มาครอบในส่วนของการเคลื่อนไหวที่บอกว่าเหมือนโต้คลื่นที่มันไหลตลอดเวลา แล้วมีกรอบอะไรก็ไม่รู้มาครอบอีกที เช่น กรอบเรื่องลิขสิทธิ์มันยังอิงกับฮาร์ดก็อปปี้ (hard copy) อยู่ ปัญหาคือ จะตีความกันยังไงในส่วนที่มันไหลไปไหลมาอยู่ เพราะฉะนั้น อันนี้อาจเป็นปรากฏการณ์หนึ่งหรือความขัดแย้งหนึ่งที่เกิดขึ้นระหว่างสองโลกที่กำลังจะผลัดใบ คือโลกที่ยังเป็นโลกเก่า การตีความกฎหมายที่ยังเป็นแบบเก่า กับความเคลื่อนไหวในปัจจุบันที่เทคโนโลยีมันไหลแบบมหาศาล จนทุกอย่างเกิดขึ้นได้ เลยอยากจะเปิดพื้นที่ให้ผู้เข้าร่วมทุกๆ คนได้ลองถามหรือพูดคุยกับแขกรับเชิญ

ผู้ฟัง 1: สนใจในประเด็นของสีตลา เรื่องประชาธิปไตย อินเทอร์เน็ตมันสร้างพื้นที่การพูดคุยที่ต่างจากระบบเดิมอย่างการไปนั่งร้านกาแฟหรือหน้าโรงหนัง ช่วยขยายการเข้าถึงพื้นที่ ในแง่ของพื้นที่พูดคุย การเปลี่ยนแปลงนี้ทำให้ไวยากรณ์การสื่อสารระหว่างคนผลิตกับคนฟังต่างไป อย่างเช่นหนังแบบเก่าสร้างเป็นฟิล์มออกมาฉาย อย่างที่บอกว่าหนังในชนบทที่เวลาฉาย คนพากย์เป็นคนเปลี่ยนแปลงตรงนั้น นี่เป็นการพูดคุยกันระหว่างคนดูกับคนผลิต เหมือนอย่างละครพื้นบ้าน ลิเกแต่ละที่ก็มีการเล่นไม่เหมือนกัน ก็มีการพูดคุยระหว่างคนดูกับคนผลิต เป็นการโต้ตอบแบบอัตโนมัติ คนที่เป็นคนสร้างจะสังเกตทันทีว่าคนดูมีปฏิกิริยายังไง ถ้าคุณไปดูหนังล้อมผ้าก็จะเห็นว่ามีการแซวกัน ถ้าตรงนั้นผู้หญิงเยอะก็อาจจะพากย์อีกแบบ ในแง่ของอินเทอร์เน็ตมันก็เปลี่ยนแปลงการโต้ตอบระหว่างคนดูกับคนผลิต คนผลิตไม่เห็นคนดูต่อหน้า ในขณะที่อินเทอร์เน็ตมันเร็วขึ้นและเราบอกว่าแบบเดิมช้า

แต่การโต้ตอบตรงนั้นมันเป็นการโต้ตอบในทันที อินเทอร์เน็ตเป็นการโต้ตอบทีหลัง เพราะฉะนั้น ก็จะมีเรื่องของการกดไลก์ หรือเรื่องอื่นๆ หรือการพูดถึงหนัง การที่คุณขยายตรงนี้ออกไป มันทำให้การโต้ตอบอย่างเดิมเหมือนอย่างกรณีที่พูดกันถึงนักวิจารณ์ มันเป็นการพูดถึงในแง่แคบๆ

เดิมที การโต้ตอบถูกผูกขาดโดยนักวิจารณ์ นักวิจารณ์อาจมีพื้นที่ในการวิจารณ์อยู่ในหนังสือพิมพ์ ในคอลัมน์ ซึ่งคนที่จะเข้าไปอ่านต้องมีความสามารถในการเข้าถึง ต้องมีเงินซื้อ เป็นกลุ่มที่เฉพาะมากๆ มีกำลังจ่าย หนังสือเกี่ยวกับฟิล์มโดยเฉพาะหนังสือ สารคดี หรืออะไรก็แล้วแต่ มันมีราคาพอสมควร ชาวบ้านทั่วไปไม่ได้เข้าถึงได้ง่าย การมีอินเทอร์เน็ตมันขยายความสามารถการโต้ตอบจากคนกลุ่มเล็กๆ ที่มีความรู้ในเรื่องของหนังสู่คนธรรมดา ซีเนไฟล์เป็นกลุ่มเล็กๆ แต่ที่มีพลังมากกว่าคือคนธรรมดาที่เข้าไปดูแล้วสามารถคลิกไลก์หรือไม่ไลก์ หรือไปพูดคุยกันในเพื่อนร้อยสามสิบคน แล้วขยายไปเรื่อยๆ จนเป็นกระแส เหมือนการตลาดแบบไวรัส (viral marketting)[66] เพราะฉะนั้น ตรงนี้มีพลังมากกว่า มันทำให้การผูกขาดการวิจารณ์จากคนที่ต้องเข้าใจหนัง รู้วิธีอ่านภาษาหนัง เข้าใจการผลิต เข้าใจเทคนิคหนัง กลายเป็นคนธรรมดาที่สามารถบอกว่า ชอบ-ไม่ชอบตรงไหน ตรงนี้ดี ตรงนี้สีสวย มันเริ่มเป็นอีกแบบหนึ่ง เพราะฉะนั้น มันมีเรื่องที่มากกว่านั้น

ในเรื่องที่สีตลาพูดถึงการชักจูงโน้มน้าวรูปแบบการดูหนังฟังเพลง ก็น่าสนใจ ส่วนตัวผมคิดว่า มันมีความเป็นไปได้ คือไม่โดยตรง แต่เป็นในแง่การตีความของคนผลิต ว่าจะทำยังไงให้หนังสามารถไปได้ จากเดิมที่คุณทำหนังแบบหนึ่ง คุณอาจต้องทำหนังอีกแบบหนึ่ง เหมือนรีสอร์ตที่ต้องมีสถานที่ให้คนไปถ่ายรูป เพราะฉะนั้น ถ้าคุณทำหนังก็อาจต้องมีอะไรเล็กๆ อย่างหนึ่งที่ดึงให้คนไปดู เพราะถ้าคุณเข้าใจว่าการดูหนังโดยการดาวน์โหลดต่างจากดีวีดีหรือไปดูในโรง ถ้าอินเทอร์เน็ตไม่ดี คุณทำหนังใหญ่ๆ คุณจะมีปัญหา เพราะฉะนั้น คุณอาจจะต้องทำอะไรเช่น ทำให้มันสั้นลงแล้วก็แรง แล้วคนดูก็จะปากต่อปากแล้วไปดูกัน ถ้าสมัยก่อน

[66] การกระจายข่าวสารเกี่ยวกับสินค้าแบบพูดกันปากต่อปาก แต่ปัจจุบันพัฒนาขึ้นมาทำผ่านการบอกต่อกันผ่านโซเชียลเน็ตเวิร์กต่างๆ

หนังสามชั่วโมง คุณมาทำดีวีดีทำวีซีดีคุณจะต้องเหลือชั่วโมงกว่า เพราะข้อจำกัดของวีซีดี นี่คือการมอง ถ้าคุณทำหนังสามชั่วโมงนี่ ดาวน์โหลดกันตาย คุณจะมาตัดเป็นอันเล็กๆ เล็กๆ แล้วมานั่งดาวน์โหลด มันไม่ได้ อาจจะมีการเกิดของหนังสั้นมากขึ้น

ผู้ฟัง 2: ที่ตุลพูดถึงการแซมเพิล ในกรณีที่การแซมเพิลเป็นการวิจารณ์ทางการเมือง แล้วได้รับการยกฟ้อง อยากให้ขยายความ เพราะเป็นเรื่องใหม่ ไม่เคยได้ยิน

อธิป: คือผมจำรายละเอียดแบบเป๊ะๆ ไม่ได้ แต่เพลงนั้นคือ เอาเสียงเปียโนจากเพลงหนึ่งมา แล้วร้องอะไรบางอย่างใส่เข้าไป จำไม่ได้ว่าร้องทำนองเดียวกับต้นฉบับแต่แปลงเนื้อ หรือว่าร้องเป็นอีกแบบไปเลย ซึ่งตอนที่เขาสู้ในศาล เขาพยายามจะบอกว่ามันเป็นการล้อเลียน คุณเอาเนื้อหามาบิดนิดหน่อย แล้วความหมายมันเปลี่ยน อย่าง “ในโซเวียตรัสเซีย” (https://www.facebook.com/naisovietrussia)[67] ที่เล่นกันแหละครับ ของพวกนี้ถ้ามองอย่างเข้มงวดในแง่ลิขสิทธิ์ มันอาจผิดในฐานดัดแปลงได้ แต่ผมยกขึ้นมาให้เห็นว่า มันมีวิธีการต่อสู้แบบหนึ่งในศาล ตอบได้แค่นี้ เพราะผมจำรายละเอียดไม่ได้ แต่ถ้าอยากได้หนังสือเดี๋ยวบอกได้

ผู้ฟัง 3: สนใจที่บอกว่า พอยูทูปเข้ามา แล้วภาพมันมีผลต่อการฟังเพลง แต่ผมกลับย้อนคิดไปถึงเอ็มทีวี (MTV) ที่เกิดขึ้นประมาณปี 1980 ที่น่าสนใจก็เพราะว่ามิวสิกวิดีโอ (music video: MV) ที่เอ็มทีวีฉายเพลงแรกคือ *Video Killed the Radio Star* ของ Buggles[68] ชื่อก็บอกแล้วว่า มันกำลังฆ่าใครอยู่ โลกจะเปลี่ยนไป แต่คำถามของผมคือ การกำเนิดขึ้นมาของเว็บไซต์ที่ดูวิดีโอได้ มันไปส่งผลต่อเอ็มทีวียังไง เพราะผมคิดว่า ภาพมันมีผลต่อการทำเพลงมาตั้งแต่เอ็มทีวีแล้วนะ

อธิป: อันนี้ไม่เคยมอง จริงๆ การดูเอ็มวีในยูทูป มันต้องส่งผลย้อนกลับไป ไม่ใช่แค่เอ็มทีวี แต่คือการชมดนตรีทางโทรทัศน์ (music television) ทั้งหมด

[67] เพจหนึ่งในเฟซบุ๊ก มีลักษณะของการเอาสิ่งต่างๆ มาบิดเนื้อหาให้ความหมายเปลี่ยน เช่น ถ้าประโยคปกติเป็น “นั่งถอดเทป” ก็จะถูกเปลี่ยนเป็นทำนองว่า “ในโซเวียตรัสเซีย เทปนั่งถอดคุณ”

[68] ความสำคัญในทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรมมหาชนของเพลงนี้คือ เป็นเพลงแรกที่ถูกเผยแพร่ผ่านรายการเอ็มทีวี ในรูปแบบมิวสิกวิดีโอ (ถ้าเป็นสมัยเดอะบีตเทิลส์ (The Beatles) อาจใช้คำว่าโปรโมชันวิดีโอ (promotion video)) และเรื่องที่ดูเหมือนตลกร้ายคือ ชื่อเพลงเป็นการบ่งบอกถึงความสิ้นสุดของยุคการโปรโมตผ่านวิทยุจากการขึ้นมาของวิดีโอ

เพราะยูทูปทำให้เข้าถึงเอ็มวีได้จากทุกหนทุกแห่ง [ผู้ฟังแทรก: ที่สำคัญคือมันทำให้ดูซ้ำไปซ้ำมาได้] ซึ่งปรากฏการณ์ที่เห็นอย่างหนึ่งก็คือ วงบางวงไม่เคยมีเอ็มวีมาก่อน แต่ก็เอาเอ็มวีมาทำใหม่ในยูทูป

ผู้ฟัง 3: มันจะมีการถกเถียงกัน ประมาณปี 2000 ระหว่างเอ็มทีวีกับนิตยสารดนตรีชื่อดังอย่าง *โรลลิงสโตนส์ (Rolling Stones)*[69] เป็นการถกเถียงกันว่า "หนึ่งร้อยเพลงของศตวรรษที่ 20" ควรจะมีอะไรบ้าง เอ็มทีวีอยากให้ Duran Duran[70] ติด เพราะทำให้เอ็มวีเข้ามามีส่วนช่วยให้เพลงขายได้ แต่*โรลลิงสโตนส์* ไม่ยอม ถ้าเป็นยูทูปในปัจจุบัน จะจัดร้อยเพลงแห่งศตวรรษที่ 21 มันจะเป็นยังไงต่อ เพราะวิทยานิพนธ์พี่เป็นงานในศตวรรษที่ 21 พี่ก็ควรบอก ผมคาดหวังอะไรมากไปหรือเปล่า (ทุกคนหัวเราะ)

อธิป: คำถามยาวมาก ขอสั้นๆ ง่ายๆ (ทุกคนหัวเราะ)

ผู้ฟัง 3: นอกรอบก็ได้พี่ (ทุกคนหัวเราะ)

อธิป: โอเค (ทุกคนหัวเราะ)

ผู้ฟัง 4: มีคำถามครับ คือผมมีปัญหากับเรื่องคุณภาพนิดหน่อย คือ สมัยก่อนเวลาเราเลือกซื้อหนังหรือเพลงลิขสิทธิ์ เราจะคิดว่า มันมีคุณภาพ ภาพชัดกว่า เสียงดีกว่า เวลาไปซื้อแผ่นก็อปปี้ มันจะบอกว่าเป็นหนังโซน 1 โซน 2 โซน 3[71] ผมรู้สึก

[69] วารสารบันเทิงรายปักษ์ซึ่งก่อตั้งในปี 1967 โดยในปี 1999 *โรลลิงสโตนส์* ได้ร่วมกับเอ็มทีวีในการคัดเลือกและจัดอันดับเพลงแห่งศตวรรษที่ 20 ซึ่งทั้งสองหน่วยงานมีจุดยืนที่ต่างกัน กล่าวคือ *โรลลิงสโตนส์* จะให้ความสำคัญกับเพลงเป็นหลัก แต่เอ็มทีวีจะเอามิวสิกวิดีโอมาพิจารณาด้วย

[70] วง neoromantic จากอังกฤษ ในช่วงทศวรรษ 1980 เพลงที่เป็นที่รู้จักของพวกเขาคือ *Hungry Like the Wolf, Wild Boys* และ *Rio* เป็นวงที่ได้รับการยกย่องในการบุกเบิกการถ่ายทำมิวสิกวิดีโอ ตามเรื่องที่ได้เล่าถึงเกี่ยวกับการจัดเพลงในศตวรรษที่ 20 ระหว่าง *โรลลิงสโตนส์* และเอ็มทีวี ทางเอ็มทีวีต้องการให้บรรจุเพลงของ Duran Duran ในรายชื่อเพลงแห่งศตวรรษที่ 20 เนื่องจากคุณูปการในการบุกเบิกการถ่ายทำมิวสิกวิดีโอ แต่ทาง โรลลิงสโตนส์ ไม่เห็นชอบ เพลงของพวกเขาเลยไม่ได้บรรจุ

[71] DVD Region: การเข้ารหัสเพื่อกำหนดว่า พื้นที่ใดในโลกสามารถเล่นดีวีดีแผ่นนั้นได้บ้าง โดยจะเรียกกลุ่มพื้นที่ว่าโซน 1 โซน 2 โซน 3 เป็นต้น

ว่าหลังๆ มา คุณภาพหนังต่างๆ เหมือนยกจากจอมาฉายให้เราดูเลย พฤติกรรมในการเสพหรือพฤติกรรมในการผลิตมันจะเปลี่ยนไปหรือเปล่า เคยไปทำวิจัยในเรื่องของการเปลี่ยนรูปของสื่อรุ่นใหม่ นักศึกษา ศิลปิน หรือนักดนตรีบางคนพยายามจะปกป้องว่า “เฮ้ย! ใครเล่นดนตรีก็ได้ ใครทำหนังก็ได้ แต่มึงไม่เข้าใจแก่นของมันหรอกเว่ย” เหมือนเป็นการปกป้องตัวเองว่ามีคุณภาพอยู่ เป็นการขีดกรอบว่า นี่เป็นแดนศักดิ์สิทธิ์แห่งคุณภาพของมัน

อธิป: มันปกป้องอยู่แล้วครับ อันนี้แน่นอนอยู่แล้ว แต่ประเด็นคือปกป้องยังไงแล้วได้ผลแค่ไหนมากกว่า

วิวัฒน์: ถ้าถามผมนี่ การพัฒนาของเทคโนโลยีตอนนี้ ทั้งความสามารถของดีวีดีหรือบลูเรย์ รวมไปถึงไฟล์ดิจิทัล (digital file) แค่การที่มันที่บีบอัด (zip) ไฟล์ได้เยอะขึ้น ขนาดใหญ่ขึ้น มันก็มีผลให้กลับมาใกล้กัน เหมือนย้อนกลับไปสักสิบปีก่อน เราจะไม่สามารถดูดีวีดีโซน 1 ได้ แต่อยู่มาวันหนึ่งก็สามารถปลดล็อคให้ดูได้ทุกโซน จนมาถึงตอนนี้ ไฟล์ที่ดาวน์โหลดจะมีการระบุเชิงเทคนิคว่า คุณภาพของไฟล์เป็นแบบไหน ซึ่งพอมาถึงจุดหนึ่ง คุณภาพในเชิงการผลิตอาจจะไม่แตกต่างแล้ว แต่ความพยายามจะยื้อคุณภาพเอาไว้ มันก็เป็นเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ของโลกเก่า แต่สิ่งที่ผมคิดว่าน่าสนใจมากคือ การพยายามสร้างความศักดิ์สิทธิ์ของการดูหนังแบบเก่า การเข้าไปดูในโรงหรือการสร้างประสบการณ์ในโรง ถามว่ามีผลไหม มันก็มี ต่อให้เราเป็นซีเนไฟล์ที่ดูหนังแบบดิจิทัลทุกวัน เราก็ยังอยากไปดูหนังในโรง อันนี้มันเป็นเชื้อร้ายจากโรคเก่าที่ติดอยู่กับเรา แต่ผมคิดว่า สุนทรียศาสตร์ของการดูหนังมันจะเปลี่ยนไป แต่เราไม่สามารถจะบอกได้ในขณะนี้ที่มันเป็นยุคที่กำลังเปลี่ยนผ่านอย่างใหญ่หลวง ว่าจะเปลี่ยนไปในแบบไหน เหมือนก่อนหน้านี้ที่เราบอกว่า หนังที่แท้จริงต้องถ่ายฟิล์ม เหมือนเคยได้ยินว่า คานส์ไม่รับหนังดิจิทัล ต้องฟิล์ม 35 มม. เท่านั้น ทำให้หนังดิจิทัลไปอยู่เทศกาลหนังที่เวนิส (Venice) กันเยอะ

ทีนี้ การที่เทคโนโลยีมันสลายช่องว่างตรงนี้ เช่น เดี๋ยวนี้หนังฟิล์มกับดิจิทัลมันก็แทบดูไม่ต่างกันแล้ว หรือคุณถ่ายหนังฟิล์ม 16 มม. มา พอมาฉายในเทศกาลก็ต้องปรับให้มันเป็นดิจิทัลอยู่ดี เพราะฉะนั้น จริงๆ แล้วความศักดิ์สิทธิ์ของงานมันก็คือความเป็นต้นฉบับ มันถูกทำลายโดยการผลิตซ้ำ แล้วยิ่งคุณภาพมันมากขึ้น การผลิตซ้ำมันก็ยิ่งง่ายขึ้น พอมันใกล้กันมากขึ้น ความศักดิ์สิทธิ์มันก็ต้องไปหา

ทางเล่นทางอื่น เช่น ดีวีดีก็คือความพยายามยื้อของความศักดิ์สิทธิ์ในการดูหนังแบบโลกเก่า หาทางออกว่า พอสุดท้ายแล้วหนังสองมิติสู้ไม่ได้ เมื่อมีดีวีดีเข้ามาก็ทำหนังสามมิติขึ้นมา ผมคิดว่าคงต้องสู้กันอีกยาว กระทั่งในสายหนังศิลปะ ก็มีหนังบางเรื่องที่ไม่สามารถดูดีวีดีได้เป็นอันขาด ก็อาจเป็นสุนทรียะของผู้กำกับ แต่ถ้าถามว่ามันจะเปลี่ยนแปลงอะไรไหม มันเปลี่ยนแน่ แต่เรายังไม่รู้ว่าจะออกมาในรูปไหน แต่มันก็มีหนังที่สร้างจากยูทูป สร้างเพื่อลงยูทูป หรือผู้กำกับหนังชาวเกาหลีใต้อย่าง บอง จุน โฮ (Bong Joon Ho) ก็เพิ่งทำหนังที่สร้างจาก ไอโฟน (iPhone) คือสุดท้ายแล้วนี่ การเปลี่ยนแปลงมันก็ทำให้เกิดนวัตกรรมใหม่ๆ เพื่อมาต่อต้านโลกเก่า เพียงแต่ว่า เราจะบอกว่าดีหรือไม่ดีก็คงต้องดูกันยาวๆ ยังตอบได้ยากในขณะนี้

ไกรวุฒิ: เราว่าการเอาหนังลงยูทูปก็น่าสนใจว่า มันก็ไม่ได้เป็นความหมายที่หยุดนิ่ง หมายถึงว่า เมื่อหลายปีก่อน การที่คนทำหนังเพื่อฉายทางยูทูปไม่ใช่เรื่องที่ได้ยินเยอะนัก เพราะเมื่อคุณทำหนังสั้นแล้ว คุณเอาหนังของคุณไปอยู่ในยูทูปเมื่อไหร่ แปลว่าคุณกำลังตัดสิทธิ์ในการเอาหนังของตัวเองไปฉายที่อื่น เพราะตามเทศกาลหนังจะไม่รับหนังที่มันปรากฏในยูทูปแล้ว เพราะอยากได้ความสดใหม่ เพราะฉะนั้น คนทำหนังรุ่นสี่ห้าปีก่อน กว่าที่จะเอาหนังตัวเองมาปล่อยในยูทูปก็ต้องเอาไปเร่ให้ทั่วจนช้ำก่อน แล้วค่อยเอามาแปะในยูทูป แต่ในตอนนี้ ก็มีหลายคนที่ทำเพื่อฉายทางยูทูปโดยเฉพาะ อย่างเมื่อกี้ที่คุยเรื่องเอ็มวี เราว่าตอนนี้มันไม่ได้ทำเอ็มวีเพื่อฉายทางทีวี แต่เพื่อฉายในยูทูป เพราะฉะนั้นเอ็มวีอย่างของบียอนเซ (Beyoncé) หรือ เลดี กากา (Lady Gaga) พวกศิลปินที่ต้องการรูปร่างหน้าตาลักษณะท่าทาง (look) สิ่งที่มันใส่ใจก็คือ ภาพต้องคมมาก เพราะว่าจอยูทูปมันเล็กมาก หรือต้องฉายปฐมทัศน์ (premiere) ก่อน ไฟล์ต้องชัดสุดๆ เพื่อที่จะโชว์ความเยอะ (extravagance) ของมัน ขณะเดียวกัน เรื่องของตุลก็น่าใจที่ว่า ในแง่หนึ่ง ตอนนี้เรากำลังดูเพลง ทุกอย่างตอนนี้มันไม่ใช่หนัง ไม่ใช่เพลง แต่มันเป็นอะไรก็ไม่รู้ที่มารวมกัน อย่างคลิป ซูซาน บอยล์ (Susan Boyle)[72] เราจะเรียกมันว่าอะไร เรียลลิตีโชว์ เพลง หนัง เราจะเรียกมันว่าอะไร เราเองก็เป็น

[72] ผู้เข้าประกวดรายการ Britain's Got Talent 2009 โด่งดังเพราะมีบุคลิกธรรมดา ไม่โดดเด่นอาจถึงขั้นกล่าวได้ว่าเป๋เซย แต่มีเสียงร้องเพลงที่ไพเราะและทรงพลังมาก จนกระทั่งผู้ให้ความเห็นของรายการและผู้ชมในห้องต่างถึงกับน้ำตาไหล

คนหนึ่งที่เห็นซูซาน บอยล์ แล้วก็บ้าเปิดฟังมันอยู่นั่น เราดูไปเยอะมากจนขนาดที่ว่าเราไม่ได้นึกถึงเพลงนั้น *(I Dreamed A dream)* ในเวอร์ชันที่บันทึกเสียง (recording) แต่เรานึกถึงมันว่าต้องมีเสียงตบมือ มีเสียงพิธีกรในตอนแรก แล้วก็มีซูซาน บอยล์ มาตอบคำถามเป็นๆ แหกปากร้อง แล้วก็ตัดภาพไปที่หน้าคนดู นี่คือประสบการณ์ที่เรามีต่อซูซาน บอยล์ กับเพลงนี้ เราว่าในแง่หนึ่ง ทุกอย่างมันก็จะมารวมกันหมด แต่ด้านที่ตรงกันข้ามก็คือ ในด้านของหนัง มันก็จะมีคนทำหนังพยายามต่อต้านด้วยวิธีการต่างๆ ฮอลลีวูดก็อย่างที่ว่าเอาหนังสามมิติมาล่อ หนังแบบ *สัตว์ประหลาด*[73] *เจ้านกกระจอก*[74] *The Headless Woman*[75] เนื่องจากพวกนี้เป็นหนังทางเลือกมันก็จะพยายามต่อต้านด้วยการทำให้คุณไม่สามารถเสพอรรถรสของหนังสามสี่เรื่องนี้ด้วยการดูในจอเล็กๆ ได้เลย เพราะมันเป็นหนังที่บันทึกเสียงกันอลังการมาก แล้วความน่าสนใจของหนังพวกนี้ อย่างเรื่องเจ้านกกระจอกก็คือ ฉายเสร็จก็จบ ไม่ออกดีวีดี ลุงบุญมีฯ ฉายเสร็จตั้งแต่ปีที่แล้ว ไม่ออกดีวีดีในไทย ซึ่งเป็นสิ่งที่คนทำหนังตัดสินใจว่าจะไม่ออก ซึ่งมันแปลกมาก ในแง่หนึ่ง อาจเป็นเรื่องของความมีรสนิยม (artistic) ไม่ให้คนดูหนังผ่านดีวีดี อีกแง่หนึ่งก็อาจเป็นเรื่องของการเซ็นเซอร์ อย่างเรื่องนั้นมีจู๋ พอตัดฉากจู๋ทิ้งไปทั้งฉากก็ไม่ได้แล้ว เพราะเป็นฉากสำคัญของเรื่อง ลุงบุญมีฯ ก็มีอะไรเยอะแยะมากมายที่เสี่ยงต่อการโดนตัด ซึ่งมาตรฐานการเซ็นเซอร์ระหว่างหนังกับดีวีดีก็ไม่เหมือนกันอีก เพราะใช้กรรมการคนละชุดกัน

วิวัฒน์: การต่อสู้ที่สำคัญอันหนึ่งที่เหมือนเคยมีคนเขียนในหนังสือหนังว่า ต่อไปการไปงานเทศกาลจะเป็นการต่อสู้อีกทางหนึ่ง เหมือนกับว่าในยุคต้น ตอนพี่น้องลูมิแยร์ (Lumière Brothers)[76] หนังมันก็เป็นโชว์งานวัด คนเข้าดูแล้วก็ตกใจ มันก็

[73] ภาพยนตร์เรื่องดังของอภิชาติพงศ์ หนึ่งในจุดเด่นคือ การเล่นกับสุนทรียะของจอภาพยนตร์ที่มีลักษณะกว้าง โรงภาพยนตร์ที่มีความมืด จนทำให้ผู้ชมหลุดเข้าไปอยู่ในมิติของภาพยนตร์อย่างเต็มที่

[74] ภาพยนตร์ของ อโนชา สุวิชากรพงศ์ ที่มีลักษณะเชิงสุนทรียะที่พึ่งพิงการชมในโรงภาพยนตร์เช่นกัน

[75] ภาพยนตร์จากประเทศอาร์เจนตินา ที่พึ่งพิงจอขนาดใหญ่ เนื่องจากมีการถ่ายภาพที่มีลักษณะพิเศษมาก คือจะเป็นภาพขนาดใกล้และมีระยะชัดลึก ทำให้เกิดความเลื่อนสูง ซึ่งทำให้ผู้ชมสัมผัสกับผัสสะแห่งความคลุมเครือเช่นเดียวกับที่ตัวละครเอกประสบ

[76] สองพี่น้องผู้ประดิษฐ์เครื่องฉายภาพยนตร์

เป็นโชว์อย่างหนึ่ง ต่อมา พอหนังถูกผลิตซ้ำได้ พอหนังฉายในโรง มันก็เป็นอุตสาหกรรม แต่สุดท้ายแล้ว พออุตสาหกรรมมาถึงจุดที่ผลิตซ้ำได้ การต่อสู้ก็คือการกลับไปหาความเป็นต้นฉบับ ต่อไปทุกเทศกาลพยายามจะเป็นแบบนี้ คือกลับไปหาการดูในโรงภาพยนตร์ในเทศกาลนั้น แล้วใช้การมีประสบการณ์ร่วมในการดูครั้งนั้นมาเป็นจุดขาย ซึ่งในอนาคตอาจจะได้เห็นเทศกาลหนังหลายๆ อันทำแบบนั้น

ผู้ฟัง 5: ไม่ทราบว่า สุนทรียศาสตร์ของการเสพเพลงหรือหนัง มันมีผลต่อจิตสำนึกทางการเมืองหรือไม่ เคยผ่านตาสารคดีของบีบีซี (BBC: British Broadcasting Corporation)[77] บอกว่า เพลงของเดอะบีตเทิลส์ (The Beatles) มีผลต่อการล่มสลายของสังคมนิยมในยุโรป ก็เลยอยากถามว่า ในฐานะคนที่เสพงานศิลปะกลุ่มย่อย เช่น ดนตรีอันเดอร์กราวด์ (underground music)[78] หนังนอกกระแสแต่ละกลุ่มเล็กๆ แบบนี้ สมาทานแนวคิดทางการเมืองแบบไหนไหม ประชาธิปไตย สังคมนิยม หรือว่าเผด็จการ แล้ววิทยากรมีความเห็นยังไงกับการเสพศิลปะกับจิตสำนึกทางการเมืองในภาพรวม

อธิป: ผมว่า วิธีการเสพไม่ได้ถูกกำหนดด้วยรูปแบบ (form) เพลงเพลงหนึ่งอาจถูกฟังในรูปแบบที่ต่างกันได้ ซึ่งถามว่าฟังในแบบที่ต่างกัน มันส่งผลต่อจิตสำนึก

[77] สถานีโทรทัศน์สาธารณะของประเทศอังกฤษ

[78] เป็นคำหลวมๆ ที่ใช้เรียกดนตรีนอกกระแส ความเป็นอันเดอร์กราวด์ ไม่มีความจำเป็นใดๆ ที่จะต้องผิดกฎหมายท้าทายรัฐ แต่อาจเกิดจากเงื่อนไขของตลาดที่ทำให้ดนตรีบางรูปแบบไม่สามารถถูกผลิตและไหลเวียนภายใต้บรรดาสื่อกระแสหลักได้ ในแง่นี้ความหมายของคำนี้ จึงคล้ายคำว่าอินดี้ (indy) อย่างไรก็ดี ผู้คนในชุมชนดนตรีหลายๆ ชนิดก็นิยมที่จะนิยามความนอกกระแสของตนด้วยคำว่าอันเดอร์กราวด์มากกว่าคำว่าอินดี้ นัยของคำว่าอันเดอร์กราวด์มิวสิกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่และเวลา เช่นในไทยทศวรรษที่ 1970 คำว่าอันเดอร์กราวด์นั้นหมายถึงดนตรีฮาร์ดร็อก (Hard Rock) และดนตรีไซคีเดลิก (Psychedelic) จากโลกตะวันตก แต่พอมาช่วงทศวรรษที่ 1990 ก็เริ่มเปลี่ยนไปหมายถึงดนตรีเดทเมทัล (Death Metal) และพอเริ่มมีดนตรีฮิปฮ็อปและดนตรีอิเล็กทรอนิกส์ปรากฏขึ้น คำว่าอันเดอร์กราวด์ก็มีความหมายรวมถึงดนตรีฮิปฮ็อปที่มีคำหยาบคาย และดนตรีอิเล็กทรอนิกส์กระแสรอง นอกจากนี้ คำว่าอันเดอร์กราวด์โดยตัวมันเองยังหมายถึงแวดวงดนตรีบางรูปแบบอีกด้วย เช่น ชุมชนผู้ฟังดนตรีเมทัลนานาชาติก็เรียกแวดวงดนตรีของตนว่า อันเดอร์กราวด์ เป็นต้น

ทางการเมืองไหม ความรู้สึกของผมคือ จิตสำนึกทางทางการเมืองต่างหากที่กำหนดรูปแบบการรับสาร

ผู้ฟัง 5: แล้วพวกที่เป็นอันเดอร์กราวด์ทำไมถึงมีอนาร์คี (anarchy)[79] อะไรพวกนี้ จริงๆ แล้วมันเกี่ยวกันไหม

อธิป: ผมว่ามันต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ คือว่า ดนตรีไม่ว่าจะเป็นพังก์ (punk)[80] หรือเมทัล (metal)[81] รูปแบบการแต่งกายจะเหมือนกันเกือบทั้งโลก แต่ถามว่าการสมาทานอะไรในนั้นมันจริงจังแค่ไหนนี่ผมว่ามันต่างกันไปในแต่ละถิ่นในแต่ละประเทศด้วยซ้ำ อย่างในเมืองไทย เพื่อนผมเป็นพังก์แบบอนาร์คี เขาก็บ่นว่าทำไมคนไทยมีน้อยมาก เขาก็อยู่กันสองสามคน (คนฟังหัวเราะ) แต่ในเมืองนอกที่มีพังก์หลายๆ แบบ มันก็เป็นไปไม่ได้ที่จะมาอยู่ด้วยกัน ผมว่านี่คือความต่าง

ผู้ฟัง 6: จินตนาการเล่นๆ อย่างพม่า ถ้าเสพเพลงป๊อปเข้าไปมากๆ จะทำให้เขาวุ่นวายปั่นป่วนขึ้นหรือเปล่า

---

[79] ผู้เชื่อในระบอบอนาธิปไตย (Anarchy) อันเป็นลัทธิการเมืองที่ยึดมั่นในเสรีภาพของปัจเจกและต่อต้านรัฐ

[80] เป็นดนตรีที่สร้างชื่อเสียงในอังกฤษช่วงปลายทศวรรษที่ 1970 ด้วยทัศนคติแบบประชานิยมของดนตรีร็อก กล่าวคือเน้นการเล่นดนตรีร็อกที่เรียบง่าย ใครๆ ก็เล่นได้ และพัฒนาทัศนคติแบบดีไอวาย (DIY: Do it yourself) ขึ้นมาในวัฒนธรรมดนตรี เป็นการกระตุ้นให้ผู้คนลุกขึ้นมาทำกิจกรรมทางดนตรีด้วยตัวเองแบบง่ายๆ ดิบๆ ปัจจุบัน พังก์ร็อกแตกแขนงเป็นดนตรีและวัฒนธรรมดนตรีทั่วโลกกว่าสิบแขนงที่มีรายละเอียดแตกต่างกันไป ทั้งทางดนตรี การแต่งกาย และอุดมการณ์ทางการเมือง อนึ่ง พังก์หัวหนามหรือหัวโมฮอว์กในชุดหนังที่ผู้คนรู้จักกันจริงๆ คือ พังก์รูปแบบหนึ่งเรียกว่า สตรีทพังก์ (Street Punk) มีพังก์อีกหลายชนิดที่ผู้คนทั่วไปไม่คุ้นเคย พังก์บางรูปแบบแต่งกายเผินๆ ไม่ต่างจากผู้คนทั่วไปด้วยซ้ำ

[81] เป็นคำย่อของแขนงดนตรีที่แตกหน่อมากจากดนตรีเฮฟวีเมทัล สามารถแบ่งแยกย่อยได้เป็นดนตรีเมทัลหลากหลายชนิดที่มีองค์ประกอบทางดนตรีและภาพลักษณ์ที่แตกต่างกันไป อย่างไรก็ดี ภาพลักษณ์มาตรฐานของดนตรีเมทัล ก็คือเสื้อยืดวงดนตรีสีดำ หรือที่เรียกกันว่า "เสื้อวง" หรือ "เสื้อทัวร์" อนึ่ง คำว่าเมทัล นอกจากจะหมายถึงดนตรีแล้วยังหมายถึงวัฒนธรรมย่อยของกลุ่มแฟนเพลง นักดนตรี และผู้คนต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับดนตรีชนิดนี้อีกด้วย

สีตลา: อันนี้ขออนุญาตตอบ พอดีรู้จักกับเพื่อนที่เป็นคนพม่า ชื่อกลุ่มเจเนอเรชันเวฟ (Generation Wave) เป็นแร็ปของพม่า ทำอยู่ที่แม่สอด เขาไม่ใช่แค่ทำเอง แต่ยังมีเพื่อนจากยุโรปเข้ามาช่วยทำ เป็นเพลงแร็ปที่เอาไว้วิจารณ์การเมือง โดยเฉพาะเลย ซึ่งก็เป็นกลุ่มที่ยังนอกกระแสอยู่ดี เพราะเป็นแร็ป แต่ถือเป็นความเคลื่อนไหวหนึ่งที่ถูกนำมาใช้ในกระบวนการของพม่าเหมือนกัน คือใช้เพลงมีเอ็มวีด้วย เป็นกลุ่มที่ค่อนข้างเคลื่อนไหวได้ดี แต่ก็ยังต้องอยู่ใต้ดินเหมือนเดิม เพราะมีเรื่องการเมืองเข้ามาเกี่ยว นี่ก็เป็นอีกช่องทางหนึ่งที่นำมาใช้ในทางการเมือง เคยเห็นงานเขา ก็ใช้ได้เลย ดังในยุโรปเหมือนกัน แต่ในส่วนของเพลงป๊อป ก็รู้จักกับเพื่อนในพม่าอีก คือจะมี “พม่านอกพม่า” กับ “พม่าในพม่า” ก็ต่างกันอีก ซึ่งก็ฟังเพลงป๊อปนะ แต่ก็เหมือนคนไทยเสพเพลง ไม่มีอะไรเลย ไม่มีการวิจารณ์อะไรกับมัน

อธิป: ขอแทรกนิดหนึ่ง เห็นยกประเด็นเรื่องบีตเทิลส์ขึ้นมา ผมว่าปัญหาไม่ได้อยู่ที่ตัวรูปแบบหรือสุนทรียะ แต่มันคือความเป็นตะวันตกมากกว่า (ผู้ฟัง: ความเป็นตะวันตกนี่มันมากับรูปแบบดนตรีหรือเนื้อหาของเพลง) คือในแถบยุโรปช่วงแรกๆ แบนดนตรีร็อกกันอยู่แล้ว เพราะมันป็นรูปแบบของการทำให้เป็นอเมริกัน (Americanization) ผมว่าความเป็นการเมืองมันอยู่ที่การเสพสินค้าบริการ

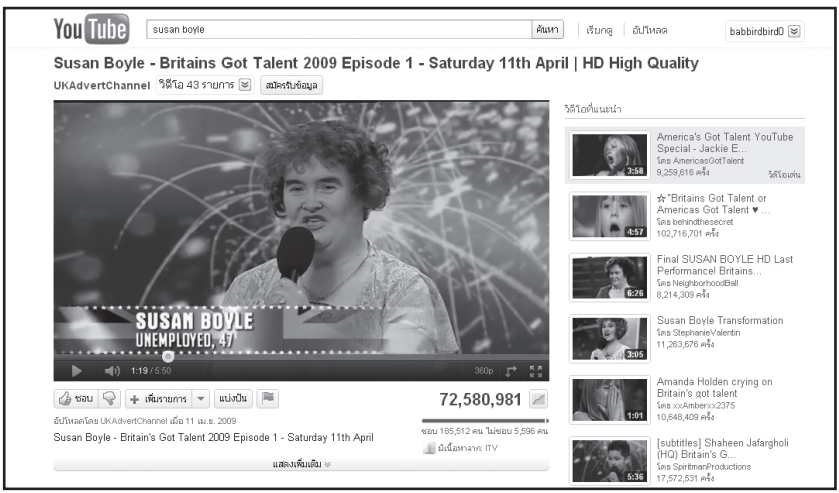

ภาพจากเว็บไซต์ยูทูปเมื่อวันที่ 9 สิงหาคม ค.ศ. 2011

มากกว่า จริงๆ ไม่ใช่บีตเทิลส์อย่างเดียว มันคือร็อกแอนด์โรล (rock and roll)[82] ทั้งหมด ซึ่งเขาก็บอกว่า มันมีผลกระทบมากกับการล่มสลายของสหภาพโซเวียต

ไกรวุฒิ: เรื่องสุนทรียะกับการเมือง เรายังสรุปไม่ได้ แต่ปีที่แล้วเขาว่ามีปรากฏการณ์ที่มันประหลาด คือหนังสั้นที่ว่าเป็นหนังทางฝั่งเสื้อแดงจะเป็นหนังทดลอง แต่หนังสั้นที่เป็นเสื้อเหลืองไม่ค่อยมี แต่จะเป็นหนังสั้นที่เป็น "สลิ่ม"[83] (คนดูหัวเราะ) คือหนังสั้นที่เป็นสายสลิ่มจะเป็นหนังตรงๆ เราทะเลาะกัน บ้านเธอบ้านฉัน สุดท้ายเรารักกัน แต่พอเป็นเรื่องของเสื้อแดง คนทำหนังจะไม่ยอมเล่าตรงๆ จะต้องมีทีท่าอะไรสักอย่างว่าเป็นสิ่งที่พูดไม่ได้ แล้วก็จะใช้สุนทรียะแบบหนังทดลองเข้ามาสอด

ผู้ฟัง 7: ขอเสริมประเด็นนี้ ถ้าดูเรื่องสั้นก็จะเหมือนกัน คือว่าเรื่องสั้นที่มีแนวโน้มไปทางสลิ่มหรือเหลือง ก็จะเป็นเรื่องที่เขียนในแนวสัจนิยม (realism)[84] จะนำเสนอแบบ...อย่าเรียกว่าตรงไปตรงมาเลย แต่มันจะมีลักษณะของสัจนิยมบางอย่างอยู่ ในขณะที่พอเป็นเรื่องของเสื้อแดงหรือมีมุมมองคล้ายๆ กับเสื้อแดง มันจะมีสัจนิยม

---

[82] เป็นคำที่ใช้เรียกดนตรี rhythm & blues ของคนดำที่ถูกเล่นโดยคนขาวช่วงกลางทศวรรษที่ 1950 ตอนแรกมันคือ การปะยี่ห้อใหม่ให้กับดนตรีชนิดเดิมนี่เอง ทั้งนี้มันมีนัยที่จะทำให้ดนตรีที่เคยถูกประทับตราว่า ลามกสกปรกของคนดำเข้ากับวัฒนธรรมคนขาวได้อีกด้วย อย่างไรก็ดี คำคำนี้ก็เติบใหญ่เป็นที่นิยมไปทั่วและพัฒนาการไปเป็นดนตรีร็อกทั่วไป ที่มีเอกเทศในทศวรรษที่ 1960 ในเวลาต่อมา

[83] สลิ่ม (ซ่าหริ่ม) เป็นคำศัพท์ที่เกิดขึ้นมาในช่วงการชุมนุมของ แนวร่วมประชาธิปไตยต่อต้านเผด็จการแห่งชาติ (นปช./UDD: National United Front of Democracy Against Dictatorship) ในช่วง ค.ศ. 2010 เป็นคำที่คนเสื้อแดง (โดยเฉพาะในอินเทอร์เน็ต) ใช้เรียกกลุ่มคนที่เรียกตัวเองว่า "เสื้อหลากสี" ซึ่งออกมารวมตัวต่อต้านการชุมนุมของ นปช. ต่อมากลายเป็นคำที่ใช้อธิบายถึงรูปแบบการใช้ชีวิตและโลกทัศน์ทางการเมืองแบบหนึ่ง ที่ใช้กันโดยเหมารวมว่าเป็นลักษณะของชนชั้นกลางในเมือง เช่น การแสดงออกว่า รักสันติ ต่อต้านการใช้ความรุนแรง แต่นิ่งเฉย เมื่อมีการใช้อาวุธจริงเข้าสลายการชุมนุม บางทีใช้ในความหมายว่า "ดัดจริต" เช่น ใช้เรียกคนที่บอกว่าตัวเองไม่มีสี ไม่เลือกข้าง แต่มีแนวคิดโน้มเอียงไปในทางที่ต่อต้านการชุมนุมของคนเสื้อแดงโดยไม่ว่าอะไรกับการชุมนุมของคนเสื้อเหลืองหรือกลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย (PAD: People Alliance for Democracy)

[84] งานที่นำเสนอเหตุการณ์ต่างๆ ราวกับผู้ผลิตงานไปประสบมาด้วยตัวเอง และคนที่อยู่ในเหตุการณ์มีตัวตนจริง

มายา (magical realism)[85] มีการใช้สัญลักษณ์แทรกเข้ามา ที่น่าสนใจคือ กลับไปที่ตัวเหตุการณ์ 19 พฤษภาคม 2553 งานของฝั่งสลิ่มหรือฝั่งเสื้อเหลืองจะใช้ตรงนั้นมาทำเป็นสัญลักษณ์แทน ตัวอย่างของงานในสายนี้ที่ชัดเจนที่สุดคือ คนในหมู่บ้านทะเลาะกัน แบ่งเป็นสองสีทะเลาะกันเลย ทำในลักษณะที่เหมือนสัจนิยมมากๆ แต่จะไม่โยงไปหาการเมืองในระดับใหญ่ ในขณะที่ถ้าเป็นงานของทางฝั่งเสื้อแดง ตัวละครมันจะไปหมกมุ่นอยู่ในดินแดนมายา แต่พอนึกถึงภาพเหตุการณ์พฤษภา 2553 มันก็จะเป็นภาพชัดขึ้นมา ผมว่าตรงนี้มันจะล้อกันและมีความตรงข้ามกันบางอย่างอยู่

ไกรวุฒิ: มีจุดที่เรารู้สึกว่ามันประหลาดมาก คือปีที่ผ่านมา เราดูหนังทดลองหรือหนังเกี่ยวกับการเมืองเสื้อเหลืองเสื้อแดงเยอะมาก แล้วพอเมื่อไหร่ก็ตามที่ไปทางแดง มันจะสวิงสวาย ช่างมีความซับซ้อนเหมือนอยู่ในเขาวงกต สุนทรียะนี่สุดขีดมาก แต่กลายเป็นว่าหนังที่เราคิดว่าเราเจ็บที่สุดเมื่อปีที่ผ่านมาคือ หนังของจุฬญาณนนท์ ศิริผล ซึ่งเป็นหนังที่พูดว่าเสื้อแดงฆ่าลูกเขา เป็นหนังทดลองที่อาจไม่ได้ทดลองมาก เพราะมันมีการเล่าเรื่อง (narrative) หลัก ซึ่งเป็นการเล่าเรื่องง่ายๆ คือไปสัมภาษณ์คุณแม่ที่อยู่ในชุมชนนางเลิ้ง คุณแม่ก็นั่งเล่าลำดับเหตุการณ์ว่าลูกตัวเองถูกเสื้อแดงฆ่า ก็นั่งเล่าไปเรื่อยๆ แต่ว่าภาพในหนังก็จะเป็นหลังคาชุมชนนางเลิ้ง ภาพเด็กในชุมชนวิ่งไปวิ่งมา แต่เสียงเป็นเสียงของแม่คนที่ถูกเสื้อแดงฆ่า ซึ่งสำหรับเรามันแปลกมากว่า ทำไมไม่มีหนังจากฝั่งเสื้อแดงที่พูดเรื่องตรงๆ อย่างนี้ ทั้งที่เวลาเราอ่านในเว็บบอร์ดหรือในอะไรก็ตาม เราจะเห็นความเจ็บปวด (trauma) ของเสื้อแดงเยอะมาก แต่เมื่อไหร่ก็ตามที่เอามาทำเป็นงานศิลปะนี่จะไม่ยอมทำตรงๆ ซึ่งไปๆ มาๆ การอยู่ในเขาวงกต อาจจะไม่ใช่เรื่องดี มันยิ่งกลายเป็นไปลดทอนพลังบางอย่างที่มันควรจะพูดออกไป

วิวัฒน์: แทรกนิดหนึ่ง จริงๆ มันมีนะ หนังที่มันทำตรงๆ เรื่องเสื้อแดง แต่เมื่อไหร่ก็ตามที่หนังสั้นหรือวรรณกรรมเสื้อแดงออกมาตรงๆ มันจะกลายเป็นโฆษณาชวนเชื่อเลย (propaganda) มันถูกทำด้วยแรงขับที่เป็นความแค้น ความ

[85] ขนบงานที่นำเสนอเรื่องราวผิดปกติหรือเหนือธรรมชาติ ราวกับเป็นเรื่องสามัญ สัจนิยมมายาชอบเล่นเรื่องประวัติศาสตร์ และการผสมผสานเรื่องเล่าตำนาน เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของเหตุการณ์ในชีวิตจริง

โกรธเกรี้ยว มันจะกลายเป็นหมัดตรงที่ไม่มีความสวยงาม ในแง่หนึ่งมันเป็นสิ่งที่ดีมากในการบันทึกความเกรี้ยวกราดของสังคมยุคนี้ แต่ว่า อีกฟากหนึ่งเขาจะมีลีลาในการซ่อนเร้น ซึ่งก็เป็นลีลาแบบชั้นเดียว ตีความเสร็จก็ได้กลไกออกมาเลยว่าอะไรเป็นอะไร แต่ของเสื้อแดง ถ้าไม่ไปสู่ลีลาของหนังทดลองไปเลย มันจะเป็นหนังโฆษณาชวนเชื่อที่ตรงมาก ซึ่งที่จริงก็คงสะท้อนภาพสังคมบางอย่าง ทั้งคนที่ “ต้องพูดให้ได้” กับคนที่ “อยากจะพูดแต่พูดไม่ได้” น่าจะเป็นอย่างนั้น

ผู้ฟัง 1: อันนี้เป็นแนวคิดส่วนตัว อะไรที่เป็นความงาม ส่วนหนึ่งมันเป็นเรื่องทางธรรมชาติ สองคือเป็นเรื่องของการขัดเกลาทางสังคม แค่จะบอกว่าลักษณะนี้เป็นความสวย คนก็จะบอกเหมือนกันว่าคนจมูกหัก จมูกบี้ จมูกเพดานโหว่ คือความไม่สวย เพราะมันทำให้คนอยู่รอดไม่ได้ ความงามบางอย่างในทางศิลปะมันเกิดจากมุมมองของคนสร้างและมุมมองของคนดู อย่างเช่น ในยุโรป เดิมภาพวาดเก่าๆ บางทีจะมีลูกมะนาวในภาพ นั่นคือความงามของคนสร้าง เพราะว่ามะนาวเป็นของหายากในสมัยนั้น เพราะฉะนั้น ความงามนี้คือ ชนชั้นกลางต้องการจะบอกว่าฉันรวย ขณะที่ความงามในแง่ของคนเสพ ผมมองรูปเมล็ดทานตะวันเรียงกันนี่ ผมไม่เห็นว่ามันสวยเลย รูปอะไรก็ไม่รู้ เพราะฉะนั้น คุณจะบอกว่ามันสวยได้ คุณต้องเข้าใจว่า ทำไมเขาถึงสร้างมันขึ้นมา คุณอาจไม่สามารถตีความความสวยตามจารีตศิลปะเดิมโดยไม่เข้าใจเนื้อหาของเขา นี่คือความงามในแง่ของคนเสพ ถ้าคุณต้องการคำอธิบายว่ามันสวย แสดงว่าคุณต้องการที่จะใส่เนื้อหาอะไรบางอย่างเข้าไปตรงนั้น ความงามเกิดจากการใส่เนื้อหาบางอย่างระหว่างคนสร้างกับคนดู

เพราะฉะนั้น ที่บอกว่า ทำไมสลิ่มเป็นทางนี้ เสื้อแดงเป็นทางนี้ ผมว่าเป็นเพราะคนที่ทัศนคติคล้ายๆ กันก็จะมีกรอบความคิดลักษณะนี้ แล้วการที่บางอย่างในสังคมเปลี่ยน มีดนตรีลักษณะนั้นลักษณะนี้ ผมว่ามันเป็นเชิงสัญลักษณ์ เขาเอามันเป็นสัญลักษณ์ในการรวมของคนที่มีทัศนคติทางการเมืองหรือต่อต้านอะไรอย่างหนึ่ง จนมากพอให้มีการเปลี่ยนแปลง อย่างเพลงของคนดำเขาก็มีลักษณะของการต่อต้านสังคม นี่คือทัศนะส่วนตัว อะไรที่มันเป็นความงามบริสุทธิ์นี่ไม่มี ไม่มีอะไรที่จะไปบอกว่าต้นไม้สวยแล้วเกิดการเปลี่ยนแปลง แต่ถ้าคุณเอาต้นมาต่อมาเรียงเป็นนั่นเป็นนี่ พอเอามันมารวมกันก็อาจเกิดการเปลี่ยนแปลง

สีตลา: วัฒนธรรมอย่างยูทูปหรืออินเทอร์เน็ตมันทำให้เกิดการผลิตซ้ำตลอดเวลา ซึ่งมันไปคล้องจองกับระบบทุนนิยมสมัยใหม่ ซึ่งเป็นยุคของการผลิตซ้ำ พอผลิตซ้ำแล้วคนไปดูเยอะๆ อย่างหนึ่งที่รู้สึกได้คือหนังตัวอย่าง (trailer) มันออกมาโคตรเร็ว เอาฉากเด่นๆ ในหนังมาฉาย ดึงให้คนไปดู ส้มรู้สึกว่า มันเหมือนฟาสต์ฟูด ถ้าเปรียบการดูหนังเป็นการกิน ก็เป็นการกินแบบเร็วมากๆ ซึ่งแน่นอนว่าในการเคลื่อนไหวของกระบวนการทุนนิยม พอเจออะไรที่มันซ้ำซากจำเจมากๆ เราก็ต้องแสวงหาอะไรที่มันแตกต่างจากคนอื่น (unique) ไปเรื่อยๆ ฉะนั้น ซีเนไฟล์อาจจะเป็นการเคลื่อนไหวเดียวกับตรงนี้ คือสุดท้ายแล้วคุณก็ตกอยู่ในกรอบเดิมๆ ของทุนนิยม ที่มันสร้างความจำเจ จนต้องไปหาอะไรที่นอกกระแส พอนอกกระแสแล้วมันก็ซ้ำซากจำเจ ก็ต้องหาไปเรื่อยๆ ไม่มีวันสิ้นสุด

วิวัฒน์: เวลาเราพูดกันถึงซีเนไฟล์ เราอาจจะยกตัวอย่างมาโดยเอาตัวเราเป็นหลัก แต่จริงๆ แล้วซีเนไฟล์ไม่ได้ครอบคลุมเฉพาะคนที่สนใจงานภาพยนตร์แบบลึกซึ้ง แต่มันหมายรวมถึงคนรักหนัง คนที่ดูหนังสตูดิโอ คนที่เป็นแฟนหนังสยองขวัญ เป็นแฟนหนังแอ็กชัน เป็นแฟนหนังโป๊ ทุกอย่าง ซีเนไฟล์เป็นคำที่กว้างมาก ก็ไม่รู้จะนิยามให้ชัดเจนยังไง ใครก็ตามที่ไม่ใช่นักวิจารณ์ นักวิชาการ ดูหนังแล้วเขียนถึงหนังหรือพยายามจะเผยแพร่มันออกไปก็เป็นซีเนไฟล์หมด เพราะฉะนั้น มันไม่ใช่กลุ่มเฉพาะหนังทางเลือกอย่างเดียว จริงๆ ผมรู้สึกว่าซีเนไฟล์มีลักษณะคล้ายลัทธิมากกว่าด้วยซ้ำ คือมันเป็นความคลั่งในกรอบจำกัดบางอย่าง มันอยู่ใกล้เคียงกับความเป็นคัลต์ (Cult)[86] มากๆ คนที่ชอบหนังสยองขวัญก็จะรวมตัวกันแล้วพูดถึงหนังสยองขวัญจำนวนมากที่ตกสำรวจไป มันก็ไม่ต่างจากคนที่ชอบเกาหลี เหมือนคนที่ชอบอะไรมากๆ แล้วก็รวมตัวกัน ซีเนไฟล์ไม่ได้แคบแค่หนังศิลปะเท่านั้น แต่อาจจะมีอิทธิพลกับหนังศิลปะ เพราะสุดท้ายแล้ว มันมีคุณค่าบางอย่างที่เราเลือกเชิดชู เหมือนเราเลือกเชิดชูหนังบางเรื่อง เพราะมันมีความเป็นศิลปะ ซึ่งจริงๆ ก็เป็นคุณค่าที่เรา

[86] วัฒนธรรมเฉพาะกลุ่ม มีที่มาจากคำที่ใช้เรียกพิธีกรรมทางศาสนาที่เป็นเฉพาะกลุ่ม ในที่นี้ใช้เรียกภาพยนตร์จำนวนหนึ่งที่อาจจะไม่ประสบความสำเร็จตอนออกฉาย แต่มีแฟนคลับติดตามอย่างเหนียวแน่นต่อเนื่องยาวนาน

เอามาใส่ แล้วก็มีการหักล้างกันโดยคนดูที่ไม่ใช่ผู้เชี่ยวชาญ คือก่อนหน้านี้สังคมศิลปะมันถูกนำไปโดยผู้เชี่ยวชาญ ถ้าเราไปบอกว่าเราชอบหนังเรื่องไพเรตสี่ *(Pirate of the Caribbean IV)* เป็นบ้าเลย เพราะมันมีความลึกซึ้งทางสังคม ถ้าในอดีตผู้เชี่ยวชาญอาจจะตบกลับมาว่าไม่จริง แต่พอถึงจุดหนึ่ง สังคมเปลี่ยน ทุกอย่างเปลี่ยน เราก็อาจจะเห็นมุมอื่นๆ ของหนังเรื่องนี้แล้วเอาออกมาได้ สุดท้ายแล้วซีเนไฟล์ไม่จำเป็นจะต้องพูดถึงหนังศิลปะอย่างเดียว ตอนนี้ก็ยังตอบไม่ได้ด้วยซ้ำว่าขอบเขตของภาพยนตร์ศิลปะมันแค่ไหน ซีเนไฟล์ก็เป็นผู้ชม แต่จะเสริมคุณค่าตัวเองโดยบอกว่าชื่นชมอย่างรุนแรงพอที่จะมีปัญญาเขียนอะไรมากกว่า

ไกรวุฒิ: ประเด็นที่เราจะพูดคือ ประวัติศาสตร์กับเรื่องที่มันเกิดขึ้นในอดีตอาจไม่ใช่สิ่งที่ตรงกัน หมายถึงว่า ต่อให้เป็นซีเนไฟล์ที่บ้าหนังศิลปะมากๆ หรือบ้าดนตรีลึกลับที่มีเนื้อหายากมาก ถ้าจะบอกว่าเป็นการคุยกันในกลุ่มเล็กๆ ไม่ได้มีผลอะไร แต่ถามว่าใครเป็นคนเขียนประวัติศาสตร์ ก็ไอ้คนพวกนี้นี่แหละที่เป็นคนเขียนประวัติศาสตร์ อันนี้มองจากทฤษฎีหนังยุโรป ตั้งแต่ปี 1896 ถึงปี 2000 การศึกษาหนังยุโรปเป็นการศึกษาเฉพาะหนังศิลปะ เพิ่งมาศึกษาหนังที่เป็นที่นิยมโดยทั่วไป (popular cinema: หนังยอดนิยม) ในปี 2000 ตอนนี้บรรดานักวิชาการถึงได้ทะเลาะกับซีเนไฟล์ เพราะนักวิชาการมันไม่ค่อยสนใจหนังศิลปะแล้ว หนังป๊อปมันถูกทิ้งมาเป็นร้อยปี มันไม่มีใครไปศึกษา มัวแต่ไปศึกษาหนังยากๆ กัน เราก็เลยคิดว่า ตรงนี้เป็นสิ่งหนึ่งที่น่าคำนึงถึง เพราะถึงจะเป็นคนกลุ่มเล็กๆ ที่ศึกษาหนังเฉพาะกลุ่ม แต่สุดท้ายแล้ว ใครเป็นคนเขียน

ผู้ฟัง 8: พยายามจะพูดเสริมเรื่องสุนทรียศาสตร์ แล้วก็ประชาธิปไตย แล้วก็เข้าสู่เรื่องการเมืองในการฟังเพลงหรือดูหนัง มองว่าจริงๆ แล้วในปรัชญาเขาไม่พูดเรื่องหนัง เดอเลิซน่าจะเป็นคนแรกที่พูดเรื่องหนัง เอาเข้าจริง หนังมันไม่ได้อยู่กระแสที่เรียกว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่าในกระบวนการพูดในปรัชญาเลย หนังเป็นเรื่องที่ต่ำสาธารณ์มาก เพราะฉะนั้น การดูหนังการศึกษาหนังมันหายไปหมด มันก็คือการขยายกระบวนการความเป็นประชาธิปไตยมากขึ้น (democratization) ซึ่งการขยายความเป็นประชาธิปไตยมันเกิดขึ้นในกระแสตะวันตก ในภาพโดยรวมแล้วการฟังเพลงเองก็เป็นการขยายจากสิ่งที่เราเรียกว่าเพลง มาสู่การดู แนวคิดของเพลงมันเปลี่ยนไป การรับเสียงที่เรียกว่าเป็นเสียงขยะ (noise) เข้ามาเป็นส่วนหนึ่ง

ของเพลง มันเป็นส่วนหนึ่งของการขยายความเป็นประชาธิปไตยให้เกิดขึ้นในกระบวนการรับรู้ทางสุนทรียศาสตร์ มันไม่ได้เปลี่ยนจำนวนคนให้มารวมกันมากขึ้น แต่คำนิยามเดิมขยายมากขึ้นด้วย ในความหวังของผม ผมไม่ได้มีปัญหากับทุนนิยมนะ ส่วนหนึ่งที่ระบบทุนนิยมและบริโภคนิยมทำงานอยู่ได้ในระบบของการซื้อ มันทำงานอยู่บนอัตลักษณ์ของความแตกต่าง เช่น คนหนึ่งฟังเชิร์นแบร์ก (Arnold Shoenberg) คนหนึ่งฟังเคิร์ต (Kurt senwinkel) คนหนึ่งฟัง ไอน้ำ คนหนึ่งฟัง สามสาวบลูเบอร์รี่ อีกคนหนึ่งฟังสครับ (Scrubb) แต่ทั้งหมดนี้มันทำงานได้ เพราะความแตกต่างนี้มันมีความสูงต่ำ (hierachy) บางอย่างอยู่ ถ้ามันขยายความเป็นประชาธิปไตยสุดก็คือ คุณยอมรับได้ไหม ว่าฟังสามสาวบลูเบอร์รี่มันเท่ากับฟังเชิร์นแบร์ก ซึ่งในยูทูปมันทำอย่างนั้น มันลดระบบให้สามารถฟังเชิร์นแบร์กกับสามสาวบลูเบอร์รี่ต่อกันในหมวดเดียวกันได้ ซึ่งสุดท้ายแล้ว ระบบวิธีคิดนี้ไม่ใช่แค่การขยายความเป็นประชาธิปไตยของการฟัง แต่คือการขยายความเป็นประชาธิปไตยในเรื่องของอัตลักษณ์และความแตกต่าง ผมไม่เชื่อในการปฏิวัติของมหาชนอยู่แล้ว (mass revolution) แต่ท้ายที่สุด ถ้ามันเปลี่ยนตัวคำนิยามและความสูงต่ำที่ดำรงอยู่ได้ สิ่งที่เกิดขึ้นก็คือ เราต้องยอมรับ ต้องกล้าสาธารณ์ และสิ่งที่มันเปลี่ยนไปก็คือ วิธีการที่เรามองโลกไม่เหมือนเดิมที่ทำให้ระบบความแตกต่างนั้นเปลี่ยนไป

จริงๆ แล้วเมื่อเราพูดถึงรสนิยมในปรัชญาตะวันตก มันก็ตั้งแต่เพลโต (Plato) ความแตกต่างมันกระจายมากขึ้น พอมาถึงอิมมานูเอล คานท์ (Immanuel Kant) คานท์บอกว่าเรื่องของสุนทรียศาสตร์และความงามนั้นเป็นเรื่องของบุคคล แต่ในงานศตวรรษที่ 20 ก็มีความพยายามจะบอกว่า ความงามไม่ใช่เรื่องของบุคคล แต่เป็นเรื่องของชนชั้น การเป็นชนชั้นกลาง ชนชั้นล่าง ไม่ได้อยู่ที่ระบบความสัมพันธ์ของการผลิตอีกต่อไป ไม่ใช่เรื่องชนชั้นนายทุนขูดรีดเราจากกระบวนการทำงาน แต่ชนชั้นในระบบการบริโภคทำงานอยู่บนความแตกต่างของรสนิยม รสนิยมจึงเป็นของสังคมชนชั้น ถ้าเราลบมันได้ หรือเรายอมได้ไหมที่จะให้คนหนึ่งวิจารณ์เพลงได้อย่างอดอร์โน (Theodor W. Adorno) ออกมาเป็นสเกลต่างๆ อีกคนฟังเชิร์นแบร์กแล้วไม่ชอบ บอกว่าฟังสามสาวบลูเลอร์รี่เพราะกว่า มีเต้นโชว์ด้วย คุณยอมรับตรงนี้ได้ไหม ถ้ายอมรับได้ ผมคิดว่าวิธีคิดเกี่ยวกับเรื่องระบบของเพลงของหนัง มันจะเปลี่ยนไป แค่นี้ครับ (ทุกคนปรบมือยาว)

ผู้ฟัง 9: เปิดประเด็นดีนะครับเรื่องความสูงต่ำ ผมว่าหลายๆ คนเวลาฟังเพลงหรืออย่างเพื่อนเราบางคน ตอนเราเด็กๆ มันต้องแบบ โห ฟังเพลงบ้าอะไรวะ พอฟังแล้วมันเจ๋ง พอเราหัดฟัง มันหาว่าเราของปลอมอยากเป็นตัวจริง (wanna be: วันนาบี) ขนาดในสายดนตรีเดียวกันยังมีความสูงต่ำของมันแบบ “เฮ้ย กูแฟนพันธุ์แท้เลยนะเว่ย มึงแม่งวันนาบี”

ไอพ็อดรุ่นต่างๆ

ผู้ฟัง 3: มีคนแก่คนไทยคนหนึ่ง ผมไม่เอ่ยชื่อ เขาบอกว่าตอนเดอะบีตเทิลส์ออกมาใหม่ๆ พวกในอังกฤษรับไม่ได้ ขอโทษนะครับ “วงเหี้ยอะไรของมัน” แต่พอเวลาผ่านไป เดอะบีตเทิลส์มันกลายเป็นความภาคภูมิใจมากๆ ของคนอังกฤษ แม้แต่ทางม้าลายเก่าๆ ที่มันเดินข้าม คนยังไปถ่ายรูปกันทั้งโลก เหมือนกับว่ามุมมองของคนต่องานชิ้นนั้นๆ มันก็เปลี่ยนไปตามกาลเวลาที่เปลี่ยนไป

ผู้ฟัง 10: ผมว่าอินเทอร์เน็ตมันทำให้เราเขียนโดยไม่ต้องผ่านตัวกลางอะไรก็ได้ อย่างถ้าคุณจะลงนิตยสาร คุณก็ต้องผ่านการวิเคราะห์ มีวิชาการรองรับ

ผู้ฟัง 11: เรื่องเทคโนโลยี สมมติว่าเราไปโหลดเพลงมา มันจะมีวิธีการฟังหลายแบบ เช่นเราอาจแปลงไฟล์เพลงเป็นนามสกุลด็อตเอฟแอลเอซี (.flac)[87] หรือด็อตเอ็มพีสาม (.mp3)[88] ผมว่าเทคโนโลยีมันมีผลต่อรูปทรงของงานศิลปะ ถึงแม้จะเป็นศิลปะซึ่งผ่านการผลิตซ้ำก็ตาม มันก็มีการตัดสินใจกำหนดรูปทรงรูปแบบเฉพาะของมัน อย่างเช่น ภาพพิมพ์จีน ตำราศาสนาตั้งแต่ศตวรรษที่ 5 เขียน *วัชรสูตร* แล้วก็ทำ

[87] ย่อมาจาก Free Lossless Audio Codec เป็นไฟล์เสียงดิจิทัลรูปแบบหนึ่ง คุณสมบัติคือเมื่อบันทึกไฟล์อยู่ในรูปแบบ .flac แล้วจะไม่เกิดการสูญเสียคุณภาพของต้นฉบับไป แต่ไฟล์จะมีขนาดใหญ่มาก เพลงเพลงหนึ่งอาจจะมีขนาดใหญ่ 20-30 เมกะไบต์

[88] MPEG1 หรือ MPEG2 Audio Layer III เป็นไฟล์เสียงดิจิทัลรูปแบบหนึ่ง เริ่มใช้กันมาตั้งแต่ปลายปี 1997 เป็นไฟล์ที่ถูกบีบอัดให้มีขนาดเล็กลงมากๆ เพื่อบรรจุลงในแผ่นซีดี

เป็นภาพพิมพ์แกะไม้ ขณะเดียวกัน ยุโรปประมาณคริสต์ศักราช 1400 เศษๆ มีแท่นพิมพ์ของกูเทนแบร์ก (Johannes Gutenberg) ในเวลาเดียวกัน จีนกับ 5 หลีก็คิดแท่นพิมพ์แบบนี้ได้เหมือนกัน

ผู้ฟัง 12: การที่เทคโนโลยีมันผลิตซ้ำศิลปะได้ มันทำให้การสร้างคอลเล็กชัน (collection) ส่วนตัวมันง่ายขึ้น เราสามารถมีลิสต์เพลงอยู่ในไอพอด (iPod)[89] หรือมีลิสต์หนังอยู่ในฮาร์ดดิสก์ การทำอย่างนี้คือการสร้างตัวตนขึ้นมาอีกแบบหนึ่ง เพราะฉะนั้น มันหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่คนจะรู้สึกเป็นเสรีนิยมมากขึ้น เมื่อคุณประกอบสร้างรสนิยมของตัวเองในการเสพงานศิลปะได้

สีตลา: โยงนิดหนึ่ง อย่างเฟซบุ๊กของเราเอง ยอมรับเลยว่าเราเป็นคนอยากประกอบสร้างตัวตนให้ดูดี แปะเพลงบ้านนอกก็ไม่ได้ ต้องแปะเพลงคลาสสิก จะแชร์ลิงค์บทความวิชาการก็เอาภาษาไทยไม่ได้ อันนี้เรารู้ตัว แต่หลายๆ คน ถ้าเราลองไปสังเกต บางทีอาจจะต้องตั้งคำถามว่าจริงๆ แล้วเรากำลังประกอบสร้างตัวตนอะไรอยู่หรือเปล่า แต่ทีนี้ มันเหมือนมีนัยซ่อนอยู่ในการประกอบสร้างตัวตน เหมือนมันมีอะไรที่เป็นอุดมคติ (ideal) ที่เรารู้ว่าแบบนี้ดูดี แล้วมันก็ทำให้เกิดความสูงต่ำขึ้น คนอาจจะมองว่า อินเทอร์เน็ตช่วยกระจายการรวมศูนย์ ช่วยขยายความเป็นประชาธิปไตย แต่เรากลับมองว่า มันก็มีการสร้างความสูงต่ำอยู่เหมือนกัน เพราะเรารู้สึกถูกจับต้องตลอดเวลา ก็เลยพยายามจะแสวงหาหรือสร้างรสนิยมของตัวเองให้มันดูดีกว่าคนนั้นคนนี้อยู่เรื่อยๆ ซึ่งอันนี้ก็คิดว่า สุนทรียศาสตร์หรือรสนิยมมันไปเกี่ยวข้องกับอัตลักษณ์ของคนและการประกอบสร้างตัวตนของคนด้วย ก็เลยอยากจะถามว่า ในการเล่นเฟซบุ๊กของเรานี่มีอะไรแบบนี้ไหม

ผู้ฟัง 13: ขอแชร์แล้วกัน อินเทอร์เน็ตมันทำหน้าที่เปลี่ยนไป สมัยมีอินเทอร์เน็ตใหม่ๆ เว็บแรกๆ ที่เราเข้าคือกูเกิล เราเข้าไปเพื่อหาตัวตนที่เราชอบ หาว่าเราสนใจอะไร แต่พอมายุคนี้ที่เครือข่ายสังคม (social network) เข้ามา เป้าหมายมันไม่ใช่เพื่อเสริมตัวตน แต่เพื่อแชร์ตัวตน มันคือการบอกว่าตัวเองเป็นอะไร ผมว่าพฤติกรรมคนมันเปลี่ยนไปนะ

[89] เครื่องฟังเพลงขนาดพกพา ผลิตโดยบริษัทแอปเปิล คอมพิวเตอร์ (Apple Computer) โดยบรรจุเพลงในรูปดิจิทัลไฟล์ ออกวางตลาดครั้งแรกเมื่อวันที่ 23 ตุลาคม 2001 (ข้อมูลจาก: http://en.wikipedia.org/wiki/IPod)

ผู้ฟัง 8: นี่ผมไม่ได้พูดในฐานะว่ามันเป็นความจริงของทุกวันนี้ เป็นไปได้ไหมว่าผมทำตัวให้มีอัตลักษณ์แบบเสื้อข้างในตราห่านคู่ ใส่นาฬิกาวาเชอรอง ก็องสตางแต็ง (Vacheron Constantin) รองเท้าโซลดาโต้ (Soldato) กางเกงรีเพลย์ (Replay) คือสุดท้ายแล้ว อะไรคือสัญศาสตร์ในตัวผมทั้งหมด มันเป็นไปได้ไหมที่เมื่อเราพูดถึงความสวยความงาม มันจะมีคนกลุ่มหนึ่งที่ชอบผู้หญิงตรงที่รักแร้ดำ หรือชอบความงามของการเอามีดแทงแล้วเลือดไหลออกมาเป็นสายสวยงาม ผมไม่ได้พูดนะว่ามันมีสิทธิ์จะเป็นเรื่องอันตราย ไม่ได้พูดว่ามีสิทธิ์จะเป็นเรื่องสาธารณ์มันเป็นไปได้ แต่สุดท้ายแล้ว ไม่ว่าคุณจะชอบจนไร้จริยธรรมสุดๆ จนกลายเป็นคนที่รสนิยมสูงสุดๆ หรือเป็นคนที่ไม่รู้เรื่องอะไรเลย สุดท้าย สิ่งที่เขาเป็นสิ่งหนึ่งที่มันเท่ากัน มันคือการเป็นผู้บริโภค ถ้ามองจากแง่นี้

วิวัฒน์: มันเป็นเพราะว่าอินเทอร์เน็ตมันเป็นประชาธิปไตย แต่มันก็ยังเป็นฟาสซิสม์ เรื่องการให้คุณค่าหรือรสนิยม มันมีประเด็นที่ผมเคยคุยกันเรื่องหนังไทย เรื่องการให้คุณค่ากับหนังไทย เหมือนกับว่า สายวิชาการให้คุณค่าหนังไทยน้อยมาก แล้วมันไม่ถูกศึกษา นั่นทำให้มันตายไปบางส่วน พอศึกษา เราก็ไปศึกษา รัตน์ เปสตันยี[90] แล้วมันก็เริ่มมีกระแสกลับมาศึกษาหนังไทยยุคฟิล์ม 16 มม. ซึ่งถือว่าเป็นหนังสาธารณ์มากๆ ทำง่ายฉายคล่อง เริ่มมีการศึกษาว่า สุนทรียศาสตร์ของหนังกลุ่มนี้มันเป็นยังไง สุดท้ายมันก็นำไปสู่คำถามที่ว่า สมมติว่า คุณศึกษาไปแล้ว คุณได้ชุดของสุนทรียศาสตร์ ซึ่งตอนที่เราคุยกันเรามองว่าถ้าเราจะนิยามความเป็นไทย เรานิยามจากหนังยุคฟิล์ม 16 มม. ได้มากกว่ายุคอื่น เพราะมันมีความกระเจิดกระเจิงของสุนทรียะ หนังมันครบรส คุณสามารถโศก รัก ตลก บู๊ แอ็กชันได้ภายในเวลาที่กำหนด ซึ่งจริงๆ แล้วมันเป็นสุนทรียศาสตร์ที่ตรงข้ามกับตะวันตกที่ต้องดำดิ่ง แต่หนังไทยมันจะเป็นการกระเจิดกระเจิงของสิ่งต่างๆ เรามีโครงเรื่องหลักว่ามันต้องจบอย่างนี้ แต่เราสามารถสนุกกับมันได้ตลอด หรือถึงขั้นที่เราอาจมองว่าการเข้ามาของคนยุคเพิ่มพล เชยอรุณ[91] หรือ ท่านมุ้ย[92] เป็นการทำลายสุนทรียศาสตร์แบบไทย ด้วยการทำให้มันเป็นหนังที่ไปเข้าทางกับตะวันตก แล้วมันก็ย้อนกลับไปคำถามที่ว่า สุดท้ายแล้ว การที่เราพยายามไปนิยามเพื่อต่อสู้ให้หนังไทยยุคฟิล์ม

[90] ผู้กำกับภาพยนตร์และโปรดิวเซอร์คนสำคัญของไทย กำกับหนังอย่าง *โรงแรมนรก แพรดำ สวรรค์มืด*

16 มม. มันเป็นเพียงแค่การใส่คุณค่าให้มันหรือเปล่า เราพยายามทำให้มันเกินเลยกว่าที่มันเป็น โดยพยายามยกระดับมันให้เป็นสิ่งสูง ปัญหาคือ การพยายามให้คุณค่าให้มันเป็นสิ่งสูง มันก็เป็นฟาสซิสม์ไง มันก็เป็นคำถามที่ยังไม่มีคำตอบว่าในทางหนึ่ง ไอ้เรื่องพวกนี้ มันไม่ได้แตกต่างจากการจัดลำดับชั้นต่ำสูง

ผู้ฟัง 1: ตรงนี้ผมว่ามันไปพอดีกับเรื่องความพยายามรื้อฟื้นความเป็นไทยหรือเปล่า

วิวัฒน์: ตรงกันข้ามเลยครับ เพราะความเป็นไทยถูกกำหนดไปแล้ว แต่เราพยายามจะหาว่า หนังที่มันถูกทำให้ต่ำ หนังที่มันเป็นของต่ำ มันมีอะไรบางอย่างอยู่ในนั้น เราพูดถึงสิ่งที่มันไม่ถูกศึกษา เราไม่มีทางไปบอกว่า หนังของรัตน์ เปสตันยีไม่ดี มันถูกศึกษาไปแล้ว หรือว่ามันเป็นสิ่งที่ดีอยู่แล้ว แต่เหมือนกับว่า การศึกษาละครหลังข่าว หรือสิ่งที่เป็นไทยมากๆ เหล่านี้นำไปสู่คำถามสุดท้ายที่ไปถึงจุดสุดทางของมันคือว่า เราพยายามจะให้คุณค่ามันเพื่อพยายามยกมันให้มีระดับเท่าเทียมกับหนังที่เราชื่นชม มันก็เหมือนกับการพยายามยกความเป็นไทยสู่สากลโลก มันคือการพยายามสร้างลำดับชั้นให้กับสังคมไทยหรือเปล่า สุดท้ายคำถามมันก็มาจบตรงนี้ แต่ว่า ในตัวการศึกษามันก็มีรายละเอียดซึ่งคงพูดไม่ได้ในตอนนี้

สีตลา: ก็สามชั่วโมงแล้ว กลับมาที่ปัญหาไร้จุดจบของโพสต์โมเดิร์น (postmodernism) อีกแล้ว เป็นคำถามที่ไม่มีทางตอบ ย้อนแย้งกันเหลือเกิน ก็อยากฝากว่าขอให้เวทีการคุยครั้งนี้เป็นการเปิดประเด็นให้ผู้เข้าร่วมทุกคน อาจจะเพื่อให้ตระหนักถึงปัญหาหรือกระแสการเกิดเทคโนโลยีเหล่านี้ขึ้นมา อาจเป็นการถกเถียงต่อไปก็ได้ อาจมีใครที่อยากจะจัดอีก ก็ลองดู เป็นความเคลื่อนไหวที่ดีเหมือนกัน วันนี้ก็ต้องขอขอบคุณแขกรับเชิญทั้งสามคนด้วยนะคะ ขอบคุณทุกท่านที่สละเวลามาในวันนี้

---

[91] ผู้กำกับภาพยนตร์ไทยที่โด่งดังในยุคทศวรรษที่ 1970 กำกับหนังอย่าง *เมืองในหมอก ชีวิตบัดซบ ไผ่แดง*

[92] หม่อมเจ้าชาตรีเฉลิม ยุคล ผู้กำกับภาพยนตร์คนสำคัญของไทย ในยุคปี 1970 ท่านมุ้ยเป็นแนวหน้าในการบุกเบิกภาพยนตร์สะท้อนสังคม อย่าง *ทองพูนโคกโพ เทพธิดาโรงแรม* ปัจจุบันถูกจดจำในฐานะผู้กำกับหนังประวัติศาสตร์ชาตินิยมอย่าง *สุริโยทัย* และ *นเรศวร*

โปสเตอร์ภาพยนตร์ ลุงบุญมีระลึกชาติ เวอร์ชันภาษาอังกฤษ

ที่มา: http://thaiposter.blogspot.com

ฌีลส์ เดอเลิซ (Gilles Deleuze)

ที่มา: http://zenfloyd.blogspot.com/2008/11/today-ill-write-about-gilles-deleuze-s.html

โปสเตอร์ภาพยนตร์เรื่อง Planet Terror (โคโยตี้แข้งปืนกล) และ Death Proof (โชเฟอร์บากพยายม) จากค่าย Grindhouse

ที่มา: http://www.firstshowing.net/2007/are-you-going-to-the-grindhouse/

สแตน แบรกเกจ (Stan Brakhage)

ที่มา: http://deepartnature.blogspot.com/2009/04/stan-brakhage.html

SLOW! CINEPHILES WRITING

ที่มา: http://projectcinephilia.mubi.com/2011/05/28/slow-cinephiles-writing/

อัญแญส วาร์คดา (Agnès Varda)

ที่มา: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/b/bb/Agnès_Varda_at_Guadalajara_Film_Festival.jpg/250px-Agnès_Varda_at_Guadalajara_Film_Festival.jpg

เทปคาสเซ็ต

ที่มา: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/f/f1/Tdkc60cassette.jpg/250px-Tdkc60cassette.jpg

ไอพ็อดรุ่นต่างๆ

ที่มา: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/a/a4/Various_iPods.jpg/220px-Various_iPods.jpg

ฝันของศตวรรษที่ 19 ที่เป็นจริงในศตวรรษที่ 21: ดนตรีสมัยนิยมยุคหลังปฏิวัติดิจิทัลกับการบรรลุความเป็นศิลปินแบบโรแมนติก

อธิป จิตตฤกษ์

เกริ่นนำ: กำเนิดศิลปินโรแมนติกในศตวรรษที่ 19

บทบาทหน้าที่ในสังคมที่ทุกวันนี้รู้จักกันในนามว่า “ศิลปิน” เป็นผลผลิตของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจการเมืองในศตวรรษที่ 19 ซึ่งทำให้เกิดกระแสภูมิปัญญาที่เรียกว่า โรแมนติกนิยม (romanticism) กระแสภูมิปัญญานี้เป็นกระแสที่มีขนาดใหญ่และมีความแตกต่างภายในมาก ในภาพรวม กระแสโรแมนติกนิยมเป็นกระแสศิลปะแรกๆ ในโลกที่ให้ความสำคัญกับการแสดงออกของศิลปิน ก่อนหน้านั้น ศิลปินไม่ได้ถูกมองว่าเป็นต้นกำเนิดของงานศิลป์ที่ถ่ายทอดตัวตนของตัวเองออกมาในงาน แต่เป็นเพียงผู้เลียนแบบธรรมชาติ การเปลี่ยนแนวคิดทางศิลปะมาในรูปแบบนี้ ทำให้เกิดศิลปินในแบบโรแมนติกที่มีหน้าที่ถ่ายทอดอารมณ์ของตนออกมาในงานศิลป์ ซึ่งบทบาทหน้าที่ในสังคมของศิลปินในลักษณะนี้ก็ยังตกทอดมาถึงยุคปัจจุบัน

อย่างไรก็ดี โรแมนติกนิยมก็เป็นสิ่งที่ดำรงอยู่บนความย้อนแย้ง มันเป็นกระแสความคิดที่เริ่มที่จะพยายามให้ศิลปะมีพื้นที่ของตนเองที่เป็นเอกเทศออกจากอาณาบริเวณอื่นๆ แต่ขณะเดียวกัน มันก็ต้องพึ่งอาณาบริเวณอื่นๆ ในการดำรงอยู่ พวกศิลปินโรแมนติกเห็นว่า ศิลปะต้องเป็นไปเพื่อศิลปะเท่านั้น ไม่ควรจะไปรับใช้อย่างอื่น อิสรภาพดังกล่าวเกิดขึ้นในช่วงศตวรรษที่ 19 จากการที่ศิลปินไม่ได้ถูกอุปถัมภ์โดยบรรดาเจ้าศักดินาทั่วยุโรปตะวันตกอีกต่อไป เนื่องจากชนชั้นดังกล่าวหากไม่สูญสลายไป ก็เสื่อมอำนาจลงไปแล้ว กระนั้น พื้นที่ทางศิลปะก็ยังต้องการทรัพยากรจากภายนอกมาหล่อเลี้ยง กล่าวคือ ศิลปินก็ยังต้องการการอุปถัมภ์อยู่ และชนชั้นนำที่อุปถัมภ์พวกเขาก็คือ ชนชั้นนำใหม่อย่างพวกกระฎุมพี

ความสัมพันธ์ระหว่างศิลปินกับกระฎุมพีในศิลปวัฒนธรรมแต่ละแขนงนั้นแตกต่างกันไปในรายละเอียด ในที่นี้จะขอกล่าวถึงความเปลี่ยนแปลงของบทบาทของนักดนตรีและนักประพันธ์เพลงในจารีตดนตรีคลาสสิกแบบตะวันตกเป็นหลัก โดยทั่วไป คีตกวีชื่อดังในศตวรรษที่ 19 ก็ไม่ได้สร้างชื่อเสียงหรือกระทั่งเลี้ยงชีพด้วยการประพันธ์เพลงเป็นหลัก รายได้ส่วนใหญ่ของคนเหล่านี้มาจากการสอนดนตรีและการเล่นคอนเสิร์ต[1] แต่งานเหล่านี้ก็ไม่ได้ทำให้เขามีโอกาสเล่นบทเพลงของตัวเองแต่อย่างใด ทั้งการเรียนการสอนและคอนเสิร์ตที่เป็นที่นิยมในหมู่กระฎุมพีล้วนเต็มไปด้วยบทประพันธ์ดนตรีในยุคก่อนหน้านั้นที่เริ่มจะมีลักษณะ “คลาสสิก” แล้ว บทประพันธ์ดนตรีร่วมสมัยไม่ใช่สิ่งที่จะได้รับความนิยม บทประพันธ์ทางดนตรีที่จัดว่า “มีคุณค่าทางศิลปะ” จำนวนมาก ไม่ใช่บทประพันธ์ที่จะโผล่พรวดมาแล้วได้รับความนิยมทันที เป็นเรื่องปกติที่ในระยะสั้น “คุณค่าทางศิลปะ” กับคุณค่าทางเศรษฐกิจจะไปคนละทางกัน ดังนั้น จึงเป็นเรื่องปกติเช่นกันที่กิจกรรมเอาตัวรอดทางเศรษฐกิจจะเป็นคนละเรื่องกับกิจกรรมสร้างสรรค์ทางศิลปะ ในแง่นี้ ถ้าจะกล่าวในภาษาร่วมสมัยอย่างสั้นๆ แล้ว พวกนักประพันธ์เพลงจึงต้องเป็นครูดนตรีและนักดนตรีอาชีพ “เล่นคัฟเวอร์” เพลงของคีตกวีรุ่นใหญ่กว่าเพื่อหาเลี้ยงชีพ และพวกเขาต้องใช้เวลาว่างจากการทำงานดังกล่าวในการสร้างงานของตนเองด้วย

อย่างไรก็ดี ลำพังการประพันธ์ดนตรีขึ้นมาก็ไม่ได้ทำให้งานดนตรีของพวกเขาแพร่กระจายไปที่ไหนได้ คีตกวีในศตวรรษที่ 19 ไม่ได้มี “สื่อ” ที่จะใช้เผยแพร่งานดนตรีของตัวเอง เขาจึงต้องผลักดันให้บทประพันธ์ดนตรีของตนเองได้รับการพิมพ์และ/หรือนำออกแสดงในคอนเสิร์ต ในแง่นี้ การจะเป็นศิลปินในแบบโรแมนติกทางดนตรีจึงไม่ใช่ของง่าย เพราะนอกจากต้องเจียดเวลาการทำงานหลักมาสร้างงานศิลป์ของตนแล้ว กว่าที่จะนำเสนองานได้ยังต้องผ่านสำนักพิมพ์และนักจัดคอนเสิร์ต

[1] ทั้งสองอาชีพก็ล้วนเกิดขึ้นในศตวรรษที่ 19 พร้อมๆ กับการขยายตัวของกระฎุมพี กระฎุมพีไม่สามารถจะมีเงินพอที่จะอุปถัมภ์นักดนตรีได้เหมือนพวกเจ้าศักดินา สิ่งที่กระฎุมพีมีทดแทนก็คือ การซื้อเปียโนไว้ที่บ้านให้บุตรหลานเล่น และการไปเข้าชมคอนเสิร์ตสาธารณะ นี่ทำให้อาชีพจำพวกครูสอนดนตรีและนักดนตรีรับจ้างเล่นตามคอนเสิร์ตขยายตัวมากในศตวรรษที่ 19 และสิ่งเหล่านี้ก็คืออาชีพหลักของบรรดาคีตกวีชื่อดังทั้งหลายในศตวรรษที่ 19 (อย่างน้อยก็ในช่วงเวลาก่อนที่พวกเขาจะมีชื่อเสียง)

แม้ว่าตลาดของงานดนตรีใหม่ๆ จะไม่ได้ขึ้นอยู่กับตลาดในภาพรวมของพวกกระฎุมพี แต่คีตกวีก็ต้องทำงานออกมาในกรอบคุณค่าทางศิลปะที่ถูกกำหนดและต่อรองจากฝ่ายต่างๆ ตั้งแต่คีตกวีด้วยกัน นักวิจารณ์ดนตรี สำนักพิมพ์ นักจัดคอนเสิร์ต ไปจนถึงกลุ่มผู้บริโภค ทำให้การประพันธ์งานดนตรีในยุคหลังศักดินาในศตวรรษที่ 19 ไม่ใช่สิ่งที่จะทำตามอำเภอใจได้ การเป็นอิสระจากศักดินาไม่ได้ทำให้นักประพันธ์เพลงเป็นอิสระโดยสิ้นเชิง แต่ทำให้นักประพันธ์เพลงต้องตกอยู่ในกฎเกณฑ์ของโลกศิลปะที่เกิดขึ้นใหม่ อย่างน้อยก็ตราบเท่าที่ผู้ประพันธ์ยังต้องการจะเผยแพร่มันอยู่

ดนตรีสมัยนิยม: วัฒนธรรมดนตรีของมนุษย์ในศตวรรษที่ 20

ในตอนต้นศตวรรษที่ 20 ความสัมพันธ์ระหว่างกระฎุมพีกับดนตรีมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมหาศาล จากการเกิดขึ้นของดนตรีสมัยนิยมและอุตสาหกรรมดนตรีในสหรัฐอเมริกา อุตสาหกรรมดนตรีที่ดำรงอยู่มาถึงทุกวันนี้เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขเทคโนโลยีการบันทึกเสียง ซึ่งเกิดขึ้นเมื่อปลายศตวรรษที่ 19 แต่กว่าเทคโนโลยีการบันทึกเสียงจะพัฒนาจนสามารถบันทึกเสียงที่ค่อนข้างซับซ้อนได้ และมีต้นทุนการผลิตต่อหน่วยต่ำพอที่จะผลิตได้ในปริมาณมากๆ ก็ในตอนต้นศตวรรษที่ 20

สัญญาณสำคัญที่เทคโนโลยีทำให้งานบันทึกเสียงราคาถูกลงพอที่จะเป็นสินค้าให้ผู้คนทั่วไปสามารถจับจ่ายได้คือ การเปลี่ยนภาชนะในการบรรจุงานบันทึกเสียงจากกระบอกเสียง (cylinder) มาเป็นแผ่นเสียง (vinyl) ในปลายทศวรรษที่ 1920 ในสหรัฐอเมริกา[2] และนับแต่แผ่นเสียงครองอำนาจการเป็นสื่อบันทึกเสียงหลักได้ อุตสาหกรรมดนตรีสมัยนิยมก็ถือกำเนิดขึ้น สินค้าหลักของธุรกิจดนตรีกลายเป็นงานบันทึกเสียง ทำให้บทบาทของสินค้าทางดนตรีในรูปแบบอื่น เช่น โน้ตดนตรีและคอนเสิร์ต ลดลงมากจากที่มันเคยเป็นศูนย์กลางของธุรกิจดนตรีในศตวรรษที่ 19

[2] ก่อนหน้านั้น อุตสาหกรรมดนตรีสมัยนิยมเป็นอุตสาหกรรมการพิมพ์โน้ตเพลงสมัยนิยมขาย ซึ่งสอดรับกับที่ครัวเรือนชนชั้นกลางจะต้องมีเปียโนในห้องนั่งเล่นมาตั้งแต่ราวศตวรรษที่ 19

การประกอบธุรกิจในอุตสาหกรรมดนตรีนั้นมีต้นทุนสูง ตั้งแต่กระบวนการผลิตงานดนตรี การสนับสนุนการขาย และการจัดจำหน่าย การผลิตงานดนตรีในเกือบตลอดศตวรรษที่ 20 นั้นสิ้นเปลืองมาก เพราะเทคโนโลยีการบันทึกเสียงไม่ใช่สิ่งที่มีราคาถูก การบันทึกเสียงในระดับที่พอใช้นั้นต้องใช้งบประมาณไม่น้อย ยิ่งการบันทึกเสียงในระดับที่ดีที่สุดก็ยิ่งต้องใช้งบประมาณมหาศาล การสนับสนุนการขายในบรรดาสื่อกระแสหลักต่างๆ ก็เป็นสิ่งที่ต้องจัดสรรงบประมาณเฉพาะไว้ และงบส่วนนี้พุ่งสูงขึ้นเมื่อมิวสิควีดีโอเริ่มกลายมาเป็นเครื่องมือทางการตลาดที่สำคัญของอุตสาหกรรมดนตรี โดยเฉพาะตั้งแต่เริ่มมีเอ็มทีวี (MTV) ในทศวรรษที่ 1980 ในด้านการจัดจำหน่าย โดยทั่วไปความสามารถในการกระจายสินค้าไปให้ทั่วถึงกลุ่มผู้บริโภคก็เป็นสิ่งที่มีความสำคัญมาก เนื่องจากงานดนตรีชิ้นหนึ่งๆ มีต้นทุน ค่ายเพลงขนาดใหญ่ที่มีหลายต่อหลายสาขาในพื้นที่ต่างๆ จึงมีศักยภาพในการกระจายสินค้ามากกว่า ซึ่งทำให้ธุรกิจดนตรีขนาดใหญ่มีความได้เปรียบธุรกิจขนาดเล็กอยู่มาก

ปัจจัยทางด้านต้นทุนการผลิตนี้ทำให้อุตสาหกรรมดนตรีสมัยนิยมในศตวรรษที่ 20 มีการแข่งขันต่ำกว่าศตวรรษที่ 19 เนื่องจากต้นทุนการผลิตงานดนตรีสูง ผู้แข่งขันในตลาดที่มีศักยภาพพอจึงน้อย และเนื่องจากกระบวนการทางการผลิตซับซ้อน ผู้เล่นต่างๆ ในอุตสาหกรรมดนตรีในศตวรรษที่ 20 จึงมีลักษณะเป็นองค์กรธุรกิจขนาดใหญ่ เงื่อนไขทางการผลิตดังที่ได้กล่าวมานี้ได้สร้างความสัมพันธ์แบบใหม่ระหว่างนักดนตรีกับทุนนิยมขึ้นมา ภายใต้การผลิตดนตรีสมัยนิยมในอุตสาหกรรมดนตรี นักดนตรีและบรรดานักแต่งเพลงไม่ได้มีความแตกต่างอะไรจากพนักงานบริษัทที่ต้องผลิตสินค้าให้กับบริษัทเพื่อแลกกับค่าจ้าง อย่างน้อยก็ไม่น่าจะมีบรรษัทดนตรีใดที่จะไม่เอาผลงานการประพันธ์ดนตรีและงานบันทึกเสียงดนตรีของบรรดาลูกจ้างเหล่านี้มาเป็นสินทรัพย์ เพื่อสร้างความมั่งคั่งให้กับบริษัท การถ่ายโอนผลผลิตทางดนตรีดังกล่าวเกิดขึ้นโดยผ่านสัญญาจ้างงานที่ยืนอยู่บนเงื่อนไขของการมอบทรัพย์สินทางปัญญาที่เกิดจากการทำงานให้กับบริษัท

ความพิลึกพิลั่นของอุตสาหกรรมดนตรีก็คือ การทำให้พนักงานบริษัทเหล่านี้มีสถานะเป็น “ศิลปิน” ในความหมายแบบศิลปินโรแมนติกในศตวรรษที่ 19 ที่มีหน้าที่ในการแสดงอารมณ์ความรู้สึกของตนผ่านงานศิลปะออกมา ทั้งที่จริงๆ แล้วงานดนตรีที่ผลิตออกมาจำนวนมากก็เป็นผลจากการรังสรรค์ของผู้เชี่ยวชาญทาง

การตลาด มากกว่าที่จะเป็นการแสดงตัวตนจริงๆ ของนักดนตรีออกมา (ไม่ว่าตัวตนนั้นจะมีหรือไม่) หรือกล่าวในอีกแง่หนึ่ง การเป็นนักดนตรีในอุตสาหกรรมดนตรีก็ไม่ได้ต่างอะไรจากการเป็นพรีเซ็นเตอร์สินค้าของค่ายเพลง ที่ทั้งหาคนมาแต่งเพลงให้ หาคนมาจัดเครื่องแต่งกายให้ หาคนมาถ่ายภาพโปรโมตให้ หาคนมาทำแผนโฆษณาให้ หาห้องบันทึกเสียงให้ หรือกระทั่งหาคนมาบันทึกเสียงดนตรีให้ ความเป็น “ศิลปิน” มีหน้าที่เพียงเป็นฉากหน้า หรือเพียงเป็นผู้นำเสนอสินค้าเท่านั้น กระบวนการผลิตสินค้าทั้งหมดเกี่ยวพันโดยตรงกับคนอีกหลายสิบคนหรือกระทั่งเป็นร้อยคน

แม้จะมี “ศิลปิน” ในทางดนตรีสมัยนิยมที่ต้องการผลิตงานด้วยตัวเองอยู่ แต่ตลอดศตวรรษที่ 20 การสร้างงานดนตรีสมัยนิยมชิ้นหนึ่งๆ เป็นสิ่งที่ต้องอาศัยเงินทุนก้อนโตดังที่กล่าวมาแล้ว นักดนตรีสมัยนิยมโดยทั่วไปไม่มีเงินทุนมากพอที่จะผลิตงานบันทึกเสียงของตนออกมาได้ (ยังไม่ต้องกล่าวถึงกระบวนการโฆษณาหรือกระทั่งจัดจำหน่าย) ในแง่นี้ ค่ายเพลงคือความชั่วร้ายที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ (necessary evil) ในการทำงานสร้างสรรค์ทางดนตรี เมื่อสิ่งชั่วร้ายเช่นค่ายเพลงเป็นสิ่งที่ยอมรับกันว่าหลีกเลี่ยงไม่ได้ การอยู่กับค่ายเพลงก็ไม่ใช่สิ่งที่ผิดอะไร นี่ทำให้ “ศิลปิน” ดนตรีสมัยนิยมจำนวนมากต้อง “จำยอม” ที่จะทำงานดนตรีภายใต้ความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบทุนนิยมมาตลอดศตวรรษที่ 20

แนวโน้มของดนตรีสมัยนิยมหลังการปฏิวัติดิจิทัล

เงื่อนไขทางการผลิตดนตรีสมัยนิยมเริ่มเปลี่ยนไปภายใต้ปรากฏการณ์ที่ผู้เขียนอยากเรียกว่า ปฏิวัติดิจิทัล (digital revolution) ในศตวรรษที่ 21 แม้ว่าเราจะเข้ามาในศตวรรษนี้เพียงทศวรรษเศษเท่านั้น แต่การเปลี่ยนแปลงระดับโครงสร้างของภาคการผลิตดนตรีสมัยนิยมเริ่มเปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยสำคัญในหลายแง่ จนแม้แต่ฝ่ายที่ไม่พึงพอใจกับการเปลี่ยนแปลงนี้ก็เริ่มยอมรับกันว่า “วงการดนตรีที่เราเคยรู้จักได้ตายไปแล้ว” และนี่ก็น่าจะเป็นปรากฏการณ์ระดับโลกตราบเท่าที่เทคโนโลยีดิจิทัลเข้าไปถึง

แง่มุมแรกของการปฏิวัติดิจิทัลที่สำคัญมาก คือ การทำให้อุตสาหกรรมดนตรีทั่วโลกเสื่อมอำนาจในทางเศรษฐกิจลงอย่างมหาศาล ผลของการขยายตัวของอินเทอร์เน็ตและการ “โหลดเพลง” ทำให้รายได้โดยรวมของอุตสาหกรรมดนตรีลดลงมาก[3] หากจะมองกรณีของไทยเป็นตัวอย่าง อาจกล่าวได้ว่า ยอดขายแผ่นซีดีในยุคหลังปฏิวัติดิจิทัลลดลงกว่ายอดขายเทปยุคก่อนปฏิวัติดิจิทัลกว่า 100 เท่า หากยอดขายเทปมาตรฐานที่จะไม่ทำให้ค่ายเพลงขาดทุนอยู่ที่ 300,000 - 500,000 ม้วน และยอดขายที่เกิน 1,000,000 ม้วนเป็นสิ่งที่ต้องเฉลิมฉลอง ยอดขายซีดีในท้องตลาดกลับอยู่ที่หลักพันแผ่นเท่านั้น และหากแผ่นซีดีขายได้ในระดับ 10,000 แผ่นขึ้นไป ในปัจจุบันนั้นก็แทบจะเรียกได้ว่าเป็นสิ่งที่ต้องเฉลิมฉลองแล้ว[4]

แน่นอนว่า มีการเปลี่ยนกลยุทธ์ทางเศรษฐกิจเพื่อโต้ตอบกับแนวโน้มนี้ ในกรณีของอุตสาหกรรมดนตรีของไทย การเปลี่ยนไปหารายได้ใหม่จากการขายริงโทนก็เป็นตัวอย่างที่ดี[5] แต่การแก้ลำของอุตสาหกรรมดนตรีก็ดูจะไม่สามารถทำให้อุตสาหกรรมดนตรีมีความยิ่งใหญ่ได้เหมือนในศตวรรษที่ 20 ได้ เมื่อรายรับของอุตสาหกรรมลดลง การลดขนาดธุรกิจและการตัดเงินเดือนพนักงานจึงเป็นเรื่อง

[3] ประเด็นนี้ยังเป็นประเด็นที่ซับซ้อนมาก เพราะการอ้างความเสียหายทางเศรษฐกิจของอุตสาหกรรมดนตรีนั้นดูจะเกินจริงเสมอ งานวิจัยบางชิ้นชี้ว่า อุตสาหกรรมดนตรีพยายามจะโยนความผิดทั้งหมดให้กับการปฏิวัติดิจิทัล ทั้งที่จริงๆ แล้ว การลดลงของยอดขายนั้นเกิดจากภาวะทางเศรษฐกิจที่ตกต่ำด้วยเช่นกัน และงานวิจัยบางชิ้นเน้นย้ำว่า การ “โหลดเพลง” มีผลที่ต่างกันต่อผู้บริโภคต่างวัย กล่าวคือ สำหรับผู้บริโภคที่เป็นเด็กหรือวัยรุ่น แนวโน้มที่จะซื้องานดนตรีหลังจากที่เขาดาวน์โหลดมาฟังนั้นมีน้อยกว่าผู้บริโภคที่สูงวัยกว่า

[4] การให้สัมภาษณ์ของ “ดี้” นิติพงศ์ ห่อนาค นักแต่งเพลงชื่อดังของค่ายเพลงใหญ่ของไทย จีเอ็มเอ็ม แกรมมี่ (GMM Grammy) ในรายการ เจาะข่าวเด่น วันที่ 19 ม.ค. 2011 ก็ดูจะยืนยันข้อเท็จจริงนี้ นิติพงศ์กล่าวว่า “เมื่อก่อนนี้ห้าแสนนี่นะ ค้อนแล้วนะ นี่ตกต่ำมากนะ เดี๋ยวนี้ขายซีดีได้หมื่นแผ่นนี่เลี้ยงฉลองละ”

[5] มีเรื่องเล่าเรื่องหนึ่งที่สนับสนุนประเด็นนี้ ซึ่งผู้เขียนได้ยินมาจากการทำงานภาคสนาม เรื่องมีอยู่ว่า มีนักแต่งเพลงคนหนึ่งจะแต่งเพลงไปเสนอค่ายเพลงขนาดใหญ่ เมื่อไปพูดคุยกับค่ายเพลงขนาดใหญ่ คนของค่ายเพลงขนาดใหญ่บอกเขาว่า ไม่ต้องแต่งมาทั้งเพลง แต่ให้แต่งมาแค่ท่อนเดียวที่จะสามารถตัดมาเป็นเสียงรอสายได้ก็พอ ถ้าเรื่องนี้เป็นจริง จะแสดงให้เห็นว่า ค่ายเพลงขนาดใหญ่คิดจะผลิตดนตรีบนฐานของการผลิตเสียงรอสายด้วยซ้ำ

ปกติธรรมดา ซึ่งทำให้ลูกจ้างจำนวนมากของอุตสาหกรรมดนตรีไม่พอใจ ดังจะเห็นได้ว่า พนักงานที่โดนลดเงินเดือนนั้น เริ่มมีการลาออกจากบริษัทมาเป็นลูกจ้างอิสระหรือประกอบธุรกิจเอง ซึ่งพนักงานที่ว่าก็มีตั้งแต่นักแต่งเพลง ไปจนถึงวงดนตรี[6]

แง่มุมต่อมาของการปฏิวัติดิจิทัลคือ การทำให้ต้นทุนในการผลิตงานบันทึกเสียงทางดนตรีต่ำลงอย่างมากในดนตรีสมัยนิยมสารพัดแขนง ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ในศตวรรษที่ 20 อุตสาหกรรมดนตรีเป็นความชั่วร้ายที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ เนื่องจากเป็นแหล่งทุนสำคัญในการผลิตงานบันทึกเสียงทางดนตรี แต่เทคโนโลยีการบันทึกเสียงแบบดิจิทัลทำให้ต้นทุนการบันทึกเสียงลดต่ำลงอย่างมหาศาล สำหรับดนตรีที่ต้องใช้เครื่องดนตรีสด เช่น ดนตรีร็อก คุณภาพการบันทึกเสียงในระดับที่เทียบเท่ากับทศวรรษที่ 1990 สามารถได้มาโดยใช้ต้นทุนที่ถูกลงกว่า 10 เท่า หากจะยกตัวอย่างในกรณีของไทย เราจะพบว่า ต้นทุนหลายแสนบาทในการบันทึกเสียงในช่วงทศวรรษที่ 1990 ลดลงเหลือไม่กี่หมื่นบาทในทศวรรษที่ 2000 ซึ่งเป็นกรณีของการใช้สตูดิโอราคาย่อมเยาในการบันทึกเสียงเครื่องดนตรีทุกชิ้น ยิ่งหากบันทึกเสียงในคอมพิวเตอร์ที่บ้านและใช้เสียงสังเคราะห์แทนเครื่องดนตรีบางชิ้น (เช่น กลอง) ก็จะสามารถลดต้นทุนลงไปได้อีก ตัวอย่างที่กล่าวมานี้คือ ต้นทุนที่ต่ำลงในกรณีการผลิตดนตรีที่ต้องใช้เครื่องดนตรีสดเท่านั้น สำหรับดนตรีที่ใช้เสียงสังเคราะห์อาจถูกผลิตขึ้นมาได้แบบที่ไม่ต้องมีต้นทุนเลย

สรุปง่ายๆ คือ การปฏิวัติดิจิทัลลดต้นทุนการผลิตดนตรีลง แต่มันก็ไม่ใช่ผลเพียงอย่างเดียวของการปฏิวัติดิจิทัล เพราะเพียงลดต้นทุนการผลิตดนตรีลงอย่างเดียว ยังไม่พอที่จะทำให้ดนตรีออกมาสู่สาธารณชนได้ง่ายๆ และนี่ก็เป็นอุปสรรคสำคัญในการผลิตงานดนตรีอย่างอิสระมาตั้งแต่ศตวรรษที่ 19 ประเด็นนี้

[6] เมื่อการขายงานบันทึกเสียงทางดนตรีในรูปของอัลบั้มไม่สามารถสร้างกำไรใหญ่โตได้อีกต่อไป การทำมาหากินของบรรดาดาวค้างฟ้าจากอุตสาหกรรมดนตรีก็ดูจะเป็นการตระเวนแสดงสดเป็นหลัก ดังนั้น ปรากฏการณ์ซึ่งพบได้ดาษดื่นในช่วงที่ผ่านมาในศตวรรษที่ 21 ที่วงดนตรีซึ่งร้างการทัวร์มานานจำนวนไม่น้อยมารวมตัวกันใหม่เพื่อออกทัวร์ ก็อาจเกิดจากแรงกดดันทางเศรษฐกิจเช่นนี้ก็เป็นได้

นำมาสู่แง่มุมที่สามของการปฏิวัติดิจิทัล นั่นคือ การทำให้ต้นทุนการเผยแพร่งานดนตรีผ่านสื่อดิจิทัลและการติดต่อสื่อสารลดลงและมีความรวดเร็วขึ้น

การที่ “ศิลปิน” เริ่มมีเว็บไซต์ในอินเทอร์เน็ตเป็นของตัวเอง ทำให้วงดนตรีมีศักยภาพในการติดต่อสื่อสารกับสาธารณชนได้โดยตรง ไม่จำเป็นต้องส่งสารผ่านสื่อมวลชนอื่นๆ เช่นยุคก่อนหน้า ต่อมาเมื่อเว็บไซต์ในรูปแบบที่เป็นเว็บไซต์เครือข่ายสังคมเกิดขึ้นและมีผู้ใช้เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ประสิทธิภาพของการสื่อสารระหว่างวงดนตรีกับกลุ่มผู้ฟังก็ยกระดับขึ้นไปอีก เพราะเว็บไซต์ในลักษณะนี้เอื้อให้กลุ่มผู้ฟังสามารถส่งสารกลับไปที่วงดนตรีได้ ด้วยการ “คอมเมนต์” (comment) บน “โพรไฟล์เพจ” (profile page) ของ “ศิลปิน” นอกจากจะเป็นการยกระดับการสื่อสารไปจากเว็บไซต์แบบเก่าที่มักมีลักษณะเป็นการสื่อสารทางเดียวจาก “ศิลปิน” ไปสู่ผู้ฟังแล้ว เมื่อพิจารณาในแง่ของต้นทุนในการดูแลเว็บไซต์ก็ถือว่าต่ำลงอีกด้วย เพราะเว็บไซต์แบบเก่าต้องมีค่าใช้จ่ายตั้งแต่การออกแบบเว็บไซต์ ดูแลเว็บไซต์ รวมทั้งค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับโดเมนเนมและเซิร์ฟเวอร์ ในขณะที่เว็บไซต์เครือข่ายสังคมแทบจะไม่มีค่าใช้จ่ายเหล่านี้เลย การสร้างโพรไฟล์เพจของ “ศิลปิน” เป็นสิ่งที่ไม่มีค่าใช้จ่ายที่เป็นตัวเงิน เว็บไซต์เหล่านี้ก็มองเห็นว่า “ศิลปิน” น่าจะเป็นผู้ใช้หลักของเว็บไซต์ และทางเว็บไซต์ก็มีบริการที่สร้างความสะดวกให้กับศิลปินมากมาย เช่น การให้อัปโหลดงานดนตรีและวิดีโอเพื่อการเผยแพร่ลงบนเว็บไซต์โดยตรง เป็นต้น ในปัจจุบันเว็บไซต์เครือข่ายสังคม เช่น มายสเปซ (http://www.myspace.com/) และเฟซบุ๊ก (http://www.facebook.com/) ก็มีบทบาทมากในการเผยแพร่งานของ “ศิลปิน” ต่างๆ จน “ศิลปิน” หลายคนหยุดใช้เว็บไซต์ในแบบดั้งเดิมไปแล้ว

ผลที่เกิดขึ้นโดยตรงในระดับท้องถิ่น จากการขยายตัวของการใช้เว็บไซต์เครือข่ายสังคมเหล่านี้ ก็คือ มันได้กลายเป็นเครื่องมือในการประชาสัมพันธ์งานแสดงดนตรีสดขนาดเล็กๆ จำนวนมากที่ข่าวสารของมันไม่มีวันจะไปปรากฏตามสื่อกระแสหลัก ไม่ว่าจะเป็น วิทยุ โทรทัศน์ หรือสิ่งพิมพ์ งานแสดงดนตรีสดเล็กๆ เหล่านี้แต่ก่อนจะเป็นที่รับรู้ด้วยการบอกกันปากต่อปาก และหากเป็นการประชาสัมพันธ์ในที่สาธารณะ ส่วนใหญ่จะใช้การติดโปสเตอร์ตามสถานที่ต่างๆ และลงข่าวประชาสัมพันธ์ในสิ่งพิมพ์ทางดนตรีเฉพาะทางเป็นหลัก สิ่งเหล่านี้จะต้องใช้ทั้งต้นทุนที่เป็นตัวเงิน เวลา หรือกระทั่งความสัมพันธ์ส่วนตัวกับสื่อสิ่งพิมพ์

หลังการปฏิวัติดิจิทัล สิ่งพิมพ์เริ่มลดบทบาทลงไปมากในการประชาสัมพันธ์งานดนตรีสดขนาดเล็กๆ ซึ่งหมายถึงต้นทุนที่ลดลง และหมายถึงการเปิดกว้างขึ้นของตลาดด้วย[7] ผลในทางปฏิบัติก็คือ การเกิดขึ้นของงานแสดงดนตรีสดขนาดเล็กจำนวนมาก ซึ่งสอดรับกับการเกิดขึ้นของวงดนตรีที่เริ่มมองเห็นช่องทางในการนำเสนอผลงานโดยผ่านสื่อใหม่ที่มีต้นทุนที่ถูกลง ดังนั้น สิ่งที่เราจะได้จากการปฏิวัติดิจิทัลก็คือ วงดนตรีหน้าใหม่จำนวนมหาศาลที่มีที่ทางของตนเองในงานแสดงดนตรีขนาดเล็กจำนวนมากที่ผุดขึ้นพร้อมๆ กัน

ศิลปินโรแมนติกแห่งศตวรรษที่ 21?

แม้ว่าศตวรรษที่ 21 จะดูราวกับว่าเป็นนรกของอุตสาหกรรมดนตรี แต่สำหรับนักดนตรีสมัยนิยมในฐานะของ “ศิลปิน” แล้ว กลับไม่ได้ประสบปัญหาในภาวะเช่นนี้ การเสื่อมสมรรถภาพทางธุรกิจของอุตสาหกรรมดนตรีดูจะสวนทางกับศักยภาพในการสร้างวงดนตรีของมนุษย์ในศตวรรษที่ 21 ที่เพิ่มขึ้นอย่างมหาศาลภายใต้การปฏิวัติดิจิทัลและปัจจัยอื่นๆ ที่หนุนมา

การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างที่มากไปกว่าการปฏิวัติดิจิทัลที่เอื้อให้วงดนตรีสมัยนิยมมีจำนวนเพิ่มขึ้นมีอีกหลายแง่มุม เช่น การลดลงของราคาเครื่องดนตรีเนื่องจากการย้ายโรงงานผลิตเครื่องดนตรีมายังประเทศโลกที่สาม ไปจนถึงการแพร่หลายขึ้นของแบบฝึกหัดทางดนตรี ทั้งในรูปแบบสิ่งพิมพ์และสื่อดิจิทัล การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ยิ่งทำให้วงดนตรีที่เกิดขึ้นใหม่ทวีจำนวนขึ้นอีก ทั้งๆ ที่อุตสาหกรรมดนตรีกำลังจะถดถอย กล่าวอีกแบบก็คือ นี่เป็นปรากฏการณ์ของการแข่งขันที่สูงขึ้นในตลาดที่กำลังหดตัว หรือกระทั่งกำลังจะตาย

ความย้อนแย้งของนักดนตรีในศตวรรษที่ 21 ก็คือ พวกเขายังมีภาพอุดมคติแบบดนตรีในศตวรรษที่ 20 อยู่กับตัว ทั้งที่อยู่ภายใต้เงื่อนไขทางการผลิตที่อุดมคติดังกล่าวเป็นสิ่งที่บรรลุได้ยากเสียยิ่งกว่ายาก ภาพของร็อกสตาร์ที่เฉิดฉายอยู่บนเวทีทำให้คนจำนวนมากเริ่มเล่นดนตรี และมีความหวังว่าจะได้เป็นร็อกสตาร์กับเขา

[7] โดยเฉพาะในภาคการผลิตดนตรี ที่แต่เดิมการประชาสัมพันธ์ต้องพึ่งพิงความสัมพันธ์ส่วนตัวกับสื่อสิ่งพิมพ์เป็นหลัก

สักวัน แต่ภาวะของอุตสาหกรรมดนตรีในศตวรรษที่ 21 ก็ไม่ได้เอื้อให้นักดนตรีใหม่ๆ สามารถมีชื่อเสียงในระดับร็อกสตาร์ได้แบบศตวรรษที่ 20 โอกาสที่วงจะได้เซ็นสัญญาน้อยลงมาก โอกาสที่งานดนตรีจะมีชื่อเสียงในวงกว้างก็น้อยลงอีก และโอกาสที่จะได้ผลิตงานดนตรีไปเรื่อยๆ อย่างจีรังยั่งยืนก็แทบจะไม่มี ดังนั้น สิ่งที่นักดนตรีในศตวรรษที่ 21 จำนวนมากต้องเผชิญก็คือ การตัดสินใจว่าจะหยุดกิจกรรมทางดนตรีของตัวเองดีหรือไม่ในภาวะที่อุตสาหกรรมดนตรีไม่อาจตอบสนองความฝันของตนได้

นักดนตรีจำนวนไม่น้อยเลิกเล่นดนตรีไป เมื่อความฝันที่จะเป็นร็อกสตาร์ล่มสลายลง แต่นักดนตรีอีกจำนวนมากก็ไม่ได้หยุดกิจกรรมทางดนตรีของตน ในศตวรรษที่ 21 นักดนตรีในฐานะของศิลปินสามารถแสดงตัวตนได้อย่างเป็นอิสระมากขึ้นเมื่อเทียบกับช่วงเวลาก่อนๆ และอภิสิทธิ์ในการเป็นศิลปินทางดนตรีนี้ก็ไม่ได้จำกัดอยู่แค่คนในอาชีพนักดนตรี (ซึ่งเป็นคนละเรื่องกับการเป็น “ศิลปิน”) คนจากมากมายหลายอาชีพได้เข้ามาร่วมสร้างสรรค์ดนตรีกันในศตวรรษที่ 21 และยุคนี้เองกระมังที่ใครๆ ก็ดูจะก็เป็นศิลปินโรแมนติกและนำเสนองานของตนออกมาสู่สาธารณชนได้ อย่างน้อยก็ในทางดนตรี

การที่ชนชั้นกลางคนหนึ่งมีความฝันจะเป็นศิลปินในศตวรรษที่ 19 เขาต้องพึ่งพาอุตสาหกรรมสิ่งพิมพ์และธุรกิจการจัดคอนเสิร์ตเพื่อให้งานของเขาออกไปสู่สาธารณชน การที่ชนชั้นกลางคนหนึ่งมีความฝันจะเป็นศิลปินในศตวรรษที่ 20 เขาต้องพึ่งพาอุตสาหกรรมดนตรีเพื่อให้งานของเขาออกไปสู่สาธารณชน แต่การที่ชนชั้นกลางในศตวรรษที่ 21 จะเป็นศิลปิน เขาไม่ต้องพึ่งพาอะไรเลยเพื่อให้งานของเขาออกไปสู่สาธารณชน

ผู้ผลิตงานดนตรีสมัยนิยมในศตวรรษที่ 21 อาจมีหลายคำถามที่ต้องถามตัวเอง สุดท้ายคำถามที่สำคัญที่สุดก็คงจะเป็น “เราจะสร้างงานดนตรีกันไปทำไม?” ถ้าชื่อเสียงและเงินทองไม่ใช่ส่วนหนึ่งของคำตอบ ศตวรรษที่ 21 ก็คงดูจะเป็นสวรรค์มากกว่านรก

Finder
File
Edit
View
Go
Window
Help

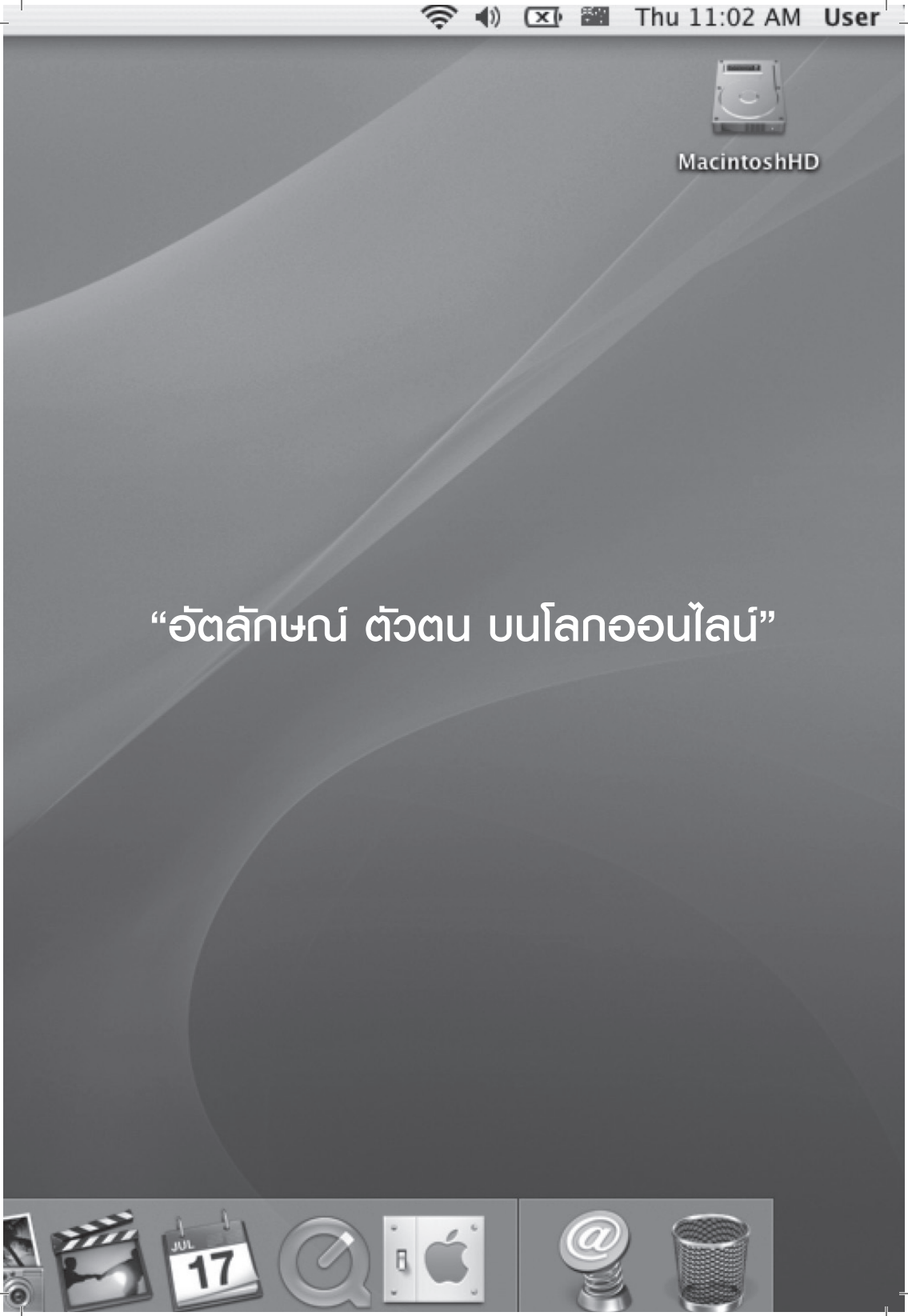
Thu 11:02 AM User
MacintoshHD
“อัตลักษณ์ ตัวตน บนโลกออนไลน์”
JUL
17

ตัวตนออนไลน์

โสรัจจ์ หงศ์ลดารมภ์

ผลประการหนึ่งของเว็บไซต์ที่เรียกกันว่า “เครือข่ายทางสังคม” คือ การเปิดโอกาสให้ผู้ใช้สามารถติดต่อสื่อสารกันได้ในหลากหลายรูปแบบกว่าที่ผ่านมา และที่สำคัญคือ การช่วยให้ผู้ใช้เป็น “เพื่อน” กันในโลกออนไลน์ ซึ่งทำให้กิจกรรมทางสังคมต่างๆ ที่เคยเกิดขึ้นในโลก “ออฟไลน์” หรือโลกของคนที่ประกอบด้วยเนื้อหนังตามปกติ สามารถเกิดขึ้นได้ในโลก “ออนไลน์” หรือโลกของคนที่ประกอบด้วยสัญญาณอิเล็กทรอนิกส์ผ่านคอมพิวเตอร์ การติดต่อสื่อสาร การเป็นเพื่อนกัน และการทำกิจกรรมทางสังคมต่างๆ นี้ทำให้ผู้คนสามารถสร้าง “ตัวตน” ของตนเองในโลกใหม่เช่นโลกออนไลน์ได้ ซึ่งบางครั้งก็เหมือนกับตัวตนเดิมของตัวเอง แต่บางครั้งก็ไม่เหมือน น่าสนใจว่าตัวตนในโลกออนไลน์เป็นอย่างไร สร้างขึ้นมาได้อย่างไร และเหมือนหรือต่างกับตัวตนของเราที่มีอยู่แล้วอย่างไร

ก่อนจะอภิปรายเรื่องนี้ ขอให้เราลองมาสังเกตลักษณะทั่วๆ ไปของเว็บไซต์เครือข่ายทางสังคมก่อน ในปัจจุบันเว็บไซต์เครือข่ายทางสังคมที่มีผู้ใช้มากที่สุด ได้แก่ เฟซบุ๊ก (http://www.facebook.com/) และทวิตเตอร์ (http://twitter.com/) จริงๆ แล้วเว็บเครือข่ายทางสังคมมีมากมาย แต่ไม่มีผู้ใช้แพร่หลายมากเท่ากับสองเว็บนี้ เว็บเครือข่ายทางสังคมอื่นๆ นอกจากนี้ ก็มีไฮไฟว์ (http://www.hi5.com/) มายสเปซ (http://www.myspace.com/) ออร์คุต (http://www.orkut.com/) และอื่นๆ อีกมาก ลักษณะสำคัญของเว็บเหล่านี้ก็คือ ผู้ใช้ต้องสมัครเป็นสมาชิกก่อน จากนั้นก็ชวนผู้ใช้คนอื่นๆ มาเป็น “เพื่อน” ซึ่งก็คือการชวนคนอื่นๆ ที่เป็นสมาชิกของเว็บเดียวกันมาเป็นผู้รับข้อมูลข่าวสารจากเรา และเราเองก็จะได้รับข้อมูลข่าวสารจากเขาด้วย

ในกรณีของเฟซบุ๊ก เมื่อเราเป็นเพื่อนกับใคร ข้อมูลข่าวสารที่เขานำเสนอก็จะมาปรากฏในหน้าแรกของเราเมื่อล็อกอินเข้าไป ในทำนองเดียวกัน ข้อมูลข่าวสารของเราก็จะไปปรากฏในหน้าแรกของเขาด้วย ส่วนในกรณีของทวิตเตอร์มีข้อแตกต่างกันเล็กน้อย เพราะทวิตเตอร์มีลักษณะเหมือนกับเว็บ "บล็อก" (blog) กล่าวคือ เป็นเว็บที่เราสามารถโพสต์บันทึกข้อความเข้าไปได้ ซึ่งเมื่อเราโพสต์ข้อความแล้ว คนที่ "ตาม" (follow) งานของเราก็จะเห็นโพสต์ของเราในหน้าแรกของเขา แต่หากเราไม่ได้ "ตาม" งานของเขา เราก็จะไม่เห็นโพสต์ของเขาในหน้าของเรา ต่างจากเฟซบุ๊กที่เพื่อนจะ "ตาม" งานของกันและกันโดยอัตโนมัติ แต่ไม่ว่าจะต่างกันในรายละเอียดอย่างไร สองเว็บนี้ก็แสดงลักษณะของเว็บเครือข่ายทางสังคมอย่างชัดเจน

ลักษณะสำคัญของเฟซบุ๊กและทวิตเตอร์ที่แตกต่างจากเว็บรุ่นก่อนๆ ที่ไม่มีลักษณะเป็นเครือข่ายทางสังคมก็คือว่า ในเว็บเครือข่ายทางสังคมนั้น ความเป็น "ตัวตน" ของเราจะปรากฏออกมาอย่างชัดเจน ราวกับว่าตัวเราเองเข้าไปอยู่ในเว็บไซต์นั้นพร้อมๆ กับตัวตนของเพื่อนๆ ของเรา การติดต่อสื่อสารกันก็เป็นไปอย่างหลากหลาย มีทั้งการโพสต์ข้อความ การลิงก์วิดีโอ ลิงก์เพลง และข้อมูลอื่นๆ ส่วนเว็บรุ่นก่อนที่มีการติดต่อสื่อสารเช่นเดียวกันไม่มีช่องทางหลากหลายเท่านี้ เว็บรุ่นก่อนที่เรารู้จักกันดีก็เช่น เว็บพันทิป (http://www.pantip.com/) ซึ่งเป็นเว็บสนทนาอภิปราย (web discussion forum) ข้อแตกต่างสำคัญระหว่างเว็บสองประเภทนี้ก็คือว่า ตัวตนของเราไม่ได้ปรากฏชัดเจนมากในพันทิปเท่ากับในเฟซบุ๊กหรือทวิตเตอร์ อันที่จริงในเว็บอย่างพันทิป ผู้ใช้สามารถใส่ข้อมูลส่วนตัวที่เรียกว่า "โพรไฟล์" เข้าไปได้ แต่นั่นก็เป็นเพียงข้อมูลนิ่งๆ เหมือนกับเป็นข้อมูลสาธารณะที่เราหาได้ทางสมุดโทรศัพท์หรืออื่นๆ ในแบบเดียวกัน แต่ในเฟซบุ๊กนั้น ความเป็นตัวตนจะปรากฏอย่างชัดเจน เป็นส่วนหนึ่งที่แยกไม่ออกจากข้อมูลต่างๆ ที่ประกอบขึ้นเป็นข้อมูลทั้งหมดของเว็บนั้นเอง

ลักษณะสำคัญของเฟซบุ๊กก็คือ มีช่องทางให้โพสต์ข้อความที่ผู้ใช้บอกเพื่อนๆ ของเขาได้ว่า ตอนนี้คิดอะไรอยู่ หรือทำอะไรอยู่ เฟซบุ๊กเรียกช่องทางนี้ว่า “สถานะปัจจุบัน” หรือ status update ทันทีที่เราบอกไปใน status updateว่าเราคิดอะไรอยู่ หรือกำลังทำอะไรอยู่ ข้อความนั้นจะไปปรากฏในหน้าแรกของเฟซบุ๊กของเพื่อนๆ เรา ทันที ในทวิตเตอร์ก็เช่นเดียวกัน เมื่อเราโพสต์อะไรลงไป (ลักษณะพิเศษของทวิตเตอร์คือเป็นบล็อกขนาดเล็ก (microblog) ที่ผู้ใช้สามารถโพสต์ข้อความได้ครั้งละไม่เกิน 140 ตัวอักษรเท่านั้น) ทุกคนที่ตามงานของเราก็จะเห็นสิ่งที่เราโพสต์ ลักษณะเช่นนี้จึงต่างจากบล็อกทั่วๆ ไป ที่ไม่มีหน้าแรกให้ผู้ใช้เห็นงานของคนอื่นๆ ที่โพสต์มาในบล็อกนั้นๆ ได้ นี่เป็นการเปลี่ยนแปลงอันสำคัญที่ทำให้เว็บเครือข่ายทางสังคมมีพลังในการเปลี่ยนแปลงสังคมเป็นอันมาก

ลักษณะเช่นนี้ของเว็บเครือข่ายทางสังคมทำให้เกิดปัญหาขึ้นว่า ตัวตนในโลกออนไลน์นั้นเหมือนหรือต่างจากตัวตนปกติของเราอย่างไร ปัญหาเกี่ยวกับตัวตนในทางปรัชญาก็คือว่า ตัวตนคืออะไร มีหลักเกณฑ์อะไรที่กำหนดว่า ตัวตนของบุคคลคนหนึ่งเป็นตัวตนเดียวกันในช่วงเวลาที่ผ่านไป ปัญหานี้ในทางปรัชญามีมานานมากแล้ว เพราะตัวตนเป็นสิ่งที่อยู่ติดกับตัวเรามาตลอด อันที่จริงเมื่อเราพูดถึง “ตัวเรา” ก็คือตัวตนของเรานั่นเอง เวลาเราคิดถึงตัวเราเอง เช่น เมื่อเราเรียกตัวเราว่า “ตัวฉัน” หรืออ้างถึงตัวเราในประโยคต่างๆ เช่นบอกว่า “ฉันหิวข้าว” คำว่า “ฉัน” ในประโยคนี้ระบุถึงอะไรกันแน่ คนที่เคยเรียนปรัชญามาอาจจะนึกถึงคำกล่าวอันมีชื่อเสียงของเรอเน เดส์การ์ตส์ (René Descartes) ที่ว่า “ฉันคิด ฉันจึงมีอยู่” (I think, therefore I am.) ที่วางตำแหน่งของตัวตนไว้ในฐานะที่สำคัญอย่างมากในทางปรัชญา คือเป็นต้นตอของการรับรู้ว่ามีความรู้ที่มั่นคงแน่นอน

ปัญหาเกี่ยวกับตัวตนอีกประการหนึ่งก็คือ เราจะเข้าใจการที่ตัวตนหนึ่งๆ เป็นตัวตนเดียวกันในเวลาที่ผ่านไปได้อย่างไร ปัญหานี้ฟังดูง่าย แต่จริงๆ แล้วเป็นเรื่องยากมาก นักปรัชญาเองก็มีทรรศนะที่หลากหลายมากเกี่ยวกับเรื่องนี้ ถ้อยคำของปัญหานี้ทำให้ฟังดูเหมือนกับว่า ตัวตนสามารถเป็นตัวตนเดียวกันได้ในเวลาที่ผ่านไป ปัญหาอยู่ที่ว่าเราจะเข้าใจการเป็นตัวตนเดียวกัน หรือเรียกอีกอย่างว่า “เอกลักษณ์” (identity) ของตัวตนได้อย่างไร มีนักปรัชญาจำนวนหนึ่งที่เชื่อว่า เราไม่สามารถบอกได้เลยว่าตัวตนมีเอกลักษณ์ในเวลาที่ผ่านไปได้อย่างไร บางคนบอกว่า

ความทรงจำของเราเองนั่นแหละที่เป็นตัวกำหนดเอกลักษณ์ บางคนบอกว่าไม่ใช่ แต่เป็นร่างกายของเราต่างหาก บางคนก็บอกว่าเป็นบุคลิกภาพของเรา ดังนั้น คำตอบจึงมีหลากหลายมาก[1]

เมื่อตัวตนของเราเข้ามาอยู่ในโลกออนไลน์ ปัญหาเหล่านี้ก็ยังคงอยู่ และก็ยังมีปัญหาใหม่เพิ่มเข้ามาอีกด้วย เช่น ตัวตนในโลกออนไลน์เหมือนหรือแตกต่างจากตัวตนในโลกออฟไลน์อย่างไร เช่น เมื่อผมสร้างโพรไฟล์ขึ้นมา หรือเรียกอีกอย่างว่า "อวตาร" ในโลกออนไลน์ ผมเองกับอวตารของผมถือเป็นคนคนเดียวกันหรือไม่ เราจะเข้าใจการเป็นหนึ่งเดียวกันของอวตารได้อย่างไร เรื่องเหล่านี้ซับซ้อนมากขึ้นเมื่อปรากฏว่า มีหลายคนที่สร้างโปรไฟล์หรืออวตารของตัวเองขึ้นมาหลายตัว (การใช้คำว่า "อวตาร" ก็ถือว่าเหมาะสมมาก เพราะทำให้เรานึกถึงอวตารต่างๆ ของพระนารายณ์ที่ลงมายังโลกในรูปต่างๆ กัน เช่น เป็นหนู เป็นปลา เป็นครึ่งคนครึ่งสิงห์ หรือเป็นพระราม เป็นต้น ปัญหาทางปรัชญาก็คือว่า พระรามกับพระนารายณ์เป็นบุคคลคนเดียวกันหรือไม่ (จะใช้คำถามว่าเป็นเทพองค์เดียวกันคงไม่ถูกต้อง เพราะพระรามเป็นคนธรรมดา ไม่ใช่เทพ แม้ว่าจะเป็นอวตารของเทพก็ตาม) หรือปลาที่เป็นอวตารกับหนูที่เป็นอวตารจะถือว่ามี "เอกลักษณ์" เดียวกันหรือไม่ อย่างไร ฯลฯ)

สิ่งหนึ่งที่เว็บเครือข่ายทางสังคมให้แก่เรา คือ เราสามารถสร้างตัวตนขึ้นมาใหม่ได้ ซึ่งอาจจะเหมือนหรือแตกต่างกับตัวตนปกติของเราก็ได้ หลายๆ คนก็ทำเช่นนี้ บางคนเอารูปสัตว์เลี้ยงของตัวเองมาโพสต์เป็นหน้าโพรไฟล์หลักของตัวเอง และอีกหลายคนก็ตั้งชื่อใหม่ๆ ต่างๆ นานา เพื่อเป็นตัวแทนของตนเอง เช่น ศิษย์เก่าคนหนึ่งของผมใช้ชื่อว่า "Burn Out" ในเฟซบุ๊ก ซึ่งโปรแกรมก็จะเข้าใจว่า เขาชื่อต้นว่า Burn นามสกุล Out หรือบางคนตั้งชื่อว่า "เฮลั่น สนั่นทุ่ง" เป็นต้น การใช้ชื่อตั้งเองเช่นนี้อาจไม่ได้มีเจตนาจะหลอกลวงให้เกิดความเข้าใจผิดว่า ตัวตนของเราจริงๆ เป็นคนอื่น ถ้าเป็นเช่นนั้นจริงก็ต้องเป็นเรื่องของการตั้งใจจะให้โพรไฟล์ของเราเป็นบุคคลอีกคนหนึ่งที่มีตัวตนอยู่จริงๆ เช่น อดีตนายกฯ ทักษิณ ชินวัตร มีโพรไฟล์อยู่บนเฟซบุ๊กมากมาย แต่หลายโพรไฟล์ก็เป็นของคนอื่นที่ตั้งขึ้นมาเพื่อปลอมตัวเป็นทักษิณ โดยมีวัตถุประสงค์ต่างๆ กัน แต่การตั้งชื่อว่า "Burn Out" หรือ "เฮลั่น สนั่นทุ่ง"

[1] ผู้อ่านที่สนใจประเด็นนี้สามารถอ่านเพิ่มเติมได้จากบรรณานุกรมท้ายบทความ

ไม่ได้มีจุดมุ่งหมายเช่นนั้น เพราะย่อมไม่มีใครมีชื่อแบบนี้จริงๆ แต่น่าจะเป็นกรณีที่ผู้ใช้ที่เป็นเจ้าของโพรไฟล์นั้นไม่อยากเปิดเผยตัวเองออกมา และอยากติดต่อกับคนอื่นๆ บนเฟซบุ๊กผ่าน “ตัวแทน” ของเขามากกว่า

มีข้อสังเกตว่า การกระทำเช่นนี้เกิดขึ้นมากเฉพาะผู้ใช้เฟซบุ๊กหรือทวิตเตอร์ในประเทศไทยเท่านั้น ยังไม่ปรากฏการใช้แบบนี้ในประเทศอื่นๆ มากนัก อาจเป็นเพราะผู้ใช้อินเทอร์เน็ตในประเทศไทยคุ้นเคยกับระบบของเว็บสนทนาอภิปรายแบบพันทิปดอทคอม ซึ่งปกติก็ไม่ค่อยมีใครใช้ชื่อจริงในการโพสต์อยู่แล้ว (ถึงแม้ว่าจะสาวกลับไปถึงตัวจริงได้ก็ตาม) เมื่อมาใช้เฟซบุ๊กจึงพาเอาความเคยชินนี้ติดมาด้วย นอกจากนี้ ก็อาจเป็นเพราะประเทศไทยยังขาดเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นค่อนข้างมาก ดังนั้น เมื่อเฟซบุ๊กหรือทวิตเตอร์เปิดโอกาสให้มีการแสดงความคิดเห็นจากตัวบุคคลโดยผู้ใช้เอง ผู้ใช้หลายคนก็รู้สึกว่าไม่อยากเปิดเผยตัวเอง จึงตั้งโพรไฟล์บุคคลสมมติขึ้นมาเป็นตัวแทนในการแสดงหรือเปิดเผยตัวเอง ซึ่งการตั้งโพรไฟล์เช่นนี้ก็ยังเป็นที่รู้กันในกลุ่มเพื่อนใกล้ชิดของผู้ใช้ผู้นั้นว่า ตัวจริงเบื้องหลังชื่อแปลกๆ นี้เป็นของใคร ตัวอย่างก็คือ Burn Out เป็นศิษย์เก่าที่เคยเรียนกับผม และผมก็รู้จักตัวจริง ชื่อจริงนามสกุลจริงของเขาเป็นอย่างดี เขาก็ไม่คิดจะปิดบังเรื่องนี้กับผมหรือคนอื่นๆ ในกลุ่มเพื่อนที่รู้จักอยู่แล้วว่าเขาคือใคร สังเกตได้จากการคอมเมนต์โพสต์ต่างๆ ของ Burn Out ที่บางทีผู้โพสต์ก็อ้างถึงชื่อจริง (หรือชื่อเล่นจริง) ของ Burn Out ซึ่ง Burn Out เองก็ไม่ได้ปิดบังแต่ประการใด

ปัญหาก็คือว่า Burn Out ที่โพสต์ข้อความหรือภาพต่างๆ เมื่อปีที่แล้ว กับ Burn Out ที่ปรากฏตัวอยู่บนเฟซบุ๊กในขณะนี้เป็นคนเดียวกันได้อย่างไร? คำตอบที่ง่ายที่สุดเห็นจะได้แก่ ก็เขาใช้ชื่อเดียวกัน แต่เราก็รู้กันว่าคนเราสามารถเปลี่ยนชื่อได้ นอกจากนั้น ก็เป็นไปได้เสมอที่คนหลายคนใช้ชื่อซ้ำกัน ดังนั้น ชื่อจึงไม่ใช่คำตอบแน่นอน อีกคำตอบหนึ่งอาจจะได้แก่ Burn Out เมื่อปีที่แล้วชอบโพสต์เรื่องเกี่ยวกับหนัง ปีนี้ก็ยังชอบโพสต์แบบเดียวกัน คำตอบนี้ก็น่าสงสัยอีกเช่นกัน เพราะสมาชิกเฟซบุ๊กที่ชอบหนังมีมากมาย แล้วจะกำหนดลงไปอย่างไรว่าเป็น Burn Out คนเดียวกัน ถึงแม้ว่าเราจะเจาะจงประเภทของหนังลงไป เช่น หนังผี ก็ยังหนีไม่พ้นข้อสงสัยนี้อยู่ดี เพราะไม่ได้มีเพียงแต่ Burn Out ที่ชอบโพสต์เรื่องหนังผีบนเฟซบุ๊ก ดังนั้น การโพสต์หนังผีจึงย่อมไม่เพียงพอที่จะทำให้เราระบุได้ว่า Burn Out ในอดีตกับ Burn Out ในปัจจุบันเป็นคนคนเดียวกัน

บางคนอาจเสนอให้ดูที่ที่อยู่อีเมล (email address) ของ Burn Out ว่า ถ้ายังเป็นที่อยู่เดียวกันก็ย่อมเป็นคนเดียวกัน แม้การอ้างถึงที่อยู่อีเมลมีโอกาสสูงที่จะระบุถึงคนคนเดียวกัน แต่เราก็อาจจะนึกถึงสถานการณ์ที่ในเวลาหนึ่ง บุคคลคนหนึ่งใช้อีเมลนี้ แต่ต่อมาเป็นอีกบุคคลหนึ่งที่ใช้อีเมลดังกล่าว การทำเช่นนี้ไม่ได้ผิดกฎหมายแต่ประการใด ยิ่งไปกว่านั้น คนไทยส่วนใหญ่ก็นิยมตั้งอีเมลของตัวเองแปลกๆ ที่ไม่ได้เหมือนกับชื่อจริงของตัวเองอยู่แล้ว การอ้างอิงอีเมลก็ไม่น่าจะประสบความสำเร็จในการระบุตัวตนแต่ประการใด

บางคนอาจเสนอว่า ให้ดูเลขประจำตัวประชาชน ซึ่งก็ไปกันใหญ่ เพราะเฟซบุ๊กเป็นเว็บจากสหรัฐฯ เขาไม่สนใจจะเก็บบันทึกเลขประจำตัวประชาชนของคนไทย ยิ่งไปกว่านั้น หากเฟซบุ๊กคิดจะเก็บ ก็จะต้องถูกประท้วงขนานใหญ่จากชุมชนทั่วโลกอย่างแน่นอน เพราะเท่ากับเป็นการละเมิดสิทธิในข้อมูลส่วนบุคคลอย่างชัดแจ้ง (ผิดกับเว็บในเมืองไทย หรือกฎหมายใหม่ๆ อันล้าหลังของเมืองไทย เช่น พระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์) สรุปก็คือ เลขประจำตัวประชาชนไม่สามารถใช้อ้างอิงได้ นอกจากนี้ ก็ยังมีการปฏิบัติแปลกๆ ในการระบุตัวตนบนโลกออนไลน์ เช่น ใช้โปรแกรมสร้างเลขประจำตัวปลอมขึ้นมา หรือไปเอาเลขของผู้อื่นมาใช้ในการสมัครเข้าใช้เว็บ เป็นต้น ซึ่งเรื่องเหล่านี้ก็ต้องอภิปรายกันต่อไปในรายละเอียด

เมื่อเป็นเช่นนี้ หนทางที่เหลืออยู่ก็คงจะเป็นการอ้างกลับไปที่ตัวบุคคลในโลกออฟไลน์เอง หากบุคคลในโลกจริงหรือโลกออฟไลน์เป็นบุคคลคนเดียวกัน เมื่อเวลาผ่านไปหนึ่งปี ตัวตนในโลกออนไลน์ของบุคคลคนนี้เมื่อปีที่แล้วกับปัจจุบันก็ควรจะเป็นบุคคลคนเดียวกันด้วย การแก้ปัญหาเช่นนี้เป็นการโยนภาระการพิสูจน์ไปให้แก่ตัวตนในโลกออฟไลน์ ซึ่งจริงๆ แล้วก็มีปัญหาไม่แพ้กัน กล่าวคือ เรารู้ได้อย่างไรว่าบุคคลที่มีชื่อว่า "โสรัจจ์" เมื่อปีที่แล้วกับในปัจจุบันที่กำลังพิมพ์บทความนี้อยู่เป็นบุคคลคนเดียวกัน ผมอาจจะตอบว่า ผมจำได้ว่าตัวผมเมื่อปีที่แล้วกับในเวลานี้เป็นคนๆ เดียวกัน แต่การใช้ความจำเป็นหลักเกณฑ์เช่นนี้จะประสบกับปัญหาประการหนึ่งก็คือว่า การที่ผมจะแน่ใจได้ว่าบุคคลที่ผมจำได้เป็นบุคคลคนเดียวกันกับผมในตอนนี้ ผมจะต้องเป็นบุคคลคนเดียวกันกับบุคคลเมื่อปีที่แล้วเสียก่อน ซึ่งการเป็นคนคนเดียวกันนี้จะเป็นฐานให้แก่การไว้วางใจความจำของผม หากไม่มีฐาน

ดังกล่าว ความจำของผมก็จะเชื่ออะไรไม่ได้ เพราะปรากฏบ่อยๆ ว่า เราคิดว่าเราจำอะไรได้ แต่จริงๆ แล้วเป็นเพียงความคิดไปเองที่ไม่เป็นความจริง อย่างไรก็ตาม การแก้ปัญหาเอกลักษณ์ของบุคคลในโลกออฟไลน์นั้นต้องเป็นปัญหาที่แยกออกไป เพราะนักปรัชญาปลุกปล้ำกับปัญหานี้มาเป็นร้อยๆ ปีแล้ว แต่เรื่องเอกลักษณ์ของบุคคลในโลกออนไลน์เป็นเรื่องใหม่ ซึ่งก็เป็นจุดสนใจของบทความนี้

เมื่อเป็นเช่นนี้เราจะทำอย่างไร? การที่เราไม่สามารถใช้ความทรงจำเพื่อเป็นที่มาของเอกลักษณ์ ย่อมหมายความว่า กลไกใดๆ ก็ตามที่เป็นเรื่องภายในจิตใจหรือภายในการรับรู้ของบุคคลไม่น่าจะเป็นหลักตัดสินเอกลักษณ์ได้ เพราะไม่ว่าจะเป็นความจำ ความคิด ความฝัน ความรู้สึก ฯลฯ ที่เป็นเรื่องของการคิดการรู้สึกภายในใจของบุคคลคนหนึ่งย่อมต้องมีฐานรองรับที่อยู่นอกเหนือความคิดนั้นๆ อยู่เสมอ จึงจะทำให้เราสามารถเชื่อได้ว่า ความคิดต่างๆ เหล่านั้นเป็นความจริง เราจะเข้าใจเรื่องนี้ได้หากเราถามว่า เราจะแยกแยะระหว่างความฝันกับความเป็นจริงได้อย่างไร วิธีแยกตามสามัญสำนึกก็คือว่า ความฝันไม่มีความเป็นจริงรองรับ ส่วนการรับรู้ความเป็นจริงนั้นมี เช่น หากเราฝันไปว่าเรากำลังบิน ย่อมไม่มีอะไรรองรับ ไม่เหมือนกับการรับรู้ของผมในขณะนี้ที่รู้ตัวอยู่ว่า กำลังพิมพ์งานบนคอมพิวเตอร์ อากาศค่อนข้างร้อน ฯลฯ นักปรัชญาอย่างเดส์การ์ตส์พยายามจะให้เราละทิ้งสามัญสำนึกนี้ ซึ่งผมเห็นว่าผิดทางเป็นอย่างยิ่ง (การพูดเรื่องนี้อย่างละเอียดคงต้องยกไปพูดที่อื่น)

ดังนั้น หากเราจะหาที่มาหรือฐานรองรับเอกลักษณ์ของบุคคลในโลกออนไลน์จริงๆ เราก็ต้องหาที่ความเป็นจริงภายนอก ซึ่งการคิดเช่นนี้ก็ตรงกับการประพฤติปฏิบัติของเราตามธรรมดาอยู่แล้ว เช่น เราอยากรู้ว่า Burn Out ที่โพสต์เรื่องนี้เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ปีที่แล้ว กับ Burn Out ที่โพสต์เรื่องนี้ในเดือนกุมภาพันธ์ปีนี้ เป็นตัวตนเดียวกันในโลกออนไลน์หรือไม่ ก็ต้องพิจารณาว่า Burn Out ทั้งสองตัว (ในสองเวลา) มีการติดต่อสื่อสารกับคนอื่นๆ อย่างไร ซึ่งหากคนอื่นๆ ที่เขาติดต่อด้วยเป็นคนเดิมเสียเป็นส่วนใหญ่ ก็น่าจะมั่นใจได้ในระดับหนึ่งว่าเป็นคนคนเดียวกัน แน่นอนว่าการแก้ปัญหาเช่นนี้ก็ยังไม่ถึงที่สุด เพราะจะเกิดคำถามว่า เราจะรู้ได้อย่างไรว่าเพื่อนๆ ของ Burn Out ในสองช่วงเวลาเป็นคนคนเดียวกันจริงๆ อย่างไรก็ตาม หากเราถามเช่นนี้ไปเรื่อยๆ เราก็จะไม่สามารถหาคำตอบได้เลย ซึ่งก็จะเป็นเช่นเดียวกับปัญหา

ปรัชญาอื่นๆ ที่เหมือนกับพายเรือในอ่าง นอกจากนี้ ก็อาจจะพิจารณาความสัมพันธ์อื่นๆ ที่ Burn Out มี เช่น การโพสต์เรื่องแบบเดียวกันในสองช่วงเวลาก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เราสามารถมั่นใจเพิ่มขึ้นว่า เขาเป็นคนคนเดียวกัน แม้ว่าการโพสต์เรื่องแบบเดียวกันจะไม่ใช่คำตอบสุดท้าย แต่ก็นำไปประกอบกับปัจจัยอื่นๆ เพื่อให้เรามั่นใจขึ้นว่า เขาเป็นบุคคลคนเดียวกันจริงๆ

ที่กล่าวมานี้เป็นเพียงจุดเริ่มต้นของปัญหาเท่านั้น ยังมีปัญหาอื่นๆ เกี่ยวกับตัวตนอีกมากมายที่ยังไม่ได้กล่าวถึงในบทความนี้ เช่น การประกอบสร้างตัวตนในโลกออนไลน์ทำอย่างไร? มีวิธีการอย่างไร? เราจะมั่นใจได้มากน้อยเพียงใดว่าตัวตนในโลกออนไลน์เป็น "ตัวแทน" ที่ถูกต้องของตัวตนในโลกออฟไลน์? จริงๆ แล้วตัวไหน "จริง" กว่ากันระหว่างตัวตนออนไลน์กับออฟไลน์? ประเด็นเหล่านี้ท้ายที่สุดก็ต้องอาศัยการคิดอย่างละเอียดถี่ถ้วนเกี่ยวกับปัญหาเรื่องเอกลักษณ์ของตัวตนและบุคคลตามที่ผมกล่าวมาข้างต้น เราจะเห็นว่าปัญหาปรัชญานั้นจะไปโผล่ตามที่ต่างๆ ได้เสมอ บางคนอาจเคยคิดว่าปรัชญาเป็นเรื่องไกลตัว เป็นนามธรรม และคิดวนอยู่แต่เรื่องเดียวเป็นพันๆ ปี แต่เราคงเห็นแล้วว่า แม้ในปรากฏการณ์ที่ใหม่มากๆ เช่น เว็บเครือข่ายทางสังคมอย่างเฟซบุ๊กหรือทวิตเตอร์ก็ปรากฏปัญหาปรัชญาอันน่าสนใจอยู่มากมาย ซึ่งเป็นสิ่งที่เราต้องมาช่วยกันคิดและอภิปรายเพื่อหาคำตอบที่เราพอใจกันทั้งสิ้น

เราสองคนท่ามกลางผู้คนมากมายรายล้อม: ข้อสังเกตว่าด้วยภาพถ่ายคู่ สถานะความสัมพันธ์ กับตัวตน-อัตลักษณ์ของผู้ใช้เฟซบุ๊ก

Npk Srrk

นำเรื่อง

ในขณะที่เขากำลังขับรถคืบคลานข้ามทางรถไฟในเวลาเกือบจะพลบค่ำ เธอหยิบโทรศัพท์มือถือขึ้นมาเปิดฟังก์ชันถ่ายภาพ สาดส่ายสายตาผ่านหน้าจอโทรศัพท์ที่ทำหน้าที่ดังกล้องถ่ายรูป จนมองเห็นภาพในมุมมองที่พอใจ เธอกดปุ่มเพื่อบันทึกภาพตรงหน้า พลางหันมาบอกเขาว่า แสงสีส้มจางจากดวงอาทิตย์ตัดกับแผ่นฟ้าสีฟ้าอมเทาแลดูสวยดี โดยเฉพาะเมื่อประดับด้วยรางรถไฟเวิ้งว้างทอดยาวสุดสายตาไปบรรจบกับเส้นขอบฟ้า ประกอบขึ้นเป็นภาพอันงามงดหมดจด แม้ว่าภาพที่บันทึกไว้ได้จะมองเห็นสีและแสงที่เพี้ยนไปกว่าภาพที่เห็นเบื้องหลังหน้าจอเรืองแสงนั้น แต่เธอก็ยังรู้สึกพอใจ ทันใดนั้น เธอหันเลนส์ของกล้องโทรศัพท์เล็งมาที่เขา กดถ่ายอีกภาพหนึ่ง ก่อนที่จะเก็บโทรศัพท์กลับเข้าไปในกระเป๋ากางเกง กระทั่งถึงไฟแดงในสี่แยกถัดมา เธอจึงหยิบโทรศัพท์ขึ้นมาเปิดภาพที่เธอถ่ายเขาในขณะขับรถให้เขาได้ดูเป็นครั้งแรก เขาบอกเธอว่าชอบ ก่อนจะบอกให้เธอส่งรูปนั้นให้เขาในภายหลังทางอีเมล

“อัปโหลดขึ้นเฟซบุ๊กเลยมั้ย”

“...ยังไงก็ได้” เขานิ่งคิดชั่วครู่ ก่อนที่จะตอบเธอไปแบบเสียไม่ได้

การนิ่งคิดของเขา คงทำให้เธอกลับไปทบทวนสิ่งที่กำลังคิดจะทำ ก่อนจะตอบไปว่า

“ไม่ดีกว่า... มันแปลกๆ”

“นั่นสิ... คิดอยู่เหมือนกัน”

อาจเพราะสถานะความสัมพันธ์ของทั้งสองยังคลุมๆ เครือๆ และบทสนทนาที่ว่านี้เกิดขึ้นในระหว่างที่เขาทั้งสองเพิ่งจะเริ่ม “ไปไหนมาไหน” ด้วยกัน ผลสรุปจึงเป็นไปในลักษณะดังกล่าว ในทางกลับกัน หากคนสองคนมีความสัมพันธ์กันอย่าง

ชัดเจนและเปิดเผย การตัดสินใจอาจไม่เป็นเช่นสถานการณ์ในตัวอย่างข้างต้น กล่าวคือ สถานะความสัมพันธ์เป็นสิ่งหนึ่งที่ส่งผลต่อการแสดงออก อย่างไรก็ดี ผู้เขียนไม่ได้เสนอว่า ข้อสังเกตนี้เป็นลักษณะสากล ทว่าเจาะจงอยู่กับวิธีคิดบางลักษณะเท่านั้น

บทความนี้ตั้งต้นจากการสังเกตและสงสัยในปรากฏการณ์ดังที่กล่าวมา รวมทั้งเหตุการณ์คล้ายคลึงและเกี่ยวเนื่อง อันหมายถึงปรากฏการณ์ซึ่งผู้เขียนจะขอเรียกว่า "การแสดงตัว" และ "การแสดงสถานะความสัมพันธ์" บนเครือข่ายสังคมออนไลน์อย่างเฟซบุ๊ก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผ่านการแสดงภาพถ่าย ในทางหนึ่งบทความนี้พยายามอภิปรายความคิดเกี่ยวกับความเป็นออนไลน์-ออฟไลน์ พื้นที่ส่วนตัว-สาธารณะ และความเป็นเพื่อน และในอีกทางหนึ่ง พยายามทำความเข้าใจความคิดเรื่องตัวตน-อัตลักษณ์ การแสดง และความจริง

เฟซบุ๊ก: ออนไลน์-ออฟไลน์ และความเป็นส่วนตัว-สาธารณะ

จากการสังเกตการใช้งานเฟซบุ๊ก ผู้เขียนเห็นว่าการโพสต์ (post) อะไรบางอย่าง ไม่ว่าจะในรูปแบบของข้อความ รูปภาพ หรือคลิปวีดิโอ ว่ากำลังทำอะไร ที่ไหน กับใคร อย่างไร ในทันทีทันใดก็ตาม หรือการบอกเล่าเรื่องราวเหตุการณ์ย้อนหลัง หลังจากที่ได้ไปทำอะไรบางอย่างมาแล้วก็ตาม นับว่าเป็นปรากฏการณ์ซึ่งแสดงให้เห็นว่าผู้คนจำนวนไม่น้อยมองและปฏิบัติกับพื้นที่ "ออนไลน์" ว่าเป็นพื้นที่ "จริง" ที่เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตปกติประจำวัน ไม่ได้แยกขาดออกจากกันเป็นคนละโลกที่มีโลกหนึ่งจริงอีกโลกหนึ่งเป็นโลกเสมือน แต่ทั้งสองพื้นที่ล้วนเป็นโลกที่จริงพอๆ กัน พื้นที่ออนไลน์จึงเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตออฟไลน์ พร้อมๆ กับที่ชีวิตออฟไลน์ก็เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตออนไลน์ด้วย อนึ่ง ผู้เขียนเสนอว่า ต้องพิจารณาว่า "จริง" ที่ว่านั้นเป็นอย่างไร จริงเหมือนๆ กัน หรือจริงต่างๆ กัน หรือความจริงนั้นหลากหลาย

สิ่งที่ผู้เขียนเห็นว่าเป็นลักษณะ "จริง" ในที่นี้ หมายถึงการแสดงออกที่เกิดขึ้นจริงของผู้คน การแสดงออกในแง่นี้ไม่ได้เป็นเรื่องจริงโดยสัมบูรณ์ ทว่าผ่านการเลือกสรร คล้ายกับเป็นบทบาทที่เลือกจะแสดง ซึ่งย่อมแตกต่างกันไปตามแต่บริบท กล่าวคือ การแสดงออกหรือการบอกเล่าเรื่องราวต่างๆ (ทั้งในแบบออนไลน์และ

ออฟไลน์) ล้วนแต่เป็นส่วนใดส่วนหนึ่งของทั้งหมด และไม่มีทางจะแสดงทุกสิ่งทุกอย่างได้ ดังนั้น อัตลักษณ์จึงเป็นเรื่องของการแสดง เป็นสิ่งที่อยากจะให้คนอื่นมองเห็น พร้อมกับเป็นสิ่งที่ตัวเองมองกลับมาที่ตัวของตัวเอง และเห็นว่าตัวเองเป็นเช่นนั้นในบริบทหนึ่งๆ อย่างเฉพาะเจาะจง ทั้งยังไม่จำเป็นว่าต้องสอดคล้องต้องกันเป็นเนื้อเดียว หากทว่ายังสามารถแตกต่างและขัดแย้งกันเองได้อีกด้วย มิพักต้องพูดถึงว่าบางครั้งตระหนักรู้ตัว และหลายครั้งอาจแสดงออกโดยไม่ทันรู้ตัว ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าทั้งออฟไลน์และออนไลน์ต่างก็จริงทั้งคู่ แต่จริงไม่เหมือนกันเสียทีเดียว และไม่จำเป็นต้องเป็นภาพซึ่งสะท้อนกันและกัน ดังอาจพบว่า คนสองคนที่ดูสนิทสนมกันในเฟซบุ๊กแท้ที่จริงแล้วอาจไม่ได้มีท่าทีสนิทสนมกันเมื่อพบปะกันซึ่งหน้าเลยก็ได้

เมื่อกล่าวถึงการนำเอาเรื่องราวเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในออฟไลน์ซึ่งมีความจำกัดในเชิงพื้นที่ ไปเผยแพร่ออนไลน์ที่อาจมองว่ามีขอบเขตความจำกัดในลักษณะที่ต่างออกไป ในแง่หนึ่ง เปรียบได้กับการป่าวประกาศในวงกว้างให้คนอื่นๆ ที่มากกว่าตนเองได้รับรู้ (อันที่จริง คำว่า “post” ในภาษาไทยก็แปลว่า “ประกาศ” อยู่แล้ว) อย่างไรก็ดี การใช้เฟซบุ๊ก ทวิตเตอร์ บีบี เอ็มเอสเอ็น หรืออะไรก็ตามที ก็ล้วนมีแง่มุมของการรับเข้า คัดออก ตีเส้นกรอบ และกีดกัน ในลักษณะที่แตกต่างกัน และเป็นสิ่งที่ผู้ใช้งานสามารถตัดสินใจได้เองระดับหนึ่ง การจะกล่าวว่า เรื่องราวใดเป็นเรื่องส่วนตัวหรือสาธารณะ และการกระทำใดเกิดขึ้นบนพื้นที่ส่วนตัวหรือสาธารณะ จึงเป็นสิ่งที่ต้องพิจารณา ในแง่หนึ่งคือเรื่อง “เพื่อน” ที่อยู่ในลิสต์[1] สำหรับเฟซบุ๊กซึ่งดูราวกับจะทำให้ความเป็นเพื่อนนั้นเท่าๆ กันไปหมด กระนั้น จะเห็นได้ไม่ยากว่า ผู้คน-ผู้ใช้เฟซบุ๊กก็ไม่ได้ปฏิบัติกับเพื่อนทุกๆ คนอย่างเท่าเทียมกัน ทั้งระดับของภาษาที่ใช้ การเลือกที่จะคอมเมนต์สิ่งต่างๆ หรือไม่ การ “กด like”[2] การอ่านเฉยๆ การมีระบบ

[1] การเป็น “เพื่อน” (friend) ในเฟซบุ๊กต้องได้รับการยืนยันจากสองฝ่าย แต่การเลิกเป็นเพื่อน (unfriend) สามารถทำได้โดยฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งทันที โดยที่อีกฝ่ายหนึ่งไม่ต้องยืนยัน และไม่มีการแจ้งเตือน

[2] ผู้เขียนใช้คำว่า “กด like” หรือในภาษาไทยคือ “กด ถูกใจ” โดยไม่ได้คิดว่า การ “กด like” จำเป็นต้องเท่ากับ “like” “ชอบ” หรือ “ถูกใจ” เสมอไป ไม่เพียงเพราะความเข้าใจที่ว่า คนมีการตีความ ตีความใหม่ ทำความเข้าใจหน้าที่ของเครื่องไม้เครื่องมือต่างๆ อย่างแตกต่างกันไป แต่ยังรวมไปถึงความคิดที่ว่า คนไม่ได้ใช้เทคโนโลยีอย่างตรงไปตรงมาเพียงอย่างเดียว แต่ยังมีแง่มุมของการล้อเลียนและท้าทาย ทั้งตัวเทคโนโลยีเอง และทั้งตัวของผู้ใช้เองอีกด้วย

จัดการเพื่อนที่สามารถเลือกแสดงให้ใครเห็นและไม่เห็นบางสิ่งบางอย่างได้ รวมไปถึงการเกิดขึ้นของ "กลุ่มย่อย" และ "ห้องลับ"[3] เป็นต้น

แม้จะไม่สามารถพูดให้ชัดได้ว่า พื้นที่ของเฟซบุ๊กจะนับว่าเป็นส่วนตัวหรือสาธารณะกันแน่ (หรือกระทั่งว่าอาจไม่จำเป็นต้องแบ่งเช่นนั้นให้ชัดเจนก็ตาม) แต่ผู้เขียนเห็นว่า การบอกเล่าหรือ "ประกาศ" เรื่องราวต่างๆ บนพื้นที่ของเฟซบุ๊กซึ่งกระทำกันบน "วอลล์" (wall)[4] มีลักษณะที่สาธารณะกว่าการบอกเล่าต่อคนเพียงไม่กี่คนเป็นแน่ เนื่องจากผู้เขียนเห็นว่า ก่อนหน้าการใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์หรือนอกเหนือพื้นที่เครือข่ายสังคมออนไลน์นั้น เรื่องราว กิจวัตรประจำวัน การไปไหนมาไหน การคบหา ฯลฯ กับใคร ที่ไหน เมื่อไร ไม่ได้เป็นสิ่งที่ผู้คนจะประกาศให้ใครคนอื่นได้รับรู้มากนัก อาจมี "เพื่อน" ในวงแคบไม่กี่คนรับรู้ หรืออาจมีเพียงแต่เจ้าตัวและคู่ความสัมพันธ์เท่านั้นที่รับรู้กันอยู่ นอกจากนั้น เมื่อสิ่งที่ถูกโพสต์ไม่ได้ปรากฏขึ้นและหายไปในทันที แต่ยังมีสถานะของการเผยแพร่อยู่เป็นระยะเวลาหนึ่ง (นอกจากจะลบทิ้งไป) การบอกเล่าเพียงครั้งเดียวอาจถูกเรียกคืนขึ้นมาใหม่ได้ครั้งแล้วครั้งเล่าเมื่อมีคนพบเจอ ลักษณะเฉพาะของเฟซบุ๊กเหล่านี้ล้วนแต่เป็นบริบทที่ส่งผลให้ผู้คนเลือกที่จะแสดงและไม่แสดงอะไรในเฟซบุ๊กทั้งสิ้น

ในแง่นี้ เฟซบุ๊กจึงไม่ได้เป็นเพียงแค่ "สื่อ" หรือ "พื้นที่" ในการบอกเล่าเรื่องราวต่างๆ หรือแสดงตัวตนเท่านั้น แต่ยังส่งผลต่อวิธีคิดและวิถีปฏิบัติเกี่ยวกับการที่จะเล่า-ไม่เล่า และรูปแบบในการเล่า รวมถึงวิธีคิดเกี่ยวกับการแสดงตัวตน-อัตลักษณ์อีกด้วย นอกจากนั้น ยังกล่าวได้ว่า พื้นที่บนเฟซบุ๊กโดยเฉพาะหน้าวอลล์ เป็นพื้นที่ที่การนิยามความเป็นออนไลน์-ออฟไลน์ และการเป็นพื้นที่ส่วนตัว-สาธารณะ มีความสลับซับซ้อนและไม่อาจแยกขาดจากกันได้อย่างชัดเจนอีกต่อไป

---

[3] สิ่งที่เรียกว่า closed group และ secret group

[4] หน้าจอหลักของเฟซบุ๊กเรียกว่าวอลล์ (wall) มีลักษณะเหมือนกระดาน-กำแพงที่จะให้ผู้ใช้ได้ "โพสต์" สิ่งต่างๆ และเป็นพื้นที่ที่มีการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ใช้ ในการตั้งค่าเบื้องต้น (default) ของเฟซบุ๊ก พื้นที่วอลล์จะเปิดให้ใครเข้ามาดูก็ได้ แต่จะอนุญาตให้คนที่เป็น "เพื่อน" เท่านั้นที่จะเขียนข้อความสื่อสารโต้ตอบกันได้ อย่างไรก็ดี ผู้ใช้สามารถปรับแต่งการกำหนดค่าความเป็นส่วนตัวเหล่านี้ได้เอง เช่น อาจเปิดวอลล์และอนุญาตให้ผู้ใช้เฟซบุ๊กทุกรายสามารถดูและโต้ตอบได้ หรืออาจปิดหน้าวอลล์เอาไว้ ไม่ให้ใครเห็นเลยก็ได้เช่นกัน

"ความจริง" ของการประกาศสถานะความสัมพันธ์

สิ่งหนึ่งที่เฟซบุ๊กมี คือ การให้ผู้ใช้ระบุ "สถานะความสัมพันธ์" (relationship status)[5] ซึ่งอันที่จริงจะเปิดเผยก็ได้ จะไม่แสดงก็ได้ หรือไม่จำเป็นต้องแสดงความสัมพันธ์จริงๆ ก็ได้ ในแง่หนึ่ง ลักษณะของการแสดง-ไม่แสดงสถานะความสัมพันธ์นับว่าเป็นสิ่งแสดงให้เห็นทรรศนะของผู้ใช้เฟซบุ๊กต่อตัวเฟซบุ๊ก ต่อตัวตนของพวกเขาหรือเธอเอง ต่อความสัมพันธ์ ต่อการนิยามความเป็นส่วนตัว-สาธารณะ และที่สำคัญคือ ต่อวิธีคิดเกี่ยวกับความจริงและความรับรู้ ดังจะพบว่า สำหรับบางคน-บางคู่ความสัมพันธ์ การไม่ระบุสถานะความสัมพันธ์ว่ากำลังคบกันอาจทำให้คนใดคนหนึ่งหรือทั้งคู่ไม่พอใจ ขณะที่สำหรับบางคู่ การเปิดเผยสถานะอาจเป็นสิ่งไม่พึงประสงค์ และบางคนมองสถานะความสัมพันธ์เป็นป้ายบอกว่าจะปฏิบัติกับผู้ใช้คนอื่นๆ อย่างไรฯลฯ

ในทางหนึ่ง ทั้งการไม่พอใจที่อีกฝ่ายไม่ระบุสถานะก็ดี ทั้งการจงใจไม่แสดงสถานะความสัมพันธ์ก็ดี ต่างก็แสดงให้เห็นทรรศนะที่มองเฟซบุ๊กว่า เป็นพื้นที่ "จริง" ที่จะต้องสอดคล้องกับสถานะความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในออฟไลน์หรือลักษณะของความสัมพันธ์ที่ไม่ปรากฏบนเฟซบุ๊กด้วย โดยความต่างอาจอยู่ที่ว่า การระบุสถานะเป็นไป "เพื่อบอก" ให้ใครๆ ได้รับรู้ถึงการมีอยู่ของความสัมพันธ์ ส่วนการไม่ระบุสถานะแสดงให้เห็นทรรศนะที่ว่า "ไม่จำเป็นต้องบอก" ให้ใครต่อใครได้รับรู้เรื่องราวเหล่านี้ ในแง่หนึ่งมีนัยแสดงทรรศนะต่อเรื่องความเป็นส่วนตัว-สาธารณะที่แตกต่างกันออกไป กล่าวคือ เป็นไปได้ว่าคนที่คำนึงถึงเรื่องความเป็นส่วนตัวค่อนข้างมากจะ

[5] ประกอบด้วย โสด (single) มีแฟนแล้ว (in a relationship) หมั้นแล้ว (engaged) แต่งงานแล้ว (married) มันค่อนข้างอธิบายยาก (it's complicated) อยู่ในความสัมพันธ์แบบเปิด (in an open relationship) เป็นหม้าย (widowed) แยกกันอยู่ (separated) หย่าร้าง (divorced) โดยที่สถานะที่แสดงถึงการคบหากัน (มีแฟนแล้ว หมั้นแล้ว แต่งงานแล้ว มันค่อนข้างอธิบายยาก อยู่ในความสัมพันธ์แบบเปิด) ผู้ใช้สามารถใส่ชื่อผู้ใช้อีกรายหนึ่งพ่วงเข้ามาได้ แต่ต้องได้รับการยินยอมจากอีกฝ่ายหนึ่งด้วย แต่ในทางกลับกัน ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งสามารถถอนชื่อออกจากความสัมพันธ์นั้นๆ ได้เลย โดยไม่ต้องได้รับอนุมัติจากอีกฝ่ายหนึ่ง นอกจากนั้น สิ่งที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งคือ สามารถระบุรายชื่อผู้ใช้ที่มีความสัมพันธ์ด้วยได้เพียงทีละคนเท่านั้น ไม่สามารถแสดงสถานะการคบหาคนหลายๆ คนพร้อมๆ กันได้. สำหรับบทความสนุกๆ เกี่ยวกับประเด็นนี้ ดู Stanforth (2010). ผู้เขียนขอขอบคุณอาจารย์ปัตย์ ศรีอรุณ สำหรับการแนะนำให้รู้จัก http://www.popmatters.com

เปิดเผยเรื่องราวบนพื้นที่สาธารณะค่อนข้างน้อย เป็นต้น ในที่นี้ ผู้เขียนเสนอว่า การแสดงสถานะความสัมพันธ์มีความเกี่ยวพันกับการโพสต์ข้อความบอกเล่าเรื่องราว การโพสต์และคอมเมนต์ข้อความพูดคุยกัน และการโพสต์ภาพถ่าย (โดยเฉพาะภาพถ่ายคู่) อย่างมีนัยสำคัญ อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนเห็นว่า แม้ลักษณะที่กล่าวมาเป็นแบบแผนที่มีคนจำนวนหนึ่งปฏิบัติ ทว่าก็ไม่ได้ครอบคลุมทุกๆ แบบแผนการปฏิบัติของผู้คน-ผู้ใช้เฟซบุ๊ก และดังนั้นจึงไม่ใช่ว่าผู้ใช้เฟซบุ๊กทุกคนจะปฏิบัติในลักษณะที่บทความนี้กล่าว

บนหน้าวอลล์ การบอกเล่าว่ามีการ "ไปไหนมาไหน" ด้วยกัน การโพสต์-คอมเมนต์ข้อความพูดคุยกันในลักษณะที่อ่านแล้วเข้าใจได้ว่าเป็นเรื่องที่รู้กันแค่สองคนหรือน้อยคน และการโพสต์ภาพถ่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ภาพถ่ายคู่ เป็นทั้งสิ่งแสดงให้เห็น เป็นเครื่องยืนยัน และตอกย้ำสถานะความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นทางกายภาพ ซึ่งจะได้รับการอนุญาตยินยอม (หรือในอีกด้านหนึ่งคือการห้ามปราม) ด้วยการระบุ (หรือไม่ระบุ) สถานะความสัมพันธ์ การอยู่ในความสัมพันธ์จึงเป็นดัง "สิทธิพิเศษ" ที่จะทำให้คนผู้นั้นสามารถทำอะไรบางอย่างได้มากกว่าและแตกต่างจากคนอื่นๆ เช่น การมีภาษาหรือเรื่องราวที่รับรู้กันเฉพาะ และการมีภาพถ่ายคู่ร่วมกัน เป็นต้น ในแง่หนึ่ง การมีความสัมพันธ์ก็จำกัดระดับหรือขอบเขตการแสดงออกของตัวผู้ใช้เอง ขณะที่ในอีกแง่หนึ่ง "เพื่อน-คนอื่นๆ" ก็มีแนวโน้มจะถูกกีดกันออกไป เช่น การรู้สึกว่าไม่ควรคอมเมนต์ข้อความหรือรูปภาพอันใดอันหนึ่ง หากจะมีปฏิสัมพันธ์ด้วยก็อาจเพียงแค่ "กด like" แล้วก็เงียบหายไป ซึ่งกรณีนี้อาจรวมถึงคนที่อยู่ในความสัมพันธ์แบบที่ไม่ถูกประกาศ เช่น กิ๊กหรือชู้ ก็อาจถูกกีดกันออกไปจากหน้าวอลล์ หรือไม่ก็จำกัดลักษณะของปฏิสัมพันธ์ให้ดูไม่ต่างจากเพื่อนๆ คนอื่น ในทางกลับกัน สำหรับคนซึ่งไม่แสดงสถานะความสัมพันธ์ พื้นที่บนหน้าวอลล์จะเปิดต่อการมีปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนๆ มากกว่าและอาจมีลักษณะที่หลากหลายกว่า อีกทั้งการแสดงออกของตัวเองก็ถูกจำกัดน้อยกว่า

ในแง่นี้แล้ว พื้นที่และปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นบนหน้าวอลล์จึงเป็นเสมือนเวทีของการแสดงอัตลักษณ์-ตัวตนของผู้ใช้ อีกทั้งยังเป็นเวทีของการแสดงและแสดงซ้ำสถานะความสัมพันธ์ที่ผู้ใช้คนนั้นๆ (เจ้าของวอลล์) มีอยู่กับคู่สัมพันธ์ (ที่มีการประกาศ) ของตัวเอง นอกจากการกีดกันในเชิงภาษาและเรื่องราวแล้ว การมีภาพถ่ายคู่ถือได้ว่าเป็นการผลิตซ้ำความสัมพันธ์ที่สำคัญ โดยเฉพาะเมื่อเป็นภาพที่แสดงให้เห็นถึงความ "ใกล้ชิด" ทั้งภาพที่เห็นบุคคลในภาพอยู่ใกล้ชิดกันในทางกายภาพ หรือ

มีสัมผัสทางร่างกายระหว่างกัน เช่น จับมือหรือโอบกอด และภาพที่มีฉากเป็นพื้นที่ส่วนตัวทางกายภาพ เช่น บ้านหรือห้องนอน ดังนั้น นอกจากการมีความสัมพันธ์จะเป็นการกีดกันคนอื่นออกไปในบางลักษณะแล้ว ก็ยังทำให้คนที่มีความสัมพันธ์กันเข้ามาเป็นผู้ร่วมครอบครองพื้นที่บนวอลล์ ยิ่งกว่านั้น ยังทำให้อัตลักษณ์ของผู้ใช้รายนั้นๆ ไม่ได้เป็นของตัวเองคนเดียว แต่เป็นของคู่สัมพันธ์ด้วย กล่าวอีกลักษณะหนึ่งได้ว่าเป็นอัตลักษณ์ซึ่งผูกโยงอยู่กับการมีคนอีกคนหนึ่งร่วมอยู่

อย่างไรก็ตาม สภาวะของการกีดกันคนอื่นคงเป็นเพียงการกีดกันในระดับของการเป็นคู่ความสัมพันธ์ เพราะในอีกด้านหนึ่ง การแสดงและแสดงซ้ำสถานะความสัมพันธ์มิได้เพียงเปลี่ยนให้คู่รักคู่นั้นเป็นผู้แสดงแต่อย่างเดียว แต่ยังส่งผลให้คนอื่นๆ กลายไปเป็นผู้ชมอีกด้วย กระนั้น การเป็นผู้ชมก็ไม่ได้ถูกกีดกันโดยสิ้นเชิง เพราะในทางหนึ่งผู้ชมต้องประกาศตัวเองกลับไปให้ผู้แสดงเห็นว่า “มาดูแล้ว” อย่างน้อยที่สุดอาจกระทำโดยการ “กด like” หรือการเขียนข้อความบางอย่าง ซึ่งมักพบอยู่ไม่มากลักษณะนัก อาทิ การแชว การแสดงท่าทีอิจฉา (แบบ “ขำๆ”) เป็นต้น อนึ่ง ภาพปรากฏของความสัมพันธ์นั้นจะตรึงให้ผู้ชมเป็นแค่ผู้ชมได้ ก็ต่อเมื่อภาพปรากฏเหล่านั้นสอดคล้องกับ “ความจริง” ที่ผู้ชมรับรู้ หากทว่าภาพปรากฏนั้นไม่สอดคล้องกับสิ่งที่ผู้ชมรับรู้มา เหล่าผู้ชมก็อาจตอบสนองต่อภาพปรากฏนั้นด้วยท่าทีที่ต่างออกไป เช่น การตั้งข้อสงสัย การท้าทาย หรือกระทั่งกล่าวประณามหยามเหยียด ไม่ว่าจะด้วยฐานวิธีคิดแบบใดก็ตาม ดังนี้จะเห็นได้ว่า ความรับรู้และความเข้าใจต่อ “ความจริง” นับเป็นเกณฑ์สำคัญอันหนึ่งในการกำหนดการมีปฏิสัมพันธ์ อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนเห็นว่า การมองภาพปรากฏของความสัมพันธ์ว่าสอดคล้องต้องกันกับ “ความจริง” อาจเป็นวิธีคิดที่มีปัญหา ดังจะกล่าวในส่วนต่อไป

ภาพตัวแทน ทำแทนไม่ได้

กล่าวได้ว่า “ภาพ” ของความสัมพันธ์ที่ปรากฏขึ้นผ่านปฏิสัมพันธ์ต่างๆ บนหน้าวอลล์ของคู่รัก-คู่สัมพันธ์มีลักษณะเป็นสิ่งเตือนให้ตระหนัก (realize) ถึงการมีความสัมพันธ์ พร้อมกับเป็นพยานหลักฐานที่ทำให้เชื่อว่าความสัมพันธ์นั้นเป็นจริง (realization) กระนั้น “ภาพ” ต่างๆ ดังกล่าวก็ไม่ได้เป็นสิ่งแสดงถึงความเป็นจริงในนัยหนึ่งอาจเป็นเพียงแค่การหยิบเลือกเพื่อนำเสนอเพียงแค่บางแง่มุมของความเป็นจริง ดังจะพบว่า ภาพปรากฏของความสัมพันธ์มักมีแต่ด้านที่ “สวยงาม” เช่น การหยอกล้อ บอกรัก กล่าวคำคิดถึง ภาพถ่ายคู่ที่ดูสนิทสนม ในขณะที่ด้านตรงกัน

ข้าม เช่น การโกรธกัน ทะเลาะกัน อาจไม่ปรากฏ หากปรากฏว่า มีข้อความที่ทะเลาะโต้เถียงกันก็อาจถูกลบออกไปอย่างรวดเร็ว หรือหากยังคงอยู่ก็อาจถูก "เขียนใหม่" (re-write) หรือตีความใหม่ให้เปลี่ยนความหมายไปจากเดิม นอกเสียจากว่าจะเลิกคบหากันไปแล้ว แล้วมีอาการฟูมฟายกันในภายหลัง

มากกว่านั้น การแสดงซ้ำหรือผลิตซ้ำภาพของความสัมพันธ์ ในลักษณะหนึ่งจึงเปรียบได้กับการพยายามรักษา "สภาวะอันสวยงาม" ให้คงอยู่เนิ่นนานไม่เปลี่ยนแปลง แต่กระนั้นก็เป็นความพยายามที่เป็นไปไม่ได้ ความพยายามที่จะบันทึกเก็บกัก รักษา จึงเป็นเพียงการสร้างสิ่งใหม่ขึ้นมาแทน ดังนั้น "ภาพ" ต่างๆ ของความสัมพันธ์ที่ถูกสร้างขึ้นใหม่นี้จึงเป็นเพียง "ภาพตัวแทน" (representation) ของความสัมพันธ์ (ธเนศ วงศ์ยานนาวา 2538) ในแง่นี้ ภาพตัวแทนของความสัมพันธ์กับความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจริงๆ จึงไม่ใช่สิ่งเดียวกัน การหลงใหลอยู่ในโลกของภาพตัวแทนทำให้ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจริงถูกลบเลือนไปจากพื้นที่วอลล์ อาจกล่าวได้ว่า สิ่งที่เกิดขึ้นเป็นไปในทำนองเดียวกับที่ฌอง โบดริยารด์ (Jean Baudrillard) (2000) กล่าวเกี่ยวกับการถ่ายภาพไว้ว่า

"...ในการถ่ายภาพ เราไม่เห็นอะไรเลย มีเพียงแต่เลนส์ที่เห็นสิ่งต่างๆ แต่เลนส์ก็เป็นสิ่งที่ถูกซ่อนเอาไว้ จุดสนใจของสายตาของตากล้องไม่ใช่ "คนอื่น" หรือ "สิ่งอื่น" (the Other) ทว่าหมายถึงสิ่งที่หลงเหลืออยู่เมื่อปราศจากตากล้อง วัตถุนั้นจึงไม่ได้ปรากฏอยู่จริงๆ ต่อหน้าเรา [ดังนั้น] ระหว่างความเป็นจริง (reality) กับภาพ (image) ของความเป็นจริงนั้น มันจึงเป็นการแลกเปลี่ยนทดแทนที่เป็นไปไม่ได้ สิ่งที่เป็นไปได้มากที่สุด จึงพบเพียงความสัมพันธ์อย่างเป็นอุปมาอุปไมย (figurative correlation) ระหว่างความเป็นจริงและภาพของมัน..."[6]

ในแง่หนึ่ง ภาพตัวแทนของความสัมพันธ์จึงมีลักษณะที่น้อยกว่าความเป็นจริง แต่ก็กลายเป็นภาพที่เกินจริงไปพร้อมกัน เพราะภาพที่เต็มไปด้วยความสวยงาม

[6] ข้อความภาษาอังกฤษมีอยู่ว่า "In photography, we see nothing. Only the lens "sees" things. But the lens is hidden. It is not the Other which catches the photographer's eye, but rather what's left of the Other when the photographer is absent (quand lui n'est pas la). We are never in the real presence of the object. Between reality and its image, there is an impossible exchange. At best, one finds a figurative correlation between reality and the image."

และสงบราบคาบของความสัมพันธ์ต่างไปจากความสัมพันธ์ที่มีทั้งการทะเลาะเบาะแว้ง กระทั่งต้องเลิกคบกันไป ภาพตัวแทนของความสัมพันธ์จึงมีลักษณะที่มิใช่ความเป็นจริง แต่กลับมามีบทบาททดแทนความเป็นจริง ทั้งที่จริงแล้วก็เป็นสิ่งที่แทนไม่ได้

สรุป

พื้นที่หน้าวอลล์ของเฟซบุ๊กเป็นเวทีให้ผู้คนมาแสดงบทบาทที่แต่ละคนได้รับมอบหมายไว้ ผ่านปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นข้ามเวลา เมื่อเวลาเปลี่ยน ปฏิสัมพันธ์เปลี่ยน บริบทเปลี่ยน บทบาทเหล่านั้นก็เปลี่ยนแปลงได้ สำหรับผู้ใช้ที่ประกาศสถานะความสัมพันธ์อย่างชัดเจน ผู้ใช้อีกรายหนึ่งที่เป็นคู่ความสัมพันธ์จะเข้ามาร่วมใช้ ร่วมครอบครองพื้นที่ของอีกฝ่ายหนึ่ง พร้อมๆ กับเกิดการกีดกัน “คนที่ไม่ใช่แฟน” ให้ไม่สามารถทำทุกเรื่อง (อย่างตัวเอง) บนพื้นที่วอลล์ได้ ในกระบวนการดังกล่าว คู่สัมพันธ์จะกลายเป็นผู้แสดง ซึ่งในแง่หนึ่งทำให้การแสดงตัวตน-อัตลักษณ์ของแต่ละคนในคู่สัมพันธ์เป็นอัตลักษณ์ที่ต้องแสดงความเป็น “คู่”[7] ออกมา ขณะที่เพื่อนๆ คนอื่นๆ กลายไปเป็นผู้ชมที่ถูกจำกัดบทบาทลงไป ในแง่นี้ ปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจึงเป็นการแสดงให้เห็นและแสดงซ้ำสถานะความสัมพันธ์ที่มีอยู่ ถึงกระนั้น ภาพปรากฏของปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นก็ล้วนแต่มีสถานะเป็นเพียงภาพตัวแทนที่ไม่สามารถแทนทุกเรื่องทุกราวได้

อย่างไรก็ตาม ดังที่ผู้เขียนบอกไปแล้วว่า ลักษณะที่ผู้เขียนกล่าวถึงนี้ไม่ได้ครอบคลุมทุกๆ ลักษณะการใช้งานของผู้ใช้เฟซบุ๊ก มากกว่านั้น บทความนี้ยังกล่าวถึงเพียงแค่การใช้งานในลักษณะที่ผู้ใช้งานหนึ่งคน (user) แสดงตัวหรือใช้งานในรายชื่อผู้ใช้ (user name/account) อันใดอันหนึ่งเท่านั้น ไม่ได้นับรวมถึงกรณีที่ผู้ใช้งานหนึ่งคนใช้หลายรายชื่อ หรือกรณีที่ผู้ใช้งานหลายคนใช้รายชื่อผู้ใช้อันเดียวกัน เช่น คนสองคนที่มีความสัมพันธ์กันมีรายชื่อผู้ใช้อันเดียว หรือกลุ่มเพื่อนใช้รายชื่อเดียว เป็นต้น ซึ่งกรณีนี้ผู้เขียนมีสมมติฐานว่า อาจนับเป็น “ขั้นกว่า” ของการครอบครองพื้นที่ร่วมกันที่ได้เสนอไปในบทความชิ้นนี้ นอกจากนั้น ยังไม่รวมถึงปรากฏการณ์ “เพจโคลน” ทั้งหลายที่พบด้วยว่าเป็นการใช้ “เพจ” ร่วมกันของผู้ใช้หลายๆ คน[8]

[7] ประเด็นหนึ่งที่ผู้เขียนเห็นว่าน่าสนใจและอาจเป็นหัวเรื่องที่สามารถนำไปพิจารณาต่อได้คือ ลักษณะของความเป็น “คู่” อันหมายถึงการมีเพียง “สองคน” ในความสัมพันธ์ (ดู เชิงอรรถที่ 5 ก่อนหน้านี้ประกอบ) ในแง่หนึ่ง ผู้เขียนเห็นว่ามีความเกี่ยวข้องกับวิธีคิดแบบ “การมีคู่เพียงคนเดียว”

[8] โปรดดู มติชนออนไลน์ (2554)

บรรณานุกรม

ธเนศ วงศ์ยานนาวา

2538 ภาพตัวแทน: แทนสิ่งที่แทนไม่ได้. จุลสารไทยคดีศึกษา 12(1):16-18.

มติชนออนไลน์

2554 "ประวัติศาสตร์ที่เพิ่งสร้าง" ปรากฏการณ์ชั่วครู่ชั่วยาม สะท้านใน "เฟซบุ๊ค". http://www.matichon.co.th/news_detail.php?newsid=1301297890&grpid=no&catid=50

Baudrillard, Jean

2000 Photography, Or The Writing Of Light. http://www.ctheory.net/articles.aspx?id=126

Stanforth, Lisa

2010 Breaking Up is Hard to Do...Online. http://www.popmatters.com/pm/column/133596-breaking-up-is-hard-to-do...online/

มุมมองเพศภาวะกับสื่อใหม่[1]

ผู้ร่วมเสวนา:

วรงค์ หลูไพบูลย์, จีรนุช เปรมชัยพร, ฉันทลักษณ์ รักษาอยู่, ระพีพันธ์ จอมมะเริง, ธัญญา ใจดี, อาทิตย์ สุริยะวงศ์กุล, ดวงฤทัย เอสะนาชาตัง, โสภิดา วีรกุลเทวัญ, พิเชฐ ยิ่งเกียรติคุณ, ทิวสน สีอุ่น, ฯลฯ

ช่วงเริ่มต้นของงาน จีรนุช เปรมชัยพร ผู้ดำเนินรายการกล่าวถึงเรื่องบทบาทของเพศภาวะ (gender) กับพื้นที่สื่อใหม่ (new medea) ว่า ประเด็นเหล่านี้ได้ถูกกล่าวถึงในหลายแง่มุม เช่น ลักษณะของพื้นที่สื่อใหม่ที่สามารถผลักดันประเด็นต่างๆ ให้กลายเป็นเรื่องที่ “คุยได้” ช่วยลดอุปสรรคในการพบปะกัน การทำให้อินเทอร์เน็ตเป็นพื้นที่ปลอดภัย และในอินเทอร์เน็ตสามารถพูดคุยเรื่องเพศได้อย่างเปิดเผยขึ้น สิ่งนี้ทำให้พบว่า พื้นที่สื่อใหม่เอื้อต่อการแสดงความคิดเห็นของเสียงส่วนน้อย

การระบุเพศ: อะไรกำหนดเพศ? แล้วมันนำไปสู่สิ่งใด?

ในช่วงแรกของงานเริ่มจากการให้ผู้เข้าร่วมลองระบุเพศของตน และให้เหตุผลประกอบว่า เหตุใดจึงระบุเช่นนั้น ผู้เข้าร่วมให้คำตอบที่หลากหลาย บางคนระบุว่าเครื่องเพศเป็นสิ่งบ่งบอกเพศ บางคนระบุว่าการเลี้ยงดูและการปฏิบัติในครอบครัว บางคนก็อ้างอิงถึงบทบาทที่สังคมมอบให้ ความคาดหวังต่อกริยาท่าทาง ภาระบทบาทที่ต้องรับผิดชอบในสิ่งต่างๆ นอกจากนี้แล้ว บางคนก็ระบุเพศด้วยรสนิยมทางเพศของตนเอง หรือนิยามจากคนที่ตนเองชอบ

[1] เวทีสาธารณะ24 พฤศจิกายน 2553 13.00–16.30 น. ณ ห้องประชุม Dipak C. Jain ศศนิเวศน์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จัดโดย เครือข่ายพลเมืองเน็ต โดยการสนับสนุนของ มูลนิธิไฮน์ริค เบิลล์

ในระหว่างการพูดคุยเกิดคำถามว่า จริงๆ แล้วความเป็นหญิง-ชายนั้นกำหนดจากอะไรกันแน่ ปัจจัยทางชีววิทยา หรือว่าปัจจัยทางวัฒนธรรม แล้วเพศที่เรามีอยู่นั้น มันไปกำหนดสิ่งใดต่อ หลายคนเล็งเห็นว่า เกิดปัญหาอันเนื่องมาจากการกำหนดเพศ เพราะทำให้เกิดการแบ่งหน้าที่ เกิดความคาดหวังบางประการต่อเพศต่างๆ (เช่น ผู้ชายถูกคาดหวังว่าต้องสร้างฐานะให้มั่นคง) ตลอดจนการแปะป้ายต่อผู้คน (เช่น มองเกย์โดยผูกติดกับการติดเชื้อ HIV) ซึ่งกรอบการมองและความคาดหวังเหล่านี้ ก็นำไปสู่แรงกดดันต่อผู้คนที่ไม่ดำเนินชีวิตไปตามกรอบของสังคม ทั้งที่ในความเป็นจริง มนุษย์มีความหลากหลายกว่านั้น ดังนั้น จึงเกิดการตั้งคำถามว่า จริงๆ แล้วไม่ควรมีกรอบมากำหนดหรือไม่ หรือว่าควรจะมีกรอบที่หลากหลายกว่าที่เป็นอยู่ แล้วกรอบที่ว่านั้น ควรจะเป็นเช่นไร

อินเทอร์เน็ตกับเพศสภาวะ

สังคมมักจะมองว่าผู้ชายเป็นคนส่วนใหญ่ที่ใช้อินเทอร์เน็ต และมักมีการกล่าวถึงประเด็นเรื่องช่องว่างในการเข้าถึงอินเทอร์เน็ต แต่จากการสำรวจกลับไม่เป็นเช่นนั้น กล่าวคือ สัดส่วนการใช้อินเทอร์เน็ตระหว่างหญิง-ชายนั้นใกล้เคียงกัน ซึ่งแปลว่าในโลกออนไลน์มีคนทั้งสองเพศ ที่น่าสนใจคือผู้ใช้ 70% เป็นคนโสด มีข้อสังเกตจากผู้ร่วมสนทนาว่าเป็นไปได้หรือไม่ว่า พื้นที่ออนไลน์เป็นพื้นที่ที่ไม่แบ่งเพศ

ผู้เข้าร่วมการเสวนากล่าวถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการมีพื้นที่ออนไลน์ในหลายประเด็น เช่น มองว่าการพูดแบบเห็นหน้ากันมีผลต่อให้คนไม่กล้าพูดเรื่องเพศ แต่การใช้อินเทอร์เน็ตทำให้ผู้ใช้รู้สึกปลอดภัยมากกว่า ทั้งในแง่การหาข้อมูลและการแสดงออกเรื่องเพศ เพราะเป็นพื้นที่ที่แสดงความเป็นตัวตนได้อย่างสบายใจ ในกรณีการทำแท้ง อินเทอร์เน็ตก็เป็นช่องทางหนึ่งให้ผู้หญิงที่ตั้งครรภ์โดยไม่พร้อมสามารถหาข้อมูลและทางเลือกต่างๆ ได้ มีความเห็นว่าสื่อใหม่เป็นเครื่องมือที่ช่วยเปิดโลกทัศน์ของผู้คนในการทำความเข้าใจความหลากหลายทางเพศ เป็น

ช่องทางในการรณรงค์เรื่องเพศได้ และเกิดชุมชนที่เป็นการสื่อสารสองทาง แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันได้ และให้พื้นที่กับผู้ที่คิดต่าง มากกว่าสื่อกระแสหลัก นอกจากนี้ สื่อใหม่ยังสามารถเป็นแหล่งข้อมูลให้กับสื่อกระแสหลักในการนำเสนอข่าวสารอีกด้วย

มีข้อสังเกตว่า แม้สื่อใหม่จะช่วยให้หลีกเลี่ยงอำนาจบางแบบได้ แต่สุดท้ายในพื้นที่ดังกล่าวก็ต้องเผชิญอำนาจในลักษณะใหม่ๆ ในโลกออนไลน์อยู่ดี และพื้นที่สื่อใหม่ก็อาจถูกควบคุม ปิดกั้น หรือจัดระเบียบจากรัฐได้ อย่างไรก็ตาม ก็เชื่อกันว่าในกรณีที่มีการปิดกั้น ผู้คนก็จะแสวงหาพื้นที่ใหม่ๆ ต่อไป นอกจากนี้ ยังมีข้อที่ควรระลึกถึงอีกประการหนึ่งคือ จำเป็นต้องคำนึงความเท่าเทียมทางสังคมในการเข้าถึงอินเทอร์เน็ตด้วย เนื่องจากโอกาสในการเข้าถึงไม่ได้เท่าเทียมกันสำหรับทุกคน

The Facebook Effect[1]: การสร้างความเป็นสาธารณะในพื้นที่ส่วนตัว?[2]

ปัตย์ ศรีอรุณ

บทความนี้เกิดขึ้นจากการสังเกตของผู้เขียนผ่านหน้าเฟซบุ๊ก[3] ของเพื่อนผู้เขียนที่ส่วนใหญ่เป็นนักศึกษาคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และมีอายุอยู่ในช่วงประมาณ 20-23 ปี คำถามที่ทำให้ผู้เขียนเริ่มต้นเขียนบทความนี้เกิดขึ้นจากที่ได้พบเห็นปรากฏการณ์**การสร้างความเป็นสาธารณะในพื้นที่ส่วนตัว** นั่นคือ กรณีที่ผู้เล่นเฟซบุ๊กหลายคนแสดงภาพพื้นที่ส่วนตัวของตนเองในหน้าเฟซบุ๊ก ซึ่งเป็นการนำเสนอภาพถ่ายของเจ้าของหน้าเฟซบุ๊กนั้นๆ และมีพื้นที่ซึ่งมีความหมายถึงการเป็นพื้นที่ส่วนตัว เช่น “ห้องนอน” “ห้องน้ำ” ติดอยู่เป็นฉากหลัง (ภาพที่ 1) การแสดงภาพพื้นที่ส่วนตัวพร้อมๆ กับตัวเจ้าของหน้าเฟซบุ๊กนั้นๆ เป็นปรากฏการณ์หนึ่งที่พบเห็นได้ทั่วไปในวอลล์ของเพื่อนๆ ของผู้เขียนในเฟซบุ๊ก

ปรากฏการณ์นี้สร้างความสงสัยแก่ผู้เขียนในแง่ที่ว่า ขณะที่เจ้าของเฟซบุ๊กได้ถ่ายภาพและโพสต์ขึ้นในหน้าวอลล์ของตนเองนั้น ประการแรก พวกเขารู้หรือไม่

---

1 ชื่อบทความนี้ตั้งตามชื่อหนังสือเรื่อง *The Facebook Effect: The Inside Story of the Company that is Connecting the World* ของเดวิด เคิร์กแพทริก (David Kirkpatrick) ซึ่งเป็นการมองเฟซบุ๊กและมาร์ก ซักเกอร์เบิร์ก (Mark Zuckerberg) ในแง่บวกในการเชื่อมต่อผู้คนเข้าด้วยกัน

2 ส่วนหนึ่งของบทความนี้เกิดจากบทสนทนาหน้ากระดานข้อความหรือหน้าวอลล์ (wall) ของผู้เขียนซึ่งเกี่ยวกับการถูกสั่นคลอนของพื้นที่กายภาพจากการใช้เฟซบุ๊ก ผู้เขียนจึงขอนำส่วนหนึ่งของบทสนทนามาเชื่อมต่อกับบทความนี้ เพื่อสะท้อนความรู้สึกของการอ่านเฟซบุ๊ก โดยแทรกข้อความดังกล่าวไว้ในเชิงอรรถ ผู้เขียนใคร่ขอขอบคุณ Jew Jewz, Julladit Sittibanjerd, Gyz Jinakarn และ Tanawitch Ninlawan

3 Pat Sriaroon: *@ Julladit ความเจ๋งของ FB คือมันเอาพื้นที่ทุกอย่างมารวมกัน เป็นพื้นที่ที่ทับกันแบบหลายชั้นคือ สมัยก่อนเราอ่าน Blog แล้วเราก็ต้องคลิกลิงก์ไปทีละหน้าดูทีละคน แต่ FB มันเกิดขึ้นพร้อมกันทั้ง wall ทั้ง chat ทั้ง รูป ทั้ง video มันเป็นพื้นที่หลายชั้นมาก*

ภาพที่ 1: ภาพพื้นที่ส่นตัวของเพื่อนๆ เฟซบุ๊กของผู้เขียน

ว่ากำลังแสดงภาพพื้นที่ส่วนตัวลงในเฟซบุ๊ก ซึ่งเป็นพื้นที่ที่สามารถถูกเห็นได้จากสมาชิกเฟซบุ๊กคนอื่นๆ (ในกรณีที่ว่าไม่ได้ทำการตั้งค่าความเป็นส่วนตัวสูง ซึ่งเพื่อนๆ ของผู้เขียนส่วนใหญ่ในเฟซบุ๊กจะใช้ค่าเริ่มต้นที่เฟซบุ๊กตั้งมาให้และไม่เคยได้เข้าไปเปลี่ยนแปลง) และหากพวกเขารู้ว่าพื้นที่ที่พวกเขาแสดงในเฟซบุ๊กนั้นเป็นพื้นที่ส่วนตัวแล้ว การแสดงพื้นที่ส่วนตัวในเฟซบุ๊กที่มีคนมากมายสามารถพบเห็นได้ รวมไปถึงคนแปลกหน้าที่เป็น "เพื่อนของเพื่อน" ซึ่งไม่ได้รู้จักกันนั้น จะมีวัตถุประสงค์ไปเพื่อสิ่งใด เป็นไปได้หรือไม่ว่าการแสดงภาพพื้นที่ส่วนตัวในเฟซบุ๊กนั้นเป็นไปโดยไม่ตั้งใจเพียงแค่เจ้าของหน้าเฟซบุ๊กไม่ได้คำนึงถึงความเป็นพื้นที่ส่วนตัวเท่านั้น

ประการที่สอง การแสดงภาพพื้นที่ส่วนตัวในเฟซบุ๊กซึ่งอาจพูดได้ว่าเป็นพื้นที่สาธารณะ ได้เข้าไปสั่นคลอนขอบเขตของความหมายของพื้นที่ส่วนตัว ทำให้การรับรู้นิยามความหมายของคำว่าพื้นที่ส่วนตัวนั้นเปลี่ยนแปลงไป โดยพื้นที่ส่วนตัวสามารถอนุญาตให้คนแปลกหน้ามีโอกาสได้เห็นได้ แตกต่างจากในอดีตที่พื้นที่ส่วนตัวถูกขีดขอบในการเข้าถึงและการถูกเห็นจากคนที่สนิทชิดเชื้อเท่านั้น การที่วอลล์หรือภาพที่แสดงในเฟซบุ๊กมีลักษณะของการทะลุทะลวงเข้าไปทั้งในพื้นที่สาธารณะและพื้นที่ส่วนตัวนั้น ส่งผลอย่างไรต่อการรับรู้พื้นที่ เมื่อพื้นที่ถูกเรียงลำดับแตกต่างไปจากเดิมที่การเรียงลำดับของพื้นที่กายภาพจะไล่เรียงจากพื้นที่สาธารณะสู่พื้นที่ส่วนตัว แต่ปัจจุบันกลับสลับปนเปกันระหว่างพื้นที่ส่วนตัวและพื้นที่สาธารณะที่ผู้คนส่วนใหญ่คุ้นเคย

การคลี่คลายในสองประเด็นดังกล่าวนี้ อาจแสดงให้เห็นถึงที่มาที่ไปของปรากฏการณ์การสร้างความเป็นสาธารณะในพื้นที่ส่วนตัวว่า แท้จริงแล้วผู้คนมีกระบวนทัศน์ในการมองเรื่องพื้นที่ส่วนตัวผ่านเฟซบุ๊กอย่างไร

ในประการแรก พวกเขารู้หรือไม่ว่าพวกเขากำลังแสดงภาพพื้นที่ส่วนตัวลงในเฟซบุ๊ก ซึ่งเป็นพื้นที่ที่สามารถถูกเห็นได้จากสมาชิกเฟซบุ๊กคนอื่นๆ และหากพวกเขารู้ว่าพื้นที่ที่พวกเขาแสดงในเฟซบุ๊กนั้นเป็นพื้นที่ส่วนตัวแล้ว การแสดงพื้นที่ส่วนตัวในเฟซบุ๊กที่มีคนมากมายสามารถพบเห็นได้ รวมไปถึงคนแปลกหน้าที่เป็น "เพื่อนของเพื่อน" ซึ่งไม่ได้รู้จักกันนั้น จะมีวัตถุประสงค์ไปเพื่อสิ่งใด เป็นไปได้หรือไม่ว่าการแสดงภาพพื้นที่ส่วนตัวในเฟซบุ๊กนั้นเป็นไปโดยไม่ได้ตั้งใจ เพียงแค่เจ้าของหน้าเฟซบุ๊กไม่ได้คำนึงถึงความเป็นพื้นที่ส่วนตัวเท่านั้น: "เมื่อพื้นที่กลายเป็นฉากหลัง"

ในความเห็นของผู้เขียน เฟซบุ๊กนั้นเป็นเครื่องมือในการนิทรรศการตนเองของผู้คนเมืองในสังคมปัจจุบันที่พยายามเติมเต็มแกนกลางที่ว่างเปล่าของตน เป็นเครื่องมือในการสร้างอัตลักษณ์เช่นเดียวกับบล็อก (blog) ซึ่งเป็นการพยายามประกอบสร้างภาพของตัวตน (self) นัยหนึ่งก็เพื่อสร้างความชัดเจนต่อการท่วมท้นของอัตลักษณ์ที่มากมายในโลกออนไลน์ (Antoine 2010) สะท้อนถึงแกนกลางที่ว่างเปล่าของชีวิตคนเมืองที่ไม่ได้ติดตรึงกับสังคมเครือญาติและพื้นที่กายภาพ การลุ่มหลงตนเอง การพยายามนิยามตนเองว่าตัวเขาเป็นใคร โดยมีเฟซบุ๊กเป็นเครื่องมือหนึ่งในการพูดกับตัวเขาเอง แต่สิ่งที่เฟซบุ๊กแตกต่างกับบล็อกอย่างสิ้นเชิงก็คือ เฟซบุ๊กมีลักษณะเป็นพื้นที่ทางสังคมที่มีความเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา ดังนั้นจึงเปิดโอกาสให้ผู้คนสามารถแสดงความคิดออกมาได้รวดเร็วผ่านประโยคสั้นๆ บนหน้าวอลล์ อีกทั้งยังเปิดโอกาสให้ผู้คนสามารถสนทนาโต้ตอบกันได้อย่างรวดเร็ว เอื้อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ที่รวดเร็ว เพราะเฟซบุ๊กเป็นเสมือนช่องทางสื่อสารอีกอันหนึ่ง เฟซบุ๊กอาจเป็นพื้นที่พิเศษในโลกสมัยใหม่ เหมือนจดหมายน้อยคอยเธอในอดีต หรือการแอบส่งความรู้สึกผ่านเพื่อนของเพื่อน[4]

เฟซบุ๊กอาจเป็นภาพสะท้อนของตัวตนของเจ้าของที่มีความถี่และมีความละเอียดมากกว่าบล็อก โดยอินเทอร์เฟซ (interface) ของเฟซบุ๊กถือเป็นปัจจัยหนึ่งที่ผลักดันให้เกิดการนิทรรศการตนเองผ่านระบบการอัปเดตวอลล์ ภาพถ่าย วิดีโอ

[4] Jew Jewz: "*เด็กสมัยนี้มีช่องทางการอกหักที่ง่ายขึ้น เพียงเหลือบไปเห็นคนที่เราแอบชอบไปกด Like ให้ใครอีกคน โดยไม่เคยกด Like ให้เราหรือคอมเมนต์ของเราเลยแม้แต่น้อย ก็สามารถอกหักแบบ Web 2.0 ได้แล้ว*" จาก นิ้วกลม ^^

กลุ่ม อีเวนต์ ลิงก์ โพรไฟล์ ไลก์ ซึ่งการออกแบบอินเทอร์เฟซในลักษณะนี้ของเฟซบุ๊กอาจมาจากความตั้งใจที่จะเป็นพื้นที่ในการประกอบสร้างเหตุการณ์ต่างๆ ของชีวิตสุดโก้เก๋[5] เป็นภาพสะท้อนของความเป็นคนรุ่นใหม่ที่ลุ่มหลงความเป็นตัวเอง กล่าวได้ว่าเป็นนาร์ซิสซึมยุคใหม่ (new narcissism) ด้วยการนำเสนอ "ตัวเอง" ออกมาให้คนอื่นรับรู้ผ่านช่องทางของอินเทอร์เน็ต ภาพสะท้อนของสิ่งเหล่านี้ทั้งหมดเป็นผลมาจากความต้องการลึกๆ ในใจที่ต้องการจะเป็นคนสำคัญ (somebody)[6]

คำถามที่ตามมาคือ เมื่อเจ้าของหน้าเฟซบุ๊กได้ทำการนิทรรศการตัวเขาเองในเฟซบุ๊กนั้น เขาทำไปเพื่อสื่อสารกับใคร เขาใช้เฟซบุ๊กเป็นเครื่องมือในการแสดงความฮิปของตัวเขาให้ผู้อื่น (เพื่อนและเพื่อนของเพื่อน) ได้เห็น หรือว่าเป็นเครื่องมือในการตอกย้ำอัตลักษณ์ของตัวเขาเอง หรือทุกครั้งที่ทำการอัปเดตหน้าวอลล์นั้นเป็นการพูดคุยกับคนอื่นๆ พอๆ กับที่พูดคุยกับตัวเขาเอง การสื่อสารในเฟซบุ๊กไม่ได้เป็นไปเพื่อคุยกับเพื่อนหรือตัวเองเพียงด้านใดด้านหนึ่งเท่านั้น แต่ว่ามันเป็นไปทั้งสองทางพร้อมๆ กัน "ความไม่แน่นอนอย่างหนึ่งซึ่งเกิดมาบนโลกของไซเบอร์สเปซคือความไม่แน่นอนว่าปัจเจกบุคคลกำลังสื่อสารกับผู้อื่นหรือปัจเจกบุคคลกำลังสื่อสารกับตัวเขาเอง" (ชญาน์ทัต ศุภชลาศัย 2554) ไม่ว่าการสื่อสารในเฟซบุ๊กจะเป็นไปเพื่อการสื่อสารกับตนเองหรือผู้อื่น แต่การนิทรรศการตนเองในเฟซบุ๊กได้ทำให้เกิดการแบ่งผู้คนออกเป็นสองฝั่ง นั่นคือ ผู้เห็นและผู้ถูกเห็น[7]

หากพิจารณาการแสดงภาพต่างๆ ในเฟซบุ๊กว่า เป็นการนิทรรศการตัวเองในเรื่องความมีวิถีชีวิตสุดโก้เก๋ของทั้งผู้มองและผู้ถูกมอง อาจทำให้ต้องพิจารณาอีกครั้งว่า พื้นที่ต่างๆ ที่ปรากฏในภาพถ่ายในเฟซบุ๊กนั้นยังสามารถดำรงสถานะเป็น

---

[5] Pat Sriaroon: *@ Jewz "สำนึกแห่งตัวตนเรื่องความโก้เก๋" (a stylistic self-consciousness) นี่น่าสนใจครับ เพราะว่าจำได้เลาๆ ใน trailer เรื่อง Social Network ก็มีคำพูดประมาณว่า FB นี่เป็นพื้นที่ในการโชว์ lifestyle อันฮิปๆ ของเด็กมหาลัยชื่อดัง เป็นพื้นที่แสดง event สุดเก๋*

[6] Jew Jewz

[7] Pat Sriaroon: *@ Tanawitch Ninlawan หมายความว่า เราจะมีความเป็นส่วนตัวใน FB เมื่อเราแฝงตัวเป็นผู้แอบดูเท่านั้นใช่มั้ย เมื่อไหร่ที่เราเปิดปาก หรือ กด like ความเป็นส่วนตัวเราจะหายไปในทันใด*

ภาพที่ 2: ละครเรื่อง *Gossip Girl* ที่ฉากหลังทำหน้าที่ขับเน้นและสร้างความขวนฝันแก่ตัวละครในเรื่อง

พื้นที่กายภาพได้หรือไม่ ในความเห็นของผู้เขียน พื้นที่ต่างๆ ที่ปรากฏในภาพถ่ายนั้นได้ถูกทำให้กลายเป็นเพียงฉากหลังของเหตุการณ์ต่างๆ ในชีวิต?[8] ดังเช่นฉากของละครเวทีที่ทำหน้าที่ในการผลักให้ผู้แสดงที่แสดงอยู่หน้าฉากได้มีความโดดเด่น เช่น ฉากหลังของละครทีวีเรื่อง *Gossip Girl* (ภาพที่ 2)

เพราะฉะนั้น การตอบคำถามที่ว่า เจ้าของเฟซบุ๊กที่แสดงพื้นที่ส่วนตัวในภาพนั้นสำเหนียกรู้หรือไม่ว่าเขาได้แสดงพื้นที่ส่วนตัวในพื้นที่สาธารณะ หรือเมื่อถ่ายรูปการสำเหนียกรู้เกี่ยวกับเรื่องพื้นที่ได้หายไป[9] อาจพิจารณาได้ว่า เจ้าของภาพนั้นๆ

[8] Julladit Sittibanjerd: *space ในภาพถ่ายของ Facebook นั้นเป็นหลาย space ที่ซ้อนทับกัน เพื่อประกอบมาเป็นคนหนึ่งคน? อย่างนี้เราบอกได้มั้ยครับว่า มันคล้ายกับการที่เราต้องอ่าน!! คล้ายกับอ่านหนังสือประวัติบุคคลคนหนึ่ง ที่คนๆ นั้นสามารถเขียนมันมาด้วยสารและภาพประกอบได้ตามชอบ แต่มันไม่จำเป็นต้องอ่านจาก 1 ไป 100 แต่เลือกอ่านเฉพาะสิ่งหรือตอนที่เราสนใจได้ทันที*

[9] Julladit Sittibanjerd: *หมายถึงถ่ายทอดออกมาใน "ภาพ (image)" ที่ส่งออกมาอีกทีนึงรึเปล่าครับ หรือ "สาร (message)" ที่ส่งเข้าไป? หมายถึง การอยากเปิดตัวเองของคน หรือการอยากรู้ของผู้อยากรู้ ... เช่น การส่งผ่านโดยคนนอกด้วย "สาร" ให้คนที่อยู่ใน private หรือการแชร์ "ภาพ" จาก private ให้คนนอก public ได้ทราบเรื่องราวประจำวัน หรือเสพพื้นที่หรือกิจกรรมที่ส่งออกไป ถ้าเป็นเรื่องประมาณนี้ ผมว่าไม่ได้ทำลายโครงสร้างใดๆ กระมังครับ เหมือนเราจำลองกิจกรรมดารามาในชีวิตคนปกติเท่านั้น...*

เห็นว่าพื้นหลังของภาพไม่ใช่พื้นที่ส่วนตัว (ซึ่งผูกติดอยู่กับความหมายของความเป็นส่วนตัวและกิจกรรมที่เป็นส่วนตัว) แต่มีลักษณะเป็นเสมือนฉากหลังของเหตุการณ์ต่างๆ ในชีวิต หรืออาจพูดได้ว่า ในภาพถ่ายที่แสดงพื้นที่ส่วนตัวนั้น เจ้าของภาพไม่ได้มองว่า ภาพนั้นๆ มีความหมายตรง (denotation meaning) ในการเป็นพื้นที่ส่วนตัวเพียงอย่างเดียว แต่ยังมีความหมายอื่นๆ ที่เจ้าของภาพได้ให้นิยามลงไปขณะถ่ายภาพนั้นๆ อาทิเช่น การปรับแสงของฉากหลังให้ดูมืดสลัว เพื่อสื่อความหมายของความลึกลับดังเช่นฉากละคร (ในขณะเดียวกัน การเพิกเฉยต่อความหมายตรงของพื้นที่ฉากหลังก็เป็นการให้นิยามแก่ฉากหลังของผู้ถ่ายภาพเช่นเดียวกัน)

หรืออาจกล่าวได้ว่า การถ่ายภาพและเผยแพร่พื้นที่ส่วนตัวของเจ้าของเฟซบุ๊กนั้นได้ทำให้เหตุการณ์ในชีวิตของบุคคลหนึ่งๆ ที่อยู่ในพื้นที่หนึ่งๆ ได้ถูกบันทึกและแปรสภาพกลายเป็นสื่อ ซึ่งเมื่อถูกแปรสภาพกลายเป็นสื่อแล้ว สถานะของพื้นที่ส่วนตัวนั้นก็ไม่ได้เป็นพื้นที่ส่วนตัวอีกต่อไป แต่ถูกเปลี่ยนแปลงให้กลายเป็นฉากหลังของสื่อภาพถ่าย ที่มีเจ้าของภาพซึ่งเป็นคนถ่ายภาพคอยกำกับให้นิยามความหมายใหม่แก่สิ่งต่างๆ ในภาพ โดยมองว่าภาพต่างๆ นั้นเป็นเพียงเหตุการณ์ที่มีลักษณะชั่วคราว มากกว่าที่จะติดตรึงกับความหมายตรง สภาวะของการกลายเป็นฉากหลัง

ภาพที่ 3: มิวสิกวิดีโอ *Come Back to Me* ของฮิคารุ อุทาดะ (Hikaru Utada)
ที่พื้นที่ในหนังได้แปรสภาพกลายเป็นฉากหลัง

ของพื้นที่นี้เป็นสภาวะที่เกิดขึ้นทั่วไปในมิวสิกวิดีโอ ที่พลังของความหมายตรงของฉากหลังนั้นถูกลดทอนลงไป เหลือเพียงความหมายที่ผู้กำกับต้องการคงไว้หรือเพิ่มเติมเข้าไป (ภาพที่ 3)

ประการที่สอง การแสดงภาพพื้นที่ส่วนตัวในเฟซบุ๊กซึ่งอาจพูดได้ว่าเป็นพื้นที่สาธารณะ ได้เข้าไปสั่นคลอนขอบเขตของความหมายของพื้นที่ส่วนตัว ทำให้การรับรู้นิยามความหมายของคำว่าพื้นที่ส่วนตัวนั้นเปลี่ยนแปลงไป โดยพื้นที่ส่วนตัวสามารถอนุญาตให้คนแปลกหน้ามีโอกาสได้เห็นได้ แตกต่างจากในอดีตที่พื้นที่ส่วนตัวถูกขีดขอบในการเข้าถึงและการถูกเห็นจากคนที่สนิทชิดเชื้อเท่านั้น การที่วอลล์หรือภาพที่แสดงในเฟซบุ๊กมีลักษณะของการทะลุทะลวงเข้าไปทั้งในพื้นที่สาธารณะและพื้นที่ส่วนตัวนั้น ส่งผลอย่างไรต่อการรับรู้พื้นที่ เมื่อพื้นที่ถูกเรียงลำดับแตกต่างไปจากเดิมที่การเรียงลำดับของพื้นที่กายภาพจะไล่เรียงจากพื้นที่สาธารณะสู่พื้นที่ส่วนตัว แต่ปัจจุบันกลับสลับปนเปกันระหว่างพื้นที่ส่วนตัวและพื้นที่สาธารณะที่ผู้คนส่วนใหญ่คุ้นเคย: “ความสามารถในการเคลื่อนที่ของพื้นที่กายภาพ”

ถึงแม้ว่าการถ่ายภาพพื้นที่ส่วนตัวและแสดงบนเฟซบุ๊กจะเป็นการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ให้กลายเป็นฉากหลัง แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า ฉากหลังในภาพถ่ายนั้นจะเป็นอิสระจากความหมายตรงของพื้นที่นั้นๆ เพียงแต่เจ้าของภาพหรือพื้นที่ได้เปลี่ยนแปลงความหมายของพื้นที่ส่วนตัวดังกล่าว ให้เกิดความหมายใหม่โดยการกำหนดมุมภาพ การกำหนดแสง การเลือกที่จะให้เห็นและไม่ให้เห็นสิ่งใด

ปรากฏการณ์การสร้างความเป็นสาธารณะในพื้นที่ส่วนตัว ซึ่งทำให้พื้นที่ส่วนตัวสามารถถูกเห็นได้ตามพื้นที่อื่นๆ นั้น เนื่องมาจากว่าพื้นที่ไม่ได้ถูกติดตรึงอยู่กับพื้นที่กายภาพอีกต่อไป แต่ถูกลดทอนลงให้กลายเป็นฉากหลังและถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการประกอบสร้างตัวเอง การกินล้วงเข้าไปในพื้นที่ต่างๆ โดยไม่มีขอบเขตแน่นอน ทำให้กระบวนทัศน์เรื่องพื้นที่ได้เปลี่ยนไป[10]

[10] Pat Sriaroon: *กำลังคิดเรื่องที่ว่า FB มันเข้าไปที่ไหนก็ได้ ห้องนอน ห้องส้วม ที่ที่เราไม่เคยพาคนอื่นเข้าไป ให้คนอื่นเห็น (พื้นที่ส่วนตัว) มันทำลายสิ่งเหล่านั้นไปเลย ความคิดเรื่องพื้นที่แบบในกายภาพ สาธารณะ พื้นที่กึ่งสาธารณะ พื้นที่ส่วนตัว มันถูกทำลาย*

เนื่องจากภาพถ่ายในเฟซบุ๊กนั้นเป็นหลายพื้นที่ที่ซ้อนทับกัน ประกอบขึ้นเพื่อการแสดงตัวตนของคนหนึ่งคน โครงสร้างในการประกอบกันของพื้นที่ต่างๆ ในเฟซบุ๊กทำให้ขอบเขตของพื้นที่ส่วนตัวและพื้นที่สาธารณะถูกทำลาย เฟซบุ๊กเป็นการประกอบสร้างที่ผสมปนเปพื้นที่หลายส่วนเข้าไว้ด้วยกัน และด้วยเหตุที่มันสามารถเชื่อมต่อกับที่ใดก็ได้ในโลก พื้นที่แต่ละส่วนนั้นจึงไม่มีเส้นแบ่งที่ชัดเจน เฟซบุ๊กเป็นพื้นที่ซึ่งอนุญาตให้ผู้คนสามารถเคลื่อนไหวและพบเจอผู้คนอื่นๆ ในพื้นที่ซึ่งมีหลายมิติซ้อนทับกัน การรับรู้ความหมายตรงดังที่ถูกนิยามและผูกติดกับพื้นที่มาแต่เดิมว่าพื้นส่วนตัวคือพื้นที่ซึ่งบุคคลจะทำกิจกรรมที่ไม่ต้องการให้คนทั่วไปได้เห็น โดยคนที่สามารถเข้ามาในพื้นที่และมีโอกาสเห็นได้นั้นต้องเป็นคนที่มีความสนิมสนมอย่างใกล้ชิด รวมทั้งนิยามเดิมที่ว่าพื้นที่สาธารณะคือพื้นที่ซึ่งบุคคลทำกิจกรรมโดยต้องถูกเห็นจากบุคคลอื่นๆ นั้น ได้เปลี่ยนแปลงไปแล้ว

การที่โครงสร้างการรับรู้เชิงพื้นที่ถูกทำลาย ถูกตัดเฉือน และประกอบขึ้นมาใหม่นั้น ทำให้เกิดคำถามต่อตัวผู้เขียนในฐานะผู้สนใจพื้นที่ในเชิงสถาปัตยกรรมว่าปรากฏการณ์ของเฟซบุ๊กอาจทำให้สถาปนิกต้องพิจารณาใคร่ครวญถึงนิยามในเรื่องความจริงของ "พื้นที่ทางสถาปัตยกรรม" อีกครั้งหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในการมองว่าพื้นที่ซึ่งทำการออกแบบนั้นไม่ได้ปิดกั้นและจบสมบูรณ์ในตัวเอง แต่มีมิติซ้อนทับที่เกิดขึ้นจากการต่อเติมทาบทับ (augmentation) ด้วยพื้นที่เสมือนและพื้นที่กายภาพอื่นๆ (Antoine 2010) ซึ่งทำให้กระบวนทัศน์ที่มองพื้นที่ในการออกแบบทางสถาปัตยกรรมว่าเป็นพื้นที่ติดตรึงและหยุดนิ่งอยู่กับที่นั้น เปลี่ยนแปลงไปสู่การมองพื้นที่ว่ามีความสามารถที่จะ "เคลื่อนที่ได้" (mobility) ด้วยการเชื่อมต่อ

ในอนาคต การพิจารณาเรื่องพื้นที่ส่วนตัวและพื้นที่สาธารณะอาจจะไม่สามารถกำหนดด้วยขอบเขตเชิงกายภาพอีกต่อไป พื้นที่กายภาพจะมีความลื่นไหลเชื่อมต่อ และมีสภาวะที่เป็นชั่วคราว (temporal) และอาจทำหน้าที่เป็นเสมือนฉากหลังของเหตุการณ์ต่างๆ ที่ประกอบกันขึ้น การแบ่งแยกพื้นที่อาจถูกกำหนดด้วยการให้นิยามความหมายอย่างเป็นชั่วคราว เช่น พื้นที่ซึ่งมีความเป็นส่วนตัวและพื้นที่ซึ่งมีความเป็นสาธารณะ

บรรณานุกรม

ชญาน์ทัต ศุภชลาศัย

2554 ไซเบอร์สเปซ โลกเสมือนจริง และเศษเสี้ยวแห่งความจริง. นิตยสารวิภาษา 4(8):30-34

Picon, Antoine

2010 Digital Culture in Architecture: An Introduction for the Design Professions. Basel: Birkhäuser.

http

://www
ออนไลน์ ... ยังไงกันดี?

การจัดการความคิดเห็นในชุมชนออนไลน์[1]

จิตรทัศน์ ฝักเจริญผล

ในชุมชนออนไลน์ที่สมาชิกมีพื้นหลังหลากหลาย แตกต่างกันทั้งความเชื่อและประสบการณ์ การปะทะกันของความคิดเห็นของสมาชิกนั้น ช่วยกระตุ้นการแลกเปลี่ยนแนวคิด และมักจะช่วยเปิดมุมมองของผู้ที่เข้ามาร่วมวงสนทนาให้เห็นตัวอย่าง แย้งและเหตุผลที่อาจไม่เหมือนของตน

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากความหลากหลายของผู้เข้าร่วมสนทนา ซึ่งมักจะมีการเปิดกว้างในลักษณะที่ใครก็ได้สามารถร่วมแสดงความคิดเห็นได้ สิ่งที่เราพบหลายๆ ครั้งก็คือ การแสดงความเห็นหรือให้ข้อมูลอาจไม่อยู่ในรูปแบบที่ยอมรับได้

บทความนี้พยายามเปรียบเทียบลักษณะระบบของการจัดการกับความเห็นที่แตกต่างในระบบแลกเปลี่ยนความคิดเห็นออนไลน์ที่มีผู้ใช้จำนวนมาก ประเด็นแรกที่เราสนใจพิจารณาคือ กฎหรือสิ่งที่ผู้ใช้ปกติสามารถกระทำได้โดยตรงโดยผ่านทางความสามารถของซอฟต์แวร์ ประเด็นถัดไป จะพิจารณาระบบที่ผู้ใช้ปกติสามารถกลายเป็นผู้ใช้ที่มีสิทธิพิเศษได้ โดยอาจจะเป็นแบบชั่วคราวหรือเป็นระยะเวลานาน ในระบบดังกล่าว เราสนใจกระบวนการการปรับสิทธิผู้ใช้ และสิ่งที่ผู้ใช้พิเศษสามารถกระทำได้โดยผ่านทางระบบปกติ ซึ่งการพิจารณานี้จะไม่รวมถึงการจัดการพิเศษนอกระบบ เช่น การเข้าไปแก้ฐานข้อมูลโดยตรงของผู้ดูแลระบบคอมพิวเตอร์ หรือผู้ดูแลเว็บเข้าไปลบบทความ ประเด็นสุดท้ายที่เราสนใจคือ แนวทางปฏิบัติของผู้เข้าใช้ ซึ่งถือเป็นข้อตกลงทั่วไป ผู้ใช้อาจจะไม่ทำตามก็ได้ ซึ่งการไม่ปฏิบัติตามนี้อาจมีผลกับสถานะการเป็นผู้ใช้ต่อไปก็ได้ ถ้ามีการตรวจสอบ อย่างไรก็ตาม เราจะสนใจเฉพาะแนวปฏิบัติที่มีประกาศไว้เป็นหลัก ส่วนแนวปฏิบัติอื่นๆ ที่พบ จะถูกจัดว่าเป็นข้อสังเกตเท่านั้น

[1] บทความนี้เดิมเผยแพร่โดยแยกเป็นสองตอน ตอนแรกที่ http://www.onopen.com/2006/01/634 เมื่อ 10 มิถุนายน ค.ศ. 2006 และตอนที่สองที่ http://www.onopen.com/2007/01/1492 เมื่อ 11 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 2007

เป้าหมายของการพิจารณาระบบดังกล่าวก็เพื่อที่จะทดลองทำความเข้าใจกับ “บางสิ่ง” ที่อยู่ในระบบอัตโนมัติหรือกฎเกณฑ์ของเว็บไซต์เหล่านั้น โดยเราจะสนใจเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสิทธิและอำนาจของผู้ใช้ในการจัดการกับ “ความเห็น” ของผู้ใช้คนอื่นๆ ในชุมชนออนไลน์ สังเกตว่า ในชุมชนเหล่านี้ ความเห็นที่ผู้ใช้แสดงออกมานั้นเป็นวัตถุหลักในการสื่อสารและยืนยันความมีตัวตนอยู่ของผู้ใช้ ระบบและกฎเกณฑ์ที่ใช้จัดการกับความเห็นจึงน่าจะเป็นสิ่งที่เราพอจะใช้ เพื่อศึกษาเกี่ยวกับแนวคิดหรือความเชื่อของผู้ออกแบบเว็บไซต์หรือกลุ่มสมาชิกที่ช่วยกันออกแบบระบบดังกล่าวขึ้นมาได้ไม่มากก็น้อย

เราจะแบ่งบทความออกเป็นตอนย่อยๆ หลายๆ ตอน เริ่มจากการให้รายละเอียดของระบบต่างๆ จากนั้นจึงพยายามใส่คำอธิบายเพิ่มเติม สำหรับตอนแรกนี้จะเริ่มอธิบายระบบของกระดานข่าวก่อน

ระบบกระดานข่าว

เราจะเริ่มจากระบบที่น่าจะเป็นที่คุ้นเคยมากที่สุด ระบบกระดานข่าวเป็นระบบสื่อกลางให้ผู้ใช้สามารถเริ่มสนทนาโดยเปิดประเด็น (ที่เรียกว่ากระทู้) และให้ ผู้ใช้ต่างๆ เข้ามาร่วมแสดงความคิดเห็นได้ เราจะพิจารณากระดานข่าวสาธารณะพันทิป.คอม (http://pantip.com/) ซึ่งน่าจะเป็นกระดานข่าวที่มีผู้ใช้ชาวไทยเข้าใช้โดยรวมมากที่สุด เนื่องจากผู้ใช้มีจำนวนที่ค่อนข้างมากและหลากหลาย และเว็บมีประเภทของการสนทนาหลายกลุ่มที่ค่อนข้างละเอียดอ่อนและอาจทำให้เกิดการทะเลาะกันแบบออนไลน์ได้ง่าย เว็บบอร์ดพันทิปจึงมีระบบระเบียบในการเขียนข้อความค่อนข้างมาก ในการใช้งานพันทิปจะแบ่งผู้ใช้ออกเป็นสามประเภทใหญ่ๆ กล่าวคือ

1. ผู้ใช้ขาจร ซึ่งมีสิทธิในการแสดงความคิดเห็นในหมวดหมู่ค่อนข้างจำกัด ทุกครั้งที่ส่งความคิดเห็นจะต้องระบุอีเมลของตนเอง เพื่อที่จะไปกดยืนยันการส่งข้อความ ถ้ายังไม่เข้าไปตรวจสอบอีเมลเพื่อกดยืนยัน ความเห็นจะยังไม่ถูกแสดง ข้อความที่ผู้ใช้กลุ่มนี้พิมพ์จะแสดงหมายเลขไอพีประกอบ

2. ผู้ใช้ระบบบัตรผ่าน ซึ่งจะมีลักษณะคล้ายๆ กับผู้ใช้ขาจร คือ ต้องแจ้งอีเมลที่ใช้งานได้ เพียงแต่ต้องลงทะเบียนไว้ก่อนล่วงหน้าเพียงครั้งเดียว จากนั้นจะได้รหัสผ่าน

สำหรับเขียนข้อความ ข้อความที่ผู้ใช้กลุ่มนี้พิมพ์จะแสดงหมายเลขไอพีพร้อมกับหมายเลขของบัตรผ่านเสมอ

3. ผู้ใช้สมาชิก เนื่องจากระบบมีการปรับปรุงหลายครั้ง กลุ่มสมาชิกของเว็บบอร์ดพันทิปจึงมีอยู่สองรุ่น คือ รุ่นก่อนซึ่งการสมัครไม่จำเป็นต้องใช้เลขประจำตัวประชาชน และรุ่นที่บังคับให้ระบุเลขประจำตัวประชาชนแล้ว โดยในการแสดงความคิดเห็น รูปไอคอน (นิยมเรียกว่าอมยิ้ม) ของสมาชิกสองกลุ่มนี้จะแตกต่างกัน ปัจจุบันนี้ สำหรับผู้ใช้ที่จะสมัครสมาชิกใหม่นั้นจะต้องระบุเลขประจำตัวประชาชนด้วย หลังจากที่มีการสมัครสมาชิกไป ทางเจ้าหน้าที่ของพันทิปจะตรวจสอบข้อมูล (ซึ่งไม่ได้ระบุว่าตรวจสอบอะไรบ้าง) จากนั้น ถ้าข้อมูลไม่มีปัญหาก็จะตอบรับและให้สิทธิสมาชิกกับผู้สมัคร นอกจากความสามารถในการใช้งานบริการต่างๆ ที่เพิ่มขึ้นแล้ว สิทธิพิเศษหนึ่งที่สมาชิกได้รับคือ การปกปิดหมายเลขไอพีในข้อความที่เขียน

ในเรื่องเกี่ยวกับการจัดการผู้ใช้งานนั้น ระบบของพันทิปจะรับประกันว่าอย่างน้อยผู้ที่ส่งข้อความนั้นมีอีเมลที่ใช้งานได้จริง (สำหรับผู้ใช้ระบบบัตรผ่านและผู้ใช้ขาจร) ส่วนในระบบสมาชิกนั้น เราสามารถกล่าวได้ว่า พันทิปมีระบบสมาชิกแบบหนึ่งหมายเลขประจำตัวประชาชนหนึ่งชื่อสมาชิก

ประเภทของผู้ใช้งานมีผลต่อการเขียนข้อความในเว็บบอร์ด ซึ่งจะแบ่งกระทู้ทั้งหมดออกเป็นหมวดหมู่ บางหมวดหมู่ผู้ที่แสดงความเห็นและตั้งกระทู้จะต้องเป็นสมาชิกเท่านั้น เช่น ห้องราชดำเนินซึ่งเป็นห้องสนทนาด้านการเมือง หรือห้องศุภชลาศัยซึ่งเป็นห้องสนทนาด้านกีฬา ส่วนบางห้อง เช่น ห้องหว้ากอสำหรับกระทู้ด้านวิทยาศาสตร์ หรือห้องเฉลิมไทยสำหรับเรื่องบันเทิง เป็นต้น ผู้ใช้ขาจรและผู้ใช้ระบบบัตรผ่านจะสามารถเขียนข้อความได้

พันทิปมีกฎที่ระบุไว้ในหน้ามารยาท[2] ว่า ห้ามเขียนข้อความที่วิพากษ์วิจารณ์สถาบันกษัตริย์ ห้ามเสนอข้อความลามก ห้ามใส่ร้ายผู้อื่น ห้ามเขียนข้อความชวนทะเลาะ ห้ามโจมตีเกี่ยวกับศาสนา ห้ามใช้นามแฝงเป็นชื่อจริงผู้อื่น ห้ามเขียนเกี่ยวข้องกับสิ่งที่ผิดกฎหมายหรือศีลธรรมอันดี เป็นต้น หากผู้ดูแลตรวจพบหรือมีผู้ใช้แจ้ง

[2] http://www.pantip.com/cafe/rules.html

เข้ามา กระทู้เหล่านี้จะถูกลบทันที โดยอาจไม่มีการแจ้งเหตุผล และสถานะสมาชิกอาจถูกยึด (เรียกกันว่าการยึดอมยิ้ม) นอกจากนี้ ในการเขียนข้อความลงในพันทิป ผู้ที่เขียนข้อความดังกล่าวอาจต้องรับผิดชอบด้วยตนเอง ซึ่งในการจัดการดังกล่าว พันทิปอาจ “เปิดเผยที่มาและรายละเอียดส่วนตัวของผู้เสนอข้อความนั้นได้ โดยไม่ถือว่าเป็นการละเมิดสิทธิส่วนบุคคล” ซึ่งรวมไปถึงการขอข้อมูลจากบริษัทให้บริการอินเทอร์เน็ตด้วย

ในการตรวจสอบว่า การเขียนกระทู้นั้นเป็นไปตามมารยาทหรือไม่ นอกจากที่ผู้ดูแลจะคอยสอดส่องเองแล้ว พันทิปยังมีระบบที่ให้ผู้ใช้ช่วยแจ้งข้อมูลกับผู้ดูแลด้วย โดยผู้ใช้ทั่วไปสามารถสั่ง “แจ้งลบ” ที่กระทู้ใดๆ ก็ได้ แต่ต้องระบุเหตุผล (ซึ่งเป็นไปตามมารยาทข้างต้น) รวมทั้งอีเมลของผู้แจ้งด้วย นอกจากนี้ สำหรับสมาชิกแล้วยังมีระบบ “แจ้งลบแบบไฟเขียวไฟแดง” ซึ่งเป็นระบบที่ให้เฉพาะสมาชิกที่เข้ามาใช้งานนานกว่าสองเดือนเท่านั้นมาลงคะแนนว่า ให้ลบหรือปล่อยผ่าน ถ้าในการลงคะแนนนั้นมีสมาชิกที่ลงคะแนนให้ลบหรือปล่อยผ่านมากกว่าจำนวนหนึ่ง (ตอนแรกเริ่มให้เป็นสามคน ต่อมาเป็นเจ็ดคน) กระทู้นั้นจะถูกย้ายไปเก็บไว้ที่ “ห้องฝากขังกระทู้” เพื่อให้ผู้ดูแลและผู้ตั้งกระทู้เข้ามาชี้แจงและสอบถามได้ อย่างไรก็ตาม ระบบนี้ถูกระงับไปเมื่อกลางเดือนมีนาคมที่ผ่านมาในห้องราชดำเนิน เหลือเพียงการแจ้งลบธรรมดาและใช้ผู้ดูแลตรวจสอบเท่านั้น[3]

[3] อ่านคำถกเถียงเกี่ยวกับการยึดสมาชิก (อมยิ้ม) และเรื่องการจัดการกระทู้รวมถึงระบบไฟเขียวไฟแดง (ที่ตอบโดยผู้ดูแลระบบ) ได้ที่กระทู้ http://www.pantip.com/cafe/chalermthai/topic/A4256905/A4256905.html (ปัจจุบัน url นี้ไม่สามารถเข้าถึงได้ แต่สามารถเข้าถึงข้อมูลได้โดยผ่าน http://web.archive.org/web/20060522175145/http://www.pantip.com/cafe/chalermthai/topic/A4256905/A4256905.html - บรรณาธิการ)

[4] ตัวอย่างเช่น ในห้องราชดำเนินช่วงที่กระแสความขัดแย้งทางการเมืองมีมาก ถึงกับทำให้ผู้ใช้กลุ่มหนึ่งที่ไม่ชอบทักษิณ ชินวัตร ต้องรวมตัวกันเป็นกลุ่ม “ขบวนการเสรีไทยในเว็บบอร์ด” เพื่อช่วยกันโต้เถียงกับฝั่งตรงกันข้าม โดยการจัดการกลุ่มอย่างเอาจริงเอาจัง เช่น มีการแบ่งงานในหมู่สมาชิกว่า สมาชิกคนใดจะเป็นกลุ่มตอบโต้ด้วยข้อมูล คนใดจะเป็นคนที่ตอบโต้ด้วย “วาทะ” หรือด้วยวิธีอื่นๆ ปัจจุบันกลุ่มนี้ได้ออกไปสนทนากันที่เว็บไซต์ของตนเองอยู่ที่ http://forum.serithai.net/

การถกเถียงในพันทิปจะมีลักษณะแตกต่างกันไปตามห้อง ตามที่สังเกตเห็นจะพบว่า หลายครั้งการถกเถียงจะค่อนข้างรุนแรง[4] และยังมีความเชื่อว่า คนที่ไม่เป็นกลางหรือเลือกข้างใดๆ แล้ว จะไม่สามารถให้ข้อมูลหรือถกเถียงได้อย่างมีเหตุผล[5] นอกจากนี้ ยังมีการถกเถียงในประเด็นเกี่ยวกับความเป็นกลางของผู้ดูแล[6] ในการถกเถียงดังกล่าว ผู้ใช้บางคนให้ความเห็นว่า ถ้าผู้ใช้คนใดไม่สามารถทำตามกฎหรือไม่พอใจ ก็ควรจะออกไปเล่นที่อื่น (โดยใช้คำเรียกพันทิปว่า “เจ้าของบ้าน”) และไม่ควรเรียกร้องการดูแลที่ครอบคลุมมากขึ้นของพันทิป เนื่องจากผู้ดูแลที่มีอยู่ก็ทำงานหนักอยู่แล้ว ส่วนผู้ที่ไม่เห็นด้วยกล่าวว่า ผู้ดูแลพันทิปมีหน้าที่รับผิดชอบในเรื่องดังกล่าวโดยตรง ลักษณะของการถกเถียงประเด็นนี้เกี่ยวข้องกับความเชื่อว่า ผู้ใช้สร้างพันทิปหรือพันทิปสร้างผู้ใช้กันแน่

นอกจากระบบพันทิปแล้ว ยังมีระบบกระดานข่าวอื่นๆ ที่มีผู้เข้าใช้ประจำจำนวนหนึ่งอีกหลายแห่ง ซึ่งโดยมากแล้ว จะมีระบบสมาชิกที่ไม่เคร่งครัดเท่ากับของพันทิป ในบางที่ไม่จำเป็นต้องมีการยืนยันตัวตนใดๆ เลย ยกตัวอย่างเช่น กระดานข่าวมหาวิทยาลัยเที่ยงคืน[7] อย่างไรก็ตาม กระดานข่าวเหล่านี้จะแสดงหมายเลขไอพีของผู้เขียนข้อความทุกครั้ง ข้อสังเกตประการหนึ่งที่พบก็คือ ในกระดานข่าวที่ไม่มีระบบสมาชิกเลยนี้ มักมีการถกเถียงเกี่ยวกับตัวตนของผู้เขียน และคล้ายกับมีความ

---

[5] ยกตัวอย่างเช่นในกระทู้ http://www.pantip.com/cafe/rajdumnern/topic/P4278249/P4278249.html ที่เกี่ยวกับการติดสติกเกอร์ขับไล่ทักษิณในห้องทำงานนักข่าว (ปัจจุบัน url นี้ไม่สามารถเข้าถึงได้ แต่สามารถเข้าถึงข้อมูลได้โดยผ่าน http://web.archive.org/web/20060413195911/http://www.pantip.com/cafe/rajdumnern/topic/P4278249/P4278249.html - บรรณาธิการ)

[6] อ่านในกระทู้ข้างต้นที่ถกเถียงเกี่ยวกับการยึดสมาชิก

[7] http://www.thaimisc.com/freewebboard/php/vboard.php?user=midnightuniv (ปัจจุบัน url นี้ไม่สามารถเข้าถึงได้ แต่สามารถเข้าถึงข้อมูลโดยผ่าน http://web.archive.org/web/20060626055030/http://www.thaimisc.com/freewebboard/php/vboard.php?user=midnightuniv - บรรณาธิการ)

[8] ดูเช่นกระทู้ในเชิงอรรถที่ 5

เชื่อที่ว่า ผู้ที่ใช้ชื่อจริงมีความกล้าในการแสดงออกและกล้ายืนยันจุดยืนของตนเองมากกว่าคนที่ใช้นามแฝง[8]

การจัดการในระบบสรุปและแจ้งข่าว

ระบบการจัดการความคิดเห็นที่จะพิจารณาในส่วนนี้เป็นระบบที่ถูกพัฒนาขึ้นในเว็บสรุปข่าว ที่สมาชิกจะช่วยกันเขียนประกาศหรือบทสรุปย่อของหัวข้อข่าวหรือเหตุการณ์ที่น่าสนใจ เว็บไซต์ในกลุ่มนี้จะคล้ายคลึงกับบล็อก โดยมีลักษณะเป็นเว็บไซต์ที่นำเสนอข้อเขียน ซึ่งทั่วไปจะมีขนาดสั้น โดยมากผู้เขียนจะใช้แหล่งข้อมูลอ้างอิงหลักมาจากเว็บอื่น เช่น เว็บข่าว เป็นต้น ข้อเขียนสั้นเหล่านี้อาจมองได้ว่าเป็นช่องทางเชื่อมต่อไปยังแหล่งข้อมูลหลัก พร้อมคำสรุปย่อๆ ก็ได้ นอกจากนี้ ในตอนท้ายของบทความยังจะกล่าวสั้นๆ ถึงเว็บแจ้งลิงก์อีกกลุ่มหนึ่งซึ่งใช้การลงคะแนนของผู้ใช้ในการเลือกว่า ลิงก์ใดจะได้ขึ้นแสดงในหน้าแรกของเว็บ เช่น ดิกก์ (Digg) หรือเรดดิต (Reddit)

เว็บไซต์แจ้งข่าวหรือสรุปข่าวลักษณะนี้ เท่าที่พบจะเน้นเรื่องเกี่ยวกับเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์และวิทยาศาสตร์ เช่น สแลชดอต (http://slashdot.org/)[9] หรือของไทยก็จะมีบล็อกนัน (http://www.blognone.com/) เป็นต้น ในบทความนี้จะพิจารณาเว็บไซต์สแลชดอตเป็นหลัก เนื่องจากมีระบบที่ค่อนข้างครบถ้วน และเป็นต้นแบบในการจัดการให้กับเว็บลักษณะเดียวกันและเว็บกระดานข่าวหลายๆ เว็บ เว็บสแลชดอตนั้นเป็นเว็บที่มีอิทธิพลอย่างสูงในการชี้ข่าวที่น่าสนใจ เว็บไซต์ใดที่ถูกนำไปขึ้นเป็นหัวข้อในสแลชดอต มักประสบปัญหามีผู้เข้าใช้มากเกินไป[10] จนทำให้ระบบล่มเสมอๆ

โดยปกติแล้ว ไม่ใช่ทุกคนจะเข้าไปเขียนหัวข้อข่าวในเว็บอย่างสแลชดอตได้ง่ายๆ อย่างไรก็ตาม ผู้ใช้สามารถแสดงความเห็นในแต่ละหัวข้อข่าวได้ โดยปกติแล้วหัวข้อข่าวหนึ่งจะมีคนแสดงความเห็นเป็นจำนวนมาก โดยเฉลี่ยหลายร้อยความเห็น

[9] นิยมย่อ ๆ เป็น /. ดูบทความในวิกิพีเดียที่ http://en.wikipedia.org/wiki/Slashdot

[10] เป็นปรากฏการณ์ที่เรียกชื่อว่าสแลชดอตเอฟเฟ็ก (slashdot effect) อ่านเพิ่มที่ http://en.wikipedia.org/wiki/Slashdot_effect

ต่อหนึ่งหัวข้อข่าว ความเห็นเหล่านี้มีทั้งความเห็นที่สร้างสรรค์และความเห็นที่ออกแนวบ่อนทำลาย ทางเว็บสแลชดอตจึงได้มีระบบจัดการการสนทนา (moderation system) ขึ้นมา[11] ซึ่งเป็นระบบการให้คะแนนกับผู้ใช้โดยผู้ใช้ด้วยกันเอง[12] ระบบดังกล่าวของสแลชดอตนี้ได้ถูกดัดแปลงนำไปใช้กับระบบซอฟต์แวร์เว็บบอร์ดอื่นๆ ด้วย ระบบดังกล่าวมักถูกเรียกว่าระบบกรรม (Karma) เนื่องจากมีการพยายามเก็บประวัติการแสดงความเห็นและการกระทำอื่นๆ ของผู้ใช้ อย่างไรก็ตาม ระบบกรรมเป็นแค่ส่วนหนึ่งของระบบจัดการการสนทนาทั้งหมดของสแลชดอตเท่านั้น

แนวคิดที่ให้ผู้ใช้ให้คะแนนกันเองนี้ไม่ใช่แนวคิดใหม่ ยกตัวอย่างเช่น เว็บพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์อย่างอี-เบย์ (http://www.ebay.com/) ก็มีระบบจัดคุณภาพผู้ซื้อผู้ขาย หรือเว็บขายหนังสืออย่างอะเมซอน (http://www.amazon.com/) ก็มีการให้ผู้ใช้ระบุว่า คำแนะนำหนังสือที่ผู้ใช้คนอื่นๆ ป้อนเข้ามานั้นให้ประโยชน์หรือไม่ นอกจากนี้ ในแวดวงวิชาการ ระบบกลั่นกรองกันเองหรือที่เรียกว่าเพียร์รีวิว (peer review) ก็คือการให้คะแนนกันเองในอีกรูปแบบหนึ่งเช่นเดียวกัน

ลักษณะของระบบจัดการการสนทนาในสแลชดอต

ในส่วนนี้จะสรุปย่อรายละเอียดรวมถึงพัฒนาการของระบบดังกล่าว[13]

ระบบกรรมของสแลชดอตได้รับการพัฒนาขึ้น เนื่องจากผู้ดูแลแบกรับภาระการจัดการการสนทนาของเว็บไซต์ที่เพิ่มขึ้นไม่ไหว ผู้ดูแลค่อยๆ ปรับระบบ จากที่เริ่มต้นด้วยกลุ่มคนที่เลือกมากลุ่มเล็กๆ (ในที่สุดแล้ว มีไม่เกิน 25 คน) หน้าที่ของกลุ่มคนเหล่านี้คือ การกรองความคิดเห็นด้วยการปรับเพิ่มหรือลดคะแนน เพื่อกำจัดความเห็นที่เป็นการก่อกวน และช่วยทำให้ความเห็นที่น่าสนใจโดดเด่นขึ้นมา สมาชิกกลุ่มนี้จะเรียกว่าผู้จัดการการสนทนาหรือมอเดอร์เรเทอร์ (moderator)

[11] อ่านลักษณะของระบบนี้จากบทความในวิกิพีเดีย http://en.wikipedia.org/wiki/Moderation_system

[12] อ่านรายละเอียดเพิ่มเติม (ซึ่งรวมถึงที่มาและเหตุผล) ที่ http://books.slashdot.org/faq/com-mod.shtml

[13] โดยนำมาจาก http://books.slashdot.org/faq/com-mod.shtml

เนื่องจากจำนวนความเห็นที่มากขึ้นเรื่อยๆ ในระยะถัดมา ได้มีการเพิ่มกลุ่มผู้จัดการการสนทนาขึ้นเป็น 400 คน ปัญหาอื่นๆ ก็ได้เกิดขึ้น โดยมีต้นเหตุจากการให้อำนาจที่มากเกินไปกับคนกลุ่มนี้ จากประสบการณ์ดังกล่าว ทำให้ผู้ดูแลเว็บได้หากรรมวิธีหลายๆ อย่างที่จะลดอำนาจของผู้จัดการการสนทนา และพยายามขยายกลุ่มผู้ที่มีโอกาสเข้ามาจัดการการสนทนาให้มากขึ้น

ในระบบปัจจุบัน ผู้อ่านที่ลงชื่อเข้าใช้ระบบ (log in) แทบทุกคนมีโอกาสที่จะได้รับสิทธิในจัดการการสนทนา โดยมีเงื่อนไขในการให้สิทธิดังกล่าว เช่น ต้องเป็นผู้ใช้ที่อ่านอย่างสม่ำเสมอ ไม่ใช่ผู้ใช้ใหม่ และมีค่า “กรรม” ไม่เป็นลบ ซึ่งมักหมายความว่า ในความเห็นที่เคยแสดงมา มีความเห็นดีมากกว่าความเห็นไม่ดี เงื่อนไขเหล่านี้มีเพื่อป้องกันการพยายาม “ปั่น” ระบบให้คะแนน

ในช่วงเวลาหนึ่งๆ ระบบจะพิจารณาให้ “แต้มสะสม” กับผู้ใช้ที่ผ่านเกณฑ์ได้รับสิทธิในการจัดการ และเมื่อผู้ใช้มีแต้มสะสมถึงจุดหนึ่งก็จะกลายเป็นผู้จัดการการสนทนาที่สามารถระบุว่า ความเห็นใดเป็นความเห็นที่น่าสนใจ เป็นความเห็นล่อเป้า หรือเป็นความเห็นก่อกวน การระบุ (หรือจัดการ) ดังกล่าวจะเพิ่มหรือลดระดับคะแนนของความเห็นดังกล่าว และในขณะเดียวกัน ก็จะใช้แต้มสะสมที่ผู้ใช้มีอยู่ เมื่อแต้มสะสมหมด ผู้จัดการการสนทนาก็จะกลับกลายเป็นผู้ใช้ธรรมดา แต้มสะสมที่ไม่ได้ใช้เกิน 3 วันจะหายไปโดยอัตโนมัติ นอกจากนี้ ผู้ใช้ที่จัดการความเห็นในหัวข้อข่าวหนึ่งๆ แล้ว จะไม่สามารถแสดงความเห็นในหัวข้อนั้นได้

เมื่อความเห็นถูกป้อนเข้าไปในระบบ จะมีคะแนนเริ่มต้นอยู่ระหว่าง -1 ถึง 1 ขึ้นกับสถานะของผู้ใช้ที่ส่งความเห็น ถ้าเป็นผู้ใช้ทั่วไปที่ลงทะเบียนเข้าใช้งาน ความเห็นจะมีคะแนนเริ่มต้นที่ 1 ความเห็นของผู้ใช้นิรนาม (เช่น ในกรณีของผู้ใช้ที่ไม่ลงทะเบียนเข้าใช้) จะมีคะแนนเริ่มต้นที่ 0 ส่วนความเห็นของผู้ใช้ที่มีค่ากรรมเป็นลบมาก จะมีคะแนนเริ่มต้นที่ -1

ในการเข้าไปอ่านความคิดเห็นของแต่ละหัวข้อข่าวนั้น ผู้อ่านสามารถเลือกระดับคะแนนสะสมต่ำสุดของความเห็นที่ต้องการได้ ยกตัวอย่างเช่น ถ้าผู้ใช้ไม่ต้องการอ่านความคิดเห็นที่คุณภาพต่ำ (เช่น เป็นความเห็นขยะ เป็นความเห็นที่คุยนอกเรื่อง หรือเป็นความเห็นที่บอกแค่ว่า ได้เข้ามาเขียนเป็นคนแรก) ก็อาจเลือกระดับคะแนนสะสมเป็น 0 หรือ +1 ถ้าต้องการอ่านความเห็นที่น่าสนใจมากๆ ก็อาจเลือกคะแนน

เป็น +4 หรือ +5 ซึ่งเป็นคะแนนสะสมที่มากที่สุด อย่างไรก็ตาม คะแนนสะสมของความเห็นจะไม่ต่ำไปกว่า -1 ดังนั้น ความเห็นทุกๆ ความเห็นจะสามารถถูกเรียกดูได้ (แต่โดยปกติ ความเห็นที่มีคะแนนเป็นลบมักไม่ถูกเรียกดู)

นอกจากระบบให้คะแนนและระบบกรองความเห็นแล้ว เว็บสแลชดอตยังมีการเก็บข้อมูลสรุปของผู้ใช้แต่ละคนไว้เป็นคะแนนกรรมด้วย โดยหลักๆ แล้ว คะแนนกรรมของผู้ใช้จะถูกเพิ่มหรือลดขึ้นกับคุณภาพ (ซึ่งดูจากคะแนนสะสม) ของความเห็นที่ผู้ใช้เขียนเข้าไปในระบบ นอกจากนี้ กิจกรรมอื่นๆ ที่ผู้ใช้กระทำในระบบก็มีผลกับการเพิ่มหรือลดคะแนนกรรมด้วยเช่นกัน ผู้ใช้เริ่มต้นจะมีค่ากรรมเป็น 0 และจะค่อยๆ เพิ่มขึ้น หรือลดลงไปเรื่อยๆ ค่ากรรมจะถูกใช้เพื่อจัดผู้ใช้ออกเป็นหกกลุ่ม เรียงตั้งแต่ แย่มาก แย่ เป็นกลาง เป็นบวก ดี และดีมาก[14] ค่ากรรมนี้เมื่อถึงค่าสูงสุด (คือ ดีมาก) แล้ว ก็จะไม่มีทางเพิ่มขึ้นได้อีก ในทำนองเดียวกัน ถ้าค่ากรรมถึงค่าต่ำสุดแล้ว ก็จะไม่ลดลงต่ำไปกว่านี้อีกเช่นเดียวกัน

ค่ากรรมของผู้ใช้จะถูกนำไปใช้พิจารณาการให้แต้มสะสมสำหรับการเป็นผู้จัดการการสนทนา นอกจากนี้ ผู้ใช้ที่มีค่ากรรมสูงในบางครั้งจะได้โบนัสในการเขียนความเห็นที่มีระดับคะแนนเริ่มต้นเป็น +2 ในทางกลับกัน ผู้ใช้ที่มีคะแนนกรรมต่ำมาก ความคิดเห็นที่แสดงอาจมีคะแนนเริ่มต้นเป็น -1

เว็บสแลชดอตยังได้มีการทดลองใช้ระบบดูแลการจัดการความเห็น[15] ที่เรียกว่าเมทามอเดอร์เรชัน (meta-moderation) โดยผู้ใช้ที่สมัครสมาชิกมานานพอสามารถเข้ามาตรวจสอบการให้คะแนนกับความคิดเห็นของผู้จัดการความคิดเห็นได้ว่า เป็นการให้คะแนนที่เป็นกลางหรือไม่

ประเด็นที่น่าสนใจ

ก่อนอื่นจะพิจารณาเป้าหมายของระบบกับรูปแบบและข้อบังคับที่เกิดขึ้น สังเกตว่าเป้าหมายของการออกแบบระบบคือ การพยายามให้การสนทนาใน

[14] เมื่อก่อนคะแนนกรรมจะถูกระบุเป็นตัวเลข แต่ทางผู้ดูแลเห็นว่าเป็นการส่งเสริมความพยายามสะสมคะแนนมากเกินไป ดู http://slashdot.org/faq/com-mod.shtml#cm706

[15] อ่านเพิ่มที่ http://slashdot.org/faq/metamod.shtml

สแลชดอตนั้นน่าอ่านและมีคุณภาพ ด้วยวิธีการที่ไม่เป็นภาระกับใครมากเกินไป และไม่ปล่อยให้คนกลุ่มเล็กๆ บิดเบือน หรือสร้างสภาวะที่ไม่เหมาะสมในระบบการแสดงความคิดเห็นได้

ดังนั้น รูปแบบที่เกิดขึ้นจึงพยายามจำกัดผู้ใช้สิทธิในการจัดการนี้ เพื่อป้องกันการเข้ามาป่วนในระบบ (ห้ามเป็นผู้ใช้ใหม่และต้องเป็นผู้ใช้ที่มีกรรมเป็นบวก) และในขณะเดียวก็จำกัดขอบเขต[16] ของผู้จัดการทั้งในด้านของอำนาจ (การต้องแลกแต้มสะสมจำกัดในการปรับระดับความคิดเห็น ห้ามเขียนความเห็นในหัวข้อข่าวที่เข้าไปจัดการการสนทนาแล้ว) และระยะเวลาในการใช้อำนาจ (หมดเขตในเวลาสามวัน)

ข้อจำกัดของระบบที่ให้อำนาจผู้ดูแลอย่างจำกัดเช่นนี้ก็คือ ความจำเป็นที่ต้องมีผู้ใช้มากถึงจำนวนหนึ่ง ระบบจึงจะสามารถดำเนินไปได้อย่างปกติ ยกตัวอย่างเช่น ในกรณีที่มีผู้ใช้จำนวนน้อย การห้ามเขียนความเห็นในหัวข้อข่าวที่เข้าไปจัดการแล้ว อาจทำให้ไม่เหลือผู้ใช้มากพอที่จะทำให้การสนทนาในหัวข้อนั้นหลากหลายและน่าสนใจ เป็นต้น

สิ่งที่น่าสังเกตก็คือ ระบบดังกล่าวเน้นการหมุนวนอำนาจการจัดการ และไม่พยายามให้ใครคนใดคนหนึ่งมีสิทธิ์ขาดอยู่เป็นเวลานาน ลักษณะเช่นนี้คล้ายกับระบอบประชาธิปไตยของกรีกโบราณ[17] ซึ่งในปัจจุบัน ยังพบเห็นในกระบวนการเลือกคณะลูกขุน ระบบดังกล่าวเป็นระบบที่เสมอภาคและเชื่อในการตัดสินใจของคนทั่วไป ซึ่งสอดคล้องกับลักษณะของเว็บข่าวอย่างสแลชดอต

อย่างไรก็ตาม เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดการ การคัดเลือกในสแลชดอตจึงไม่ใช้การสุ่มแบบเสมอภาค แต่จะมีการเอนเอียงไปยังผู้ใช้ที่มีประวัติดี (มีค่ากรรมสูง) ความเอนเอียงตรงนี้ แม้จะมีน้อย แต่หลายๆ คนมองว่าเป็นที่มาของปัญหาสำคัญที่เกิดขึ้นกับระบบเพียร์รีวิวทั่วไปก็คือ ความไม่เป็นกลางซึ่งเป็นผลมาจากความคิด

[16] มีข้อยกเว้นในกรณีของผู้ดูแลหรือบรรณาธิการซึ่งสามารถจัดการการสนทนาได้อย่างไม่จำกัด ด้วยเหตุผลที่ว่า ผู้ที่เขียนความเห็นป่วนสามารถเขียนความเห็นซ้ำๆ กันได้หลายอัน การจัดการโดยผู้จัดการสามารถทำได้โดยไม่ต้องเปลืองคะแนนสะสมของผู้ใช้คนอื่นๆ

[17] อ้างจาก http://en.wikipedia.org/wiki/Sortition

แบบกลุ่ม (จะเป็นโดยไม่ได้ตั้งใจหรือตั้งใจก็ตาม) หรือเรียกง่ายๆ ว่า ปัญหาพวกมากลากไป ยกตัวอย่างเช่น ความคิดเห็นที่ไม่ตรงกับความเห็นของผู้จัดการการสนทนาอาจถูกระบุว่าเป็นความเห็นที่ก่อกวนได้

ประเด็นที่น่าสนใจอีกประเด็นก็คือ เรื่องของการลงชื่อในการแสดงความคิดเห็น ในสแลชดอตนั้นผู้ที่แสดงความคิดเห็นโดยไม่ลงชื่อจะถูกเรียกรวมกันว่า อนอนิมัสเคาว์เวิร์ด (Anonymous Coward)[18] หรือ “บุคคลนิรนามตาขาว” อย่างไรก็ตาม เป็นความตั้งใจของผู้ออกแบบระบบที่จะอนุญาตให้ผู้ใช้สามารถแสดงความเห็นโดยไม่ลงชื่อได้ เนื่องจากในหลายๆ กรณี การระบุชื่ออาจทำให้เกิดความเสี่ยงที่มากเกินไปกับผู้แสดงความคิดเห็นได้

ระบบแจ้งข่าวที่จัดลำดับโดยผู้ใช้

ในปัจจุบันเว็บแจ้งข่าวสารที่สำคัญอีกกลุ่มหนึ่ง เช่น ดิกก์[19] หรือเรดดิต[20] จะใช้กำลังของผู้ใช้เป็นหลักในการเลือกข่าวหรือลิงก์ที่น่าสนใจ เว็บเหล่านี้จะรับลิงก์ไปยังหน้าเว็บหรือเนื้อหาอื่นๆ บนอินเทอร์เน็ตจากผู้ใช้ และจะมีระบบให้ผู้ใช้เพิ่มหรือลดคะแนนให้กับลิงก์ดังกล่าว เมื่อลิงก์ใดๆ มีคะแนนมากถึงค่าหนึ่งก็จะถูกแสดงในหน้าแรกของเว็บไซต์ ลักษณะดังกล่าวตรงข้ามกับสแลชดอตที่ผู้ใช้สามารถแสดงความคิดเห็นได้อย่างเสรี แต่หัวข้อข่าวนั้นจะถูกกลั่นกรองโดยบรรณาธิการเสียก่อน[21] เว็บเหล่านี้มักมีระบบแสดงและจัดการความคิดเห็นของผู้ใช้เช่นเดียวกันกับสแลชดอต เว็บทั้งสอง (โดยเฉพาะดิกก์) มักถูกจัดให้เป็นหนึ่งในตัวแทนของเว็บไซต์ยุคใหม่ที่เรียกกันรวมๆ ว่าเว็บ 2.0 (Web 2.0) ซึ่งอาศัยการร่วมมือและแลกเปลี่ยนความรู้และความคิดเห็นของผู้ใช้จำนวนมาก

[18] ดูที่ http://en.wikipedia.org/wiki/Anonymous_Coward

[19] http://digg.com/ ดูบทความในวิกิพีเดียที่ http://en.wikipedia.org/wiki/Digg

[20] http://www.reddit.com/

[21] ดูกระบวนการรับหัวข้อข่าวที่ http://slashdot.org/faq/editorial.shtml

ความเป็นส่วนตัวของข้อมูลในสังคมออนไลน์ - สถานการณ์และแนวโน้ม

จักรพงศ์ นาทวิชัย

บทนำ

เป็นเรื่องที่ปฏิเสธไม่ได้ว่า บริการสังคมออนไลน์เช่นเฟซบุ๊ก (Facebook) หรือทวิตเตอร์ (Twitter) ได้รับการตอบรับที่ดีและผู้คนใช้บริการอย่างแพร่หลาย ซึ่งไม่ได้จำกัดแต่เด็กหรือวัยรุ่นเพียงอย่างเดียว คนวัยกลางคนขึ้นไปจำนวนมากก็เข้าไปใช้บริการเป็นกิจกรรมปกติในชีวิต ในปี ค.ศ. 2010 มีรายงานว่า ผู้ใช้บริการเฟซบุ๊กในประเทศไทยมีจำนวนมากติดอันดับ 21 ของโลก (Russell 2010) ประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจคือ ประเทศไทยสามารถติดอันดับโลกได้ แม้โครงสร้างพื้นฐานเรื่องการสื่อสารยังไม่ได้รับการปรับปรุงเมื่อเทียบกับประเทศอื่น

นอกจากนี้ ยังมีบริการสังคมออนไลน์อื่นๆ ที่แม้จะยังไม่ได้รับความนิยมเท่าบริการที่กล่าวมาข้างต้น แต่ก็มีกลุ่มผู้ใช้มากพอสมควร เช่น โฟร์สแควร์ (foursquare) ซึ่งรวมความสามารถพื้นฐานของสังคมออนไลน์เข้ากับบริการที่ผูกติดกับตำแหน่งของผู้ใช้ ที่เรียกสั้นๆ ว่า บริการเชิงตำแหน่ง (location-based service)

เมื่อพิจารณาในแง่การตลาด เทคโนโลยีที่เกี่ยวกับสังคมออนไลน์ทำให้เกิดเครื่องมือในเชิงธุรกิจมากมาย เช่น บริษัทสตาร์บัคส์ (Starbucks) สาขาสหรัฐอเมริกาได้ออกแคมเปญแก่ลูกค้าที่ใช้เทคโนโลยีดังกล่าวมาตลอด เช่น ในปี ค.ศ. 2010 ลูกค้าที่ซื้อกาแฟที่ร้านและเช็กอินลงในบริการโฟร์สแควร์มากพอจนกระทั่งได้เป็นเมเยอร์ (Mayor) จะสามารถซื้อกาแฟแฟรบปูชิโน่ (Frappuccino) ในราคาที่ถูกกว่าลูกค้าทั่วไป 1 เหรียญดอลลาร์ (Van Grove 2010) ซึ่งแคมเปญนี้สามารถกระตุ้นการซื้อของลูกค้าได้อย่างเป็นกอบเป็นกำ หรือในปี ค.ศ. 2011 ซึ่งเป็นปีที่สตาร์บัคส์มีอายุครบสี่สิบปี ลูกค้าที่ซื้อกาแฟที่ร้านและเช็กอินที่ร้านอาจได้รับบัตรกำนัลราคา 40 เหรียญดอลลาร์ โดยลูกค้าที่ซื้อกาแฟและเช็กอินมากพอจะได้รับเครื่องหมายทริบิวต์แบดจ์ (Tribute Badge) ซึ่งสามารถนำมาแลกบัตรกำนัลมูลค่าเท่ากันได้อีกด้วย (Farooq 2011)

แม้ว่าสังคมออนไลน์อาจจะเป็นเครื่องมือที่ดีสำหรับการติดต่อสื่อสารหรือการทำการตลาด แต่เมื่อพิจารณาแคมเปญที่สร้างขึ้นมาจากเทคโนโลยีที่เกี่ยวกับสังคมออนไลน์แล้ว แคมเปญเหล่านั้นอาจไม่ได้มีอะไรแปลกใหม่ไปกว่าระบบสมาชิกหรือลักษณะการตลาดแบบปากต่อปากมากนัก และเมื่อพิจารณากิจกรรมที่ดูเหมือนว่าได้รับความนิยมเพราะสังคมออนไลน์ แท้จริงแล้วก็อาจเป็นเพียงการอาศัยเทคโนโลยีของสังคมออนไลน์ในฐานะเครื่องมือเท่านั้นก็ได้ ส่วนกิจกรรมที่จะทำให้เกิดผลกระทบต่อสังคมและมนุษย์ก็ยังต้องเป็นเหตุการณ์จริง ไม่ใช่ในสังคมออนไลน์ ตัวอย่างเช่น ต้องมีการใช้เงินจริงเพื่อแลกกับกาแฟจริงๆ ในกรณีของบริษัทสตาร์บัคส์

หนึ่งในสาเหตุที่สังคมออนไลน์ได้รับการตอบรับที่ดีจากผู้คนในปัจจุบัน เนื่องจากสังคมปัจจุบันเป็นสังคมที่มีการปฏิสัมพันธ์กันแบบหลวมๆ มากกว่าในอดีต แม้จะปฏิเสธไม่ได้ว่า เทคโนโลยีสังคมออนไลน์สามารถเติมเต็มความต้องการที่จะมีตัวตนในสังคมยุคปัจจุบันได้ แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้อีกเช่นกันว่า ปฏิสัมพันธ์ในลักษณะดังกล่าวก็เป็นปฏิสัมพันธ์ในลักษณะที่ไม่ต้องการความรับผิดชอบมากนัก ซึ่งยังไม่รวมถึงการที่ปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นนั้นอาจไม่ผ่านการพินิจมากนักเมื่อเปรียบเทียบกับการเผชิญหน้าจริงๆ

เทคโนโลยีสังคมออนไลน์มีแง่มุมในด้านลบซึ่งต้องการการพิจารณาในระยะยาวอีกมากมาย สำหรับบทความนี้จะกล่าวถึงประเด็นเรื่องของความเป็นส่วนตัวของข้อมูลที่ได้รับผลกระทบจากเทคโนโลยีดังกล่าวเท่านั้น

ความเป็นส่วนตัวของข้อมูลในสังคมออนไลน์

โดยทั่วไป ความเป็นส่วนตัวน่าจะพิจารณาได้ว่าเป็นสิ่งที่ผูกติดอยู่กับพื้นที่ซึ่งเป็นมโนคติมากกว่าสิ่งที่จับต้องได้ ในโลกแห่งความเป็นจริง การละเมิดความเป็นส่วนตัวอาจเกิดขึ้นได้จากสาเหตุที่หลากหลาย และมีความรุนแรงแตกต่างกัน ซึ่งการควบคุมการละเมิดนั้นมักจะถูกกำหนดโดยกรอบของสังคม เช่น ในบางที่ทำงานอาจเป็นไปได้ที่จะมีการถามเพื่อนร่วมงานถึงการปรับเงินเดือนในรายปี ในขณะที่ที่ทำงานที่มีวัฒนธรรมองค์กรแบบตะวันตก เรื่องดังกล่าวอาจถือว่าเป็นการละเมิดความเป็นส่วนตัวอย่างรุนแรงก็ได้

ในที่นี้ เพื่อให้ขอบเขตของการพิจารณาชัดเจนขึ้น จะจัดความเป็นส่วนตัวที่ได้กล่าวถึงข้างต้นว่า เป็นความเป็นส่วนตัวในความหมายระหว่างบุคคลต่อบุคคล ในขณะที่ความเป็นส่วนตัวที่จะพิจารณาในบทความนี้ส่วนใหญ่จะกล่าวถึงความเป็นส่วนตัวระหว่างองค์กรและข้อมูลส่วนตัวของบุคคล หรืออาจกล่าวได้ว่า เป็นการพิจารณาว่าองค์กรหนึ่งๆ สามารถที่จะละเมิดความเป็นส่วนตัวของบุคคลได้อย่างไร และองค์กรสามารถหลีกเลี่ยงการละเมิดความเป็นส่วนตัวของบุคคลอย่างไร

ในสภาพแวดล้อมของสังคมออนไลน์ องค์กรหนึ่งๆ อาจรับข้อมูลจากบุคคลเพื่อนำมาใช้ในกระบวนการทางธุรกิจขององค์กร เช่น จากการสมัครสมาชิกเพื่อรับบริการซื้อตั๋วโดยสารของบริษัทกรีนบัส (Green Bus) หรือที่รู้จักกันในนามเมล์เขียว การสมัครสมาชิกเว็บบอร์ดทั่วไป หรือแม้แต่การสมัครสมาชิกเพื่อการใช้อีเมล โดยข้อมูลส่วนบุคคลเหล่านี้มักจะมีความจำเป็นต่อการดำเนินการทางธุรกิจ อีกทั้งยังสามารถนำมาปรับปรุงการให้บริการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจได้อีกด้วย หนึ่งในแขนงของการปรับปรุงการให้บริการซึ่งได้รับความนิยมในปัจจุบันได้แก่ การบริหารความสัมพันธ์กับลูกค้า (Customer Relationship Management) ซึ่งไม่สามารถปฏิเสธได้เลยว่า ข้อมูลส่วนบุคคลมีความจำเป็นต่อสิ่งเหล่านี้

ในอีกมุมมองหนึ่ง ข้อมูลส่วนบุคคลดังกล่าวจำเป็นต้องได้รับการรักษาความเป็นส่วนตัวเป็นอย่างดี เช่น จะต้องไม่นำข้อมูลดังกล่าวไปเปิดเผยโดยไม่ได้รับความยินยอมจากบุคคลผู้เป็นเจ้าของข้อมูล หรือหากจะมีการกระทำดังกล่าว จะต้องมีการระบุหรือแจ้งให้กับบุคคลเหล่านั้นก่อน มีรายงานวิจัยในปี ค.ศ. 2008 ที่สำรวจนโยบายสำหรับการรักษาความเป็นส่วนตัว หรือเรียกสั้นๆ ว่า นโยบายความเป็นส่วนตัว (privacy policy) ขององค์กรที่มีที่ตั้งอยู่ในประเทศไทย ผลการสำรวจสรุปได้ว่าองค์กรที่มีการกำหนดนโยบายความเป็นส่วนตัวในประเทศไทยมีอยู่ไม่มาก กล่าวคือมากกว่าครึ่งหนึ่งขององค์กรที่ทำการสำรวจอาจมีการเผยแพร่ข้อมูลส่วนบุคคลโดยไม่ได้รับการยินยอมจากบุคคลผู้เป็นเจ้าของข้อมูล (Bowonsak Seisungsittisunti, Juggapong Natwichai, and Nattapon Harnsamut 2008) เมื่อพิจารณาปัญหานี้ประกอบกับที่ผู้คนในสังคมไทยไม่ได้รับรู้ถึงสิทธิและผลร้ายของการละเมิดความเป็นส่วนตัวจากองค์กรมากนัก สามารถกล่าวได้ว่า ระดับของปัญหาการละเมิดความเป็นส่วนตัวอยู่ในระดับสูง และอาจยังไม่ได้รับการถกเถียงในระดับสาธารณะซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นต่อการผลักดันมาตรการสำคัญๆ

การให้บริการทางธุรกิจโดยองค์กรที่มีมาตรฐานในการรักษาความเป็นส่วนตัวของข้อมูลนั้น มักจะมีนโยบายความเป็นส่วนตัวที่ไม่ละเมิดความเป็นส่วนตัวมากนัก หรือหากมีโอกาสที่จะละเมิดความเป็นส่วนตัวก็มักจะระบุถึงวิจารณญาณของเจ้าของข้อมูล ในที่นี้ขอยกตัวอย่างนโยบายความเป็นส่วนตัวของกูเกิล (http://www.google.com/) ซึ่งเป็นบริษัทที่ให้บริการการค้นหาข้อมูลผ่านเว็บ โดยมีเนื้อหาสรุปได้ดังต่อไปนี้

1) ข้อมูลที่จะจัดเก็บโดยองค์กร ได้แก่ ข้อมูลที่เจ้าของข้อมูลกรอกเพื่อสมัครใช้บัญชีของกูเกิล (Google account) ข้อมูลล็อกต่างๆ ที่เกิดจากการใช้บริการ (อาทิ คุกกี้ของเว็บเบราว์เซอร์ หรือหมายเลขไอพี หรือชนิดของเบราเซอร์) ข้อมูลที่ผู้ใช้สื่อสารกับกูเกิล (อาทิ อีเมลในการร้องเรียนเกี่ยวกับการให้บริการโดยกูเกิล) ข้อมูลเชิงพื้นที่ของผู้ใช้ผ่านการใช้บริการบางประเภท

2) การแบ่งปันข้อมูล (data sharing) ไปยังองค์กรอื่นๆ ซึ่งกูเกิลอาจแบ่งปันข้อมูลในข้อที่ 1) ให้กับองค์กร หรือบุคคลอื่นๆ โดยผ่านวิจารณญาณของเจ้าของข้อมูล โดยจะให้ทางเลือกเสมอว่า ต้องการจะแบ่งปันข้อมูลหรือไม่ แม้เจ้าของข้อมูลจะยินยอมแบ่งปันข้อมูลแล้ว องค์กรหรือบุคคลที่ได้รับข้อมูลไปจะต้องมีมาตรฐานมาตรการ และทำตามกฎหมายในการรักษาความเป็นส่วนตัวของข้อมูลเทียบเท่ากับกูเกิลด้วย

3) การรักษาความปลอดภัยของข้อมูล ซึ่งกูเกิลจะมีการดูแลเรื่องความปลอดภัยของข้อมูลที่ได้มาจากผู้ใช้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นความปลอดภัยเมื่อพิจารณาการบุกรุกจากภายนอก หรือการเข้าถึงข้อมูลโดยบุคลากรของบริษัทเอง

4) หากมีการเปลี่ยนแปลงนโยบายความเป็นส่วนตัว หรืออาจมีประเด็นที่ความเป็นส่วนตัวของข้อมูลถูกลดทอนลง กูเกิลจะแจ้งผู้ใช้บริการเสมอ

แม้ว่ากูเกิลจะมีการกำหนดนโยบายความเป็นส่วนตัวที่เหมาะสม เมื่อเปรียบเทียบกับสถานการณ์ในประเทศไทย แต่ก็มีข่าวเกี่ยวกับการละเมิดความเป็นส่วนตัวที่เกี่ยวข้องกับบริษัทกูเกิลอยู่เสมอ เช่น ในปี ค.ศ. 2010 องค์กรทางกฎหมายในประเทศสหรัฐอเมริกากล่าวหาว่า บริษัทกูเกิลละเมิดความเป็นส่วนตัวจากบริการภาพมุมมองถนน (Google Street View) ซึ่งอาจมีการถ่ายภาพผู้คนหรือหลักฐานในการระบุตัวตน (identifier) ติดไปกับข้อมูลที่จำเป็นต้องเก็บเพื่อให้บริการดังกล่าว บริการดังกล่าวยังได้ถูกสอบสวนในเรื่องการละเมิดความเป็นส่วนตัวในประเทศอื่นๆ อีกด้วย อาทิ เยอรมนี อิตาลี เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ทุกๆ ครั้งที่มีการกล่าวหาหรือฟ้องร้องในแง่มุมดังกล่าว บริษัทกูเกิลก็จะตอบสนองอย่างรวดเร็ว ไม่ว่าจะเป็นการตอบโต้ด้วยข้อมูล หรือการชดเชยให้กับผู้กระทำผิด ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เกิดการดำเนินการดังกล่าว ได้แก่ ความเอาจริงเอาจังของภาครัฐที่ส่งผลต่อความเข้มข้นของกฎหมายของประเทศเหล่านั้น ซึ่งกำหนดมาตรการหรือการลงโทษในกรณีการละเมิดความเป็นส่วนตัวโดยองค์กรไว้อย่างชัดเจน ไม่ว่าจะเป็นมาตรการระดับกลุ่มประเทศ เช่น ประเทศในกลุ่มองค์การเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนาหรือโออีซีดี (Organization for Economic Co-operation and Development: OECD) สามารถสร้างการกีดกันทางการค้าต่อคู่ค้าที่ไม่ได้มีมาตรฐานเกี่ยวกับความเป็นส่วนตัวเทียบเท่ากับมาตรการของโออีซีดี หรือกรณีประเทศสหรัฐอเมริกาที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญให้องค์กรต่างๆ ต้องมีมาตรการรักษาความเป็นส่วนตัว

นอกจากนั้น ในกลุ่มประเทศที่ถือว่า ประเด็นความเป็นส่วนตัวของข้อมูลเป็นเรื่องสำคัญก็พิจารณากฎเกณฑ์ที่เกี่ยวข้องกับการปกป้องความเป็นส่วนตัวไว้อย่างหลากหลาย เช่น การทำการค้าระหว่างประเทศในสหภาพยุโรปและประเทศสหรัฐอเมริกาได้พัฒนากรอบการทำงานเพื่อเชื่อมโยงการบังคับใช้กรณีการปกป้องการละเมิดความเป็นส่วนตัวไว้ด้วย เนื่องจากการพิจารณาประเด็นเกี่ยวกับความเป็นส่วนตัวของประเทศสหรัฐอเมริกานั้นจะบังคับใช้ผ่านกฎหมายหลายฉบับ เช่น ระดับประเทศรวมกับระดับรัฐ ในขณะที่ประเทศในสหภาพยุโรปจะพิจารณาโดยออกกฎหมายสำหรับความเป็นส่วนตัวเพียงร่างเดียว (Global Legal 2010) สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงความตื่นตัวในเรื่องความเป็นส่วนตัวในยุคสมัยที่ข้อมูลสามารถถูกจัดเก็บได้อย่างง่ายดาย

การนิรนามข้อมูลสำหรับการรักษาความเป็นส่วนตัว

จากที่ได้กล่าวถึงความสำคัญของมาตรการจากภาครัฐซึ่งทำงานเป็นกลไกในการรักษาความเป็นส่วนตัวไปแล้วนั้น จะเห็นได้ว่า มาตรการที่สามารถบังคับใช้ได้อย่างมีประสิทธิผลจะส่งผลถึงการพัฒนานโยบายความเป็นส่วนตัวขององค์กรต่างๆ ในประเทศนั้นๆ และส่งผลให้ความเป็นส่วนตัวถูกปกป้องอย่างมีประสิทธิภาพ

อย่างไรก็ตาม นโยบายความเป็นส่วนตัวเพียงอย่างเดียวไม่อาจทำให้เกิดประสิทธิผลได้ หากขาดการปฏิบัติที่เหมาะสม (best practice) ในการดูแลข้อมูลส่วนบุคคล ซึ่งโดยปกติแล้วจะประกอบไปด้วยมาตรการในการรักษาความปลอดภัย

ข้อมูลก่อน เช่น การดูแลความปลอดภัยของศูนย์ข้อมูล การเข้ารหัสข้อมูลในการส่งผ่านข้อมูล การเข้ารหัสข้อมูลในแหล่งเก็บข้อมูล เป็นต้น จากนั้นหากมีกรณีที่ข้อมูลถูกลักลอบเปิดเผยก็จำเป็นต้องมีมาตรการในการทำลายการระบุตัวตน (de-identified) ข้อมูลอีกขั้นหนึ่ง ซึ่งในขั้นต้น ข้อมูลที่จะนำไปใช้เพื่อประโยชน์ในการปรับปรุงการให้บริการโดยองค์กรนั้น จะมีการกำจัดตัวระบุตัวตน (identifier) เช่น ชื่อหรือรหัสประจำตัวประชาชน หากต้องการนำข้อมูลนี้ไปวิเคราะห์เพื่อการบริหาร เนื่องจากเป็นข้อมูลที่ไม่จำเป็น อย่างไรก็ตาม การกำจัดตัวระบุตัวตนเพียงอย่างเดียวอาจไม่เพียงพอ เนื่องจากยังมีข้อมูลบางส่วนที่สามารถนำมาระบุตัวตนได้ เช่น เมื่อพิจารณาข้อมูลในตารางที่ 1 ซึ่งเป็นข้อมูลเกี่ยวกับสุขภาพของผู้ป่วยในโรงพยาบาลแห่งหนึ่งที่ได้มีการกำจัดตัวระบุตัวตนไปแล้ว โดยไม่ปรากฏชื่อสกุลหรือรหัสประจำตัวอื่นๆ ที่สามารถระบุตัวตนได้ ข้อมูลในลักษณะนี้สามารถนำไปพัฒนาบริการทางสุขภาพให้กับประชาชนได้ด้วยการวิเคราะห์ข้อมูลในลักษณะต่างๆ

ตารางที่ 1 ตัวอย่างฐานข้อมูลบุคคล

รหัสไปรษณีย์	อายุ	เพศ	อาการ/โรค
50211	1-25	หญิง	มีเสมหะ เจ็บคอ
50211	1-25	หญิง	มีเสมหะ เจ็บคอ
50202	26-50	ชาย	แพ้อากาศ
50202	26-50	ชาย	แพ้อากาศ
50200	26-50	ชาย	มีเนื้องอกขนาดเล็ก

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาข้อมูลอื่นๆ ที่อาจเก็บรวบรวมได้ในปัจจุบัน เช่น ฐานข้อมูลสำหรับตรวจสอบการมีสิทธิเลือกตั้ง ซึ่งมักจะมีการระบุถึงชื่อสกุลหรือที่อยู่ของบุคคล ข้อมูลเหล่านี้ในมุมมองของการพยายามละเมิดความเป็นส่วนตัวแล้ว ไม่ใช่เรื่องยากนักที่จะได้มา ตัวอย่างเช่น ข้อมูลที่แสดงในตารางที่ 2 เป็นต้น

ตารางที่ 2 ตัวอย่างฐานข้อมูลภายนอกที่รวบรวมได้

ชื่อ	รหัสไปรษณีย์	อายุ	เพศ
สมใจ	50211	19	หญิง
สมพร	50211	24	หญิง
สมหมาย	50202	32	ชาย
สมชาย	50202	41	ชาย
สมชาย	50200	50	ชาย

แม้ว่าข้อมูลในตารางดังกล่าวอาจไม่ได้มีข้อมูลส่วนตัวที่มีความสำคัญมากนัก แต่หากพิจารณาข้อมูลในตารางที่ 1 และ 2 ร่วมกัน ก็อาจตั้งข้อสรุปของอาการป่วยของนายสมชาย อายุ 50 ปี ซึ่งอาศัยอยู่ในพื้นที่ที่มีรหัสไปรษณีย์ 50200 ได้ และทำให้เกิดการละเมิดความเป็นส่วนตัวของข้อมูลในตารางที่ 1 ได้โดยไม่ตั้งใจ

ในงานวิจัยโดยสวีนีย์ (Sweeney 2002) ได้ระบุว่า การละเมิดความเป็นส่วนตัวด้วยการรวมฐานข้อมูลที่สามารถหาได้ทั่วไปในประเทศสหรัฐอเมริกา สามารถระบุตัวตนของประชาชนในรัฐแมสซาชูเซตส์จำนวนมากกว่าครึ่งได้อย่างถูกต้อง จึงเป็นที่มาของงานวิจัยในการปกป้องความเป็นส่วนตัวของข้อมูลในลักษณะการนิรนามข้อมูล (data anonymization) มากมาย โดยงานวิจัยในลักษณะดังกล่าวไม่เพียงจะทำการปรับข้อมูลให้ระบุตัวตนยากขึ้น แต่ยังต้องรักษา “ประโยชน์” จากการนำข้อมูลเหล่านี้ไปใช้ได้อีกด้วย ในตัวอย่างที่กล่าวมา ข้อมูลสุขภาพของบุคคลเหล่านี้ควรจะสามารถนำไปใช้ปรับปรุงบริการทางสุขภาพได้เช่นเดิม

ในเชิงเทคนิคนั้นได้มีการค้นคว้าวิจัยแนวทางในการแก้ปัญหานี้อย่างแพร่หลาย ไม่ว่าจะเป็นการเพิ่มข้อมูลปลอมเข้าไปเพื่อช่วยลบตัวตน หรือการปรับข้อมูลให้มีความชัดเจนน้อยลง เช่น แปลงรหัสไปรษณีย์ให้เหลือเพียงสามตัวเลขในกรณีของตัวอย่างที่กล่าวถึง ทั้งนี้ กลไกการนิรนามข้อมูลจะต้องทำงานร่วมกับแนวทางในการปกป้องความเป็นส่วนตัวอื่นๆ ซึ่งรวมไปถึงมาตรการทางกฎหมายอีกด้วย

บทส่งท้าย

แม้ว่าความเป็นส่วนตัวจะเป็นประเด็นที่ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ และมีการพัฒนากลไกทางสังคมและวัฒนธรรมมายาวนาน แต่เมื่อสังคมออนไลน์ได้รับการพัฒนาและใช้งานมากขึ้น อาจทำให้เกิดการละเมิดความเป็นส่วนตัวได้ง่ายขึ้น กลไกของสังคมที่สามารถนำไปสู่การพัฒนาข้อกฎหมายน่าจะนำสังคมไปสู่จุดที่ความเป็นส่วนตัวไม่ถูกละเมิดจนเกินไป อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนมีข้อคิดเห็นว่า การให้ข้อมูลต่อสาธารณชนเพื่อให้เกิดความตระหนักน่าจะเป็นสิ่งที่สำคัญในการเริ่มต้นการรักษาความเป็นส่วนตัวสำหรับสังคมออนไลน์ในประเทศไทยในปัจจุบัน

บรรณานุกรม

Bowonsak Seisungsittisunti, Juggapong Natwichai, and Nattapon Harnsamut

2008 Internet Privacy Problem in Thailand. Nectec Technical Journal 8:162-166.

Farooq, Sajid

2011 Starbucks' Foursquare Check Ins Has Its Perks. http://www.nbcbayarea.com/news/tech/117748299.html

Global Legal

2010 LPO and the EU Data Privacy Safe Harbor. http://globallegal.wordpress.com/2010/12/30/lpo-and-the-eu-data-privacy-safe-harbor/

Russell, Jon

2010 Facebook Surge Puts Thailand into World's Top 25. http://asiancorrespondent.com/41755/huge-facebook-growth-puts-thailand-into-top-25-ranking-inside-facebook-gets-it-all-wrong/

Sweeney, Latanya

2002 k-Anonymity: A Model for Protecting Privacy. International Journal on Uncertainty, Fuzziness and Knowledge-based Systems 10(5):557-570.

Van Grove, Jennifer

2010 Mayors of Starbucks Now Get Discounts Nationwide with Foursquare. http://mashable.com/2010/05/17/starbucks-foursquare-mayor-specials/

ชื่อ, บุคคล, และอินเทอร์เน็ต[1]

จิตรทัศน์ ฟักเจริญผล

เมื่อเริ่มใช้อินเทอร์เน็ต ทุกๆ คนคงมีความรู้สึกคล้ายๆ กัน นั่นคือ รู้สึกเหมือนกับได้ต่อเชื่อมเข้ากับมหาสมุทรของข้อมูลและความรู้ สายโทรศัพท์หรือสายสัญญาณเส้นเล็กๆ เป็นเหมือนทางที่ให้เราโหลดข้อมูลที่มีเหมือนไม่จำกัด ไม่ว่าเราจะไล่ตามลิงก์ไปเท่าใด หน้าเว็บก็ปรากฏขึ้นมาเรื่อยๆ เหมือนไม่มีวันรู้จบ เป็นหนังสือที่ไม่มีทางอ่านถึงหน้าสุดท้าย

แต่นอกจากเป็นแหล่งข้อมูลแล้ว ยังมีอีกแง่หนึ่งของอินเทอร์เน็ตซึ่งสำคัญไม่แพ้กัน นั่นคือ อินเทอร์เน็ตได้กลายเป็นพื้นที่สาธารณะที่มีบทบาทอย่างสูงในปัจจุบัน ผู้ใช้อินเทอร์เน็ตไม่ได้เป็นแค่ผู้รับสารเท่านั้น แต่อินเทอร์เน็ตยังเป็นสื่อกลางที่มีประสิทธิภาพในการรับและส่งสารระหว่างผู้ใช้อีกด้วย ซึ่งรูปแบบที่พบนั้นก็มีหลายรูปแบบ เช่น กระดานสนทนา เนื้อที่ให้แสดงความคิดเห็นต่อบทความหรือข่าว รวมไปถึงส่วนแสดงความคิดเห็นในบล็อก หรือกระทั่งส่วนอภิปรายในการเขียนสารานุกรมออนไลน์ เป็นต้น

การที่มีพื้นที่สาธารณะให้แสดงออกนี้ โดยทั่วไปแล้วนับว่าเป็นสิ่งที่ดี อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสนใจว่า ในอินเทอร์เน็ตที่การควบคุมต่างๆ เป็นไปได้ยากเหลือเกิน พื้นที่สาธารณะเช่นกระดานข่าวนั้น จะมีลักษณะเป็นเช่นใด งานของพิชญ์ พงษ์สวัสดิ์ (Pitch Pongsawat 2002) ได้ศึกษาสื่อสมัยใหม่ประเภทต่างๆ ซึ่งรวมถึงกระดานสนทนาพันทิป (http://pantip.com/) ในแง่ของการเป็นตัวกลางเพื่อหาข้อสรุปและทำความเข้าใจในประเด็นต่างๆ เขาชี้ให้เห็นว่า ปัญหาที่พบอย่างหนึ่งก็คือความขาดแคลนความเชื่อถือในผู้เขียน พิชญ์ชี้ให้เห็นว่า หลายครั้งในการสนทนามีการโต้เถียงและสืบสาวว่าผู้เขียนเป็นใครผ่านทางการติดตามหมายเลขไอพี มีการพยายามลดความน่าเชื่อถือโดยใช้เหตุผลว่า การโต้เถียงนั้นมีการ “เล่นไม่ซื่อ” เพราะว่า

[1] บทความนี้เคยเผยแพร่ที่ http://www.onopen.com/node/3803 เมื่อ 16 มีนาคม ค.ศ. 2006

ความเห็นที่เหมือนมาจากหลายคน แท้จริงแล้วมีที่มาจากเครื่องที่ใช้หมายเลขไอพีเดียวกัน

แม้ว่าในปัจจุบัน การโต้เถียงลักษณะดังกล่าวจะลดลงมาก อาจเนื่องจากพันทิปได้นำระบบสมาชิกและบัตรผ่านมาใช้อย่างเข้มงวดในหลายๆ ห้องสนทนา จึงทำให้ไม่มีการแสดงหมายเลขไอพี อย่างไรก็ตาม ประเด็นของความน่าเชื่อถือและการร้องเรียนว่ามีการ “รุม” กันก็ยังมีอยู่ไม่ขาดสาย ดังจะสังเกตได้จากการพูดคุยเกี่ยวกับ “วอร์รูม” ซึ่งหมายถึงสถานที่ทำงานของกลุ่มคนที่ถูกจ้างมาเพื่อเขียนข้อความต่างๆ ในกระดานข่าว

บทความนี้จะพิจารณาแค่ประเด็นเล็กๆ ที่เกี่ยวข้องกับชื่อและการติดตามตัวตนของผู้เขียน โดยตั้งใจจะชี้ให้เห็นถึงลักษณะและบทบาทของชื่อในพื้นที่สาธารณะบนระบบอินเทอร์เน็ตที่มีความแตกต่างจากสื่ออื่นๆ และพยายามเสนอเหตุผลเพื่อเชื้อเชิญให้มีการจินตนาการถึงรูปแบบการจัดการชื่อและตัวบุคคล ที่ไม่ได้เป็นทั้งระบบที่ชื่อผู้ใช้ผูกติดกับตัวบุคคลในระดับที่ตามกันหรือชี้ตัวกันได้ถึงบ้าน หรือเป็นระบบที่ทุกคนมีสถานะเป็นบุคคลนิรนามโดยสมบูรณ์ทั้งหมด

ความสำคัญของชื่อ

อาจจะเป็นเพราะความชื่นชอบใน “ความจริง” ก็เป็นได้ ที่ทำให้งานเขียนที่ระบุผู้เขียนชัดเจน มักถูกให้น้ำหนักมากกว่างานเขียนที่ปราศจากผู้เขียน ในการตีพิมพ์บทความเรื่อง *มนุษยภาพ* (กุหลาบ สายประดิษฐ์ 2548) ซึ่งเป็นบทความเกี่ยวกับความเชื่อในความเท่าเทียมกันของความเป็นมนุษย์ ครั้งแรกเมื่อปี ค.ศ. 1931 นั้น ศรีบูรพามิได้ระบุชื่อจริงลงไป แต่ในการตีพิมพ์ครั้งที่สอง เขาได้เขียนว่า “ข้าพเจ้ามาเล็งเห็นว่า ความจริงคือความสงบ จึงได้เซ็นชื่อจริงลงไว้ในการเขียนเรื่องนี้ เพื่อบูชาความจริง ด้วยน้ำใสใจจริงแท้” นอกจากนี้ ในบทความดังกล่าว ศรีบูรพาได้อ้างถึงคำกล่าวหนึ่งว่า “ความจริงและความซื่อตรงจะต้องไปด้วยกันเสมอ ความซื่อตรงคือความจริง และความจริงก็คือความซื่อตรง” การใส่ชื่อให้ปรากฏนี้เป็นแนวทางหนึ่งที่ทำให้ผู้เขียนนั้นอยู่ในสภาพที่ตรวจสอบได้ ซึ่งในอีกทางหนึ่งก็เป็นการประกาศจุดยืนของผู้เขียนไปด้วยในเวลาเดียวกัน เป็นที่น่าสังเกตว่า นักคิดนักเขียนหลายๆ คนมักไม่ชื่นชอบการโต้เถียงกับผู้วิจารณ์ที่อยู่ในมุมมืด ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่า การวิจารณ์ที่ใช้โวหารเป็นหลักนั้นหาจุดจบได้ยาก และการที่ผู้วิจารณ์ไม่แสดงตนให้ชัดเจนยิ่งทำให้การโต้เถียงนั้นไหลลื่นได้ง่าย จนทำให้บางครั้งแทบจะจับประเด็นไว้ไม่อยู่

อย่างไรก็ตาม ถ้าพิจารณาประวัติศาสตร์การพิมพ์และเผยแพร่เอกสารมากมาย เราจะพบว่า มีหลายๆ ครั้งที่เอกสารที่มีบทบาทสำคัญถูกจัดพิมพ์โดยไม่เผยแพร่ผู้เขียนที่แท้จริง ทั้งนี้อาจเป็นเพราะเพื่อความปลอดภัยของผู้เขียนเอง ในสหรัฐอเมริกาถือว่า ความเป็นนิรนามนี้เป็นองค์ประกอบสำคัญของการมีเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น การจะตัดสินหรือออกกฎหมายใดๆ ที่อาจจะล่วงละเมิดเปิดโปง หรือปิดโอกาสการแสดงออกอย่างเป็นนิรนามของพลเมือง จึงมักมีการโต้เถียงอย่างกว้างขวางเสมอ สำหรับในบ้านเรา แม้ว่าเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นจะถือเป็นสิทธิพื้นฐาน แต่ความสนใจที่จะการปกป้องความเป็นนิรนาม หรือความเป็นส่วนตัวของผู้แสดงความคิดเห็นกลับเป็นสิ่งที่แทบจะไม่มีใครสนใจ

แกรี ที. มาร์กซ์ (Gary T. Marx) ได้วิเคราะห์ในบทความ *อะไรอยู่ในชื่อ? บทสะท้อนเกี่ยวกับสังคมวิทยาของความเป็นนิรนาม* (1999) โดยได้พยายามแจกแจงทั้งเหตุผลสนับสนุนความจำเป็นของการระบุตัวผู้เขียนได้ และเหตุผลที่สนับสนุนความเป็นนิรนาม จากเหตุผลที่เสนอมาเหล่านี้ เขาชี้ให้เห็นว่าเป็นการต่อสู้กันของแนวคิดคู่ตรงข้ามต่างๆ เช่น เสรีภาพและการควบคุมได้ การตรวจสอบได้กับความเป็นส่วนตัว หรือเสรีภาพในการแสดงออกกับการป้องกันการกล่าวร้ายป้ายสี เราจะยกประเด็นบางประเด็นที่มาร์กซ์กล่าวถึงมาใช้พิจารณาในบทความนี้

ปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เรารู้สึกว่า ชื่อมีความสำคัญมากขึ้นเรื่อยๆ ในการสื่อสารบนอินเทอร์เน็ตก็คือ ปริมาณของข้อมูลหรือข่าวสารที่มากมายมหาศาล[2] ยกตัวอย่าง (ที่ค่อนข้างจะสุดขั้ว) เช่น ในกระดานสนทนาพันทิป ห้องราชดำเนิน ซึ่งเป็นห้องการเมือง มีจำนวนกระทู้ที่ตั้งขึ้นตั้งแต่เวลาประมาณ 23.00 น. วันที่ 7 มีนาคม ถึง 23.00 น. ของวันถัดไปเป็นจำนวนประมาณ 600 กว่ากระทู้ (เพื่อเป็นการเปรียบเทียบ กระดานข่าวของทียูท่าพระจันทร์มีหัวข้อใหม่ถูกตั้งขึ้นในช่วงเวลาเดียวกันประมาณ 25 หัวข้อ ส่วนในวิกิพีเดียไทยมีการแก้ไขเกือบ 500 ครั้ง) จำนวนหัวข้อที่มากมายขนาดนี้ทำให้การสนใจติดตามทุกๆ หัวข้ออย่างเท่าเทียมกันทำได้ยาก ผู้ใช้ที่ต้องการอ่านบางประเด็นอย่างจริงจังจึงต้องหาวิธีการบางอย่างเพื่อ “กรอง” สิ่งที่ตนต้องการออกมา

ในประเด็นนี้ มาร์กซ์ได้กล่าวถึงความสำคัญในการใช้ชื่อในการตัดสินความน่าเชื่อถือ อย่างไรก็ตาม มาร์กซ์ยังระบุอีกประเด็นหนึ่งที่สำคัญไม่แพ้กันนั่นคือ ชื่อ

[2] พิชญ์เสนอว่า ปัจจัยการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของสื่อในมุมที่เกี่ยวข้องกับการเมืองคือ 1. เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น 2. ความเร็ว และ 3. เทคโนโลยีการโต้ตอบ ประเด็นของปริมาณข่าวสารที่เสนอในบทความนี้มองได้ว่าเป็นผลมาจากปัจจัยทั้งสามนี้

ไม่ว่าจะเป็นชื่อจริงหรือชื่อปลอมที่ใช้ต่อเนื่องกันนั้นมีส่วนช่วยในการสร้างความสัมพันธ์ เพราะว่าในโลกที่ประกอบด้วยข่าวสารเป็นชิ้นๆ ความเห็นเป็นก้อนๆ ชื่อนั้นทำหน้าที่เป็นสายโยงใยข่าวสารและความคิดเห็นต่างๆ เข้าด้วยกัน กลายเป็นภาพที่ใหญ่ขึ้นของบุคคลจินตภาพขึ้นมา ซึ่งหมายความว่า ในระหว่างการอ่านบทความต่างๆ เราอาจจะค่อยๆ จัดแบ่งผู้ใช้คนอื่นๆ ออกเป็นกลุ่มๆ เช่น กลุ่มนี้น่าอ่าน กลุ่มนี้ไม่น่าอ่าน กลุ่มนี้คิดคล้ายๆ กัน กลุ่มนี้คิดต่างกัน เป็นต้น การจัดประเภทนี้อาจจะทำโดยไม่รู้ตัวก็ได้

การแบ่งผู้เขียนออกเป็นกลุ่มๆ เป็นประเภทนี้ มีผลช่วยเพิ่มความเร็วในการอ่านข่าวสารขึ้น แต่ในทางกลับกัน ความรวดเร็วนี้นอกจากจะมีผลให้เราอ่านพลาดแล้ว ยังอาจทำให้เราไม่สนใจในตัวเนื้อหาที่ผู้เขียนตั้งใจจะสื่อสารเท่าที่ควรก็เป็นได้ เพื่อแก้ปัญหานี้ (โดยแลกกับประโยชน์จากชื่อเสียงหรือกลุ่มที่สังกัด) ก็อาจมีการใช้ชื่อปลอมหรือแสดงความคิดเห็นแบบนิรนามแทน นอกจากนี้ ความเป็นนิรนามยังเป็นเกราะป้องกันที่ดีต่ออันตรายที่อาจตามมาจากการแสดงความคิดเห็นก็ได้

อย่างไรก็ตาม ในปัญหาของการสร้างและหลบหลีกกรอบที่เกิดจากความสัมพันธ์นั้น ถ้าพิจารณาต่อไปจะพบว่า ความต้องการสองอย่างที่กล่าวมานี้ไม่ได้มีความขัดแย้งกันอย่างสมบูรณ์ ยกเว้นถ้าเราจะบังคับให้ชื่อกับบุคคลที่ใช้ชื่อนั้นต้องมีความสัมพันธ์แบบหนึ่งต่อหนึ่ง นั่นคือหนึ่งคนหนึ่งชื่อ และหนึ่งชื่อหนึ่งคน การยอมให้มีการใช้ชื่อได้หลายชื่อ เปิดโอกาสให้การเรียนรู้ในระยะยาวระหว่างผู้สนทนาเกิดขึ้นได้ และในเวลาเดียวกัน ก็เปิดโอกาสให้ผู้สนทนาฉีกตัวเองหรือลดความสำคัญของกรอบหรือประวัติที่ถูกสร้างขึ้นมาลงได้

ปัญหาที่ติดตามมาคือ การที่บุคคลคนหนึ่งใช้ชื่อหลายๆ ชื่อในการสร้างผลอื่นๆ นอกเหนือจากที่กล่าวมา เช่น สร้างภาพในการสนทนาว่ามีผู้เห็นด้วยจำนวนมาก หรือการเข้ามาช่วยตอบข้อโต้แย้งโดยทำทีว่าเป็นคนอื่นที่เห็นด้วย รวมทั้งความสามารถในการเปลี่ยนชื่อไปได้เรื่อยๆ ทำให้บุคคลไม่จำเป็นต้องคำนึงถึงความรับผิดชอบในสิ่งที่ตนเองกล่าวไป[3] แต่นั่นไม่ใช่ประเด็นที่ทำให้ทุกคนหรือผู้ดูแลระบบต้องเปิดโปงหรือจำเป็นต้องมีข้อมูลว่าชื่อนี้เป็นใคร

[3] ดูเช่น ความเห็นของสมศักดิ์ เจียมธีรสกุล ในกระดานข่าวของมหาวิทยาลัยเที่ยงคืน ที่ http://www.thaimisc.com/freewebboard/php/vreply.php?user=midnightuniv&topic=11459&page=2 (ปัจจุบัน url นี้ไม่สามารถเข้าถึงได้ - บรรณาธิการ)

บรูซ ชไนเออร์ (ผู้เชี่ยวชาญด้านความปลอดภัยของระบบคอมพิวเตอร์และคอลัมนิสต์ของนิตยสาร *Wired* ได้เขียนไว้ในบทความชื่อ *ความเป็นนิรนามจะไม่ทำลายอินเทอร์เน็ต* (Schneier 2006) ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกันนี้ เขากล่าวว่า สิ่งที่เราต้องการโดยเนื้อแท้แล้ว ไม่ใช่ความสามารถในการระบุตัวบุคคลผ่านทางชื่อ แต่เป็นความสามารถในการติดตามตรวจสอบความน่าเชื่อถือของผู้ที่ใช้ชื่อนั้นได้ เขายกตัวอย่างเว็บไซต์ประมูลสินค้าอีเบย์ (http://www.ebay.com/) ซึ่งจะมีข้อมูลเกี่ยวกับชื่อเสียงของผู้ใช้แต่ละคน ข้อมูลนี้ถูกแก้ไขโดยผู้ใช้ที่ซื้อ-ขายสินค้ากับผู้ใช้คนนั้น ระบบเช่นนี้ช่วยป้องกันผู้ใช้ที่โกงและทำตัวไม่ดีได้มาก

ในทางปฏิบัติ

สำหรับในบ้านเรา เรื่องของความเป็นนิรนามของผู้ใช้มักไม่ถูกกล่าวถึงสักเท่าใดนัก และนอกจากนี้ ประเด็นทางด้านกฎหมายยังทำให้การสนับสนุนการแสดงความเห็นอย่างนิรนามทำได้ยากขึ้นทุกที สำหรับประเด็นทางกฎหมายนั้น เราทราบดีถึงความจำเป็นในการติดตามหาต้นตอของผู้กระทำความผิด แต่ขอละประเด็นนี้ไว้กล่าวในตอนท้าย

พิจารณาเว็บกระดานสนทนาชื่อดังพันทิป การเขียนข้อความในเว็บนั้นจะทำได้ก็ต่อเมื่อเป็นสมาชิก หรือไม่ก็มีอีเมลที่ใช้งานได้จริง นอกจากนี้ ในห้องที่มีการถกเถียงอย่างมาก เช่น ห้องราชดำเนินที่มีการพูดคุยเกี่ยวกับเรื่องการเมือง ผู้ที่เขียนข้อความได้จะต้องเป็นสมาชิกเท่านั้น ในการสมัครสมาชิกใหม่นั้น ผู้สมัครจะต้องแจ้งหมายเลขประจำตัวประชาชน ซึ่งทางเว็บกล่าวว่า จะนำไปตรวจสอบเพื่อยืนยัน นอกจากนี้ เว็บยังได้ตกลงกับผู้ใช้ว่า “ข้อมูลของสมาชิกจะถูกเก็บเป็นความลับอย่างสูงสุด ทีมงาน Pantip.com จะไม่เปิดเผยข้อมูลของท่านก่อนได้รับอนุญาต เพื่อประโยชน์ทางการค้า หรือเพื่อประโยชน์ในด้านอื่นๆ ทั้งสิ้น นอกจาก Pantip.com จะได้รับหมายศาลหรือหนังสือราชการจากหน่วยงานสำนักงานตำรวจแห่งชาติ”[4] นั่นคือ ความเป็นนิรนามที่เราได้จากเว็บพันทิปนั้นเป็นเพียงความเป็นนิรนามเทียม นั่นคือ เป็นความนิรนามที่ขึ้นกับบุคคลอื่นที่จะยืนยันว่าจะรักษาความลับของเราไว้

นอกจากเว็บพันทิปแล้ว ในเว็บอื่นๆ ที่มีการสนทนาก็มักมีการแสดงหมายเลขไอพีของผู้ใช้เช่นกัน ทั้งนี้โดยมากเป็นไปเพื่อความสะดวกของผู้ดูแลเว็บ เพราะการโต้เถียงหลายครั้งมีการกล่าวหาซึ่งอาจมีการฟ้องร้องหมิ่นประมาทตามมาได้

[4] ดูได้ที่ http://members.pantip.com/signup/signup.php?idc=2

ซึ่งผู้ดูแลนั้นอาจมีความผิดฐานละเว้นการกระทำด้วยก็ได้ ถ้าไม่รีบจัดการลบข้อความสนทนานั้นก่อนที่เรื่องจะลุกลามใหญ่โต[5] อย่างไรก็ตาม หมายเลขไอพีอย่างเดียวอาจไม่เพียงพอที่จะระบุว่า ข้อความที่เขียนนั้นมาจากที่ใด เพราะในปัจจุบันการใช้หมายเลขไอพี (จริง) ร่วมกันในหลายๆ เครื่องคอมพิวเตอร์เป็นเรื่องปกติ การระบุรายละเอียดมากกว่านั้นจะต้องใช้ข้อมูลเกี่ยวกับการจัดสรรหมายเลขไอพีให้กับเครื่องภายในองค์กรหรือภายในบริษัทให้บริการอินเทอร์เน็ต ผู้ที่สนใจรายละเอียดเกี่ยวกับการส่ง-รับข้อมูลในอินเทอร์เน็ต การติดตามตัว รวมถึงแนวทางการหลบหลีกที่พอจะทำได้โปรดดูในส่วนเพิ่มเติมท้ายบทความ

อย่างไรก็ตาม อีกไม่นานเราอาจคาดการณ์ได้ว่า สิ่งที่ผู้ดูแลเว็บและบริษัทอินเทอร์เน็ตทำอยู่ทุกวันนี้เพื่อการสืบเสาะที่มาของผู้ส่งข้อมูลนั้น จะกลายเป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องปฏิบัติตามกฎหมายร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์[6] ที่เพิ่งผ่านคณะรัฐมนตรีเมื่อปลายปีที่แล้ว ซึ่งในปัจจุบันอยู่ในขั้นตอนการพิจารณาของสภา มีหลายๆ มาตราที่น่าสนใจ เช่น

มาตรา 8 ที่กำหนดความผิดกับผู้ที่ดักรับไว้ซึ่งข้อมูลคอมพิวเตอร์ของผู้อื่นที่อยู่ระหว่างการส่งในระบบคอมพิวเตอร์ ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสามปี หรือปรับไม่เกินหกหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ โดยมาตรานี้ไม่ได้ใช้บังคับกับการดักรับข้อมูลคอมพิวเตอร์ตามคำสั่งเฉพาะของเจ้าของข้อมูลคอมพิวเตอร์

มาตรา 14 ที่กำหนดว่า ผู้ให้บริการผู้ใดรู้ถึงการกระทำความผิดในระบบคอมพิวเตอร์ที่อยู่ในความควบคุมของตน และมิได้จัดการลบข้อมูลคอมพิวเตอร์นั้นในทันที ต้องระวางโทษเช่นเดียวกับผู้กระทำความผิด

หรือ มาตรา 24 ที่ได้กำหนดให้ “ผู้ให้บริการ” ต้องเก็บรักษา “ข้อมูลการจราจร” ไว้ไม่น้อยกว่าสามสิบวัน ถ้าผู้ให้บริการไม่ปฏิบัติต้องระวางโทษปรับไม่เกินห้าแสนบาท เป็นต้น

ทางสภาวิชาชีพผู้ดูแลเว็บและสมาคมผู้ดูแลเว็บไทยได้เสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับพระราชบัญญัตินี้ รวมถึงได้มีความพยายามที่จะร่างพระราชบัญญัติฉบับ

---

[5] อ่านบทความสองภาค “นมหกบนเว็บบอร์ด” โดย กล้า สมุทวณิช และบุญชิต ฟักมี ที่เกี่ยวข้องกับกรณีเว็บพันทิปกับการฟ้องร้องเกี่ยวกับการนำรูปจากภาพยนตร์ของดาราคนหนึ่ง ได้ที่ http://www.manager.co.th/Politics/ViewNews.aspx?NewsID=9470000020963#aaa (ภาคหนึ่ง) และ http://www.manager.co.th/Politics/ViewNews.aspx?NewsID=9470000022063#aaa (ภาคสอง)

[6] ดูได้ที่ http://www.mict.go.th/

คู่ขนานขึ้นมา[7] โดยร่างฉบับดังกล่าวพยายามลดข้อผูกพันและภาระของผู้ดูแลเว็บลง รวมถึงปรับเงื่อนไขที่อาจลิดรอนสิทธิในการแสดงออกของผู้ใช้บางส่วน ยกตัวอย่าง เช่น มีการเพิ่มเงื่อนไขว่า จะต้องมีการขออนุญาตจากศาลก่อนที่พนักงานเจ้าหน้าที่จะเรียกดูข้อมูลต่างๆ ได้ เป็นต้น เราไม่อาจทราบได้ว่า ข้อเสนอเหล่านี้จะถูกนำไปผนวกไว้กับกฎหมายหรือไม่

อย่างไรก็ตาม ปัญหาก็คือการกระทำความผิดในหลายๆ มาตรา เช่น มาตรา 8 นั้น เป็นสิ่งที่ตรวจสอบได้ยาก สาเหตุหนึ่งก็คือ คุณสมบัติของข้อมูลในระบบคอมพิวเตอร์ที่แม้จะถูกคัดลอกไปกี่ครั้งก็ยังคงสภาพเดิม ทำให้ในทางปฏิบัติเราแทบไม่มีทางทราบได้เลยว่า เราถูกดักจับข้อมูลอยู่หรือไม่ ถ้าการนำข้อมูลนั้นไปใช้งานเป็นการกระทำในเบื้องหลัง เช่น ใช้ข้อมูลเพื่อทำการตลาด หรือใช้เพื่อเสาะหาผู้ที่มีความเห็นขัดแย้งทางการเมือง เป็นต้น

ความจริงข้อหนึ่งที่บรูซ ชไนเออร์ กล่าวไว้ตอนท้ายของบทความของเขาก็คือ “เราอยู่ในโลกที่ตำรวจและรัฐบาลประกอบด้วยบุคคลที่ไม่สมบูรณ์แบบ ซึ่งพร้อมด้วยอำนาจที่อาจนำข้อมูลส่วนบุคคลของเราไปใช้ในจุดประสงค์ที่ไม่สมบูรณ์แบบ ความเป็นนิรนามปกป้องเราทุกคนจากผู้มีอำนาจผ่านทางวิธีการง่ายๆ นั่นก็คือ ไม่ยอมให้พวกเขาได้ข้อมูลของเราไปตั้งแต่แรก” (Schneier 2006)

ในบทความนั้น ชไนเออร์พยายามชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นของความเป็นนิรนามอย่างสมบูรณ์ อย่างไรก็ตาม บทความนี้ไม่ได้ต้องการเสนอว่า ความเป็นนิรนามโดยสมบูรณ์เมื่อมองทั้งระบบอินเทอร์เน็ตเป็นสิ่งที่ควรจะมี ถ้าเรากลับไปพิจารณาความจำเป็นในการติดตามผู้กระทำความผิด และลองสมมติว่า มีผู้ใช้คนหนึ่งทำให้ระบบราชการออนไลน์ล่มไปสิบวัน หรือเข้าไปแก้ข้อมูลต่างๆ ของทั้งภาครัฐ เอกชน หรือของปัจเจก เช่น ข้อมูลการเสียภาษี หรือข้อมูลบัญชีธนาคาร ความเป็นนิรนามจะทำให้เราไม่สามารถไล่ตามหาผู้ใช้คนนี้ได้เลย[8]

สำหรับปัญหาจุดสมดุลของความเป็นนิรนามกับการติดตามตัวได้นั้น สิ่งแรกที่ทำได้ก็คือ การพยายามตอบคำถามที่ว่า “ใครควรเก็บข้อมูลใด?” ระบบหรือองค์กรต่างๆ ควรจะมีข้อมูลของผู้ใช้เท่าที่จำเป็นในการใช้งานทั่วไปเท่านั้น ยกตัวอย่างเช่น

[7] ดูได้ที่ http://www.webmaster.or.th/thai/images/stories/laws/com_1.pdf

[8] อย่างไรก็ตาม ไม่มีอะไรรับประกันได้ว่า ข้อมูลที่เก็บกันอยู่ทุกวันนี้ จะเพียงพอในการติดตามตัวผู้ใช้ที่มีความสามารถในการเจาะทำลายระบบขนาดนั้นได้

เว็บกระดานสนทนานั้น อาจไม่มีความจำเป็นต้องทราบข้อมูลของหมายเลขประจำตัวประชาชนของผู้ใช้ เนื่องจากการติดตามตัวผู้ใช้นั้นสามารถกระทำได้โดยเจ้าพนักงานผ่านการร้องขอข้อมูลจากผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ตอยู่แล้ว นอกจากนี้ การใช้หมายเลขประจำตัวประชาชนเป็นเครื่องยืนยันว่า ผู้ใช้หนึ่งคนสามารถมีชื่อผู้ใช้ได้หนึ่งชื่อนั้นไม่สามารถป้องกันการแสดงความเห็นช่วยกันเป็นกลุ่มใหญ่โดยคนไม่กี่คนได้อย่างสมบูรณ์ แต่กลับจะเปิดโอกาสให้กลุ่มคนที่มีอำนาจมากกว่าสร้างมายาภาพของจำนวนได้ง่ายขึ้น โดยผู้ใช้ธรรมดาไม่สามารถตรวจสอบได้ ในทางกลับกัน บริษัทให้บริการอินเทอร์เน็ตที่สามารถตรวจสอบหมายเลขโทรศัพท์ของผู้ใช้จากข้อมูลที่เก็บไว้โดยผู้ให้บริการกระดานข่าว ก็ไม่ควรเข้าถึงข้อมูลนั้นได้โดยไม่ผ่านทางผู้ดูแลเว็บกระดานข่าว เป็นต้น

นอกจากการกระจายข้อมูลส่วนบุคคลไปตามหน่วยงานหรือองค์กรต่างๆ แล้ว สิ่งที่จำเป็นแต่ขาดแคลนอย่างมากในบ้านเราก็คือ ความโปร่งใสและการตรวจสอบได้ของการเรียกขอข้อมูลนี้ระหว่างองค์กร เช่น ระหว่างสำนักงานตำรวจแห่งชาติกับผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ต ซึ่งน่าจะช่วยป้องกันการใช้ข้อมูลส่วนบุคคลไปในทางที่ไม่เหมาะสมได้บ้าง

ในอินเทอร์เน็ตนั้น บทบาทของชื่อในฐานะที่เป็นตัวแทนของบุคคลนั้นมีลักษณะที่แตกต่างไปจากในโลกภายนอก ในแง่มุมหนึ่ง ชื่อก็เปรียบเสมือนจุดอ้างอิงหลักหนึ่งเดียวที่คนอื่นๆ มี ภายใต้ชื่อที่ใช้ เราสามารถซ่อนลักษณะอื่นๆ ที่ไม่ประสงค์จะเปิดเผยของเราไว้ แต่ในมุมหนึ่ง การที่ชื่อนั้นมีความยืดเหนี่ยวอย่างหลวมๆ กับตัวบุคคลจริงๆ ทำให้ความน่าเชื่อถือของชื่อที่เป็นตัวแทนของบุคคลจริงๆ นั้นลดลง ความพยายามที่ผ่านมาในการ “เข้าใจ” และ “จัดการ” กับความแตกต่างนี้ มักเป็นไปในรูปของการดึงความสัมพันธ์ระหว่างชื่อกับบุคคลให้กลับมาเป็นเหมือนในโลกความเป็นจริง ซึ่งแน่นอนว่า คงไม่ใช่รูปแบบเดียวที่เป็นไปได้ และอาจไม่ใช่รูปแบบที่ดีที่สุดของการพูดคุยถกเถียงแบบออนไลน์ก็ได้

[9] ในเรื่องที่เกี่ยวกับการเผยแพร่ข้อมูลบนอินเทอร์เน็ตแล้ว ดูเหมือนว่าจะหายากเป็นพิเศษเนื่องจากการตัดสินใจต่างๆ เหมือนถูกกระทำในห้องมืด ยกตัวอย่างที่เห็นได้ชัด เช่นกรณีของการปิดเว็บไซต์ต่างๆ ของกระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร ที่ผู้ใช้ไม่มีโอกาสเข้าไปตรวจสอบได้ว่า เว็บไซต์ใดโดนปิดไปบ้าง และด้วยเหตุผลอะไร เสียงที่แสดงความสงสัยต่อการตัดสินใจนี้อาจไม่ดังพอที่จะทำให้เกิดการถกเถียงอย่างจริงจังถึงรูปแบบอื่นของการปกป้องผู้ใช้ที่โปร่งใสและมีประสิทธิภาพมากกว่านี้

ส่วนเพิ่มเติม:

1. การส่งรับข้อมูลในอินเทอร์เน็ต

การสื่อสารข้อมูลในอินเทอร์เน็ตโดยแก่นแท้แล้วก็ไม่ต่างจากการส่งไปรษณีย์เท่าใดนัก ข้อมูลจะถูกส่งไปมาในซองที่จ่าหน้าชื่อผู้รับ อุปกรณ์ต่างๆ ในเครือข่ายจะรับผิดชอบการรับส่งจดหมายนี้กันไปเป็นทอดๆ จนกระทั่งจดหมายไปถึงผู้รับได้ ที่แกนกลางของระบบอินเทอร์เน็ตนั้นใช้วิธีการจ่าหน้าซองที่ใช้ชื่อผู้รับเป็น “หมายเลขไอพี” (หรือ IP address โดย IP นั้นย่อมาจาก Internet Protocol)

ถ้าจะมองให้เห็นภาพ ก็ลองจินตนาการถึงถนนขนาดใหญ่ยาวสุดลูกหูลูกตา ใครที่มีบ้านอยู่บนถนนเส้นนี้จะมีบ้านเลขที่เป็นหมายเลขไอพี และเพื่อความไม่สับสน ทุกบ้านจะต้องมีหมายเลขไอพีที่ไม่ซ้ำกัน ถ้าคอมพิวเตอร์ของเราตั้งอยู่ริมถนนเส้นนี้ ข้อมูลทั้งหมดที่ส่งมาหาเรา ตั้งแต่จดหมายอิเล็กทรอนิกส์ เว็บไซต์ บทสนทนา รูปภาพ และอื่นๆ จะจ่าหน้าซองเป็นหมายเลขไอพีของเครื่องที่เราใช้

เนื่องจากบนถนนเส้นนี้มีบ้านหรือสถานที่ต่างๆ ตั้งอยู่เป็นจำนวนมหาศาล (แล้วที่คล้ายๆ บ้านเราก็คือ เลขที่บ้านมักจะไม่เรียงกัน) ทำให้ต้องมีการแบ่งการดูแลออกเป็นเขตของที่ทำการไปรษณีย์ย่อยๆ จากระดับหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ ไปเรื่อยๆ โดยมีการส่งต่อกันไปมาเป็นขั้นๆ จดหมายที่ถูกส่งไปมาทั้งหมดก็จะผ่านมือผู้คัดแยกจดหมายตามที่ทำการไปรษณีย์เหล่านี้

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากถนนแกนเส้นนี้มีผู้คนอาศัยอยู่จำนวนมาก การจัดสรรบ้านเลขที่จึงมักไม่ทำในลักษณะรายเครื่อง กล่าวคือ บ้านเลขที่บนถนนจะถูกตัดเป็นกลุ่มๆ ให้กับแต่ละหมู่บ้านจัดสรรเอาไปดูแลกันเอง ซึ่งหลายๆ ครั้งจำนวนบ้านเลขที่ที่ได้รับมาก็มักจะไม่พอกับจำนวนบ้านที่มีในหมู่บ้าน ทำให้ต้องมีการใช้หมายเลขบ้านบนถนนใหญ่ร่วมกัน (นั่นก็คือการใช้หมายเลขไอพี “แท้” ร่วมกัน) ซึ่งทำได้ไม่ยากมากนัก กล่าวคือ หมู่บ้านจะจัดสรรเลขที่บ้านภายในให้กับสมาชิกแต่ละคน เมื่อมีการส่งจดหมายออกไปข้างนอกหมู่บ้าน เจ้าหน้าที่จะแก้ที่อยู่ผู้ส่งให้เป็นหมายเลขบ้านบนถนนใหญ่ (และมีการวงเล็บมุมซองเป็นบ้านเลขที่ภายใน) เมื่อมีจดหมายส่งกลับมายังบ้านเลขที่ที่มีการใช้ร่วมกัน เจ้าหน้าที่ก็จะคัดจดหมาย (โดยใช้วงเล็บมุมซอง) และแก้ที่อยู่ผู้รับให้เป็นหมายเลขภายในและส่งให้กับสมาชิกในหมู่บ้าน (เหมือนไม่มีอะไรเกิดขึ้น) ด้วยกระบวนการเช่นนี้ ทางผู้รับจดหมายจะทราบแค่เพียงว่า จดหมายที่ส่งมาหาตนนั้นถูกส่งมาจากหมู่บ้านนั้น แต่จะไม่ทราบเลยว่า ถูกส่งมาจากบ้านหลังใด

ลักษณะของการจัดสรรหมายเลขไอพีในระบบอินเทอร์เน็ตจริงๆ ก็ไม่ได้ต่างจากที่กล่าวมามากนัก เพียงแต่จะมีความยืดหยุ่นเพิ่มเติม เช่น วิธีการในการรับส่งจดหมายจากบ้านไปยังที่ทำการหมู่บ้านอาจจะเป็นคนละวิธีกับในถนนใหญ่ และภายในหมู่บ้านขนาดใหญ่อาจมีหมู่บ้านย่อยๆ ซ้อนไปได้อีก

สังเกตว่า คนที่ใช้บ้านเลขที่ภายในของหมู่บ้านใหญ่อาจจะดูเหมือนมีความเป็นส่วนตัวมากกว่าผู้ใช้ที่มีบ้านเชื่อมต่อกับถนนโดยตรง เพราะว่าทางผู้รับจะไม่สามารถชี้เฉพาะลงไปได้เองว่า ใครเป็นคนส่งจดหมายนี้มา อย่างไรก็ตาม ถ้าผู้รับประสานงานกับทางหมู่บ้านซึ่งเป็นผู้จัดการแก้ไขซ่อนหมายเลขภายในก็จะสามารถตรวจสอบได้ว่า ใครเป็นผู้ส่งจดหมายนี้มา ซึ่งการตรวจสอบที่ว่านี้จะกระทำได้ก็ต่อเมื่อทางหมู่บ้านได้เก็บบันทึกการแก้ไขหน้าจดหมายไว้ด้วย โดยปกติแล้ว นอกจากวงเล็บมุมซองแล้ว ทางผู้รับจะทราบเวลาที่จดหมายไปถึงด้วย ดังนั้น หมู่บ้านก็จะเก็บแค่ว่าบ้านหลังใดใช้วงเล็บมุมซองว่าอะไร ในเวลาใดเท่านั้น ข้อมูลพวกนี้เป็นส่วนหนึ่งของสิ่งที่รวมเรียกว่า “ข้อมูลการจราจร” ในร่างพระราชบัญญัติข้างต้น ซึ่งเจ้าพนักงานสามารถสั่งให้ผู้ให้บริการส่งมอบให้เพื่อใช้ในการดำเนินคดีได้ เมื่อมีข้อมูลเหล่านี้อยู่ในมือแล้ว การจะตรวจสอบว่า ใครเป็นผู้ติดต่อไปยังเครื่องหนึ่งๆ ในเวลาใดๆ ย่อมเป็นเรื่องที่อยู่ในวิสัยที่ทำได้

2. การตรวจสอบผู้ใช้

สมมติว่า เราเชื่อมต่อไปยังเครื่องปลาย เช่น เข้าเว็บไซต์พันทิปเพื่อไปเขียนกระทู้ เครื่องของผู้ให้บริการก็สามารถบันทึกหมายเลขไอพีของเราที่ระบบรับทราบเอาไว้ เพื่อใช้ตรวจสอบกลับมายังผู้ส่งข้อความถ้าจำเป็น อย่าลืมว่า หมายเลขนี้อาจเป็นหมายเลขที่มีการใช้งานร่วมกันของผู้ใช้หลายๆ คนก็ได้ โดยทั่วไปแล้ว ถ้าเราเป็นสมาชิก หมายเลขนี้จะไม่เปิดเผยให้กับผู้อ่านทั่วไป แต่อีกไม่นานผู้ดูแลระบบมีหน้าที่ตามกฎหมายที่จะต้องเก็บเอาไว้ ซึ่งโดยปกติแล้ว ถ้าไม่มีเรื่องราวอะไร ข้อมูลดังกล่าวก็จะต้องถูกเก็บไว้เป็นความลับ แต่เจ้าพนักงานสามารถขอดูได้ถ้ามีส่วนเกี่ยวข้องกับการดำเนินคดี

แน่นอนว่า ถ้าเราส่งข้อมูลโดยเชื่อมต่อโดยใช้หมายเลขภายในของผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ต ข้อมูลจากทางผู้ให้บริการเว็บอย่างเดียวย่อมไม่เพียงพอ แต่ถ้านำหมายเลขเครื่องกับเวลาที่ส่งข้อความ มาประกอบกับข้อมูลที่ทางผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ตเก็บไว้เช่นกัน เราจะสามารถระบุผู้ส่งได้ค่อนข้างแน่นอน ยิ่งไปกว่านั้นในหลายๆ เว็บที่ให้แสดงความคิดเห็น การสมัครสมาชิกบางประเภท (เช่น ประเภทอมยิ้มยิงฟัน) ต้องให้เลขประจำตัวประชาชน ซึ่งตัวเลขนี้สามารถชี้ตัวเราได้ทันที

ด้วยระบบที่มีตอนนี้ เราอาจมีความเป็นนิรนามได้ แต่เป็นความนิรนามที่วางอยู่บนความไว้ใจระบบใดระบบหนึ่งที่จะรักษาความลับให้เรา ซึ่งหลายๆ ครั้งเราก็พบว่า มันไม่ได้เป็นอย่างที่เราคิด ตัวอย่างเช่น กรณีที่ยาฮู! ฮ่องกง (Yahoo! Hong Kong) ให้ข้อมูลกับทางการที่นำไปสู่การจับบล็อกเกอร์ชาวจีน หรือบริษัทเช่นไมโครซอฟท์ (Microsoft) หรือยาฮู! (Yahoo!) ได้ให้ข้อมูลคำค้นหาโดยไม่ระบุผู้ค้นแก่หน่วยงานด้านความยุติธรรมของสหรัฐ และในขณะที่กูเกิล (Google) ปฏิเสธที่จะร่วมมือในการให้ข้อมูลดังกล่าว กูเกิลก็ไม่ต่างจากเว็บค้นหาอื่นๆ ที่ยังร่วมมือกับทางการจีนในการเซ็นเซอร์ผลลัพธ์ของตนเองก่อน

3. การหลบหลีก

ในปัจจุบันมีเว็บที่ให้บริการปิดบังตัวตนระหว่างที่เราท่องไปในอินเทอร์เน็ต เราจะป้อนชื่อของเว็บที่เราต้องการอ่าน จากนั้นระบบจะไปอ่านข้อมูลมา แล้วส่งต่อกลับมาให้เรา ในสายตาของเครื่องที่ให้บริการเว็บแล้ว เครื่องจะเห็นว่า ผู้อ่านคือเครื่องของผู้ให้บริการปิดบังตัวตน การใช้บริการเช่นนี้มักทำให้เราสามารถหลบลอดการเซ็นเซอร์ของทางหน่วยงานรัฐได้ด้วย ดังนั้น ไม่แปลกอะไรที่เว็บกลุ่มนี้ เช่นเดอะโคลก (http://the-cloak.com) หรืออโนนีเมาส์ (http://anonymouse.org/) จะโดนแบนเข้าไปด้วย ทั้งๆ ที่ตัวเว็บเองไม่ได้มีอะไรที่ผิดกฎหมายเลย อย่างไรก็ตาม เราจะคงความเป็นนิรนามได้ก็ต่อเมื่อเว็บพวกนี้รักษาความลับให้เรา

นอกจากระบบเช่นนี้ ยังมีระบบที่ซับซ้อนขึ้นเรียกว่าตอร์ (Tor - ดูที่ http://tor.eff.org/) ซึ่งใช้วิธีคล้ายๆ ที่กล่าวมา แต่จะใช้เครื่องตรงกลางสามต่อ ซึ่งสุ่มมา

จากเครื่องอาสาสมัครหลายพันเครื่อง ทำให้ถ้าเครื่องหนึ่งในนั้นรักษาความลับของเราหรือไม่เก็บข้อมูลของเราไว้ เราก็จะปลอดภัยจากการไล่หาต้นตอย้อนกลับจากทางผู้ให้บริการเว็บ เรื่องของความไว้ใจได้ของซอฟต์แวร์ในลักษณะนี้เป็นหนึ่งในประเด็นหลักที่สนับสนุนซอฟต์แวร์รหัสเปิด

อย่างไรก็ดี การสืบค้นตัวตนของเราก็ยังมีโอกาสกระทำได้บ้าง ถ้าทางผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ตของเราเก็บข้อมูลการจราจรเอาไว้ทั้งหมด สมมติว่า เราเขียนข้อความไปหลายสิบครั้งในเวลาต่างๆ ถ้านำข้อมูลจากผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ตมาตรวจสอบกับข้อมูลที่ทางผู้ให้บริการเว็บเก็บว่ามีใครบ้างที่ติดต่อกับเว็บตัวกลาง (เช่น ตอร์) ในเวลาดังกล่าวทุกครั้ง ทางผู้ตรวจสอบก็มีโอกาสค้นหาตัวตนของเราเจอ อย่างไรก็ตาม วิธีดังกล่าวกระทำได้ยากมากและไม่จำเป็นต้องทำสำเร็จเสมอไป และยังต้องการข้อมูลที่เก็บไว้จำนวนมหาศาล แต่ก็ไม่ใช่ว่าจะอยู่ในระดับที่เป็นไปไม่ได้

บรรณานุกรม

กุหลาบ สายประดิษฐ์

2548 มนุษยภาพ. ใน มนุษย์ไม่ได้กินแกลบ. สุชาติ สวัสดิ์ศรี, บ.ก. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการดำเนินงานจัดสร้างสวนประติมากรรมประวัติศาสตร์ “ธรรมศาสตร์กับการต่อสู้เพื่อประชาธิปไตย”.

Marx., Gary T.

1999 What’s in a Name? Some Reflections on the Sociology of Anonymity. The Information Society 15(2).

Pitch Pongsawat

2002 Virtual Democracy in Thailand: Information Technology, Internet Political Message Board, and the Politics of Representation in Thailand after 1992. Journal of Social Sciences-Chulalongkorn University Faculty of Political Science 33(1):141-166.

Schneier, Bruce

2006 Anonymity Won’t Kill the Internet. http://www.wired.com/politics/security/commentary/securitymatters/2006/01/70000

หนังโป๊ สื่อลามก และการแสดงความคิดเห็น

จอมพล พิทักษ์สันตโยธิน

ความนำ

ปัจจุบัน “หนังโป๊” (pornography) ยังคงมีสถานะเป็นสิ่งผิดกฎหมายตามกฎหมายสื่อลามกของไทย[1] จึงไม่น่าแปลกใจว่า ที่ผ่านมาสิ่งที่เรียกว่า “หนังโป๊” นี้ มักจะถูกตีความว่าเป็นสิ่งเดียวกับ “สื่อลามก” (obscene material)[2] ซึ่งเป็นเป้าหมายหลักเป้าหมายหนึ่งของการเซ็นเซอร์และการปราบปรามของรัฐตลอดมา

อย่างไรก็ตาม แม้ประเทศไทยจะมีความพยายาม (อย่างลุ่มๆ ดอนๆ) ในการปราบปราม “หนังโป๊” ที่ถูกตีตราว่าเป็น “สื่อลามก” คงปฏิเสธไม่ได้ว่า “หนังโป๊” ยังปรากฏตัวอยู่อย่างเด่นชัดในสังคมไทย

“หนังโป๊” หาได้ง่าย มีขายกันอย่างดาษดื่นตามศูนย์การค้าอุปกรณ์คอมพิวเตอร์ หรือตามร้านขายแผ่นดีวีดีหลายแห่ง ทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด นอกจากนี้เทคโนโลยีอินเทอร์เน็ตทำให้คนเข้าถึง “หนังโป๊” ได้อย่างสะดวกง่ายดายยิ่งขึ้น “หนังโป๊” “คลิปโป๊” (รวมถึง “รูปโป๊”) มีให้เลือกมากมายมหาศาลบนอินเทอร์เน็ต โดยผู้ที่อยากชมอาจเสียค่าใช้จ่ายเพียงเล็กน้อย เช่น เสียค่าสมัครสมาชิกกับผู้ให้บริการ และในบางกรณีอาจไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายเลย เช่น การดาวน์โหลดจากเทคโนโลยีไฟล์แชร์ริง (file sharing technology) เช่นกรณีของบิตทอร์เรนต์ (BitTorrent)

ที่ผ่านมา มุมมองทางวิชาการโดยเฉพาะทางนิติศาสตร์ที่มีต่อ “หนังโป๊” ในประเทศไทยส่วนใหญ่ มักถูกจำกัดอยู่ในกรอบของความคิดที่ว่า “หนังโป๊” คือ “สื่อลามก” และเป็นสิ่งต้องห้ามตามกฎหมายซึ่งมีโทษทางอาญา และแนวคิดที่ว่า การ

---

[1] เช่น มาตรา 287 ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 14(4) พระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550

[2] ถ้าแปลตามตัว “สื่อลามก” น่าจะตรงกับภาษาอังกฤษว่า “obscene media” อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนเห็นว่า คำว่า “obscene material” เป็นคำที่นิยมใช้มากกว่า และน่าจะแทนความหมายของคำว่า “สื่อลามก” ได้ดีกว่า

ปราบปรามสื่อลามกให้หมดไปเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งยวดเพื่อผดุงไว้ซึ่งศีลธรรมอันดีงามของสังคม (ถึงแม้ในช่วงหลัง จะมีการพูดถึงการป้องกันเด็กและเยาวชนจากภัยสื่อลามกอยู่บ้าง) ทำให้การศึกษาเกี่ยวกับ “หนังโป๊” ถูกจำกัดอยู่แค่กรอบเรื่องมาตรการป้องกันและปราบปรามเท่านั้น[3]

เมื่อพิจารณาถึงสถานะของหนังโป๊ในประเทศที่มีอุตสาหกรรมหนังโป๊ขนาดใหญ่กับสถานะเถื่อนของ “หนังโป๊” ตามกฎหมายไทยนั้น จึงเกิดคำถามที่น่าสนใจว่า ตามสภาพโดยแท้ของ “หนังโป๊” ยังสามารถเป็นอะไรได้อีกบ้าง นอกจากจะเป็นแค่สิ่งผิดกฎหมายจากการวิเคราะห์ในเชิงนิติศาสตร์ โดยนำเรื่องเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นมาเป็นกรอบ อาจกล่าวได้ว่า จริงๆ แล้ว “หนังโป๊” ก็อาจถือได้ว่า เป็นรูปแบบหนึ่งของการแสดงความคิดเห็น (expression) ดังนั้น บทความนี้จึงต้องการนำเสนอมุมมองดังกล่าว และวิเคราะห์ให้เห็นว่าทำไมจึงเป็นเช่นนั้น

อย่างไรก็ตาม “หนังโป๊” ที่กล่าวถึงในบทความนี้ จะหมายถึงเฉพาะ “หนังโป๊” ที่มีผู้ใหญ่หรือผู้ที่อายุเกิน 18 ปีเป็นผู้แสดง จะไม่กล่าวถึง “หนังโป๊เด็ก” (child pornography) ซึ่งใช้เด็กอายุไม่เกิน 18 ปี เป็นผู้แสดง ทั้งนี้เนื่องจากลักษณะของหนังโป๊ทั้งสองประเภท และเหตุผลในการควบคุมและปราบปรามต่างกัน[4]

ความหมายของหนังโป๊และสื่อลามก

ประเด็นที่น่าสนใจประเด็นแรกที่ต้องกล่าวถึง คือ “หนังโป๊” คืออะไร “สื่อลามก” หมายถึงอะไร และสองสิ่งนี้ต่างกันอย่างไร

หนังโป๊ (Pornography)

คำว่า “หนังโป๊” จะตรงกับภาษาอังกฤษคำว่า “pornography” ซึ่งมีรากศัพท์จากภาษากรีกสองคำ คือ **πόρνη** (pornē) หมายถึงโสเภณี และคำว่า **γράφειν** (graphein) แปลว่าการบันทึก ดังนั้น คำว่า pornography แต่ดั้งเดิมจึงหมายถึงการบันทึกเรื่องราวชีวิตของโสเภณีและลูกค้า (Hyde 1964, 1)

[3] เช่น ธนะชัย มีผดุง (2539) ศรีอรุณ ตะโคดม (2542) และฐนวรรษ นิติธรรมวิศรุต (2544)

[4] ดูเพิ่มเติมใน Jenkins (2001) Taylor and Quayle (2003) Holliday (2003) Akdeniz (2008) เนติ รัตนากร (2542) และโสมนัส เจือศรีกุล (2545)

ในภาษาไทยนั้น คำว่า “หนังโป๊” สามารถแยกพิจารณาได้เป็นสองคำ คือ คำว่า “หนัง” หรือภาพยนตร์ และคำว่า “โป๊” ซึ่งตามพจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน ได้นิยามไว้ว่าเป็นคำวิเศษ หมายถึง เปลือย หรือค่อนข้างเปลือย หรือมีเจตนาที่จะเปิดเผยในส่วนที่ควรปกปิด (พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน 2525 อ้างถึงใน จำนงค์ ทองประเสริฐ มปป.)

“หนังโป๊” ในความหมายปัจจุบันก็น่าจะหมายถึง หนังหรือภาพยนตร์ที่มีผู้แสดงเปลือยกายหรือเปิดเผยอวัยวะเพศ รวมไปถึงมีฉากการร่วมเพศอย่างเปิดเผยด้วย ซึ่งสร้างขึ้นเพื่อกระตุ้นกามารมณ์ของผู้ชมหรือเพื่อความบันเทิงทางเพศ

สื่อลามก (Obscene Material)

“หนังโป๊” เป็นคำที่ใช้เรียกโดยทั่วไป ไม่ปรากฏอยู่ในกฎหมายฉบับใด เมื่อดูในกฎหมายฉบับต่างๆ จะพบแต่คำว่า “สื่อลามก” ซึ่งในกฎหมายฉบับต่างๆ ไม่ได้มีการให้คำนิยามว่า แท้จริงแล้ว “สื่อลามก” มีลักษณะอย่างไร หมายถึงหนังโป๊หรือไม่

ตามพจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน คำว่า “ลามก” หมายถึง หยาบช้าต่ำทราม หยาบโลน อันเป็นที่น่ารังเกียจของคนดีมีศีลธรรม ซึ่งตรงกับคำว่า obscene ที่พจนานุกรมอ็อกซฟอร์ด (Oxford Dictionary) ได้ให้คำนิยามไว้ว่า หมายถึงการแสดงหรือพรรณนาเกี่ยวกับเรื่องเพศในทางที่น่ารังเกียจและขัดต่อศีลธรรมความเหมาะสมในเรื่องเพศ (Oxford Dictionaries 2010) จึงพอจะสรุปได้ว่า ในทางภาษาศาสตร์ “หนังโป๊” ที่จะถือว่าเป็น “สิ่งลามก” ได้นั้น จะต้องเป็นหนังที่นำเสนอเรื่องทางเพศในลักษณะที่น่ารังเกียจ ขัดต่อศีลธรรมที่ยอมรับกันในสังคมนั้นๆ

อย่างไรก็ตาม ในเชิงนิติศาสตร์นั้น “หนังโป๊” ที่จะถือว่าเป็น “สื่อลามก” ได้ก็ต่อเมื่อมีลักษณะเข้าตามบรรทัดฐานที่กฎหมายได้วางกรอบไว้ ซึ่งกฎหมายสื่อลามกในแต่ละประเทศจะมีบรรทัดฐานในการพิจารณาแตกต่างกันออกไป

ตัวอย่างเช่น ในประเทศอังกฤษ (และเวลส์) พระราชบัญญัติการพิมพ์และการโฆษณาเกี่ยวกับสื่อลามก-อนาจาร (Obscene Publications Act 1959/1964) ได้วางหลักเกณฑ์ไว้ว่า หากพิจารณาโดยรวมถึงลักษณะของสิ่งนั้น (ภาพยนตร์ ภาพนิ่ง หรือหนังสือ) แล้วเห็นว่า สิ่งนั้นจะก่อให้เกิดความเสื่อมทรามด้านศีลธรรมแก่ผู้

ที่มีแนวโน้มที่จะดูสิ่งที่มีอยู่ในหนังนั้น ก็ถือได้ว่าเป็นสื่อลามก[5] กล่าวคือ หลักเกณฑ์ของกฎหมายอังกฤษมุ่งพิจารณาถึงผลกระทบของสื่อและกลุ่มผู้ที่มีโอกาสเข้าถึงสื่อนั้นเป็นสำคัญ เพื่อประกอบความเข้าใจ อาจยกตัวอย่างเช่น ภาพยนตร์ที่มีฉากกิจกรรมทางเพศที่มีความรุนแรง หากภาพยนตร์เรื่องนี้สามารถเข้าถึงได้เฉพาะผู้ใหญ่ที่มีความรู้สึกทางศีลธรรมคงที่แล้ว และไม่มีแนวโน้มที่จะได้รับผลกระทบในแง่ลบในทางศีลธรรมจากสิ่งที่ภาพยนตร์สื่อ (กล่าวคือ ดูหนังแล้วก็ไม่ทำให้ศีลธรรมของตนเลวร้ายลง) ภาพยนตร์นี้ก็ไม่ถือว่าเป็นสื่อลามก แต่ถ้าหากว่า ภาพยนตร์เดียวกันนี้เปิดฉายให้เด็กและเยาวชนซึ่งเป็นช่วงอายุที่แนวคิดเรื่องศีลธรรมกำลังพัฒนา และสิ่งที่ภาพยนตร์นำเสนอมีผลให้ความคิดเรื่องศีลธรรมของเด็กและเยาวชนเสื่อมทรามลง เช่น มีแนวโน้มที่จะใช้ความรุนแรงทางเพศ ก่ออาชญากรรมทางเพศ ภาพยนตร์เรื่องเดียวกันนี้ก็เข้าข่ายเป็นสื่อลามก

อย่างไรก็ตาม บรรทัดฐานนี้ค่อนข้างจะเป็นนามธรรม และยากที่จะหามาตรวัดได้ชัดเจน โดยขึ้นอยู่กับดุลยพินิจของคณะลูกขุนผู้พิจารณาว่า หนังนั้นสามารถทำให้ผู้ดูเกิดความเสื่อมทรามในศีลธรรมหรือไม่ เป็นสำคัญ

อาจเป็นเพราะเหตุนี้ สำนักงานอัยการสูงสุดอังกฤษ (The Crown Prosecution Services) ซึ่งทำหน้าฟ้องคดีคล้ายอัยการในประเทศไทย จึงวางแนวทางที่เป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น โดยกำหนดว่า ภาพยนตร์ที่มีฉากต่างๆ ต่อไปนี้ถือเป็นสิ่งลามก ได้แก่ มีการร่วมเพศกับสัตว์ มีการข่มขืนสมจริง มีกิจกรรมซาโดมาโซคิสม์ (sadomasochism) ที่ก่อให้เกิดอาการบาดเจ็บทางร่างกาย การใช้อุปกรณ์ทรมาน มีการมัดและใช้ที่อุดปาก (bondage and gag) มีการทำให้เสียโฉมหรือตัดชิ้นส่วนร่างกาย (dismemberment or graphic mutilation) มีการกระทำที่มีลักษณะ

[5] Obscene Publications Act 1959/1964 C.66 Section 1(1) 'For the purposes of this Act an article shall be deemed to be obscene if its effect or (where the article comprises two or more distinct items) the effect of any one of its items is, if taken as a whole, such as to tend to deprave and corrupt persons who are likely, having regard to all relevant circumstances, to read, see or hear the matter contained or embodied in it.'

วิตถารหรือลดคุณค่า (perversion and degradation) เช่น การดื่มน้ำปัสสาวะ มีการอาเจียน ปัสสาวะ หรืออุจจาระรดร่างกาย และท้ายสุด ภาพยนตร์ที่มีฉากการใช้กำมือล้วงเข้าไปในอวัยวะเพศหญิง (fisting) ดังนั้น หนังที่มีภาพเปลือยหรือการร่วมเพศธรรมดา จึงไม่ถือว่าเป็นสื่อลามกต้องห้ามตามกฎหมายนี้ (แต่ต้องเข้าถึงได้เฉพาะผู้บรรลุนิติภาวะแล้ว) (Obscence Publications 2010)

คดีระหว่างมาร์วิน มิลเลอร์ กับรัฐแคลิฟอร์เนีย (Miller v. California 1973) ที่เกิดขึ้นในสหรัฐอเมริกา ศาลสูงสุด (US Supreme Court) ได้วางแนวทางไว้ว่า หนังโป๊จะถือว่าเป็นสื่อลามกได้ก็ต่อเมื่อ

1) พิจารณาจากความรู้สึกของวิญญูชนโดยอิงกับมาตรฐานของชุมชนนั้น เมื่อพิจารณาโดยรวมแล้วเห็นว่า สิ่งนั้นมีลักษณะกระตุ้นกำหนัด

2) มีการแสดงภาพเกี่ยวกับกิจกรรมทางเพศหรือการขับถ่ายในลักษณะน่ารังเกียจโดยชัดเจน

3) เมื่อพิจารณาโดยรวมแล้วไม่มีคุณค่า ทั้งทางวรรณกรรม ทางศิลปะ ทางการเมือง หรือทางวิทยาศาสตร์ใดๆ เลย[6]

การจะเป็นสื่อลามกตามแนวทางของศาลสูงสุดสหรัฐฯ ได้นั้น จะต้องเข้าตามหลักเกณฑ์ทุกข้อ โดยคณะลูกขุนจะเป็นผู้พิจารณา

จะเห็นได้ว่า เกณฑ์ในการพิจารณาตามกฎหมายของสหรัฐอเมริกานั้นจะเน้นไปที่คุณค่าของตัวสื่อ ดังนั้น แม้ว่า “หนังโป๊” จะมีลักษณะตามหลักเกณฑ์สองข้อแรก แต่หากผู้ผลิตภาพยนตร์สามารถแสดงให้เป็นที่พอใจได้ว่า ภาพยนตร์ของตนมีคุณค่าไม่ว่าทางใดทางหนึ่งดังที่กล่าวมา ภาพยนตร์นั้นก็ไม่ถือเป็นสื่อลามก

ส่วนในญี่ปุ่น แม้จะเป็นประเทศที่มีอุตสาหกรรม “หนังโป๊” ใหญ่เป็นอันดับต้นๆ ของโลก แต่ก็มีการบัญญัติกฎหมายในเรื่องสื่อลามกเช่นกัน โดยมาตรา 175

[6] ข้อความภาษาอังกฤษ คือ 1. whether the average person, applying contemporary community standards (not national standards, as some prior tests required), would find that the work, taken as a whole, appeals to the prurient interest; 2. whether the work depicts or describes, in a patently offensive way, sexual conduct or excretory functions specifically defined by applicable state law; and 3. "whether the work, taken as a whole, lacks serious literary, artistic, political, or scientific value.

ของประมวลกฎหมายอาญา หรือ 刑法 (Keihō) ได้บัญญัติห้ามการเผยแพร่หรือจัดแสดงสิ่งที่มีลักษณะลามกสู่สาธารณะ และรวมถึงห้ามมีสื่อลามกไว้ในครอบครองเพื่อจำหน่ายด้วย เป็นที่น่าสังเกตว่า มาตรานี้ก็ไม่ได้มีการกำหนดคำนิยามหรือวางเกณฑ์ที่ใช้พิจารณาว่าอะไรเป็นสื่อลามกแต่อย่างใด

อย่างไรก็ตาม ได้มีการวางแนวทางไว้ว่า หากมีการเปิดเผยอวัยวะเพศหรือเส้นขนบริเวณหัวเหน่าจะถือว่าเป็นสื่อลามก (Alexander 2003, 156) จึงไม่น่าแปลกใจว่า ในประเทศญี่ปุ่น แม้ “หนังโป๊” จะมีเนื้อหารุนแรงมากเพียงไร ตราบเท่าที่มีการเซ็นเซอร์อวัยวะเพศและเส้นขนบริเวณนั้น ก็ไม่ถือว่าเป็นสื่อลามกแต่อย่างใด

อย่างไรก็ตาม ใน ค.ศ. 2006 สมาคมจริยธรรมวีดิทัศน์แห่งญี่ปุ่น (Nihon Ethics of Video Association -日本ビデオ倫理協会) ซึ่งเป็นองค์กรเอกชนที่มีหน้าที่ตรวจสอบมาตรฐานการเซ็นเซอร์ “หนังโป๊” ในญี่ปุ่นตามกฎหมายสื่อลามก ได้ผ่อนคลายความเข้มงวดเรื่องการเซ็นเซอร์เส้นขนลงไป จึงทำให้ในปัจจุบันการนำเสนอภาพเส้นขนใน “หนังโป๊” ญี่ปุ่นไม่ผิดกฎหมาย (da Silva 2006)

สำหรับสาธารณรัฐเกาหลี (เกาหลีใต้) ก็มีบทบัญญัติเรื่องสื่อลามกไว้ในมาตรา 243 และ 244 ประมวลกฎหมายอาญา หรือ 형법전 (Hyeong Bob Jhone) แต่ก็เช่นเดียวกับกฎหมายของญี่ปุ่นคือ มาตราทั้งสองนี้ไม่มีการนิยามหรือกำหนดแนวการพิจารณาว่าอะไรเป็นสื่อลามกไว้ ศาลเกาหลีใต้จึงเป็นผู้วางแนวทางพิจารณาดังกล่าวในคำพิพากษาคดีต่างๆ โดยวางหลักไว้คล้ายคลึงกับมิลเลอร์เทสต์ (Miller test) ของศาลสูงสุดสหรัฐอเมริกา แต่จะมีกรอบที่กว้างกว่า คือ สื่อลามกให้รวมถึงสื่อที่มีลักษณะขัดต่อศีลธรรมทางเพศและมีลักษณะที่น่าอับอายด้วย (Moon 2003, 371) อาจจะกล่าวได้ว่า แนวทางของศาลเกาหลีใต้ครอบคลุมสื่อทางเพศเกือบทุกรูปแบบที่มีลักษณะน่าอับอายในเรื่องทางเพศ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดอนุรักษ์นิยมที่ว่า เรื่องทางเพศเป็นเรื่องที่ควรปกปิดไว้เป็นเรื่องส่วนตัว ไม่ควรนำมาพูดกันในที่สาธารณะ (Moon 2003, 354)

ส่วนในประเทศไทยเอง กฎหมายสื่อลามกก็มีลักษณะคล้ายกับของญี่ปุ่นและเกาหลีใต้ คือ มีการบัญญัติให้สื่อลามกเป็นสิ่งต้องห้ามตามกฎหมายไว้ในมาตรา 287 ประมวลกฎหมายอาญา และ มาตรา 14(4) พระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 (ซึ่งเป็นบทบัญญัติที่มีผลใช้บังคับอยู่ในปัจจุบัน) แต่ก็ไม่ได้มีการกำหนดคำนิยามใดๆ ไว้ แนวทางในการพิจารณาจึงต้องดูจากคำพิพากษา โดยเฉพาะของศาลฎีกาที่วางไว้ในหลายๆ คดีที่สำคัญ ซึ่งกล่าวโดยสรุป

ได้ว่า เมื่อพิจารณาตามความรู้สึกของวิญญูชนผู้เคร่งครัดในจารีตประเพณีโดยไม่ยอมเปลี่ยนแปลงไปตามสมัยของโลกแล้ว สิ่งที่มีลักษณะเปิดเผยทางเพศ เช่น เห็นเต้านมหรืออวัยวะเพศ แม้ว่าจะเห็นเด่นชัดหรือไม่ก็ตาม โดยมีลักษณะอุจาดบัดสี ส่อไปในทางกระตุ้นความใคร่ทางกามารมณ์ และไม่มีลักษณะความงามเชิงศิลปะ ถือว่าเป็นสิ่งลามก[7] จะเห็นได้ว่า แนวทางของศาลไทยนั้นยึดเอา (1) การนำเสนอภาพทางเพศที่มีลักษณะกระตุ้นอารมณ์ทางเพศ (2) ความอุจาดตาตามมาตรฐานของสังคมไทย และ (3) การขาดความงามทางศิลปะ เป็นเกณฑ์สำคัญในการพิจารณาว่าสิ่งนั้นลามกหรือไม่

แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า หลักเกณฑ์การพิจารณาของศาลไทยทั้งสามข้อนั้นเป็นเรื่องความเห็นเฉพาะตัวของปัจเจกบุคคลเป็นส่วนใหญ่ ภาพบางภาพอาจก่อให้เกิดอารมณ์ทางเพศหรือดูอุจาดตาเฉพาะบางคน แต่บางคนก็ไม่มีความรู้สึกเช่นนั้น และยิ่งการพิจารณาเรื่องความงามเชิงศิลปะด้วยแล้ว การใช้ความเห็นของคนธรรมดาที่ไม่มีความรู้ทางศิลปะมาเป็นมาตรวัด ยิ่งทำให้หลักเกณฑ์การพิจารณาขาดมาตรฐานและความแน่นอน ยากแก่การประเมิน โดยเฉพาะเมื่อกฎหมายสื่อลามกมีโทษทางอาญา จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ควรจะมีกรอบในการพิจารณาวินิจฉัยที่ชัดเจนแน่นอน และคาดการณ์ได้ นอกจากนี้ กรอบของสื่อลามกที่กว้างมากของศาลไทยทำให้ไม่เพียงแต่เฉพาะ “หนังโป๊” เท่านั้นที่กลายเป็นสื่อลามกผิดกฎหมาย แต่สื่อที่มีลักษณะเปิดเผยทางเพศอื่นก็ต้องห้ามตามกฎหมายมากจนเกินความจำเป็น (เช่นเดียวกับกรณีของเกาหลีใต้)

การแสดงความคิดเห็น

เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปว่า สิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น (the right to freedom of expression) ถือเป็นหนึ่งในสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานที่สำคัญ เอกสารสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศที่สำคัญหลายฉบับ เช่น ข้อ 19 แห่งปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (Universal Declaration of Human Rights) ข้อ 19 แห่งกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง (International Covenant on Civil and Political Rights และข้อ 10 แห่งอนุสัญญายุโรปว่าด้วย

[7] พิจารณาจากคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 978/2492, 1223/2508, 5519/2531 และ 6301/2533 รวมทั้งดูเพิ่มเติมใน ณรงค์ ใจหาญ (2529)

สิทธิมนุษยชน (European Convention on Human Rights) ได้รับรองถึงสิทธิดังกล่าวอย่างชัดแจ้ง โดยมีใจความสำคัญคล้ายคลึงกันว่า บุคคลมีสิทธิเสรีภาพในความคิดเห็นและการแสดงออก โดยสิทธินี้รวมถึงเสรีภาพในการที่จะมีความเห็น การแสวงหา การรับ และการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารและความคิดผ่านสื่อต่างๆ โดยมิต้องคำนึงถึงพรมแดน และโดยปราศจากการแทรกแซงของรัฐ (อย่างไรก็ตาม ข้อ 19 วรรค 2 แห่งกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง และข้อ 10 วรรค 2 ของอนุสัญญายุโรปว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ได้กำหนดข้อยกเว้นในการใช้สิทธิดังกล่าว และอนุญาตให้รัฐทำการแทรกแซงได้หากเข้าเงื่อนไขตามที่กำหนดไว้ เช่น การใช้สิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นที่เป็นภัยต่อความมั่นคงของประเทศหรือความสงบเรียบร้อย กระทบต่อสิทธิหรือชื่อเสียงของผู้อื่น ก่อให้เกิดอาชญากรรม หรือเป็นอันตรายต่อสุขอนามัยสาธารณะหรือศีลธรรม)

นอกจากนี้ หากดูกฎหมายในระดับประเทศ จะพบว่า กฎหมายรัฐธรรมนูญของประเทศต่างๆ ส่วนใหญ่ โดยเฉพาะในโลกเสรีประชาธิปไตยก็ให้การรับรองสิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นนี้ อย่างเช่น การแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญแห่งสหรัฐอเมริกาครั้งแรก (The First Amendment to the United States Constitution) ได้วางหลักกว้างๆ เพื่อคุ้มครองสิทธิดังกล่าว โดยห้ามมิให้สภาคองเกรสออกกฎหมายที่จำกัดสิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นอย่างเสรี (free speech) ของประชาชน มาตรา 21 แห่งรัฐธรรมนูญประเทศญี่ปุ่น 1947 และมาตรา 21(1) ของรัฐธรรมนูญสาธารณรัฐเกาหลี ต่างก็ให้การรับรองเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นเช่นกัน (ถึงแม้ว่าในกรณีของเกาหลีใต้ มาตรา 21(4) ได้กำหนดข้อจำกัดในการใช้สิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นไว้ก็ตาม)

ส่วนในกรณีประเทศอังกฤษ แม้ว่าการรับรองเสรีภาพนี้จะไม่ได้ปรากฏชัดเจนในรูปแบบของกฎหมายรัฐธรรมนูญที่เป็นลายลักษณ์อักษร แต่ประเทศอังกฤษรับรองสิทธิเสรีภาพดังกล่าวผ่านทางพระราชบัญญัติว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ. 1998 (The Human Rights Act 1998) ซึ่งบัญญัติรับรองสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานตามที่ปรากฏในอนุสัญญายุโรปว่าด้วยสิทธิมนุษยชน สำหรับประเทศไทยนั้น รัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2550 ได้บัญญัติรับรองเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นไว้ในมาตรา 45 โดยมีข้อยกเว้นคล้ายคลึงกับข้อ 19 วรรค 2 แห่งกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง และข้อ 10 วรรค 2 แห่งอนุสัญญายุโรปว่าด้วยสิทธิมนุษยชน

ในเรื่องความมั่นคงของรัฐ ชื่อเสียง สิทธิในชีวิตและครอบครัวของบุคคล ความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดี รวมถึงการป้องกันความเสื่อมทรามทางจิตใจและสุขภาพของประชาชน

หนังโป๊และการแสดงความคิดเห็น

จากเอกสารสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศที่กล่าวมาข้างต้น อาจพอสรุปสาระสำคัญของการแสดงความคิดเห็นได้ว่า คือ ความสามารถของบุคคลในการมีความคิดเห็น ความสามารถสื่อสารความคิดเห็นนั้นออกไปสู่บุคคลอื่น รวมถึงความสามารถเข้าถึงและรับรู้ความคิดเห็นของบุคคลอื่น หากเราพักสถานะความเป็นสิ่งผิดกฎหมายของ “หนังโป๊” ไว้ก่อน และมองเฉพาะเจาะจงลงไปที่สภาวะเนื้อแท้ของ “หนังโป๊” โดยนำเอาแนวคิดเรื่องการแสดงความคิดเห็นดังที่กล่าวไว้ข้างต้นมาเป็นกรอบในการวิเคราะห์ เราอาจจะกล่าวได้ว่า แท้จริงแล้ว “หนังโป๊” ก็เป็นรูปแบบหนึ่งของการแสดงความคิดเห็น โดยเฉพาะในเรื่องเพศสภาพของมนุษย์ (human sexuality)

ถ้าพิจารณาในแง่ของผู้สื่อสารและผู้รับสาร อาจจะกล่าวได้ว่า ผู้ผลิตหนังโป๊ (pornographer) คือผู้สร้างความคิดเห็นในเรื่องทางเพศ และเป็นผู้สื่อสารความคิดเห็นนั้นๆ ออกไป ในขณะที่ผู้ชมคือผู้รับสาร ผู้รับและเรียนรู้ความคิดเห็นที่สื่อออกมาจากผู้ผลิตหนังโป๊ โดยมีหนังโป๊เป็นสื่อกลาง และในบางครั้ง ผู้ชมก็อาจมีบทบาทเป็นผู้สื่อสารเสียเองอีกด้วย เช่น ในบางกรณีเมื่อดู “หนังโป๊” แล้ว ผู้ชมก็อาจจะเกิดความคิดเห็นในเรื่องเพศของตนเอง จึงติดต่อกลับไปยังผู้ผลิตหนังโป๊ เสนอแนวคิด (idea) ว่า หนังโป๊ลักษณะไหน เนื้อเรื่องแบบใด ผู้แสดงรูปร่างแบบไหนที่ตนอยากดู หากแนวความคิดนั้นถูกนำมาผลิตเป็นหนังโป๊ และเผยแพร่ออกไปสู่ผู้ชมคนอื่นๆ ก็เท่ากับว่า ผู้ชมที่เสนอแนวคิดนั้นก็คือผู้สื่อสาร โดยใช้ผู้ผลิตหนังโป๊และ “หนังโป๊” เป็นสื่อนั่นเอง

ถ้าพิจารณาในแง่เนื้อหาของความคิดเห็น หลายคนอาจมีคำถามว่า “หนังโป๊” สื่อความคิดเห็นอะไรออกมา? ความคิดเห็นที่สื่อออกมาจาก “หนังโป๊” แบ่งได้เป็นสองประเภท คือ (1) ความคิดเห็นเชิงข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องเพศ (informational ideas about sex) และ (2) ความคิดเห็นเชิงทัศนคติในเรื่องเพศ (attitudinal ideas about sex)

ความคิดเห็นเชิงข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องเพศ (informational ideas about sex)

ลักษณะเด่นชัดซึ่งถือเป็นจุดสำคัญสูงสุดของ “หนังโป๊” คือ การเสนอภาพร่างกายไร้อาภรณ์ปกปิดของเหล่านักแสดง ภาพอวัยวะที่ก่อให้เกิดอารมณ์ทางเพศ เช่น หน้าอก สะโพก และอวัยวะเพศ และภาพกิจกรรมทางเพศในลักษณะต่างๆ ซึ่งภาพที่มีลักษณะเปิดเผยทางเพศเหล่านี้ ก็คือ ความคิดเห็นในลักษณะที่เป็นข้อมูลในเรื่องเพศที่ถูกสื่อสารออกมาจาก “หนังโป๊” นั่นเอง

รูปร่างเปลือยเปล่าของนักแสดงที่มีลักษณะต่างๆ กันไป รูปร่างหน้าตา สีผิว สีผม ลักษณะเฉพาะทางเผ่าพันธุ์ รูปร่างที่มีส่วนเว้าส่วนโค้งยั่วยวนหรือรูปร่างที่ผอมแห้ง รูปร่างที่เต็มไปด้วยมัดกล้ามเนื้อบึกบึนหรือรูปร่างที่อุดมไปด้วยไขมัน หน้าอกใหญ่เล็ก สีปทุมถันชมพูหรือดำคล้ำ อวัยวะเพศใหญ่หรือเล็ก ฯลฯ ภาพท่าทางการร่วมเพศแบบธรรมดา แบบโลดโผน โอษฐ์กาม การร่วมรักทางอวัยวะเพศหรือทางเวจมรรค กิจกรรมทางเพศระหว่างชายหญิง ระหว่างเพศเดียวกัน กิจกรรมทางเพศระหว่างคู่หรือในลักษณะที่เป็นหมู่ รวมถึงการใช้อุปกรณ์เพื่อสนองรสนิยมความใคร่ในรูปแบบต่างๆ ล้วนเป็นข้อมูลในเรื่องทางเพศที่ผู้ชมได้รับรู้จากสิ่งที่สื่อสารผ่าน “หนังโป๊” ทั้งสิ้น

จริงอยู่ที่ภาพเหล่านี้มุ่งประสงค์จะก่อให้เกิดอารมณ์ทางเพศเป็นหลัก แต่จุดมุ่งหมายดังกล่าวก็ไม่ได้บดบังหรือทำให้ข้อมูลที่ “หนังโป๊” สื่อสารออกมาจางหายไปแต่อย่างใด และแม้ผู้ชมที่ตกอยู่ในห้วงอารมณ์ทางเพศจะรับข้อมูลเหล่านั้นโดยไม่ตั้งใจ แต่คงปฏิเสธไม่ได้ว่า ข้อมูลเหล่านั้นบางส่วนได้ผ่านกระบวนการรับรู้และอาจถูกเก็บไว้ในความทรงจำของผู้ชมแล้ว จึงไม่น่าแปลกใจว่า ทำไมบุคคลบางคนจึงเลียนแบบพฤติกรรมทางเพศที่ตนได้ดูใน “หนังโป๊” ในชีวิตจริง

ความคิดเห็นเชิงทัศนคติในเรื่องเพศ (attitudinal ideas about sex)

โดยส่วนใหญ่ “หนังโป๊” จะมีการนำเสนอทัศนคติในเรื่องเพศผ่านทางเนื้อเรื่องหรือทางภาพกิจกรรมทางเพศ โดยความหมายของทัศนคติในเรื่องทางเพศเหล่านี้จะแตกต่างกันไปตามการแปลความหมายของกลุ่มผู้ชม

ตัวอย่างที่ชัดเจนในการตีความอย่างตรงไปตรงมาที่สุดคือ “หนังโป๊” เสนอทัศนคติที่ว่า “เซ็กซ์เป็นเรื่องน่าสนุกตื่นเต้น” (Gourgey 1997, 90) การนำเสนอภาพของนักแสดงที่มีความสุขกับกิจกรรมทางเพศ เสียงร้องครางด้วยความพึงพอใจเหล่านี้บอกเป็นนัยแก่ผู้ชมว่า เซ็กซ์คือเรื่องราวของความบันเทิงที่พึงหาได้ในชีวิตประจำวัน

ใน “หนังโป๊” บางเรื่องที่มีภาพการกดขี่ข่มเหง การทรมาน รวมถึงการลดคุณค่าของมนุษย์ โดยเฉพาะนักแสดงหญิง เป็นการนำเสนอทัศนคติที่ว่า ผู้หญิงคืออุปกรณ์ทางเพศเพื่อความบันเทิงของผู้ชาย[8] หรือผู้หญิงเป็นสิ่งมีชีวิตที่มีไว้เพื่อตอบสนองกามารมณ์[9] เช่น การเสนอภาพผู้แสดงหญิงที่ถูกจับมัดและถูกละเมิดทางเพศด้วยเครื่องมือต่างๆ ถูกขังในกรง ถูกล่ามคอและให้คลานบนพื้น ถูกยกเหมือนสิ่งของให้ผู้ชายในกลุ่มได้ผลัดกันร่วมเพศ การรุมกระทำชำเรา หรือการเสนอภาพที่ว่า ผู้หญิงต้องอยู่ภายใต้อำนาจหรืออาณัติของเพศชาย[10] เช่น การนำเรื่องราวที่ว่า นักแสดงหญิงที่มีตำแหน่งหน้าที่การงานสูงหรือมีความสามารถในด้านกีฬา ดนตรี ศิลปะ ท้ายที่สุดก็ถูกผู้ชายที่มีหน้าที่การงานต่ำกว่าหรือมีความสามารถด้อยกว่าลวนลาม และนักแสดงหญิงก็ตกอยู่ในห้วงอารมณ์ใคร่นั้นอย่างถอนตัวไม่ขึ้น เป็นต้น แนวคิดเหล่านี้เองเป็นฐานสำคัญของผู้มีแนวคิดสตรีนิยม (feminist) ในการต่อสู้เพื่อปกป้องศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และสิทธิความเท่าเทียมกันระหว่างผู้ชายกับผู้หญิง แต่ในขณะเดียวกันก็มีผู้ผลิตบางรายที่ผลิต “หนังโป๊” สำหรับผู้หญิง โดยมุ่งที่จะนำเสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องทางเพศในลักษณะที่ผู้หญิงอยากดู[11]

ในบางกรณี “หนังโป๊” ถูกใช้เป็นเครื่องมือในการนำเสนอแนวคิดเรื่องเสรีภาพทางเพศว่า เรื่องเพศไม่ใช่เรื่องน่ารังเกียจ แต่เป็นเรื่องของความสุขที่คนทุกคนสามารถจะเข้าถึงได้ โดยไม่มีปัญหาเรื่องวัยและสถานะทางสังคมมาขวางกั้น เช่น “หนังโป๊” ที่เสนอเรื่องราวกิจกรรมทางเพศระหว่างผู้สูงอายุกับหญิงสาว หรือระหว่างผู้สูงอายุด้วยกันเอง[12] หรือระหว่างหญิงสาวกับผู้ด้อยโอกาสในสังคม เช่น คนไร้บ้าน[13] เป็นต้น

ความคิดเห็นเชิงทัศนคติที่ “หนังโป๊” สื่อออกมาทางอ้อมนั้น ก็เป็นส่วนหนึ่งที่สนับสนุนการมองว่า “หนังโป๊” นำเสนอภาพเปลือยและการร่วมเพศเพียงอย่างเดียว อาจจะเป็นมุมมองที่แคบเกินไป เพราะจริงๆ แล้ว ความเห็นเรื่องทัศนคติทางเพศที่สื่อออกมาจาก “หนังโป๊” ค่อนข้างตรงไปตรงมา

[8] โปรดดู Shibata (2008)

[9] โปรดดู MacKinnon (1993)

[10] โปรดดู Kappeler (2001) และ Dworkin (1981)

[11] เช่น Femme Production (http://www.candidaroyalle.com/)

[12] เช่น Ruby (http://www.ruby-av.com/dvd_detail.php?code=GAD-012; http://www.ruby-av.com/dvd_detail.php?code=GAD-011)

[13] เช่น DEEP’S (http://www.deeps.net/html/dvd_list/2011/h2301/des372/index.php)

อย่างไรก็ตาม ที่กล่าวไปไม่ได้หมายความว่า ความคิดเห็นเชิงทัศนคติเหล่านั้นจะถูกต้องและควรได้รับการยอมรับเสมอไป ความคิดเห็นบางอย่างอาจส่งผลกระทบในแง่ลบต่อสังคมอย่างรุนแรง จึงเป็นสิ่งที่ต้องนำมาพิจารณาเพื่อหามาตรการควบคุม ไม่ให้ความคิดเห็นเช่นนั้นส่งผลร้ายแรงดังกล่าว

ข้อคิดส่งท้าย

ตามที่ได้กล่าวในข้างต้น หากเราใช้แนวคิดเรื่อง “การแสดงความคิดเห็น” เป็นบรรทัดฐานในการพิจารณา ก็มีเหตุผลเพียงพอที่จะกล่าวได้ว่า นอกจากจะเป็นสื่อที่ผลิตขึ้นเพื่อเร้าอารมณ์ทางเพศแล้ว “หนังโป๊” ก็เป็นรูปแบบหนึ่งของการแสดงความคิดเห็น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในเรื่องที่เกี่ยวกับเพศสภาพและทัศนคติในเรื่องเพศของผู้คนในสังคม

ดังนั้น “หนังโป๊” ในฐานะที่เป็นลักษณะหนึ่งของการแสดงความคิดเห็น ถ้ายึดตามหลักกฎหมายในเรื่องสิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น ก็น่าจะได้รับการรับรองเฉกเช่นการแสดงความคิดเห็นในรูปแบบอื่นๆ

ถึงกระนั้นก็ตาม ต้องยอมรับว่า ในเกือบทุกสังคมมีกฎหมายที่บัญญัติขึ้นเพื่อควบคุม และในบางกรณี ปราบปรามและปิดกั้น “หนังโป๊” ซึ่งอิงอยู่กับหลายเหตุผลด้วยกัน แต่ที่น่าจะถือได้ว่าเป็นเหตุผลหลักก็คือ ในหลายสังคม การแสดงความคิดเห็นในเรื่องเพศอย่างตรงไปตรงมาและเปิดเผย มักถูกมองว่าเป็นความน่ารังเกียจ บัดสี อุจาด และการนำเสนอภาพกิจกรรมทางเพศที่ไม่อยู่ในกรอบของสถาบันครอบครัวหรือการแต่งงานถือเป็นเรื่องที่ละเมิดต่อศีลธรรมอันดี ทำให้ “หนังโป๊” ถูกจัดให้เป็นสิ่งเดียวกับ “สื่อลามก” และกลายเป็นสิ่งต้องห้ามตามกฎหมาย

ทั้งนี้ บทความนี้ไม่ได้จะสนับสนุนว่า สังคมและผู้บัญญัติกฎหมายควรจะเปิดให้ “หนังโป๊” เป็นสิ่งเสรีไร้กฎเกณฑ์ควบคุม หากแต่ต้องการเสนอว่า ถ้าเรามองที่เนื้อแท้ของ “หนังโป๊” การพิจารณาแนวทางในการควบคุม (ที่ไม่ใช่ในลักษณะของการปราบปราบ) ควรตั้งต้นจากแนวคิดที่ว่า “หนังโป๊” เป็นลักษณะหนึ่งของการแสดงความคิดเห็น ไม่ใช่จากแนวคิดที่ว่า “หนังโป๊” เป็นสิ่งผิดกฎหมาย ผิดศีลธรรม เราอาจจะได้แนวทางการควบคุมสิ่งดังกล่าวที่สอดคล้องกับสภาพการมีตัวตนอยู่ของ “หนังโป๊” ในสังคมก็ได้

หากเราเริ่มหาแนวทางในการควบคุม “หนังโป๊” โดยยึดติดกับกรอบความคิดที่ว่า “หนังโป๊” อุจาดบัดสี ผิดศีลธรรม ต้องปราบปราม เราจะพบว่า ในความเป็นจริง เราไม่สามารถที่จะขจัด “หนังโป๊” ให้หมดสิ้นไปได้ ตราบใดมนุษย์ยังมีความรู้สึกทางเพศและใคร่กระหายที่จะสนองความรู้สึกเช่นนั้น การปราบปรามทำได้ดีที่สุดก็แค่เพียงผลักดันให้ “หนังโป๊” หลบลงไปอยู่ใต้ดิน แต่ไม่ได้หมายความว่า “หนังโป๊” จะหมดไป นอกจากนี้ การใช้กรอบแนวคิดดังกล่าวดำเนินการอาจเกิดความสุ่มเสี่ยงที่รัฐจะรุกล้ำสิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นในเรื่องเพศไปเรื่อยๆ (slippery slope) จนท้ายที่สุดก็ก้าวข้ามเส้นเขตแห่งความพอดีไป กล่าวคือ ในเบื้องต้นรัฐอาจต้องการปราบปรามเฉพาะ “หนังโป๊” “สื่อลามก” ที่มีลักษณะเปิดเผยทางเพศ เมื่อดำเนินการต่อไปๆ ขอบเขตของเป้าหมายที่ต้องการปราบปรามอาจจะขยายวงกว้างไปเรื่อยๆ จนในที่สุด ผลงานที่อาจมีคุณค่าทางศิลปะ ทางวรรณกรรม ทางวิทยาศาสตร์ และทางสังคม ซึ่งเกี่ยวข้องกับเรื่องทางเพศ (และอาจมีผลข้างเคียงกระตุ้นอารมณ์ใคร่ของผู้อ่านหรือผู้ชมได้) ก็จะถูกกำจัดหรือปิดกั้นอย่างน่าเสียดายไปด้วย

เป็นที่น่าสังเกตว่า เมื่อมีรัฐได้ดำเนินการปราบปรามไปแล้ว มักจะไม่มีการพิจารณาทบทวนสิ่งที่รัฐได้ดำเนินการไปย้อนหลัง เช่น เมื่อมีการสั่งห้ามสื่อทางเพศอย่างหนึ่ง ต่อมามีบุคคลหรือองค์กรหนึ่งแย้งว่าสื่อทางเพศนั้นมีคุณค่าหรือประโยชน์บางอย่างต่อสังคม หากเกิดเหตุการณ์เช่นนี้ โดยปกติแล้วรัฐจะไม่กลับมาพิจารณายกเลิกมาตรการห้ามนั้น และโดยมากจะ “ปล่อยเลยตามเลย”

ประเทศไทย ในฐานะที่อ้างตนว่าเป็นประเทศเสรีประชาธิปไตย ควรจะให้ความสำคัญอย่างยิ่งกับเรื่องเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นอันเป็นรากฐานสำคัญของสังคมประชาธิปไตย ดังนั้น ในสมการการพิจารณาการควบคุม “หนังโป๊” และ“สื่อลามก” ควรจะนำสิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นมาเป็นตัวตั้งต้น และใช้เหตุจำเป็นในการควบคุมเป็นตัวหักลบ ซึ่งสมการนี้อาจจะให้ผลลัพธ์ที่เป็นแนวทางในการควบคุม “หนังโป๊” ที่เหมาะสม ได้ผล และสอดคล้องกับแนวทางเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นตามแบบประชาธิปไตย ในทางกลับกัน หากรัฐใช้ความรู้สึกอุจาดบัดสี ผิดศีลธรรมเป็นตัวตั้งในสมการ แล้วเอาเสรีภาพในแสดงความคิดเห็นเป็นตัวลบ คำตอบที่ได้ก็ติดอยู่ในแนวทางในการปราบปราม กำจัด และปิดกั้นเท่านั้น

จนมองข้ามคำถามสำคัญต่างๆ เช่น มาตรการนั้นได้สัดส่วนกับประโยชน์สาธารณะที่จะได้รับหรือไม่ เป็นการละเมิดต่อเสรีภาพของสมาชิกในสังคมประชาธิปไตยจนเกินความจำเป็นหรือไม่

นอกจากนี้ ยังมีคำถามที่น่าสนใจอีกว่า ที่ผ่านมารัฐได้เคยนำเอาเหตุผลอื่นๆ นอกเหนือจากความรู้สึกอุจาดบัดสี ผิดศีลธรรมมาพิจารณาหรือไม่ จริงอยู่ที่ผ่านมาอาจมีการพูดถึงเรื่องการเข้าถึงสื่อลามกของเด็กและเยาวชนอยู่บ้าง แต่แทบจะไม่มีการกล่าวถึงเรื่องสวัสดิภาพความปลอดภัยของนักแสดง การจัดระเบียบไม่ให้สื่อลามกก่อให้เกิดมลภาวะทางความรู้สึกกับผู้ที่ไม่ได้อยากจะเสพทั้งในโลกออนไลน์และโลกความเป็นจริง

การควบคุม “หนังโป๊” ในประเทศประชาธิปไตย รวมถึงในประเทศไทย เป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อน ซับซ้อน และมีข้อพิจารณาในรายละเอียดมากมาย หากรัฐและสังคมละเลยที่จะพิจารณาเรื่องการควบคุม “หนังโป๊” โดยคำนึงถึงแง่มุมและรายละเอียดปลีกย่อยต่างๆ การดำเนินการควบคุม (หรือปราบปราม) ก็ไม่อาจเลี่ยงสถานะความเป็น “เผด็จการทางความคิด” ไปได้ และการดำเนินการดังกล่าวอาจไม่ตอบสนองต่อสภาพความเป็นจริงของชีวิตผู้คนและการมีตัวตนอยู่ของ “หนังโป๊” ในสังคมได้อย่างมีประสิทธิผล

บรรณานุกรม

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 978/2492

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1223/2508

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 5519/2531

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 6301/2533

จำนงค์ ทองประเสริฐ

มปป. โป๊ โดย ศ.จำนงค์ ทองประเสริฐ. http://royin.go.th/th/knowledge/detail.php?ID=1253

ฐนวรรษ นิติธรรมวิศรุต

2544 อาชญากรรมคอมพิวเตอร์: ศึกษาเฉพาะกรณีการเผยแพร่ภาพและสื่อลามกผ่านทางอินเทอร์เน็ตที่มีคนไทยเป็นผู้เสียหาย, วิทยานิพนธ์นิติศาสตร์มหาบัณฑิต ภาควิชานิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ณรงค์ ใจหาญ

2529 ความหมายของ “สิ่งลามก” ในกฎหมาย. วารสารนิติศาสตร์ 16(2):125-131.

ธนะชัย มีผดุง

2539 มาตรการทางกฎหมายในการควบคุมการผลิตและการเผยแพร่วัตถุหรือสิ่งของลามก วิทยานิพนธ์นิติศาสตร์มหาบัณฑิต ภาควิชานิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เนติ รัตนากร

2542 การให้ความคุ้มครองเด็กในกฎหมายควบคุมสื่อลามก: ศึกษาเปรียบเทียบกฎหมายไทย อังกฤษ สหรัฐอเมริกา และเยอรมัน, วิทยานิพนธ์นิติศาสตร์มหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ศรีอรุณ ตะโคดม

2542 ปัญหาในการบังคับใช้กฎหมายเกี่ยวกับสื่อลามกอนาจาร, วิทยานิพนธ์นิติศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชานิติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์.

โสมนัส เจือศรีกุล

2545 มาตรการควบคุมต่อต้านสื่อลามกเด็ก, วิทยานิพนธ์นิติศาสตร์มหาบัณฑิต ภาควิชานิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Akdeniz, Yaman

2008 Internet Child Pornography and the Law: National and International Responses. Aldershot: Ashgate.

Alexander, James R.

2003 Obscenity, Pornography, and the Law in Japan: Reconsidering Oshima's In the Realm of the Senses. Asian-Pacific Law and Policy Journal 4(1):148-168.

da Silva, Joaquín

2006 Obscenity and Article 175 of the Japanese Penal Code: A Short Introduction to Japanese Censorship. http://redsiglo21.com/eiga9/articulos/obscenity.html

Dworkin, Andrea

1981 Pornography: Men Possessing Women. London: The Women's Press.

Gourgey, Nadine

1997 Pornography and Freedom of Speech. Entertainment Law Review 8(3):89-93.

Holliday, Walker T.

2003 Governmental Principles and Statutes on Child Pornography. New York: Nova Science Publishers.

Hyde, Harford Montgomery

1964 A History of Pornography. London: Heinemann.

Jenkins, Philip

2001 Beyond Tolerance: Child Pornography on the Internet. New York: New York University Press.

Kappeler, Susanne

2001 Pornography: The Representation of Power. In Pornography: Women, Violence and Civil Liberties. C. Itzin, ed. Oxford: Oxford University Press.

MacKinnon, Catharine A.

1993 Only Words. Massachusetts: Harvard University Press.

Moon, Jaewan

2003 Obscenity Laws in a Paternalistic Country: The Korean Experience. Washington University Global Studies Law Review 2(2):353-390.

Oxford Dictionaries

2010 Obscene. http://oxforddictionaries.com/definition/obscene

Quayle, Ethel, and Max Taylor

2003 Child Pornography: An Internet Crime. Hove: Brunner-Routledge.

Shibata, Tomo

2008 'Pornography', Sexual Objectification and Sexual Violence in Japan and in the World. Working Papers in Contemporary Asian Studies No. 27. Centre for East and South-East Asian Studies, Lund University. http://www.ace.lu.se/images/Syd_och_sydostasienstudier/working_papers/shibata_final.pdf

The Crown Prosecution Service

2010 Obscence Publications. http://www.cps.gov.uk/legal/l_to_o/obscene_publications/index.html#a02

U.S. Supreme Court

Miller v. California, 413 U.S. 15 (1973).

จริยศาสตร์สารสนเทศระหว่างวัฒนธรรม: ความเป็นส่วนตัว การไหลเวียนอย่างเสรีของข้อมูลข่าวสาร

โสรัจจ์ หงศ์ลดารมภ์

ในขณะที่ผมกำลังเขียนบทความนี้อยู่ ผมเพิ่งเสร็จจากการเข้าร่วมประชุมประจำปีของสมาคมวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสารสนเทศของอเมริกา (American Society for Information Science and Technology – http://www.asist.org/) ที่เมืองพิตต์สเบอร์ก สหรัฐอเมริกา ผมมาถึงที่นี่ตั้งแต่วันอาทิตย์ที่ 24 ตุลาคม ค.ศ. 2010 และในขณะที่เขียนนี้เป็นวันพุธ การประชุมจริงๆ นั้นจบไปตั้งแต่วันอังคาร แต่ในเช้าวันพุธนี้มีการประชุมกลุ่มย่อยเรื่อง “จริยศาสตร์สารสนเทศระหว่างวัฒนธรรม” (intercultural information ethics) ผมได้รับเชิญมาที่พิตต์สเบอร์กก็เพื่อมาพูดและร่วมอภิปรายในหัวข้อนี้

จริยศาสตร์สารสนเทศระหว่างวัฒนธรรมเป็นสาขาย่อยในศาสตร์ใหม่ที่เรียกว่า “จริยศาสตร์สารสนเทศ” ซึ่งศึกษาและอภิปรายเกี่ยวกับปัญหาทางจริยธรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศที่แพร่หลายมากขึ้นในสังคม นอกจากนี้ ก็ยังพูดถึงประเด็นทางจริยธรรมที่เกี่ยวเนื่องกับข้อมูลข่าวสารในตัวของมันเองอีกด้วย ดังนั้น “จริยศาสตร์สารสนเทศระหว่างวัฒนธรรม” หรือ “ข้ามวัฒนธรรม” จึงหมายถึงการศึกษาประเด็นปัญหาทางจริยธรรมสารสนเทศที่เกิดขึ้น เมื่อเรานำเอามิติทางวัฒนธรรมมารวมเข้าไปด้วย

ตัวอย่างของปัญหาทางจริยธรรมที่เกิดขึ้นจากเทคโนโลยีสารสนเทศก็เช่น เรื่องความเป็นส่วนตัว เมื่อเทคโนโลยีสามารถจัดการกับข้อมูลข่าวสารเป็นปริมาณมหาศาลในเวลาอันรวดเร็ว ก็เป็นธรรมดาที่จะไปจัดการกับข้อมูลที่เป็นของส่วนตัวด้วย เช่น ชื่อ หมายเลขบัตรประชาชน ประวัติการทำงาน ข้อมูลทางการแพทย์ของคนผู้นั้น และอื่นๆ ซึ่งประเด็นทางจริยธรรมก็คือว่า ข้อมูลอันเป็นส่วนตัวนั้นเป็นสิ่งละเอียดอ่อน ถ้าหากมีการเปิดเผยข้อมูลเหล่านี้ให้เข้าถึงได้ง่ายๆ หรือถ้ามีผู้ที่มีความ

สามารถในการเข้าถึงข้อมูลเหล่านี้ ก็เป็นไปได้ว่า อาจจะมีการนำไปใช้ในทางที่จะละเมิดสิทธิส่วนตัว หรือทำร้ายผู้เป็นเจ้าของข้อมูลส่วนตัวเหล่านั้นได้

เมื่อเป็นเช่นนี้ การศึกษาเรื่องความเป็นส่วนตัวในบริบทของจริยศาสตร์สารสนเทศระหว่างวัฒนธรรมจึงเป็นการศึกษาเรื่องนี้ในมิติของวัฒนธรรมต่างๆ เช่น วัฒนธรรมหนึ่งๆ (เช่น ของจีน ญี่ปุ่น หรือไทย) มีทัศนคติเกี่ยวกับเรื่องความเป็นส่วนตัวอย่างไร เห็นด้วยหรือไม่ว่าการปกป้องสิทธิความเป็นส่วนตัวเป็นสิ่งสำคัญทางจริยธรรม และที่สำคัญก็คือว่า ในความคิดเห็นของวัฒนธรรมต่างๆ จะมีการให้เหตุผลสนับสนุนท่าทีทางจริยธรรมเกี่ยวกับเรื่องความเป็นส่วนตัวอย่างไร ซึ่งแน่นอนว่าย่อมไม่เหมือนกับที่วัฒนธรรมตะวันตกได้ให้เหตุผลเอาไว้ เพราะรากฐานทางปรัชญาของแต่ละวัฒนธรรมแตกต่างกัน วัฒนธรรมจีนในปัจจุบันอาจเห็นว่า การปกป้องสิทธิความเป็นส่วนตัวเป็นสิ่งสำคัญ แต่วัฒนธรรมจีนเองก็อาจมีวิธีการให้เหตุผลสนับสนุนเรื่องความเป็นส่วนตัวนี้แตกต่างกับของตะวันตก

นอกจากเรื่องความเป็นส่วนตัวแล้ว ประเด็นที่สำคัญอีกข้อหนึ่ง ได้แก่ ประเด็นเรื่องการไหลเวียนของข้อมูลข่าวสารอย่างเสรี แนวคิดก็คือว่า ไม่ควรมีการปิดกั้นข้อมูลข่าวสาร ผู้คนในสังคมควรจะมีโอกาสในการเข้าถึงและรับรู้ข้อมูลข่าวสารที่มีอยู่ตามที่ตนเองสนใจ และผู้มีอำนาจ เช่น ฝ่ายการเมืองหรือภาคธุรกิจ มีหน้าที่เปิดโอกาสนี้ให้แก่พลเมืองให้มากที่สุด แนวคิดพื้นฐานของเรื่องนี้ก็คือว่า ในสังคมประชาธิปไตยนั้น พลเมืองมีหน้าที่ในการตัดสินใจเรื่องราวต่างๆ อันเป็นของสาธารณะว่า จะให้ชุมชนหรือประเทศของตัวเองไปในทิศทางใด การตัดสินใจเรื่องใหญ่ๆ เช่นนี้จะเป็นไปไม่ได้เลย หากพลเมืองไม่ได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารที่จำเป็นและมีคุณภาพเพียงพอเพื่อประกอบการตัดสินใจ

อย่างไรก็ตาม เรื่องการไหลเวียนเสรีนี้ก็ก่อให้เกิดข้อถกเถียงมากมาย และในการประชุมที่เพิ่งจบไปนี้ก็มีการอภิปรายเรื่องนี้กันอย่างกว้างขวาง มีผู้เสนอว่าการไหลเวียนดังกล่าวอาจก่อให้เกิดผลเสียได้ ถ้าหากข้อมูลข่าวสารที่นำมาไหลเวียนเป็นข้อมูลเท็จ หรือเป็นข้อมูลที่บิดเบือนที่สร้างขึ้นมาเพื่อปลุกปั่นกระแสสังคมให้เห็นคล้อยตามความต้องการของกลุ่มที่ประดิษฐ์ข้อมูลเหล่านี้ขึ้นมา

เมื่อผมเสนอว่า เราควรผลักดันให้สังคมมีการไหลเวียนของข้อมูลอย่างเสรี ก็มีผู้ท้วงว่าแล้วบรรดาข้อมูลเท็จหรือข้อมูลที่เป็นอันตรายเหล่านี้จะทำอย่างไร จะปล่อยให้มาไหลเวียนปนไปกับข้อมูลดีๆ ได้ด้วยหรือไม่ ผมตอบไปว่า ในอุดมคตินั้น พลเมืองจะเป็นผู้ตัดสินเองว่า ข้อมูลใดเป็นข้อมูลที่น่าเชื่อถือ เมื่อเกิดการไหลเวียนอย่างเสรีจริงๆ แล้ว ความจริงก็จะปรากฏตัวออกมาเองโดยธรรมชาติ เพราะในที่สุดข้อมูลเท็จก็จะไปขัดแย้งกับข้อมูลส่วนใหญ่อยู่ดี เหมือนกับคนพูดโกหกที่เมื่อสร้างเรื่องของตัวเองไประยะหนึ่งก็จะโกหกต่อไปไม่ได้ เพราะมันจะไปขัดแย้งกับความจริงอยู่ดี การที่จะเป็นอย่างนี้ได้ก็ต้องมีข้อมูลที่เป็นความจริงอยู่ในจำนวนมากพอ และต้องเป็นข้อมูลที่ไหลเวียนในระดับที่พลเมืองทั่วไปรับรู้ได้ ซึ่งก็ตอกย้ำความสำคัญของการไหลเวียนอย่างเสรีของข้อมูลข่าวสารยิ่งขึ้นไปอีก

อย่างไรก็ตาม อาจมีสถานการณ์ที่ไม่สามารถเกิดการไหลเวียนของข้อมูลข่าวสารได้ทั้งหมด เพราะข้อมูลจำนวนหนึ่งเป็นข้อมูลส่วนบุคคลซึ่งมีหลักการของความเป็นส่วนตัวคุ้มครองอยู่ แต่ถึงกระนั้นก็ไม่ได้หมายความว่า ข้อมูลใดที่เป็นส่วนตัวจะไม่สามารถให้มาไหลเวียนได้เลย ในกรณีของข้อมูลส่วนตัวของบุคคลสาธารณะ เช่น นักการเมือง อาจจะมีเหตุผลเพียงพอที่จะให้ข้อมูลเหล่านี้มาไหลเวียนในที่สาธารณะได้ หากข้อมูลนั้นๆ จำเป็นต่อพลเมืองที่จะใช้เพื่อตัดสินว่านักการเมืองคนนั้นมีคุณธรรมจริยธรรมมากน้อยเพียงใด สมควรจะเลือกตั้งนักการเมืองคนนั้นหรือไม่ เป็นต้น

ถึงแม้ว่าผมจะยืนยันว่า ควรให้การไหลเวียนของข้อมูลข่าวสารเป็นไปโดยเสรี แต่การปล่อยให้มีการไหลเวียนจริงๆ ในทางปฏิบัติก็อาจจะเกิดเหตุการณ์ที่ผู้มีอำนาจในการเผยแพร่ข้อมูลในปริมาณมากๆ เช่นสื่อมวลชนบางเจ้าปล่อยข้อมูลที่เป็นเท็จหรือไม่จริงทั้งหมด โดยเป็นข้อมูลที่ตั้งใจผลิตขึ้นมาเพื่อปลุกกระแสสังคมให้ไปในทิศทางที่ตัวเองต้องการ เรื่องนี้คนไทยซาบซึ้งเป็นอย่างดีในรอบสามสี่ปีที่ผ่านมา ประเด็นก็คือว่า การประดิษฐ์หรือปั้นแต่งข้อมูลข่าวสารขึ้นมาเองโดยสื่อมวลชนนั้นเป็นการกระทำที่ผิดจริยธรรม และสื่อมวลชนที่ดีก็ควรมีจิตสำนึกว่า ผลประโยชน์ของประชาชนจะต้องมาก่อนผลประโยชน์ของตัวสื่อเอง

เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมไทยก็คือว่า เมื่อมีการเสนอข้อมูลที่บิดเบือน จงใจปลุกเร้าอารมณ์ ฯลฯ จากสื่อมวลชนเช่นนี้ สิ่งที่ควรจะเกิดขึ้นกลับไม่เกิด นั่นก็คือ การหักล้างข้อมูลเหล่านั้นด้วยเหตุผลหลักฐานที่มีน้ำหนักมากกว่า ซึ่งหากความ

จริงอยู่กับฝ่ายใด ฝ่ายนั้นก็ย่อมมีน้ำหนักมากกว่าอยู่แล้วโดยธรรมชาติ ทั้งนี้เว้นเสียแต่ว่า มีการใช้อำนาจเข้ามาบิดเบือนไม่ให้กลไกตามธรรมชาติทำงานของมันทำงานได้ การใช้อำนาจดังกล่าวก็มักจะมาจากฝ่ายรัฐซึ่งมีอำนาจในการบังคับใช้กฎหมายและตีความกฎหมายไปตามอำเภอใจของตนเอง หรือมาจากภาคเอกชนที่มีความสามารถในการ “ทุ่มตลาด” คือปล่อยข้อมูลเท็จปริมาณมหาศาลมาท่วมข้อมูลจริงให้หายไปหมด เหมือนน้ำเน่าปริมาณมากที่ทำให้น้ำดีหายไป ซึ่งหากเป็นเช่นนี้ก็เป็นหน้าที่และความชอบธรรมของพลเมืองผู้เป็นเจ้าของอำนาจสูงสุดที่จะต้องต่อสู้เรียกร้อง

ประโยชน์อีกประการหนึ่งของการทำให้ข้อมูลข่าวสารไหลเวียนอย่างเสรีก็คือ เราจะกลายเป็นคนที่มีขันติ อดทนต่อความคิดเห็นที่แตกต่างจากตัวเองได้ และยิ่งกว่านั้นคือทำให้เข้าใจมุมมองของอีกฝ่ายหนึ่งว่า ที่เขาคิดเช่นนี้เกิดจากอะไร มีเหตุผลเบื้องหลังและความเป็นมาอย่างไร อันที่จริงการอดทนต่อความคิดที่แตกต่างและการเข้าใจมุมมองของอีกฝ่ายเช่นนี้เป็นคุณสมบัติที่จำเป็นของพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย เพราะการโต้เถียง อภิปราย โน้มน้าวใจซึ่งกันและกันระหว่างผลเมืองผู้เป็นเจ้าของประเทศนั้น เป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ในสังคมประชาธิปไตย เนื่องจากไม่ใช่ระบอบที่ปกครองโดยคนคนเดียว เมื่อเป็นเช่นนี้ หากไม่มีความอดทนอดกลั้นประชาธิปไตยก็จะกลายเป็นอนาธิปไตยไป

ดังนั้น การไหลเวียนอย่างเสรีจึงเป็นเหมือนดาบสองคม หากเราไม่มีการจัดการที่ดีก็จะเกิดกรณีเช่นที่กำลังเกิดขึ้นอยู่ในสังคมไทยปัจจุบันที่ฝ่ายที่มีอำนาจเข้ามาทุ่มตลาดด้วยการประดิษฐ์ข้อมูลข่าวสารปริมาณมาก ตกแต่งให้ดูดี และทำให้คนจำนวนมากหลงเชื่อ ฝ่ายที่ทำเช่นนี้ได้จะมีอำนาจเพิ่มขึ้นอีกมหาศาลซึ่งจะเป็นอันตรายต่อประชาธิปไตยของพลเมืองอย่างแน่นอน ด้วยเหตุนี้ จึงไม่ควรปล่อยให้การไหลเวียนอย่างเสรีนี้เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ แต่ต้องมีการจัดการเพื่อให้มันเกิดขึ้น ด้วยการใช้ระบบกฎหมายที่เป็นธรรมและการบังคับใช้กฎหมายที่ถูกต้อง ภายใต้กรอบแนวคิดว่า กฎหมายเป็นกฎกติกาให้แต่ละฝ่ายแข่งขันกันในตลาดของการแข่งขันทางความคิดอย่างเสรี ไม่ให้มีการเอารัดเอาเปรียบกัน เราจะมีระบบกฎหมายเช่นนี้ได้ (ซึ่งกรณีเมืองไทยคงอีกนาน) ก็ต้องอาศัยพลเมืองที่เข้มแข็ง เอาจริงเอาจังกับการทำงานเพื่อประโยชน์สาธารณะอย่างแท้จริง เมื่อเราเพิ่มปริมาณพลเมืองเช่นนี้ได้มากพอ เป้าหมายนี้ก็ย่อมไม่ไกลเกินไปอย่างแน่นอน

Hate Speech และข้อมูลที่อันตราย: ประเด็นสำคัญของอินเทอร์เน็ต[1] (Hate Speech and Harmful Information: Crucial Issues of Internet)

ชาญชัย ชัยสุขโกศล

อินเทอร์เน็ตถูกคาดหวังในแง่ดีจากเหล่านักเคลื่อนไหวทางสังคมการเมืองหรือองค์กรนอกภาครัฐว่า จะสามารถสร้างเสริมเสรีภาพ ประชาธิปไตย เสริมอำนาจให้กับประชาชนและผู้อ่อนแอกว่า อย่างไรก็ตาม ปฏิเสธไม่ได้ว่าอินเทอร์เน็ตก็มีด้านมืดด้วยเช่นกัน การใช้งานอินเทอร์เน็ตในหลายลักษณะมีแนวโน้มเป็นไปในทางการใช้ความรุนแรง โดยเฉพาะการใช้ hate speech ทั้งที่เป็นคำพูด ข้อเขียน และการแสดงเชิงสัญลักษณ์อื่นๆ เพื่อแสดงความรู้สึกเกลียดชังต่อผู้อื่น และการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารที่อันตราย (harmful information) หลายครั้งปฏิกิริยาโต้ตอบจากฝ่ายรัฐและฝ่ายอื่นๆ ในสังคมก็เลี่ยงไม่พ้นการเซ็นเซอร์ ไม่ว่าจะใช้ฐานตรรกะเชิงศีลธรรมหรือความมั่นคงของรัฐ หรือเรื่องใดๆ ก็ตาม

บทความชิ้นนี้พยายามตอบคำถามว่า หากยึดมั่นในหลักเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นและการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารแล้ว เราควรมีท่าทีอย่างไรต่อการเซ็นเซอร์ hate speech และข้อมูลข่าวสารที่เป็นอันตราย และจะมีวิธีการรับมือกับทั้งสองเรื่องนี้อย่างไรโดยไม่ผิดหลักเสรีภาพ

ควรกล่าวไว้เล็กน้อยว่า คำว่า “speech” ในที่นี้ กินความทั้งคำพูด ข้อเขียน และการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์อื่นๆ ด้วย ส่วนคำว่า “hate speech” นั้นนิยาม

[1] บทความนำเสนอในการเสวนาวิชาการ เรื่อง “ออนไลน์ศึกษา” ในเทศกาล “เน็ตติเซ่นมาราธอน” จัดโดยเครือข่ายพลเมืองเน็ต วันที่ 27-29 พฤศจิกายน 2010. บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่อง *“ความลี้ลับของข้อมูลข่าวสาร: ความรุนแรงและการไม่ใช้ความรุนแรงทางการเมืองในศตวรรษที่ 21 ของไทย”* ในชุดโครงการเมธีวิจัยอาวุโสช่วงที่ 2 ปีที่ 1 เรื่อง *“สันติวิธีและความรุนแรงในสังคมไทย: ความรู้ ความลับ และความทรงจำ”* สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. เนื่องจากไม่สามารถหาคำแปลที่เหมาะสมของคำว่า “speech” ได้ ในบทความนี้จะขอใช้คำว่า “hate speech” และ “counter speech” เป็นภาษาอังกฤษ

ว่าเป็นการแสดงออก (ทั้งทางคำพูด ข้อเขียน และการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์อื่นๆ) ที่มุ่งโจมตี ประจาน หรือสบประมาทผู้ถูกกล่าวถึงอย่างร้ายแรง (extreme) ประหนึ่งเป็นรูปแบบของการทำร้ายหรือก่อภยันตรายต่อผู้ที่ถูกกล่าวถึง แม้ว่าการรุกเร้าอาจจะหยุดอยู่ ณ จุดหนึ่งก่อนจะถึงจุดที่เป็นการส่งเสริมให้ใช้ความรุนแรงก็ตาม แม้โดยปกติแล้ว การดูหมิ่นหรือลดทอนศักดิ์ศรีของผู้คนจะใช้ประเด็นเรื่องสีผิว เชื้อชาติ ศาสนา และเพศ (Warburton 2009, 55) แต่การดูหมิ่นก็สามารถขยายครอบคลุมได้แทบทุกประเด็น ทั้งชนชั้น ฐานะทางเศรษฐกิจ การศึกษา อุดมการณ์ ฯลฯ

1. ตั้งโจทย์: ออฟไลน์สู่ออนไลน์

Hate speech

รัฐโอไฮโอ ค.ศ. 1969: สมาชิกกลุ่มคลูคลักซ์แคลน (Klu Klux Klan) ซึ่งเป็นกลุ่มเหยียดผิวกลุ่มใหญ่กลุ่มหนึ่งของโลก กล่าวในที่สาธารณะแห่งหนึ่งว่า “เราไม่ใช่องค์กรแห่งการล้างแค้น แต่หากประธานาธิบดีของเรา สภาคองเกรสของเรา ศาลสูงสุดของเรา ยังคงปิดกั้นชนชาติคอเคเซียนผิวขาวต่อไปอีก ก็เป็นไปได้ที่อาจจะต้องมีการล้างแค้นบางประการเกิดขึ้น”

ในสหรัฐฯ ที่ซึ่งหลักเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นได้รับการรับรองอย่างมั่นคงอยู่ในรัฐธรรมนูญฉบับแก้ไขครั้งแรก (The First Amendment) และเป็นบรรทัดฐานสำคัญในวัฒนธรรมทางการเมืองของคนอเมริกัน คำกล่าวนี้ก่อให้เกิดข้อถกเถียงร้อนแรง ในที่สุดศาลสหรัฐฯ ตัดสินคดีนี้ว่า รัฐบาลไม่มีสิทธิดำเนินการใดๆ ที่เป็นการปิดกั้นคำพูดดังกล่าว เพราะผู้พูดไม่ได้สนับสนุนการกระทำที่ผิดกฎหมายหรือความรุนแรงใดๆ อย่างชัดแจ้ง กรณีนี้ต่อมาถูกขนานนามว่า “คดีแบรนเดนเบิร์ก” (Brandenburg) (Sunstein 1999, 90-91)

การแสดงความคิดเห็นออกมาในเชิงคำพูดที่ขู่ว่าจะมีการใช้ความรุนแรงบางประการดังในกรณีคดีแบรนเดนเบิร์กนี้ ถือได้ว่าเป็นปัญหาคลาสสิก แม้จะยังไม่มีเหตุการณ์ความรุนแรงเกิดขึ้นจริง แต่ก็สุ่มเสี่ยงและล่อแหลมอย่างยิ่งต่อการก่อให้เกิดความรุนแรง ประเด็นนี้เป็นปัญหาที่ผลักให้ผู้ยึดมั่นในหลักเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น (free speech) ไปยืนอยู่ที่ขอบเหวแห่งปัญหาว่า **เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นมีขอบเขตหรือไม่? ถ้ามี ขอบเขตนั้นควรสิ้นสุดที่ใด? และเมื่อใดที่การแสดงออกหนึ่งๆ (ขอเรียกให้ล้อกันว่า “hate speech”) สมควรถูกการเซ็นเซอร์ปิดกั้น?**

กรณีคดีแบรนเดนเบิร์กนี้ เป็นตัวอย่างของข้อมูลข่าวสารที่เกิดขึ้นในโลกกายภาพและส่งผ่านสื่อเก่า สิ่งที่ยิ่งน่าตระหนักมากขึ้นไปอีก คือ **จะเป็นอย่างไรหาก hate speech ไหลเวียนอยู่ในโลกไซเบอร์โดยใช้สื่อใหม่อย่างอินเทอร์เน็ต ที่ทั้งรวดเร็ว แพร่ซึมถึงหลายๆ ส่วนของสังคม ทั้งยังควบคุมได้ยากยิ่งอีกด้วย?**

ที่เว็บไซต์สตอร์มฟรอนต์ (stormfront) ค.ศ. 1995: โดนัลด์ แบล็ก (Donald Black) ผู้เชี่ยวชาญที่ใช้คอมพิวเตอร์เพื่อสมรู้ร่วมคิดในแผนล้มล้างรัฐบาลโดมินิกัน และเป็นหนึ่งในกลุ่มผู้เชิดชูภาวะสูงสุดของคนขาว (white supremacist) สร้างเว็บไซต์ชื่อสตอร์มฟรอนต์ (http://www.stormfront.org/) ขึ้นในปี ค.ศ. 1995 โดยเรียกเว็บนี้ว่า “เว็บฐานทรัพยากรชาตินิยมผิวขาว” (White Nationalist Resource Page) “เพื่อบรรดาหนุ่มสาวที่มีความกล้าหาญในการต่อสู้เพื่อปกป้องวัฒนธรรมและอุดมคติตะวันตกของคนขาว รวมทั้งเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นและในการรวมกลุ่ม” เขาตั้งใจให้เว็บนี้เป็น “เวทีวางแผนยุทธศาสตร์และรวมตัวกันทางสังคมการเมืองเพื่อไปสู่ชัยชนะ” ในเว็บนี้มีทั้งข่าวสารทั่วไป จดหมาย นิตยสารส่งเสริมคนขาวแห่งแคนาดาที่ชื่อว่า *อัปฟรอนต์ (Up Front)* มีรูปภาพและสัญลักษณ์นาซีใหม่ บทความทั้งฉบับปัจจุบันและฉบับในอดีตที่เกี่ยวกับผลประโยชน์ของนักชาตินิยมผิวขาว เมลลิงลิสต์ กลุ่มข่าวสาร กระดานข่าว รวมทั้งให้ข้อมูลเว็บลิงก์ที่เชื่อมโยงไปยังเว็บไซต์นักชาตินิยมผิวขาวแห่งอื่นๆ อีกด้วย เว็บไซต์ที่มีเนื้อหาทำนองนี้ถูกเรียกว่า “ความเกลียดชังทางไซเบอร์” (cyberhate) (Perrya and Olssona 2009)

ปัจจุบันมีเว็บไซต์ที่มีเนื้อหาแสดงความเกลียดชัง เหยียดสีผิว และสนับสนุน “อำนาจของคนขาว” อยู่อย่างมากมาย จากการประเมินของศูนย์ไซมอน ไวเซนทัล (Simon Wiesenthal) ระบุว่า ในปี ค.ศ. 2005 มีเว็บที่ส่งเสริมความเกลียดชังอยู่มากกว่า 5,000 เว็บไซต์ รายงานที่น่าสนใจและมีการปรับปรุงให้เป็นปัจจุบันอยู่เสมอ ที่ชื่อว่า *The Hate Directory* (http://www.hatedirectory.com/) รวบรวมบัญชีรายชื่อแหล่งเผยแพร่การเหยียดผิวบนอินเทอร์เน็ตได้มากถึง 170 หน้ากระดาษ (ปรับปรุงล่าสุดเมื่อ 1 เมษายน ค.ศ. 2010) แหล่งเนื้อหาออนไลน์เหล่านี้มีทั้งที่เป็นประเภทเว็บไซต์ เว็บบล็อก เอฟทีพี เมลลิงลิสต์ กลุ่มข่าว ห้องสนทนา (chat room)

ยาฮูคลับ (Yahoo Club) กรุ๊ปเมล เกมสำหรับให้ดาวน์โหลดได้บนอินเทอร์เน็ต ผู้ให้บริการบล็อก ผู้ให้บริการเว็บโฮสติง วิทยุออนไลน์ พอดแคสต์ (podcast) และอาร์เอสเอสฟีดส์ (rss feeds) (Franklin 2010)

กลุ่มเฝ้าระวัง (คลูคลักซ์) แคลน (Klanwatch) ระบุว่า การใช้อินเทอร์เน็ตในการเคลื่อนไหวประเด็นของตนเองของกลุ่มเหยียดผิวเหล่านี้ ทำให้เกิดความรู้สึกเป็นชุมชนคนเหยียดผิวร่วมกันมากขึ้น ผู้เหยียดผิวที่อยู่โดดๆ คนเดียว ก็จะรู้สึกถึงความเป็นส่วนหนึ่งของขบวนการเคลื่อนไหวในภาพใหญ่ได้ และกลายมาเป็น "วัฒนธรรมย่อยของกลุ่มเหยียดผิวระดับโลก" (global racist subculture) ซึ่งเป็นการเคลื่อนไหวทางการเมืองเชิงอัตลักษณ์ของกลุ่มเหยียดผิวข้ามรัฐชาติ และเกิดเป็นชุมชนเสมือนแห่งความเกลียดชัง ชุมชนเสมือนเหล่านี้สร้างเว็บบล็อกหรือเว็บไซต์ขึ้นโดยให้บริการในหลายภาษา โดยมากแล้วจะเป็นภาษาอังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน และภาษาทางสแกนดิเนเวียบางภาษา เว็บเหล่านี้ยังหยิบฉวยเอาตำนานของชาวนอร์ดิก เคลติก และนาซี มาสร้างเป็นสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมอันหลากหลาย (ของคนขาว) อีกด้วย เว็บชุมชนเสมือนแห่งความเกลียดชังเหล่านี้มีผู้คนจากทุกทิศทั่วโลกเข้ามาเยี่ยมชม และโดยมากมักมีลิงก์เชื่อมโยงกับองค์กรเหยียดผิวระหว่างประเทศ เช่น กลุ่มคลูคลักซ์แคลน เว็บชนชาติอารยัน กลุ่มสกินเฮด โดยเฉพาะที่เป็นชาวสแกนดิเนเวียและชาวอเมริกัน ในบางเว็บโดยเฉพาะเว็บไซต์นาซีใหม่จะมีเนื้อหาที่ไม่ใช่ภาษาอังกฤษ

การเกิดขึ้นของเว็บไซต์เหล่านี้เป็นหลักฐานชัดเจนว่า hate speech ที่เคยมีอยู่ในกลุ่มคนจำนวนหนึ่งในโลกกายภาพ ได้ก้าวขึ้นมาอยู่ในโลกไซเบอร์พร้อมกับพัฒนาการของอินเทอร์เน็ตในฐานะสื่อใหม่อันทรงพลังเรียบร้อยแล้ว ดังนั้น สำหรับผู้ยึดมั่นในหลักเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น คำถามเดิมจากโลกกายภาพจึงยังคงติดตามมาสู่โลกไซเบอร์ด้วยเช่นกันว่า **เราควรมีท่าทีอย่างไรและควรจะทำอย่างไรกับเว็บไซต์ที่แสดงออกซึ่งความเกลียดชังเหล่านี้?** นอกจาก hate speech แล้ว อีกประเด็นหนึ่งที่สำคัญและควรนำมาใคร่ครวญกันสำหรับโลกยุคอินเทอร์เน็ตคือ ข้อมูลข่าวสารที่อันตราย (harmful information)

ข้อมูลข่าวสารที่อันตราย

ที่เว็บไซต์ของนักอนาธิปไตยกลุ่มหนึ่ง ค.ศ. 1971: หนังสือคู่มืออันเป็นที่รู้จักกันดีในหมู่นักอนาธิปไตยเรื่อง *The Terrorist's Handbook* และ *The Anarchist's Cookbook* ว่าด้วยขั้นตอนรายละเอียดการสร้างระเบิดนานาชนิด ถูกเขียนขึ้นโดยวิลเลียม พาวเวลล์ (William Powell) เพื่อประท้วงสงครามเวียดนาม และเผยแพร่ในเว็บไซต์นับตั้งแต่ปี 1971 กระทั่งปัจจุบัน[2]

ที่เว็บไซต์ของกลุ่มฮามาส ค.ศ. 1996: หนังสือเรื่อง *The Mujahadeen Poisons Handbook*[3] คู่มือขนาด 23 หน้ากระดาษ สอนเกี่ยวกับการปรุงยาพิษ สร้างแก๊สพิษ และวัสดุมีพิษอื่นๆ ที่จะใช้ในการก่อการร้าย เขียนโดยผู้เขียนที่ใช้ชื่อว่าอับเดล-อะซิซ (Abdel-Aziz) และเผยแพร่ในเว็บไซต์แห่งนี้

นอกจากเว็บไซต์ทั้งสองแห่งนี้ ปัจจุบันยังมีเว็บไซต์ที่ถูกหมายหัวว่าเป็นเว็บของ "กลุ่มก่อการร้าย" ที่เริ่มทำตัวเป็น "ห้องสมุดเสมือน" (virtual library) บรรจุเอกสารต่างๆ มากกว่าหนึ่งพันล้านหน้ากระดาษ มีตั้งแต่หนังสือที่สอนเรื่องการจัดกำหนดเวลาและการเคลื่อนย้ายตำแหน่งของเป้าโจมตี จุดยุทธศาสตร์ที่เหมาะสมสำหรับการโจมตี เช่น ระบบป้องกันประเทศ สถานีขนส่ง โรงไฟฟ้านิวเคลียร์ อาคารสาธารณะที่มีคนอยู่หนาแน่น ท่าเรือและท่าอากาศยาน เป็นต้น ไปจนถึงเอกสารที่สอนการระวังและเผชิญกับการตอบโต้การก่อการร้าย (counter terror) และมาตรการโจมตีก่อน (pre-emptive measure) รวมทั้งเอกสารที่สอนการสร้างระเบิดหรืออาวุธเคมี ตลอดจนแผนที่และรูปภาพที่เกี่ยวข้องกับการก่อการร้าย เช่น หนังสือคู่มือปฏิบัติการต่างๆ คำสั่งเกี่ยวกับขั้นตอนการลงมือปฏิบัติการ เป็นต้น

นอกจากนี้ หลังจากที่สหรัฐทำสงครามฝ่ายเดียว โดยบุกอัฟกานิสถานและทำลายค่ายฝึกกองกำลังก่อการร้าย ในปี ค.ศ. 2004 กลุ่มอัลกออิดะห์จึงได้เปิดค่ายฝึกทหารเสมือน (virtual training camp) ขึ้นในโลกอินเทอร์เน็ตโดยให้ชื่อว่าอัลบัตตาร์เทรนนิงแคมป์ (Al Battar Training Camp)[4] ในค่ายเสมือนนี้มีการฝึก

---

[2] หนังสือสองเล่มแรก ปัจจุบันสามารถดาวน์โหลดได้ตามเว็บไซต์ทั่วไป และเว็บไซต์เจ้าของหนังสือเอง รวมทั้งสามารถสั่งซื้อได้ทางเว็บไซต์อะเมซอน (http://www.amazon.com/) ได้อีกด้วย

[3] หนังสือเล่มนี้สามารถเข้าถึงจากทางอินเทอร์เน็ตได้เช่นกัน

[4] Al Battar แปลว่า ดาบของท่านศาสดา

อบรมตั้งแต่เรื่องการจัดตั้งและบริหารหน่วยปฏิบัติการระดับเซลล์ การฝึกใช้อาวุธ การฟิตร่างกาย การรวบรวมข้อมูลของเป้าโจมตี ไปจนถึงการลักพาตัว การสู้รบในเมือง และการอยู่รอดในป่า[5]

นอกจากลักษณะการใช้งานดังกล่าวแล้ว ปัจจุบันอินเทอร์เน็ตยังถูกใช้โดยกลุ่มก่อการร้ายในอีกสองลักษณะ ประการแรก ใช้เพื่อการระดมและรับสมัครผู้สนับสนุนรายใหม่ๆ โดยมีแบบสอบถามให้ผู้ใช้กรอก เพื่อคัดเลือกบุคคลหรือองค์กรที่สนใจเข้าร่วมก่อการร้าย และติดต่อประสานงานกันภายหลัง ประการที่สอง ใช้อินเทอร์เน็ตเป็นพื้นที่สำหรับถกเถียงแลกเปลี่ยนกัน ทั้งภายในกลุ่มและระหว่างกลุ่มก่อการร้าย ทั้งในแง่อุดมการณ์ไปจนถึงเรื่องความขัดแย้งส่วนตัว (Wiemann 2006, 124-5)

กรณีเว็บไซต์ของกลุ่มก่อการร้ายเหล่านี้ไม่อาจระบุได้อย่างชัดเจนว่า มีเนื้อหาที่เป็น hate speech และหากพิจารณาเฉพาะการใช้งานอินเทอร์เน็ตในลักษณะการระดมทุน รับสมัครสมาชิก และเป็นพื้นที่ถกเถียงทางความคิดแล้ว เว็บไซต์เหล่านี้ดูจะไม่แตกต่างไปจากองค์กรภาคประชาสังคมและกลุ่มเคลื่อนไหวทางการเมืองทั่วไป แต่ที่แตกต่างอย่างสำคัญยิ่งคือ มีการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารที่อันตราย (harmful information) อย่างยิ่งผ่านทางเว็บไซต์ ทั้งการสอนวิธีการฆ่าคน การระบุตำแหน่งสถานที่ของคนที่ตกเป็นเป้าหมายการฆ่า เป็นต้น ปรากฏการณ์ลักษณะนี้ท้าทายให้ผู้ยึดมั่นหลักเสรีภาพของข้อมูลข่าวสารต้องกลับมาใคร่ครวญอย่างหนักว่า ควรจะรับมือกับสถานการณ์ลักษณะเช่นนี้ในโลกไซเบอร์อย่างไร

2. เกณฑ์วินิจฉัยการเซ็นเซอร์

หากย้อนกลับไปพิจารณาปรัชญาของจอห์น สจวร์ต มิลล์ (John Stuart Mill) อันเป็นฐานที่มั่นของฝ่ายที่ยึดหลักเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นแล้ว เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นจำเป็นต้องได้รับการปกป้อง เพื่อประโยชน์ในการท้าทายหลักเกณฑ์ที่พิสูจน์ไม่ได้ทั้งหลาย (dogma) ดังที่มักเกิดในวงการศาสนาในยุคกลาง และเพื่อให้เกิดพื้นที่โต้แย้งถกเถียงร่วมกันในการเข้าถึงความจริง (truth) กลุ่มนี้เห็นว่าการห้ามไม่ให้แสดงความเกลียดชัง จะนำไปสู่การแสดงความเกลียดชังในทางอื่น รวม

[5] วารสาร *Al Battar* ค่อนข้างหายาก ผู้เขียนพบเฉพาะฉบับที่ 6

ทั้งในรูปแบบที่ไม่พึงปรารถนา แต่ปัญหาคือ hate speech เป็นการคุกคามศักดิ์ศรีและการเคารพตนเองของมนุษย์ผู้ตกเป็นเป้าของการแสดงออกเช่นกัน (Warburton 2009, 57-58) อย่างไรก็ตาม มิลล์ได้ขีดเส้นแบ่งขอบเขตเสรีภาพไว้ในบทที่ 1 ของงานคลาสสิกเรื่อง *On Liberty* ว่า

> "จุดมุ่งหมายเพียงประการเดียวที่จะมีการใช้อำนาจเหนือสมาชิกของชุมชนผู้มีอารยะแล้วได้อย่างชอบธรรม โดยสวนทางกับเจตจำนงของเขา คือ เพื่อป้องกันไม่ให้คนผู้นั้นก่อภยันตรายต่อผู้อื่น ข้ออ้างที่ว่าทำไปเพื่อประโยชน์ของเขาเอง ไม่ว่าจะเป็นในทางกายภาพหรือในทางศีลธรรมล้วนไม่ใช่เหตุผลที่เพียงพอ เขาไม่สมควรถูกบังคับให้กระทำหรือละเว้นการกระทำ ด้วยเหตุเพราะว่าการทำเช่นนั้นเป็นการดีกว่า หรือเพราะว่าจะทำให้เขามีความสุขมากกว่า หรือเพราะว่าในความเห็นของคนอื่นแล้ว การทำเช่นนั้นย่อมเป็นการฉลาดหรือกระทั่งเป็นเรื่องถูกต้อง"

เส้นแบ่งที่มิลล์ขีดไว้นี้ช่วยคลี่คลายปัญหาข้อมูลข่าวสารที่อันตราย การเผยแพร่เอกสารที่อันตรายและก่อให้เกิดความรุนแรงทางกายภาพ เช่น วิธีการทำระเบิดหรืออาวุธเคมี วิธีการลักพาตัวบุคคล วิธีการฝึกใช้อาวุธ วิธีการเชือดคอมนุษย์ ดังกรณีเว็บไซต์กลุ่ม "ก่อการร้าย" นั้น ไม่ว่าจะอยู่ในเงื่อนไขใดๆ ก็สามารถก่อให้เกิดความรุนแรงได้ทั้งสิ้น เพราะโดยตัวเนื้อข้อมูลข่าวสารมีคุณลักษณะที่พร้อมก่อให้เกิดความรุนแรงทางกายภาพได้อย่างเต็มที่ในตัวมันเองอยู่แล้ว เพียงแค่มีคนทดลองทำตามวิธีการขั้นตอนที่ระบุไว้

อย่างไรก็ตาม ปัญหาของ hate speech ยังคงอยู่ ถ้าว่าตามมิลล์แล้ว hate speech ไม่สมควรถูกแทรกแซงหรือปิดกั้นจากอำนาจที่เหนือกว่า ด้วยเหตุผลเพียงเพราะเป็นไปตามมาตรฐานศีลธรรมของสังคมนั้นๆ หรือตามความคิดเห็นของคนอื่นๆ หรือใครก็ตามในสังคม ที่เห็นว่าไม่สมควรมีการแสดงความรู้สึกเช่นนั้นออกมา **เหตุผลเพียงประการเดียวที่จะทำให้ hate speech (และการแสดงออกอื่นๆ) สมควรถือว่าผิดกฎหมายและสมควรถูกปิดกั้น คือ เพื่อป้องกันอันตรายที่อาจเกิดขึ้นต่อบุคคลอื่น** แต่เนื้อหาที่ปรากฏในเว็บสตอร์มฟรอนต์และเว็บที่สร้างความเกลียดชังทางไซเบอร์อื่นๆ อาจเพียงแค่ส่งเสริมความเหนือกว่าของกลุ่มตน และเหยียดความ

ด้อยกว่าของกลุ่มผิวสีเท่านั้น ไม่ได้มีการเรียกร้องให้เกิดการใช้ความรุนแรงต่อผู้อื่นก็เป็นได้ หรือแม้แต่ในกรณีคดีแบรนเดนเบิร์ก คำกล่าวของกลุ่มคลูคลักซ์แคลนก็ไม่สามารถถูกตัดสินได้อย่างชัดเจนว่าเป็นการยุยงให้เกิดการใช้ความรุนแรง

ดังนั้น **คำถามที่ยังคงมีอยู่คือ จะมีเงื่อนไขอะไรเป็นตัวบ่งชี้ว่า การแสดงออกซึ่งความเกลียดชังนั้นอยู่ในสภาวะที่เป็นไปได้อย่างยิ่งว่าจะก่อให้เกิดการใช้ความรุนแรงทางกายภาพต่อผู้อื่นแล้วหรือไม่? ในบริบทใดจึงจะถือว่า hate speech สามารถก่อให้เกิดความรุนแรงต่อบุคคลได้?** อย่างไรก็ตาม นัยของคำถามข้างต้นบ่งชี้ว่า **มี "บางกรณี" ที่ผู้ยึดมั่นหลักเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นสามารถยอมรับการเซ็นเซอร์ hate speech ได้ แต่เงื่อนไขที่จะทำให้การเซ็นเซอร์นั้นเป็นไปได้อย่างชอบธรรม ขึ้นอยู่กับแต่ละ "บริบท" ของสถานการณ์นั้นๆ และจำเป็นต้องพิจารณาเป็นกรณีๆ ไป**

คำถามถัดไปคือ เมื่อไม่อาจยอมรับให้มีการเซ็นเซอร์ปิดกั้น hate speech ได้อย่างเป็นการทั่วไปในทุกกรณี แล้วกลุ่มที่ยึดมั่นเรื่องเสรีภาพมีวิธีรับมือกับเรื่องนี้อย่างไร?...คำตอบจากกลุ่มนี้ คือ counter speech

3. Counter Speech: ทางเลือกในการตอบโต้ Hate Speech

ลอนดอน ค.ศ. 1994: เดวิด เออร์วิง (David Irving) นักประวัติศาสตร์คนหนึ่งนำเรื่องขึ้นศาลเพื่อฟ้องร้องเดบอราห์ ลิปสตัดต์ (Deborah Lipstadt) นักประวัติศาสตร์อีกคนหนึ่ง ในข้อหาหมิ่นประมาท สืบเนื่องจากลิปสตัดต์กล่าวไว้ในตอนหนึ่งของหนังสือของเธอว่า เออร์วิงเป็น "โฆษกที่เป็นอันตรายที่สุดคนหนึ่งของกลุ่มคนที่ปฏิเสธการมีอยู่ของฮอโลคอสต์ (Holocaust Denial)" โดยลิปสตัดต์อ้างอิงปาฐกถาครั้งหนึ่งของเออร์วิงที่กล่าวว่า

> "ข้าพเจ้าไม่เห็นเหตุผลประการใดว่า เรื่องค่ายเอาชวิทซ์จะเป็นเรื่องมีรสนิยมแต่อย่างใด เรื่องไร้สาระ มันเป็นตำนานเรื่องหนึ่ง...มีผู้รอดตายจากค่ายค่ายเอาชวิทซ์เกิดขึ้นเต็มไปหมด อันที่จริงแล้ว ยิ่งเวลาผ่านไป จำนวนของคนเหล่านี้ยิ่งเพิ่มมากขึ้น ซึ่งเป็นเรื่องแปลกประหลาดมาก อย่างน้อยก็

> ในทางชีววิทยา เพราะข้าพเจ้ากำลังจะก่อตั้งสมาคมผู้รอดตายจากค่ายค่ายเอาชวิทซ์ ผู้รอดตายจากฮอโลคอสต์และเหล่าคนโกหกอื่นๆ (Association of Spurious Survivors of the Holocaust and Other Liars)...ไ-อ้-ตู-ด (A-S-S-H-O-L-S)"

กฎหมายหมิ่นประมาทในอังกฤษนั้นเน้นน้ำหนักให้ฝ่ายจำเลยเป็นผู้พิสูจน์ความจริง ไม่ใช่ฝ่ายโจทก์ผู้ฟ้องร้อง ดังนั้น ลิปสตัดต์จึงต้องพิสูจน์ข้อสรุปของเธอที่ว่า เออร์วิงเป็นพวกปฏิเสธการมีอยู่ของฮอโลคอสต์ ทำให้ต้องใช้เวลามากและต้องรวบรวมหลักฐานต่างๆ อย่างซับซ้อน ทั้งจากหอจดหมายเหตุทั้งหลาย รวมทั้งการไปที่ค่ายเอาชวิทซ์อีกด้วย ในที่สุดฝ่ายลิปสตัดต์ก็ชนะคดี (Warburton 2009, 32-34)

คำกล่าวปาฐกถาของเออร์วิงที่ยกมาข้างต้นถือได้ว่าเข้าข่าย hate speech อย่างชัดเจน กรณีความขัดแย้งระหว่างนักประวัติศาสตร์สองคนในเรื่องการปฏิเสธการมีอยู่ของฮอโลคอสต์ แสดงให้เห็นได้อย่างดีถึงวิธีใช้ counter speech และหลักฐานโต้แย้ง (counter evidence) เพื่อรับมือกับ hate speech ตามที่หลักการเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นเสนอไว้ หลังคำตัดสินในคดีนี้ อลัน เดอร์โชวิตซ์ (Alan Dershowitz) กล่าวไว้ว่า **เหตุผลหนึ่งที่ว่า ทำไมคำพูดที่ผิดและการโจมตีให้ร้ายจึงยอมรับได้ในสังคมประชาธิปไตยเสรีนิยมทั้งหลาย ก็เพราะว่า วิธีที่ดีที่สุดในการรับมือคำพูดที่เลวร้าย คือ คำพูดที่ดีงาม แทนที่จะเป็นการเซ็นเซอร์** (อ้างใน Warburton 2009, 34) การฟ้องร้องลิปสตัดต์ก่อให้เกิดเวทีสาธารณะ ซึ่งข้อความโจมตีให้ร้ายและบิดเบือนทั้งหลายของเออร์วิงถูกโต้แย้งลงรายละเอียดเป็นรายประเด็น พร้อมด้วยหลักฐานข้อเท็จจริงสนับสนุนต่างๆ

ข้อเสนอเรื่อง counter speech นี้ ใช้ได้ทั้งในโลกออฟไลน์และโลกออนไลน์ และมีตัวอย่างให้เห็นอยู่ไม่น้อยตลอดห้าปีที่ผ่านมาที่เกิดวิกฤติความขัดแย้งทางการเมืองในสังคมไทย ทั้งสองขั้วขัดแย้งล้วนมีสื่อหลากหลายประเภทอยู่ในมือของตนและผลิต hate speech (รวมทั้งสิ่งที่ถูกเรียกว่า "ข้อมูลและความเห็นที่ผิดพลาด") แล้วปล่อยให้ปลิวว่อนกระจายไปทั่วอาณาบริเวณการสื่อสารที่เชื่อมโยงข้ามชนิดกันของสื่อต่างๆ ตัวอย่างเช่น กรณีของมหาวิทยาลัยเที่ยงคืน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และนักวิชาการสถาบันอื่นๆ ที่จัดสัมมนาวิชาการว่าด้วยสถาบันกษัตริย์และกฎหมาย

หมิ่นพระบรมเดชานุภาพที่ตนเห็นว่า ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองและสร้างความเกลียดชังให้กับฝ่ายตรงข้าม หรือกรณีการโต้เถียงกันระหว่างแกนนำฝ่ายเสื้อแดงกับศูนย์อำนวยการแก้ไขสถานการณ์ฉุกเฉิน (ศอฉ.) ในเหตุการณ์เดือนเมษายน 2009 และโดยเฉพาะเดือนเมษายนและพฤษภาคม 2010 (รวมทั้งฝ่ายอื่นๆ ที่ไม่ใช่กลุ่มเสื้อแดงที่พยายามใช้ counter speech กับ ศอฉ. ด้วย)

อย่างไรก็ตาม ข้อเสนอ counter speech ของกลุ่มยึดมั่นเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นมีจุดอ่อน คือ การต่อสู้รับมือกับ hate speech แบบนี้คล้ายกับเป็นการโต้เถียงกันในห้องประชุมสัมมนาทางวิชาการ ผู้ที่จะทำอย่างที่ลิปสตัดต์ทำได้นั้นต้องเป็นผู้ที่ทรงภูมิความรู้ทางวิชาการ สามารถโต้แย้งประเด็นต่างๆ ได้อย่างมีเหตุมีผลและมีหลักฐานรองรับอย่างหนักแน่น เชื่อถือได้ หากเราสามารถยกระดับสถานการณ์การต่อสู้ระหว่างความคิดเห็นทางการเมืองที่แตกต่างกันให้มาอยู่ในลักษณะดังกล่าวได้ ก็ถือว่าเป็นเรื่องดีไม่น้อยและควรกระทำ แต่ในหลายๆ ครั้ง สถานการณ์ส่วนมากไม่ได้เกิดขึ้นและดำเนินไปโดยใช้ตรรกะเหตุผลทางวิชาการเพียงอย่างเดียว และผู้ที่เข้าร่วมในการต่อสู้กับ hate speech ก็ไม่ได้เป็นผู้ที่มีทักษะทางวิชาการดังกล่าวทั้งหมด ดังนั้น วิธีนี้แม้จะมีข้อดี แต่ก็ไม่น่าเพียงพอสำหรับการต่อสู้ทางการเมือง ปัญหานี้จึงยังคงเป็นโจทย์ค้างคาไว้ที่สมควรได้รับการวิจัยเพิ่มเติมต่อไปในอนาคต

บรรณานุกรม

Franklin, Raymond A. compiler

2010 The Hate Directory. http://www.hatedirectory.com/hatedir.pdf

Mill, John Stuart

1955 On Liberty. Chicago: The Great Books Foundation.

Perrya, Barbara, and Patrik Olssona

2009 Cyberhate: The Globalization of Hate. Information & Communications Technology Law 18(2):185-199.

Sunstein, Cass R.

1999 Is Violent Speech a Rights? In Violence and Its Alternatives: An Interdisciplinary Reader. M.B. Steger and N.S. Lind, eds. New York: St. Martin's Press.

Warburton, Nigel

2009 Free Speech: A Very Short Introduction. Oxford: Oxford University Press.

Weimann, Gabriel

2006 Terror on the Internet: The New Arena, the New Challenges. Washington D.C.: The United States Institute of Peace.

Baby, Don't Sniff!

by @tpagon

สนิฟ.. สนิฟอะไร?

คืออย่างนี้ ฉันจะเล่าให้ฟัง.. พอดีว่าครม. เขามอบหมายให้กระทรวงไอซีทีไปดูไปแก้ปัญหาการละเมิดลิขสิทธิ์ผ่านเน็ตหน่อยซิ เพราะมันลุกลามเหลือเกิน ไอซีทีก็เลยตั้งคณะกรรมการขึ้นมาชุดนึง แล้วคณะกรรมการชุดนี้ก็ปิ๊งไอเดียว่า เฮ้ย! ถ้าจะป้องกันให้เจ๋งสุดๆ เนี่ย เราต้องดู ต้องรู้ข้อมูลของทุกคนที่ใช้เนตในประเทศไทยเลย เวลาใครแชร์ไฟล์อะไร โหลดบิตอะไร จะได้ดักจับได้ทันที แหม! ดูเหมือนเป็นไอเดียที่แจ๋วสุดๆ ไปเลยใช่ไหมล่ะ

อ้าว! ก็ดีน่ะสิ! ศิลปินเขาจะได้มีกินมีใช้!
เธอจะมาเดือดร้อนอะไรล่ะรู้ เพราะเธอโหลดบิตใช่มะ

มันไม่แค่นั้นน่ะสิ... เรื่องนี้เป็นเรื่องที่เราทุกคนต้องรู้และอย่าไปใช้วิธี "ยอมๆ กันไปน่า" หรืออย่าใช้ตรรกะที่ว่า "แหม ไม่มีอะไรผิดก็ต้องเปิดให้ดูได้สิ" เพราะปัญหามันมีเยอะ ฉันจะลองเปรียบเทียบนะ

ยอมให้สนิฟ ก็เหมือนกับ...

ยอมให้คนมาดมถังขยะหน้าบ้าน ยกขยะขึ้นมาดมทีละจิ๋น ทีละจิ๋น เพื่อดูว่ามีสิ่งแปลกปลอมหรือเปล่า

ยอมให้บุรุษไปรษณีย์เปิดจดหมายที่เราส่ง และที่ส่งถึงเราทุกรอง เพื่อดูว่ามีอะไรผิดแปลกไหม

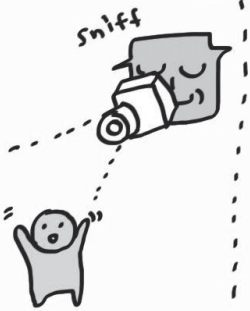

ยอมให้เจ้าหน้าที่มาติดตั้งกล้องในบ้านของเรา เพราะเขาบอกว่าไม่รู้ว่าคนทำผิดอยู่บ้านหลังไหนน่ะ ขอติดกล้องเฝ้าดูทุกบ้านเลยละกัน

ยอมให้สตอล์กเกอร์เดินตามในทุกย่างก้าว เผื่อเราทำอะไรผิดจะได้จับทันที

แล้วเอาเข้าจริงๆ มันกันปัญหาละเมิดลิขสิทธิ์ได้ไหม?

ไม่ได้! เนื่องจากหากจะละเมิดแล้ว เราก็สามารถใช้วิธีการเข้ารหัสต่างๆ (เหมือนเขียนจดหมายเป็นรหัสโค้ดที่รู้กันสองคน) เพื่อส่งไฟล์และแชร์ไฟล์ถึงกันได้อยู่ดี!!

ปัญหาอื่นๆ

1. งบประมาณในการทำระบบนี้ ต้องดักและประมวลข้อมูลมากกว่า 300Gb ต่อวินาที!
หากให้รัฐรับภาระ ก็คือเงินภาษีของพวกเรา
หากให้บริษัทอินเตอร์เน็ตรับภาระ ค่าเนตก็จะเพิ่มขึ้นอย่างมหาศาล
2. นี่ยังไม่พูดถึงการที่ผู้ไม่ประสงค์ดีสามารถแฮคระบบ (หรือเอาง่ายๆ ผู้ดูแลระบบเอง) นำข้อมูลไปใช้โดยพลการได้นะ ก็ลองคิดดูสิว่าถ้ามีใครอาจารย์ของเพื่อนวางอยู่เฉยๆ เราจะอยากอ่านไหม

เราทำอะไรได้บ้าง!

ช่วยกันทวิต #ThaiNoSniff เพื่อให้เกิดเป็นเทรนด์ เพื่อที่ผู้ใหญ่จะได้สนใจว่าเราไม่ยอมสูญเสียความเป็นส่วนตัวนะ!

ติดตามข่าวสารเพิ่มเติม

#ThaiNoSniff

Facebook Group

Thai No Sniffer